

Львівський національний університет імені Івана Франка   Інститут українознавства
імені Івана Крип'якевича НАН України

МОДЕСТ ЧОРНИЙ

ВИБРАНІ ПРАЦІ

Львів – 2014

ББК 63.2(4)Я2
В65

Вибрані твори к.і.н., доцента Модеста Ігоровича Чорного (1974–2014) включають його завершену, але неопубліковану монографію, повні версії наукових та енциклопедичних статей і програми розроблених ним курсів, які він читав у 2003–2013 рр. на кафедрі історії середніх віків та візантиністики Львівського національного університету імені Івана Франка. У збірнику подана також бібліографія праць вченого.

Рецензенти:

Доктор історичних наук, професор **Олександр Головко** (Київ)
Кандидат історичних наук, доцент **Раїса Шиян** (Львів)

Підготовка текстів за рукописами до друку:

Доктор історичних наук, професор **Леонтій Войтович** (Львів)
Кандидат історичних наук, доцент **Юрій Овсінський** (Львів)

ISBN 8-966-02-7481-5

© Чорний М.І., 2014

Feci quod potui, faciant meliora potentes

Я зробив, що зміг, нехай ті, які зможуть, зроблять краще

МОДЕСТ ІГОРОВИЧ ЧОРНИЙ (14.05.1974–31.08.2014)

31 серпня 2014 р. важка хвороба вирвала з життя історика-медієвіста, дослідника історії католицьких чернечих орденів в Центрально-Східній Європі, доцента кафедри історії середніх віків і візантиністки Львівського національного університету імені Івана Франка кандидата історичних наук Модеста Ігоровича Чорного.

Він народився у Львові у родині інтелігентів 14 травня 1974 р. З раннього дитинства проявляв непересічні здібності. У три роки навчився читати. 1991 р. закінчив львівську школу № 70 зі срібною медаллю. За покликанням того ж року вступив на історичний факультет Франкового університету, який закінчив у 1996 р. У 1996–1999 рр. навчався в аспірантурі й у 2002 р. захистив кандидатську дисертацію (“Домініканський орден в державах Центрально-Східної Європи в XIII–першій половині XIV ст.”), науковий керівник кандидат історичних наук Р.В.Шиян). У 2008 р. отримав диплом доцента.

У 1994–2005 рр. працював учителем історії у рідній школі № 70. У вересні 2001 р. перейшов на роботу до університету на посаду асистента кафедри археології, античності і середньовіччя, з 2004 р. і до останнього дня – доцент кафедри історії середніх віків і візантиністики. Блискучий лектор і улюбленець студентів, з якими разом з доцентом Юрієм Овсінським організували Львівський студентський клуб медієвістів. Займався унікальними дослідженнями з історії католицьких чернечих орденів в Центрально-Східній Європі, писав статті до енциклопедій, працював над вдосконаленням лекцій (читав нормативний курс з історії середніх віків та унікальні спецкурси для спеціалізації медієвістів: “Чернечі і духовно-лицарські ордени”, “Єретичні рухи IV–XV ст.”, “Побут і звичаї середньовічної Європи”, “Мандрівники і подорожі середньовічного світу”). Цілеспрямовано наближався до того, найважливішого, що було змістом його життя. Мав великі дослідницькі плани.

Недуга налетіла раптово і несподівано. До середини травня 2014 р. жодного разу не був навіть на лікарняному. Мужньо боровся з страшною хворобою, до останнього дня сподівався повернутися на роботу, планував теми для магістрантів і аспірантів.

Багато праці і душі Модест Чорний вклав у підручник з історії середніх віків, яким зараз користуються студенти-історики (Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. *Medium Aevum: Середні віки*. Підручник з історії середніх віків для історичних факультетів університетів / За редакцією проф. д.і.н. Л.Войтовича (Затверджено МОН України як підручник для студентів вищих навчальних закладів, лист МОН України № 1/11–7207 від 02.08.2010). Львів, 2010). Активно працював над практикумом до цього підручника, а також над підготовкою розширеного тексту нового видання.

Пропоноване зібрання містить тексти завершених праць, які автор готував до друку або ж які були опубліковані в скороченому варіанті. Чільне місце серед них займає монографія, яку М.Чорний готував до друку на базі своєї дисертації, але остаточно завершити не встиг. Залишалися невеличкі штрихи, уточнення, над якими він постійно працював, доки дозволяло здоров'я. Далі розташовані окремі наукові статті у найбільш повних авторських варіантах, без редакторських скорочень, зроблених при підготовці до друку. Наступними є численні статті до енциклопедій (Модест Чорний був одним з найактивніших авторів п'ятитомної “Енциклопедії Львова” та двотомної енциклопедії “Львівський національний університет імені Івана Франка”) і програми розроблених ним курсів, які він читав для спеціалізації “Середні віки”. Частина ен-

циклопедичних статей опублікована, але через брак місця редактори іноді скорочували їх текст у кілька разів. При комплектуванні видання використані авторські рукописи останніх вивірених текстів. Близько 50 енциклопедичних статей з різних причин так і залишились у рукописах, більшість з них – це унікальні біографи працівників університету, які ілюструють рівень самого вузу та його працівників у різні періоди історії університету. Написані вони на документальній основі, охоплюють широкий спектр викладачів різного рівня як гуманітарних, так і природничих напрямів.

Модест Ігорович не планував видавати зібрання праць – попереду було чимало нових задумів і планів. Серед цих планів було і дослідження поезій домініканських поетів, один з яких – св. Генріх Сузо (1295/1297–1366) філософією своїх латинських поезій був йому особливо близьким:

*Ангели не знають, чим закінчиться
буття суетне їх підопічного.
Шлють попередження і пророцтва
у тлінний купол клапана сердечного.*

*То хворобою, то іншою петицією
Піклуються, майбутнє ліплять.
Те, що ми прозвали інтуїцією –
Їх нечутний, але зрозумілий лепет.*

*Сну не знаючи, крил не складаючи,
Горе остуджують і злощастя.
Декому це помагає.
Та не всім – і ось біда! – і не часто.*

Впевнені, що цей збірник праць буде достойною даниною пам'яті нашого товариша, а те, що він встиг зробити, послужить подальшому розвитку української історичної науки.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ М.І.ЧОРНОГО:

1. Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Вип.2. – С.40–43.
2. Домініканський орден в державах Центрально-Східної Європи в XIII– першій половині XIV ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2000. – Вип.3. – С.191–198.
3. Львівський домініканський монастир Божого Тіла в XIII–першій половині XV ст. // Середньовічна Європа: погляд з кінця XX століття. Матеріали наукової конференції (16–18 березня 2000 р.). – Чернівці, 2000. – С.191–196.
4. Дослідження історії Домініканського ордену в державах Центральної та Східної Європи // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип.35–36. – С.124–133.
5. Домініканський орден у Центрально-Східній Європі в XIII– першій половині XV ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.02. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. 17 с.
6. Абрагам Владислав // Енциклопедія Львова. – Львів, 2007. – Т.І. – С.10.
7. Анквич Анджей Алоїзій // Там само. – С.66–67.
8. Бальцер Освальд // Там само. – С.160–161.
9. Владислав Опольський // Там само. – С.407–408.
10. Владислав Ягайло // Там само. – С.408–409.
11. Груневег Мартин // Там само. – С.646–647.
12. Домініканці // Енциклопедія Львова. – Львів, 2008. – Т.ІІ. – С.150–156.
13. Знамення // Там само. – С.173–174.
14. Землетруси // Там само. – С.180–182.
15. Зіморович Бартоломей // Там само. – 192–198.
16. Золотий вересень // Там само. – С.301–302.
17. Формування земельної власності домініканських монастирів Галичини у XIII–першій половині XV ст. // Гуржіївські історичні читання. – Черкаси, 2009. – С.259–263.
18. Млини церковної власності у передмістях і приміських землях Львова у XIV–XVIII ст. // Український селянин: збірник наукових праць / За ред. А.Г.Морозова. – Черкаси, 2010. – С.142–146.
19. Криза в Римській імперії (III–V ст.) // Леонгій Войтович, Назар Козак, Юрій Овсінський, Модест Чорний. Medium aevum: середні віки: підручник з історії середніх віків для історичних факультетів університетів / За ред. проф. д.і.н. Л.Войтовича. – Львів, 2010. – С.22–34.
20. “Варварські королівства” // Там само. – С.46–64 (у співавторстві з Л.Войтовичем).

21. Піренейські землі у VIII–XI ст. Початки Реконкісти // Там само. – С.120–134 (у співавторстві з Ю.Овсінським).
22. Німецькі та італійські землі у IX– першій чверті XI ст. // Там само. – С.135–148.
23. Німеччина в XI ст. Боротьба з папством за інвеституру // Там само. – С.176–188.
24. Хрестові походи // Там само. – С.218–236.
25. Англія у XII–XV ст. // Там само. – С.258–275 (у співавторстві з Ю.Овсінським).
26. Німеччина у XII–XV ст. // Там само. – С.290–312 (у співавторстві з Л.Войтовичем).
27. Церква у XI–XV ст. // Там само. – С.358–370.
28. Термінологічний словник // Там само. – С.438–456.
29. Канонік // Енциклопедія Львова. Львів, 2010. – Т.ІІІ. – С.74–77.
30. Кіцький Кастан Ігнацій // Там само. – С.225–226.
31. Кіцький Фердинанд Онуфрій // Там само. – С.226–227.
32. Конфедерації // Там само. – С.390–394.
33. Конфедерація народу польського // Там само. – С.394.
34. Краківський ринок // Там само. – С.586–589.
35. Кушевич Самуїл // Там само. – С.721–723.
36. Домініканський орден у державах Священної Римської імперії в першій половині XIV ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2010. – Вип.11. – С.144–164.
37. Віммер (Wimmer) Йозеф // Encyclopedica. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 Т.– Львів, 2011. – Т.І. – С.289.
38. Галушинський Теодозій Тит // Там само. – С.320–321.
39. Горлаченко (Мандракова) Ольга Миколаївна // Там само. – С.374.
40. Де Лож (Des Loges) Мар'ян Францішек Антоній // Там само. – С.427–428 (у співавторстві з Наталією Швець).
41. Де Лож (Des Loges) (Плонська) Стефанія Кароліна // Там само. – С.428.
42. Дембінський (Dembński) Броніслав Равич // Там само. – С.428.
43. Діброва Овксентій Опанасович // Там само. – С.444 (у співавторстві з Мирославою Ковбуз).
44. Діханіч (Dichanich, у документах також Dichanik або Dichanig) Вінцент // Там само. – С.445 (у співавторстві з Русланом Сіромським).
45. Домославський (Domosławski) Францішек Бернард // Там само. – С.457.
46. Жмігрудський (Żmigrodski) Кастан // Там само. – С.498.
47. Заблоцький (Zabłocki) Фелікс // Там само. – С.505 (у співавторстві з о. Мар'яном Сковирою).

48. Загальної історії кафедра // Там само. – С.511.
49. Загурський (Zagórski) Юліан // Там само. – С.515.
50. Зайончковський (Zajączkowski) Станіслав Францішек Маріан // Там само. – С.516 (у співавторстві з Леонтієм Войтовичем).
51. Історії середніх віків і допоміжних історичних дисциплін кафедра // Там само. – С.565.
52. Козак Назар Богданович // Там само. – С.627.
53. Криницький Онуфрій // Там само. – С.673.
54. Кухарський (Kucharski) Ян // Там само. – С.699.
55. Організація домініканських монастирів у містах Центрально-Східної Європи у XIII–XIV ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С.727–736.
56. Земельні володіння домініканських монастирів у Центрально-Східній Європі у XIII–XV ст.: за матеріалами судових документів // Український селянин: збірник наукових праць. – Черкаси, 2012. – Вип. 13. – С.37–41.
57. Становище монастирів Домініканського ордену в Галичині та Поділлі (друга половина XIII–середина XV ст.) // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи: збірник наукових праць (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). – Кам'янець-Подільський, 2012. – Вип. 3. – С.58–67.
58. Австрійська секуляризаційна реформа у Львові: міфи і реалії // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2012. – Вип. 13. – С.19–38.
59. Лан // Енциклопедія Львова. – Львів, 2012. – Т.IV. – С.24–25.
60. Личаків // Там само. – С.137–143.
61. Літопис // Там само. – С.359–360.
62. Млини // Там само. – С.622–667.
63. Микола Другий // Там само. – С.612–613.
64. Медова Печера // Там само. – С.582.
65. Монастир домініканців // Там само. – С.700–703.
66. Галицькі землі у контексті східної політики Тевтонського Ордену та антиосманських хрестових походів XV ст. // Єлисавет: історичні науки: збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград, 2012. – С.402–419.
67. Майборода Федір Максимович // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2-х т. – Львів, 2014. – Т.II. – С.78–79.
68. Малечинська (Maleczyńska) Єва // Там само. – С.87.
69. Мальберг (Malberg) Генріх // Там само. – С.90.
70. Мараморос (Maramoros) Теодат // Там само. – С.95.

71. Марлінська (Marlińska) Люція-Пауліна // Там само. – С.99.
72. Мікушевський (Mikuszewski) Владислав // Там само. – С.146–147 (у співавторстві з Адамом Редзіком).
73. Мушак Юрій Федорович // Там само. – С.171 (у співавторстві з Роксоланою Оліщук).
74. Одегова Віра Василівна // Там само. – С.215.
75. Оленич Роман Михайлович // Там само. – С.219 (у співавторстві з Богданом Чернюхом).
76. Орішин Антонін Дмитрович // Там само. – С.227 (у співавторстві з Людмилою Поляковою).
77. Орліньський (Orliński) Міхал // Там само. – С.228 (у співавторстві з о. Мар'яном Сквирою).
78. Пуше (Puszet, у документах трапляється baron de Puszet) Францішек Ксаверій // Там само. – С.342.
79. Семкович (Semkowicz) Александер // Там само. – С.412–413.
80. Сенятицький (Sieniatycki) Мацей // Там само. – С.416 (у співавторстві з о. Мар'яном Сквирою).
81. Скроховський (Skrochowski) Євстахій Томаш // Там само. – С.438.
82. Солецький (Solecki) Лукаш Остоя // Там само. – С.453 (у співавторстві з о. Мар'яном Сквирою).
83. Соціально-економічної історії інститут // Там само. – С.457.
84. Соціально-економічної історії кафедра // Там само. – С.457.
85. Урбан (Urban) Вінсент // Там само. – С.551.
86. Фесслер (Feßler) Ігнацій Аурелій // Там само. – С.569–570.
87. Філярський (Filarski) Альберт // Там само. – С.586.
88. Фіялек (Fijałek) Ян Непомуцен // Там само. – С.589.
89. Цигилик Теодор Іванович // Там само. – С.634 (у співавторстві з Романом Масиком).
90. Черниш Олександр Панкратович // Там само. – С.649.
91. Чуприна Василь Мусійович // Там само. – С.659 (М у співавторстві з Андрієм Лозинським).
92. Щербаков Степан Олексійович // Там само. – С.700.
93. Янк (Janek) Францішек // Там само. – С.718.
94. Ясінський Михайло Артемович // Там само. – С.727.

**ДОМІНІКАНСЬКИЙ ОРДЕН
В ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У XIII—ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.**

ВСТУП

В умовах розвитку демократичних процесів у країнах Центрально-Східної Європи відбувається переосмислення багатьох подій та явищ їхньої історії. Зокрема, це стосується ролі і значення в суспільно-політичному житті церкви та її інституцій. Серед останніх помітне місце займає Домініканський орден. Він з XIII ст. функціонує в Європі як елітарне чернече згромадження римо-католицької церкви. Особливу активність орден проявив у період формування держав регіону в XIII–XV ст. Діяльність цієї структури та політика римської курії нерідко суперечили церковно-політичним інтересам цих країн. Адаптація мережі ордену домініканців у політичних реаліях середньовічних держав заслуговує на увагу в зв'язку з формуванням єдиних політичних та економічних структур у сучасній Європі. Це дослідження допоможе з'ясувати витоки протистояння між прихильниками глобалізації і захисниками національних інтересів у всіх сферах європейського життя. Це особливо актуально і у зв'язку із складними релігійними та міжконфесійними стосунками в окремих країнах регіону.

Тема роботи малодосліджена, оскільки більшості праць з цієї проблематики притаманний тенденційний або ж констатуючий характер. Домініканський орден не сприяв і не сприяє об'єктивному висвітленню своєї історії XIII–XV ст. Не приділялося належної уваги стосункам ордену з владою та населенням країн, у яких поширювалися його місії та монастирі. Висвітлення цих проблем дозволить заповнити одну з прогалин сучасної історіографії.

Дослідження виконано згідно до університетської науково-дослідної програми “Історія та культура населення Центрально-Східної Європи від найдавніших часів до XVII століття” і наукових планів кафедри археології, античності та середньовіччя Львівського національного університету імені Івана Франка.

Об'єктом дисертаційного дослідження є діяльність домініканських монастирів та орденських провінцій, **предметом** – правове і матеріальне становище домініканських монастирів, стосунки домініканців із представниками правлячих і місцевих еліт середньовічних держав центрально-східного регіону Європи: Угорського, Польського та Чеського королівств, Австрійського герцогства і Тевтонського Ордену, Галицько-Волинського князівства, а також українських земель, що входили до складу Польського королівства.

Нижньою хронологічною межею роботи є 1216 р., коли офіційно було затверджено орден, сформувалися перші монастирі, визначилася чернеча структура.

Верхньою – середина XV ст., коли розпочалася широкомасштабна агресія Османської імперії і припинилося суверенне існування держави Тевтонського Ордену, відбулися суттєві зміни у церковно-політичній ситуації окремих країн регіону. Поява і поширення книгодрукування також порушили монополію домініканського ордену на здійснення інтелектуальної цензури в усіх європейських державах, посилює помірковану опозицію в його структурі, представники якої стали учасниками реформаційних процесів.

Географічний ареал дослідження охоплює території Угорського, Чеського та Польського королівств, Австрійського герцогства, Тевтонського Ордену, Галицько-Волинського князівства, де сформувалися Тевтонська, Саксонська, Угорська, Польська, Богемська і Далматинська провінції ордену.

Дане дослідження є багатоплановим, переплітається з історією міжнародних відносин, історією церкви, історичною географією тощо. Доводилося торкатися проблем міждержавних і міжцерковних стосунків Польського та Чеського королівств, Тевтонського Ордену і німецьких держав Священної Римської імперії, висвітлюючи діяльність домініканців на території Сілезії чи Пруссії; брати до уваги межі Угорської та Далматинської орденських провінцій (Угорщина, Трансильванія, територія власне Далмації) при вивченні роботи ордену в Угорському королівстві. Оскільки окремі держави регіону (Священна Римська імперія, Польща XIII ст.) перебували у стані політичного роздроблення, в аналізі діяльності Домініканського ордену переважає провінційний поділ, що суттєво полегшувало роботу над темою.

Методологічною основою дослідження є принципи об'єктивності та історизму, системного підходу до вивчення соціально-політичних і релігійних явищ у їх розвитку та взаємозв'язках.

Спроба розглянути дану тему крізь призму всесвітньої історії, історії зарубіжних слов'янських країн та України вимагали застосування проблемно-хронологічного, системно-структурного та синтезуючого **методів** дослідження.

Мета роботи полягає у відтворенні цілісної картини формування Домініканського ордену в Центрально-Східній Європі, системи взаємин його структур з представниками світської та церковної влад і передбачає вирішення таких завдань:

– простежити чинники, що сприяли утвердженню місій і поширенню монастирів ордену;

– з'ясувати правовий статус орденських структур в XIII–XV ст.;

– проаналізувати кількісний і етнічний склад ченців, шляхи їхнього прибуття в монастирі окремих орденських провінцій;

– дослідити матеріальне становище та господарську і фінансову діяльність монастирів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

– вперше в українській історіографії відтворено цілісну картину суспільно-політичної діяльності Домініканського ордену у центрально-східному регіоні Європи в XIII–XV ст.;

– розглянуто діяльність монастирів ордену в контексті політичних процесів у середньовічних країнах Центрально-Східної Європи;

– на основі комплексного аналізу інформації з церковних та світських писемних джерел, з'ясовано ставлення різних верств суспільства до діяльності ордену, визначено рівень довіри до нього;

– окреслюється коло проблем, з якими стикалися адміністрація ордену і папська курія в середньовічних країнах Центрально-Східної Європи;

– висвітлено процес формування господарської структури монастирів ордену;

– з'ясовано причини послаблення політичного і духовного впливу домініканського ордену на представників світської та церковної еліти досліджуваних держав.

Джерельна база дослідження: Всього в роботі використано 203 позиції (197 опублікованих і 6 неопублікованих) актових і нарративних джерел.

Мова документів: латинська, давньонімецька, давньочеська, давньопольська, давньоукраїнська. Опрацьовано матеріали 22-го і 140-го фондів ЦДІА України у Львові* а також матеріали відділу рукописів Наукової бібліотеки імені Василя Стефаника Національної Академії наук України і Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка.

---

* Центральний Державний Історичний Архів України у Львові. Фонд 22 (Магістрат міста Белза); Фонд 140 (Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на територіях України, Польщі, Білорусії та Литви).

Використані джерела, в залежності від мети складення і характеру відомостей, що містяться в них, поділяються на: папські та королівські грамоти (державні акти, розпорядження і привілеї), що стосуються Домініканського ордену загалом чи його монастирів у окремих місцевостях; протоколи і акти засідань церковних соборів; акти генеральних і провінційних орденських капітул; акти інквізиційних трибуналів, у яких головували або брали участь домініканці; акти і протоколи консисторіальних (єпископських) судів; книги королівських і міських судів; привілейні грамоти феодалів, подаровані монастирям ордену; міські та монастирські хроніки; листи, авторами або адресатами яких були офіційні чи приватні особи, представники різних суспільних станів і прошарків; церковно-політичні трактати, які висвітлюють ставлення до Домініканського ордену відомих представників інтелектуальної еліти.

Структурно дослідження побудоване за проблемно-хронологічним і проблемно-територіальним принципами. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та історіографії, додатків. У додатках вміщено словник церковних і нумізматичних термінів, а також картосхема розташування провінцій і монастирів Домініканського ордену, які володіли земельною власністю.

Розділ I.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Аналіз джерел

Джерельну базу історії Домініканського ордену в Центрально-Східній Європі складають численні актові та нарративні джерела.

Актові джерела представлені папськими буллами і бреве, королівськими грамотами, постановами єпископів, актами генеральних та провінційних капітул ордену, статутами ордену 1229, 1245–1253, 1407 рр., дарчими та привілейними грамотами (дарованими ордену папами чи окремими феодалами), актами інквізиційних трибуналів, позовами і вироками церковних і світських судів, заповітами, реєстровими описами найважливіших документів.

Публікація історичних документів Домініканського ордену розпочалась ще в XVI ст. з метою оприлюднення якомога більшої кількості привілеїв, за допомогою яких домініканці намагалися довести свою перевагу в конкурентній боротьбі за сфери впливу між чернечими орденами і парафіальним духовенством.

Першою публікацією актових матеріалів ордену вважається збірник домініканського ордена Іоанна Конфетті “Колекція привілеїв жебракуючих орденів”¹.

Один із небагатьох примірників цієї публікації зберігався у французькому місті Онфлері, у приватній бібліотеці графа Вітольда-Казимира Чарторийського. В 1922 р., разом з усією бібліотекою цей збірник граф заповів подарувати бібліотеці Львівського університету, де він зберігається і досі. Іоанн Конфетті зібрав усі найважливіші місіонерські привілеї, даровані папами від часу створення ордену до Трідентського собору (1216–1563 рр.). Привілеї публікувалися ним без наукових коментарів, і лише для того, щоб показати заслуги Домініканського ордену в місіонерській роботі в Європі та Азії. Основний зміст опублікованих привілеїв: надання домініканцям широких повноважень для навернення іновірців, юридичні гарантії рівноправності домініканських ченців і представників парафіального кліру під час проведення проповідей та сповідань на території європейських держав. Привілеї щодо матеріального життя ордену упорядника не цікавили.

Місіонерські привілеї, що не увійшли до публікації Іоанна Конфетті, були включені до тексту церковно-політичного трактату домініканського ченця Абрагама Бзовського (1567–1637) “Увіковічення провінції Святого Якинфа”². Привілейні грамоти XIII–XIV ст. стосувалися домініканських місіонерів в українських землях. Метою їхньої публікації було обґрунтування прав домініканців Галичини та Поділля на утворення окремої Руської провінції та фіксація її меж. Писався цей трактат у час найбільшого загострення конкурентної боротьби за прибутки між монастирями Польської орденської провінції, що дещо знижує достовірність деяких опублікованих документів.

Частину місіонерських привілеїв Домініканського ордену на територіях Галичини і Поділля, які зберігалися у львівському домініканському монастирі Божого Тіла

¹ *Collectio privilegiorum sacrorum ordinum fratrum mendicantium et non mendicantium iuxta sacri concilii Tridentini reformationem et summorum Pontificum nouissimas confirmationes et innouationes* / Ed. Io. Confettius. – Florentiae: Heredes Jacobi Junctae, 1598. – 450 s.

² *Bzovii Abraham. Propago D. Hiacinthi Thramathurgi Poloni seu De rebus praeclare gestis in provincia Polonia Ordinis Praedicatorum.* – Venetia: Societates Minima, 1606. – 118 s.

ще у 1780 р., встиг зафіксувати домініканець Климентій Ходикевич (1715–1797)³. Описані ним документи хронологічно охоплюють період кінця XIII–початку XIV ст. Ці реєстри досі залишаються єдиним найдетальнішим переліком і описом найдавніших пергаментних грамот, які зберігалися у львівському домініканському монастирі⁴.

У XVIII ст. домініканець Томазо Ріполлі за фінансового сприяння папи Бенедикта XIV зробив першу (і до цього часу останню) найбільшу публікацію домініканських актових джерел від 1216 до 1748 р. “Булларій Домініканського ордену”⁴. Крім привілеїв, Т.Ріполлі опублікував окремі редакції статутів ордену, акти церковних судів, де розглядалися суперечки між домініканцями та світським духовенством. У цьому розкішно оформленому виданні документи згруповані в хронологічній відповідності із папськими понтифікатами. Паралельно з публікацією документів Т.Ріполлі склав список усіх ченців домініканського ордену, котрі мали кардинальські та єпископські титули або виконували місійно-дипломатичну роботу на території усїєї Європи. Публікуючи документи про конкурентну боротьбу в середовищі духовенства, упорядник не приділив уваги періодові від 1378 до 1409 р., коли під час Великої Схизми орден був адміністративно розколотим на дві частини.

Велику кількість документів про майнові та церковно-політичні стосунки домініканців і католицького єпископату містить монументальний 60-томний збірник Іоанна Мансі “Зібрання постанов Святих Соборів”⁵. Це величезна за хронологічним і фактологічним обсягом публікація постанов церковних соборів католицької церкви від перших Вселенських соборів та провінційних синодів до середини XVIII ст., щодо правових стосунків між парафіальним кліром і ченцями жebraкуючих чернечих орденів (домініканців, францисканців, августинців і кармелітів). В окремих її розділах представлені постанови кардиналів-легатів, виконання яких було обов’язковим як для ченців, так і для світського духовенства. Варто відзначити, що І.Мансі публікував постанови, що обмежували привілеї чернечих орденів, зокрема, і Домініканського. Згодом, від середини XIX–до початку XX ст. монументальна праця Іоанна Мансі доповнилася публікаціями Фрідріха Фірнхабера⁶, Франтішека Палацького та Ернста Бірка⁷, Йоганна Галлера⁸, Філіпа Мюллера⁹ і Константина Фінке¹⁰. Завдяки їм оприлюднені офіційні документи і приватні щоденникові записи учасників В’єнського, Констанцького і Базельського соборів, щодо правового статусу жebraкуючих чернечих орденів.

³ *Chodykiewicz C. De rebus gestis provinciae Russiae Ordinis Praedicatorum comentarius libris XI digestus.* – Berdyczowiae: Typis Fortalitij Beatissimae Virginis, 1780. – 423 s.

⁴ У 1946 р. радянська влада юридично ліквідувала львівський монастир Домініканського ордену. Ченці разом із монастирським архівом та бібліотекою переїхали до монастиря свого ордену у Іданську.

⁴ *Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli.* Tom 1–8. – Romae. Typografia Hieronimi Mainardi, 1729–1748. – T.1: 1216–XIII. – 614 s.; T.2: XIII. – 620 s.

⁵ *Mansi Johann-Dominik. Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. labbeus et Gabr. Cossartius.* – Venetiis: Apud Antonium Zatta, 1792; *Reproduction en fac-similè par les procédés anastiques de Carl Reinecke 1902–929 / Vol 1–60: Paris-Leipzig: 1899–1927.* – T.25. – 1248 s.

⁶ *Petrus de Pulka Abgesandter der Wiener Universität am Consilium zu Constanz / Hrsg von F. Firnhaber // Archiv für Österreichische Geschichte.* – Wien, 1855. – Bd.15. – S.3–70.

⁷ *Die Chronik Henrichs Taube von Selbach mit dem von ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe 1292–1351 / Hrsg. von H.Bresslau // Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series.* – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – 208 s.

⁸ *Constitutiones Jaroslai Archiepiscopi editae in synodo die 8 mensis Januarii anno 1357 Calissiae habita / Wyd. A.-Z.Helcel // Starodawne Prawa polskiego Pomniki.* – T.1. – Warszawa, 1856. – S.407–412.

⁹ *Das Konzil von Vienne 1311–1312 seine Quellen und seine Geschichte / Bearbeitet von P.Müller // Vorreformationgeschichtliche Forschungen.* – Münster, 1934. – Bd.12. – 765 s.

¹⁰ *Acta Consilii Constantinensis: Bd.1–4 / Hrsg. von K.Finke, H.Heimpel, A.Hollsteiner.* – Münster, 1904–1928. – Bd.1: *Akten zur Vorgeschichte Konzils 1410–1414.* – 424 s.; Bd.2: *Sermones Reform-und Verfassungsakten.* – 770 s.; Bd.3: *Die drei Päpste und das Konzil Schriften zur Papstwahl.* – 671 s.; B. 4: *Urkunden.* – 1024 s.

Революційні події кінця XVIII–початку XIX ст. і подальша політична та клерикальна реакція призвели до суттєвого скорочення джерельних публікацій не тільки з історії Домініканського ордену, але й церковної історії в цілому.

З другої чверті XIX ст. розпочинається новий етап публікування актових джерел з історії Домініканського ордену. Якщо у XVI–XVIII ст. упорядники зосереджували увагу лише на привілеях або документах, якими обмежувся права ордену, то у XIX ст. увагу публікаторів привернув увесь спектр діяльності ордену та активності його структур на території усіх європейських держав і регіонів. З огляду на хронологічну розпорошеність опублікованих актових матеріалів, їх варто групувати за типом інформації.

Документи про правові стосунки папства і верховних представників світської влади з домініканцями в Польському, Угорському і Чеському королівствах, Тевтонському Ордені та Австрійському герцогстві. У 43 томному збірнику Георга Феєра “Дипломатарій Угорщини”¹¹ документи щодо історії домініканського ордену розпорошені настільки, що без використання окремого тому “Index” розшукувати їх складно. Папські булли у цьому збірнику містять накази домініканцям про налагодження стосунків з єпископатом, організацію монастирів межі Угорської Далматинської орденських провінцій, про необхідність навернення у католицизм половців, окремі накази та рекомендації щодо організації боротьби з боснійськими еретиками. Папські грамоти 1301–309 рр. дають змогу простежити офіційні та приватні стосунки магнатів і домініканців під час безкоролів’я в Угорщині. Проте, безсистемність і величезний хронологічний обсяг опублікованих джерел (I ст. н.е.–1526 р.) не дають змоги прослідкувати еволюцію впливу ордену на церковне і світське життя Угорського королівства. Крім того, документи цієї публікації стосуються лише етнічних угорських земель, Хорватії, Боснії та частини Трансильванії.

Тоді ж, у 30–40-х роках XIX ст., німецький архівіст Йоганн Фойт підготував семитомну публікацію “Прусського дипломатарія”¹², до якої увійшли документи з 1198 по 1400 рр. До часу публікації більшість цих документів перебувала в Королівському архіві Кенігсберга. Більшість папських грамот для прусських домініканців зосереджені у першому її томі (документи до 1296 р.). Опубліковані булли містять накази ченцям щодо ведення агітації для здійснення хрестових походів проти литовських племен, звернення до тевтонських рицарів з приводу матеріального та морального сприяння ченцям Домініканського ордену. Упорядник одним із перших опублікував папські послання домініканцям про організацію їхньої роботи в Русі (Галицько-Волинському і Київському князівствах) у 30–40 рр. XIII ст. Поряд із папськими буллами оприлюднені розпорядження магістрів Тевтонського Ордену про обмеження прав домініканців в окремих містах Пруссії.

Окремі грамоти магістрів про правовий статус духовенства та чернецтва у Пруссії та Лівонії, а також найважливіші папські привілеї, якими користувалися магістри Тевтонського Ордену при обмеженні прав духовенства на території цієї держави, опубліковані Хорстом Геннесом в двотомному збірнику “Книга актів Тевтонського Ордену”¹³.

¹¹ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / In 10 Vol. et 44 T. / Coll. G. Fejer. – Buda 1829–844. – T.3. Vol.5. – 345 s.; T.4. Vol.8. – 432 s.; T.6. Vol.2. – 328 s.; T.8. Vol.2. – 487 s.; T.8. Vol.14. – 450 s.; T.9. Vol.1. – 477 s.

¹² Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur ältern Geschichte Preußens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten: Aus 2 Bänden / Hrsg. von J. Voight. – Paschkeschen Buchdruckerei, 1836–1861. – Bd.1: 1217–1300. – 348 s.

¹³ Urkundenbuch des Deutschen Ordens / Hrsg. von J. Hennes: Aus 2 Bänden 1845–1861. – Mainz: Verlag v. Franz Kirchenheim. – Bd.1. – 449 s.

Наприкінці 50-х–на початку 60-х років XIX ст. Август Тайнер, маючи доступ до ватиканських архівних фондів, опублікував у двотомному виданні *in folio* “Пам’ятки церковної історії Угорщини”¹⁴ папські булли стосовно діяльності домініканців в Угорському королівстві в 1198–1529 рр. Тут упорядник помістив документи про конкурентну боротьбу за сфери впливу між угорським духовенством та чернецтвом на території Трансильванії, Боснії та Словаччині. Переважна більшість документів цієї публікації має односторонній характер і тому невідомо, яку реакцію на місцях викликали укази понтифіка. Щодо власне угорських земель, то упорядник обмежився передруком раніше опублікованих документів. У документальному збірнику “Стародавні пам’ятки слов’ян Середземномор’я”¹⁵ А.Тайнер звернув увагу на церковно-політичні та фінансові стосунки між чернечими орденами та єпископатом на територіях Хорватії та Боснії. Звернення пап та звіти їхніх легатів дозволяють прослідкувати причини втрати Домініканським орденом впливу в цих частинах Угорського королівства. Якщо у попередніх двох публікаціях упорядник робив основний акцент на документальному представленні стосунків між духовенством і феодалами Угорського королівства, то у “Пам’ятках церковної історії Польщі та Литви”¹⁶ тематичні групи документів більш різноманітні. Зміст більшості булл і королівських грамот стосується організації католицької церкви в руських землях у XIII–XIV ст., а також боротьби Домініканського ордену проти еретичних сект у Силезії протягом XIII–першої половини XIV ст. Публікуючи папські булли, А.Тайнер підбирав матеріали, котрі констатували участь домініканців в організації католицької церкви в українських землях. З огляду на недоступність архівних фондів Ватикану для більшості дослідників, публікації А.Тайнера продовжують залишатися основним підґрунтям усіх церковно-історичних досліджень в Центрально-Східній Європі.

Папські булли щодо організації монастирів Домініканського ордену на території Австрії та Чехії опублікував Едуард Вінкельман у “Імперських актах XIII–XIV ст.”¹⁷. Цей упорядник одним із перших оприлюднив документи про діяльність ордену під час конфлікту папства з імператорами Священної Римської імперії у XIII–XIV ст. Крім того, у збірнику є окремі документи про роботу ченців Домініканського ордену під час загрози татарського нападу на регіон у 1241–1242 рр.

Протягом 80–90-х років XIX ст., завдяки старанням колективу упорядників на чолі з Лайошем Феєрпотокі, в Угорщині з’явилася розкішно оформлена серійна публікація ватиканських документів стосовно історії Угорщини XIV–XVI ст. “Ватиканські пам’ятки історії Угорщини”¹⁸. У другому томі першої серії видання вміщено акти кардинала Джентіле, котрий у 1309–1311 рр. діяв в Угорщині з відома папи Климента V і намагався внаормувати церковно-політичну ситуацію у цій державі. Серед документів заслуговують уваги судові третейські рішення про суперечки між чернечими орденами, акти про врегулювання збору церковних та монастирських податків. У третьому і

¹⁴ Monumenta Historiae Hungariae sacram illustrantia / Coll. A.Theiner. – Paris-Roma-Vindobona: Typis Gregerianis, 1859. – Tom. 1–2. – Т.1. – 943 s.

¹⁵ Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serechronologica disposita / Coll. opera A.Theiner. – Tom. 1. – Romae : Typis Vaticanis, 1863. – 668 s.

¹⁶ Vetera monumenta Historiae Poloniae et Ducatum Lithuaniae genitivque finitimum illustrantia / Coll. opera A. Theiner. – Roma: Typis Vaticanis, 1859–1861. – Т.1.: 1217–1409. – 903 s.

¹⁷ Acta imperii inedita saeculi XIII et XIV. Urkunden und Briefe zur Geschichte des Kaiserreichs und des Königreichs Sizilien (1198–1400) / Hrsg. von E. Winkelmann. – Innsbruck: Universitäts Buchandlung, 1880. – 1027 s.

¹⁸ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia: Seria prima Tom 1–6 / Ed. L.Fejérpataky. – Franklin Társulat. – Budapest, 1887–1891. – Т.1: Rationes collectiorum pontificorum in Hungariae 1281–1375. – 525 s.; Т.2 : Akta legationis cardinalis Gentilis 1307–1311. – 517 s.; Т.3 : Bullae Bonifacii IX 1389–1396. – 368 s.; Т.4 : Bullae Bonifacii IX 1396–1404. – 655 s.

четвертому тома містяться і досі не задіяні науковцями булли папи Боніфация IX щодо внормування правового і фінансово-матеріального становища домініканських монастирів і представників католицького парафіального кліру. Крім того, видані звернення провінціала Угорської провінції Іоанна Домініці до пап та світських правителів про дипломатичне, а не силове, подолання церковного розколу і про потребу організації відсічі турецької агресії. Упорядники видання вперше документально охопили усі землі середньовічного Угорського королівства.

У 80-х роках XIX ст. у Франції, під впливом аналогічних заходів у Німецькій та Австро-Угорській імперіях, розпочали широкомасштабну публікацію частини актових матеріалів Ватиканського архіву. Ці документи були перевезені до французьких архівів ще під час наполеонівської окупації Італії (1798–1814). Було здійснено публікацію і детальне реєстрування документів періоду понтифікатів Григорія IX¹⁹ та Іннокентія IV²⁰. Опубліковані папські булли містять звернення до генеральних магістрів і капітул, а також провінційних структур Домініканського ордену на територіях Угорщини, Польщі, Чехії та німецьких держав. Переважна більшість грамот стосується привілеювання ордену у його місіонерській діяльності, а також надання особливого статусу його ченцям у структурі церкви. Однак, публікація документів понтифікатів другої половини XIII ст, Авін'йонського полону та Великої Схизми через зменшення фінансування велася вибірково. У міжвоєнний період (1919–1939) у цьому серійному виданні публікувалися лише папські грамоти стосовно історії Франції. Лише видання документальних реєстрів, присвячених понтифікату Бенедикта XII (1335–1342)²¹, містить ряд зареєстрованих документів про антидомініканські виступи духовенства на території Тевтонського Ордену.

Папські та королівські привілеї домініканцям Чехії XIII–XIV ст. опублікували німецькі архівісти Яромир Ербен²² та Йосиф Емлер у чотиритомному збірнику “Реєстри Чехії та Моравії”²³. Упорядники видали невідомі раніше інструкції пап щодо боротьби з єретиками в Чехії та Силезії у XIV ст., а також ряд привілейних та підтвердних грамот чеських королів, наданих окремим монастирям Домініканського ордену. Опубліковані джерельні матеріали і досі використовуються дослідниками для вивчення особливостей інквізиційної діяльності церкви у Чеському королівстві.

На жаль, дипломатарії папських грамот XIII–XIV ст. стосовно історії Домініканського ордену у публікації “Ватиканські пам’ятки польських справ” (за редакцією

¹⁹ Les Registres Gregoire IX recueil des bulles de ce pape publiés d’après le manuscrit original des archives du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. L.Auray // Libraire des Écoles françaises d’Athenés et de Rome. – T.2. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1897. – 1143 s.

²⁰ Les Registres d’Innocent IV publiés ou analysés d’après les manuscrits originaux du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. É.Berger // Libraire des Écoles françaises d’Athenés et de Rome. – T.3. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1905. – 562 s.

²¹ Benoît XII (1334–1342) lettres communes. Analysées d’après les registres dits d’Avignon et du Vatican / Ed. J.-M.Vidal // Libraire des Écoles Françaises d’Athènes et de Rome. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1926. – 1048 s.

²² Regesta diplomatica nec non epistolarii Bohemiae et Moraviae Pars I 600–1253 / Opera Caroli Jaromiri Erben. – Praha: Typographiae Aulicae Filiorum Theophili Haase, 1855. – 812 s.

²³ Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae: Pars 1–4 / Opera Jos. Emler. – Typis Gregerianis. – Praha, 1882–1890. – T.2: 1253–1310. – 1483 s.; – T.3: 1311–1333. – 952 s.; – T.4: 1334–1346. – 895 s.

Яна Птасьніка)²⁴ і “Документи римських понтифіків до історії України” (за редакцією Анастасія Великого)²⁵, є компіляціями матеріалів попередніх публікацій.

Опубліковані в XIX–XX ст., папські та королівські офіційні документи фіксують поступове зменшення впливу Домініканського ордену на церковно-політичне становище в державах Центрально-Східної Європи.

Розпорядження прелатів. Домініканський орден (як і Францисканський) згідно привілеїв 1233–1239 рр., дарованих папою Григорієм IX, був виведений з-під юрисдикції єпископату. Однак, вже з другої половини XIII ст., скориставшись послабленням папського контролю, єпископи та архієпископи почали контролювати діяльність жebraючих чернечих орденів. В опублікованих документах про стосунки єпископату та місцевих монастирів ордену вдається простежити, за допомогою яких дій єпископатові вдалося контролювати окремі монастирі домініканського ордену на території своїх дієцезій.

У 1845 р. Адольф Стенцель в “Актовій книзі Вроцлавського єпископства”²⁶ опублікував документи з історії домініканців Силезії. На відміну від своїх попередників він оприлюднив ті постанови вроцлавських єпископів, що засвідчують спроби прелатів примирити між собою чернечі ордени і парафіальне духовенство, вирішення єпископами майнових і межових суперечок між вроцлавськими домініканцями та місцевими феодалами. Упорядникові збірки вдалося знайти документи, які свідчать про участь домініканців у боротьбі проти впливу чеських єретичних сект та гуситів у Силезії. У даній публікації немає документів про боротьбу в середовищі вроцлавського духовенства, яка проявилася у формі національного протистояння поляків і німців.

Тематичним продовженням основних аспектів публікації А.Стенцеля можна вважати “Книгу формулярів каноніка Арнольда з Протцана”²⁷. У збірці містяться судові рішення вроцлавських єпископів щодо правового врегулювання духовного і матеріального життя чернечих орденів у містах Силезії. Окремі документи стосуються вирішення конфліктів між домініканцями і парафіальним кліром з приводу отримання прибутків від здійснення богослужінь.

Протягом 60-х років XIX ст. в австрійському історичному загальноімперському журналі “Архів австрійської історії” з’явилася серія публікацій єпископських грамот XIV–першої половини XV ст., що перебували у дієцезіальних архівах чеських і польських земель монархії²⁸.

Більшість розпоряджень єпископату Польського, Угорського і Чеського королівств були оприлюднені в другій половині XIX–на поч. XX ст. у серійних виданнях,

²⁴ Monumenta Poloniae Vaticana / T.1–9 / Ed. J.Ptaśnik et E.Kunze. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1913–1949. – T.1: 1207–1344. – 502 s.; – T.2: 1344–1374. – 585 s.; – T.3: Analecta Vaticana 1202–1366. – 573 s.; – T.8: 1389–1391. – 200 s.

²⁵ Dokumenta Pontificorum Romanorum historiam Ucrainae illustranta (1075–1953). – Vol.1–2 / Collegit introductione et adnotationibus auxit Athanasius Welykyj. – Roma: Symptibus Ucrainorum apud exteros degentium, 1953. – Vol.1: 1075–1700. – 686 s.

²⁶ Urkundenbuch zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter / Hrsg. von G.-Ad.Stenzel. – Breslau: Josef Max & Comp, 1845. – 401 s.

²⁷ Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan / Hrsg. von W.Wattenbach // Codex diplomaticus Silesicarum. – Bd.5. – Breslau: Jozef Max & Com., 1862. – 342 s.

²⁸ Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten prager Erzbischof Arnest von Pardubic / Hrsg. von F.Tadra // Archiv für Österreichische Geschichte. – 1880. – Bd.61. – S.267–597; Cancellaria Johannis Noviforensis, episkopi Olomucensis (1364–1380) / Edidit. F.Tadra // Ibidem. – 1886. – Bd.68. – S.1–159; Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit hussitischen Bewegung / Hrsg. von J.Caro // Ibidem. – 1874. – Bd.52. – 550 s.; Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryskischen Bibliothek zu Krakau / Hrsg. von M.Perlbach. – Riga: Kummels Verlag, 1884. – 23 s.; Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462. – T.1–3. – Praha. 1929–1937/ Vyd. B. Rynšová. – Československý státní Ústav historický, 1932. – T.2. – 453 s.

присвячених виданню документів провінційних синодів²⁹. Переважно вони стосувалися дисциплінарного вноормування поведінки ченців, а також свідчили про намагання єпископів контролювати фінансову діяльність окремих монастирів ордену.

Щодо постанов прелатів Угорського королівства, Тевтонського Ордену та Австрійського герцогства, то вони досі не систематизовані і входять до складу багатьох публікацій.

Статути Домініканського ордену, акти генеральних та провінційних капітул. Статути Домініканського ордену періодично зазнавали змін та доповнень. В епоху середньовіччя “Статут св. Августина”, прийнятий домініканцями при створенні ордену у 1216 р., тричі змінювався через нові доповнення у 1229, 1253 і 1407 рр. Остання зміна середньовічної редакції статуту була проведена у 1846 р.

Статут Домініканського ордену в редакції 1407 р. опублікував у 1748 р. Т.Ріполлі серед документів “Домініканського булларія”. У 80-х роках XIX ст. німецький історик Г.Деніфле опублікував усі редакції домініканських статутів у науковому журналі “Архів літературної та церковної історії середньовіччя”³⁰.

Починаючи з кінця 80-х років XIX ст., німецький домініканець Бенедикт-Марія Райхерт розпочав серійну публікацію актів генеральних капітул ордену, що знаходилися в архівах Ватикану та Флоренції³¹. Хоча постанови капітул почали офіційно фіксуватися з 1244 р., упорядникові вдалося розшукати протоколи генеральних капітул від 1221 до 1498 р. Обсяг протоколів в оригіналі – 352 фоліанти рукописних текстів! Постанови капітул зафіксували не лише суперечки при встановленні кордонів орденських провінцій, темпи поширення монастирів, конституювання повноважень посадових осіб ордену. Серед колегіальних загальноорденських постанов важливе місце займають рішення про покарання окремих ченців за дисциплінарні або організаційні недоліки.

Поряд із публікацією документів генеральних капітул, Бенедикт-Марія Райхерт, Бернард Альтанер, Генріх Фінке і Фріц Бюнгер публікували протоколи засідань провінційних капітул. Переважно усі публікації цих документів пов’язані з орденськими провінціями Тевтонія і Саксонія³². Публікаціями документів кінця XIV початку XV ст.,

²⁹ *Fratris Gentilis, cardinalis et Apostolicae Sedis in Hungaria et Polonia legati Constitutiones in consilio Poseniensi promulgatae die 10 mensis novembris anno 1309 /* Wyd. A.-Z.Helzel // *Starodawne Prawa polskiego Pomniki.* – T.1. – Warszawa, 1856. – S.389–394; *Constitutiones Jaroslai Archiepiscopi editae in synodo die 8 mensis Januarii anno 1357 Calissiae habita /* Wyd. A.-Z.Helzel // *Ibidem.* – S.407–412; *Statuta synodalia episcoporum cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata /* Edit. curav. U.Heyzmann // *Starodawne prawa polskiego pomniki.* – Kraków: Akademia Umiejętności, 1875. – T.4. – 290 s.; *Statuty dyjecejalne krakowskie z roku 1408 /* podgot. B.Ulanowski // *Studia i materiały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce.* – Kraków: Akademia Umiejętności, 1889. – S.1–32; *Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436, 1446) /* podg. J. Fijałek // *Ibidem.* – S.14–47.

³⁰ *Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 /* Hrsg. von H.Denifle // *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters.* – Bd.1. – 1885. – S.166–277; *Die Constitutionen des Predigerordens in der Redaktion Raimundus von Pennafort 1245 /* Hrsg. von H.Denifle // *Ibidem.* – Bd.5. – S.245–263.

³¹ *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum /* Hrsg. von B. M.Reichert und A.Frühwirth // *Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica.* Aus 9 Bänden. – Romae–Stutgardiae. – T.1: 1221–1303. – 328 s.; – T.2: 1304–1378. – 340 s.; – T.3: 1380–1498. – 358 s.

³² *Zur Geschichte der deutschen Dominikaner im XIII und XIV Jahrhundert /* Hrsg. von Heinr. Finke // *Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte.* – 1878. – Bd.8. – S.367–392; *Feier und Geschäftsordnung der Provinzialkapitel d. Dominikaner-ordens im 14. Jahrhundert /* Hrsg. von B.-M.Reichert // *Ibidem.* – 1894. – Bd.17. – S.120–137; *Akten der Provinzialkapitel der Dominikanerordenprovinz Teutonia aus den Jahren 1398, 1400, 1401, 1402 /* Hrsg. von B. M.Reichert // *Ibidem.* – 1899. – Bd.11. – S.287–331; *Zur Geschichte der deutschen Dominikaner am Ausgange des 14. Jahrhunderts /* Hrsg. von B. M.Reichert // *Ibidem.* – 1900. – Bd.14. – S.89–98; *Zur Geschichte der Deutschen Dominikaner und ihrer Reform /* Hrsg. von B.-M.Reichert // *Ibidem.* – 1901. – Bd.10. – S.299–311; *Ein Dominikaner-Provinzialkapitel in Luckau 1400 /* Hrsg. von F.Bünger // *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* – 1913. – Bd.34. – S.74–88; *Aktenfragmente eines Provinzialkapitels der Dominikanerprovinz Saxonien zwischen 1418 und 1430 J. /* Hrsg. von F.Bünger // *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* – 1914. – Bd.35. – S.502–528; *Aus den Akten des Rottweiler Provinzialkapitels /* Hrsg. von B.Altaner // *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* – 1929. – Bd.48. – S.5–13.

упорядники на прикладі згаданих провінцій показали освітні та фінансові зв'язки монастирів ордену. Ці публікації дають цінний матеріал для статистичних досліджень розвитку монастирської освіти в середньовіччі.

Акти купівлі-продажу земель та нерухомості, здійснювані домініканськими абатами на території Чеського королівства і Австрійського герцогства, фіксуються в опублікованих господарських книгах монастирів інших орденів, зокрема, Бенедиктинського і Цистерціанського³³.

Оскільки Домініканський орден мав юридичний статус жебракуючого і не завжди мав нагоду заволодіти земельною власністю чи нерухомістю, господарську документацію вели тільки багаті і впливові монастирі цього ордену.

Акти і протоколи домініканських інквізиційних трибуналів, інструкції інквізиторам. Особливістю цієї групи джерел є те, що вони становлять видання діючих в регіонах інквізиційних трибуналів, і з тих чи інших причин залишилися на місцях. Архіви Домініканського ордену у Ватикані досі залишаються недоступними для дослідників.

Потрібно зазначити, що опрацьовуючи доступні документи інквізиційних трибуналів, історики вивчали, насамперед, діяльність переслідуваних церквою єретичних сект і майже не звертали уваги на методи та результати роботи домініканців. Дія вказаних документів окреслюється територіями Австрійського герцогства, Чехії, Силезії і Малопольщі (Краків).

В інших частинах Центрально-Східної Європи інквізиційні трибунали ордену або не діяли через несприятливі політичні умови (Тевтонський Орден, українські землі), або, витіснивши домініканців, інквізиційною роботою тут займалися францисканці (Угорське королівство). Крім того, майже всі інквізиційні трибунали ордену знаходилися під контролем місцевого єпископату, а іноді, і представників світської влади.

Документи XIV–першої половини XV ст. стосовно поширення ідей віклефізму в Чеському королівстві одним із перших опублікував Франтішек Палацький у збірнику “Документи магістра Яна Гуса”³⁴. Збірка містить багато декларативних звернень пап до чеського єпископату і Домініканського ордену з вимогами активізувати боротьбу проти проповідників ідей Джона Віклефа на цій території.

Професор Чернівецького університету, відомий німецький історик Йоганн Лозерт опублікував ряд грамот, складених єпископами та інквізиторами на початку XV ст.³⁵. Аналіз цих документів засвідчує фактичну безпорадність церкви (та домініканського ордену, зокрема) протистояти поширенню єретичних ідей не лише на території Чеського королівства, але і в Польщі, Угорщині та Австрійському герцогстві.

³³ Urkundenbuch des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde / Hrsg. von J.-N. Weis // *Fontes rerum Austriacarum*. – Wien, 1853. – Abt. 1. – Bd. 11. – 264 s.; Das Saalbuch des Benediktinerstiftes Götweig / Hrsg. von W. Karlin // *Ibidem*. – 1855. – Abt. 2. – Bd. 8. – 440 s.; Urkundenbuch des ehemaligen Cisterciensersstiftes Goldenkoron in Böhmen / Herausgeben von M. Pangerl // *Ibidem*. – 2 Abt. – Bd. 35. – 1872. – 387 s.; Listy kláštera Zbraslavského / Red. F. Tadra // *Historyckí Archiv Česke Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze*. – 1902. – 328 s.

³⁴ Dokumenta magistri Joannis Hus vitam, doktrinam, causam in Constantinensi consilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia / Red. F. Palacký. – Praha: Sumptibus Friderici Tempský, 1869. – 768 s.

³⁵ Zwei Briefe aus der Hussitenzeit das Kloster Rauden betreffend / Hrsg. von J. Loserth // *Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Altherthümer Schlesiens*. – 1884. – Bd. 18. – S. 200–206; Über die Versuche wiklif-husitische Lehren nach Österreich, Polen, Ungarn und Croatien zu verpflanze / Hrsg. von J. Loserth // *Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutsches in Böhmen*. – 1886. – Bd. 24. – S. 182–188.

Цікаву публікацію інквізиторських інструкцій здійснив у 1889 р. німецький історик В.Ваттенбах³⁶. У бібліотеці собору св. Миколая у Грайсвальді він знайшов посібник французького інквізитора XIII ст. Ніколя Еймеріка із вписаними до нього окремими статтями інструкцій кінця XIV–початку XV ст. До статей про організацію переслідувань еретиків у Силезії, невідомий переписувач приєднав накази Вроцлавського єпископа Вацлава домініканському інквізиторові Йоганну з Глівіце від 15 вересня 1404 р., щодо методів боротьби з чеськими еретичними проповідниками. Відповідно ситуації у підручнику пропонується перелік запитань, потрібних для допитів вальденсів чи братів Вільного Духу. Подаються варіанти можливих відповідей з боку еретиків. Серед документів є звернення силезьких князів Пржемислава з Тешина і Руперта (1396–1399) до прелатів про потребу сприяння роботі інквізиторів Домініканського ордену в містах і селах Силезії.

Інквізиторські інструкції під титулатурою “Examen testium veritatis”³⁷ і “Modus inquiringendi”³⁸ опубліковані в кінці 80-х років XIX ст. Упорядкував ці обидва видання польський історик Болеслав Уляновський. Хронологічно інструкції охоплюють період від середини XIV до першої половини XV ст. Публікуючи документи з історії інквізиції в Силезії, упорядник подав лише їхній джерелознавчий та палеографічний аналіз, що дозволяє досліджувати ступінь поширення ересей і методи, які використовували інквізитори для викриття і покарання еретиків.

Окремі протоколи інквізиційного трибуналу Кракова та його вироки опубліковані в збірнику “Дипломатарії Малопольці”³⁹. Документи цієї збірки допомагають простежити хід судового переслідування окремих осіб (переважно представників духовенства) наприкінці XIV ст. Серед документів про переслідування за релігійні переконання немає актів судових переслідувань за володіння еретичними книжками. Заповнити цю прогалину дає змогу неопублікований вирок краківського трибуналу⁴⁰ від 1455 р., дозволяючи дослідити правове поле, в якому діяли інквізитори при ліквідації еретичних книг у Польському королівстві та покаранні їхніх власників до 1455 р.

Найновішою публікацією щодо історії інквізиційної роботи домініканців у Чеському королівстві є збірник А.Пачовського “Джерела інквізиції в Чехії XIV століття”⁴¹. Упорядник вперше повністю опублікував два протоколи домініканських інквізиційних трибуналів міст Брно і Хайлігенкройца (Австрія) з середини XIV ст. Разом із протоколами допитів А.Пачовський подає статистичні матеріали, підтверджені архівними документами, щодо реальної кількості вальденсів у Чеському королівстві. З усіх матеріалів збірки саме останні найчастіше беруть до уваги дослідники церковної історії регіону. З 1978 р. ця збірка залишається найбільшою публікацією інквізиційних документів у Центрально-Східній Європі.

³⁶ Über das Handbuch eines Inquisitors in der Kirhenbibliothek St. Nikolai in Greifswald / Hrsg. von H.Wattenbach // Abhandlungen der königlichen Akademieder Wissenschaften zu Berlin. Philosophish-historische Klasse. – 1889. – Bd.4. – S.1–28.

³⁷ Examen testium super vita et moribus Beguinarum per inquisitorem hereticae pavitatis in Sweidnitz anno 1332 factum. Formulae ad jus canonicum spectantes, ex actis Petri Wysz, episcopi Cracoviensis (1392–1412), maxima parte depromptae / Wydał B.Ulanowski // Scriptores rerum Polonicarum. Archiwum Komisji Historycznej. – 1889. – T.13. – S.85–114.

³⁸ Modus inquiringendi super statu ecclesiae generalis z pierwszej połowy XV w. / Wydał B.Ulanowski // Ibidem. – 1889. – T. 13. – S.132–188.

³⁹ Kodex dyplomatyczny Małopolski 1178–1386 / Wydał F.Piekosiński // MMA. Kraków: Akademia Litterarum, 1876. – 452 s.

⁴⁰ Львівська бібліотека ім. В.Стефаника Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Фонд Олександра Чоловського. – Спр. III/ 457. Акт Краківського інквізиційного трибуналу у справі знищення еретичних книжок у 1455 р. (копія XIX ст.). – Арк. 1–5.

⁴¹ Quellen zur böhmischen Inquisition im 14. Jahrhundert / Hrsg. von A.Patschovsky // Monumenta Germaniae historica. Quellen zur Geistgeschichte des Mittelalters. – Weimar: Verlag Nachfolger, 1978. – Bd.11. – 411 s.

Документи королівських і міських судів. Це найбільша за обсягом група джерел, які досі цілісно не досліджувалися. Комплексний аналіз судових позовів та вироків дозволяє проаналізувати ставлення усіх соціальних станів середньовічних держав регіону до домініканського ордену, визначити матеріальне становище його монастирів у Центрально-Східній Європі. Аналіз середньовічних світських судових актів судів різних інстанцій дає нагоду досліджувати рівень авторитету Домініканського ордену на певній території.

Важливим джерелом інформації, поряд із судовою документацією, є опубліковані книги міських привілеїв, прибутків та повинностей, матеріали яких формували правове поле стосунків міської влади і чернечих орденів. Публікації міських і судових книг у Центрально-Східній Європі почалися в середині XIX ст. і тривають досі.

Цікавою і маловживаною публікацією найважливіших судових рішень угорського королівства є “Анжуйський дипломатарій”⁴². Хронологічно публікація охоплює період з 1301 по 1382 роки. Це епоха боротьби в Угорщині за спадщину Арпадів (1301–1308) і правління королів Анжуйської династії Карла Роберта і Людовика I Великого. Поряд із королівськими наказами та листами упорядник збірки Імре Нодь помістив окремі постанови і вирoki королівського суду міста Буди стосовно селян, котрі належали домініканському монастиреві у Нодьдеменку (Demenk), а також особисті та фінансові угоди між домініканцями та окремими феодалами. Серед документів збірки є судові розпорядження королівських суддів щодо врегулювання конфліктів між угорським єпископатом і жебракуючими чернечими орденами з приводу почерговості здійснення таїнств у храмах в Буді, Пешті та Веспремі.

Заслуговує уваги дослідника зміст документів про правовий статус церкви у публікації “Міське право Буди 1244–1421 років”⁴³. Тут опубліковано положення про привілейований статус усіх чернечих орденів в межах міста Буди. Зокрема, фіксується звільнення монастирів від усіх виплат на користь міської скарбниці.

Опубліковано багато міських і судових книг Австрійського герцогства і Чеського королівства. Їхне опрацювання дозволяє з’ясувати ставлення до ченців ордену не лише окремих міщан, але і представників міської влади, прослідкувати ставлення бургомістрів та ратманів до чернечих орденів і духовенства взагалі. Започаткувалися ці джерельні публікації виходом у світ збірника “Міське право Праги в XIV столітті”⁴⁴, окремі статті якого чітко регламентують права духовенства при набутті та володінні землями і нерухомістю в межах міста і передмість. Серед опублікованих положень міського права – обмеження представників духовенства (в першу чергу, ченців) при збуті алкогольних напоїв на території Праги та її передмість. Згодом такі ж видання підготували для міст Трієста⁴⁵, Відня⁴⁶, Вроцлава⁴⁷, Оломоуца⁴⁸. У них зафіксовані суми

⁴² Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis 1301–1382 / Serkesztette Imre Nagy. – T.1–8 / Magyar Tudományos Akadémia. – Budapest, 1878–1920. – T.3: 1333–1339. – 650 s.

⁴³ Ofner Stadtrecht von 1244–1421 / Hrsg. von A.Micnay und P.Lichner. – Preßburg: Verlag v. K.-F.Vigand, 1845. – 298 s.

⁴⁴ Das altprager Stadtrecht aus dem XIV Jahrhunderte nach den vorhandenen Handschriften zum ersten Mal. Das Statutarrecht / Hrsg. von F.Rössler // Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren. – Prag: Calve’sche Buchhandlung, 1845. – 210 s.

⁴⁵ Urkunden schlesischer Dörfer 1214–1790. Zur Geschichte der Ländlichen Verhältnisse und der Flureintheilung insbesondere / Hrsg. von A.Meitzen // Codex diplomaticus Silesiae. – 1863. – Bd.3. – 391 s.

⁴⁶ Corpus Juris municipalis Viennensis. Rechte und Freiheiten d. Stadt Wien / Hrsg. von A.Tomaschek // Geschichtsquellen der Stadt Wien: Bd.1–2. – Wien: Adolf Hölder und Universitäts-Buchhändler, 1879. – Bd.2. – 320 s.

⁴⁷ Henricus Pauper Rechnungen der Stadt Breslau von 1299–1358, nebst zwei Rationarien von 1386 und 1387, dem Liber Imperatoris vom Jahre 1377 und den ältesten breslauer Statuten / Hrsg. von C.Grünhagen // Codex diplomaticus Silesiae. – 1882. – Bd.4. – 345 s.

⁴⁸ Über das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau / Hrsg. von W.Saliger // Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. – Brünn: Verein für Deutsche Geschichte in Böhmen, 1882. – Sektio 3. – Bd.3. – 122 s.

грошових виплат монастирів на користь міста, різноманітні привілеї, котрі звільняли монастирі від сплати певних податків до міських скарбниць, а також обмеження представників духовенства при набутті нерухомості в межах міських володінь.

Важливу інформацію щодо фінансової діяльності Домініканського ордену і міщан чеського міста Jičina зафіксовано в опублікованій міській судовій книзі за 1341–1398 рр.⁴⁹ Одночасно із jičинською судовою книгою В.Брандль опублікував книгу судових позовів моравського міста Брно з кінця XIV до першої половини XV ст.⁵⁰

Аналогічну публікацію окремих судових документів здійснило наукове товариство “Спілка німців Богемії” стосовно міста Устя на Лабі (Ауссіга)⁵¹. В останній вміщено третейські судові вироки Празької консисторії з приводу суперечок між домініканцями і міським парафіальним кліром щодо здійснення богослужінь у міських церквах.

Цінну інформацію містять опубліковані Фердинандом Тадрою книги празького консисторіального суду⁵². Регестові записи фіксують численні факти конфліктів між домініканцями і міщанами Праги з приводу несплати обіцяних пожертвувань, орендної плати. Записи 1396–1403 рр. засвідчують не тільки прояви непокори домініканцям, а й антицерковні еретичні дії празьких студентів, міщан і шляхти.

Досі не задіяні в активному науковому обігу записи львівського гродського суду, опубліковані в 10 і 14 томах “Akta grodzkie i ziemskie”⁵³. Наявні записи в судових книгах коротко розкривають суть фінансово-матеріальних суперечок між львівськими домініканськими ченцями, представниками державної та міської влади, шляхти і селянства. Хронологічно вони охоплюють період 40–50-х років XV ст.

Важливі юридичні факти з життя домініканських монастирів зафіксовані в судових книгах Львова⁵⁴, Перемишля⁵⁵, Кракова⁵⁶, мазовецьких міст⁵⁷ і Бреста-Куявського⁵⁸. Зокрема, представляють інтерес факти баніції (позбавлення міського права) осіб, які виявили бажання стати ченцями ордену.

До найновіших публікацій судових документів, що стосуються діяльності Домініканського ордену, відносяться “Матеріали словенської історії в архівах Відня”⁵⁹. І хоч здебільшого опубліковані фрагменти згаданих документів, вони дають змогу досліджувати матеріальне і соціальне становище домініканців у містах Словенії (вхо-

⁴⁹ Soudní kniha města Jičina od roku 1362 do roku 1407 / Vydal F.Mnčik. – Jičín: Nákladem vlastním, 1898. – 399 s.

⁵⁰ Modus inquirendi super statu ecclesiae generalis z pierwszej połowy XV w. / Wydał B.Ulanowski // Scriptores rerum Polonicarum. Archiwum Komisji Historycznej. – 1889. – T.13. – S.132–188.

⁵¹ Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526 / Hrsg. von W.Heike und. A. Horčíčka // Städte und Urkundenbücher aus Böhmen. – Prag: Verein für Geschichte Deutsche in Böhmen, 1896. – Bd.3. – 261 s.

⁵² Acta iudiciaria consistorii Pragensis / Vydava F.Tadra // Historyckí Archiv Česke Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. – T.2 : 1380–1387. – 457 s.; – T.3: 1392–1398. – 438 s.; – T.4: 1401–1404. – 362 s.; – T.5: 1406–1407. – 485 s.; – T.6: 1407–1408. – 235 s.; – T.7: 1420–1424. – 310 s.

⁵³ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. – T.1–24. – Lwów, 1868–1931 / pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski. – T.2 : Dyplomatoryusz. – 285 s.; T.4: Dyplomatoryusz. – 303 s.; – T.5: Dyplomatoryusz. – 325 s.; – T.7: Dyplomatoryusz. – 325 s.; – T.10: Spis oblat zawartych w aktach grodu i ziemstwa lwowskiego 1065–1784. – 543 s.; – T.14: Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456. – 625 s.

⁵⁴ Najstarsza księga miejska 1382–1389 // Wyd. A.Czołowski // Pomniki Dziejowe Lwowa. – Lwów: Gmina miasta Lwowa, 1892. – T.1. – 153 s.; Księga ławnicza miejska 1441–1448 / Wyd. A.Czołowski // Ibidem. – 1911. – T.4. – 193 s.

⁵⁵ Księga ławnicza miasta Przemyśla 1445–1452 / Wydali J.Smolka i Z.Tymińska. – Przemyszl: Nakładem Gminy miasta, 1936. – 202 s.

⁵⁶ Księgi ławnicze Krakowskie 1365–1376 i 1390–1397 / Wyd. S.Krzyżanowski. – Kraków: Wydawnictwa Archiwum Aktów dawnych miasta Krakowa, 1904. – 385 s.

⁵⁷ Najdawniejsze księgi sądowe Mazowieckie / Wydali M.Handelsman i K.Tymieniecki. – T.1–3. – Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1918–1920. – T.1: 1417–1429. – 220 s.

⁵⁸ Księgi sądowe Brzesko-Kujawskie 1418–1424 / Opracował i wydał K.Kochanowski // Teki A.Pawińskiego. – Warszawa: Drukarnia Estetyczna, 1905. – T.7. – 445 s.

⁵⁹ Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma 1270–1405 / Red. B.Otoropec. – Ljubljana: Slovenska Akademija Znanosti, 1995. – 335 s.

дила до складу Австрійського герцогства), а також рівень авторитету ченців цього ордену серед представників місцевих владних структур.

Серед неопублікованих і невикористовуваних документів цієї тематичної групи привертають до себе увагу протоколи багаторічного судового процесу в м. Освенцімі (Силезія)⁶⁰. Це копії XVII ст., зроблені з документів 1399–1470 рр. Стосуються вони судового процесу між домініканським монастирем Діви Марії та місцевою шляхтою. Суд з перервами тривав аж до 1629 р. Опрацювання протоколів цього процесу дає можливість дослідити ставлення до ченців силезької шляхти польського походження. На жаль, через погану збереженість неможливо відчитати документ, який засвідчує ставлення до процесу представників міської влади Освенціма. Цінність цього джерела ще й в тому, що він висвітлює події, які відбувалися в місцевості, яка не постраждала під час гуситських воєн.

Таким чином, саме аналіз судових документів дозволяє оцінювати вплив Домініканського ордену на різні соціальні стани і групи середньовічного суспільства Центрально-Східної Європи.

Донаційні та імунітетні привілеї, даровані орденіві представниками світської влади та окремими донаторами. У XIX–XX ст. публікації привілеїв мали не загальноорденський, а місцевий характер і стосувалися домініканських монастирів чи монахів в окремих місцевостях⁶¹. Цей вид документів розпорошений по різних збірниках джерельних публікацій XIX–XX ст. (навіть згаданих раніше). Серед позитивних аспектів видання орденських привілеїв є те, що їхньою публікацією займалися науковці, незаангажовані інтересами ордену домініканців. Це дало змогу забезпечити високий фаховий рівень публікацій і повністю унеможливити видання фальсифікатів.

Детальні реєстри актових документів чеських домініканських монастирів створені Антонієм Шубертом⁶². Окрім привілеїв, він зібрав і детально описав найважливіші документи про матеріальне становище монастирів ордену в чеських та моравських містах від часу їхнього заснування до гуситських воєн.

⁶⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 140. Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на територіях України, Польщі, Білорусії і Литви. – Опис 1. – Спр. 217. Дарчі, привілеї та акти судового процесу в Освенцімі у 1399–1629 рр. (копії XVII ст.). – Арк. 1–158.

⁶¹ Urkunden und Actenstücke zur Geschichte Albrechts V als Herzog aus den Jahren 1413–1439 / Hrsg. von J. Chmiel // Sitzungsberichte der kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. – 1849. – Bd.3. – S.12–48; Scarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, książęcych ychwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / Zebrał I.Daniłowicz. – Wilno: Druk. A.H.Kirkora, 1860–1861. – T.1–2. – T.1. – 1860. – 391 s.; Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13 Jahrhundert / Hrsg. von W. Wattenbach // Forschungen zur deutschen Geschichte. – 1875. – Bd.15. – S.215–238; Preussische Regesten bis zum Ausgange des XIII Jahrhunderts / Hrsg. von M.Perlbach. – Königsberg: Ferdinand Beyer Buchhandlung, 1886. – 400 s.; Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae / Öss. J. Gelcich, L. Thallósczy. – Budapest: Akadémia Tört. Bizottsága, 1887. – 924 s.; Regesta dokumentorum regni Croatia, Dalmatia et Slavoniae saeculi XIII / Collegit et digessit J. Kukuljevič de Saccis // Starine. – 1893. – №26. – S.195–236; Zur Geschichte der röm.-kath. Kirche in der Moldau / Hrsg. von K.Eubel // Zeitschrift für Kirchengeschichte. – 1895. – S.111–119; Die Gurker Geschichtsquellen 1233–1269 / Hrsg. von A.v.Jaksch // Monumenta historica ducatus Carinthiae. – Aus 5 Bd.– Klagenfurt, 1898. – Commissionsverlag Geschichtsvereines für Kärnten. – Bd.2. – 291 s.; Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti // Monumenta Juris cura praepositorum Chartphylacio Maximo Varsoviensi edita. –Varsoviae: Typis P.Laskaueri, 1914. – 283 s.; Каталог пергаментних документів Центрального Державного Історичного Архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упорядники О.Купчинський, Е.Ружицький. – Київ: Наукова думка, 1972. – 670 с.; Грамоти XIV ст. / Упорядкування М.Пещак // Пам'ятки української мови. – Київ: Наукова Думка, 1974. – 256 с.

⁶² Annales Lubenses 1241–1281 / Hrsg. von W.Arndt // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. – Hannover: Societatis Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1866. – Bd.19. – S.548–549.

Значні грошові донації домініканським монастирям були надані у різний час представниками династії Габсбургів⁶³ і штирійськими графами з роду Тойфенбахів⁶⁴. Ці даровизни є яскравим юридичним прикладом формування прибутків домініканських монастирів на території, де монастирі ордену знаходилися під патронатом австрійських герцогів, але з об'єктивних причин не мали змоги формувати земельну власність своїх монастирів.

Для дослідника матеріального життя середньовіччя становитимуть інтерес заповіти⁶⁵ [159], укладачі яких (світські феодалі, прелати, ченці, міщани) заповіли певні суми грошей і частину майна монастирям Домініканського ордену.

За рівнем інформативності й об'єктивності висвітлення реалій церковного життя актові джерела є найбільш цінними. Крім інформативної функції, актові документи дають змогу перевіряти й уточнювати оповідні (нарративні) джерела. Для дослідження історії Домініканського ордену в Центрально-Східній Європі актові документи є основним пластом джерел.

Хроніки. Важливим джерелом для дослідження історії Домініканського ордену на території Польського королівства, Угорщини і Тевтонського Ордену є “Історія Польщі” Яна Длугоша⁶⁶ [193]. Автор хроніки намагався не оминати жодної важливої події з історії Домініканського ордену і фіксував представників ордену, котрі займали єпископські кафедри у Польському королівстві. Важливо, що автор розповідає про орден від часу його появи у Польській державі до середини XV ст. У творі історика є звітки про руйнування домініканських монастирів в Угорському королівстві під час татаро-монгольської навали у 1241–1242 рр.; репресії стосовно домініканців, здійснювані магістрами та рицарями Тевтонського Ордену, нищення монастирів ордену в Чеському королівстві під час Гуситських воєн.

Повідомлення про хід боротьби між домініканцями і світським духовенством за вплив у Празі містять “Хроніки” Франтішка Празького⁶⁷ і Петра з Житави⁶⁸. Ці автори тенденційно висвітлюють перебіг боротьби, відверто засуджуючи домініканців.

На жаль, хроніки, авторами яких були домініканські ченці⁶⁹, містять дуже мало інформації про діяльність окремих монастирів чи монахів ордену. Основний пласт інформації стосується переважно західноєвропейського церковно-політичного життя.

⁶³ Die Regesten der Herzoge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als deutschen Königs von 1314–1330 / Hrsg. von E.Chmiel // Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg. – Innsbruck: Universitäts Buchhandlung, 1929. – 450 s.

⁶⁴ Regesten zur Geschichte der Familien von Teufenbach in Steiermark 1074 bis 1547 J. / Hrsg. von A. Mell // Beiträge zur Erforschung Steirischen Geschichte. – 1905. – Bd.34. – 238 s.

⁶⁵ Pommersches Urkundenbuch: Aus 7 Bänden / Königlichen Staats-Archiv zu Stettin. Commission bei T.von Nahmer. 1868–1940. – Bd.1: 786–1253. – 637 s.; – Bd.2: 1254–1286. – 619 s.; – Bd.3: 1287–1302. – 730 s.; – Bd.4: 1301–1310. – 523 s.; – Bd.5: 1311–1320. – 547 s.; Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. – Tom 1–6 / Ed. J.Tkalčić. – Zagreb: Typis Albrecht Zagrabiae, 1889–1898. – T.1: Diplomata 1093–1399. – 519 s.; – T.2: Diplomata 1400–1499. – 587 s.; – T.4: Zagrebački sudebni pozivi i presude 1355–1365. – 398 s.; – T.5: Pozivi i presude 1375–1391. – 395 s.; – T.6: Pozivi i presude 1412–1448. – 538 s.; Regesten aus dem K. und K.Haus-, Hof- und Staatsarchive in Wien / Hrsg. von J.Lampel // Quellen zur Geschichte d. Stadt Wien. – Wien: Verlag und Eigenthum des Alterthums-Vereines zu Wien, 1896. – S.95–259.

⁶⁶ Dlugosz J. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego. – Kraków, 1868–1869. – T.2. – 368 s.; – T.3. – 374 s.; – T.4. – 360 s.; – T.5. – 410 s.

⁶⁷ Kronika Františka Pražského 1253–1353 / Red. F.Palacký // Fontes rerum Bohemicarum. – Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1884. – T.4. – S.347–456.

⁶⁸ Petra Žitavského kronika Zbraslavská 1263–1338 / Vyd. F.Palacký // Ibidem. – T.4. – S.3–337.

⁶⁹ Annales Frisacenses 1025–1300 / Hrsg. von L.Weiland // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. – Hannover: Societatis Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1862. – Bd.9. – S.764–770; Chronica et chronicorum excerpta historiam ordinis Praedicatorum illustrantia / Hrsg. von B.-M.Reichert // Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica. – 1901. – B. 1. – 217 s.

Майже у всіх хроніках інформація про Домініканський орден має випадковий, а не систематичний характер. Суттєво утруднює аналіз хронік той факт, що більшість із них писалася набагато пізніше подій XIII–XV ст.

Листи. Соціальний статус їхніх авторів та адресатів надзвичайно широкий: від ченців ордену до пап, королів та імператорів.

Окремі листи пап та імператорів Священної Римської імперії до домініканців Австрійського герцогства і Чеського королівства в XIII ст. опубліковані видатним німецьким архівістом Г.Перцом у “Листах XIII століття”⁷⁰. Тематика опублікованих листів переважно стосується організації домініканських монастирів та інквізиційних трибуналів. Опубліковано і рекомендаційні папські грамоти, адресовані чеським єпископам. У цих листах папи Григорій IX та Олександр IV давали поради єпископам щодо співпраці з домініканцями заради спільної мети – християнізації східних територій Європи.

У 1890 р. Б.-М.Райхерт⁷¹ опублікував вісім листів, що містять інформацію про орденську провінцію Тевтонія у XIII ст. Чотири з них стосуються організації тут мережі навчальних закладів для підготовки проповідників, визначення кандидатів для навчання у Паризькому університеті. Є в листах звернення генералів до провінціалів стосовно потреби покращення дисциплінарного контролю за поведінкою ченців у монастирях. У 1899 р. упорядник продовжував публікувати листи генералів домініканського ордену за 1228–1498 рр. Звернення до монахів генерали робили переважно з нагоди генеральних капітул (зборів), які відбувалися у різних містах Європи. Особливої уваги заслуговують звернення домініканських генералів до генеральних капітул, скликаних у Буді (1271) та Відні (1342). Своїми зверненнями генерали намагалися спонукати керівництво провінцій покращувати дисципліну ченців і дбати про духовні, а не матеріальні блага.

Заслуговує уваги дослідника церковної і політичної історії держав Центрально-Східної Європи листування відомого чеського магната Ульріха з Розенберга (1402–1463)⁷². На початку Гуситських воєн Ульріх був прихильником гуситів, однак в середині 20-х років, очевидно, побоюючись приходу до влади радикальних таборитів і можливої конфіскації свого майна, перейшов на бік католиків. Сподіваючись на помірковані реформи у структурах католицької церкви, цей магнат проводив активне листування з провідними політичними і церковними діячами свого часу. Зокрема, у збірнику опубліковані два листи відомого домініканського теолога Іоанна з Рагузи (Дубровніка), у яких висловлене задоволення з приводу того, що Ульріх на боці католиків, і прохання про його допомогу в справі підтримки діячів Базельського собору і обмеження папського абсолютизму.

В 30-х роках XX ст. в Німеччині з’явилася збірка “Від середньовіччя до Реформації”, у якій представлено листування італійських гуманістів Франческо Петрарки і Коли ді Рієнцо з їхніми німецькими і чеськими сучасниками, зокрема, з імператором Карлом IV та його оточенням. Чотири томи цього видання присвячені листуванню канцлера Чеського королівства – оломоуцького єпископа Іоанна з Ноймаркта (1362–1383) з представниками світської та духовної влади Священної Римської імперії⁷³. У

⁷⁰ Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum / Selectae per G.Pertz et C.Rodenberg: Band 1–3 // Monumenta Germaniae Historica. – Berlin, 1883–1894. – Bd.1: 1216–1241. – 786 s.; Bd.2:1243–1249. – 626 s.; Bd.3: 1250–1268. – 807 s.

⁷¹ Acht ungedruckte Dominikanerbriefe aus dem 13. Jahrhundert / Hrsg. von B.-M.Reichert // Historisches Jahrbuch. – 1897. – Bd.18. – S.363–374.

⁷² Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462. / Vyd. B.Rynšová. – T.1–3. – Praha: Československý státní Ústav historický, 1929–1937. – T.2. – 1932. – 453 s.

⁷³ Briefe Johans von Neumarkt / Aus 4 Bände. Hrsg. von P.Piur // Vom Mittelalter bis Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung im Mittelalter. – 1937. – Bd.8. – 554 s.

листах, адресованих чеським і німецьким домініканцям, єпископ засуджує тих ченців, які своїми суперечками з парафіальним кліром компрометують авторитет церкви.

Останньою публікацією листів, у яких є інформація про Домініканський орден, залишається “Зібрання актів римських понтифіків”⁷⁴. Поряд з актами Констанцького собору, у збірнику опубліковані листи пап Григорія XII і Мартина V до чеського єпископату з приводу антицерковної опозиції чеської шляхти, а також накази і рекомендації щодо застосування усіх можливих заходів впливу проти прихильників ідей Джона Віклефа. У збірнику вміщено кілька листів чеських прелатів до учасників Констанцького собору з проханням розглянути питання про потребу існування в структурі церкви жебракуючих чернечих орденів.

Трактати. Особливістю цих джерел є те, що їхніми авторами були тільки представники інтелектуальної еліти, і тому, відповідно, вони призначалися для вузького кола читачів. З’явилися ці твори в XIV–першій половині XV ст., в епоху розквіту консиліаризму і античернечої опозиції світського духовенства. Тому більшість трактатів і памфлетів, придатних для наукових досліджень, мають античернечий, зокрема, антидомініканський характер.

Важливе місце серед антидомініканських трактатів і памфлетів займає твір австрійського проповідника Конрада з Вальдхаузена “*Apologia*”⁷⁵, написаний на початку 60-х років XIV ст. Ні в XIX, ні в XX століттях дослідники діяльності цього проповідника не проводили докладного аналізу саме цього твору Конрада, бо обмежувалися аналізом лише його церковної роботи. За визначенням більшості дослідників чеської церковної історії, цей августинський монах репрезентував поміркованих критиків жебракуючих чернечих орденів і не ставив питання про їхню ліквідацію. У названому творі Конрад таврує ганьбою празьких домініканців і домініканок, описуючи розпусту і корумпованість, що панували в монастирях ордену.

Наприкінці 60-х і в 70-х роках XIV ст, коли в Чеському королівстві загострилися внутрішньоцерковні чвари, з’явилися відверто антидомініканські трактати. Автором одного з них був Миколай Великий з Явора. Трактат був написаний у 1379 р. і названий “Про жебракуючі ордени”⁷⁶. Автор трактату детально обґрунтовував непотрібність існування цих чернечих орденів. Миколай користувався підтримкою імператора Карла IV, згодом і його сина, чеського короля Вацлава IV. Користувався він і підтримкою чеського єпископату. Можливо тому, як ймовірну альтернативу ліквідації жебракуючих орденів, Миколай передбачав їхнє повне підпорядкування єпископам.

Комплексний аналіз актових та нарративних джерел розкриває перед дослідником масштаби моральної кризи домініканського ордену в XIV–XV ст., а також дозволяє виявити окремі спроби поміркованих реформ в домініканських орденських структурах на території держав Центрально-Східної Європи.

1.2. Історіографія проблеми

У XVI–XVII ст., в епоху Реформації і посилення конкурентної боротьби чернечих орденів за вплив серед віруючих, домініканці зайнялися вивченням історії власного ордену. Передусім, ченці розшукували і публікували привілейні грамоти про заслуги ордену в місіонерській роботі.

⁷⁴ Acta summorum pontificorum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia / Edidit J. Eršil. – Praha: Academiae, 1980. – 912 s.

⁷⁵ Conradus Waldhauser et Matthäus Parisiensis, evangelici praedicatores. Apologia Konradi in Waldhausen / Hrsg. von K.Höfler // Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen // Fontes rerum Austriacarum. – Abt. I. – Bd.6. – S.23–48.

⁷⁶ Nikolaus Magni de Jawor. De mendicantibus / Hrsg. von A. Franz // Beitrag zur Literatur- und Gelehrgeschichte des 14. und 15. Jahrhunderts. – Freiburg: Harder’sche Verlagshandlung, 1898. – S.206–223.

Окремі безсистемні спроби досліджень історії Домініканського ордену в Центрально-Східній Європі розпочалися у другій чверті XVII ст. Однак, автори, залежні від керівництва ордену, не могли критично оцінювати його діяльність. Типовим твором цього періоду є монографія угорського домініканця італійського походження Сигізмунда Феррарі “Про справи Угорської домініканської провінції”⁷⁷. Автор базував своє дослідження не на аналізі джерел, а на узагальненні середньовічної агіографічної літератури. Через це монографія С.Феррарі є не придатною для наукового аналізу.

Жодної спроби наукового опрацювання історії Домініканського ордену не було зроблено і у XVIII ст. Причиною цього була повна закритість монастирських архівів і надмірне цензурування при публікації церковних історичних джерел. Це знижувало інтерес науковців до історії Домініканського ордену. Натомість масово тиражувалася клерикально-реакційна й агіографічна література.

Наукові дослідження історії Домініканського ордену в Центрально-Східній Європі почалися в другій половині XIX ст. на території Німецької та Австро-Угорської імперій, де після проведених раніше широкомасштабних секуляризаційних реформ (реформ Йосифа II та “Культуркампфу”) і ліквідації монастирів більшості чернечих орденів, у державних архівах і бібліотеках опинилася величезна кількість раніше невідомих або секретних монастирських документів.

Краща систематизованість архівів чеських та польських домініканських монастирів сприяла тому, що саме їхні документи швидше вводилися у науковий обіг. Полегшувало роботу дослідників і те, що в XIII ст. чеські та польські монастирі довгий час перебували в адміністративному підпорядкуванні Польської орденської провінції.

У чеських землях Габсбурзької імперії з’явилися німецькомовні дослідження Антонія Фрінда⁷⁸ і Юліуса Ліпперта⁷⁹. Опираючись на численні актові матеріали, вони розглядали діяльність домініканського ордену в Чеському королівстві як прояв німецької церковно-культурної колонізації чеських територій і не приховували існування фінансових конфліктів між домініканцями німецького походження та чеським національним духовенством. Однак, у їхніх роботах немає аналізу матеріальних аспектів діяльності монастирів ордену та об’єктивного висвітлення роботи домініканців під час чеського культурного відродження XIV–XV ст. і гуситських воєн. Так, А.Фрінд рішуче засуджував нищення гуситами домініканських монастирів⁸⁰.

Організаційні та фінансові аспекти діяльності монастирів Домініканського ордену в середньовічній Празі тоді ж почав досліджувати Владивой Томек⁸¹. Монастирські прибутки цього ордену він аналізував на тлі фінансового стану монастирів усіх орденів, що діяли в Празі у XIII–XV ст.

Важливим аспектом досліджень чеських істориків церкви став розвиток юридичних взаємин між орденом, єпископатом і парафіальним духовенством Чеського королівства на початку XIV ст. Зокрема, Вацлав Халупецький⁸² досліджував перебіг конфлікту за прибутки від богослужінь у Празькій дієцезії між домініканцями та епі-

⁷⁷ *Ferrarius S.* De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum. – Vienna: Typis Mathaei Formicae, 1637. – 708 s.

⁷⁸ *Frind A.* Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner und ihrer besonderdn Besiehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese: Aus 4 Bänden/ Verlag Friedrich Tempsky. – Prag, 1864–1868. – Bd.2: Die Zeit des erblichen Königthums bis zum Tode Carl’s IV. – 456 s.; Bd.3: Die Hussitenzeit. – 371 s.

⁷⁹ *Lippert J.* Sozialgeschichte Böhmens in Vorhussitischer Zeit. – Bd 1–2. – Prag-Wien-Leipzig: Verlag v. F.Tempsky und G.Freytag, 1896–1898. – Bd.1. – 487 s.; Bd.2. – 446 s.

⁸⁰ Див.: *Frind A.* Op. cit. Bd.2.

⁸¹ *Tomek W.-W.* Dějepis města Prahy: D.1–11 – Praha: Nakladem Musea Králowství Českého, 1855–1897. – T.3. – 664 s.; – T.5. – 270 s.; – T.8. – 547 s.; – T.9. – 425 s.

⁸² *Chaloupecký V.* Jan z Dražic, poslední biskup Pražský // Časopis Společnosti přátel starožitnosti českých. – 1908. – №16. – S.51–84, 133–163, 181–196.

скопом Яном з Дразіч (1301–1343). Автор схвалює античернечу позицію єпископа, як виразника ідей опору національного духовенства проти спроб германізації і космополітизації церковних структур Чеської держави.

Інквізиційна робота Домініканського ордену склала ще один аспект досліджень чеських істориків. Початок заклав Франтішек Палацький⁸³, котрий вивчав діяльність секти вальденсів у Чеському королівстві за матеріалами домініканських інквізиційних трибуналів. Однак, його цікавила лише організаційна структура секти, що була зафіксована у протоколах трибуналів. Ефективність роботи інквізиційних трибуналів та їхній персональний склад не стали предметом уваги історика.

Інквізиційну діяльність Домініканського ордену в Чехії та Силезії вивчав також американський медієвіст кінця XIX ст. Генрі-Чарльз Лі⁸⁴. Попередньо докладно з'ясувавши історію інквізиції на територіях Іспанії та Португалії, він взявся за дослідження цієї інституції в Центрально-Східній Європі за “іспанською” схемою і тому перебільшив окремі факти фізичного винищення еретиків, звернув недостатню увагу на особливості церковно-політичного життя регіону в XIII–XV ст.

У 20–30-х роках XX ст. діяльність еретичних сект у Чеському королівстві продовжував досліджувати Рудольф Голінка⁸⁵, а згодом Янош Главачек⁸⁶. Як і Ф.Палацький, ці історики вивчали історію ордену в Чехії у контексті історії вальденсів та інших еретичних сект (бегардів, бегінок та братів і сестер “Вільного Духу”), яких переслідував Домініканський орден.

У новітній період історію Домініканського ордену чеські історики спеціально не досліджували. Відома дослідниця церковної історії Зденка Гледікова⁸⁷ лише побіжно звернула увагу на окремі фінансово-правові аспекти стосунків між чеським єпископатом і жебракуючими чернечими орденами, а Петер Беліна⁸⁸ проаналізував прояви фінансово-правової діяльності жебракуючих чернечих орденів у Східній Чехії перед початком гуситських воєн та їхні стосунки з парафіальним кліром.

Польські історики зламу XIX–XX ст., насамперед, Садок Баронч⁸⁹ і Владислав Абрагам⁹⁰ акцентували увагу на місіонерській діяльності ордену, особливо на українських землях у XIII–XV ст. Діяльність Домініканського ордену в Галичині, Волині та Поділлі подавалася цими істориками з відвертою цивілізаторською тенденційністю і приховуванням усіх суперечливих моментів у взаєминах домініканців з місцевим православним населенням. Поява домініканських ченців на території руських кня-

⁸³ *Palacký F.* Über die Beziehungen und das Verhältniss der Valdenser zu den ehemaligen Secten in Böhmen. – Prag: Verlag von F. Tempsky, 1869. – 38 S.

⁸⁴ *Лі Г. Ч.* История инквизиции в средние века: В 2 т. Пер. с франц. – Москва: Брокгауз-Эфрон, 1911–1912. – Т. 1. – 559 с; – Т. 2. – 598 с.

⁸⁵ *Holinka R.* Sektarství v Čechách před revoluci husitskou // Sborník filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě. – 1929. – Ročník 6. – S.127–307.

⁸⁶ *Hlaváček I.* Inkvisice v Čechách ve 30. letech 14. století // Československý Časopis Historický. – 1957. – №5. – S.534–538.

⁸⁷ *Hledíková Z.* Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Ze správních dějin pražské arcidiecéze // Akta Universitatis Karolinae. Philosophica et historica monographia. – 1971. – D.41. – 143 s.; *Idem.* K otázkám vztahu duchovní svétské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století // Československý Časopis Historický. – 1972. – №4. – S.244–275.

⁸⁸ *Bělina P.* K předpokladům vzniku husitství ve východních Čechách // Sborník Historický. – 1982. – №29. – S.63–118.

⁸⁹ *Barącz S.* Rys dziejów zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – Lwów: Ossolineum, 1861. – 360 s.; *Idem.* Klasztor i kościół dominikanów w Krakowie. – Poznań: Księgarnia katolicka, 1888. – 67 s.

⁹⁰ *Abraham W.* Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV // Kwartalnik Historyczny. – 1902. – T.16. – S.172–207; *Idem.* Powstanie organizacji kościoła katolickiego na Rusi. – Lwów: T-wo Naukowe, 1904. – 418 s.; *Idem.* Początki arzbiskupstwa łacińskiego we Lwowie. – Lwów: T-wo miłośników przeszłości Lwowa, 1909. – 64 s.; *Idem.* Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim// Księga pamiątkowa k uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1911. – S.1–39.

зівств подавалася ними відразу як доконаний факт, без пояснень причин цього явища. Вказувалося тільки на суто церковно-організаційну і місіонерську роботу домініканців серед нечисленних місцевих католиків і на окремі позитивні прояви взаємин ченців із представниками світської влади.

Жоден із польських істориків церкви того періоду не пояснив, чому саме в 20–30-х роках XIII ст. римська курія була зацікавлена у наверненні в католицизм руських держав (Київського і Галицько-Волинського князівств). Чому Домініканський орден при власній фрагментарній присутності на католицьких територіях досліджуваного регіону починав роботу там, де була найбільш нестабільна політична ситуація і величезний вплив мала православна церква?

Униканням відповіді на ці питання, фактично, стверджувалася політична теза про “традиційну бездержавність” українських земель. Адже в іншому випадку довелось б визнати те, що навіть роздроблені руські князівства залишалися суб’єктами міжнародно-правових відносин, а римська курія потребувала їхньої підтримки або нейтралітету для власного успіху в боротьбі проти династії Гогенштауфенів у Західній Європі.

Досліджень матеріального становища монастирів Домініканського ордену ні на етнічнопольських землях Польського королівства, ні в українських землях у складі королівства не проводилося. Лише в 1912 р. Каміл Кантак⁹¹ спробував дослідити кількісне зростання монастирів Домініканського ордену в Польському королівстві. Автор намагався неупереджено аналізувати причини втрати орденом його значення у церковно-політичному житті Польської держави у дореформаційний період. На його думку, занадто великі розміри Польської орденської провінції та змішаний національний склад ордену перешкоджали польським домініканцям ефективно консолідувати свої зусилля як у боротьбі проти єретиків, так і в конкурентній боротьбі із світським духовенством⁹².

Тенденційно розглядалася історія Домініканського ордену на територіях Силезії та Пруссії. Саме тут у XIV–XV ст. домініканські ченці брали активну участь у церковно-політичному протистоянні між польським і німецьким духовенством та чернецтвом. У цих конфліктах за сфери впливу домініканський орден через свій німецько-польський національний склад не зумів зайняти чіткої позиції. Тому, в польській історіографії⁹³ встановилася тенденція розглядати домініканський орден лише як жертву німецької полонофобії і засіб боротьби проти германізації церковних структур.

У свою чергу, в тогочасній німецькій історіографії⁹⁴ детально досліджувалася і позитивно оцінювалася саме антипольська діяльність окремих ченців ордену, засу-

⁹¹ *Kantak K.* Dzieje Kościoła polskiego. – T.1–2. – Gdańsk: Praca, 1912–1914. – T.2: Kościół ostoja państwa. Wiek XIII i XIV. – 323 s.

⁹² *Ibidem.* S.54–55.

⁹³ *Frankidiejski J.* Gdańsk // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. F.Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W.Walewskiego. – Warszawa, 1881. – T.2. – S.513–32; *Lorkiewicz J.* Bunt gdański 1525 roku. Przyczynek do historii Reformacji w Polsce // *Pszewodnik naukowy i literacki.* – 1881. – S.1–194; *Fijalek J.* Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg // *Księga pamiątkowa ku czi Oswalda Balzera.* – Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1925. – S.80–142; *Wotek L.* Studja z dziejów Zakonu kaznodziejskiego w Polsce w XIII w. // *Pamiętnik historyczno-prawny.* – 1930. – №8. – S.145–264; *Liedtke A.* Walka Jana Opolskiego z krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji Włocławskiej // *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu.* – 1932. – T.38. – S.1–140.

⁹⁴ *Grünhagen C.* König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes mit dem Slaventhum im deutschen Osten // *Sitzungsberichte der kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse.* – 1864. – Bd.47. – S.4–102; *Beß B.* Johannes Falkenberg und der preußisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil // *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* – 1889. – Bd.16. – S.385–464; *Blasel K.* Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau // *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte.* – 1912. – №16. – 126 s.; *Gottschalk J.* Euphemia von Ratibor // *Archiv für schlesische Kirchengeschichte.* – 1936. – №1. – S.15–40; *Jasiński K.* Gdańsk w okresie samodzielnosci politycznej Pomorza // *Historia Gdańska / Pod red. E. Cieślaka.* – Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1978. – S.271–297.

дзувалися прояви полонофільства в орденських структурах, а також намагання домініканців збагатитися за рахунок міщан.

У новітній польській історіографії значно розширилися напрями досліджень церковної історії в цілому і Домініканського ордену зокрема. З'явилося ряд статей, присвячених церковно-історичній топографії, пам'яткам культури домініканських монастирів⁹⁵, а також дослідження про розвиток орденської освіти⁹⁶, діяльності ордену в житті польських міст⁹⁷.

Серед представників новітньої польської історіографії слід виділити дослідження Єжи Ключовського⁹⁸ і Тадеуша Трайдоса⁹⁹. Їхні роботи базуються на аналізі недоступних раніше церковних документів. Вони критичніше оцінюють діяльність домініканського ордену на українських землях у XIV–XV ст., звертають увагу на політичні аспекти в українських землях під час литовсько-польського церковного і політичного конфлікту за переділ українських земель. Проблеми взаємин домініканського чернечого ордену з рицарями Тевтонського ордену досліджують на основі польських та німецьких документів Галина Хлопоцка¹⁰⁰, Ян Поверскі¹⁰¹, Януш Беняк¹⁰², та Ігнаці Чарціньський¹⁰³.

Представники російської історіографії у своїх роботах акцентували увагу лише на каральній роботі Домініканського ордену. Місіонерську роботу домініканців оцінювали як підступні авантюри папства стосовно православної Русі. Неприховані антикатолицькі позиції чітко прослідковуються у працях російських істориків Михайла Си-

⁹⁵ *Lazar S.* Rozwój przestrzenny Sandomierza w X-XIII // *Roczniki humanistyczne*. Wydział historyczno-filozoficzny. – 1958. – T.6. – S.5–85; *Świętochowski R.* Biblioteka dominikanów w Krakowie // *Archiva Biblioteki i muzea kościelne*. – 1972. – №1. – S.33–45; *Kutzner M.* Czy bitwa pod Legnicą stanowi istotną cezurę w rozwoju śląskiej sztuki wieku XIII? // *Volumen Historyczne*. Śląskie sympozyja. Bitwa Legnicka. Historia i tradycja – Wrocław-Warszawa, 1994. – T.2. – S.247–269; *Solicki S.* Napływ ksiązek z ziem czeskich na Śląsk w średniowieczu // *Polska-Śląsk-Czechy*. Studia nad dziejami stosunków kulturalnych i politycznych w średniowieczu / Pod red. R.Gładkiewicza. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – S.5–37.

⁹⁶ *Korolec A.* Szkoły dominikańskie w Polsce w XV wieku // *Materiały i Studia zakładu historii filozofii starożytnej i średniowiecznej*. – 1965. – №4. – S.127–275; *Kielar P.* Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczu // *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972* / Pod red. J.Kłoczowskiego. – T.1. – Warszawa: PWN, 1975. – S.286–356.

⁹⁷ *Niedziela L.* Przyczynek do dziejów walki o polskość Wrocławia w pierwszym dziesięcioleciu XVII wieku // *Śląski Kwartalnik Historyczny* Sobótka. – 1972. – №3. – S.450–467; *Bieniak J.* Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 roku // *Acta Universitatis Nicolai Copernici* w Torunі. Nauki Humanistyczno-społeczne. – 1990. – Zesz. 204. – S.23–50; *Motylewicz J.* Ludność, życie gospodarcze i religijne Łańcuta od XIV do drugiej połowy XVII wieku // *Łańcut. Studia i szkice z dziejów miasta* / pod red. W. Bonusiaka. – Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1997. – S.11–57.

⁹⁸ *Kłoczowski J.* Europa słowiańska w XIV-XV wieku. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984. – 234 s.; *Idem.* Kler katolicki w Polsce średniowiecznej: problem pochodzenia i drog awansy // *Kwartalnik Historyczny*. – 1981. – S.923–938; *Idem.* U źródeł polskiej demokracji: demokracja dominikańska // *Pauvres et riches. Société et Culture du Moyen-Age aux Temps Modernes. Mélanges offerts á Bronisław Geremek á l'occasion de son soixantième anniversaire*. – Warszawa: PWN, 1992. – S.191–196; *Idem.* Kontrata Ruska w Polskiej prowincji dominikaskiej XIV-XVI wieku // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, ПРОСФОНМА* Історичні та філологічні розвідки присвячені 60-літтю Я.Д.Ісаєвича. – Львів: Інститут Українознавства імені І. Крип'якевича, 1998. – С. 117–123.

⁹⁹ *Trajdos T.* Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Ossolineum, 1983. – 330 s.; *Idem.* Dobroczyńcy mendykantów średniowiecznego Lwowa // *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*. Zbiór studiów / pod red. S.Kuchuńskiego. – Warszawa: DIG, 1999. – S.219–254.

¹⁰⁰ *Chłopocka H.* Die Zeugnissen den Prozessen Polens gegen den Deutschen Orden im 14 Jahrhundert // *Quellen und Forschungen zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Der Deutsche Orden in polnischen Geschichtsschreibung / pod red. Arnolda Biskupa. – 1982. – №30. – S.165–188.

¹⁰¹ *Powierski J.* Die Stellung der pommerellischen Herzöge zur Preußen Frage im 13 Jahrhundert // *Ibidem*. – 1982. – №30. – S.103–132.

¹⁰² *Bieniak J.* Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 roku. – S.23–50.

¹⁰³ *Czarciński I.* Polityka Zakonu Krzyżackiego wobec korporacji religijnych i świeckich // *Zakon Krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach*. – *Roczniki Towarzystwa naukowego w Torunі*. – 1995. – Roczni 86. – Zesz 3. – S.110–122.

машкевича¹⁰⁴, Петра Осокіна¹⁰⁵ і Дмитра Малишевського¹⁰⁶. Домініканський орден розглядався ними лише як могутня каральна організація, або засіб церковної експансії папства на землі Русі. При цьому дослідниками не розмежовувалися політичні інтереси римської курії і Польської держави, яка також (нерідко всупереч інтересам папства) намагалася самостійно за допомогою католицьких церковних структур утвердити свій вплив серед політично роздроблених держав Русі.

У радянський період, Йосиф Григулевич¹⁰⁷ окреслив специфіку інквізиційної діяльності домініканського ордену на території держав Центрально-Східної Європи і стосунки домініканських інквізиторів та світської влади. На жаль, історик не пояснив причин пасивної протидії представників світської влади домініканським інквізиторам у Чеському королівстві в XIV ст. Загалом же в російській історіографії XIX–XX ст. (а згодом і в радянській) тенденційно перебільшувалася могутність і можливості впливу Домініканського ордену на церковно-політичну ситуацію в країнах Центральної та Східної Європи.

Австрійські та німецькі історики до першої половини XX ст. методично досліджували діяльність Домініканського ордену на етнічних німецьких територіях Західної Європи. Тривалий час вони обмежувалися лише публікаціями окремих джерел щодо історії ордену в Центрально-Східній Європі. Основним напрямом досліджень була місіонерська робота домініканців. Започаткувала це стаття австрійського історика Карла Райфенкугеля “Заснування римо-католицьких єпископій на територіях Галича і Володимира”¹⁰⁸. Однак, попри значний фактологічний матеріал, стаття мала ознайомлювально-констатуючий, а не аналітичний характер. Автор приймав на віру польські клерикальні легенди про появу і діяльність домініканців на території Галичини та Волині. Узагальнив результати досліджень місіонерської діяльності ордену в загальноєвропейському масштабі, зокрема і на територіях Русі та Боснії, Бернард Алтанер¹⁰⁹. Однак, у його роботі бракує аналізу ефективності роботи ордену на території руських держав.

У 1918 р. німецький історик Вальтер Рот¹¹⁰ розпочав дослідження місіонерської діяльності Домініканського ордену в містах, які перебували під владою Тевтонського Ордену. Автор звернув увагу на місіонерську роботу домініканців серед пруссів та інших народів Прибалтики, а також простежив окремі прояви культурно-мистецького життя ордену домініканців у містах Пруссії та Лівонії. Поза увагою історика залишився аналіз еволюції правових стосунків магістрів Тевтонського ордену і жебракуючих чернечих орденів.

В першій половині XX ст. з’явилися окремі дослідження правового становища домініканського ордену в церковному житті держав Центральної та Східної Європи.

¹⁰⁴ Симакевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии. – Каменец-Подольский: Типография Губернского управления, 1838. – 287 с.

¹⁰⁵ Осокин Н. История альбигойцев и их времени: В 2 т. – Казань: Типография Казанского Университета, 1869–1872. – Т. 2: Первая инквизиция и завоевание Лангедока французами. – 528 с.

¹⁰⁶ Малишевский Д. Яцек Одровонж – мнимый апостол земли Русской // Труды Киевской Духовной Академии. – 1869. – №4. – С. 45–68.

¹⁰⁷ Григулевич И. Инквизиция. – Москва: Политиздат, 1976. – 464 с.

¹⁰⁸ Reifenkugel K. Die Gründung römisch-katholischen Bistümer in den Territorien Halicz und Wladimir. Ein Beitrag zur Geschichte Dieser Territorien im XIV Jahrhundert // Archiv für Österreichische Geschichte. – 1875. – Bd.52. – S.403–473.

¹⁰⁹ Altaner B. Die Dominikanermissionen des 13 Jahrhunderts. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner und Heidenmission des Mittelalters // Breslauer Studien zur historischen Theologie. – 1924. – №3. – 249 s.

¹¹⁰ Roth W. Die Dominikaner und Franziskaner im Deutsch-Ordensland Preußen bis zum Jahre 1466. – Königsberg: Universität’s Verlag, 1918. – 216 s.

Георг-Гумберт Грундман¹¹¹ досліджував діяльність жіночої частини ордену в контексті середньовічних єретичних рухів на території усїєї Європи. Автор торкнувся проблеми взаємовпливу згромаджень домініканок на інші жіночі чернечі і навіть єретичні рухи в Австрії та Чехії, чітко виділив межі правового поля, в якому діяли усї жіночі чернечі об'єднання і вказав юридичні повноваження керівництва домініканського ордену стосовно жіночих монастирів.

Основним об'єктом досліджень німецьких істориків в новітній період стала інквізиційна й освітня діяльність домініканців. Втім, аналітичні статті Олександра Пачовського¹¹² і Пауля Зіглія¹¹³, попри залучення недоступних раніше джерел, все ж мають фрагментарний характер. Австрійська дослідниця Існард Франк¹¹⁴ активно досліджувала розвиток освітніх структур домініканського ордену на території Австрійського герцогства під час роботи Базельського собору (1431–1438). Вона звернула увагу на розвиток антиконсіліаристичних ідей серед віденських домініканських теологів і фіксує їхній вирішальний вплив на позицію представників Віденського університету під час собору. Фрідріх Принц¹¹⁵ досліджував діяльність окремих домініканських ченців німецького походження у Чеському королівстві. Історик звернув увагу на позитивні прояви культурної й освітньої взаємодії домініканців німецького і чеського походження в XIII–XIV ст.

Сучасні німецькі історики розпочинають досліджувати політичну діяльність домініканців. У монографії австрійського історика Йоганна Францля¹¹⁶ простежується перебіг боротьби Рудольфа I Габсбурга проти чеського короля Пржемысла II Отакара за престол Священної Римської імперії 1276–1278 рр. Автор монографії детально зупинився на проблемі політичної підтримки Рудольфа I з боку римської курії і Домініканського ордену. Без агітаційної підтримки жебракуючих орденів, на думку автора, Рудольф I можливо не зміг би організувати підтримку своєї кандидатури серед представників церкви та імперських міст¹¹⁷. Юрген Хьонш, досліджуючи церковно-політичну ситуацію в Чеському королівстві в період правління Пржемысла II Отакара, побіжно торкається проблеми запровадження домініканських інквізиційних трибуналів, які перебували під політичним контролем королівської влади¹¹⁸.

Кількість джерельних публікацій, стосовно історії Домініканського ордену, в австрійській, німецькій, а також чеській історіографіях і надалі домінує над кількістю їхніх опрацювань.

Представники української історіографії¹¹⁹ XIX–першої половини XX ст. свої дослідження початкового етапу діяльності Домініканського ордену в українських землях вели у рамках польської історіографічної схеми. Вони не ставили собі за мету

¹¹¹ Grundmann G.-H. Religiöse Bewegungen im Mittelalter // Historische Studien. – 1935. – №267. – 511 s.

¹¹² Patschovsky A. Waldenserverfolgungen in Schweidnitz in 1315 J. // Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (далі DA). – 1972. – Bd.28. – S.137–176.

¹¹³ Siegl P. „Stabit Constantinopoli“. Inquisition und päpstliche Orientpolitik unter Gregor IX // Ibidem. – 1976. – Bd.32. – S.209–220.

¹¹⁴ Frank I. Die Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500 // Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Historische Kommission. Archiv für Österreichische Geschichte. – 1968. – №127. – S.1–131.

¹¹⁵ Prinz F. Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren. – Berlin: Siedler Verlag, 1995. – 544 s.

¹¹⁶ Franzl J. Rudolf I. Der erste Habsburger auf dem deutschen Thron. – Graz–Wien–Köln: Verlag Styria, 1986. – 309 s.

¹¹⁷ Ibidem. – S.142.

¹¹⁸ Hönsch J. Přemysl Otakar II von Böhmen. – Graz: Verlag Styria, 1989. – 315 s.

¹¹⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. В 10 т. 11-ти книгах. – Київ: Наукова Думка, 1994. – Т.3: Суспільно-політичний і церковний устрій в українсько-руських землях XIII–XIV віків. – 686 с.; Чубатий М. Рим і Україна в XIII столітті у своїх змаганнях до церковної Унії // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – 1917. – Т. 123–124. – С. 45–101.

аналізувати історію ордену поза його місіонерською чи дипломатичною роботою в Галицько-Волинській державі XIII–XIV ст.

У роки радянської влади, соціальний і церковно-політичний аспект діяльності чернечих згромаджень, як і історія домініканського ордену в українських землях не досліджувалася. Вивчення історії чернечих орденів і католицької церкви розпочинаються у новітній українській історіографії, переосмислюється роль католицької церкви і домініканського ордену в історії України. Володимир Ульяновський¹²⁰ у 1994 р. першим запропонував переглянути тезу про “католицький наступ на Схід”. Історик висловив слушну думку про те, що процес поширення католицизму в Україні був затяжним і мав свою специфіку в різних регіонах¹²¹.

Важливе місце в теоретичному аналізі розвитку і поширення католицьких чернечих орденів Європи займає дисертаційна робота Богдана Боднарюка¹²². У його дослідженні проаналізовано генезу інституту чернецтва та ідей чернечого аскетизму (офіційно прийнятих католицькою церквою) від VI до XVI ст. Основну увагу автор звертає на дослідження організації та еволюції розвитку чернечих орденів на Заході Європи і подає цінну інформацію про топографію монастирів ордену на території всіх європейських держав.

Таким чином, незважаючи на значну кількість опрацьованих джерельних матеріалів, багато проблем з історії домініканського ордену залишається поза увагою істориків. Досі немає спеціального дослідження історії Домініканського ордену в регіоні в епоху Гуситських воєн, а історія домініканських монастирів на територіях сучасних Словаччини і Словенії взагалі не опрацьовувалася. Тобто наші дослідження на цю тематику є першою спробою в українській історіографії¹²³.

Те, що довгий час історія Домініканського ордену розглядалася істориками тільки як невід’ємна складова історії інквізиції, не сприяло об’єктивності досліджень.

Тому, при дослідженні історії Домініканського ордену в середньовічних державах Центрально-Східної Європи необхідний ґрунтовний аналіз не лише офіційних документів Апостольського Престолу і чернечих орденів, але й джерел світського походження.

¹²⁰ Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В. Історія церкви і релігійної думки в Україні : В 3 т. – Київ: Либідь, 1994. – Т. 2. – 256 с.

¹²¹ Там само. – С. 163.

¹²² Боднарюк Б. Виникнення і розвиток католицьких чернечих орденів Європи в VI–XVI ст. – Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського. – Київ, 1995. – 22 с.

¹²³ Чорний М. Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – Вип. 2. – С. 40–43; Його ж. Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII–першій половині XV ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 193–200.

Розділ II.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРДЕНУ

2.1. Формування орденських провінцій і заснування монастирів на різних територіях регіону.

Офіційна назва ордену – “Орден братів проповідників” (Ordo fratrum Praedicatorum). Назва “домініканці” (лат. Domini canes – пси Господні), походить від символу цього ордену, – собаки із смолоскипом у зубах, – охоронця віри і церкви. Офіційно орден діє з 1216 р.

В перші десятиліття своєї історії Домініканський орден одночасно був і церковною судовою інстанцією, і своєрідним зразком ортодоксально-католицького “modus vivendi” навіть для тих, хто мав сумніви щодо праведного життя служителів церкви.

Маючи духовний вплив на окремих представників правлячих державних і регіональних еліт, Орден активно втручався у церковно-політичне життя європейських держав. Саме домініканці ставали активними агітаторами під час організації хрестових походів на території Європи, Азії та Африки. Орден брав активну участь у боротьбі папства проти династії Гогенштауфенів, організовуючи антиімператорську агітацію як в середовищі феодальної еліти так і серед жителів італійських та німецьких міст.

Домініканські ченці були збирачами церковних податків та надзвичайних оплат на користь Апостольського Престолу. Поряд з інквізиційною і пропагандистською роботою, їм належала монополія на цензурування усіх книг, які писалися чи привозилися до Європи.

Протягом століть майже не змінилася внутрішня адміністративна структура ордену. Домініканські монастирі входили до складу певних провінцій. Провінції ділилися на округи (контрати або вікаріати). Провінцію очолював провінціал, обраний абатами на чотирирічний термін під час провінційної капітули (зборів). Провінціали обирали генерального магістра (генерала) ордену. Генерал обирався на шестирічний термін і підпорядковувався безпосередньо папі, котрий санкціонував його обрання. До особистої компетенції генерального магістра належало право переводити окремих ченців з монастиря в монастир, звільняти ченців від покарання і видавати дисциплінарні постанови стосовно всього ордену. Для контролю за діями генерала в орденській структурі було запроваджено посади двох дефініторів, котрі, у разі потреби, мали право достроково позбавити його влади¹²⁴.

При створенні Домініканського ордену в 1216 р. папа Гонорій III врахував помилки своїх попередників, допущені стосовно інших чернечих та лицарських орденів. Засновані раніше ордени (наприклад, тамплієрів та мечоносців), володіючи значними фінансовими і збройними ресурсами, все більше незалежнювались від політики римської курії. Для того, щоб знову не сталося подібного, генералів новостворених жебракуючих орденів (Августинського, Домініканського, Францисканського, а згодом, Кармелітського) зобов'язували жити тільки в Римі. Впродовж тривалого часу вони не мали права особисто інспектувати монастирі ордену. Це повинні були робити ті особи, чії кандидатури ухвалювалися на генеральній капітулі¹²⁵.

¹²⁴ Frank I. Der Klerus // Österreichs Sozialstrukturen in historischer Sicht/ Hrsg. von Erich Zölner. – Wien: Österreichische Bundesverlag, 1980. – S.44–58.

¹²⁵ Heimbucher M. Orden und Kongregationen der katholischen Kirche: Aus 3 Bänden. – Paderborn: Verlag v. Franz Schöningh, 1875. – Bd.2. – S.210.

Всі найважливіші питання орденського життя вирішувалися на генеральних чи провінційних капітулах. Для вирішення будь-якого питання вимагалось три рази скликати капітулу, і тричі прийняти схвальне рішення, що створювало своєрідну ілюзію демократичності в роботі орденської структури.

Привілейоване становище Домініканського ордену в структурі католицької церкви в XIII ст. постійно посилювалося завдяки папській підтримці. Понад три століття важливим орденським привілеєм залишалася булла папи Григорія IX від 1227 р., що гарантувала ордену вічне право на проповідь, сповідь та Євхаристію¹²⁶. Маючи такий документ, представники ордену могли безперешкодно організовувати свої осередки там, де вважали за потрібне. У 1240–1243 рр. навіть домініканські абати отримали дозвіл від папи Іннокентія IV знімати церковні відлучення із монахів своїх монастирів¹²⁷. Папи підтримували Домініканський орден на противагу зростаючому політичному і фінансовому впливу національного єпископату.

Формально Домініканський орден вважався жebraкуючим. Це означало, що він не мав права володіти нерухомістю і землями. Ченцям дозволялося приймати від віруючих тільки гроші або їжу. Перші ченці ордену демонстративно провадили аскетичне життя. Однак, дуже швидко, скориставшись політичним протистоянням між папами і окремими єпископами, Домініканський орден став власником значних фінансових ресурсів, земельної власності та нерухомості.

Домініканський орден був звільнений від багатьох податків та повинностей і юридично не підпорядковувався ні єпископатові, ні світській владі. Навіть межі орденських провінцій не співпадали з межами єпископій.

Неконтрольоване зростання прибутків ордену за рахунок грошових та земельно-майнових подаянь віруючих, участь домініканців у лихварських операціях і розподілі конфіскованого майна єретиків поступово підірвали моральний авторитет ордену. Невипадково у сатиричному заповіті, авторство якого приписується імператору Фрідріху II Гогенштауфену (1250 р.), серед гріхів які імператор-єретик “заповів” своїм нащадкам, саме домініканці успадкували зажерливість (*avaritia*)¹²⁸.

Жоден з чернечих орденів не залишив після себе такої кількості судових справ, пов'язаних з переділом земель, майна і грошей, як Домініканський. Намагання ченців ордену збагатитися за будь-яку ціну фіксується численними документами різних світських і церковних судових інстанцій. Тому до середини XVI століття Домініканський орден у Європі став об'єктом зневаги та висміювання у сатиричній літературі.

Реформація і поява Ордену єзуїтів у XVI ст. остаточно підірвали привілейоване становище Домініканського ордену навіть на територіях, де католицька церква зберегла панівні політичні позиції.

Тепер Домініканський орден позбавлений каральних функцій і проводить лише місіонерську та освітньо-теологічну роботу. У його структурі в світі нараховується 14 тисяч ченців і черниць¹²⁹. В основному вони зосереджені в Європі, Африці та країнах Латинської Америки.

В Центрально-Східній Європі поширення структур Домініканського ордену за темпами і результативністю істотно відрізнялося від аналогічного процесу на Заході.

¹²⁶ Les Registres Gregoire IX recueil des bulles de ce pape publiés d'après le manuscrit original des archives du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. L.Auray // Libraire des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1897. – Т.2. – Р.14.

¹²⁷ Лу Г. Ч. История инквизиции в средние века. – Т.1. – С. 59.

¹²⁸ Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum / Selectae per G.Pertz et C.Rodenberg: Band 1–3 // Monumenta Germaniae Historica. – Berlin, 1894. – Bd.3: 1250–1268. – P.92.

¹²⁹ Див.: Dominican Order and Dominicans (Engl. Version).-<http://www.knight.org/advent/cathens/> (Католицька Енциклопедія). – вебсайт 2000 року.

У Західній Європі на час офіційної організації ордену (1216) було всього 16 домініканських ченців¹³⁰. Перші постійнодіючі осередки цього ордену виникли в Тулузі, Римі, Парижі, Мадриді та Болоньї. Їх організував Домінік з Осми, перший керівник ордену. Потреба фізичного та морального придушення могутньої еретичної секти катарів під час загострення Альбігойських воєн (1209–1229 рр.) сприяла швидкій організації домініканських монастирів та інквізиційних трибуналів. З 1219 р. у Франції, західній частині Священної Римської імперії та італійських містах-державках діяла вже мережа таких структур. Їхня робота послаблювала не лише опір еретиків, але й опозицію неприхильного до чернецтва єпископату та окремих представників світської влади.

Участь у репресіях проти багатих еретиків давала домініканцям нагоду втручатися у переділ конфіскованого майна, прискорювала зростання чисельності ордену за рахунок тих, хто хотів збагатитися під час конфіскацій. Перебування у складі ордену приваблювало і талановиту молодь, котра, згідно умов орденського статуту, могла здобути безоплатну теологічну освіту в Болонському чи Паризькому університетах¹³¹.

Кількісне зростання ченців обумовило збільшення кількості монастирів ордену в Західній Європі. До часу проведення Болонської генеральної капітули і смерті харизматичного лідера ордену Домініка з Осми (1221 р.) у західноєвропейських державах нараховувалось вже 60 монастирів¹³². Функціонували ці монастирі у складі Англійської, Прованської, Французької, Бургундської, Римської, Ломбардської, Сицилійської та Арагонської орденських провінцій, межі яких загалом співпадали з державними кордонами.

До 1256 р. в домініканських монастирях Західної Європи налічувалося близько 9000 ченців¹³³, а у XIV ст., за підрахунками французького історика Ф.Ананьєля, в Європі налічувалося 15000 домініканців¹³⁴. До другої половини XV ст. володіння ордену в Західній Європі були звільнені від будь-яких державних і місцевих податків.

Отже, поширення мережі домініканських монастирів у західноєвропейському регіоні в XIII ст. відбувалося переважно на хвилі переслідування еретичних сект. Монастирі та постійні інквізиційні трибунали виникали одночасно і були незалежні від місцевої єпископської юрисдикції. У жодній із держав Західної Європи єпископат не контролював процесу кількісного зростання монастирів Домініканського ордену.

Цілком відмінними від західноєвропейських були тогочасні церковно-політичні умови в державах Центрально-Східної Європи – Угорському, Чеському королівствах, Австрійському герцогстві та Польських князівствах.

Гострої потреби в організації інквізиційної боротьби проти еретиків тут ще не було. Протягом XIII ст. єпископати цих держав успішно протидіяли стихійному розповсюдженню секти флагаеллантів (бичувальників)¹³⁵. А щодо секти богомілів у Боснії, то через постійну збройну і дипломатичну експансію Угорського королівства в цю частину Балканського регіону, секта мала локальний вплив і не становила загрози для інтересів католицької церкви в країнах Європи. Тому Домініканський орден не

¹³⁰ *Heimbucher M.* Orden und Kongregationen der katolischen Kirche. – Bd.2. – S.79.

¹³¹ Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H.Denifle // *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters.* – Bd.1. – 1885. – S.270.

¹³² *Heimbucher M.* Orden und Kongregationen der katolischen Kirche. – Bd.2. – S.89.

¹³³ *Ibidem.* – S.89.

¹³⁴ *Ананьель Ф.* Христианство: догмы и ереси. Перевод с французского. Москва: Академический проект, 1997. – С. 228.

¹³⁵ *Rocznik Wrocławski Większy 1198–1270 / Oprac. M. Błażowski // Monumenta Poloniae historica.* – Lwów: Gubrynowicz i Shmidt, 1883. – T.3. – S.242.

мав нагоди поширювати свої структури у згаданих державах за рахунок переслідування еретиків.

Ще одним важливим фактором, що суттєво сповільнював тут розповсюдження осередків Домініканського ордену було те, що останній розпочав своє поширення на території, де земельна власність була вже чітко структурована між єпископством, парафіальним кліром і заснованими раніше чернечими орденами. Зважаючи на це, папа Гонорій III та його наступники не брали активної участі у переділі церковної власності на користь ордену, як це робилося у Франції або італійських державах.

На території Чеського королівства навіть перед Гуситськими війнами із 2100 церков під безпосереднім папським контролем перебувала лише 31¹³⁶. Приблизно таке ж співвідношення щодо підконтрольних церков було і в Австрійському герцогстві: 44 із 3018¹³⁷. Жодної з цих церков домініканці та інші жебракуючі чернечі ордени не отримали. Булли, датовані 1229–1234 рр., наказували домініканцям на територіях Чеського, Угорського королівств, Краківського, Мазовецького, Поморського князівств та Австрійського герцогства у всьому слухатися місцевих архієпископів та єпископів¹³⁸.

Така позиція пап у церковно-політичній сфері в державах регіону обумовлювалася політичними реаліями боротьби проти імператорів Священної Римської імперії. Задля свого успіху в цій боротьбі, римські понтифіки в XI–XIII ст. надавали правителям Угорщини, Польщі та Чехії привілеї, які посилювали тут королівську владу і навіть частково сприяли встановленню контролю держави над церквою. Наприклад, з 1000-го р. королі Угорщини отримали довічне право визначати кандидатури на єпископські та архієпископські кафедри¹³⁹. До середини XIV ст. такого ж права домоглися від пап королі Чехії та Польщі.

Усі світські правителі Центрально-Східної Європи за свою підтримку Апостольського Престолу одержували від пап дозвіл на оподаткування церковної і монастирської власності у своїх державах. Зокрема, в Чеському королівстві протягом XIII–XV ст. монастирі були зобов'язані фінансувати перебування короля та його двору в монастирських володіннях – т. зв. королівські стації¹⁴⁰. До XIV ст. всі ці платежі стали постійними. Хоч монастирські селяни були звільнені від виконання різноманітних господарських робіт на користь держави, королям Чехії належало право здійснення суду у володіннях монастирів¹⁴¹.

Отже, те, що у Західній Європі вважалося еретичними діями стосовно церкви, стало правовою нормою в державах Центрально-Східної Європи.

Після 1221 р. нові монастирі та провінції домініканського ордену створювалися в умовах дії важливих змін у церковному законодавстві. Латеранський собор 1215 р. на вимогу єпископату наклав на чернечі ордени нові канонічні обмеження. Зокрема, ченці вже не мали права засновувати монастир, якщо їх було менше дванадцяти осіб¹⁴²,

¹³⁶ Novak J. Avignonske papežstvi a zárodki českého odporu proti kurii // Časopis Matice Moravské. – 1907. – №31. – S.225.

¹³⁷ Srbik H. Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich // Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs. – 1911. – Bd.1. – S.58.

¹³⁸ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – Tom 1. – Romae: Typografia Hieronimi Mainardi, 1729. – P.86–95.

¹³⁹ Timon Á. Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten. – Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht, 1904. – S.191.

¹⁴⁰ Codex juris Bohemici / Edidit H.Jireček. – Praha: Typis. Cober, 1867. – T.1. – P.42.

¹⁴¹ Ibidem. P.46.

¹⁴² Mansi Johann-Dominik. Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. labbeus et Gabr. Cossartius. Venetiis: Apud Antonium Zatta, 1792; Reproduction en fac-similé par les procédés anastiques de Carl Reinecke 1902–1929. – Vol.25. – Praris-Leipzig, 1905. – S.405.

створювати нові орденські статути¹⁴³. Зміна кожного положення орденського статуту, питання організації орденських провінцій або провінційного перепідпорядкування монастирів вимагали тепер схвалення аж трьох генеральних капітул. Це автоматично розтягувало вирішення важливих справ на три, а то і більше років. Така бюрократизація законсервовувала структурні недоліки і прорахунки, що виникали на етапі розповсюдження монастирів ордену в Центрально-Східній Європі.

Крім того, продовжувала діяти норма канонічного права, згідно якої дозвіл ченцям на організацію монастирів у межах своїх дієцезій давали лише єпископи¹⁴⁴. Заборонялося організувати монастир на тій території, де на момент заснування обителі був відсутнім провінціальний пріор або серед ченців ордену не було доктора теології. Це обмеження було навіть зафіксоване у 33-й статті статуту ордену редакції 1229 року¹⁴⁵.

Таким чином, поширення мережі домініканських монастирів на територіях Угорського королівства, польських князівств, а також частини держав Священної Римської імперії у період з 1221 р. по 1228 р. значною мірою залежало від прихильного ставлення місцевих прелатів до ченців ордену. Тому і монастирі на територіях новоутворених провінцій засновувалися хаотично і, в першу чергу там, де можливо було відразу оголосити про створення обителі.

Під час засідання Болоньської генеральної капітули 1221 р. новообране керівництво ордену на чолі з Йорданом із Саксонії розробило план поширення нових монастирів і визначилося з кордонами та юридичним статусом нових провінцій на території всієї Європи.

Німецьке походження нового генерала та його найближчого оточення сприяло утворенню провінцій, які охоплювали етнічні німецькі території і сферу німецької колонізації на Сході Європи. Спочатку створили провінцію Тевтонія, до складу якої входила територія німецької частини Священної Римської імперії, а також пруські та етнічні польські землі, що колонізувалися¹⁴⁶. Величезна територія від Саксонії до Балтійського узбережжя (з Рігою включно) була проголошена провінцією Саксонія.

Першим монастирем Тевтонської провінції став чоловічий монастир св. Миколая Мірклійського у Фрізаху (Австрійське герцогство), заснований ще у 1217 р.¹⁴⁷. Ченці цього монастиря у 1229–1231 рр. отримали дозвіл папи Григорія IX на організацію інквізиційного трибуналу¹⁴⁸. Мабуть, треба було розправитися з катарами, котрі втікали через німецькі землі на Балкани, бо інквізиційні повноваження фрізахських домініканців були тимчасовими і стосувалися лише переслідування єретиків. Застосовувати інквізиційні повноваження проти місцевих прелатів домініканці не мали права. У 1257 р. зальцбурзький архієпископ Філіпп, а у 1258–1259 рр. його наступник Ульріх, за порушення умов згаданого договору відлучили монастир від церкви¹⁴⁹. Лише у 1279 р., внаслідок втручання у справу єпископа-легата Павла з Тріполі, інтердикти були зняті¹⁵⁰.

¹⁴³ Лінч Д. Середньовічна церква. – Київ: Основи, 1994. – С. 234.

¹⁴⁴ *Mansi Johann-Dominik. Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. labbeus et Gabr. Cossartius. – Venetiis: Apud Antonium Zatta, 1792; Reproduction en fac-similé par les procédés anastiques de Carl Reinecke 1902–1929. – Vol.25. – Praris-Leipzig, 1905. – S.902.*

¹⁴⁵ Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H.Denifle // *Arhiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – Bd.1. – 1885. – S.264.*

¹⁴⁶ *Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. von B.M.Reichert und A.Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. Aus 9 Bänden. – Romae–Stutgardiae, 1898. – T.1: 1221–1303. – P.4.*

¹⁴⁷ *Annales Frisacenses 1025–1300 / Hrsg. von L.Weiland // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. – Hannover: Societatis Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1862. – Bd.9. – P.768.*

¹⁴⁸ *Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum. – Bd.1. – P.234.*

¹⁴⁹ *Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F.Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889. – S. 44.*

¹⁵⁰ *Ibidem. – S.44.*

Після фрізахського монастиря у 30–40-х роках XIII ст. були засновані монастирі у Кремсі, Петтау, Відні, Віннер- Нойштадті.

Хоча під час створення своїх монастирів на території Австрійського герцогства орден не зустрічав рішучих проявів опору з боку місцевого духовенства, але і тут траплялися прикрі випадки, що загрожували підірвати авторитет ордену не лише серед духовенства, але й серед віруючих. Зокрема, у 1291 р. під час війни між австрійським герцогом Альбрехтом II і угорським королем Андрієм III хтось пустив чутку, що домініканці з Віннер-Нойштадта займаються шпигунством на користь Угорщини і, щоб підняти бунт, таємно перевозять до цього міста зброю¹⁵¹. Цілком очевидно, що чутки поширювали конкуренти домініканців з середовища міського духовенства або чернецтва. Підставою для підозри нойштадтських домініканців були їхні часті поїздки до Угорщини. Наслідком поширення провокаційних чуток було те, що пріор домініканського монастиря Зігфрід був ув'язнений, а розлучений натовп городян побив ченців, розграбував і спалив їхній монастир (*domus fratrum eorumdem funditus destrui et subverti*)¹⁵². Коли з'ясувалося, що звинувачення у шпигунстві безпідставні, а ченці невинні, міський суд попросив вибачення в ображених ченців¹⁵³. Однак, жодного матеріального відшкодування монастирю міська влада не надала і не покарала винних у нищенні монастиря.

Під час Болонської капітули 1221 р. було оголошено про створення й Угорської провінції ордену. До її складу увійшли Угорщина, Албанія, Боснія, Хорватія, Славонія, Трансильванія, Штирія¹⁵⁴. Слід зазначити, що створювалася ця провінція за повної відсутності монастирів ордену на вказаних територіях, а це було порушенням орденського статуту. Відразу ж на капітулі провінціалом новоствореної провінції обрали Павла Унгаруса. Організувати нову провінцію поїхало тільки четверо ченців¹⁵⁵.

Першим угорським містом, в якому для організації монастиря зупинилися домініканці, було місто Рааб (сучасний Дьєр в Угорщині)¹⁵⁶. У 1226 р. було засновано й освячено монастир домініканського ордену в місті Секешфехервар, тодішній резиденції угорських королів.

Прибулих домініканців було недостатньо для канонічного заснування великої кількості монастирів, але вони, згідно свідчень Н.Пффаєфера, мали рекомендаційні листи від папи Гонорія III (*epistolae pontificalis*)¹⁵⁷. У кожному листі обов'язково містилося звернення папи до місцевих прелатів, щоб вони всіляко сприяли домініканцям у справах віри й заснуванні монастирів¹⁵⁸. Тоді ж, у 20-х роках XIII ст. з аналогічними листами домініканці з'явилися і на території Чеського королівства. Наявність таких листів свідчить про те, що ченців Домініканського ордену єпископат Угорщини та Чехії зустрічав насторожено. Їх поява, безумовно, означала для прелатів встановлення папського контролю за їхніми діями.

На думку Н.Пффаєфера, у заснуванні монастирів в Угорському королівстві домініканцям допомагало прихильне ставлення до їхнього ордену естергомського архи-

¹⁵¹ Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F. Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889. – S. 186.

¹⁵² Ibidem. – S. 186.

¹⁵³ Ibidem. – S. 188.

¹⁵⁴ Ferrarius S. De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum. – Vienna: Typis Mathaei Formicae, 1637. – P. 5.

¹⁵⁵ Ibidem. – P. 5.

¹⁵⁶ Ibidem. – P. 5–6.

¹⁵⁷ Pfeiffer N. Die Ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242. – Zürich: Leeman & Co, 1913. – S. 38.

¹⁵⁸ Corpus Juris municipalis Viennensis. Rechte und Freiheiten d. Stadt Wien / Hrsg. von A. Tomaschek // Geschichtsquellen der Stadt Wien. – Wien: Adolf Hölder und Universitäts-Buchhändler, 1879. – Bd. 2. – P. 40.

єпископа Роберта¹⁵⁹. Однак, історик не пояснив, чим була викликана така позиція цього прелата. Можемо припустити, що архієпископ сподівався на підтримку домініканців у політичному протистоянні владі короля Андрія II. Як і світські феодали, прелати Угорського королівства боролися за посилення свого привілейованого становища, нехтуючи загальнодержавними інтересами. Завдяки дипломатичному посередництву домініканців архієпископ Роберт мав змогу підтримувати постійний дипломатичний зв'язок з римською курією, котра щедро фінансувала представників антикоролівської опозиції.

Однак, коли опір державної влади було подолано і церква отримала від Угорської держави ще більші права та привілеї (наприклад, цілковите звільнення від податків), архієпископ втратив інтерес до посередництва домініканців. Тоді процес організації монастирів їхнього ордену сповільнився. Лише у 1230 р. було засновано домініканський монастир св. Антонія у Пешті, а в 1254 р. монастирі у Буді та на острові Маргіт.

Домініканські місії в Угорському королівстві активно формувалися серед половців (куманів), котрі ще з кінця XII ст. почали переходити на угорську службу, отримуючи слабозаселені території у Подунав'ї. Насамперед, домініканці хотіли поширити християнську віру серед еліти половецьких племен. Це було частиною політики угорських королів, які були не проти підпорядкувати собі всіх причорноморських половців. Проте, результативність місіонерської роботи домініканців була низькою. Найбільше переселення половців під натиском монголів відбулося у 1240 р. Але орда хана Котяна була вже значною мірою християнізована. Це переселення викликало спротив угорської еліти, яка спровокувала їх різню. Тому у 1241–1242 рр., під час нападу на Угорщину монголо-татарських військ, більшість навернених половецьких князів зреклися християнства і перейшли на бік ворога зі зброєю в руках¹⁶⁰.

Після відступу монголо-татар орден продовжив організацію монастирів. З метою захисту від можливих нападів, більшість нових монастирів Угорської провінції засновувалися не в межах великих міських центрів, а на важкодоступних гірських територіях словацьких земель Угорського королівства. Крім монастиря у м. Кошіце (1239 р.) до 1302 р. були засновані домініканські обителі у Банській Штявниці, Трнаві, Гелніці, Комарно, Тренчіні, Шаріші, Требішові та Кремніці.

Відрізнялася від загальноугорської церковно-політична ситуація в містах Адріатичного узбережжя Хорватії, політичний контроль над якими у різний час мали Венеція та Угорське королівство. У період венеційського правління (1204–1358) мали місце прояви відкритого втручання у внутрішньоцерковне життя цих міст не лише римських пап, але й венеційських дожів, котрі надавали політичну і матеріальну підтримку домініканським ченцям італійського походження. У 1228 р., за сприяння ректора Ніколао де Сорренто та у присутності архієпископа Романуса, сорока домініканським ченцям у м. Дубровніку було подаровано земельну ділянку під будівництво монастиря і сад за мурами міста¹⁶¹. 1244 року папа Іннокентій IV вимагав, щоб духовенство міста Задара віддало домініканцям церкву св. Деметрія¹⁶². Задарські документи пізнішого періоду засвідчують, що папський наказ було виконано. Крім церкви св. Деметрія, у 1245 р. за наказом венеційського дожа Якоба Тьєполо задарські домі-

¹⁵⁹ Pffeifer N. Die Ungarische Dominikanerprovinz. – S.42.

¹⁶⁰ Annales Regum Hungariae ab Anno Christi MXCVII ad Annum MDLXIV deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevs, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis / Opera et studio Georg Pray. – Vindobonae: Typis Joannis Thomae de Trattner, 1764. – P.189.

¹⁶¹ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – T.1–16 / Red. T.Smičiklas. – Zagreb: Akademia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1906. – T.3: 1201–1235. – S.210.

¹⁶² Ibidem. – S.302.

ніканці одержали житловий будинок і частину церкви св. Томи¹⁶³. У 1265 р. папа Климент IV наказав трогірському єпископу Колумбану віддати сплітським домініканцям каплицю (*capella*) у місті Трогірі, яку свого часу їм подарував папа Урбан IV¹⁶⁴. Через два роки Климент IV наказав задарському архієпископу взяти під свій захист домініканський орден у його архідієцезії¹⁶⁵.

Одночасно з домініканцями до Угорського королівства і міст Адриатичного узбережжя Хорватії, для організації своїх монастирів прибували з італійських земель нечисленні францисканські ченці¹⁶⁶.

Польські, чеські та пруські землі до 1228 р. були складовою частиною окремого вікаріату Тевтонської провінції домініканського ордену. Однак, повного адміністративного контролю над цими величезними територіями домініканці не мали. Прикордонні воєнні конфлікти між окремими польськими князівствами і Чеським королівством гальмували процес поширення монастирів ордену. Хоч серед ченців в цих землях чисельно переважали німці, домініканці не змогли стати активними учасниками німецької господарської колонізації земель Польщі, Чехії та Моравії. Структура названого ордену була пристосована тільки до політичної та душпастирської роботи у середовищі еліти. Домініканці, володіючи відповідними привілейними грамотами а також маючи досить значні фінансові ресурси, намагалися самостійно заволодіти якомога більшою кількістю землі чи нерухомості в межах нечисленних міст регіону. За таких обставин ченці намагалися придбати (отримати в подарунок або купити) землі з налагодженими побутовими і господарськими, залучити до своїх лав багатих польських чи німецьких міщан-колоністів або шляхту. Це суттєво відрізняло представників цього ордену від бенедиктинців чи цистерціанців, котрі організовували свої монастирі на незаселених територіях і за допомогою німецьких колоністів чи місцевих селян перетворювали свої монастирі на потужні економічні та культурні центри.

У 1229 р. під час конфлікту між папою Григорієм IX та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом II Гогенштауфеном, із Тевтонської та Саксонської провінцій було виокремлено Польську, яка об'єднала Малопольщу, Великопольщу, Мазовію, Силезію, Пруссію, Лівонію та Чеське королівство¹⁶⁷. Така зміна адміністративного статусу провінцій була викликана намаганням папського престолу максимально вичленити з імперії орденські структури. Тоді імператор Фрідріх II розпочав правове формування церковних структур, незалежних від юрисдикції папи римського, зокрема, інквізиційних трибуналів, підзвітних у своїй роботі лише імператору. До організації цих трибуналів були залучені й окремі ченці домініканського ордену¹⁶⁸. Тому папа Григорій IX був зацікавлений в утворенні орденської провінції, керівні структури якої були б менш заангажованими у німецькі церковно-політичні інтереси.

При створенні нової провінції певний час залишався невизначеним статус трьох домініканських монастирів у Лівонії (в Ризі, Дюнамюнде та Єлгаві), бо до Польської провінції вони не увійшли. Однак, твердження Каміла Кантака про входження цих лівонських монастирів до Данської провінції¹⁶⁹ можна вважати помилковим. Призна-

¹⁶³ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – Т.1–16 / Red. T.Smičiklas. – Zagreb: Akademia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1906. – Т.3: 1201–1235. – S.210. – S.304.

¹⁶⁴ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – Т.1–16 / Red. T.Smičiklas. – Zagreb: Akademia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1906. – Т.3: 1201–123. 5. – S.314.

¹⁶⁵ Ibidem. – S.314.

¹⁶⁶ Chronica fratris Iordani a Iano // Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum Minorum. – Florentia: Collegia s.Bonaventurae, 1895. – Vol.1. – P.3.

¹⁶⁷ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum. – Vol.1. – P.5.

¹⁶⁸ Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum. – Vol.1. – P.148.

¹⁶⁹ Kantak K. Dzieje Kościoła polskiego. – Т.2. – S.54.

чення проповідників ордену, зокрема, до Риги, відбувалося саме із Саксонської провінції¹⁷⁰.

На етапі організації своїх монастирів, домініканці, перебуваючи в меншості, намагалися уникати конфліктів з польськими прелатами і часто залучали на свій бік єпископів і впливових феодалів. Загалом толерантне ставлення польського єпископату до представників ордену обумовлювалося переважно польським (етнічним і автохтонним) походженням значної частини самих ченців. На думку польського історика К.Кантака, у XIII ст. домініканці були фактично єдиним орденом у Польському королівстві, у чернечому складі якого переважали ченці польського походження¹⁷¹.

Перші два монастирі домініканського ордену в Польській провінції виникли одночасно у Кракові та Вроцлаві в 1223 р. В обох випадках ченці ордену зустріли цілковиту підтримку з боку краківського єпископа Іво та вроцлавського єпископа Генріха. Згідно версії С.Загоровського, краківський єпископ Іво віддав домініканцям під монастир навіть власність краківського капітулу, не спитавши згоди в каноніків¹⁷². У 1227 р. князь Святополк Поморський і куявський єпископ Михаїл дозволили домініканцям зайняти церкву св. Миколая у Гданську і здійснювати там духовні таїнства сповіді та Євхаристії¹⁷³. При цьому єпископ дорікав тим плебанам, котрі занедбали свою паству і не турбувалися про виконання своїх обов'язків¹⁷⁴.

У тих польських містах, де вплив єпископів був слабим, домініканцям при організації монастирів доводилося узгоджувати свої дії з дієцезіальними капітулами. Лише після погодження з каноніками місцевого капітулу домініканці отримали для своїх потреб костьол св.Якоба у Сандомирі¹⁷⁵. Так само капітул міста Познані, а не особисто єпископ, дав дозвіл домініканцям на організацію монастиря у Серадзі¹⁷⁶.

Організація монастирів ордену в польських землях була і наслідком покути окремих феодалів за злочини проти представників церкви. Так, князь Конрад Мазовецький для того, щоб зняти із себе та своїх володінь церковне відлучення, у 1239 р. запросив до Плоцька домініканців на чолі з пріором Мартином і доручив їм заснувати монастир¹⁷⁷. Князеві потрібно було відбутися покути і отримати від представників церкви прощення за навмисне вбивство впливового місцевого схоластика Яна Чапли¹⁷⁸. Однак, такий спосіб організації монастирів не був типовим. Найчастіше заснування монастирів відбувалося шляхом отримання юридичного дозволу від єпископів.

При організації своїх монастирів домініканці намагалися заручитися підтримкою не лише представників правлячих світських чи церковних еліт, але і купців та інших представників багатого міщанства. У 1234 р. Великопольський князь Пшемисл II на прохання домініканців звільнив від податків познанських купців¹⁷⁹. Очевидно, це рішення

¹⁷⁰ Aktenfragmente eines Provinzialkapitels der Dominikanerprovinz Saxonien zwischen 1418 und 1430 J. / Hrsg. von F.Bünger // Zeitschrift für Kirchengeschichte. – Bd.35. – 1914. – S.516.

¹⁷¹ Kantak K. Dzieje Kościoła polskiego. – T.2. – S.46.

¹⁷² Zachorowski St. Kraków biskupi // Rocznik Krakowski. –1906. – №8. – S.104.

¹⁷³ Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważne z XIII wieku / Wydał B.Ulanowski // Scriptorum rerum Polonicarum. Archiwum Komisji Historycznej (dali ScrPol). – 1888. – T.12. – S.40.

¹⁷⁴ Ibidem. – S.40.

¹⁷⁵ Rocznik Wrocławski Większy 1198–1270. – S.689.

¹⁷⁶ Ibidem. – S.689.

¹⁷⁷ Kodex dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje królów Polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne dotąd nie drukowane od najdawniejszych czasów aż do roku 1506 / Wyd. L.Bartoszewicz. – Tom 2: 1148–1425. – Warszawa: Typis Stanisłai Strąbski, 1853. –1854. – S.430.

¹⁷⁸ Długosz J. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego. – T.3. – Kraków, 1868. – S.258–259.

¹⁷⁹ Kodex dyplomatyczny Wielkopolski / Pod red. K. Zakrzewskiego. – T.1. – Poznań: Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Biblioteka Kórnicka, 1877. – T.1: 984–1287. – S.42.

князь приймав спільно з домініканцями і на їхню користь, бо у грамоті чітко зазначено, що саме домініканці попросили князя звільнити купців Познані від податків¹⁸⁰.

Під час організації домініканських монастирів матеріальні та фінансові інтереси міщанства мусили враховувати і світські правителі. Цікавою з юридичної точки зору є привілейна грамота князя Владислава Опольського, датована 1258 роком. Князь дозволяв домініканцям заснувати їхній монастир при церкві св. Якоба у Ратиборі. Цей дарунок церкві був зроблений згідно права патронату князя над храмом, і вроцлавський єпископ Томас лише ознайомився з рішенням князя¹⁸¹. Крім церкви домініканці отримали у довічне володіння водяний млин на Одері та сімдесят каменів для будівництва огорожі¹⁸². Оскільки князь змушений був поважати інтереси міщан, в грамоті зазначалося, що домініканці не мають права збільшувати свої володіння за рахунок міста (*possidendum plures non excreverint*)¹⁸³.

На території Пруссії домініканські монастирі організовувалися безпосередньо при місіях, створених місцевими єпископами в у XII–XIII ст. з метою християнізації цих територій.

Але не завжди домініканські ченці відразу знаходили підтримку з боку окремих представників єпископату пруських міст. “Самбійський канонік” (Пруссія) у своїй хроніці засвідчує факт конфлікту між новоприбулими домініканцями Ансельмом і Гейдеріком та вармійським єпископом Генріхом в 1258 р. через організацію монастиря у місті Кульмі. Сторонам вдалося дійти згоди і домініканцям дозволили організувати свій монастир¹⁸⁴.

Іноді ініціаторами створення домініканських монастирів були генеральні магістри Тевтонського ордену. Зокрема, у 1238 р. магістр ордену Герман Балк став ініціатором заснування домініканського монастиря у Ельблонзі¹⁸⁵, що очевидно, можна розцінити як патронат над домініканцями німецького походження. Польський дослідник Іреней Чарціньський відзначає, що магістри Тевтонського ордену співпрацювали з домініканцями заради проведення власної колонізації прибалтійських земель. Він вважає, що під час появи перших осередків Домініканського ордену, керівництво рицарського ордену боролось проти впливового у Пруссії єпископа Христіана і намагалось окремими привілеями залучити на свій бік усі чернечі ордени¹⁸⁶. Оскільки, єпископ потрапив у полон до пруссів і перестав становити конкуренцію впливу Тевтонського ордену, друге й останнє заснування домініканського монастиря з ініціативи магістрів, відбулось лише у 1263 р. в Торуні¹⁸⁷.

Загалом, оцінюючи церковно-політичну ситуацію на території Пруссії, необхідно зазначити, що на цих територіях, окрім постійних воєнних конфліктів, домініканці мусили витримувати конкурентний тиск як з боку духовенства Тевтонського ордену, так і з боку раніше утворених місіонерських і парафіяльних структур католицької церкви. Про наявність політичного тиску на Домініканський орден у Пруссії та Лівонії свідчить той факт, що у XIII–XV ст. жоден з представників цього чернечого ордену не отримав тут єпископського чи архієпископського сану. Найбільшим монастирем ор-

¹⁸⁰ Ibidem *Kodex dyplomatyczny Wielkopolski / Pod red. K. Zakrzewskiego*. – Т.1. – Poznań: Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Biblioteka Kórnicka, 1877. – Т.1. – S.42.

¹⁸¹ *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W. Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae*. – Bd.2. – Breslau: Josef Max & Comp, 1859. – S.44.

¹⁸² Ibidem. – S.44.

¹⁸³ Ibidem. – S.44.

¹⁸⁴ *Canonici Sambiensis annales 3–1303 // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – Bd.19. – S.700.

¹⁸⁵ *Roth W.* Die Dominikaner und Franziskaner. – S.28.

¹⁸⁶ *Czarciński I.* Polityka Zakonu Krzyżackiego. – S.114.

¹⁸⁷ *Roth W.* Die Dominikaner und Franziskaner. – S.39.

дену на території Пруссії і Польської провінції був чоловічий монастир св. Миколая у Гданську, в якому кількість ченців сягала двохсот чоловік¹⁸⁸.

Оскільки чеські території були складовою частиною Польської провінції ордену, то спочатку організацією монастирів тут займалися ченці польського походження. Празький домініканський монастир св. Климента було засновано у 1226 р. з дозволу єпископа Перегрини¹⁸⁹. Варто відзначити, що францисканцям дозволили організувати монастир у цьому місті лише у 1232 р.¹⁹⁰.

Ініціаторами організації домініканських монастирів були королі або їхні повноважні представники. У 1265 р. бургграф замку Клінгенберг (біля Ческих Будейовіц) Гірцо, з відома короля Пржемисла II Оттокара, подарував домініканцям землі в районі злиття рік Влтави і Малхи та частину королівських сіножатей¹⁹¹. Так само з королівської ініціативи до кінця XIII ст. було засновано домініканські монастирі в Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Піску, Усті над Лабем, Мості та Коліні¹⁹².

Інші монастирі ордену на території Чехії та Моравії створювалися під патронатом єпископів або світських феодалів. Серед монастирів ордену в Чеському королівстві найбільшим за кількістю монахів був празький монастир св. Климента. За підрахунками А.Фрінда у цьому монастирі проживало 150 монахів¹⁹³. Цей монастир мав світських покровителів, вплив яких визнавали навіть високопоставлені прелати Празької дієцезії. У 1279 р. празький єпископ Тобіаш просив празьких домініканців, щоб ті змусили патронів свого монастиря, шляхтичів Здіслава Штернберга з Орліка і Дітріха з Шваховце, відшкодувати єпископії матеріальні збитки, яких вони завдали своїм нападам на місто Пржібрам (*nobis et nostris hominibus ablata restitui universa*)¹⁹⁴. Очевидно, після відшкодування збитків цими шляхтичами, у 1279 р. єпископ надав празьким домініканцям право відпускати гріхи навіть тим особам, які не бажали називати своїх імен (*confidenciam pleniorum*)¹⁹⁵. Того ж року єпископ Тобіаш дозволив ченцям монастиря св. Климента вільно проповідувати, сповідати і збирати милостиню у своїй дієцезії (*predicare, confessiones audire et poenitencias iniungere ac elemosinarum largicionem*)¹⁹⁶. Цей же прелат, раніше призначений на празьку кафедру розпорядженням папи і надалі здійснював політику поступок празьким домініканцям, розраховуючи на їхню підтримку. Зокрема, у 1289 р. Тобіаш наказав празькому архидиякону провести слідство серед парафіян церкви при монастирі св. Климента. Під загрозою церковного відлучення (*in virtute obediencie et sub pena excomunicacionis*) єпископ вимагав змусити платити тих хто отримавши Євхаристію від домініканців, не заплатив за неї¹⁹⁷. Єпископ наказав забирати у боржників не лише гроші (*pecunie summam*), але і одяг та коней (*vestis et equos*)¹⁹⁸.

¹⁸⁸ Frankidiejski J. Gdańsk. – S.932.

¹⁸⁹ Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner und ihrer besonderdn Besiehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese: Aus 4 Bänden/ Verlag Friedrich Tempsky. – Prag, 1864–1868. – Bd.2: Die Zeit des erblichen Königthums bis zum Tode Carl's IV. – S.60.

¹⁹⁰ Tomek W.-W. Dějepis města Prahyю – D.1–11. 1855–1897. – Praha: Nakladem Musea Králowství Českého, 1895. – T.8. – S.45.

¹⁹¹ Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae. – Pars 1–4 / Opera Jos. Emler. – Praha: Typis Gregerianis., 1884. – T.2: 1253–1310. – S.109.

¹⁹² Fiala Z. Správa o postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století // Historický Sborník. – 1955. – №3. – S.74.

¹⁹³ Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner. – Bd.2. – S.273.

¹⁹⁴ Formulár Biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296) / Vyd. J.B.Novák // Historický Archiv. – 1903. – T.22. – S.89.

¹⁹⁵ Ibidem. – S.90.

¹⁹⁶ Zlomky nového rukopisu formuláře biskupa Pražského Tobiáše (1279–1296) / Podg. Jos. Dobiaš // Sborník prací věnovaných prof. d-ru. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931. – Praha: Nákladem Historického Spolku v Praze, 1931. – S.184.

¹⁹⁷ Formulár Biskupa Tobiáše z Bechyně. – S.92.

¹⁹⁸ Ibidem. – S.92.

В інших, менш впливових домініканських монастирях чеських і моравських земель кількість ченців не перевищувала 20–30 осіб.

У формуванні окремої провінції ордену в чеських землях папи не були зацікавлені через невизначеність церковно-політичної ситуації у цій частині Священної Римської імперії. В умовах боротьби за інвеституру правителі Чеського королівства вміло і вигідно для династії Пржемысловичів маневрували між політичними інтересами пап та імператорів. Тому, в політичні розрахунки Апостольського Престолу не входило створення окремо структурованих чеських церковних організацій, а вже існуючі єпископства та чернечі згромадження королівства до XIV ст. адміністративно підпорядковувалися лояльнішим до папства німецьким або польським прелатам.

Проблема формування Богемської провінції домініканського ордену постала в період монгольської агресії у 1241–1242 рр. Про потребу організації нової провінції висловив Іннокентій IV у своїй буллі, датованій 1243 роком, доручаючи провінціалам Польської та Тевтонської провінцій узгодити, які саме монастирі можна виділити в окрему Богемську провінцію, бо існувала загроза територіальної втрати Угорської провінції¹⁹⁹. Оскільки широкомасштабна монгольська агресія на територію європейських держав не мала розвитку, питання створення нової провінції втратило актуальність.

Жіночі монастирі ордену в досліджуваному регіоні почали організовуватися в другій чверті XIII ст. Найчастіше вони створювалися при монастирях Августинського ордену, статут якого за змістом був близьким до домініканського. Жіночі монастирі перебували під дисциплінарним контролем адміністрації провінціала Домініканського ордену. Ефективність цього контролю була дуже низькою. Вже у 1231 р. папа Григорій IX з обуренням писав прелатам Священної Римської імперії про те, що у жіночих монастирях Домініканського ордену поширена симонія і розпуста²⁰⁰.

Господарські питання жіночі монастирі вирішували самостійно. Місцеві церковні ієрархи не мали права організувати візитації жіночих монастирів ордену без спеціального дозволу папи²⁰¹. Прелатам також заборонялося здійснювати фінансовий контроль за діяльністю цих монастирів²⁰². Однак, ці норми канонічного й орденського права прелати порушували. У 1286 р. домініканки з монастиря св. Ламберта у м. Нойштадт (Саксонська провінція) скаржилися імператорові Рудольфу I на зловживання шпеєрського єпископа і просили захистити їхній монастир²⁰³. У листі монахинь йшлося про те, що єпископ свавільно позбавив вказаний монастир десятини, яку їм сплачували селяни сіл Штайн і Вілре (*decimam contra iuris spoliavit*)²⁰⁴.

З кінця XIII ст. при монастирях домініканок у Тевтонській, Саксонській і Польській провінціях з'явилися осередки напівлегального жіночого руху бегінок. Бегінки займалися благочинною роботою (переважно роздавали милостиню з власних коштів) і перебували під адміністративним наглядом домініканок²⁰⁵.

У порівнянні із західноєвропейськими провінціями, мережа монастирів ордену в регіоні формувалась повільно. Навіть через рік після утворення Угорської провінції на її території не було жодного монастиря. Тільки у 1277 р., за рахунок організації монастирів у словацьких землях, їхня кількість сягнула 30-ти. Наприкінці 20-х років XIII ст. на території етнічних польських земель монастирі Домініканського ордену

¹⁹⁹ Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum. – T.2. – S.49.

²⁰⁰ Acta imperii inedita saeculi XIII et XIV. Urkunden und Briefe zur Geschichte des Keiserreichs und des Königreichs Sizilien (1198–1400) / Hrsg. von E.Winkelmann. – Innsbruck: Universitäts Buchhandlung, 1880. – S.104.

²⁰¹ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – T.1. – S.167.

²⁰² Grundmann G.-H. Religiöse Bewegungen im Mittelalter. – S.302.

²⁰³ Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches. – S.89.

²⁰⁴ Ibidem. – S.90.

²⁰⁵ Grundmann G.-H. Religiöse Bewegungen im Mittelalter. – S.82.

функціонували тільки в Кракові, Гданську, Сандомирі і Вроцлаві. В другій половині XIV ст. в Польській провінції вже налічувалося 32 монастирі, при цьому 15 з них діяли на землях із кількісно переважаючим православним населенням. Очевидно, на такому розташуванні монастирів позначилася конкуренція католицького парафіального духовенства. Тому домініканцям було легше засновувати монастирі поза межами впливу своїх конкурентів.

Усі домініканські монастирі в регіоні зосереджувались у містах. Найчастіше монастир розташовувався на території, що безпосередньо прилягала до міських мурів із внутрішнього боку.

Траплялося, що монастир засновували і в межах передмістя. На території міських передмість домініканські монастирі діяли лише у Свідніце, Сандомирі (Польська провінція) і Фрізаху. У Страсбурзі міська влада відмовила домініканцям у дозволі на організацію монастиря у середмісті і ченці безрезультатно судилися з містом три роки, а монастирська споруда пустувала (від 1287) (*reliquentes domum ibidem vacuam et clausam quasi per tres annos*)²⁰⁶.

Через хаотичність і хронологічну нерівномірність заснування монастирів, адміністративні центри провінцій ордену або формувалися ситуативно, або не формувалися взагалі. Адміністративним центром орденської провінції переважно ставав монастир, який засновувався першим. Так, фактичним центром Польської провінції став монастир св. Трійці у Кракові, хоч вибори її провінціалів відбувалися в чеських монастирях аж до кінця XIII ст.²⁰⁷ Довгий час не було чітко визначено головного монастиря провінції Тевтонія. На це претендували монастирі ордену у Фрізаху та Кьольні.

Переважну більшість ченців в орденських провінціях Центрально-Східної Європи становили німці. Так, більшість ченців домініканського ордену на території Чеського королівства (крім Силезії) становили німці саксонського або баварського походження²⁰⁸. В монастирях центральних комітатів Угорського королівства і Трансильванії більшість ченців теж походила з Баварії та Саксонії²⁰⁹. Лише на території Польського королівства зберігалася певна національна автохтонність чернечого складу домініканського ордену. Тут більшість монахів, згідно даних Єжі Клочовського, походила з Кракова, Вроцлава та міст Пруссії²¹⁰.

Керівництво ордену намагалося не допустити комплектування особового складу своїх монастирів представниками місцевого населення. У 1356 р. під час генеральної капітули у Вердені серед багатьох інших були суворо попереджені два домініканці з Угорської провінції за те, що не забажали поїхати на постійне перебування в монастир у місті Мец²¹¹. Чеський дослідник В.Томек говорить про систематичні деавтохтонізаційні дії керівництва ордену стосовно домініканців чеського походження в догуситський період. Тоді за межі Чехії висилалися ченці місцевого походження, а на їхні місця в монастирях переводили іноземців²¹².

Слід відзначити, що в Чеському королівстві керівництво ордену не проводило активної деавтохтонізації стосовно жіночих монастирів. Німецький історик Ю.Ліпперт відзначає той

²⁰⁶ Die Chronik Johans von Winterthur 1198–1348 / Hrsg von F.Bäthen // *Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series.* – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – S.40.

²⁰⁷ Barącz S. Rys dziejów zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – S.47.

²⁰⁸ Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen. – T.2. – S.240.

²⁰⁹ Rother A. Johannes Teutonicus von Wildeshausen vierter General des Dominikanerordens // *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte.* – 1895. – Bd.8. – S.132.

²¹⁰ Kloczowski J. Kler katolicki w Polsce średniowiecznej. – S.929.

²¹¹ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum. – T.1. – P.360.

²¹² Tomek W.-W. Dějepis města Prahy. – D.8. – S.247.

факт, що серед представників ордену на території Чеського королівства саме в жіночих монастирях зберігалася кількісна перевага черниць чеського походження²¹³.

На відміну від провінційних структур інших чернечих орденів, при встановленні меж провінцій Домініканського ордену не бралися до уваги ні етнічна приналежність ченців та місцевого населення, ні державні кордони, ні межі дієцезій. Однак, у структурі самого Ордену провінційне розмежування було дуже важливим, оскільки йшлося про монастирські прибутки та їхній розподіл.

Від XIII ст. у документах Ордену прослідковуються конфлікти між абатами і провінціалами через невдоволення існуючими кордонами провінцій і провінційну приналежність окремих монастирів. Зокрема, у 1289 р. генеральна капітула у м. Трірі намагалася вирішити питання про межі компетенції проповідницької роботи монастирів у Солдіні (пров. Тевтонія) і Каміні (Польська пров.). Йшлося про можливість ведення проповідницької роботи у населених пунктах Арнісвальд, Періт, Старгарт, Грінхінгайн²¹⁴. Ченцям солдінського монастиря заборонялося проповідувати у вказаних населених пунктах (*imponentes eis deinceps silentium*)²¹⁵. Під час засідання генеральної капітули у Страсбурзі в 1301 р. засуджувалася поведінка кількох ченців провінції Тевтонія, які порушили межу і проповідували на території Угорської провінції²¹⁶. За проповідницьку роботу за межами своєї провінції їх було покарано п'ятиденним карцером і п'ятиденним приборкуванням плоті²¹⁷. У 1326 р. орденським візитаторам Саксонської провінції було наказано провести слідство і покарати тих монахів, які незаконно перебували на території цієї провінції (*fratribus plurimum non multorum scandalo ad alia loca translatis*)²¹⁸.

В XIV ст. у існуючих провінціях загострилися фінансові та матеріальні суперечності між багатими і бідними монастирями. При потребі фінансову допомогу окремим бідним монастирям мав надавати провінціал за рахунок коштів, якими володіла провінція²¹⁹. Це породжувало ситуацію, за якої багаті монастирі провінції мали своїм коштом утримувати бідніші. Вона стала однією із причин, які пришвидшили вихід із Польської провінції 23-х монастирів і оформлення їх у складі окремої Богемської провінції у 1301 р. Приводом до остаточного розколу провінції стало впровадження польськими провінціалами більш жорстких дисциплінарних норм поведінки ченців у монастирях²²⁰. Зі складу єдиної Польської провінції вийшли монастирі у Празі, Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Іглаві, Яблонні, Турнові, Літомержціцах, Лоуні, Німбурку, Ческе Будейовіцах, Пльзені, Клатові, Піску, Усті над Лабем, Сезімовем Усті, Опаві, Зноймо, Хрудімі, Шумперку, Хебі, Коліні і Тешині. Силезькі монастирі залишилися під контролем Польської провінції. Жодної протидії адміністративному розколу провінції з боку папи Боніфація VIII не було.

У 40–50-х роках XIV ст., поки Угорське королівство завойовувало міста Адріатичного узбережжя, домініканські ченці італійського походження з монастирів цієї місцевості намагалися вийти із підпорядкування Угорській орденській провінції. Не бажаючи фінансово підтримувати бідніші монастирі Угорської провінції, адміністрація 14-ти

²¹³ Lippert J. Sozialgeschichte Böhmens in Vorhussitischer Zeit. – Bd.1. Prag–Wien–Leipzig: Verlag v. F.Tempsky und G.Freytag, 1896. – S.173.

²¹⁴ Pommersches Urkundenbuch: Aus 7 Bänden / Königlichen Staats-Archiv zu Stettin. Commission bei T.von Nahmer. – 1872. – Bd.2: 1254–1286. – S.40.

²¹⁵ Ibidem. – S.40.

²¹⁶ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum. – T.1. – S.342.

²¹⁷ Ibidem. – S.342.

²¹⁸ Ibidem. – S.300.

²¹⁹ Ibidem. – T.3. – S.198–199.

²²⁰ Barącz S. Rys dziejów zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – S.84.

монастирів Адріатичного узбережжя в 1343 р. створила нову провінцію Далмація²²¹. До складу новоутвореної провінції увійшли домініканські монастирі у Дубровнику, Трогірі, Задарі, Ніні, Птуї, Дубіці, Біхачі, Чазмі, Віровітицах, Шибеніку, Спліті, Которі, Крку, Рабі. Тодішній папа Урбан V обгрунтував потребу розділення тим, що Угорська орденська провінція занадто велика (*provincia dicta erat adeo ampla et diffusa, quod Prior Provincialis dictae provinciae pro tempore existens, non poterat singulis annis ut tenebatur*)²²². Однак, цей поділ відбувся не в інтересах Угорської орденської провінції. Це підтверджується тим, що на одній із генеральних капітул у 1379 р. пріора Угорської провінції суворо застерегли від втручання у справи Далматинської провінції і залучення на свій бік світських осіб (*personas seculares*)²²³.

Вихід такої значної кількості вигідно розташованих монастирів з-під підпорядкування Угорської орденської провінції мав не лише фінансові наслідки, але й означав поступове послаблення впливу Ордену в церковно-політичному житті Угорської держави.

У XIV ст. ситуація із провінційним розподілом монастирів Ордену була вже настільки заплутаною, що самі папи не завжди орієнтувалися в адміністративній приналежності окремих монастирів. Зокрема, у 1366 р. папа Климент VI, звертаючись до монастирських братій Котора і Скадара з приводу підтвердження прав та привілеїв, говорив про їхню належність до Угорської орденської провінції²²⁴. На той час обидва монастирі перебували вже у складі Далматинської провінції. Однак понтифік не володів точною інформацією про їхню адміністративну підпорядкованість.

Великі розміри провінцій Ордену негативно впливали на ефективність не лише дисциплінарного, але й політичного контролю над ченцями. Зокрема, у 1330 р. частина кельнських домініканців під керівництвом Міхаеля Цесіни (*fratres dissidentes*), разом з 50-ма німецькими прелатами підтримали виступ імператора Священної Римської імперії Людвіга IV Баварського проти папи Іоанна XXII²²⁵. Хоч винних у відступницьких діях суворо покарали тюремним ув'язненням у 1332 р., цей приклад яскраво засвідчує слабкість контролю керівництва над політичними переконаннями ченців Ордену.

Монастирі, розташовані в державах Центрально-Східної Європи, розглядалися керівництвом Домініканського ордену як периферійні і неprestижні. Про це свідчать численні факти примусового переведу туди окремих ченців із монастирів Західної Європи. Так, рішенням Болонської генеральної капітули у 1301 р. домініканця Іоанна Куфаріо за дисциплінарні порушення було вислано (очевидно з території Італії) до монастиря в австрійському містечку Петтау і присуджено до 15-ти денного карцеру²²⁶. Так само з Верони до Фрізаха в 1346 р. з метою покарання перевели домініканського проповідника Джованні²²⁷. У 1356 р. рішенням генеральної капітули ченця Тірінга за порушення дисципліни було переведено із Ломбардської провінції в Угорську²²⁸. При цьому непокірному монахові було призначено аж 25-ти денний карцер (замість три-

²²¹ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / In 10 Vol. et 44 t. / Coll. G. Fejer. – Buda 1844. – T.9. – Vol.1. – S.417.

²²² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / In 10 Vol. et 44 t. / Coll. G. Fejer. – Buda 1844. – T.9. – Vol.1. – S.417.

²²³ *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum*. – Vol.2. – P.421.

²²⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*. – Vol.11. – P.333.

²²⁵ *Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern* / Hrsg. von K. Riezler. – Innsbruck: Historische Kommission bei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1891. – S.58.

²²⁶ *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum*. – Vol.1. – P.182.

²²⁷ *Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378* / Hrsg. von A. Lang // *Quellen und Forschungen zur österreichische Kirchengeschichte*. – Praha : Typis Friedrich Tempsky, 1903. – S.32.

²²⁸ *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum*. – Vol.2. – P.65.

денного згідно норм статуту)²²⁹. Жодних дисциплінарних заслань ченців Ордену в зворотньому напрямку (зі Сходу на Захід) не зафіксовано.

Практикувалися також і дисциплінарні переведення ченців у більш віддалені монастирі в межах однієї провінції. Зокрема, у 1371 р. провінціал Польської орденської провінції наказував ельблонзькому пріорові Ніколаусу Кірсбургу перевести ченця Мартина з Гданська, ув'язненого в торунському монастирі (*incarceratus*), до Кросна²³⁰.

Місіонерська робота вже в першій половині XIV ст. втратила у структурі Ордену ознаки престижності. Робота серед іновірців розцінювалася як своєрідна альтернатива дисциплінарному покаранню. Зокрема, у 1322 р. папа Іоанн XXII навіть видав буллу, згідно якої всі домініканські ченці, котрі йшли проповідувати у “землі невірних”, звільнялися від усіх церковних покарань, накладених як керівництвом Ордену так і прелатами²³¹. У XIV–XV ст. такі розпорядження пап стали типовими під час організації місіонерської роботи поза межами конфесійно католицьких територій. Крім виконання суто церковних функцій (проповідництва та сповідання), домініканці займалися збором податків і надзвичайних виплат на користь Апостольського Престолу.

З відома пап представники Ордену проводили і слідчі дії стосовно неплатників церковних податків. Зокрема, у 1263 р. Урбан IV доручив пріору Домініканського ордену Герарду провести слідство з приводу несплати податків монастирем Святої Марії у Відні (належав госпітальєрам) і покарати церковними карами винних²³². У XIV–першій половині XV ст. аналогічні розпорядження стосовно монастирів і окремих представників духовенства стали типовим явищем.

При заборгованості представників домініканського ордену допускалася конфіскація книг боржника в рахунок оплати боргу (*libris recessit*)²³³.

Поряд із релігійними повноваженнями, домініканські ченці могли брати участь у судових справах, якщо ті стосувалися загальноцерковних або монастирських інтересів. Однак, їхня участь у роботі судів залежала від тих світських або церковних можновладців, котрі особисто формували персональний склад суду чи слідчих інстанцій. Часто домініканські ченці включалися до складу церковних і світських судів у якості писарів. Постійнодіючих інквізиційних трибуналів, підпорядкованих лише папській курії, у жодній із держав регіону не було аж до першої половини XIV ст.

Цікавим прикладом судочинства представників Ордену на ранньому етапі його діяльності в Угорському королівстві був гучний судовий процес у справі селянського виступу в 1234 р. проти бенедиктинського монастиря св.Мартина у Дьєрі. Для розгляду цієї справи король Андрій II призначив комісію, куди входили кардинал-легат Якоб Пренесте (належав до домініканського ордену), домініканець Єнох і граф Деметрій з Бачки. Попри виявлені у ході слідства зловживання абата Урїї і зневажання ним прав місцевих селян, судово-слідча комісія одностайно постановила- вирвати волосся тим селянам, які брали участь у бунті (*crines dimidii captis eorum*)²³⁴.

Ченці Домініканського ордену за дорученням папи виконували слідчу і каральну роботу не лише серед представників духовенства, але і стосовно світських осіб. Зок-

²²⁹ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum. – Vol.2. – P.65.

²³⁰ Bylina S. Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum, 1966. – S.88.

²³¹ Chodykiewicz C. De rebus gestis provinciae Russiae Ordinis Praedicatorum comentarius libris XI digestus. – Berdyczowiae: Typis Fortalitij Beatissimae Virginis, 1780. – S.47.

²³² Monumenta Poloniae Vaticana. – T.1: 1207–1344. / Ed. J.Ptaśnik et E.Kunze. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1913. – S.8–9.

²³³ Die Einnahmen d. Apostolischen Kammer unter Johann XXII // Vatikanische Quellen zur Geschichte d. Päpstlichen Hof-und Finanzverwaltung 1316–1378 / Hrsg. von F.Schönigh. – Paderborn: Historischen Institut in Rom, 1900. – S.108.

²³⁴ Codex et epistolaris Slovaciae / Red. R. Marsina. – Bratislava: Akademiae Scientorum Slovacae, 1971. – S.79.

рема, у 1304 р. домініканський абат з Дубровніка за дорученням папи Бенедикта XI мав провести слідство стосовно дубровніцьких купців Маріо де Готі, Маріо де Гросі та Юніо де Волкассо²³⁵. Згадані купці, порушивши усі заборони, поїхали торгувати до Александрії (*contra prohibitiones Apostolice Sedis in Alexandriam accedentes, victualia prohibita sarracenis illarum partium detulerunt, et alias habuerunt cum ipsi sarracenis commercia*)²³⁶. Абат отримав наказ відлучити купців від церкви (*ad humilem requisitionem ipsorum ab excommunicationum*)²³⁷.

В Угорському королівстві абати монастирів Домініканського ордену до 1351 р. мали право здійснювати судові повноваження стосовно селян, котрі жили на території, підпорядкованій монастирю. Також окремі авторитетні абати монастирів Ордену могли бути третейськими суддями у суперечках або навіть і кривавих сутичках місцевого дворянства. Наприклад, у 1338 р. абат монастиря у м. Надьдемелк брав участь у залагодженні конфлікту між шляхетськими родами Врахів та Лахів²³⁸. Згідно укладеної угоди, абатові вдалося припинити цей конфлікт навіть тоді коли Іоанн Врах був убитий (*morte*)²³⁹. На вимогу прелата, батько і брат вбитого зобов'язалися не переслідувати вбивцю – Владислава Лаха, і не мстити його родині (*extunc tanquam in duello succubisset convincetur, addiderunt eciam quod omnes cause inter ipsos habite sopite essent per omnia*)²⁴⁰.

Серед усіх домініканських монастирів досліджуваного регіону, лише домініканський монастир у Познані користувався повною судовою автономією у своїх володіннях. Його керівництво могло розглядати навіть кримінальні справи стосовно селян трьох сіл, які належали обителі²⁴¹.

На відміну від західноєвропейських країн, типовим явищем для церковно-політичного життя в державах Центрально-Східної Європи ставали папські розпорядження місцевим прелатам про судові залагодження суперечок між світським кліром і чернечими орденами. Зокрема, у 1265 р. папа Климент IV доручив бріксенському єпископу Дітріху самому залагодити суперечку між каноніком Фрідріхом фон Вальхеном, домініканським пріором з Фрізаха і гвардіаном францисканців з Юденбурга (Зальцбургська архієпархія). До компетенції єпископа належало навіть затримання і покарання винних церковними карами (*retardari, contradictores per censuram ecclesiasticam appellacione postposita compescendo*)²⁴².

Заслужує уваги дослідників формування освітніх структур Домініканського ордену в регіоні. Слід зазначити, що цей Орден створював освітні структури лише для внутрішніх потреб своєї організації і не зробив жодної спроби, щоб організувати початкову освіту серед місцевого населення. Цей Орден не зміг остаточно подолати античернечої опозиції навіть у Сорбонні, де місцеві єпископи від другої половини XIII ст. не тримали під контролем освітню роботу чернечих орденів і не контролювали інквізиційних трибуналів ордену. Тому твердження С. Лозинського про те, що домініканці заволоділи викладанням теології у Празькому університеті²⁴³, видається надто ка-

²³⁵ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – Т.6. – Р.81.

²³⁶ Ibidem. – Р.81.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis 1301–1382 / Serkesztette Imre Nagy. – Т.1. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1878. – Р.464.

²³⁹ Ibidem. – Р.464.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Kodex dyplomatyczny Wielkopolski. – Т.2. – С.101.

²⁴² Die Gurker Geschichtsquellen 1233–1269 / Hrsg. von A. v. Jaksch // Monumenta historica ducatus Carinthiae. – Aus 5 Bänden. – Bd.2. – Klagenfurt, 1898. [Commissionsverlag Geschichtsvereines für Kärnten]. – С.116–117.

²⁴³ Лозинский С. Святая инквизиция. – Москва: Политиздат, 1972. – С. 130.

тегоричним. Домініканці не могли мати першості у Карловому університеті, бо цей заклад створювався з ініціативи імператора Карла IV і при рівноправній участі усіх прелатів та чернечих орденів королівства²⁴⁴. Карл IV у 1348 р. (і надалі) особисто узгоджував з празьким архієпископом Ернестом з Пардубіц кандидатури осіб, яких приймали на викладацьку роботу до університету²⁴⁵.

У 1304 р., в м. Буді (Угорське королівство) під контролем Ордену почав діяти вищий теологічний навчальний заклад із статусом університету²⁴⁶. Угорський дослідник Г.Шекелі вважає, що цей навчальний заклад створювався для підготовки проповідників під час боротьби проти боснійських богомилів²⁴⁷, але не пояснює причин занепаду університету в 60-х рр. XIV ст. Занепад і ліквідацію цього навчального закладу могли викликати лише два фактори – втрата орденем монополії на організацію інквізиційної роботи у Боснії та конкуренція з боку вже існуючих у Європі орденських навчальних закладів у Болоньї та Парижі.

Хоч обов'язковою умовою вступу до монастиря Ордену була грамотність новіціата, дуже мало монастирів Ордену в країнах Центрально-Східної Європи були осередками високої культури. В домініканських монастирях бібліотеки були лише у Пешті²⁴⁸, Кракові²⁴⁹, Вроцлаві²⁵⁰ та Празі²⁵¹. Для решти монастирів ордену, окрім обов'язкових церковних книг, безсистемно складалися нечисленні конспективні записи колишніх студентів-слухачів університетів Сорбонни, Болоньї чи проповідницьких шкіл у Кьольні та Відні²⁵². Повсюдне формування бібліотечних фондів домініканських монастирів у регіоні стихійно почалося під впливом Реформації тільки у XVI ст.

Молоді домініканські ченці, котрі перебували в монастирях досліджуваних орденських провінцій, згідно норм орденського статуту, мали можливість поїхати на навчання до Сорбонни чи Болоньї²⁵³. Однак, вибір кандидатур майбутніх слухачів престижних університетів був прерогативою провінціала²⁵⁴. Це, в свою чергу, породжувало ситуацію, коли кандидат обирався не за розумовими здібностями, а за своє вміння догодити самому провінціалові.

Вже у 20-х роках XIII ст. в окремих районах регіону, що вивчається, спостерігаються прояви взаємного протистояння домініканських і францисканських ченців. Слід зазначити, що на відміну від країн Західної Європи, ці конфлікти відбувалися, як правило, лише на рівні особистих стосунків і не набували загальноструктурного характеру, як це було в державах Західної Європи. Типовим прикладом перебігу такого конфлікту можна назвати інцидент в Моравії, де у 1237 р. домініканський проповідник Еберхард з Опави закликав заборонити францисканцям проповідувати в

²⁴⁴ Kronika Beneše z Weitmile 1283–1374 / Vyd. F.Palacký // Fontes rerum Bohemicarum. – T.4. – Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1884. – S.135.

²⁴⁵ Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. – T.1: Acta Clementis VI 1342–1352. / Ed. L.Klicman, C.Krofa, F.Novák. – Praha: Typis Gregerianis, 1903. – S.570–571.

²⁴⁶ Popa K. Die Universitäten Ungarns vom Mittelalter bis zum aufgeklärten Absolutismus // Siebenbürgen und die Siebenbürgen Sachsen / Hrsg. von K.Gündisch. – München: Verlag v. Langen-Müller, 1998. – S.62.

²⁴⁷ Székely G.Husitství a maďarský lid // Mezinárodní ohlas husitství. – Praha: Československa Akademia Věd, 1958. – S.142.

²⁴⁸ Pfeiffer N. Die Ungarische Dominikanerprovinz. – S.64.

²⁴⁹ Świętochowski R. Biblioteka dominikanów w Krakowie. – S.44.

²⁵⁰ Potkowski E. Księżka rękopiśmienna w kulturze Polski. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984. – S.168.

²⁵¹ Tomek W.-W. Dějepis města Prahy. – T.5. – S.89.

²⁵² Solicki S. Napływ książek z ziem czeskich na Śląsk w średniowieczu. – S.97.

²⁵³ Die Constitutionen des Predigerordens in der Redaktion Raimundus von Pennafort 1245 / Hrsg. von H.Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – Bd.5. – 1892. – S.260.

²⁵⁴ Ibidem. – S.260.

цьому місті²⁵⁵. Справа закінчилась арештом підбурювача і заборонаю проповідувати тут йому самому²⁵⁶.

Загалом чернечі ордени намагалися узгоджувати свої інтереси шляхом переговорів та угод. У 1273 р. польський провінціал Ордену домініканців Миколай і пріор празького монастиря св. Климента Іоанн домовилися із пріором монастиря госпітальєрів не вести більше суперечок навколо папських привілеїв, виданих домініканцям²⁵⁷.

Іноді папи власним втручанням намагалися врегулювати конфліктні стосунки між чернечими орденами і парафіальним кліром. Зокрема, у 1231 р. папа Григорій ІХ послав на територію Австрійського герцогства двох єпископів-легатів, щоб вони провели слідство щодо поширюваних у монастирях та церквах Штирії пасквільних і наклепницьких листів на Домініканський та Францисканський ордени²⁵⁸. Винуватців поширення цих листів чекало відлучення від церкви²⁵⁹. У 1244 р. Інокентій ІV наказував клірикам Тевтонського Ордену користуватися білими рясами (camisia albas) з ознаками приналежності саме до Тевтонського ордену²⁶⁰. Понтифік аргументував свою вимогу потребою уникнення непорозумінь із домініканцями, котрі одягалися в одяг такого ж кольору²⁶¹.

Керівництво Ордену розглядало монастирі на території держав регіону як периферійні. Перебування в таких монастирях для ченців, переважно іноземного етнічного складу, вважалось непрестижним. І тому тут не зверталось уваги на організацію потужних освітніх центрів, які могли б конкурувати на рівних умовах з Болонським чи Паризьким університетами. Відсутність навчальних закладів, котрі б формували повноцінні кадри теологічної домініканської еліти, ще більше загострювала кризові процеси у структурі цього ордену в XV–XVI ст.

Таким чином, протягом XIII–першої половини XIV ст. у державах Центрально-Східної Європи були адміністративно структуровані шість орденських провінцій: Тевтонська, Саксонська, Угорська, Польська, Богемська і Далматинська. До початку Гуситських воєн у 1419 р. в Польському, Чеському і Угорському королівствах нараховувалось 96 монастирів ордену²⁶². В провінціях Тевтонія і Саксонія разом було 167 монастирів²⁶³. Загалом, згідно документів “Булларію” Т. Ріполлі та актів генеральних капітул, на території Центрально-Східної Європи діяло 263 монастирі Домініканського ордену. На жаль, неможливо подати точну кількість ченців у тогочасних монастирях регіону, оскільки вона постійно змінювалася.

Руські землі до складу орденських провінцій не входили, бо вважались “землями невірних”. Тут могли діяти місії різних чернечих орденів, компетенція яких до 1378 р. чітко не окреслювалася.

В межах руських земель усі католики юридично підпорядковувалися лейбузьким єпископам (м. Лейбус у Бранденбурзькому маркграфстві), але ті, через напруженість у польсько-німецьких стосунках (як політичних, так і церковних) не мали змоги осо-

²⁵⁵ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – Aus 15 Bänden / Hrsg. von A.Boczek, J.Chytil, F.Bretholz. – T.1. – Brünn: Typographia Aloisii Skarnitzl, 1836. – S.79.

²⁵⁶ Ibidem. – S.79.

²⁵⁷ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae condidit Gustavus Friedrich. – D.4: 1241–1253 / Ed. J.Šebanek et S.Dušková. – Praha: Akademie Scientiarum Bohemoslovenicae, 1979. – S.75.

²⁵⁸ Urkundenbuch d. Steirmark. Aus 4 Bänden / Hrsg. von A.Lang. – Bd.2. – Graz: Stadts Verlag 1885. – S.96.

²⁵⁹ Ibidem. – S.96.

²⁶⁰ Pommersches Urkundenbuch. – Bd.2. – S.54.

²⁶¹ Ibidem. – S.54.

²⁶² Чорний М. Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII–першій половині XV ст. – С. 195.

²⁶³ Horst U. Dominikanerorden // Mönchtum, Orden, Klöster von den Anfänger bis zur Gegenwart. – München: Verlag von Beck, 1993. – S.89.

бисто контролювати церковне життя на підвладних їм територіях. Тому періодичні курсування по території руських держав різних чернечих місій не мали суттєвого впливу на життя малочислених місцевих католицьких громад, їхня діяльність була несистематичною і неефективною.

Поява перших домініканців у Русі співпала в часі із черговим загостренням стосунків між папою Григорієм IX та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом II. У 1232 р. протистояння папи з імператором переросло вже у збройний конфлікт, хід якого складався не на користь папи. Дипломатичні успіхи Фрідріха II, котрий зумів знайти спільну мову з арабами, змушували і Григорія IX шукати союзників серед іновірців та некатоліків на Сході і Півдні Європи. Робилися гарячкові спроби повернути в католицизм пруссів, а згодом схилити до унії сербів, болгарів і боснійців, на підтримку яких у війні проти імператора розраховував папа. Джерела фіксують неодноразові звернення Григорія IX до францисканських і домініканських місіонерів, бо і за їхньою допомогою сподівався знайти бажаючих взяти участь в різноманітних хрестових походах проти іновірців у Пруссії.

На допомогу Польської провінції Домініканського ордену курія також розраховувала, вирішивши організувати католицьку церкву і у руських князівствах. У 1232 р. Григорій IX доручив провінціалові Польської провінції Ордену поїхати на Русь та розвідати можливості заснування там католицької єпископії²⁶⁴. Хоч руські держави, і, зокрема, Київське князівство переживало політичну кризу, діяльність домініканських ченців відразу привернула увагу місцевої світської влади. Польський хроніст Ян Длугош повідомляє, що у 1233 р. князь Володимир Рюрикович вигнав домініканських ченців з Києва і пояснює цей факт лише конкурентно небезпечним зростанням популярності Ордену серед місцевого населення²⁶⁵. Його натяк на конкуренцію, яку Орден створював місцевій православній церкві, прийняти не можна. Домініканці могли діяти тоді лише в середовищі невеликої громади місцевих католиків (послів і купців), а отже, жодної загрози для кількісно переважаючого православного населення і впливової православної церкви їхня діяльність не становила²⁶⁶.

У тогочасному Києві боротьба за сфери впливу могла точитися серед самих католицьких місіонерів зокрема, серед домініканців і бенедиктинців. Конфлікт могла спровокувати булла Григорія IX від 1227 р., яка надавала домініканцям повсюдне право сповіді, проповіді та відпущення гріхів²⁶⁷. Можливо, що окрім прибутків, приводом до конфлікту могла стати організація спільного володіння храмом Діви Марії чи порядку богослужіння в ньому. Конфлікти за сфери впливу і прибутки були типовими у середовищі чернечих орденів того часу. У такому конфлікті князь Володимир Рюрикович міг бути третейським суддею і стати на бік бенедиктинців, котрі ще з XII ст. мали у Києві свій монастир при церкві Діви Марії²⁶⁸. Окрема булла Григорія IX, датована тим же роком, містить звернення до якогось брата (очевидно ченця) Ульріха з братами (*cum fratres*) і запевнення духовної підтримки²⁶⁹. Звернення папи Григорія IX лише підтверджує те, що репресивні заходи влади стосувалися тільки домініканців. Факт антидомініканської, а не антикатолицької позиції князя поки що підтверджується

²⁶⁴ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego / pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski. – T.1–24. – Lwów, 1868–1931. – T.1. 1868. S.4.

²⁶⁵ Długosz J. Dzieje Polski. – T.2. – S.229.

²⁶⁶ Чорний М. Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. – С. 40.

²⁶⁷ Les Registres Gregoire IX. – P.42.

²⁶⁸ Чубатий М. Рим і Україна в XIII столітті у своїх змаганнях до церковної Унії. – С. 48.

²⁶⁹ Dokumenta Pontificorum Romanorum historiam Ucrainae illustranta (1075–1953). –Vol.1–2 / Collegit introductione et adnotationibus auxit Athanasius Welykyj. – Roma: Symptibus Ucrainorum apud exteros degentium, 1953. – Vol.1: 1075–1700. – P.24.

відсутністю в джерелах звісток про систематичні переслідування київських католиків. Немає жодних підстав говорити про якісь конфесійні переслідування в Києві до правління князя Володимира і пізніше. Дії папи стосовно київських католиків у тогочасній політичній ситуації не могли виходити за межі політичного демаршу. Для князя Володимира Рюриковича, навіть за умови переслідування католиків, папські погрози не могли мати жодних наслідків.

Хоча після смерті князя у 1238 р. домініканці повернулися до Києва, попередньо висвятивши свого пріора Герарда з Вроцлава місійним єпископом Русі, жодних канонічних наслідків для римської курії це не мало. Становище домініканців і надалі продовжувало залишатися непевним, що засвідчила їхня втеча з Києва перед штурмом Батия²⁷⁰.

Можна також поставити під сумнів звістки про руські місії домініканця Яцека Одровонжа й організацію безпосередньо ним монастирів на території Поділля, Київщини і в Чернігівському князівстві. З огляду на канонічні обмеження, на території руських князівств могли виникнути окремі місіонерські осередки, що не мали статусу монастирів. Повідомляючи про смерть Яцека Одровонжа у 1258 р., Ян Длugoш говорить про нього як про засновника монастирів у Кракові, Вроцлаві, Гданську, Сандомирі, Празі та Фрізаху²⁷¹. Жодних згадок про місійну подорож Яцека до Русі у хроніста немає. Про створення будь-яких монастирів на Схід від Польського королівства не згадується і в постановах генеральних капітул Домініканського ордену.

Для організації домініканських місій і монастирів сприятливішою була політична ситуація у Галицько-Волинській державі. Король Данило Романович не перешкоджав діяльності католицьких чернечих орденів, бо сподівався на підтримку Григорія IX, та Іннокентія IV у стримуванні польської та угорської експансії, а згодом і на допомогу Апостольського Престолу в боротьбі проти татар.

Однак, свідчення про засновані у 30-х роках XIII ст. домініканські монастирі в галицьких землях потребують ґрунтовного джерельного підтвердження. Австрійський історик К. Райфенкугель першим висловив думку про те, що монастирі у Львові, Галичі та Перемишлі, були засновані у 1234–1238 рр.²⁷². У клерикальній і науковій польській історіографії XIX–XX ст. датування К. Райфенкугеля було однозначно підтримане як політично вигідне, адже йшлося про домініканців польського походження, котрі вважалися засновниками монастиря Ордену у Львові і разом з німцями становили переважну більшість персонального складу монастиря.

Джерелами (зокрема, Я. Длugoшем) підтверджено організацію у 1238 р. домініканського монастиря тільки у Галичі²⁷³.

Дискусійним залишається і питання розташування монастирського приміщення домініканського монастиря у Львові. Історики і мистецтвознавці не розмежовували факту юридичного заснування монастиря як спільноти ченців і оформлення їхнього постійного місцеперебування. Цілком реальною могла бути ситуація, коли домініканські ченці у Львові могли винаймати міський будинок для проживання і правити почергові служби в міських костельолах Івана Хрестителя чи Марії Сніжної.

Цікаву версію про заснування львівського домініканського монастиря висловлює у своєму листі монах Мартин Грюнвег, котрий в середині XVI ст. проживав у цій обителі. Автор листа згадує, що на місці їхнього монастиря колись стояла православ-

²⁷⁰ Крижанівський В., Плохий С., Уляновський В. Історія церкви і релігійної думки в Україні. – Т.2. – С.149.

²⁷¹ Długosz J. Dzieje Polski. – Т.2. – С.233.

²⁷² Reifenkugel K. Die Gründung römisch-katholischen Bistümer. – S.74.

²⁷³ Długosz J. Dzieje Polski. – Т.2. – С.236.

на церква Петра і Павла, а якийсь (невідомий авторів) князь подарував цю церкву ченцям Ордену для того, щоб вони добудували собі монастир²⁷⁴.

Версію княжого подарунку домініканцям у XVIII ст. підтвердив Климентій Ходикевич, мотивуючи її тим, що бачив у архіві домініканського монастиря у Львові дарчу грамоту князя Лева, датовану 1270-м роком. Тільки у реєстровому записі цієї грамоти йдеться не про дарунок церкви, а про дарунок місця, на якому стояв княжий палац, знищений раніше пожежею²⁷⁵. Про дарування церкви свідчень немає. Можна, однак, припустити, що церква входила до будівель палацового комплексу і після пожежі була подарована разом із залишками палацу.

Навіть коли припустити, що вказані грамоти належали до відомих фальсифікатів грамот князя Лева, з наведених фактів видно, що організація домініканських монастирів на території Галицько-Волинської держави, навіть за умов сприяння верховних представників світської влади, тривала надзвичайно довго.

Суттєве пожвавлення роботи Домініканського ордену в Галицько-Волинській державі пов'язане з монголо-татарською агресією. Папа Іннокентій IV розраховував повернути в католицтво розорені Батисем руські держави. На думку польського історика Ф.Грабького, папа допускав навіть можливість охрещення монголів і татар²⁷⁶. З цією метою організовувалися домініканські і францисканські посольства, котрі прямували через Русь до Поволжя і Кавказ. Правляча еліта Галицько-Волинської держави також була захищена у союзі із Апостольським Престолом через загрозу агресії Золотої Орди, заснованої у 1243 р. ханом Батисем²⁷⁷.

Завдяки активній посередницькій роботі францисканця П'єро Карпіні та домініканця Асцеліна унія чи конфесійне навернення Галицько-Волинського князівства ставало політичною реальністю²⁷⁸. Умовою навернення цього князівства, а в перспективі і решти держав Русі, була організація загальноєвропейського хрестового походу проти татар. Однак, такого походу більшість держав підтримати не змогла. Майбутні союзники Данила або дуже постраждали від татарського набігу в 1241 р. (Угорщина, Польща і Чехія), або, займаючи проімператорську позицію, не збиралися діяти в інтересах папи (Тевтонський орден), або вже були задіяні у хрестових походах проти арабів (Франція). Ці політичні реалії змушували Іннокентія IV відкладати термін надання військової допомоги і не поспішати з обрядовим наверненням цілого князівства.

Тоді папу більше влаштував особистий перехід князя Данила у католицтво. Саме тому у 1246 р. Іннокентій IV своїм розпорядженням призначив лише двох польських домініканців Олексія та Перегрини з Опока "духівниками князя"²⁷⁹.

В умовах реальної перспективи особистого навернення правлячої еліти Галицько-Волинської держави в католицтво надмірна фінансово-матеріальна активність Домініканського ордену ставала політично не вигідною і папі, і князям Данилові та Васильку. Тому, у 1245 р. папа Іннокентій IV, задовольняючи прохання останніх, заборонив домініканцям та ченцям інших орденів володіти нерухомим майном у межах володінь цих правителів²⁸⁰.

²⁷⁴ Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ рукописів і стародрукованих книг. – Архів Ф.П.Максименка. – Спр. III 39630. *Gotycky klasztor dominikański we Lwowie w swietle nieznanego rękopisu gdańskiego XVI wieku / Podgotowił F.Markowski. – Warszawa, 1969. – Арк. 84.*

²⁷⁵ *Chodykiewicz C. De rebus gestis provincia Russiae Ordinis Praedicatorum. – P.148.*

²⁷⁶ *Grabski F. Najazd tatarski 1241 r. w opiniach Europy Zachodniej. Myślenie ideologiczne a postrzeżenie rzeczywistosci // Bitwa Legnicka. Historia i tradycja. Śląskie sympozya "Volumen Historyczne". – Wrocław-Kraków, 1994. – S.49.*

²⁷⁷ *Чорний М. Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. – С. 42.*

²⁷⁸ *Codex diplomaticus Hungariae. – Т.3. – Vol.5. – P.438–439.*

²⁷⁹ *Monumenta Poloniae Vaticana. – Т.3. – P.10.*

²⁸⁰ *Чубатий М. Рим і Україна в XIII столітті у своїх змаганнях до церковної Унії. – С. 82.*

По мірі локалізації конфлікту з Гогенштауфенами на території Італії і послаблення загрози широкомасштабного нападу татар, папа Іннокентій IV втратив інтерес до навернення в католицьку віру держави Данила.

Незважаючи на отриманий у 1253 р. від папи королівський титул, політика Данила Галицького нерідко суперечила інтересам Апостольського Престолу. Активне втручання короля Данила у перебіг боротьби за владу в Австрійському герцогстві (після смерті у 1246 р. герцога Генріха Бабенберга) і небезпечна конкуренція, котру Данило почав становити для короля Пржемисла II Оттокара у його політичних планах, знову привернула увагу нового папи Олександра IV до питання конфесійної приналежності князя та його держави. Однак, зважаючи на активні бойові дії галицьких військ на території Чеського королівства, понтифік змушений був обмежитися лише нотою протесту королеві Данилові та доріканнями за відступництво від католицької віри²⁸¹.

Цілком очевидно, що тоді ж на найвищому рівні у Римі було прийняте рішення про недостатність усієї попередньої місіонерської роботи Польської провінції Домініканського ордену в руських землях. Тому, під тиском політичних обставин, перед керівництвом ордену постала потреба адміністративної централізації місіонерської діяльності Домініканського ордену.

У 1255 р. було створено спеціальну місіонерську організацію “Societatis Fratrum Peregrinantium propter Christum inter gentes” (“Братство пілігримуючих для Христа в землях невірних”), яка проводила місіонерську роботу серед іновірців. Провінціали орденських провінцій втратили право здійснювати усі місіонерські повноваження на некатолицьких територіях²⁸². Тому польські провінціали Домініканського ордену до другої половини XIV ст. вже не могли контролювати територію Галицько-Волинської держави.

Новостворена місіонерська структура була підпорядкована безпосередньо папі, а її склад визначався генералом ордену²⁸³. Проте, основна увага у роботі цієї організації була приділена територіям Близького Сходу і Північної Африки. Відзначалося це братство строкатим етнічним складом. Генеральні вікарії братства, згідно даних Є.Клочовського, лише тричі за увесь час роботи цієї організації (до 1456 р.) з’явилися на територіях Русі²⁸⁴.

Своєрідний підсумок невдалих місіонерських зусиль курії та Домініканського ордену вже у XIII ст. зробив оломоуцький єпископ Бруно. У звіті, надісланому папі Григорію X в 1273 р., він повідомляв, що русини все одно залишаються схизматиками²⁸⁵. Причину невдач у роботі чернецтва по конфесійному наверненню єпископ пояснював тим, що домініканський орден (як і решта згаданих у листі орденів), занедбали свої обов’язки в суперечках про привілеї²⁸⁶.

Лише у 1321 р. “Братство пілігримуючих” спромоглося висвятити першого київського католицького єпископа. Ним став, висвячений лейбуським єпископом, домініканець Генріх²⁸⁷. Розраховуючи на подальші успіхи, у 1332 р. папа Іоанн XXII дозволив братству користуватися усіма тими культовими речами і спорудами, які ще не нале-

²⁸¹ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – Т.3. – P.102.

²⁸² Loenertz R. La Société des Frères Pègrinants. Étude sur l’Orient Dominicain. – Roma: Instituto Storico Domenicano, 1937. – P.89.

²⁸³ Ibidem. – P.89.

²⁸⁴ Kłoczowski J. Kontrata Ruska w Polskiej prowincji dominikaskiej XIV-XVI wieku. – S.92.

²⁸⁵ Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae. – Т.2. – S.343.

²⁸⁶ Ibidem. – S.343.

²⁸⁷ Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В. Історія церкви і релігійної думки в Україні. – Т. 2. – С. 201.

жали католицьким місійним єпископам²⁸⁸. Тоді ж, членам братства папа подарував індульгенцію, розраховану на сто років²⁸⁹. У наступному році “Societas” отримало від папи дозвіл на вирішення усіх справ, пов’язаних із хрещенням новонавернених²⁹⁰. Очевидно, таким щедрим дарункам Іоанна XXII передувала якась “переможна” реляція самих представників “Братства”, бо тільки у 1377 р. домініканці й решта київських католиків спромоглися збудувати для своїх потреб костюл св. Миколая²⁹¹.

До середини XIV ст. активність “Societas” помітно знизилася. Причиною цього явища можна вважати політичну кризу універсально-абсолютистської політики папства в Європі, і особливо, Авінйонське полонення пап (1309–1377).

Незважаючи на те, що Домініканський орден у XIII ст. мав могутню підтримку пап, особливих успіхів в українських землях він не досягнув і обмежився лише утвердженням своїх окремих осередків. В умовах політичної нестабільності у тогочасних руських державах робота домініканських ченців була малоефективною.

Церковно-політична ситуація в українських землях кардинально змінилась у другій половині XIV ст. Активна експансивна політика Польського королівства і Великого князівства Литовського щодо руських князівств, ліквідація загрози широкомасштабної татарської агресії і німецько-польські господарсько-колонізаційні процеси в містах Галичини, Волині та Поділля, безперечно, сприяли розширенню соціальної бази для роботи католицької церкви, і домініканців зокрема. Через церковну і політичну кризу у Візантійській імперії та подальше церковно-політичне піднесення православ’я у Північно-Східних князівствах Русі, суттєво було послаблене матеріальне і політичне становище православної церкви в українських землях. Православна церква втрачала політичний вплив на представників державної влади Польської Корони і Великого князівства Литовського.

Згідно статистичних даних Є.Клочовського, протягом другої половини XIV ст. було здійснено 25 нових фундацій домініканських монастирів²⁹². У 1378 р. Григорій XI своєю буллою “Обов’язок пастирського служіння” (*Debitum pastoralis officii*) остаточно структурував католицькі архієпископські та єпископські кафедри в Галичині, Волині та Поділлі. Було засновано Галицьку католицьку архієпископію, єпископські кафедри в Луцьку і Кам’янці-Подільському.

Однак, жодним документом не розмежовувалося повноважень структур тих чернечих орденів, котрі юридично вже не діяли у “землях невірних”. Адже ці території, інкорпоровані до складу Польської Корони, *de facto* переставали бути такими. Під загрозою опинилася легітимність усіх місіонерських привілеїв, якими користувалися домініканські ченці від XIII століття. Під час широкомасштабної організації католицьких парафіяльних структур ці документи поступово втрачали юридичне значення.

Етнополітичні і конфесійні зміни в українських землях у XIV–XV ст. відбувалися досить повільно. На територіях Галичини і Поділля католиків було небагато, попри всі колонізаційні зусилля польської державної влади. Це давало змогу домініканцям самочинно продовжувати легітимність місіонерських привілеїв свого Ордену.

В основному, колоністи організували компактні поселення у містах. Проте, незважаючи на це, кількість домініканських місіонерів і новоприбулого католицького парафіяльного духовенства перевищила реальну потребу в них. Навіть В.Абрагам,

²⁸⁸ Chodykiewicz C. De rebus gestis provincia Russiae Ordinis Praedicatorum. – P.328.

²⁸⁹ Ibidem.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В. Історія церкви і релігійної думки в Україні. – Т.2. – С.203.

²⁹² Klóczowski J. Kontrata Ruska w Polskiej prowincji dominikaskiej. – S.23.

при своїй клерикальній упередженості, змушений був визнати перебування в Галичині представників католицького духовенства з усієї Європи, котрі шукали прибутків²⁹³.

Тому дуже швидко для раніше структурованих місіонерських чернечих орденів виникла потреба консолідації зусиль у боротьбі проти новоприбулого духовенства за сфери впливу на величезних колонізовуваних територіях. У цій боротьбі домініканський орден співпрацював із францисканським орденом. Джерела не фіксують жодних проявів взаємної конфронтації цих чернечих орденів ні в Галичині, ні в Поділлі, ні на Волині.

Вже у 1374 р. “Братство пілігримуючих” в руських землях отримало від Григорія XI дозвіл виголошувати анафему всім тим, хто перешкоджав ченцям у їхній місіонерській роботі²⁹⁴. А у 1391 р. галицький архієпископ Бернард Єліта (колишній францисканець) дозволив домініканцям і францисканцям ув’язнювати тих плебанів, котрі ставили під сумнів привілеї цих орденів на здійснення церковних богослужінь²⁹⁵.

Того ж 1391 р., після усунення Єліти з кафедри, розпорядження втратило чинність. Незважаючи на це, судові суперечки між католицьким єпископством, парафіальним кліром і жебракуючими чернечими орденами через прибутки від богослужінь в українських землях у складі Польського королівства тривали до XVII ст.²⁹⁶.

Конфлікти між домініканцями і світським духовенством виникали не лише через володіння храмами та отримання прибутків від них. Приводом до судового конфлікту іноді ставало навіть титулування церков. У 1419 р. суд перемиської консисторії розглядав справу про суперечку з приводу офіційного іменування кафедрального костюлу Діви Марії і одноіменного храму місцевого домініканського монастиря. Справа закінчилася безрезультатно і сторони залишилися при своїх інтересах²⁹⁷.

Місіонерська робота серед православних, яку проводив домініканський орден в українських землях, взагалі не могла бути результативною. Домініканці у роботі своїх місій і надалі розраховували лише на усну проповідь і для навернення іновірців принципово не використовували мережі навчальних закладів, як це з середини XVI ст. робили єзуїти.

Домініканці почали організовувати школи для місцевого населення тільки у першій чверті XIX ст. під тиском широкомасштабних секуляризаційних реформ у Європі.

Проводячи ті чи інші релігійно-конфесійні навернення, орден міг спиратися лише на конкретну військову і матеріальну підтримку з боку держави. Без неї ортодоксальність домініканських проповідей часто призводила тільки до загострення стосунків з місцевим населенням. Так, за підрахунками А. Бзовського, у 1222–1456 рр. лише на територіях Боснії та Русі іновірцями було вбито 124 домініканські місіонери²⁹⁸. До речі, в приміщенні львівського домініканського монастиря навіть у XVI ст. була окрема кімната для зберігання зброї (flamlogie)²⁹⁹. Оскільки жодної стратегічної цінності у фортифікаційній структурі міста цей монастир не становив, зброя, очевидно, була

²⁹³ Abraham W. Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie. – S.16.

²⁹⁴ Dachter F. Franciszkanie we Lwowie do 1430 roku // Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І.Франка. Відділ рукописів і стародруківаних книг. – Фонд колишньої бібліотеки Кафедрального костюлу Діви Марії у Львові. – Спр. 1626 II. Орієнтовне датування 1939 р. – Арк. 47.

²⁹⁵ Rozporządzenie arcybiskupa halickiego Bernarda wydane w celu ochrony przywilejów dominikanów i franciszkanów lwowskich // Abraham W. Jakób Stępa arcybiskup halicki 1391–1409. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1908. – S.91.

²⁹⁶ Jozefowicz T. Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w ogólnosci dzieje dawniej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historya Arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce. – Lwów: Ossolineum, 1854. – S.24.

²⁹⁷ Diversa Monumenta historica reperibilia penes Ecclesias diocesis Premisliensis / Red. M.Podgorski. – Resoviae: Pelar, 1883. – S.3–4.

²⁹⁸ Bzovii Abraham. Propago D. Hiacinthi Thramathurgi Poloni seu De rebus praeclare gestis in provincia Polonia Ordinis Praedicatorum. – Venetia: Societates Minima, 1606. – P.84.

²⁹⁹ Архів Ф.П.Максименка. – Спр. III 39630. – Арк. 85.

потрібна ченцям для самозахисту. Не виключено, що і найбільша пожежа монастиря у 1408 р. була спричинена навмисним підпалом.

Проте, слід зазначити, що в роботі домініканського ордену в українських землях прослідковуються і окремі прояви толерантного ставлення до православної віри. Так, в листі Мартина Грюнвега згадується головна монастирська ікона Діви Марії, створена за православними канонами, якій в однаковій мірі віддавали шану (і продовжували на час писання листа) і католики, і “схизматики”³⁰⁰.

Під час правління в Галичині намісника угорського короля Людовика I князя Владислава Опольського (1372–1378), почала формуватися земельна власність окремих монастирів домініканського ордену. У 1377 р. львівському домініканському монастиреві Божого Тіла було подаровано три села: Кротошин, Зашків, Кощеїв та чотири двори у селі Мервиця з річною сплатою намісникові двох грошів³⁰¹. Т.Трайдос пояснює таку увагу князя до монастиря його угрофільськими інтересами щодо галицьких земель³⁰². Намісник хотів створити в Галичині церковні структури, котрі б захищали не польські, а угорські церковно-політичні інтереси. Саме тому Владислав Опольський підтримав (а, можливо, й ініціював) створення у 1378 році окремого руського вікаріату “Societas Peregrinantium”. Значна частина новоутвореної місіонерської структури та її керівництва на той час складалася із домініканців та францисканців угорського походження³⁰³. Братство перебувало під патронатом перемиського єпископа Еріка³⁰⁴. Усі домініканські монастирі, існуючі юридично на територіях Галичини та Поділля, були остаточно включені до складу руського вікаріату “Societas”. Безпосередньо до вікаріату належали домініканські монастирі у Львові, Перемишлі, Кам’янці-Подільському, Смотричі та Ланьцуті. Варто відзначити, що західна межа юридичної компетенції товариства доходила аж до містечка Жмігруд у Краківському воєводстві (Castro Smigrod vulgariter nunkupato, sito quasi in finibus diocesis Cracouiensis versus scismaticorum Ruthenorum)³⁰⁵. Таким чином, ця межа повноважень братства повністю співпала з межею етнічного розселення православного українського населення.

У своїй роботі це місіонерське товариство дублювало роботу місіонерів інших орденів і парафіяльних структур католицької церкви. Подальше структурування цього братства лише посилило правовий хаос та неефективність місіонерської роботи ордену. Навіть у польській історіографії досі немає єдиної думки щодо того, до якої ж структури входили території Галичини, Волині і Поділля – до Польської провінції ордену чи до “Societas”?

Головним монастирем товариства “Societas” в українських землях було обрано львівський монастир Божого Тіла, який серед усіх домініканських монастирів в Галичині, Волині та Поділлі у середньовіччі вирізнявся найбільшою активністю. Пояснити це можна важливим значенням Львова у системі польської та угорської церковної і політично-господарської колонізаційної політики на Сході.

Про те, що у львівському домініканському монастирі не було інквізиційного трибуналу і будь-яких документів, пов’язаних з каральною роботою ордену, засвідчують К.Ходикевич³⁰⁶ і Л.Зелінський³⁰⁷, котрі мали нагоду опрацювати фонди бібліотеки мона-

³⁰⁰ Архів Ф.П.Максименка. – Спр. III 39630. – Арк. 85.

³⁰¹ Akta grodzkie i ziemskie. – T.2. – S.34–35.

³⁰² Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy. – S.56.

³⁰³ Dachter F. Franciszkanie we Lwowie do 1430 roku. – Арк. 47.

³⁰⁴ Fijalek J. Dwaj dominikanie krakowscy. – S.95.

³⁰⁵ Kodex dyplomatyczny Małopolski 1178–1386 / Wydał F.Piekosiński // Opubl. B.Ulanowski // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Kraków : Akademia Litterarum, 1876. – S.133.

³⁰⁶ Chodykiewicz C. De rebus gestis provinciae Russiae Ordinis Praedicatorum comentarius libris XI digestus. – Berdyczowiae: Typis Fortalitij Beatissimae Virginis, 1780. – S.239.

³⁰⁷ Zeliński L. Kościół i klasztor dominikanów we Lwowie // Lwowianin czyli zbiór potrzebnych użytecznych wiadomości. – 1836. – Z. 1. – S.44.

стиря ще в період його функціонування у Львові у XVIII–XIX ст. Їхні свідчення варті довіри, бо і у міських судових книгах немає жодних повідомлень про організацію аутодафе.

У своїй роботі це місіонерське товариство дублювало роботу місіонерів інших орденів і парафіяльних структур католицької церкви. Подальше структурування цього братства лише посилювало правовий хаос та неефективність місіонерської роботи ордену. Навіть у польській історіографії досі немає єдиної думки щодо того, до якої ж структури входили території Галичини, Волині і Поділля – до Польської провінції ордену чи до “Societas”?

Більшість монастирів на території Східної Галичини отримували привілеї лише від тих феодалів, які були безпосередніми власниками земель. Прикладом типового приватного привілею для домініканського монастиря в українських землях можна вважати привілей мазовецького князя Земовіта белзькому монастиреві, датований 1394 роком. Ще у 1388 р. Белзьку землю як посаг за сестру Олександрю, подарував Земовіту Владислав Ягайло. Для того, щоб здобути прихильність місцевих ченців домініканського ордену, князь Земовіт подарував домініканському монастиреві село Костяшин (в документі Koschsino) з околицями³⁰⁸. Село дарувалося ордену повністю з усією інфраструктурою: пасовищами, сіножатями і млином³⁰⁹. Селян зобов’язували сплачувати монастиреві податок у два празьких гроші; Земовіт відмовлявся від усіх оброків, які на його користь виконували жителі села, а пріор монастиря отримував судову владу над селянами³¹⁰. Лише у разі нагальної потреби керівництво монастиря було зобов’язане посилати селян для ремонту фортифікацій у володіннях князя. У 1401 році на таких же умовах домініканському монастиреві було подароване село Бодравка (тепер не існує)³¹¹. Така благодійність князя не була випадковою. Ще до вступу у володіння Белзькою землею він разом із плоцьким капітулом впродовж семи років перешкоджав призначеному папською курією домініканцю Бернарду стати єпископом³¹². Можливо у нових політичних умовах, на території з переважаючим православним населенням, Земовіт намагався шукати прихильності або навіть і прощення за свій вчинок стосовно ордену.

Відмінною від Галичини була церковно-політична ситуація на території Поділля (від середини XIV ст. спірній татарсько-польсько-литовській території).

Завдяки його специфічному стратегічному становищу представники домініканського ордену майже монополюючо заволоділи тут кафедрою кам’янецької єпископії, утвореної у 1378 р. Така ситуація склалася через те, що часті війни між поляками, литовцями і татарами на території Поділля створили несприятливі умови для формування католицьких парафіяльних структур, а також і через те, що компактно проживаючих католиків у порівнянні з Галичиною тут було набагато менше. Оскільки, “Братство пілігримуючих” було єдиною, чітко структурованою католицькою церковною організацією, домініканці майже безальтернативно очолювали кам’янецьку дієцезію аж до середини XVI ст.

На території Поділля переважали державні земельні донації ордену. Всі одинадцять домініканських монастирів (крім зубровецького), навіть маючи статус місійних (de jure і de facto перебуваючи поза межами Польської провінції), сплачували Польській

³⁰⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 22. Магістрат м. Белза. – Оп. 1. – Спр. 15. Копіарій привілеїв белзьких домініканців за 1394–1598 (копії XVII ст.). – Арк. 218.

³⁰⁹ Там само. – Арк. 218.

³¹⁰ Там само. – Арк. 219.

³¹¹ Там само. – Арк. 219.

³¹² *Dlugosz J. Dzieje Polski.* – Т.3. – S.125.

(і деякий час Литовській) державі “серебцину” (податок за володіння волами та кіньми) і “татарщину” (податок на організацію оборони проти татар)³¹³.

Домініканський монастир у Кам’янці-Подільському в 1402 р. отримав у подарунок від короля Владислава Ягайла село Зубровку коло річки Смотрич без виконання жодних зобов’язань на користь держави³¹⁴. Такою ж щедрою стосовно червоноградського монастиря була донаційна грамота Теодора з Бучача (подільського старости і кам’янецького каштеляна), датована 1440 роком. Урядовець подарував монастиреві і костюлу св. Елеозина у довічне володіння ліс, пасовище і луг біля села Борутниця поблизу річки Драї, а також сорок гривень на користь костюлу³¹⁵. Крім цього, Теодор гарантував домініканцям за себе і своїх нащадків щорічну виплату п’ятдесяти гривень польської лічби³¹⁶.

В умовах слабкої захищеності цих територій від зовнішніх нападів, подароване майно і земельна власність швидко знецінювалися. Вже на початку XVII ст., згідно свідчень А.Бзовського, саме кам’янецький і червоноградський монастирі особливо гостро потребували коштів для виходу із власного злиденного існування³¹⁷.

Постійна воєнна небезпека створювала ситуацію, при якій конфесійні суперечності втрачали будь-який сенс. В окремих випадках мали місце прояви цілковитого порозуміння і толерантного ставлення до домініканців представників інших конфесій. Зокрема, православний князь Федір Острозький своїм коштом збудував домініканцям у Острозі костюл і монастир св. Домініка³¹⁸. Під час татарської облоги Острога у 1443 р., монастир, збудований Федором, згорів³¹⁹. На кошти його сина Василя, монастир знову було відбудовано. Крім коштів на будівництво, князь Василь Острозький надав домініканцям нову привілейну грамоту, якою заборонив світському католицькому кліру проводити богослужіння в костюлі відбудованого ним монастиря³²⁰.

Монастирі домініканок в українських землях з’явилися лише в першій половині XVI ст., але вони не відігравали помітної ролі ні в духовному, ні в господарському житті своїх місцевостей.

Дуже різка диспропорція у матеріальному забезпеченні домініканських монастирів на території українських земель частково пом’якшувалася завдяки патронатові державної влади, місцевих польських колоністів або спольщеної шляхти та магнатів.

В умовах існування переважаючої православної більшості в Галичині та Поділлі, фінансова і матеріальна допомога шляхти, окремих представників вищого католицького духовенства була для домініканців необхідною запорукою організації добробуту їхніх монастирів. Однак після 1456 р., коли остаточно було скасовано структуру “Societas”, перед керівництвом ордену постала проблема юридичної ліквідації дуже бідних монастирів у Смотричі, Коломиї, Теребовлі, Підкамені, Червонограді та Ланьцуті. вирішити її не відважилися і ці монастирі продовжували своє жалюгідне існування, підтримуючи авторитет ордену серед місцевого населення.

³¹³ Inventarium privilegiorum, litterarum, diplomatum in Archivo regni in arce Cracoviensi. – Paris–Berlin–Posnanie: Typis L. Martinet, 1862. – S.34.

³¹⁴ Codex epistolaris saeculi decimi quinti 1382–1445 / Ed. A.Lewicki // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Kraków: Akademia Umiejętnosci, 1891. – T.12. – S.89.

³¹⁵ Львівська бібліотека ім. В. Стефаніка Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Фонд Олександра Чоловського. – Спр. 47/ II. Копії описів та привілеїв домініканських монастирів у Галичині та Поділлі. (Оригінали, реєстри та копії XVII–XIX ст.). Орієнтовне датування 1663–1826. – Арк. 23.

³¹⁶ Там само. – Арк. 23.

³¹⁷ *Bzovii Abraham*. Propago D.Hiacinthi Thramathurgi Poloni. – P.46.

³¹⁸ Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie wydane nakładem właściciela / Pod red. Z.Radziwińskiego. – Lwów: Druk. Instytutu Stauropigiańskiego, 1887. –T.1: 1336–1506. – S.64.

³¹⁹ Ibidem. – S.64.

³²⁰ Ibidem. – S.63.

Отже, Домініканський орден в українських землях діяв у специфічних церковно-політичних умовах, відмінних від решти територій досліджуваного регіону. Від часу своєї появи тут (з 20-х років XIII ст.), цей Орден проводив свою роботу за майже повної відсутності своїх основних конкурентів – католицького парафіального духовенства до середини XIV ст. Спрямованість на роботу в середовищі правлячої та регіональної еліти Галицько-Волинської держави у XIII ст. до певної міри гарантувала домініканським місіонерам сприятливі умови для поширення впливу власного ордену і отримання політичних та фінансових капіталів.

В умовах польської експансії на українські землі в XIV ст., домініканський орден, незважаючи на підтримку польських і литовських властей, змушений був і тут вести таку ж конкурентну боротьбу з католицьким парафіальним кліром, яка вже тривала в інших країнах Центральної та Східної Європи.

Діяльність Домініканського ордену в українських землях доводить, що поширення католицизму було затяжним процесом. Фактор багатократною кількісною переваги православного населення над католицьким повністю унеможливив каральну роботу Домініканського ордену в українських землях. Однак, цей же фактор спричинив і послаблення конфліктів серед католицьких чернечих орденів, істотно послабив протиріччя між домініканцями і католицьким парафіальним кліром.

Конфлікти і протиріччя, що виникали під час польської територіальної експансії, зробили неможливою освітню роботу домініканців навіть у середовищі орденських осередків в українських землях. Місіонерська робота ордену була результативною лише на індивідуальному рівні.

Усі спроби польської державної влади проводити конфесійні навернення були за своїм характером політично-демонстративними. Для православної церкви та її впливу, домініканський орден в Галичині та Поділлі не становив серйозної загрози.

Матеріальні та політичні зусилля керівництва Домініканського ордену і польсько-литовської адміністрації призвели до появи лише окремих впливових і багатих монастирів ордену. Існування різкої диспропорції між монастирями Ордену негативно позначалося і на здатності цієї структури адекватно реагувати на зміни в церковно-політичному житті українських земель у другій половині XV–XVI ст.

Тому Домініканський орден в українських землях не став повноцінним структурним елементом “привілейованої католицької церкви”, існування якої намагалася довести російська та українська історіографія XIX–XX ст.

Таким чином, церковно-політичне становище Домініканського ордену в регіоні було нестабільним. Монастирська та провінційна структури Ордену в державах Центральної та Східної Європи не були пристосовані до етнополітичної та церковної специфіки країн, у яких вони функціонували.

Через величезні розміри провінцій керівництво Домініканського ордену не могло ефективно контролювати не лише політичні переконання ченців, але й навіть стан дисципліни та моралі у монастирях.

Зайва бюрократизація монастирського управління призводила до того, що більшість невідкладних питань монастирського життя не вирішувалися або їхнє вирішення відкладалося до нової бюрократичної тяганини на загальноорденській капітулі.

Оскільки організацію монастирів Домініканського ордену було пущено на самоплив, це призвело до того, що в окремих важливих містах монастирі Ордену так і не виникли (Зальцбург, Братіслава, Любляна, Спіш), а більшість з існуючих були бідними і не впливовими.

2.2. Матеріальне становище монастирів

Церковна земельна власність, власність і прибутки чернечих орденів на території усієї Європи до початку XV ст. знаходилися поза постійним державним податковим контролем. У несприятливих церковно-політичних умовах держав Центрально-Східної Європи керівництво орденських провінцій та монастирів мусило пристосовуватися до несприятливих для себе фінансово-матеріальних умов регіону. Оскільки монастирі цього ордену виникали на заселених територіях, переважно в містах, то набувати у власність юридично вільні території було неможливо.

Організація монастирів у досліджуваному регіоні перебувала під адміністративним контролем місцевих прелатів. І тому для більшості домініканських монастирських адміністрацій після організації монастиря доводилося узгоджувати з єпископатом більшість фінансових і майнових питань.

В європейських державах склалося два типи організації монастирів домініканського ордену – централізований і патронатний. Перший тип організації монастирів переважав на територіях Тевтонської, а згодом Саксонської і південно-західної частини Угорської провінцій. До організації монастирів цього типу були причетні домініканські ченці, що мали на неї папський дозвіл. У такому випадку місцевому єпископу лише доводилося до відома волю папи з приводу заснування того чи іншого монастиря. Однак, через сильні політичні позиції регіонального єпископату цей тип організації монастирів ордену не став домінуючим.

Частіше монастирі Домініканського ордену створювалися за умов патронату домініканців на етапі організації кожного монастиря. Патронат здійснювався як єпископами так і представниками державної та регіональної світської влади, а не папою. У переважній більшості випадків дії фундаторів домініканських монастирів зводилися до надання ченцям земельної ділянки під будівництво, або дозволу на займання вже існуючих церковних споруд.

На будівництво монастирських приміщень фундатори давали лише символічні кошти. Більші за розміром грошові суми надходили до монастирів переважно внаслідок нотаріального переділу майна померлих фундаторів.

Від середини XIII ст. на території Польської (саме в чеських і польських землях) і значної частини Угорської орденських провінцій, за рахунок вступних внесків багатих новіціатів поступово почали формуватися постійні фінансові монастирські фонди. Це не суперечило нормам орденського статуту. За грошовими надходженнями домініканських ченців жодного контролю з боку державних і церковних органів влади не було, що дозволило ордену швидко нагромадити значні грошові суми, котрі не обкладалися жодними податками.

Монголо-татарські рейди XIII–XIV ст. не завдали серйозної матеріальної шкоди домініканцям і не змогли перешкодити ордену в його поширенні, хоч окремі монастирі Угорської та Польської провінцій все-таки постраждали. Згідно даних Я.Длугоша, домініканський монастир у Пешті, що став притулком для багатьох біженців, татари спалили разом із ними³²¹. Польський дослідник М.Кутцнер вважає, що домініканці у Вроцлаві, Глогові, Ратиборі, Ополло та Тешині були настільки заможними, що в часи татарських набігів у XIII ст. будували і ремонтували свої монастирі та костьоли власним коштом³²².

Вже у 1233 р. папа Григорій IX мусив нагадувати домініканським ченцям, що бідність, проповідувана їхнім ордену, має бути справжньою, а не вдаваною³²³. В 1289 р. один із генералів домініканського ордену скаржився в своєму листі, що все отримане від збору милостині продається, бо ченці хочуть мати готівку, щоб почати скуповування

³²¹ *Długosz J. Dzieje Polski. – Т.2. – S.87.*

³²² *Kutzner M. Czy bitwa pod Legnicą stanowi istotną cezurę. – S.267.*

³²³ *Лу Г.-Ч. История инквизиции в средние века. – Т.1. – С.81.*

майна та нерухомості (*bona recipere et pecuniam ablatam predia convertero*)³²⁴. В XIV ст. на території Чеського королівства монастирські адміністрації практикували прийом нових ченців до своїх монастирів за відповідну плату³²⁵.

Фінансові центри Ордену формувалися незалежно від провінційного адміністративного поділу. Основний фінансовий центр Домініканського ордену знаходився у венеційському монастирі св. Домініка. Туди переводили власні кошти не лише рядові ченці, але і представники ордену, котрі обіймали високі церковні посади у всіх державах Європи. У тому ж монастирі колектори римської чи авіньйонської курії зберігали зібрані кошти, якщо не було змоги відразу перевезти готівку до папського двору³²⁶.

У XIII–XIV ст. значним фінансовим центром ордену став і монастир у Фрізаху. Тут зберігали свої гроші ченці ордену, котрі досягли високих церковних титулів і посад. Однак, після їхньої смерті, усі заощадження віддавалися керівництвом монастиря на вимогу папських колекторів. У 1300р. пріор Вальх з Фрізаха віддав до папського двору 105 марок сріблом, які належали фрізінгенському єпископу Емхону³²⁷. Жодних попередніх нотаріальних записів для передачі таких грошей не робилося.

Всупереч нормам статутів Ордену, поряд із загальномонастирською, поступово формувалася і особиста власність ченців. Складалася вона переважно з книг або грошей, якими можна було розпоряджатися на свій розсуд. З відома керівництва своїх монастирів, багаті монахи давали свої кошти колекторам з папської курії, коли останнім необхідно було швидко отримати необхідну суму. У 1319 р. чернець Октон Прагарій із Регенсбурга (Зальцбурзька архідієцезія) разом із пріором в якості допомоги (*subsídio*) змогли дати колекторам курії 62 марки золотом у злитках³²⁸.

Окрім ченців, не звертаючи увагу на постійні заборони адміністрації ордену, зберігали своє майно і гроші поза межами монастирів. Орденському керівництву важко було заволодіти цим майном і коштами після смерті цих ченців, бо доводилося мати справу із судами світських інстанцій. Наприклад, у 1371 р. провінціал Польської провінції звернувся із протестом до вроцлавського судді Генріха Шогальса стосовно затримки повернення грошей померлого ченця Яна (*sancte memorie*)³²⁹. За життя ці гроші Ян зберігав не в монастирі, а у вроцлавських міщан Енгільберта з Ашена і Сарпрота Регулсера. Вони тричі відмовилися повернути гроші через уповноважених провінціала, і тому той вимагав від судді організувати повернення грошей, як таких, що належать особисто йому, а не померлому ченцеві (*per me pertinent*)³³⁰.

Перебуваючи поза монастирями, ченці ордену дозволяли собі на свій розсуд складати заповіді, які суперечили нормам статуту про спільну монастирську та орденську власність. Відомий домініканський теолог і теоретик консиліаризму Іоанн з Рагузи (1395–1442) заповів усі свої книги (*libres canonicos, theologicos et civiles*) картезіанському монастирю у м. Базелі, а не монастирю власного ордену, який також іс-

³²⁴ Zur Geschichte der Deutschen Dominikaner und ihrer Reform / Hrsg. von B.M.Reichert // Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte. – 1901. – Bd.10. – S.308.

³²⁵ *Nikolaus Magni de Jawor. De mendicantibus* / Hrsg. von A.Franz // Beitrag zur Literatur- und Gelehrgeschichte des 14. und 15. Jahrhunderts. – Freiburg: Harder'sche Verlagshandlung, 1898. – S.36.

³²⁶ Urkunden zu einer bisher Unbekannten Legation des Cardinals Pileus in Deutschland aus dem Jahre 1394 / Hrsg. von Jos.Kaufmann // Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken herausgeben v. Königlich Preussischen Historischen Institut in Rom. – Bd.2. – 1899. – S.301.

³²⁷ Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches. – S.182.

³²⁸ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków. – T.9. – S.40.

³²⁹ Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji Polskiej 1338–1411 / Wydane prez L.Woronieckiego i J.Fijałeka. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1938. – S.43.

³³⁰ Ibidem. – S.43.

нував у цьому місті³³¹. Хоч у заповіті не вказується точної кількості переданих книг, його зміст засвідчує, що Іоанн конфліктував із власним орденом, керівництво якого не підтримало його прихильність ідеям верховенства рішень церковних соборів над папськими.

На території Тевтонської та Саксонської орденських провінцій ченці ордену брали участь у переділі спадкового майна своїх родичів поза межами монастиря. Однак, здійснювати цей переділ можна було лише за згодою місцевого єпископа. Наприклад, у 1286 р. домініканець Конрад з Тульна (жив у монастирі в м. Віннер-Нойштадт), незважаючи на свій чернечий статус, брав активну участь у формуванні спадку для своїх дочок. Йшлося, зокрема, про виділення якоїсь частини з саду та виноградника в селі Дьоблінг (коло Відня), які успадковували його рідні³³². Домініканець Мартін з Верхауцена, перебуваючи у монастирі в місті Кремс, у своєму заповіті, складеному в 1372 р., серед своїх спадкоємців назвав дітей та дружину і заповідав їм 60 флоринів від загальної суми 365 флоринів³³³. Частину грошей і майна в обох випадках отримали і єпископи.

Одержані від віруючих грошові пожертви йшли не лише на вирішення невідкладних справ монастирського життя. Окремі монастирі ордену навіть почали проводити досить активні лихварські операції. У 30-х роках XIV ст. домініканський монастир у м. Брно позичав гроші під проценти місцевим єврейським крамарям, котрі торгували м'ясом³³⁴. Активну участь у фінансових операціях брали домініканські ченці із словенського міста Чедад (Австрійське герцогство). Наприклад, у 1312 р. монах Якоб з Пратіко навіть виступав гарантом у позиках двох городян Чедада Філіппа та Герлаха. Тоді йшлося про суму в одну марку солідів золотом і 27 солідів дрібною монетою³³⁵.

Отже, неконтрольовані грошові милостині віруючих ставали додатковим стимулом для лихварських операцій, здійснюваних домініканцями.

Матеріальні статки поступово ставали предметом дискусій і у структурі ордену. На Болонській генеральній капітулі (1240 р.) було прийнято рішення, згідно якого домініканським ченцям заборонялося заходити до будинків світських та духовних осіб під час похорону, отримувати будь-яке житло, гроші чи землю внаслідок судового рішення³³⁶. В 1273 р. генерал ордену Іоанн Верчеллі у своїх щорічних посланнях до ченців ордену мусив доводити переваги бідності і покори для кожного ченця³³⁷. Однак, далі безрезультатних суперечок про доцільність володіння матеріальними благами і розміри маєтностей монастирів Ордену справа не йшла.

Важливим джерелом доходів ставали реліквії, до яких, насамперед, відносилися знаряддя тортур і страти мучеників за віру, різноманітні предмети, що належали їм, мощі святих християнської церкви, ікони, оголошені чудотворними тощо. Для окремих монастирів володіння ними перетворювалося на джерело постійного прибутку, яке приносило власникам чималий дохід. Реліквією могли бути мощі канонізованого церквою фундатора монастиря. Зокрема, у домініканському монастирі на дунайсько-

³³¹ Eine Handschriftenschenkung aus dem Jahre 1443 (Johannes de Ragusio's Bibliothek) / Hrsg. von R.Beer // Serta Harteliana. – Wien: Verlag v. Friedrich Tempsky, 1896. – S.273.

³³² Regesten aus dem K. und K.Haus-, Hof- und Staatsarchive in Wien / Hrsg. von J.Lampel // Quellen zur Geschichte d. Stadt Wien. – Wien: Verlag und Eigenthum des Alterthums-Vereines zu Wien, 1896. – S.63.

³³³ Urkundenbuch des Landes ob der Enns herausgegeben vom Enns Vervaltungs-Ausschuss des Museum Francisco-Carolinum zu Linz / Hrsg. von J.Freicher v. Stiebar und J.Stülz. – Aus 8 Bänden. – Wien: Uniwersitäts Verlag, 1867. – Bd.7: 1347–1360. – S.154.

³³⁴ Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI bis XV Jahrhundert (1067–1411) / Hrsg. von B.Bretholz. – Prag: Taussig & Tausig, 1935. – S.42.

³³⁵ Gradivo za slovensko zgodovino v archivich in bibliotekach Vidma 1270–1405 / Red. B.Otoropec. – Ljubljana: Slovenska Akademija Znanosti, 1995. – S.63.

³³⁶ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum. – T.1. – P.15.

³³⁷ Ibidem. – T.5. – P.91–92.

му острові Маргіт зберігалися чудотворні моці канонізованої фундаторки монастиря угорської принцеси Єлизавети (дочки короля Бели IV, котра померла у 1270 р.)³³⁸. Представники ордену, котрі ставали прелатами, часто організовували походи прочан до обителі, привертаючи увагу численних паломників, відчутно покращуючи її матеріальне становище.

Втрата реліквій або претензії на володіння ними з боку інших представників духовенства сприймалися болісно. З 1329 по 1333 р. тривала суперечка за володіння чудотворною іконою св. Мартина в церкві при домініканському монастирі у чеському місті Усті над Лабою. Місцевий декан Вацлав разом з іншими плебанами намагалися при підтримці празького єпископа Яна з Дразіч через суд відібрати у монастиря цю ікону³³⁹. Судовий процес з цього приводу закінчився на користь представників світського духовенства і біля реліквії було встановлено почергове богослужіння³⁴⁰.

Матеріально багатих монастирів на території кожної із досліджуваних провінцій рідко було більше шести. У державах Центрально-Східної Європи більшість монастирів ордену жили в бідності, або виконували тільки готельні функції для подорожуючих ченців Ордену.

В державах Центрально-Східної Європи серед найбагатших були монастирі ордену в Кракові (монастир св. Трійці), Познані (монастир Діви Марії), Ратиборі (жіночий монастир Діви Марії), Празі (жіночий монастир св. Анни), Градці Кралове (Іоанна Хрестителя), Веспремі (Угорське королівство, жіночий монастир св. Катерини), Львові (Божого Тіла). Багатство зазначених монастирів формувалося за рахунок грошових пожертв віруючих, володіння реліквіями, а згодом і землями.

Зростаюча кількість ченців у монастирях Ордену (переважно за рахунок новоприбулих іноземців) змушувала їхнє керівництво активно використовувати кошти монастирських фондів, не чекаючи на кошти віруючих.

Матеріальна база домініканського монастиря формувалася за рахунок добровільного пожертвування (донації), розмір і термін дії якої особисто визначав сам жертводавець (донатор). Правових актів, які б унормовували порядок надання донаційних грамот монастирям, у жодній із держав регіону в досліджуваний період не було. Кількість грошових пожертвувань багатократно переважала земельні. Часто гроші надавалися донаторами для здійснення домініканцями заупокійних богослужінь стосовно членів родини жертводавця. Рішення донатора засвідчувалося документально. До цих записів можна було апелювати, якщо нащадки донаторів розпочинали судові процеси проти монастирів. Так, у 1256 р. сини задарської міщанки Стани оскаржили у міському суді право місцевого домініканського монастиря св. Платона на володіння садом і виноградником, який заповіла монастирю перед смертю їхня мати³⁴¹. Але, очевидно, ченці так переконливо захистили дану пожертву, що брати не лише відмовилися продовжувати судовий процес (*gravamen rasciantur*), але й запевнили, що їхні нащадки теж не повертатимуться до нього³⁴².

Типовим явищем для усіх міст регіону ставало фактичне “вибивання” монастирями від міщан та шляхти раніше обіцяних грошей чи майна через суди церковних і світських інстанцій. В 1360 р. домініканці із загребського монастиря св. Мартина скаржилися до міського суду на те, що міщанин Генріх постійно затримує виплату

³³⁸ Anonymi descriptio Europae Orientalis imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno 1308 exarata / Pod red. O.Górki. – Kraków: Akademia Litterarum, 1916. – S.37.

³³⁹ Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526 / Hrsg. von W.Heike und. A.Horčíčka // Städte und Urkundenbücher aus Böhmen. – Prag: Verein für Geschichte Deutsche in Böhmen, 1896. – Bd.3. – S.67.

³⁴⁰ Ibidem. – S.67.

³⁴¹ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – T.3. – P.44.

³⁴² Ibidem. – P.44.

обіцяної монастиреві однієї марки сріблом³⁴³. У 1378 р. загребські домініканці через суд домоглися від шевця Климента сплати одного денарія і відібрали в рахунок решти боргу дві телячі шкіри³⁴⁴. Того ж року ченці через суд вимагали від загребського міщанина Михаїла повернути 2 золоті флорини, які Михаїл віддав своїй дружині, замість того, щоб віддати гроші монастиреві³⁴⁵. У 1400 р. краківський міщанин Бодзента з Модліна змушений був визнати у суді, що його батько дійсно заповів домініканському монастиреві св. Трійці 20 гривень³⁴⁶. У 1407 р. під загрозою церковного відлучення міщанин Генріх з Белушіч продовжив виплату празькому монастиреві св. Климента п'ять кіп празьких грошів³⁴⁷. У 1423 р. в польському місті Бресті-Куявському відбувся судовий процес між пріором домініканського монастиря Яном та двоюрідними (patruelis) братами Томеком і Станіславом. Вони пообіцяли монастиреві разом сплачувати щорічно 100 марок³⁴⁸. Оскільки, Станіслав платив за себе лише три роки, а сім не платив, пріор вимагав перекласти усю виплату грошей на Томека³⁴⁹.

Великі адміністративні розміри провінцій Ордену спричинили і слабкість контролю орденського керівництва за дотриманням норм орденського статуту, які стосувалися матеріального життя ченців. Тому часто при слушній нагоді керівництво монастирів Домініканського ордену приймало і від новіціатів, і від віруючих землі та нерухомість, володіти якими забороняли і постанови церковних соборів, і генеральних капітул, і статут Ордену.

Для того, щоб ввести в оману можливих ревізорів із церковних чи світських інстанцій, абати монастирів ордену, оформляючи документи, активно користувалися недосконалістю юридичних норм канонічного і римського права. Юридичний термін “власність” (possessio) у середньовічній юриспруденції мав значення “власності” і “володіння”. При цьому, ще від часів Римської імперії термін “володіння” передбачав як приватну власність так і різноманітні форми власності на правах різнострокової оренди. Саме підміною значення цих юридичних термінів монастирські адміністрації змогли нагромаджувати гроші, землі та нерухомість попри усі законодавчі заборони з боку пап і прелатів, не говорячи вже про статутні обмеження власних орденів.

Право патронату, яким користувалися феодалі при оформленні донацій, не було внормованим і суперечило нормам канонічного права. Це призводило до частих судових суперечок серед духовенства. Зокрема, у 1283 р. донація моравського маркграфа Пржемісла оломоуцькому домініканському монастиреві викликала конфлікт між домініканцями і плебаном Конрадом із села Бистржіце. Разом із подарованими маркграфом трьома ланами землі і млином, монастир самочинно захопив земельну ділянку, яка належала батькові Конрада, оломоуцькому міщанинові Генріху Глузі³⁵⁰. Конрада змусили відмовитися від позову, залякавши покаранням (per censuram ecclesiasticam de requisitione predictae aree silentium perpetuum imponentes)³⁵¹.

Іншим прикладом юридичної невнормованості донацій можна вважати судовий процес, який тривав від 1309 по 1381 р. на території тієї ж Оломоуцької дієцезії. Ще в

³⁴³ Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. – Tom 1–6 / Ed. J.Tkalčić. – Zagreb: Typis Albrecht Zagrabiae, 1894. – T.4: Zagrebački sudebni pozivi i presude 1355–1365. – S.18.

³⁴⁴ Ibidem. – S.18.

³⁴⁵ Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. – T.5. – S.27.

³⁴⁶ Księgi ławnicze Krakowskie 1365–1376 i 1390–1397 / Wyd. S.Krzyżanowski. – Kraków: Wydawnictwa Archiwum Aktów dawnych miasta Krakowa, 1904. – S.201.

³⁴⁷ Acta iudicialia consistorii Pragensis / Vydava F.Tadra // Historický Archiv České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. – T.5: 1406–1407. – 1896. S.355–356.

³⁴⁸ Księgi sądowe Brzesko-Kujawskie 1418–1424. – T.7. – S.102.

³⁴⁹ Ibidem. – S.102.

³⁵⁰ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – T.15. – S.54.

³⁵¹ Ibidem. – S.54.

1309 році вдова шляхтича Єнча з Дебліна Войслава, користуючись правом патронату, подарувала парафіальну церкву у своєму селі Вазан монастирю домініканок з м. Оломоуц³⁵². У грамоті власниця села вказала на те, що вікарій церкви Вацлав позбавляється права служити у цій церкві й відмовила в отриманні належної йому суми грошей (*exclusa aliquali portione vicarii*)³⁵³. У власність монастиря окрім церкви, згідно волі донаторки, переходили і вісім з десяти ланів церковної землі³⁵⁴. Два лани залишалися вікарію як плата за попередні богослужіння³⁵⁵. Ні Вацлав, ні його наступник Миколай (призначений пізніше), ні оломоуцький єпископ Іоанн з Ноймаркта не визнали такого рішення Войслави і судова суперечка за володіння прибутками від богослужінь у цій сільській церкві тривала аж до 1381 р. Тоді у Празі кардинал-легат Пілеюс, переглянувши справу, виніс остаточний вирок – сільська церква затверджувалася за монастирем домініканок, а вікарій Миколай мав служити коло одного із вівтарів у містечку Кремса (в Оломоуцькій дієцезії)³⁵⁶.

В 1321 р. князь Тройден Мазовецький, підтверджуючи привілеї, надані його попередниками (князями Земовітом, Болеславом і Конрадом) стосовно власності, переданої познанському домініканському монастиреві вздовж ріки Варти, при визначенні відстаней послуговувався відстанню польоту стріли з лука (*usque saggitta advolo*)³⁵⁷. Однак, через стабільність церковно-політичної ситуації саме у цій місцевості такі розрахунки князя в майбутньому не стали предметом суперечок.

Поряд із недосконалістю юридичного оформлення донацій у жодній із держав регіону не було чітко встановленого позбавлення фінансових і матеріальних прав (баниції) тих, хто бажав стати ченцем або черницею Домініканського ордену. Питання передачі майна переважно вирішувалося на користь найближчих родичів новіціата. Тому, у випадку його смерті, монастир міг вимагати своєї частини спадщини під час спадкового переділу майна.

Ідея державного оподаткування ченців була висловлена лише у відомому церковно-політичному трактаті “Реформація імператора Сигізмунда” (1436). Автор трактату пропонував органам державної влади збирати податок з тих хто йшов до монастиря і обмежити ченців у праві мати власність за межами обителі (*item si sollent weder zwing benn noch kein weltlich gut besitzen den ihren widom ist er klain. Ist er groß, so soll man es darnach richten das ieglicher münch hab 40 guldin und ain apt 60.*)³⁵⁸.

Частина монастирів Ордену здавали свої землі і маєтності в оренду шляхтичам або міщанам. Про цю форму ведення монастирського господарства дізнаємось з матеріалів численних судових процесів XIV–XV ст., причиною яких були затримки виплати ренти монастирям. У 1407 р. пріор домініканського монастиря Діви Марії з Чеських Будейовіц розпочав судовий процес проти шляхтича Алсона з Поріча, котрий постійно затримував щорічну виплату 20 кіп празьких грошів за оренду двох ділянок землі у селах Поріч та Куколевічі³⁵⁹. Боячись церковного відлучення, шляхтич погодився сплачувати монастиреві по 6 кіп грошів за себе і своїх нащадків (*ipseus successores*

³⁵² Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – T.15. – S.66.

³⁵³ Ibidem. – S.66.

³⁵⁴ Ibidem. – S.66.

³⁵⁵ Ibidem. – S.66.

³⁵⁶ Ibidem. – S.66.

³⁵⁷ Najdawniejsze księgi sądowe Mazowieckie / Wydali M.Handelsman i K.Tymieniecki. – T.1: 1417–1429. – Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1918. – S.44.

³⁵⁸ Deutsche Reichstagsakten. – Aus 19 Bänden / Hrsg. von E.Wenzel und L.Beer. – Stuttgart: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1891–1935. – Bd.19: Reformation d. Kaiser Sigismund. – S.58.

³⁵⁹ Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny pražské / Red. J.Emler // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích / Ed. G.Friedrich. – Praha, 1887. – T.7. – S.123.

seu executores) доти, поки не поверне усієї суми боргу³⁶⁰. Напевне для керівництва монастиря ця сума виявилася надто малою. У наступному році пріор будейовицького монастиря домігся від короля Вацлава IV грамоти, якою шляхтич-орендар був зобов'язаний сплачувати щорічно не 6, а 12 кіп празьких грошів³⁶¹.

Скрипторіїв чи виробничих майстерень (як це робили бенедиктинці чи цистерціанці) домініканці у своїх монастирських господарствах не організовували. Винятком був домініканський чоловічий монастир св. Андреаса у Кельні (провінція Тевтонія), ченці якого у 90-х роках XIV ст. налагодили успішне виробництво і збут пива власної марки "Кельш". Тривалий час ця домініканська броварня була головним конкурентом не лише місцевих світських виробників пива, але й кельнської архієпископії³⁶². Ринком збуту монастирського пива були прирейнські міста.

Здебільшого монастирі ордену будували й утримували (рідше орендували) млини.

Таким чином, земельні володіння усіх монастирів Домініканського ордену в середньовічних державах центрально-східного регіону Європи поділялися на дві категорії: 1) отримані в подарунок від представників влади на умовах виконання певних фінансово-господарських зобов'язань на користь донатора або держави; 2) оформлені як дар на користь монастиря, без жодних юридичних зобов'язань щодо подарованої власності або за умови здійснення якихось обрядових дій.

Такі землі переважно співіснували одночасно на одних і тих же територіях орденських провінцій.

Матеріальний добробут Ордену зростав нерівномірно і вже від початку появи ордену в регіоні у XIII ст. з'явилася матеріальна диспропорція у забезпеченні монастирів.

Питання про постійну фінансову допомогу монастирям Ордену ніколи не вирішувалося на рівні найвищого орденського керівництва. Лише періодично, після воєнних дій чи стихійних природних явищ, на окремих генеральних капітулах приймалися рішення про допомогу постраждалим ченцям і монастирям Ордену. У 1259 р. на Валенсійській генеральній капітулі приймалося рішення про фінансову і матеріальну допомогу ченцям Ордену, які втекли від татар з території Угорської провінції³⁶³. Однак, інших фактів загальноорденської допомоги окремим монастирям або ченцям, потерпілим від нападів, пожеж або інших природних катаклізмів у державах досліджуваного регіону, в актах генеральних капітул немає.

Варто відзначити, що поділ домініканських монастирів на чоловічі і жіночі не позначався на їхньому фінансово-матеріальному становищі. Жіночі монастирі, не розраховуючи на сторонню допомогу, також самостійно формували власну фінансову і господарську інфраструктуру. Зокрема, жіночі монастирі на території Чеського королівства своєю активністю у фінансовій сфері часто випереджали чоловічі. Власність жіночих монастирів формувалася переважно за рахунок вступних внесків монахинь-новіціаток.

Прихильність шляхти до жіночих монастирів домініканського ордену проявлялася у взаємовигідних юридичних домовленостях, зафіксованих у донаціях або актах купівлі-продажу. Зокрема, у 1412 р. пан Вільгельм з Хлума отримав від празького монастиря св. Анни 100 кіп празьких грошей, продавши села Хваловічі і Влканічі³⁶⁴. Окремим пунк-

³⁶⁰ Desky dvorské království Českého // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích / Ed. G. Friedrich. – Praha, 1883. – T.2: 1395–1410. – S.84–85.

³⁶¹ Ibidem. – S.85.

³⁶² Codex juris municipalis Germaniae mediae aevi. Regesten und Urkunden zur Verfassungs- und Rechtsgeschichte des deutschen Mittelalters / Hrsg. von G. Gengler. – Berlin: Verlag v. Ferdinand Enke, 1863. – S.201.

³⁶³ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum. – Bd.1. – P.103.

³⁶⁴ Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471 / Red. F. Palacký // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích / Ed. G. Friedrich. – Praha, 1844. – T.3. – S.102.

том купчої грамоти зазначалося, що у вказаних селах будуть дотримуватися норм земського права (*s dobrými správci spraviti před každím člověkem pravem zemským*)³⁶⁵.

Монастир домініканок св. Анни в Уезді спочатку володів селом Градец коло Мніхова Градіште³⁶⁶. У 1313 р. орден іоаннітів продав їм колись конфіскований у тамплієрів монастир при церкві св. Вавржинця у Празі. Придбаний монастир щорічно приносив домініканкам 142 копи і 40,5 празьких грошів прибутку³⁶⁷. Від 1329 р. домініканки стали власницями ще одного будинку коло свого монастиря в Празі³⁶⁸. До початку гуситських воєн монастир домініканок володів ще й частиною села Лідіце³⁶⁹. Цей монастир володів великим водяним млином у районі празького передмістя Мелнік, здаючи його в оренду празькому міщанину Кубіну та сплачуючи податки за його роботу³⁷⁰. Ні через хворобу, ні через старість орендар не мав права зупинити роботу млина, бо за умовами оренди усе його майно відразу переходило б монастиреві (*má dědiny postupiti*)³⁷¹.

Багатим був і жіночий монастир ордену в Градці Кралове, якому належали села Віклекі, Собетуш, Тржетуш, Проблуз, Тржесовіце і вісімнадцять ланів землі в селі Кратоноги³⁷².

Празький чоловічий монастир св. Климента, отримуючи кошти від шляхти і міщан лише за задушні богослужіння, поступався перед домініканками.

Окремі жіночі монастирі регіону користувалися фінансовою протекцією пап і прелатів. Празький жіночий монастир св. Анни у Старому Місті (район Праги) мав спеціальний дозвіл папи Боніфация VIII на володіння землями та іншою нерухомістю, постійно поновлюваний його наступниками³⁷³. До 1419 р. монастирю належали села Радліце, Ринолец, Уездец, частина села Любошіна, двір у Пнітлучіх і великий млин на р. Пшовці біля села Мелнік. Абатиси цього монастиря отримували кошти і від оренди житла та нерухомості³⁷⁴. Наприклад, володіючи у Празі так званим Ярошувим Двором (частиною кварталу і одним будинком коло церкви св. Лінгарта), монастир отримував щорічно дві копи і 45 грошів³⁷⁵.

Хоч *de jure* домініканці не підлягали юрисдикції єпископів, ченці ордену не були звільнені від більшості загальноцерковних податків, зокрема, від десятини. Більшість монастирів ордену виплачували десятину єпископам (так звана *decima fumales* або “димне”). Згідно статистичних даних чеського дослідника Ростислава Нови, розмір цього податку був сталим і не перевищував суму еквівалентну трьом празьким грошам³⁷⁶. Отже, такий податок не міг бути обтяжливим для монастирів.

Епідемія чуми 1348–1349 рр. і подальші спалахи цієї хвороби не могли не позначитися на чисельності та матеріальному рівні ченців у монастирях досліджуваного регіону. Після того як, наприклад, Вроцлав постраждав від епідемії 1348 р., у 1356 р. у місцевому монастирі св. Адальберта залишилося тільки чотирнадцять ченців з 30-ти³⁷⁷.

³⁶⁵ Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471/ Red. F.Palacký // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích / Ed. G.Friedrich. – T.3. – S.103.

³⁶⁶ Ibidem. – S.114.

³⁶⁷ Tomek W.-W. Dějepis města Prahy. – T.3. – S.40.

³⁶⁸ Ibidem. – S.40.

³⁶⁹ Ibidem. – S.40.

³⁷⁰ Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny pražské. – S.240.

³⁷¹ Ibidem. – S.241.

³⁷² Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae. – T.3. – S.83.

³⁷³ Les Registres Gregoire IX recueil des bulles. – T.3. – P.64.

³⁷⁴ Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471. – T.3. – S.544.

³⁷⁵ Ibidem. – S.544.

³⁷⁶ Nový R. Dýmne // Časopis Společnosti Přátel Starožitností. – 1960. – Ročník 68. – Č.1. – S.41.

³⁷⁷ Kantak K. Dzieje Kościoła polskiego. – T.2. – S.67.

Саме з огляду на важкі наслідки “чорної смерті” папський легат Гвідо, перебуваючи у Зальцбурзькій архієпископії, у 1349 р., видав наказ архієпископу тимчасово не обтяжувати оплатами церковних податків домініканців постраждалих монастирів³⁷⁸. Як вплинув перебіг епідемії на фінансовий стан інших монастирів ордену, на жаль, інформації немає через несистематизованість джерел.

Повністю були звільнені від сплати десятини тільки ті монастирі, які систематично займалися благодійністю або утримували притулки для бідних³⁷⁹. Серед усіх домініканських монастирів на величезній території регіону лише монастир у м. Кошице (Угорське королівство) займався благодійною роботою серед міської бідноти після 1455 р., коли було оголошено про його дисциплінарне реформування³⁸⁰.

Незалежно від усіх наданих раніше податкових привілеїв домініканські монастирі, як і монастирі інших орденів, були зобов'язані утримувати своїм коштом папських легатів, котрі зупинялися в їхніх обителях³⁸¹.

В державах Західної Європи Домініканський орден був повністю звільнений від державного і місцевого оподаткування, а у більшості країн досліджуваного регіону монастирі домініканців не звільнялися від державних і місцевих податків.

У Чеському королівстві домініканські монастирі сплачували податки за володіння землею в межах королівських міст³⁸². Суми, сплачувані домініканськими монастирями до міських скарбниць, не були великими. В Оломоуці щорічний податок з монастиря на користь міста сягав лише двох празьких грошів³⁸³. Домініканки з м. Ратибор (Силезія) щорічно платили на користь міста три гривні польської лічби, а від 1382 р. податок цього монастиря зріс до чотирьох гривень і одного фертона польської лічби³⁸⁴. Приблизно такі ж суми щорічно платили домініканці в інших містах Чеської держави³⁸⁵.

В окремих випадках, враховуючи якісь заслуги стосовно своєї влади, папи могли своїм рішенням звільняти монастирі Ордену від будь-яких виплат. Зокрема, у 1287 р. папа Миколай IV звільнив познанський монастир домініканок від усіх виплат, які збиралися легатами курії³⁸⁶. У грамоті не вказано терміну дії документу, тому, ймовірно, що привілей втратив чинність після понтифікату Миколая IV.

Найбільший податок на користь міської скарбниці сплачували домініканці у Вроцлаві, де міська влада встановила його у розмірі 20-ти марок сріблом з кожного монастиря міста³⁸⁷. Загальна сума цього податку, наприклад, у 1355 р. склала 200 марок³⁸⁸. Високе оподаткування церков і монастирів Вроцлава мало політичне підґрунтя. Чеські королі, які *de facto* володіли Силезією від першої чверті XIV ст., намагалися

³⁷⁸ Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378. – S.132.

³⁷⁹ Ptašník J. Kolektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce Piastowskiej // Rozprawy Akademii Umijętności. – Kraków, 1907. – №50. – S.24.

³⁸⁰ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum. – T.2. – P.301.

³⁸¹ Copialbuch des apostolische Nuntius Bertrand de Macello 1366–1368 / Ed. A.Nováček // Vestník Královské Česke Společnosti Náuk. Třída Filozoficko-historicko-Filologicka. – 1895. – D.25. – S.38.

³⁸² Prochaska V. Beiträge zur Verfassungsgeschichte Böhmens am Beginne des 14. Jahrhunderts // Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutsches in Böhmen. – 1881. – Bd.19. – S.10.

³⁸³ Über das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau / Hrsg. von W.Saliger // Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. – Brünn: Verein für Deutsche Geschichte in Böhmen, 1882. – Sektio 3. – Bd.3. – S.57.

³⁸⁴ Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W.Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae (далі CDS). – Tom 2. – Breslau: Josef Max & Comp., 1859. – S.182–183.

³⁸⁵ Prochaska V. Beiträge zur Verfassungsgeschichte Böhmens. – S.8.

³⁸⁶ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – T.3. – S.179.

³⁸⁷ Henricus Pauper Rechnungen der Stadt Breslau von 1299–1358, nebst zwei Rationarien von 1386 und 1387, dem Liber Imperatoris vom Jahre 1377 und den ältesten breslauer Statuten / Hrsg. von C.Grünhagen // Codex diplomaticus Silesiae. – 1882. – Bd.4. – S.63.

³⁸⁸ Ibidem. – S.63.

ліквідувати принизливе для своєї держави підпорядкування Вроцлавської єпископії гнзненським архієпископам. Високі податки були одним із засобів політичного тиску на монастирі, юридично підпорядковані польським церковним структурам. Вроцлавський магістрат, керівні органи якого склалися переважно з німецьких міщан і купців, беззастережно підтримував усі дії королівської влади, спрямовані проти монастирів міста³⁸⁹. Джерела фіксують також неодноразові конфлікти вроцлавської міської влади з єпископатом і чернечими орденами з приводу обмеження прав володіння монастирів у межах міста чи передмість³⁹⁰.

Згідно середньовічного законодавства Чеського королівства придбані монастирями землі та нерухомість за допомогою актів купівлі-продажу не оподатковувалися. У 1355 р. імператор Карл IV в одній із статей свого законодавчого проекту "Majestas Carolina" робив спробу виправити ситуацію на користь держави, пропонуючи запровадити обов'язковий податок (20 празьких грошів) для монастирів, котрі придбали землі та нерухомість у світських осіб³⁹¹. Однак, сейм Чеського королівства, представлений магнатами і прелатами, котрі не бажали посилення королівської влади, відхилив цей проект взагалі.

З другої половини XIV ст. окремі чеські шляхтичі, гостро потребуючи грошей, продавали свої маєтності монастирям домініканського ордену. У 1391 р. шляхтич Добеш з Яблонце продав пріору Войцеху із домініканського монастиря у місті Бороун свої маєтки в Левіне і Несвачілах за шість кіп грошів³⁹². В свою чергу, окремі монастирі домініканського ордену, потребуючи коштів, також продавали або закладали свої маєтності. Зокрема, у 1358 р. празький архієпископ Ернест з Пардубіц заборонив домініканкам з м. Хеб (Егер) продавати чи закладати під проценти власність монастиря світським особам³⁹³. У 1419 р. пріориса празького монастиря св. Анни Агнеса з Штернберга продала празькому міщанину Шимону монастирське село Радліце³⁹⁴.

В Богемській орденській провінції практикувалася купівля-продаж майна та нерухомості між монастирями різних орденів. У 1356 р. збраславський цистерціанський монастир купив за 160 кіп грошей у градецького монастиря домініканок село Тржесовіце³⁹⁵. Акти купівлі-продажу, які здійснювали монастирі, державою не оподатковувалися.

На території Угорської орденської провінції, згідно Березівського трактату 1233 р., земельні володіння церкви і чернечих орденів звільнялись від усіх державних і місцевих податків³⁹⁶. Домініканський монастир у Пешті, згідно умов цього ж трактату, отримав право зберігати у своєму приміщенні гроші, одержані католицькою церквою Угорщини від монополії на видобуток і продаж солі³⁹⁷. Веспремський монастир домініканок, згідно привілеїв пап Олександра IV і Боніфация IX, щорічно отримував із скарбниці місцевої єпископії 60 марок сріблом, 100 овець і 50 бочок вина³⁹⁸. Однак, у 1351 р. король Людовик I Анжуйський ухвалив обмеження щодо землеволодіння церкви та чернечих орденів. Відповідно до них лише король або придворний суддя

³⁸⁹ Grünhagen C. König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. – S.37.

³⁹⁰ Długosz J. Dzieje Polski. – T.4. – S.110–111.

³⁹¹ Majestas Karolina / Ed. F.Palacký // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. – Praha, 1844. – T.3. – S.192.

³⁹² Výpisy z českých původních listin. – T.7. – S.640.

³⁹³ Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten prager Erzbischof Arnest von Pardubic / Hrsg. von F.Tadra // Archiv für Österreichische Geschichte (далі – AÖG). – 1880. – Bd.61. – S.502.

³⁹⁴ Zápisy pražské obecní od roku 1401 do 1430 / Red F.Palacký // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. – Praha, 1844. – 1846. – T.4. – S.371.

³⁹⁵ Listy kláštera Zbraslavského / Red. F.Tadra // Historycký Archiv Česke Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. –1902. – S.34.

³⁹⁶ Timon Á. Ungarische Verfassungs-und Rechtsgeschichte. – S.40.

³⁹⁷ Pfeiffer N. Die Ungarische Dominikanerprovinz. – S.39.

³⁹⁸ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum. – T.1. – P.402.

дозволяли духовним особам володіти земельною власністю чи маєтками³⁹⁹. Згідно того ж указу, печатки монастирів втратили юридичну силу в питаннях землеволодіння⁴⁰⁰. Тому земельні справи домініканського ордену, як і решти духовенства, розглядали світські суди. Це давало можливість структурам державної влади Угорського королівства частково контролювати майно церкви і чернечих орденів і отримувати певні кошти за допомогою вирішення судових справ.

У 1341–1344 рр. хорватські та далматинські міста були окуповані Сербією. Однак, короточасна зміна конфесійної орієнтації представників державної влади не позначилася негативною на становищі домініканських монастирів. Сербський король Стефан Душан гарантував недоторканість власності і привілеїв домініканських монастирів⁴⁰¹. У свою чергу папа Климент VI у 1345 р. навіть дозволив домініканцям у містах Которі і Скадарі збільшувати свої маєтності⁴⁰².

Матеріальне забезпечення домініканських монастирів у Трансильванії, яка від XI ст. входила до складу Угорського королівства, було низьким. Міцні позиції тут займала православна церква, підтримувана магнатами і значною частиною селянства. Тому на місцевому рівні не лише загальноорденські, але й місцеві привілеї домініканців часто ігнорувалися представниками світської влади. В 1299 р. домініканці з трансильванського міста Альба скаржилися угорському королю Андрію III на те, що воєвода Ладислав не визнає привілеїв їхнього монастиря стосовно маєтностей у селі Іген і відмовляється підтвердити привілеї (*memorata privilegia non cancellata, non abrasa nec viciata*)⁴⁰³. Домініканці просили короля підтвердити дію п'яти привілейних грамот підписаних його попередниками Белою IV і Ласло IV⁴⁰⁴.

Католицька церква мала вплив лише серед угорських і німецьких колоністів (секеїв і саксів), які масово переселялися у спустошену монголо-татарами Трансильванію після 1241 року. Незважаючи на королівські привілеї, неодноразово даровані колоністам, їхнє матеріальне становище не дозволяло належною мірою підтримувати католицькі церкви і монастирі. З послабленням королівської влади в кінці XIII на поч. XIV ст. втратили юридичну силу більшість раніше наданих привілейних грамот переселенців.

Оскільки, колоністи бідніли, опиняючись в залежності від місцевих феодалів, бідніли і домініканські монастирі, позбавлені можливості отримувати грошові донації. У 1360 р. домініканські монастирі у Клужі, Тімешоарі і Брашові були вже настільки бідними, що самі просили керівництво ордену дати їм кошти на ремонт монастирських споруд (*renovatio*)⁴⁰⁵.

Незадовільний матеріальний стан трансильванських монастирів Ордену викликав занепокоєння окремих понтифіків. Зокрема, папа Климент IV визнав, що у цій частині Угорського королівства монастирі перебувають у жалюгідному стані (*paupertate fundatis*)⁴⁰⁶. Під час османської агресії у Трансильванію (від 1415 р.) більшість католицьких чернечих згромаджень (в тому числі і домініканці) неодноразово залишали цю територію.

У 1405 р. угорське дворянство розпорядженням короля Сигізмунда I Угорського королівства і за згодою сейму було звільнене від сплати десятини католицькій церкві, яка від 1222 р. збиралася не грішми, а продуктами (переважно вином)⁴⁰⁷. Це суттєво зменши-

³⁹⁹ *Articuli diaetalis annorum 1000–1525. Decreta ab anno 1000 usque ad 1525 / Ed. J.Nagi, A.Kolosvári // Corpus Juris Hungarici editio millenaria memorabilis. – Leipzig: Dunker & Humblot, 1901. – S.179.*

⁴⁰⁰ *Ibidem. – S.179.*

⁴⁰¹ *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – T.12. – P.300–301.*

⁴⁰² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. – T.9. – Vol.1. – P.504–505.*

⁴⁰³ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgens. Enthaltend Urkunden bis zum Ausgang des Arpadischen Mannstammes/ Hrsg. von G.Teutsch, F.Firnhaber // Fontes rerum Austriacarum. – 1857. – 2 Abt– Bd.15. – S.15.*

⁴⁰⁴ *Ibidem. – S.15.*

⁴⁰⁵ *Ibidem. – S.84.*

⁴⁰⁶ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. – T.9. – Vol.1. – P.125.*

⁴⁰⁷ *Articuli diaetalis annorum 1000–1525. – P.506.*

ло вплив і матеріальні статки тих монастирів Домініканського ордену, які займалися збором цього податку на території королівства. В 1410 р. домініканський абат з монастиря у м. Наддемелку скаржився естергомському архієпископові на те, що місцеві дворяни вже не платять десятину його монастирю і через це обитель, перебуваючи під загрозою церковного відлучення, затримує плату усіх церковних податків⁴⁰⁸.

У 1422 р., очевидно під тиском політичних обставин (війн проти гуситів), дію антимонастирських законів було призупинено і монастирі усіх орденів у королівських містах на три роки звільнялися від податків на користь держави (*den alleyn das kirchen, kloster, spital vnd alle gotishevser, vnnnd ire priesterschaft, sol nicht pflichtig seyn czu paiten dreu iar*)⁴⁰⁹. Це призвело до нового неконтрольованого зростання монастирських прибутків за рахунок віруючих.

У Австрійському герцогстві (провінція Тевтонія) домініканські монастирі взагалі не мали земельної власності за межами монастирських споруд. Керівництво монастирів приймало від віруючих лише грошові донації. Основною причиною цього явища було те, що тут не було земель, вільних від церковної чи світської юрисдикції. Усі домініканські монастирі на території Австрійського герцогства були повністю звільнені від державних і місцевих податків.

Хоч домініканці у землях Тевтонського ордену адміністративно належали Польській орденській провінції, фінансова і господарська діяльність їхніх монастирів повністю підпорядковувалися правовим нормам орденської рицарської держави. Домініканські монастирі, розташовані на території міст Орденської держави, сплачували на користь магістра податок за монастирську маєтність у розмірі 2-х марок сріблом⁴¹⁰. Гроші везлися або безпосередньо до замку Верховного магістра в Мальборк (Марієнбург), або їх передавали через ратманів міст, де були монастирі ордену.

Не всі домініканські монастирі були спроможні здійснювати подібні виплати, живучи лише на пожертви віруючих. Наприклад, пріор ризького монастиря Конрад Лонгус разом із францисканцем Генріхом з Кокенхаузена домагалися від магістрату міста, щоб їм були визначені натуральні повинності замість грошових виплат⁴¹¹. Очевидно, ченці проводили місіонерську роботу і розраховували лише на такий вид милостині.

Жіночі монастирі у містах Тевтонського ордену були біднішими, ніж чоловічі. Монастир торунських домініканок складався із черниць польського походження, котрі, згідно даних С.Василевського, жили дуже бідно. Цей дослідник наголошує, що дуже часто денний раціон торунської монахині складався лише з одного яйця⁴¹².

На територіях Тевтонської і Лівонської рицарських держав, Домініканський чернечий орден не мав права набувати землю або іншу нерухомість поза межами своїх монастирів. У 1246 р. магістр Тевтонського ордену Конрад фон Гогенлоє дозволив домініканцям побудувати у м. Ельблонзі церкву і монастир, але заборонив ченцям

⁴⁰⁸ Oklevéltar a magyar királyi. Kegyuri jog történetéhez / közli V.Fraknoi. – Budapest: AMagyar Tudományos Akadémia, 1899. – 235 old.

⁴⁰⁹ *Offner Stadtrecht von 1244–1421* / Hrsg. von A.Micnay und P.Lichner. – Preßburg: Verlag v. K.-F.Vigand, 1845. – S.217.

⁴¹⁰ *Marienburg Treßlerbuch der Jahre 1399–1409* / Hrsg. von K.Joachim. – Königsberg: Verlag von Thomas & Opperman, 1896. – S.102–103.

⁴¹¹ *Riga's ältere Geschichte in Uebersicht, Urkunden und alten Aufzeichnungen zusammengestellt* / Hrsg. von C.E.Napiersky // *Monumenta Livoniae antiquae. Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und anderen schriftlichen Denkmälern und Aufsätzen welche zur Erläuterung der Geschichte Liv-Est- und Kurland dienen.* – Riga–Leipzig–Dorpat: Verlag von Eduard Frantzens Buchhandlung, 1845. – Bd.3. – S.201.

⁴¹² *Wasylewski S. Klasztor i kobieta. Studium z dziejów.* – Kraków: Księgarnia Literacka, 1958. – S.127.

будувати дзвінницю і купувати земельні ділянки в межах міста⁴¹³. Опротестувати такі дії магістра взагалі було неможливо, тому, що булла папи Олександра IV від 1257 р. забороняла духовенству застосовувати будь-які церковні покарання стосовно рицарів⁴¹⁴. У 1344 р. міщани Гданська, за сприяння бургомістра і окремих рицарів, безкарно привласнили собі половину території домініканського монастиря св. Миколая, позбавивши його доступу до ріки Мотлави (притоки Вісли)⁴¹⁵.

У Торуні, де купці та міщани зазнавали великих утисків з боку тевтонських рицарів, ставлення до домініканців польського походження з боку німецьких міщан було більш толерантне. У 1409 р. торунський купець Тілеман з Алена заповів місцевому монастирю св. Миколая п'ять марок сріблом від усіх своїх майбутніх прибутків⁴¹⁶. Однак, не всі гроші, котрі заповідалися в цьому місті на користь монастиря домініканців, переходили до нього. Зокрема, у 1422 р. торунський купець Ніколаус Страсберг, збираючи свій борг від міщанина Ганса Сейденфадема, отримав суму боргу саме з тих коштів, котрі Ганс заповів раніше на користь монастиря⁴¹⁷. Під час конфліктів Польського королівства і Тевтонської орденської держави домініканці польського походження часто змушені були покидати місто.

На території етнічних польських земель домініканські монастирі не мали великої диспропорції у своєму матеріальному забезпеченні. Наприклад, монастир у Ратиборі володів сімома селами на території Ратиборського князівства у Силезії⁴¹⁸.

Багатим був і краківський монастир св. Трійці. Ще до прибуткової канонізації у 1591 р. мощей одного із засновників монастиря, Яцека Одровонжа, монастир спільно із францисканцями став володіти селом Праднік біля Кракова. Цікаво, що це село раніше належало краківській капітулі й акт був здійснений у 1343 р. за згодою єпископа Якоба⁴¹⁹. Володіючи цим одним селом, монастир лише від сільської корчми отримував щорічно 20 марок⁴²⁰. Своїми прибутками від млина і ставу (сягали приблизно восьми гривень щорічно), краківський монастир ділився з тинецьким монастирем ордену⁴²¹. Катастрофічні наслідки мала пожежа цього краківського домініканського монастиря у 1454 р. Після неї монастир св. Трійці змушений був поступитися на користь міста правом доступу до води з р. Рудава і закрити свій водяний млин, одержавши від магістрату компенсацію (24 тисячі цеглин)⁴²².

Інші домініканські монастирі у польських землях мали менші маєтності і прибутки. Люблінський монастир св. Урсули володів п'ятьма садами в межах передмістя, і ще й отримував три гроші від кожного із трьох ярмарків, що відбувалися в межах міста⁴²³.

⁴¹³ Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur ältern Geschichte Preußens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten. – Aus 2 Bänden / Hrsg. von J. Voight. – Paschkeschen Buchdruckerei, 1836. – Bd.1: 1217–1300. – S.67.

⁴¹⁴ Urkundenbuch des Deutschen Ordens / Hrsg. von J. Hennes. – Aus 2 Bänden. – Mainz: Verlag v. Franz Kirchenheim, 1861. – Bd.1. – S.180.

⁴¹⁵ Hirsch T. Handels- und Gewerbsgeschichte Danzigs unter der Herrschaft des Deutschen Ordens // Preisschriften gekrönt und herausgegeben von der fürstlich Jablonowski'schen Gesellschaft zu Leipzig. – №6. – 1858. – S.142.

⁴¹⁶ Die Constitutionen des Predigerordens in der Redaktion Raimundus von Pennafort 1245 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – 1891. – Bd.5. – S.56.

⁴¹⁷ Ibidem. – S.72.

⁴¹⁸ Długosz J. Dzieje Polski. – T.4. – S.61.

⁴¹⁹ Zbiór dokumentów Małopolskich / Wyd. S.Kuraś // Materiały Komisji Nauk Historycznych. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 1962. – T.5. – Cz. 1: Dokumenty z lat 1257–1420. – S.41.

⁴²⁰ Długosz Joannis Senioris canonici cracoviensis. Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus / Pod red. S.Przedzieckiego. – Cracoviae: Typographia Kirchmajeriana, 1864. – S.63.

⁴²¹ Ibidem. – S.66.

⁴²² Barącz S. Klasztor i kościół dominikanów w Krakowie. – S.49.

⁴²³ Długosz Joannis Senioris canonici cracoviensis. – P.118.

Завдяки привілею Поморського князя Мсцівоя домініканський монастир у місті Тшеві мав право вільного вилову риби у Віслі, а також був повністю звільнений від мита і плати за камінь, дерево та гіпс на території всього князівства⁴²⁴.

Одним із найбагатших монастирів Ордену в українських землях, окупованих Польським королівством, був львівський домініканський монастир Божого Тіла.

Після того як Владислав Опольський став палатином Польщі і покинув галицьку землю у 1378 р., активна місіонерська робота “Societas” припинилася, але львівський домініканський монастир продовжував отримувати нові привілеї і донації не лише від місцевої польської шляхти і прелатів, але і безпосередньо від Польської держави, після встановлення останньою політичного контролю над Галичиною.

Під час правління короля Владислава II Ягайла (1385–1430) монастир отримав від короля в подарунок корчму в с. Ушковичі коло річки Золота Липа⁴²⁵, що давало монастирю право торгувати алкогольними напоями, виробленими у монастирських володіннях. У 1397 р. король Владислав Ягайло надав володінням львівського домініканського монастиря магдебурзьке право. Згідно його умов львівський домініканський монастир отримав дозвіл на заснування в межах своїх володінь плебаній, незалежних від юрисдикції єпископів⁴²⁶. До XVI ст. такі плебанії були організовані в селах: Кошеїв, Борки, Гряда, Воля Гамулецька, Вулька, Зарудці, Зашків, Завадів⁴²⁷. У них проживали переважно селяни польського походження, оскільки домініканці мали дозвіл крім створення плебаній, запрошувати і колоністів-осадників. Надання магдебурзького права для володіння монастиря Ордену відбулося тільки для львівських домініканців. Жоден інший домініканський монастир в українських землях такого права не отримав. Домініканці інших монастирів Галичини намагалися самочинно уникнути виконання обов'язку парафіяльних виплат єпископам. Тому в 1407 р. перемиський єпископ Матвій погрожував домініканцям і францисканцям своєї дієцезії інтердиктами у випадку несплати податків від плебаній контрольованих монастирями⁴²⁸.

В 1399 р. села Зашків, Кошеїв і Кротошин, спеціальним рішенням галицького архієпископа Якоба Стрепи, були повністю звільнені від виплати десятини на користь консисторії⁴²⁹. Такі дії прелата обумовлювалися вагомими політичними причинами. Майнові конфлікти попереднього архієпископа Бернарда Єліти з львівським магістратом у 1389–1391 рр., загрожували розколом у середовищі нечисленних (у порівнянні з православними) католиків. Щоби духовно і політично консолідувати католицькі громади Галичини, Я.Стрепа наданням привілеїв чернечим орденам сподівався послабити фінансові конфлікти між ченцями та парафіяльним католицьким кліром. Однак, у першій чверті XVII ст. звільнені від десятини села стали одною із причин конфлікту між монастирем і львівським архієпископом Станіславом Гроховським.

Попри особисту прихильність Владислава II до львівських домініканців, король вмів захищати інтереси місцевої світської влади. Монастир не був звільнений від світських оплат. У Львові домініканці сплачували на користь міста річний податок у розмірі двох кіп грошів⁴³⁰. Очевидно, сплачували його тільки за володіння землею в межах міських мурів. У співвідношенні до прибутків монастиря цей податок був мі-

⁴²⁴ Kodex dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje królów Polskich. – T.2. – S.482.

⁴²⁵ Akta grodzkie i ziemskie. – T.5. – S.42.

⁴²⁶ Ibidem. – T.2. – S.45.

⁴²⁷ Gilewicz A. Stanowisko i działalność Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1378 // Prace historyczne wydane ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Koła historyków Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1878–1928 / pod. red. L.Finkela. – Lwów: Koło Akademickie, 1928. – S.99.

⁴²⁸ Akta grodzkie i ziemskie. – T.5. – S.47–48.

⁴²⁹ Ibidem. – T.4. – S.32.

⁴³⁰ Zubrzycki D. Kronika miasta Lwowa. – Lwów: Instytut Stauropigijski, 1844. – S.112.

зерним і повністю покривався навіть окремими донаціями. Зокрема, у 1442 р. шляхтич Станіслав з Давидова записав на користь монастиря три копи грошей від щорічних прибутків свого маєтку в селі Давидів⁴³¹. Так само у 1445 р. шляхтич Дмитро Шпиклос гарантував домініканцям аж дванадцять кіп грошей від проданої риби з кожного спуску свого ставу в околицях Бережан і чотири копи від ставів в околицях Золочева⁴³². До кінця XVII ст. домініканський монастир у Львові взагалі був звільнений від міських податків. Але навіть володіючи селами, львівський домініканський монастир все ж не мав повної господарської самодостатності. Про нестабільність фінансового і матеріального становища монастиря свідчить позика 20-ти грошів, яку в 1414 р. він взяв у магістрату для того, щоб організувати потрібні йому підводи⁴³³.

Таким чином, грошові та земельні донації шляхти і багатих міщан залишалися основною статтею прибутків львівського домініканського монастиря Божого Тіла.

Документація львівських домініканських фільварків збереглася фрагментарно і хронологічно охоплює період першої чверті XIX ст. Але в реєстрах Львівського городського суду під 1443 р. зафіксований конфлікт, що виник між львівським домініканським монастирем і селянами села Кошеєва. Сторони конфлікту представляли пріор монастиря і селянин Іван. Іван зі своїми людьми погодився на якісь умови пріора і гарантував, що ні він, ні селяни не будуть більше погрожувати монастирській адміністрації (*przegraszacz*)⁴³⁴.

Львівський домініканський монастир Божого Тіла проводив активні лихварські операції. Безпосереднім кредитором, як правило, виступав пріор монастиря. У 1442 р. пріор Миколай позичив шляхтичеві Михайлу з Хотина (*Choczen*) перед святом Пасхи 100 гривень, зобов'язуючи останнього повернути гроші під час цього свята⁴³⁵. Оскільки боржник не зміг вчасно повернути борг, пріор, через свого адвоката Миколая Голгорського у львівському городському суді рішуче вимагав повернути борг вже під час Томиної Неділі (*Conductum Pasche*). У разі затримки виплати боргу на боржника чекало безчестя (*infamia*) і конфіскація майна⁴³⁶.

Домініканський монастир у Львові не мав ні школи, ні лікарні, ні притулку для бідних. Накопичуючи землі і матеріальні цінності, львівські домініканці не гребували ніякими засобами. Вже від кінця 80-х років XIV ст. прослідковуються активні намагання львівських домініканських ченців втручатися у нотаріальний переділ майна міщан і місцевої шляхти, хоч своїми діями вони провокували конфлікти не лише з магістратом, але і з галицьким католицьким архієпископом та плебанам.

Збагачуючи свій монастир, домініканці не зупинялися навіть перед привласненням земель інших церковних інстанцій. Так, у 1390 р. пріор Матернус прийняв у власність свого монастиря поле шляхтича Конрада Луського, котре той раніше відібрав у Галицької архієпископії⁴³⁷. Конрад дарував монастиреві згадане поле за умови, що його буде поховано у цьому львівському монастирі⁴³⁸. Хоч суперечка з архієпископом завершилася накладенням інтердикту на монастир, подальші суперечки архієпископа Бернарда Єліти із владою Львова і особиста прихильність до пріора Владислава Ягайла дали змогу монастиреві юридично закріпити за собою згадане поле.

⁴³¹ Akta grodzkie i ziemskie. – T.5. – S.76.

⁴³² Ibidem. – S.83.

⁴³³ Najstarsza księga miejska 1382–1389 // Wyd. A.Czołowski // Pomniki Dziejowe Lwowa. – Lwów: Gmina miasta Lwowa, 1892. – T.1. – S.137.

⁴³⁴ Akta grodzkie i ziemskie. – T.14. – S.75.

⁴³⁵ Ibidem. – T.14. – S.105.

⁴³⁶ Ibidem. – S.105.

⁴³⁷ *Abraham W.* Początki arcybiskupstwa łańcubskiego we Lwowie. – S.21.

⁴³⁸ Ibidem. – S.21.

Т.Трайдос, фактично перший і досі єдиний серед польських істориків церкви, хто визнав, не вдаючись у деталі, що керівництво львівського домініканського монастиря, всупереч нормам статуту ордену проводило політику активної участі у переділі майна померлих донаторів або померлих ченців монастиря Божого Тіла⁴³⁹.

Мабуть, тому представники державної влади не завжди захищали матеріальні інтереси львівських домініканців. У 1430 р., наприклад, львівські райці лише після наказу короля повернули монастиреві Божого Тіла у Львові книги, залишені для зберігання в ратуші (очевидно у заставу) домініканцем Андреасом Ваншігом⁴⁴⁰. Ще показовим є приклад спадкового розподілу майна між львівським пріором Миколаєм і спадкоємцями шляхтича Андрія – Іваном, Олександром і княгинею Гурковими. Судові засідання з цього приводу відбувалися у Львові та Кракові в 1441–1442 рр. Справа стосувалася володіння селами Лисятичі та Стриянець, на володіння якими претендував згідно заповіту і львівський домініканський монастир, інтереси якого представляв пріор Матвій. Тільки завдяки втручання у перебіг судової справи краківського і львівського старост Яна з Чижова і Петра Одровонжа монастир програв процес і навіть був позбавлений грошової компенсації⁴⁴¹.

В окремих випадках львівська міська адміністрація лише встигала проводити баніцію (позбавлення громадянських прав) тих львівських міщан, котрі вступали до львівського домініканського монастиря. Прохання новіціатів турбуватися про своїх родичів бралися до уваги, але майно після смерті родичів все одно ставало монастирською власністю⁴⁴².

Бувало й так, що окремі державні або міські службовці, незважаючи ні на приналежність до Ордену, ні на сан, відверто привласнювали гроші, що належали ченцям. Зокрема, пріор домініканського монастиря, Миколай з Луцька, скаржився у львівському гродському суді на те, що митник Шахнон на митниці в містечку Городок біля Львова несправедливо відібрав у нього п'ять гривень. Очевидно, пріора обурювала не тільки сама втрата грошей, а і те, що їх відібрав єврей (*perfidum Schachnon Judeum thelonator*). До речі, митник поводить себе настільки зухвало, що тричі не з'являвся до суду⁴⁴³. На жаль, подальший перебіг цієї справи невідомий, хоч, очевидно, митник грошей так і не повернув. Реально вплинути на такого державного службовця за допомогою інтердикту або й навіть інквізиційного трибуналу було неможливо, бо митник не припустився до богохульства.

В церковно-політичних умовах держав Західної Європи, де безперешкодно діяли інквізиційні трибунали, такий перебіг справи стосовно домініканця був би неможливий, бо винному довелось б постати саме перед таким трибуналом, вирок якого міг скасувати лише папа.

Захланність ченців львівського домініканського монастиря могла породжувати лише протидію і привертати до монастирського майна і грошей увагу різноманітних аферистів, дії яких залишалися безкарними. У 1442 р. шляхтич Ян Шадурка не лише заволодів ставом в межах Львова, яким володів львівський домініканський монастир, а ще й спустив воду і безперешкодно продав рибу⁴⁴⁴.

⁴³⁹ Trajdos T. Dobroczynicy mendykantów średniowiecznego Lwowa // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów/ pod red. S.Kuchuńskiego. – Warszawa: DIG, 1999. – S.249.*

⁴⁴⁰ Trajdos T. Dobroczynicy mendykantów średniowiecznego Lwowa // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów/ pod red. S.Kuchuńskiego. – S.234.*

⁴⁴¹ Akta grodzkie i ziemskie. – T.14. – S.52.

⁴⁴² Księga ławnicza miejska 1441–1448 / Wyd. A.Czołowski // *Pomniki Dziejowe Lwowa. – 1911. – T.4. – S.46.*

⁴⁴³ Akta grodzkie i ziemskie. – T.14. – S.49.

⁴⁴⁴ Ibidem. – S.49.

У 1444 р. польський король Владислав III (очевидно на прохання магістрату) зобов'язав усіх осіб духовного стану міста, котрі проживали у Львові, в річний термін продати всі успадковані будинки та нерухомість з метою повернення їх у правове поле міської влади⁴⁴⁵. Однак, того ж року загибель короля у битві під Варною не дала змоги львівській міській владі надалі рішуче протидіяти намірам духовенства отримувати майно за рахунок власності міста.

Тому львівський монастир Божого Тіла, нагромадивши у XV–XVII ст. значні фінансові ресурси, у XVIII ст. продовжував систематично скуповувати (або і захоплювати) будинки та іншу нерухомість на території міста і передмість.

Секуляризаційні реформи австрійської адміністрації у 80-х рр. XVIII ст. перервали “ділову” активність цієї обителі і змусили її пріорів організувати гімназію. Приблизно в цей період сформувався і бібліотечний фонд львівського домініканського монастиря. Складався він в основному з книг, котрі належали ліквідованим монастирям ордену на територіях Австрійської та Російської імперій.

Не байдужим до придбання приватної власності і отримання коштів було і керівництво перемиського домініканського монастиря Діви Марії. У 1446 р. пріор цього монастиря Миколай позичив місцевому мельнику Петрові певну суму грошей під заставу його поля⁴⁴⁶. Коли гроші у визначений термін не були повернуті, пріор через суд вимагав віддати монастиреві поле і, навіть, млин⁴⁴⁷. Врешті справу залагодили сплатою пріорові п'ятдесяти гривень та обіцянкою мельника записати у своєму заповіті, що млин після його смерті перейде на користь монастиря⁴⁴⁸.

Інші домініканські монастирі у галицьких землях не відзначилися активністю ні у церковній ні у фінансово-матеріальній сферах.

Документальних джерел з XIV–XV ст. про монастирі в Жовкві, Белзі, Коломиї, Тербовлі та Ланьцуті (останні *de jure* продовжували перебувати у складі Польської провінції) майже не збереглося. Відомо тільки, що у 1358 р. жовківський монастир володів селом Звартів. З відома короля Казимира III його подарував монастиреві для молитв за свою душу львівський староста Абрагам⁴⁴⁹. Коломийський домініканський монастир, заснований у 1412 році, володів одним тільки ланом землі⁴⁵⁰, а ланьцутський монастир виник у 1349 р. і діяв лише в середовищі німецької колонії міста⁴⁵¹.

Орден несистематично провадив інквізиційну роботу у державах Центральної та Східної Європи. Тому домініканці не мали дієвих засобів захисту власного майна та грошей. Домініканські ченці, незахищені з боку місцевої державної влади, ставали об'єктами нападу розбійників. Зокрема, у 1348 р. домініканець Мартин із Петтау був пограбований по дорозі до словенського містечка Віпах⁴⁵². Грабіжники відібрали у ченця коня і майже вісім дукатів⁴⁵³. Представники місцевої державної влади потерпі-

⁴⁴⁵ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. / Упорядник М.Капраль, наукові редактори Я.Дашкевич, Р.Шуст. – Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1998. – С. 99–100.

⁴⁴⁶ Księga ławnicza miasta Przemyśla 1445–1452 / Wydali J.Smolka i Z.Tymińska. – Przemyszl: Nakładem Gminy miasta, 1936. – S.26.

⁴⁴⁷ Ibidem. – S.31.

⁴⁴⁸ Ibidem. – S.34.

⁴⁴⁹ Львівська бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Фонд Олександра Чоловського. – Спр. 47/II. Копії описів та привілеїв домініканських монастирів у Галичині та Поділлі. (Оригінали, реєстри та копії XVII–XIX ст.). Орієнтовне датування 1663–1826. – Арк. 78.

⁴⁵⁰ Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy. – S.267.

⁴⁵¹ Motylewicz J. Ludność, życie gospodarcze i religijne Łańcuta. – S.29.

⁴⁵² Gradivo za slovensko zgodovino v archivih in bibliotekah Vidma 1270–1405. – S.57.

⁴⁵³ Ibidem. – S.75.

лому не допомогли і тому пограбований монах змушений був звернутися по допомогу аж у Відень⁴⁵⁴.

Під час загострення політичних і військових конфліктів на території регіону у другій половині XIV ст., розбійницькі напади феодальних банд і військових найманців на подорожуючих домініканських ченців почастишали. Тому, згідно умов орденського статуту від 1407 р., домініканські ченці отримали право захищати себе будь-якою зброєю⁴⁵⁵. Дозвіл на її перевезення і застосування ченці ордену мали отримувати у місцевих єпископів⁴⁵⁶.

В період Гуситських воєн (1419–1434) найбільше домініканських монастирів постраждало тільки на території Чехії. В Богемській провінції було розграбовано та знищено 18 монастирів⁴⁵⁷. Кількість ченців, котрі загинули внаслідок гуситських нападів, невідома. Багато домініканських ченців і черниць під час бойових дій втекли до Польщі чи до німецьких держав, які не були безпосередньо охоплені бойовими діями.

Після закінчення Гуситських воєн більшість представників світської влади Чеського королівства, котрі представляли чашницьке політичне угруповання, вороже ставилися до спроб чернечих орденів відновити свою діяльність у державі. В 1435 р. празький магістрат постановив не задовольняти жодних вимог монастирів щодо повернення їм раніше конфіскованого державою майна (*ad raedificandum monasteria nullus compellatur nisi aliqua civitas de bona voluntate raedificaret*)⁴⁵⁸. У 1437 р. було відновлено лише будівлі двох монастирів, з 18-ти постраждалих від нападів гуситів⁴⁵⁹. Серед домініканських монастирів, відновлених у XV ст. на території Чехії, були тільки монастирі у Пльзені та Ческе Будейовіцах⁴⁶⁰. Інфраструктура празького монастиря св. Климента була настільки зруйнована, що у 1556 р. домініканці остаточно покинули його, за безцінь продавши споруду єзуїтам⁴⁶¹.

Домініканські монастирі в Силезії під час гуситських воєн не зазнали значних матеріальних втрат ні внаслідок бойових дій, ні від нападів гуситів. Однак, жорстокі дії керівництва окремих Силезьких монастирів Ордену стосовно селян навіть в умовах війни викликала занепокоєння у римській курії. Зокрема, у 1423 р. кілька селян із сіл Чавхенціна, Бездечова, Неказаліц, Тверчова, Ліхтенова і Нове Качаліц були ув'язнені за наказом пріориси ратиборського монастиря (*denique homines et incolas utrisque sexus earundem villarum per verbera et incarcerationes ut Priorisse de cetero obedirent compulsi*)⁴⁶². Несправедливість дій пріориси підтвердив легат папи Мартина V, єпископ Гартунг, котрий заборонив калічити затриманих (*ne causare*) і покарав пріорису екскомунікою⁴⁶³.

Таким чином, до початку Гуситських воєн більшість монастирів Ордену на території держав Центрально-Східної Європи перебували у матеріальній залежності від донативів. Тільки у 1425 р. папа Мартин V заборонив домініканцям і францисканцям приймати земельну власність в подарунок і за володіння нею брати на себе будь-які

⁴⁵⁴ Gradivo za slovensko zgodovino v archivich in bibliotekach Vidma 1270–1405. – S.84.

⁴⁵⁵ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – T.2. – P.85.

⁴⁵⁶ Ibidem. – P.85.

⁴⁵⁷ Miscellanea Bohemica. – T.1–4 / Edidit Balbin Boguslav. – Prag: Typis Georgij Czernoch, 1682. – T.1: Miscellanea historica regni Bohemiae Archiepiscopabis literas publicas summorum Pontificum Caesarum Regum ac Principum, ad Archiepiscopatum Pragensem. – S.301.

⁴⁵⁸ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436 / Hrsg. von F.Palacky. – Bd.2: Von den Jahren 1429–1436. – Prag: Verlag v. Friedrich Tempsky, 1873. – S.202.

⁴⁵⁹ Ibidem. – S.254.

⁴⁶⁰ Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner. – T.3. – S.244.

⁴⁶¹ Tomek W.-W. Dějepis města Prahy. – S.156.

⁴⁶² Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner. – T.2. – P.187.

⁴⁶³ Ibidem. – P.187.

феодалні обов'язки⁴⁶⁴. Тією ж буллою папа нарешті офіційно дозволив монастирям жебракуючих чернечих орденів набувати у власність монастирів землі та нерухомість⁴⁶⁵.

Слабкість контролю органів державної влади і протиріччя між папством та єпископатом дали змогу Домініканському ордену формувати земельну і фінансову власність своїх монастирів в державах регіону. Однак, головну роль при збільшенні матеріальних статків монастирів Ордену відігравав суб'єктивний фактор – ініціативність керівництва монастирів.

Таким чином, диспропорція у матеріальному забезпеченні багатьох монастирів ставала обтяжливою для керівництва Домініканського ордену. Цей орден не спромігся налагодити ефективної системи матеріальної взаємодопомоги між монастирями, так як це було в Бенедиктинському чи Цистерціанському орденах. Це призвело до появи матеріально незабезпечених монастирів, утримування яких було обтяжливим і для керівництва орденських провінцій і для багатих монастирів. Саме невдоволення адміністрацій багатих монастирів ордену спричинило організацію Богемської і Далматинської орденських провінцій.

Незадовільне фінансове становище ордену в регіоні вело за собою неминуче втручання домініканських ченців у сферу фінансових інтересів парафіального кліру.

---

⁴⁶⁴ Bullarium Franciskanorum sive Romanorum pontificum constitutiones, epistolae, diplomata tribus ordinibus minorum, clarissarum, poenitentium a Seraphico patriarcha Sancto Francisco institutis ab eorum originibus ad nostra usque tempore, continuata opera L. Waddingus / Coll. Conr. Eubel. – Roma: Typis Vaticanis, 1904. – T.7: Urbani VI, Bonifatii IX, Innocentii VII, Gregorii XII, Clementis VII, Benedicti XIII, Alexandri V, Ioannis XXIII, Martini V dokumenta. – S.209.

⁴⁶⁵ Ibidem. – S.209.

Розділ III.

СТОСУНКИ ДОМІНІКАНЦІВ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ СВІТСЬКОЇ ТА ЦЕРКОВНОЇ ВЛАД.

3.1. Взаємини ордену і світської еліти

До другої половини XIII ст. мережею домініканських монастирів Ордену вдалося охопити більшість міських церковних центрів досліджуваного регіону. Однак, подальші політичні події перешкодили ордену закріпити свій успіх і суттєво впливати на церковно-політичну ситуацію в державах Центральної і Східної Європи.

Через гостру політичну кризу у взаєминах між французьким королем Філіппом IV Красивим і папою Боніфацієм VIII, Домініканський орден поступово перестає бути знаряддям політичного впливу папства на європейські еліти, і тільки у церковно-теологічній сфері його позиції залишаються непорушними аж до початку Реформації.

Римські, а згодом, і авіньйонські папи, втручаючись у політичні інтриги на територіях усіх європейських держав, не завжди виважено реагували на зміну церковно-політичній ситуації, чим завдавали шкоди престижу ордену і результативності його політичного посередництва між папами і феодалними елітами.

У 1301 р. в Угорщині помер останній представник династії Арпадів – Андрій III. Малоавторитетний ставленик короля Філіппа IV, папа Климент V втрутився у процес встановлення влади нової королівської династії, підтримуючи кандидатуру герцога Карла Роберта Анжуйського. Втручання понтифіка у вибори королів викликало опір угорських магнатів, очолених впливовим тренчинським воєводою Матвієм Чакі. Коли Матвієві вдалося заволодіти королівськими регаліями, Климент V наклав на Угорську державу інтердикт, заборонивши проводити усі церковні обряди. У відповідь прихильники Матвія Чакі почали грабувати монастирі і храми, які виконували вирок папи. Дії прибічників Матвія щодо церков та монастирів не стримували навіть два церковні відлучення, проголошені естергомським архієпископом Томасом⁴⁶⁶. Від нападів слуг Матвія Чакі остраждали окремі монастирі Домініканського ордену у словацьких землях Угорського королівства. Зокрема, у 1311 р. прихильники воєводи Матвія пограбували домініканські монастирі у Нітрі та Кошіце⁴⁶⁷.

Хоча королівські регалії було повернено і Карла Роберта коронували угорською короною, понтифік вважав політичний демарш з інтердиктом недостатнім засобом для посилення свого авторитету у цій державі. У 1309–1311 рр. за наказом папи тут діяла судова комісія на чолі з кардиналом Джентіле. Внаслідок діяльності цього прелата і за згодою папи в Угорському королівстві, наперекір інтересам місцевого духовенства були скасовані лібералізовані норми celibату, які діяли тут ще з XI ст., запроваджено нові обмежуючі правові норми особистого життя світського та чернечого кліру і встановлено грошовий (а не натуральний) збір десятини. Оскільки, Домініканський орден зобов'язали збирати цю десятину, повага до нього в суспільстві поступово зникала.

Користаючи з нестабільної політичної ситуації в Угорському королівстві та Венеції, хорватські можновладці робили грабіжницькі напади на власність домініканських монастирів у містах Адріатичного узбережжя. У 1276 р. папа Іоанн XXI наказу-

⁴⁶⁶ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. – Т.8. – Vol.4. – P.72–73.

⁴⁶⁷ Ibidem. – S.82.

вав задарському архієпископу Лаврентію захистити домініканців з міста Нін від утисків з боку місцевих жупанів Марка, Міхая, Гракона і Бучі⁴⁶⁸. Їх усіх звинувачували у пограбуваннях і нищенні монастирських володінь, знущаннях над ченцями (*partem loci eiusdem diruere et bona dictorum fratrum ibidem inuenta rapere et aportare nequiter presumpserunt in dictorum prioris et fratrum graue prejudicium et scandalum plurimorum*)⁴⁶⁹. Дійшло навіть до того, що у 1288 р. папа Миколай IV викликав на суд до Риму которського єпископа Домпена через його прилюдне знущання і побиття пріора Урбана з монастиря Святого Варфоломія у Которі (...*ac postmodum dictum Urbanum per caputium suum carpiens adeo ipsum constrictit fortiter percutiendo*)⁴⁷⁰. Під час воєн між Угорським королівством і Венецією в першій половині XIV ст., на домініканські монастирі з переважно італійським чернечим складом почастишали розбійницькі напади і угорських баронів.

Невиважені дії пап, італійське походження домініканців призвели до того, що угорські правителі Анжуйської династії з недовірою почали ставитися до домініканського ордену і звертали свою увагу до францисканців – конкурентів домініканців. На відміну від Домініканського, Францисканський орден з переважно угорським етнічним складом, був орієнтований на роботу серед простолуду. Тому Карл Роберт I, а згодом і його наступник Людовик I Великий, почали підтримувати міноритів, надаючи їм великі кошти і земельні привілеї.

В 90-х роках XIII ст., завдяки політичним інтригам і навіть кулачним бійкам, францисканцям вдалося відтіснити домініканців від проведення конфесійних навіренень та інквізиційної роботи на території Боснії, а згодом і всього Угорського королівства⁴⁷¹. До речі, у Великому князівстві Литовському наприкінці XIII на початку XIV ст., де довгий час залишалася актуальною потреба християнізації, домініканським ченцям за допомогою інтриг вдалося усунути францисканців від проповідування при великокняжому дворі у Вільно⁴⁷².

На початку XIV ст. зріс політичний і військовий авторитет ще одного конкурента домініканців – Тевтонського ордену. Підкоривши племена пруссів, цей рицарський орден перетворився на могутню державу, яка становила загрозу як для безпеки Польського королівства, так і для політичного авторитету папства. У 1311 р. Тевтонський Орден відмовився здійснювати будь-які платежі на користь папської курії⁴⁷³. Він посилював контроль за діяльністю чернечих орденів на своїй території.

Домініканський орден залишався єдиною церковною структурою польського адміністративного підпорядкування на території Лівонії та Пруссії. Унезалежнення Тевтонського ордену поступово призводило до германізації керівництва та особового складу домініканських монастирів, розташованих на цих територіях. Такі германізовані монастирські адміністрації починали діяти всупереч рішенням керівництва Польської орденської провінції, не рахувалися з польськими церковно-політичними і державними інтересами у цьому регіоні.

У 30-х роках XIV ст. велася війна між Польським і Чеським королівствами за володіння Силезією. Тевтонські рицарі спільно з армією чеського короля Яна I здійснювали глибокі грабійницькі рейди на територію Польського королівства, під час

⁴⁶⁸ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – Т.3. – P.57.

⁴⁶⁹ Ibidem. – Т.3. – S.82.

⁴⁷⁰ Ibidem. – Т.6. – S.248.

⁴⁷¹ Лу Г. Ч. История инквизиции в средние века. – Т.2. – С. 48.

⁴⁷² Voight J. Geschichte Preussens von den Altesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. – Bd.1–9 / Verlag der Gebrüder Bornträger. – Königsberg, 1829–1860. – Bd.4: Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dietrichs von Altenburg Tod 1341. – S.634.

⁴⁷³ Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern. – Т.2. – S.76.

яких були брутално пограбовані окремі домініканські монастирі. Незважаючи на це, у 1335 р. група домініканських пріорів пруського вікаріату Польської провінції у посланні авіньйонському папі Бенедикту XII писали про те, що Тевтонський орден є гарантом миру і спокою⁴⁷⁴. Серед пріорів були представники монастирів з Ельблонга, Гданська, Торуня, Хелміна, Тшева і Бреста-Куявського. Польський дослідник Р.Беняк стверджує, що поява цього послання може свідчити про намагання верховних правителів рицарського ордену за допомогою підкуплених ченців уникнути реформ у структурі своєї держави, яку готували при авіньйонському папському дворі⁴⁷⁵.

Домініканці німецького походження активно шукали шляхів церковно- політичного порозуміння з керівництвом Тевтонського ордену. В 1348 р., наприклад, незважаючи на невеликі володіння гданського монастиря св. Миколая, його пріор розпорядився надати одну з каплиць при монастирській церкві для поховань рицарів із місцевого конвенту⁴⁷⁶. До речі, і після Грюнвальдської битви в цьому монастирі проводили заупокійні меси по загиблих тевтонських рицарях⁴⁷⁷.

Та навіть такі дії монастирського керівництва не змінювали ворожого ставлення міських властей Гданська до згаданої обителі. У 1402 р. міська влада Гданська заборонила домініканцям здійснювати будь-які проповіді перед будинком ратуші⁴⁷⁸. Цікаво, що обмеження домініканців з боку представників державної влади Тевтонського Ордену, схвалювалися (очевидно, внаслідок підкупу) навіть римською курією. У 1430 р. курія підтримала рішення Ради Гданська і генерального магістра Тевтонського Ордену Ульріха Кюхмайстра, яким домініканцям заборонялося заходити до будинків під час збору милостині⁴⁷⁹.

Невдалою була спроба домініканців німецького походження у 1417–1418 рр. виокремити 14 монастирів зі складу Польської провінції (йшлося про монастирі на територіях Силезії, Пруссії та Помор'я) і утворити нову провінцію “Нижня Тевтонія” (Teutonia Inferior). Посилення германофільських настроїв серед чернечих орденів королівства в умовах гострої політичної боротьби проти впливу імператора Сигізмунда і Тевтонської орденської держави, змусило Владислава II Ягайла підтримати домініканців польського походження та спільними зусиллями вберегти провінцію від розколу. Керівництво домініканського ордену засудило розкольницькі дії ченців пруських монастирів і покарало карцером їхнього лідера – Ніколауса Баєра⁴⁸⁰.

Правителі Польського королівства в цілому прихильно ставилися до домініканського ордену. Навіть під час конфронтації з Тевтонським орденом і політично некоректних вчинків окремих домініканців, різкої зміни у їхніх взаєминах не відбувалося. Так, в 1417 р. професор Краківського університету домініканець Йоганн Фалькенберг за гроші магістра Ордену написав антипольський політичний трактат “Сатира”, у якому звучав заклик до хрестового походу проти Польщі і вбивства її короля Владислава Ягайла⁴⁸¹. Цей твір викликав обурення Ягайла і спричинив політичний скандал під час сесій Констанцького собору. Згідно домініканського орденського статуту Йоганн Фалькенберг був покараний довічним ув'язненням як єретик, однак, папа Мартин V, всупереч протестам польського духовенства, наказав відпустити ченця, обмеживши

⁴⁷⁴ Chłopocka H. Die Zeugen aussen den Prozessen Polens gegen den Deutschen Orden. – S.174.

⁴⁷⁵ Bieniak J. Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 roku. – S.40.

⁴⁷⁶ Hirsch T. Handels-und Gewerbsgeschichte Danzigs. – S.87.

⁴⁷⁷ Czarciniński I. Polityka Zakonu Krzyżackiego wobec korporacji religijnych i świeckich. – S.118.

⁴⁷⁸ Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens / Hrsg. von M.Töppen. – Leipzig: Verlag Duncker & Humblot, 1878. – T.1 (Die Jahre 1233–1435). – S.43.

⁴⁷⁹ Ibidem. – S.88.

⁴⁸⁰ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum. – T.3. – P.202.

⁴⁸¹ Długosz J. Dzieje Polski. – T.5. – S.89–90.

його покарання лише знищенням єретичного твору⁴⁸². Памфлет Й.Фалькенберга не викликав жодних переслідувань Домініканського ордену з боку королівської влади на території Польського королівства. Очевидно, короля цілком задовольнила політична позиція орденського керівництва, котре рішуче засудило ченця-відступника.

Несприятливою для авторитету Домініканського ордену була церковно-політична ситуація в Священній Римській імперії. Через втручання в італійські політичні інтриги, домініканський орден ледве не став жертвою останніх. 24 серпня 1313 р. у місті Сієні (Італія) під час причастя у місцевому соборі було отруєно імператора Священної Римської імперії Генріха VII Люксембурга. Ця подія серйозно стурбувала громадську думку в державах Західної та Центральної Європи. Генріх VII за життя не був впливовим політиком і видатним державним діячем. Однак, підступне вбивство імператора сприяло формуванню його посмертної популярності і сильному піднесенню антидомініканської опозиції серед широких суспільних верств держав Європи. У причетності до вбивства обвинуватили домініканського ченця Іоанна де Монтеполіціано, котрий здійснював обряд причастя. Під час слідства цей чернець раптово помер у в'язниці.

Слідство у справі про отруєння імператора в часі співпало із загальноєвропейською ліквідацією ордену тамплієрів, звинувачуваного в різноманітних антидержавних і антицерковних діях. Під впливом світського духовенства, у свідомості частини тогочасних європейців почала формуватися думка і про домініканців, як про “Орден царевбивць”. Тому, наприклад, у переважній більшості німецьких хронік XIV–XV ст., з різним ступенем емоційності домініканці звинувачуються в організації вбивства імператора. Найбільш гостро звинувачували домініканців в отруєнні імператора хроністи Віганд з Марбурга⁴⁸³, Генріх Таубе із Сельбаха⁴⁸⁴, та Матіас з Ноєнбурга⁴⁸⁵. Вбивство імператора Генріха VII призвело до появи у європейських державах великої кількості рукописних сатиричних антидомініканських памфлетів. Апарат цензури домініканського ордену був безсилим у боротьбі з розповсюджувачами цих творів. Доходило навіть до такого, що у 1322 р. городяни австрійського міста Бріксен відмовлялися приймати причастя з рук домініканців⁴⁸⁶.

Після смерті Генріха VII на території імперії почалася боротьба за владу між австрійським герцогом Фрідріхом III Прекрасним і баварським королем Людвігом IV, коронованим в Аахені імператорською короною всупереч волі папи Іоанна XXII. За підтримки папи, а також пфальцьського і саксонського курфюрстів, кьольнський архієпископ проголосив імператором Фрідріха III. Трірський архієпископ разом із нижньобаварськими князями та городянами імперських міст підтримали Людвіга. Більшість домініканців не підтримали Людвіга Баварського, котрий хотів обмежити владу церкви на території імперії і не перешкоджав грабувати монастирське майно. 28 вересня 1322 р. у битві коло Мюльдорфа армія Фрідріха III була розгромлена і ставленик папи потрапив у полон. Хоча Людвіг IV помирився з полоненим Фрідріхом і вони почали спільно правити імперією, незадоволений папа Іоанн XXII неодноразово відлучав Людвіга від церкви. Політично невважена поведінка понтифіка спровокувала

⁴⁸² Acta Consilii Constantinensis. – Bd.1–4 / Hrsg. von K.Finke, H.Heimpel, A.Hollsteiner. – Münster, 1914. – Bd.2: Sermones Reform-und Verfassungsakten. – P.184.

⁴⁸³ Chronicon seu Annales Wigandi Marburgensis equitis et fratris Ordinis Teutonici / Ediderunt J. Voigt et E.Raczyński. – Poznań: Księgarnia Nowa, 1842. – P.40.

⁴⁸⁴ Die Chronik Henrichs Taube von Selbach mit den von ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe 1292–1351 / Hrsg. von H.Bresslau // Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series. – T.2. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – S.27.

⁴⁸⁵ Die Chronik des Mathias von Neuenburg 1245–1317 / Hrsg. von H.Bresslau // Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series. – Bd.4. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – S.34.

⁴⁸⁶ Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern. – S.142.

репресії імператора проти усіх прихильників виконання рішень папи, і в першу чергу, проти домініканців, зобов'язаних розголошувати рішення папи у містах імперії та інших європейських держав.

Під загрозою опинилося не лише життя ченців і майно монастирів ордену на території Священної Римської імперії, але і кошти, які домініканці збирали на користь папської авіньйонської курії. Зокрема, у 1323 р. колектор курії домініканець Генріх з Гекпонту, заховав у м. Нойштадт 609 флоринів золотом і 7 марок срібла регенсбурзької ваги, зібраних з духовенства у Регенсбурзькій дієцезії⁴⁸⁷. Для того, щоб перевезти гроші, Іоанн XXII вислав до Нойштадту за грішми пассауського декана, попередньо повідомивши йому місце зустрічі з Генріхом (taverna) і пароль⁴⁸⁸. Варто відзначити, що домініканець мав прийти на зустріч з папським посланцем у світському одязі і озброєний мечем (in vestibus saecularis et cum gladiis evaginatis)⁴⁸⁹.

Хроніст Іоанн з Вінтентура в своєму творі під 1338–1346 рр. свідчить про те, що домініканські монастирі у Кельні, Констанці, Еслінгені, Вюрцбурзі, Ротвайлі та Флінгені майже чотири роки були зовсім порожніми через бунти і невдоволення, які панували в державі (Nos etiam tempore multa monasteria Praedicatorum in partibus Alemanie ipsis penitus vacabant propter rabiem persecucionis sevientem in clero...Fratres Praedicatorum a civitate Colonia Agripina contempbiliter expulsi...)⁴⁹⁰. Навіть союзники Людвіга Баварського, заради спокою у власних володіннях намагалися, зупинити тих, кого приваблював грабунок домініканських ченців та монастирів. Так, у 1333 р. чеський король Ян I повідомляв страсбурзького єпископа про те, що за його наказом були ув'язнені рицарі Симон Сішліндер та його сина Арнольд, Генріха Кнебель, Йоганн фон Ватенгайм і Генріх Скоба з Ноєнбурга⁴⁹¹. Усім п'ятьом інкримінувався напад на подорожуючих домініканських пріорів Конрада і Теодоріха, бернських домініканських проповідників Йоганна і Готцмана з Тагенау (провінція Тевтонія), а також пограбування жіночого монастиря св. Ламберта на території Шпеерської дієцезії (провінція Саксонія)⁴⁹².

Однак, через політичний хаос в межах Священної Римської імперії домініканському ордену вдалося уникнути систематичних репресій з боку світської влади і його не ліквідували подібно до ордену тамплієрів.

Навіть син вбитого імператора, чеський король Ян I, заради власної політичної вигоди заперечував причетність домініканських ченців до вбивства свого батька. У своєму листі до прелатів імперії король засвідчував особисту пошану і довіру до домініканського ордену⁴⁹³. Навіть, якби вина домініканця і була доведена, Ян I Люксембург не зміг би відкрито виступити проти ордену, бо своєю владою в Чеському королівстві та перспективою отримання імператорської корони завдячував папській курії, інтереси якої репрезентував Домініканський орден.

У загальноімперській і зовнішній політиці Ян I намагався створювати видимість підтримки Домініканського ордену. Проте, у своєму домені – Чеському королівстві

⁴⁸⁷ Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378. – S.126.

⁴⁸⁸ Ibidem. – S.126.

⁴⁸⁹ Ibidem. – S.126.

⁴⁹⁰ Kronika Františka Pražského 1253–1353. – S.139.

⁴⁹¹ Beiträge und Erörterungen zur Geschichte des Deutschen Reichs in den Jahren 1330–1334 / Hrsg. von W.Pregel // Abhandlungen der Historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin: Zweite Abteilung, 1880. – Bd.15. – S.71.

⁴⁹² Ibidem. – S.71.

⁴⁹³ Acta regni Karoli IV / Hrsg. von K. Zeumer und A.Salomon // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum. – Hannover-Leipzig: Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1919. – P.49.

цей правитель (а згодом і його наступники) у взаєминах з Домініканським орденом діяли інакше.

Показовим фактом є те, що за увесь період правління Люксембурзької династії (1311–1419) в Чехії, Моравії та Силезії з королівської ініціативи не було засновано жодного домініканського монастиря. Лише у 1330 р. дружина короля Яна – Єлизавета посприяла перенесенню монастиря домініканок (св. Анни) з Літомержіце до Праги⁴⁹⁴. Особисто ні Ян, ні Карл IV, ні Вацлав IV не зробили жодної земельної чи грошової донації цьому Ордену. Однак, ці верховні представники державної влади королівства своєю увагою не оминали інших чернечих орденів. Зокрема, лише в період правління Карла IV в Чеському королівстві було засновано 29 монастирів (переважно бенедиктинських та цистерціанських), а 18 отримало нові привілеї⁴⁹⁵. Єдиним монастирем Ордену, заснованим у XIV ст. (1353р.) був чоловічий монастир у Обербаху (Празька архідієцезія). Засновником монастиря був власник містечка барон Райволд⁴⁹⁶.

Можна говорити лише про поодинокі грамоти Люксембурзької династії, котрі давалися домініканцям на підтвердження раніше наданих їм привілеїв. Зокрема, брат короля Вацлава IV моравський маркграф Йост пообіцяв щорічно виплачувати 20 грошів з міської каси домініканському монастиреві у місті Оломоуц⁴⁹⁷. У 1411 р. король Вацлав IV підтвердив дію привілейної грамоти свого брата, але сума, яку місто так і не виплатило домініканському монастиреві, сягала вже 200 грошів (*měščeně olomúcsí již praveným bratřóm predicatorům dvě sté gr. praských úplně nedali a nezaplátili*)⁴⁹⁸.

Крім того, королі Люксембурзької династії, борючись за престол Священної Римської імперії, підтримували чеське національне духовенство і чернецтво, бо матеріально підтримувати переважно німецьких за походженням домініканців було для цих правителів політично не вигідно.

Правителі Люксембурзької династії з відвертою байдужістю ставилися і до античернечих (переважно антидомініканських) проповідей німецьких і чеських проповідників Конрада з Вальдхаузена, Матвія з Янова і Яна з Міліча. Наприклад, Конрад з Вальдхаузена, без жодних наслідків для себе, звинувачував керівництво празького домініканського монастиря св. Анни у тому, що воно за гроші приймає дівчаток до монастиря (*essent puellae simoniace receptae*)⁴⁹⁹. Домініканці з Праги марно шукали судового захисту від критики К. Вальдхаузена навіть при папському дворі у Авіньйоні⁵⁰⁰. На думку польського історика С.Біліни, проповіді Конрада Вальдхаузена не заборонялися королем, бо стосувалися порівняно невеликої групи осіб німецького походження, котрі жили в Празі і студентів Празького університету, які добре знали латинську мову⁵⁰¹. Однак, жоден із проповідників не постраждав через критику Домініканського ордену і чернецтва в цілому. Незважаючи на байдуже ставлення чільних представників верховної світської влади королівства до домініканців, їм ще від XIII ст. належало близько 250 га орних земель, 19 сіл і 16 млинів⁵⁰².

⁴⁹⁴ Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471. – S.468.

⁴⁹⁵ Šmaněl F. Antytezy ceskej kultury póznego šredniowiecza // Kwartalnik Historyczny. – 1983. – №4. – S.720.

⁴⁹⁶ Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. – T.2. – S.70.

⁴⁹⁷ Desky dvorské království Českeho. – S.600.

⁴⁹⁸ Ibidem. – S.600.

⁴⁹⁹ Conradus Waldhauser et Matthäus Parisiensis, evangelici praedicatores. Apologia Konradi in Waldhausen / Hrsg. von K.Höfler // Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen // Fontes rerum Austriacarum. – Abt.1. – Bd.6. – Wien, 1855. S.23–48.

⁵⁰⁰ Fiala Z. Správa o postavení církve v Čechách. – S.70.

⁵⁰¹ Bylina S. Wpływ Konrada Waldhausena na ziemiach polskich. – S.34.

⁵⁰² Чорний М. Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII–першій половині XV ст. – С. 199.

Під час загальноєвропейської ліквідації Ордену тамплієрів і конфіскації майна цього Ордену, була дуже сильною антидомініканська опозиція чеських феодалів та єпископату.

Найбільш вороже до Домініканського ордену ставилася силезька шляхта, котра через часті війни переживала матеріальну скруту. Звичним явищем у Силезії стали збройні напади шляхтичів на монастирі Ордену з метою їх пограбування. Чеська і польська шляхта у цій місцевості користалася відносною слабкістю апарату державної влади, сконцентрованої лише у великих містах. Тому всі напади на монастирі залишалися безкарними. Зокрема, у 1336 р. ратиборський князь Миколай II разом із слугами захопив усі сім сіл, якими володів монастир домініканок з міста Ратибор⁵⁰³.

Крім грабунків монастирів, шляхта Силезії намагалася втягувати орден і у судові суперечки. В 1399 р. освенцімський князь Ян подарував місцевому домініканському монастирю Діви Марії село Брошковице (Broszkowice) з околицями і зобов'язався щорічно сплачувати на користь обителі десять гривень польської лічби⁵⁰⁴. Ще за життя князя, у 1405 р., його спадкоємці почали вимагати перегляду дарчої грамоти⁵⁰⁵. Пріор згаданого монастиря Ян Ольшановський скаржився у суді на те, що син князя Мартин підбурює селян, щоб вони нічого не давали монахам і сам відмовляється платити десять гривень⁵⁰⁶. Дочка князя Гелена за право користування двома ставами коло села вимагала від ченців 22 гривні⁵⁰⁷. Під час судового процесу у 1416 р. цей монастир навіть пограбували місцеві шляхтичі⁵⁰⁸. Тільки після втручання польського короля Сигізмунда III у 1629 р. судова справа проти навколишньої шляхти завершилась на користь монастиря⁵⁰⁹. Тоді Освенцімське князівство перебувало у складі Польського королівства.

Чеські шляхтичі, відкрито не виступаючи проти монастирів, теж не віддавали їм обіцяних пожертвувань чи належної частини майна і земель при нотаріальному передділі. У 1409 р. пріор монастиря св. Михаїла у м. Брно скаржився у королівському суді, що пан Лацек з Краверж не хоче платити обіцяних монастирю дві копи грошей⁵¹⁰. Той же пріор скаржився на королівського старосту Гінека, котрий відверто затримував виплату чотирьох кіп грошей, які заповіли монастиреві брати Сміл і Вілемек з Лучек за душу померлої матері⁵¹¹. В 1382 р. Зденко із Щепаніц, Генріх Вальдштейн з Високі і його родич Альберт Вальдштейн з Ломніце захищали своє право на володіння маєтками у Заблаті, Лештнем і Снеговей, на які претендували ченці монастиря св. Марії у Турнові⁵¹². Так само шляхтич Онсо Чешчіх з Камена, перебуваючи під загрозою відлучення, погодився на виконання заповіту своєї сестри Катерини і віддав монастирю домініканок з Усті над Лабою вісім кіп празьких грошей⁵¹³.

Ставлення шляхти і парафіального кліру до домініканців у Чехії було настільки ворожим, що ченці інших орденських провінцій, які випадково чи у справах опинялися у Чеському королівстві, могли постраждати. Про це красномовно свідчить гра-

⁵⁰³ *Długosz J. Dzieje Polski.* – Т.5. – S.129.

⁵⁰⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 140. – Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на територіях України, Польщі, Білорусії і Литви. – Опис 1. – Спр. 217. Дарчі, привілеї та акти судового процесу в Освенцімі у 1399–1629 рр. (копії XVII ст.). – Арк. 1.

⁵⁰⁵ Там само. – Арк. 4.

⁵⁰⁶ Там само. – Арк. 13.

⁵⁰⁷ Там само. – Арк. 21.

⁵⁰⁸ Там само. – Арк. 21.

⁵⁰⁹ Там само. – Арк. 178.

⁵¹⁰ *Libri citationum et sententiarum seu knihy pŕihonné a nálezové quo continentur pŕihony Brněnské (1406–1415) i Pyhony Olomoucké (1412–1420) / Ed. V.Brandl. – Brŕunn: Typis Friederici Winiker, 1873. – S.180.*

⁵¹¹ *Ibidem.* – S.181.

⁵¹² *Vŕypisy z českých pŕvodních listin c. k . veřejné knichovny pražské.* – S.615.

⁵¹³ *Acta iudiciaria consistorii Pragensis.* – Т.6. – S.205.

мота чеського короля Карла IV за 1355 р. Цим документом король гарантував львівським домініканцям безпеку під час їхнього переїзду через свою державу⁵¹⁴.

Правові взаємини домініканців з верховною владою Австрійського герцогства Священної Римської імперії склалися інакше ніж у інших державах регіону. Сучасники справедливо називали цю частину домену Габсбургів “попівською вольницею” (Pffafenfreithum)⁵¹⁵. Завжди політично лояльні до Апостольського Престолу представники імператорської і герцогської династії Габсбургів не шкодували державних коштів, щедро фінансуючи монастирі усіх чернечих орденів в австрійських землях. Особливою симпатією династії користувався домініканський орден, як найбільш впливовий виразник інтересів папства. Зокрема, у 1331 р. австрійський герцог Фрідріх III Прекрасний урочисто підтвердив, що усі домініканські монастирі його держави щорічно отримуватимуть із державної скарбниці 670 флоринів⁵¹⁶. Загальна сума, яку витрачав цей правитель щорічно на користь усіх існуючих у герцогстві монастирів, становила майже 2000 флоринів⁵¹⁷.

Однак, перебуваючи у повній фінансовій залежності від держави, Домініканський орден не міг активно втручатися у церковно-політичне життя Австрійського герцогства. Фінансово-політична нейтралізація Домініканського ордену дала змогу австрійським герцогам безперешкодно встановлювати контроль світської влади у сфері освіти і судочинства. Зокрема, в акті про заснування Віденського університету (1356 р.) герцог Альбрехт III зазначив, що всі особи духовного сану мають рівні права у навчанні і організації кафедр⁵¹⁸. У такий спосіб вдалося уникнути неминучого конфлікту серед викладачів університету, котрі належали до світського духовенства і жебракуючих чернечих орденів. За наполяганням герцога Альбрехта V папа Боніфачій IX у 1399 р. звільнив городян Відня від підсудності судам духовної юрисдикції⁵¹⁹.

Навіть під час гуситських воєн верховні правителі герцогства, всупереч інтересам церкви, дбали про збагачення державної скарбниці. У 1420 р. Альбрехт V ухвалив ліберальний закон, згідно якого усі, хто співчував гуситам, втрачали лише своє майно (all ir gut und hab verloren haben)⁵²⁰.

На території Польської орденської провінції, в етнічних польських землях з другої половини XIV ст. монастирська власність була предметом судових суперечок монастирів і міщан. Міщани брали під сумнів легітимність прав ченців щодо володіння окремими територіями, документи на які, напевне, були втрачені. У 1393 р. міщанин Петро Нашалінський намагався відсудити у познанського монастиря домініканок став, який раніше належав його батькові, і він особисто володів ним протягом трьох років⁵²¹. У 1402 р. власником ставу став чоловічий домініканський монастир у Познані, але у 1432 р. проти його права на це володіння міщани організували судовий процес⁵²². На жаль, остаточний

⁵¹⁴ Dudik B. Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien. – Wien: Der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1867. – S.22.

⁵¹⁵ Srbik H. Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich. – S.84.

⁵¹⁶ Die Regesten der Herzoge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als deutschen Königs von 1314–1330 / Hrsg. von E.Chmiel // Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg. – Innsbruck: Universitäts Buchhandlung, 1929. – S. 49.

⁵¹⁷ Ibidem. – S.52.

⁵¹⁸ Aus dem der Wiener Universität von Albrecht III im Jahre 1384 verliehenen Privilegium / Hrsg. von K. Schober // Quellenbuch zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. – Bd.1–2. – Wien: Verlag Alfred Hölder, 1887. – Bd.2 : Die Zeitraum von 1246 bis zum Tode Friedrichs III. – S.63.

⁵¹⁹ Corpus Juris municipalis Viennensis. – T.2. – P.28.

⁵²⁰ Die ältesten Statuten die Stadt und des Bisthums Trient in deutscher Sprache / Hrsg. von A.Tomaschek // Archiv für Österreichische Geschichte. – Wien, 1861. – Bd.26. – S.74.

⁵²¹ Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku. Roty Poznańskie 1386–1435 / Zebrali i opracowali H.Kowalewicz i W.Kuraszkiewicz // Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział filologiczno-filozoficzny. Zabytki języka i literatury polskiej. – Poznań-Wrocław: PWN, 1959. – S.102.

⁵²² Ibidem. – S.110.

результат завершення цього процесу невідомий. Фактів втручання представників місцевої світської влади у перебіг цих судових процесів не виявлено.

В умовах політичної кризи папства і Домініканського ордену представникам державної влади країн Центрально-Східної Європи було вигідне протистояння між світським духовенством та жебракуючими чернечими орденами. Тому в жодній із держав регіону не відбувалося активних процесів щодо секуляризації майна іноземних чернечих згромаджень, якими були переважно усі жебракуючі ордени.

Отже, невідповідність державних кордонів й адміністративних меж провінцій домініканського ордену перешкоджала представникам світської влади формувати єдині правові норми для контролю за фінансово-матеріальною діяльністю орденських осередків. Лише під час секуляризаційних реформ імператора Йосифа II (1784–1786) в межах значної частини земель Священної Римської імперії держава успішно вирішила проблему зрівняння меж орденських провінцій із адміністративними межами єпископій і коронних країв.

3.2. Відносини між домініканцями, католицьким єпископатом і парафіальним духовенством

Взаємини Домініканського ордену з представниками церковної влади держав Центрально-Східної Європи з кінця XIII ст. були складними. Змирившись з організацією домініканських монастирів, і не маючи змоги регламентувати діяльність їхніх ченців, прелати чинили опір втручання домініканців у сферу фінансових інтересів місцевого духовенства.

У країнах Центрально-Східної Європи, як, до речі, і Західної, конфлікти між орденом і духовенством виникали через участь ченців у сповідях і причасті парафіян, отримання ними прибутків у разі втручання у нотаріальний переділ земель, майна і грошей віруючих. Функціонування монастирських церков зменшувало розміри грошових надходжень парафіального кліру та єпископату. Тому вже у XIII ст. прелати держав регіону також намагалися законодавчо контролювати зростання монастирської власності. На синоді у Зальцбурзі (1281 р.) ченцям усіх жебракуючих орденів на території архієпископії, під загрозою відлучення від церкви наказали у п'ятнадцятиденний термін повернути парафіянам набуте у них майно⁵²³. Зокрема, домініканцям чеських міст Пльзен⁵²⁴, Турнов і Лоун⁵²⁵ єпископи заборонили набувати у власність будь-які землі чи нерухомість. Однак, подібні дії світського духовенства надалі не були систематичними, а тому успіху мати не могли.

Прибутки від богослужінь, здійснюваних домініканцями, ставали причиною гострих судових суперечок і навіть бійок між плебанамі і ченцями. У таких випадках місцеві прелати або не втручалися в їхній перебіг, або відверто підтримували парафіальний клір. Втручання римських понтифіків у подібні конфлікти ускладнювали їх ще більше, бо папський арбітраж був політично кон'юнктурним. У 1254 р. папа Іннокентій IV заборонив жебракуючим чернечим орденам здійснювати сповідь без дозволу плебанів⁵²⁶. Ліонський собор 1273 р. прийняв ухвалу про те, що у праві проповідування Домініканський орден повністю підпорядковується єпископам⁵²⁷. Папа Климент IV з 1268 р. суворо заборонив

⁵²³ Mansi Johann-Dominik. Sacrorum Consiliorum nova. – Т.27. – Р.440.

⁵²⁴ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. – Pars 2 1254–1325 / Opera Caroli Jaromiri Erben. – Praha: Typographiae Aulicae Filiorum Theophili Haase, 1855. – Р.54.

⁵²⁵ Ibidem. – Т.3. – S.43, 48.

⁵²⁶ Les Registres d'Innocent IV publiés ou analysés d'après les manuscrits originaux du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. É Berger// Libraire des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. – Т.3. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1905. – Р.142.

⁵²⁷ Mansi Johann-Dominik. Sacrorum Consiliorum nova. – Т.25. – Р.358.

єпископам обговорювати привілеї чернечих орденів⁵²⁸, а у 1288 р. Миколай IV відмовився підтверджувати орденські привілеї, бо, на його думку, вони породжували заздрість і лукавство⁵²⁹.

Загострення політичних протиріч між папством і національним єпископатом в кінці XIII–на початку XIV ст. призвело до суттєвих законодавчих поступок папства на користь домініканців як основних конкурентів єпископату. У 1294–1301 рр., наприклад, папа Боніфаций VIII надав можливість жебракуючим чернечим орденам (домініканцям, францисканцям, кармелітам й августинцям) брати участь у здійсненні всіх церковних обрядів (до цього здійснюваних тільки світським кліром). Домініканці отримали підтвердження права сповідати, відпускати гріхи, служити месси і здійснювати поховальні богослужіння. Крім того, у 1295–1296 рр. папа Боніфаций VIII в черговий раз звільнив Домініканський орден від підсудності єпископів⁵³⁰. Єдина поступка прелатам була в тому, що домініканці окрім десятини, змушені були віддавати єпископам і плебанам четверту частину коштів, отриманих від богослужіння⁵³¹. Все це ще більше ускладнило стосунки домініканців з парафіальним духовенством і спровокувало нове загострення конфлікту.

Консистоціальні суди були переповнені справами плебанів і домініканських ченців, котрі не бажали поступатися власними фінансовими інтересами. Зокрема, у 1407 р. лише втручання празького архієпископа Збінека та інших високопоставлених прелатів змусило домініканців і плебана Якоба з м. Бероун припинити конфлікт з приводу плати за здійснення поховальних обрядів у цьому місті, розмежувавши сфери впливу (*aby fararz a knyezie z Beruna s gedne strany a prziwor i conuent odtudž s druhe strany, any ktery ich bratr yžadneho czlowieka any muzie any ženy nawodyly samy skrze sie any skrze gyne lidy, aby u nych pohrzeb wolyly, neb gyst to proty prawu duchownem*)⁵³².

Ченці Домініканського ордену всіляко намагалися ухилитися від сплати коштів на користь парафіального кліру та єпископату. В 1333 р. монастир домініканок у словенському місті Студеніц (Аквілейська архієпископія) у судовому порядку зобов'язався сплачувати десятину за здійснення богослужінь у своїй церкві⁵³³. Лише загроза відлучення від церкви змусувала домініканців платити податки із надходжень підконтрольних їм плебаній. У 1397 р. плебан церкви св. Климента Миколай під загрозою церковного відлучення був змушений заявити, що виплатить Празькій архієпископії п'ять кіп грошей, заборгованих за богослужіння⁵³⁴.

Коли засоби судового впливу на ченців ордену були недостатніми, єпископат і парафіальний клір, нехтуючи орденськими привілеями, відкрито конфліктували з домініканцями. Незважаючи на привілеї, даровані ордену папами Гонорієм III та Григорієм IX, в окремих містах Чеського королівства домініканські монастирі потрапляли під безпосередню юрисдикцію єпископів. Звільнити їх від небажаного встановлення єпископського патронату міг тільки папа. Наприклад, у 1261 р., папа Урбан IV вивів з-під юрисдикції оломоуцького єпископа домініканський монастир у Здеразі⁵³⁵. Окремою буллою той же понтифік попередив місцевого декана та капітули інших моравських міст, заборонивши їм втручатися у справи монастиря ордену, і на майбу-

⁵²⁸ Regesta pontificum romanorum inde ab Anno post Christum natum 1198–1301 / Hrsg von A.Potthast. – Berlin: K. Akademie d. Wissenschaften, 1874. – P.349.

⁵²⁹ Dokumenty kujawskie i mazowieckie przevažne z XIII wieku. – S.127.

⁵³⁰ Regesta pontificum romanorum inde ab Anno post Christum natum 1198–1301. – P.702.

⁵³¹ Urkunden schlesischer Dörfer 1214–1790. Zur Geschichte der Ländlichen Verhältnisse und der Flureintheilung insbesondere / Hrsg. von A.Meitzen // Codex diplomaticus Silesiae. – 1863. – Bd.3. – S.4.

⁵³² Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum. – T.15. – P.357.

⁵³³ Gradivo za slovensko zgodovino v archivich in bibliotekach Vidna 1270–1405. – S.59.

⁵³⁴ Acta iudicialia consistorii Pragensis. – T.3. – P.372.

⁵³⁵ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – T.3. – P.328.

тне звільнив здержких домініканців від здійснення будь-яких податків чи виплат архієпископам та єпископам⁵³⁶.

Вже у 1307 р. папа Климент V не тільки дорікав вроцлавському деканові за те, що на території цього міста нехтуються привілеї Домініканського ордену, але і погрожував покарати винних⁵³⁷. У 1349 р. домініканський пріор і францисканський гвардіан з Відня скаржилися папському легатові Гвідо з приводу того, що якийсь плебан, зневажаючи привілеї їхніх орденів, у проповідях та приватних розмовах поширює чутки у Зальцбурзькій архієпископії про фальшивість Євхаристії, прийнятої від ченців⁵³⁸. Очевидно, що в даному випадку ченці зверталися до легата як до останньої інстанції, бо місцеве церковне керівництво не могло, чи не бажало вирішувати цю проблему.

У Празі конфлікт домініканців і францисканців через прибутки від плебанів став настільки гострим, що після бійок монахів з плебанами у 1333–1334 рр. усі празькі монастирі перебували під єпископським інтердиктом⁵³⁹. В кінцевому результаті, у 1348 р. монастирі всіх чернечих орденів Праги у веденні світських справ були підпорядковані архієпископській юрисдикції⁵⁴⁰. В кінці XIV ст. у чеських дієцезіях почастішали випадки сутичок єпископських слуг із домініканськими та францисканськими проповідниками, котрі проповідували, не маючи дозволу від прелатів⁵⁴¹.

В Угорському королівстві окремі плебани, заручившись фінансовою підтримкою єпископів, домагалися від понтифіків спеціальних грамот, якими заборонялося ченцям усіх жebraкуючих орденів правити богослужіння в їхніх храмах. У 1402 р. плебан церкви св. Мартина з міста Спіш домігся від папи Боніфація IX заборони на здійснення ченцями богослужіння у своїй церкві (*nonnulli ordinum mendicantium dicti parochiali ecclesie annexum*)⁵⁴². Слід зазначити, що небезпека турецької агресії сприяла відносній нормалізації церковно-політичних стосунків між духовенством і чернецтвом Угорського королівства.

В Польському королівстві конфлікт ордену з парафіальним кліром не набрав гострих форм. Часткове послаблення суперечностей між ними відбулося в другій половині XIV ст. за рахунок роздачі духовенству захоплених українських земель Казимиром III, Владиславом Опольським і Владиславом Ягайлом. І все ж конфлікти між домініканцями і католицьким парафіальним духовенством через прибутки від богослужінь, навіть на цих землях королівства не припинялися і в першій половині XVII ст.⁵⁴³

Невдоволення представників світського кліру держав регіону викликали призначення домініканців (переважно іноземців) на вакантні єпископські кафедри, бо ті не завжди відстоювали місцеві церковні інтереси. Зокрема, у 1309 р. один із загребських каноніків свідчив у суді, що загребський єпископ (домініканець) Августин не перешкодив авантюристу Миколаю Кантору, котрий, видаючи себе за папського легата, конфіскував церковну власність і гроші на території міста Печ⁵⁴⁴.

Не сприяло підвищенню авторитету Домініканського ордену і те, що його ченці намагалися шукати власної вигоди у конфліктах між церквою та світськими особами. Наприклад, у 1289 р. празький єпископ Тобіаш заборонив усьому духовенству дієце-

⁵³⁶ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – T.3. – P.328.

⁵³⁷ Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner. – T.2. – S.47.

⁵³⁸ Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378. – S.46.

⁵³⁹ Kronika Františka Pražského 1253–1353. – S.498.

⁵⁴⁰ Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13 Jahrhundert / Hrsg. von W. Wattenbach // Forschungen zur deutschen Geschichte. – 1875. – Bd.15. – S.215–238.

⁵⁴¹ Nejstarší sbírka českých kázání / Red. J. ireček / Časopis Musea Království Českého. – 1861. – №35. – S.271.

⁵⁴² Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Seria prima. – T.4: Bullae Bonifacii IX 1396–1404 / Ed. L.Fejérpataky. – Budapest: Franklin Társulat, 1889. – P.424.

⁵⁴³ Jozefowicz T. Kronika miasta Lwowa. – S.44.

⁵⁴⁴ Viszály a pécsi káptalanban 1302–1309 / Serk. P.Antal // Magyar Történelmi Tár. – 1881. – 58 old.

зії ховати за християнським звичаєм тіло відлученого від церкви за розбійницькі дії щодо церков шляхтича Здіслава із Штернберга⁵⁴⁵. Окремою буллою з цього ж приводу єпископ звертався до домініканців, котрі, очевидно, раніше вже неодноразово діяли всупереч розпорядженням єпископів⁵⁴⁶.

Слід зазначити, що у взаєминах між парафіальним духовенством і представниками домініканського ордену не завжди панувала ворожнеча. Іноді окремі домініканські ченці відстоювали загальні інтереси і навіть діяли наперекір місцевим єпископам. Наприклад, у 1316 р. папа Климент V, незважаючи на рішення веспремського єпископа, на прохання черниць монастиря св. Марії у Буді повернув (*redditus*) до цього монастиря бажаного черницям плебана Германа⁵⁴⁷. В 1368 р. у хорватському місті Нін місцевий канонік Фрісо як адвокат монастиря домініканок, захищав черниць від утисків місцевого єпископа Станція. Фрісо звертався до авіньйонської курії з проханням захистити монастир і скаржився на те, що єпископ влаштує незаконні його візитації⁵⁴⁸. У 1407 р. Празька консисторія суворо застергла плебана і домініканців міста Бероун від здійснення на місцевому цвинтарі похоронних обрядів над відлученими від церкви особами⁵⁴⁹ Ян Гус у своєму трактаті “Про симонію” наводить приклад, що ченці заволоділи плебанією, попередньо давши плебанові хабаря у 30 кіп грошей і організувавши банкет (очевидно для нього і окремих впливових парафіан)⁵⁵⁰.

Після смерті у 1378 р. римського папи Григорія XI між його наступниками Урбаном VI і Климентом VII почалася боротьба за престол. У Європі юрисдикція обох пап визнавалася відповідно до інтересів місцевих правителів. Законність Урбана VI визнавалася у Священній Римській імперії, Угорщині, Польщі, та Англії. Легітимність Климента VII визнавалася у Франції, Шотландії, італійських та іспанських державах. Відповідно до такого поділу державних і церковних політичних інтересів, провінції усіх чернечих орденів розділилися на прихильників римської або авіньйонської курії. Тому в 1378–1409 рр. Домініканський орден існував розколотим на дві взаємно ворогуючі частини. Домініканці з країн Центрально-Східної Європи підтримували Урбана VI і його наступників.

З огляду на кризу Домініканського ордену та його розкол, представники єпископату почали перебирати на себе контроль за діяльністю окремих монастирів цієї чернечої структури. Траплялося і так, що єпископи навіть без ризику для своєї влади, накладали арешт на суми виплат, які мав отримувати домініканський орден. Зокрема, у 1382 р. оломоуцький єпископ Іоанн з Ноймаркта з невідомих причин наказав припинити виплачувати оломоуцькому монастирю св. Катерини його щорічну ренту від володіння нерухомістю в межах міста, яка складала 15 кіп празьких грошей⁵⁵¹. Жодних юридичних наслідків для єпископа такі дії не мали. Прелати Чеського королівства навіть почали організовувати систематичні візитації монастирів усіх чернечих орденів, включно з домініканськими, перевіряючи не лише сплату парафіальних податків, але й способи отримання монастирями рухомого та нерухомого майна у власність (*aliqui tenent bona mobilia et immobilia*)⁵⁵².

⁵⁴⁵ Formulár Biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296). – Т.22. – С.134.

⁵⁴⁶ Zlomky nového rukopisu formuláře biskupa Pražského Tobiáše (1279–1296). – С.90.

⁵⁴⁷ Annales Regum Hungariae. – P.440.

⁵⁴⁸ Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae. – Т.14. – P.502.

⁵⁴⁹ Acta iudiciaria consistorii Pragensis. – Т.15. – P.357.

⁵⁵⁰ Hus Jan. Knižky o svatocuceptví. – Praha: Československa Akademie Ved, 1954. – С.152.

⁵⁵¹ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. – Т.15. – С.148.

⁵⁵² Materiály česká visitační interrogatoria do počátku 15 století / Red. Z.Hledíková // Československý Časopis Historický (далі ČČН). – 1968. – №1. – С.71–99.

Структурний розкол Ордену був ліквідований під час Пізанського собору у 1409 р. Однак, реального впливу ордену на церковно-політичне життя Європи у повній мірі відновити не вдалося. Єпископи стали активніше, ніж раніше, втручатися у перебіг судових справ між домініканцями і місцевими жителями.

Лише окремі чільні представники польського єпископату, з огляду на загальні античернечі та антиклерикальні настрої місцевого населення, вважали за краще підтримувати домініканців. Зокрема, познанський домініканський пріор Якоб з Грондув домігся підтвердження привілейної грамоти про виплату річного чиншу в сумі 50-ти гривень від прибутків із села Велькі Ванчковице⁵⁵³. Вдова одного із власників села, Веліборія намагалася не проводити виплат монастиреві, посилаючись на фальшивість привілейної грамоти⁵⁵⁴. Однак, справа закінчилася на користь монастиря. У 1434 р. шляхтич Моцицій (можливо, Мсьцівой) судився із домініканським монастирем у Бресті-Куявському за спадок, який залишився йому після смерті його брата – єпископа Стіборія. Йшлося про отримання грошової суми в тисячу угорських флоринів⁵⁵⁵. Після судового засідання, у якому тоді взяв участь діючий єпископ Владислав, було прийнято компромісне рішення видавати вказану суму третинами на великі церковні свята⁵⁵⁶.

Найяскравіше залежність Домініканського ордену від єпископату держав Центрально-Східної Європи проявилася при організації відсічі впливу єретичних сект та ідей гуситів.

На відміну від усіх держав Західної Європи активну інквізиційну діяльність у регіоні здійснював не домініканський орден, а єпископат або світська влада. Домініканські інквізиційні трибунали були ефективними лише при індивідуальному переслідуванні запідозрених у єресі. Переслідувати масові єретичні рухи, на віддалених від Риму територіях, вони не могли. У кожному конкретному випадку тільки з дозволу папи можна було починати переслідування єретиків. Якщо ж понтифік конфліктував з кардиналами, боротьба з єресями зводилася нанівець, оскільки папа не займався її плануванням. Тому на самостійну організацію відсічі єретикам на обширних територіях домініканський орден витрачав багато часу.

Неефективність роботи спричинила поступову номіналізацію ролі домініканців у діяльності інквізиційних трибуналів на території всіх держав Центрально-Східної Європи. Створені у першій чверті XIV ст., домініканські інквізиційні трибунали відразу опинилися під контролем місцевого католицького єпископату. В 1315 р. у м. Кремс (Пассауської дієцезії, яка поширювала свою компетенцію на Австрійське герцогство) відбувався великий інквізиційний процес проти заарештованих бегінок. Керував трибуналом плебан Ортольф, повноважний представник пассауського єпископа⁵⁵⁷. В роботі цього трибуналу домініканці відігравали лише допоміжну роль.

Одним із факторів, що стримував представників єпископату від співпраці із домініканцями, було те, що посада інквізитора передбачала обов'язкове надання у його

⁵⁵³ Kodex dyplomatyczny Wielkopolski 1435–1444 / Wyd. A.Gąsiorowski i T.Jasiński // *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydawnictwa źródłowe komisji historycznej.* – Poznań, 1993. – №23. – S.104.

⁵⁵⁴ Ibidem. – S.104.

⁵⁵⁵ *Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti // Monumenta Juris cura praepositorum Chartphylacio Maximo Varsoviensi edita.* – Varsoviae: Typis P.Laskaueri, 1914. – P.77.

⁵⁵⁶ Ibidem. – P.77.

⁵⁵⁷ *Annales Lubenses 1241–1281 / Hrsg. von W.Arndt // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum.* – Hannover, 1866. – Bd.19. – P.548–549.

розпорядження права проповіді у всіх кафедральних соборах⁵⁵⁸. Інквізитор також мав право організувати збір коштів віруючих під час своїх проповідей⁵⁵⁹.

Важливою юридичною нормою, яка у XIV–XV ст. забезпечувала ефективність інквізиційної роботи домініканських ченців, була їхня охорона з боку представників місцевої світської влади. У 1400 р. силезький князь Пржемислав Тешинський оголосив про підтримку домініканського інквізитора Яна з Глівіце і гарантував його недоторканість (*synen und syne gute und gerete vor allir manne gliche*)⁵⁶⁰. Коли представники місцевої світської влади не організували охорони інквізитора, останній мусив наймати охорону власним коштом.

Особливість еретичних рухів у Польському і Чеському королівствах (на відміну від держав Західної Європи) полягала в тому, що до складу еретичних сект входили переважно заможні люди, зокрема, німецькі колоністи⁵⁶¹. У разі втручання у справу домініканських інквізиторів, майно еретиків конфісковувалося б тільки на користь папської курії та домініканців. Тому єпископи намагалися іноді знайти компроміс із тими, кого мали переслідувати, щоб не допустити стороннього втручання у справи своїх дієцезій. У 1320 р. влоцлавський єпископ Гервард домовився з місцевою сектою бегтардів про те, що їхня община, отримавши грошову і матеріальну компенсацію, покине село Злотурию. За це бегтардам запропонували жити в іншому селі цієї ж дієцезії – у Добржеєвіцах⁵⁶². Очевидно, саме це село єпископ вважав недоступним для інквізиторів.

Траплялося так, що бездіяльність єпископів заохочувала еретиків сміливіше протидіяти домініканцям. Наприклад, у 1324 р. домініканці силезького міста Свідніце просили папу Іоанна XXII, щоб він дозволив їм через напади еретиків перенести їхній монастир у межі середмістя⁵⁶³.

У несприятливих для Домініканського ордену церковно-політичних умовах Чеського королівства, жертвами збройних нападів ставали також інквізитори, призначені авіньйонською курією. У 1341 р. у приміщенні празького домініканського монастиря був убитий генеральний інквізитор Йоганн Шванкенфельд⁵⁶⁴. Серед винуватців його загибелі Я. Длугош називає чеського короля Яна Люксембурга⁵⁶⁵. Однак, сам хроніст трактує факт вбивства лише як прихильність короля до еретиків⁵⁶⁶. Під час чесько-польського збройного конфлікту за володіння Силезією, така версія хроніста є досить хибною. Оскільки Й. Шванкенфельд був домініканцем із Польської провінції, то цілком ймовірно, що його могли запідозрити у шпигунстві на користь Польщі і вбити як шпигуна. Особисто чеський король Ян Люксембург, згідно свідчень сучасників і пізніших хроністів, був байдужим до церковних питань, коли вони не стосувалися прибутків його скарбниці.

В Чеському королівстві опір інквізиторам був настільки сильним, що у 1340 р. папа Бенедикт XII оголосив хрестовий похід проти вальденсів на Півдні Чехії і гаран-

⁵⁵⁸ *Annales Lubenses 1241–1281 / Hrsg. von W. Arndt // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum. – Bd. 19. – P. 548–549.*

⁵⁵⁹ *Ibidem. – P. 548–549.*

⁵⁶⁰ *Über das Handbuch eines Inquisitors in der Kirchenbibliothek St. Nikolai in Greifswald / Hrsg. von H. Wattenbach // Abhandlungen der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Philosophisch-historische Klasse. – 1889. – Bd. 4. – S. 21.*

⁵⁶¹ *Lapis B., Lapis D. Beginki w Polsce w XIII–XV wieku // Kwartalnik Historyczny. – 1972. – № 1. – S. 32.*

⁵⁶² *Trzynaście nie drukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum diec. we Włocławku z lat 1300–1400 / Wyd. S. Librowski // Archiwa Biblioteki i Muzea kościelne. – 1987. – № 37. – S. 130–153.*

⁵⁶³ *Vetera monumenta Historiae Poloniae et Ducatum Lithuaniae genituvque finitimum illustrantia / Coll. opera A. Theiner. – Roma: Typis Vaticanis, 1859. – T. 1.: 1217–1409. – P. 168.*

⁵⁶⁴ *Hlaváček I. Inkvisice v Čechach ve 30. letech 14. století. – S. 534.*

⁵⁶⁵ *Długosz J. Dzieje Polski. – T. 3. – S. 46.*

⁵⁶⁶ *Ibidem. – S. 46.*

тував індульгенції всім учасникам походу⁵⁶⁷. Однак, призначений папою керівником походу генеральний інквізитор, домініканець Галл із Новокастро, діяв настільки непрофесійно, що змушений був рятувати своє життя втечею⁵⁶⁸. Слід зазначити, що Галл мав діяти у Чеському королівстві за сприяння Моравського маркграфа Карла (майбутнього імператора Карла IV). Оскільки жодної допомоги з боку держави інквізитор не одержав, можна говорити про те, що Домініканський орден і, навіть, світська влада королівства слабо контролювали церковно-політичне життя не лише Чеського королівства, але й усієї Священної Римської імперії.

Позбавлення домініканців інквізиційних повноважень призвело до того, що в Угорському королівстві домініканські ченці втратили один із важливих засобів впливу свого ордену і поступово перетворювалися на об'єкт глузувань. Навіть на території Печської дієцезії у місті Вілак, згідно свідчень папи Клементія VI, місцеві домініканці потерпали від зневаги місцевих іновірців (*premittitur et perturbant per infideles*)⁵⁶⁹.

Іноді доходило і до того, що папи формально вимагали від єпископів сплачувати інквізиторам відповідні грошові суми, очевидно, за звільнення від безпосереднього контролю їхніх дієцезій. Зокрема, у 1364 р. папа Климент V наказав Зальцбурзькому архієпископу та Бріксенському єпископу сплатити домініканським інквізиторам Генріху з Арго та Лодовіко з Каліго по 200 флоринів⁵⁷⁰.

Приналежність окремих єпископів до домініканського ордену не означала автоматичного збільшення його інквізиційних повноважень. У 1405 році домініканець Грегор з Бучкова був призначений луцьким єпископом, але він не отримав жодних прав щодо покарань при наверненні іновірців у католицьку віру⁵⁷¹.

Гуситські війни і подальша організація переслідування співчуваючих ідеям вік-лефізму нічого не змінили в юридичному статусі існуючих у регіоні домініканських інквізиційних трибуналів.

Ескалація збройного конфлікту між гуситами і католицькими державами Європи призвела до появи у Польському королівстві Велюньського едикту 1424 р., суто декларативного документу, яким Владислав II Ягайло в черговий раз підтвердив верховенство єпископату при організації інквізиційного переслідування єретиків. Владислав Ягайло чітко зазначив у документі, що саме архієпископам та єпископам належить право формувати персональний склад спеціальних трибуналів⁵⁷². Королівськими законодавчими актами передбачалася лише участь в роботі інквізиційного трибуналу осіб, делегованих Апостольським Престолом⁵⁷³. В умовах загрози війни проти ворога Ягайла, імператора Сигізмунда, розпочинати широкомасштабні переслідування шляхти, запідозреної у співчутті гуситам (противникам Сигізмунда), було політично не вигідно. Згідно тверджень польського історика К.Корані, світська влада Польського королівства добровільно обмежувалася лише наданням фінансової та моральної допомоги інквізиторам⁵⁷⁴.

⁵⁶⁷ Lerner R. The heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages. – London: University of Notre Dame Press, 1972. – P.88.

⁵⁶⁸ Ibidem. – P.88.

⁵⁶⁹ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. – T.9. – Vol.1. – P.126.

⁵⁷⁰ Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378. – S.602.

⁵⁷¹ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – T. 2. – P.382.

⁵⁷² Архив Юго-Западной России издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть 1. – Т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1332–1648). – С. 10.

⁵⁷³ Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem Piarów w Warszawie od roku 1732 do 1782 wydane. – T.1: 1347–1547 / Wyd. J.Ogryzko. – Sankt-Petersburg, 1859. – S.125.

⁵⁷⁴ Koranyi K. Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce // Księga pamiętkowa ku czci Władysława Abrahama. – Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1930. – S.42.

Не кожен інквізиційний судовий процес закінчувався суворим покаранням єретиків. У 1455 р. в Кракові за наказом єпископа Олесницького, інквізиційний трибунал, до складу якого входили місцеві домініканці, постановив спалити усі вилучені книги єретичного змісту⁵⁷⁵. Характерно те, що до власників книг не застосовувалося і не передбачалося застосовувати жодних церковних або державних покарань. У 1420 році гнєзненський архієпископ Миколай Тромба у своїх восьми статтях проти єретиків усю відповідальність за боротьбу проти них покладав на місцевий єпископат, а не на домініканський орден⁵⁷⁶. Варто зазначити, що своєрідним тестом на благонадійність було лише виголошення молитви “Ave Maria”⁵⁷⁷. Польський дослідник К.Добровольський пов’язував слабкість інквізиційної роботи ордену і католицької церкви взагалі з відповідною, на його думку, слабкістю церковно-політичних позицій єретиків поза Силезією⁵⁷⁸.

Проте увесь комплекс церковно-адміністративних заходів, здійснюваних єпископатом Польського, Угорського королівств і Австрійського герцогства вказує на те, що єретичні ідеї мали досить потужну підтримку за межами Силезії. Через юридичну слабкість своєї структури домініканський орден міг виконувати лише допоміжну роль при організації переслідувань єретиків.

В XIV–на початку XV ст. у всіх державах католицької Європи чернече життя стало об’єктом зневаги і висміювання. На вістрі критики, в першу чергу, опинилися усі жєбраючі чернечі ордени. Якщо на території західноєвропейських держав висміювалося переважно інтимне життя домініканців, то увагу критиків в державах Центрально-Східної Європи привертала їхня церковна робота. Найчастіше висміювався показний характер аскетичного життя, яке проповідували домініканці⁵⁷⁹.

Починаючи з останньої третини XIV ст., у структурі Домініканського ордену розпочалися спроби реформування етичних норм чернечого життя. Критика світським духовенством паразитуючого способу життя чернецтва, призвела до встановлення суворіших дисциплінарних норм у монастирях Домініканського ордену. Наприклад, нікому не дозволялося заходити до монастиря без спеціального дозволу провінціала⁵⁸⁰. В жіночих монастирях чітко регламентувалися правила виходу черниць за межі обителі. Наприклад, з 1402 р. в чеських монастирях домініканок встановлювався порядок, згідно якого виходити за межі монастиря можна було лише по троє⁵⁸¹.

В окремих домініканських монастирях почалася повільна фінансово-організаційна підготовка лікарень або притулків для бідних. Однак, структурні зміни відбувалися лише в тих монастирях Ордену, керівництво котрих висловлювало свою добровільну згоду на їх проведення.

Бурхливі події Гуситських воєн сповільнили хід реформ в орденських структурах Центральної Європи.

⁵⁷⁵ Львівська бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Фонд Олександра Чоловського. – Спр. III/ 457. Акт Краківського інквізиційного трибуналу у справі знищення єретичних книжок у 1455 р. (копія XIX ст.). – Арк. 4.

⁵⁷⁶ Nieznane karty z procesów husyckich roku 1439. Biskup Poznański Adrzej Bniński w walce z husytami Zbąszynia / pod red. J.Nowackiego // Roczniki historyczne. – Poznań, 1934. – S.275.

⁵⁷⁷ Examen testium super vita et moribus Beguinarum per inquisitorem hereticae pavitatis in Sweidnitz anno 1332 factum. Formulae ad jus canonicum spectantes, ex actis Petri Wysz, episcopi Cracoviensis (1392–1412), maximina parte depromptae / Wydał B. Ulanowski // ScrPol. – 1889. – T.13. – S.109.

⁵⁷⁸ Dobrowolski K. Pierwsze sekty religijne w Polsce. – Kraków : KSW, 1926. – S.16.

⁵⁷⁹ Nejstarší sbírka českých kázání / Red. J.Jireček / Časopis Musea Království Českého. – 1861. – №35. – S.271.

⁵⁸⁰ Akten der Provinzialkapitel der Dominikanerordenprovinz Teutonia aus den Jahren 1398, 1400, 1401, 1402 / Hrsg. von B.M.Reichert // Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. – 1899. – Bd.11. – S.294.

⁵⁸¹ Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. – T.5. – P.602.

Від середини 30-х років XV ст. процес реформ знову продовжується. Реформування ордену звелося до юридичної ліквідації бідних монастирів, а також до встановлення суворих норм дисципліни в окремих монастирях. На думку німецького історика Й.Сегмюллера, неефективні спроби реформування ордену і подальшої секуляризації матеріальних цінностей монастирів, породжували постійні конфлікти між чернечими орденами, єпископами та плебанами⁵⁸². Це, на думку історика, зводило нагальну потребу реформування усєї структури Ордену лише до зміни дисциплінарних статутів окремих монастирів⁵⁸³.

Якщо у Західній Європі реформуванням було охоплено домініканські монастирі на території Нідерландів (провінція Тевтонія) та італійських провінцій ордену, то на території держав Центрально-Східної Європи було реформовано структури лише двох монастирів св. Адальберта у Вроцлаві та Діви Марії у Кошице. Естергомський архієпископ Діонісій у 1455 р. у листі до суддів і присяжних (*viris iudici et juratus*) королівського міста Кошице повідомляв, що монастир Діви Марії переходить на реформований статус і надалі користуватиметься статутом із суворішими дисциплінарними нормами. Прелат гарантував те, що монастир організує притулок для бідних⁵⁸⁴. Сам факт такого звернення прелата до світських суддів свідчить, що ченці монастиря раніше завдавали місту багато клопоту своєю поведінкою й архієпископ давав зрозуміти, що дисциплінарна реформа монастиря сприятиме покращенню стосунків між ченцями та міщанами. Аналогічного листа у 1460 р. написав провінціал провінції Тевтонія Петер Веллен до магістрату імперського міста Ульма⁵⁸⁵.

Масового руху за повернення до "первісної бідності ордену", як це було у францисканців у XIV–XV ст., серед домініканців у жодній із європейських держав не було. Монастирі домініканського ордену на Заході і Півдні Європи вже володіли надто великими маєтностями та грішми. Тому ні керівництво ордену, ні переважна більшість чернечого складу не підтримувала аскетичних ідей і не звертала увагу на критику. А більшість монастирів Центральної і Східної Європи були бідними і тому належно не сприймали закликів до аскетизму. Слабка задіяність домініканських монастирів досліджуваного регіону навіть у повільних процесах загальноорденських дисциплінарних реформ лише посилила їхній периферійний статус в орденській структурі.

Під час роботи Констанцького і Базельського соборів, незважаючи на політичний тиск з боку консиліаристично настроєних кардиналів та єпископів, Домініканський орден не втратив своїх привілеїв і не був ліквідований. Переважна більшість прелатів, які представляли Чеську, Польську та Угорську держави, були стурбовані проблемою поширення ідей віклезізму і боротьби проти цих ідей⁵⁸⁶. Тому для цих прелатів питання обмеження чи ліквідації жебракуючих чернечих орденів на той момент вже не було актуальним. Як засвідчують матеріали Констанцького собору, питання щодо правових обмежень чернечих орденів, і, зокрема, домініканського, ставилися на порядок денний лише представниками духовенства з Франції, Англії та північнонімецьких держав⁵⁸⁷.

⁵⁸² Sägmüller J. Die Idee von der Säkularisation des Kirhenguts im ausgehenden Mittelalter auch eine der Ursachen der Reformation // Theologische Quartalschrift. – 1917–1918. – Bd.99. – S.23.

⁵⁸³ Ibidem. – S.23.

⁵⁸⁴ Deutsche Privatbriefe des Mittelalters / Hrsg. von G.Steinhausen / Aus 2 Bänden K.Preußische Akademie d. Wissenschaften // Denkmäler der deutschen Kulturgeschichte. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1899–1907. – Bd.2: Geistliche und Bürger. – S.160.

⁵⁸⁵ Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. – P.92, 94.

⁵⁸⁶ Acta Consilii Constantinensis. – T.2. – P.43, 49, 58, 64, 74, 77, 80, 82. – P.4. – S.56, 62, 88, 90.

⁵⁸⁷ Consilium Basiliense. Studium und Dokumente zur Geschichte der Jahre 1431–1437 / Hrsg. von J.Haller. – Bd.1–8 / Detloffs Buchhandlung. – Basel, 1896–1912. – Bd.2: Protokole des Concils 1431–1437. – P.41, 67, 71; – Bd.4: Die Protokole des Concils von 1436 J. Aus dem manuale des Notars Brunetti und einer zweiten pariser Handschrift. – P.87, 89, 98, 99.

Скориставшись цією сприятливою церковно-політичною ситуацією, присутній на соборі генерал Домініканського ордену Леонард де Саті робив неодноразові демагогічні заяви про те, яку користь приносять церкві жебракуючі чернечі ордени займаючись благочинною роботою (*Prefatos ordines Mendicantium diminui, quia leprosariis et hospitalibus et in aliis pauperibus sunt noctiva ut ad hospitalia domosque leprosorum descendam...*)⁵⁸⁸. Приписуючи своєму ордену заслуги інших чернечих згромаджень, цей прелат промовчав про сотні ченців і черниць свого ордену, котрі вели безтурботне життя за рахунок віруючих.

Під час Базельського собору обговорювалися тільки майнові суперечки окремих домініканських монастирів та рицарів Тевтонського Ордену⁵⁸⁹.

Поступовому підвищенню авторитету Ордену домініканців на сесіях згаданих соборів, сприяла позиція провідних домініканських теологів Іоанна Домініці та Іоанна з Рагузи (обидва походили з Угорської провінції ордену). Не вступаючи у полеміку з прелатами про стан моралі у монастирях свого ордену, ці ченці активно шукали шляхів політичного зближення з представниками світської влади, зокрема, з імператором Сигізмундом та австрійським герцогом Альбрехтом V. Вони неодноразово зверталися до собору з вимогою якомога швидше покінчити з розколом у церкві і негайно організувати відсіч турецькій агресії.

Хоча питання про ліквідацію жебракуючих чернечих орденів було зняте, політичні погляди Іоанна з Рагузи керівництво Домініканського ордену не підтримало. Дійшло до того, що у 1440 р. делегація домініканського ордену майже в повному складі покинула Базель, а на Вроцлавському капітулі ордену було оголошено анафему тим ченцям, котрі підтримували консиліаристів⁵⁹⁰.

Хоч аж до початку Реформації окремі домініканські теологи продовжували обстоювати ідеї консиліаризму і, навіть, богослужіння, освіти і поширення релігійної літератури на національних мовах, ні папи, ні керівництво ордену не робили жодних змін у цих сферах, обмежуючись тільки впровадженням суворіших норм статуту для окремих монастирів.

Під керівництвом генерала ордену Бартоломеуса Тексера (1426–1449) були проведені дисциплінарні реформи у чоловічих монастирях у Нюрнберзі та Вроцлаві. Спроби реформування монастирів у Бжегу і жіночого монастиря св. Катерини у Вроцлаві наštтовхнулися на відкритий спротив генерального вікарія Ордену Йоганна Тельфера і домініканців польського походження⁵⁹¹.

Штучне стримування реформ у структурі Ордену на початку XVI ст. призвело до того, що більшість тогочасного орденського керівництва беззастережно підтримала виступ Мартина Лютера, а значна кількість домініканських монастирів стали центрами поширення протестантської літератури.

Таким чином, внаслідок політичної кризи папського абсолютизму в XIV ст., Домініканський орден фактично перебував під фінансовим і юридичним контролем єпископату держав Центрально-Східної Європи. Ставлення прелатів і католицького парафіального кліру до домініканського ордену було ворожим.

Попри окремі прояви елементів компромісу і взаємної толерантності в особистих та правових стосунках, орден залишався потужним конкурентом світського духовенства при отриманні прибутків із парафій. Взаємна захланність домініканських ченців

⁵⁸⁸ Acta Consilii Constantinensis. – T.2. – P.491.

⁵⁸⁹ Beiträge zur Geschichte des Kardinals Giovanni Dominici / Hrsg. von O.Mandonnet // Historisches Jahrbuch. – 1900. – S.400.

⁵⁹⁰ Frank I. Die Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500 // Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Historische Kommission. Archiv für Österreichische Geschichte. – 1968. – №127. – S.229.

⁵⁹¹ Blasel K. Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau. – S.34.

і представників світського духовенства у боротьбі за прибутки від богослужінь серйозно компрометувала авторитет усієї церкви в очах влади і в очах простолюду. Ворожнеча лише послаблювала обидві конфліктуючі сторони і не дозволила ефективно консолідувати зусилля для боротьби проти впливу єретичних ідей у XV–XVI ст.

ВИСНОВКИ

Від часу заснування у 1216 р. Домініканський орден займався проповідницькою і репресивною діяльністю на території більшості держав середньовічної Європи. Водночас він був активним учасником соціальних і церковно-політичних конфліктів у Європі в XIII–XV ст. Свій вплив у суспільстві ця чернеча структура намагалася поширити і посилити за допомогою силового примусу і переконування непокірних.

Використовуючи політичну та фінансову підтримку папства, репресивні засоби залежних представників світської влади, домініканці успішно стримували розвиток і поширення еретичних рухів у державах Західної Європи. Однак, робота структур Ордену в країнах центрально-східного регіону Європи наштовхувалася на протидію не лише переслідуваних орденом більш численних і краще організованих еретичних сект, але і на пасивний опір місцевих прелатів і світських володарів.

На відміну від орденських структур на Заході Європи, розмежування окремих провінцій домініканського ордену (Тевтонської, Саксонської, Угорської, Польської) в Центрально-Східній Європі проводилось без врахування конфігурації державних кордонів, місцевих етнічних інтересів. Це провокувало постійні конфлікти в структурі ордену за переділ меж провінцій.

Земельна власність на території більшості держав Центрально-Східної Європи до часу появи домініканського ордену була розділена між єпископатом, парафіальним духовенством і раніше створеними чернечими орденами. Тому матеріальне становище окремих домініканських монастирів покращувалось лише за рахунок окремих пожертвувань феодалів або міщан. Це створювало диспропорцію у матеріальному забезпеченні монастирів і провокувало загострення конкурентної боротьби за прибутки як між домініканцями та іншими чернечими згромадженнями, так і у структурах самого Домініканського ордену.

Незадовільне матеріальне забезпечення багатьох монастирів ставала обтяжливим для керівництва Ордену. Генерали ордену не спромоглися налагодити ефективної системи матеріальної взаємодопомоги між монастирями. Це призвело до бідних монастирів, утримання яких було важким для керівництва провінцій. Невдоволення адміністрації багатих монастирів ордену, частина коштів яких ішла на утримання найбідніших, спричинило організацію Богемської і Далматинської орденських провінцій.

В умовах гострої фінансової конкуренції з боку світського духовенства лише окремим монастирям Домініканського ордену вдалося закласти основи власної фінансової і матеріальної могутності. До початку Гуситських воєн більшість монастирів на території держав регіону матеріально були повністю залежними від жертводавців.

Освітні центри домініканців у досліджуваному регіоні сформувалися при університетах у Празі, Буді та Відні в XIV ст. Їх діяльність була спрямована, насамперед, на підготовку проповідників для потреб ордену. Конкуренція місцевого духовенства і діючих орденських освітніх осередків у Парижі та Болоньї призвела до падіння престижу орденської освіти в університетах Центральної Європи.

В українських землях поява перших домініканських місій у XIII ст. була викликана не віросповідною, а політичною потребою. За допомогою навернення у католицтво, римські папи намагалися залучити руські князівства (Київське і Галицько-Волинське) як ймовірних союзників до своєї боротьби проти імператора Фрідріха II Гогенштауфена. Локалізація конфлікту пап із імператорською династією в середині XIII ст. на території Італії, послабила актуальність широкомасштабного конфесійного навернення князівств Русі.

Більшість монастирів Ордену, заснованих у XIV ст. на території колишньої Галицько-Волинської держави та Поділлі, були бідними. Тому їх кількість (33 до початку XVI ст.) не може бути показником духовного і політичного впливу Домініканського ордену.

В XIII ст. правителі держав Центрально-Східної Європи (крім Тевтонського ордену) добровільно налагоджували стосунки з керівництвом домініканців, розраховуючи через них посилити зв'язок із Апостольським Престолом. Через кризові процеси у владних структурах католицької церкви в XIV ст., домініканський орден намагався шукати фінансової допомоги і правового захисту світської влади від зловживань єпископату і місцевих феодалів.

Інквізиційна діяльність ордену була обмежена світською владою або католицьким єпископатом. Часто ці процеси санкціонувалися римськими або авіньйонськими папами, котрі потребували союзу із правителями регіону. При цьому понтифіки допускали і встановлення контролю держави над церквою. Оскільки, робота інквізиційних трибуналів була ефективною лише при індивідуальному переслідуванні еретиків, активно боротися проти масових еретичних рухів і опозиції окремих представників світської влади Домініканський орден не мав змоги.

В церковно-політичних умовах країн Центрально-Східної Європи Домініканський орден не досягнув такого рівня впливу, який у нього був в державах Західної Європи. Соціальна база Ордену домініканців, спрямованого тільки на роботу серед еліти, була вузькою. Під час політичних конфліктів папства і світських правителів Європи в XIV–XV ст., гуситських воєн та інших соціально-політичних та церковних конфліктів, домініканський орден, позбавлений реальних засобів впливу на суспільство (наприклад самостійних інквізиційних трибуналів), опинився на узбіччі церковного і політичного життя усіх держав Центральної і Східної Європи. До XVI ст. орден перестав бути дієвим зняряддям папства у боротьбі проти опозиції серед духовенства і представників світської влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Неопубліковані

Центральний державний історичний архів України у Львові

1. Фонд 22. Магістрат м. Белза. – Оп. 1. – Спр. 15. Копіарій привілеїв белзьких домініканців за 1394–1598 (копії XVII ст.). – Арк. 218–240.
2. Фонд 140. – Документи про католицькі монастирі, костьоли та окремі парафії на територіях України, Польщі, Білорусії і Литви. – Опис 1. – Спр. 217. Дарчі, привілеї та акти судового процесу в Освенцімі у 1399–1629 рр. (копії XVII ст.). – Арк. 1–158.

Львівська бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України.

Відділ рукописів.

3. Фонд Олександра Чоловського. – Спр.47/ II. Копії описів та привілеїв домініканських монастирів у Галичині та Поділлі. (Оригінали, реєстри та копії XVII–XIX ст.). Орієнтовне датування 1663–1826. – Арк. 72–82.
4. Фонд Олександра Чоловського. – Спр.III/ 457. Акт Краківського інквізиційного трибуналу у справі знищення сретичних книжок у 1455 р. (копія XIX ст.). – Арк.1–5.

Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка.

Відділ рукописів і стародрукованих книг.

5. *Dachter F.* Franciszkanie we Lwowe do 1430 roku. – Фонд колишньої бібліотеки Кафедрального костюлу Діви Марії у Львові. – Спр.1626 II. Орієнтовне датування 1939 р. – Арк.1–74.
6. Архів Ф.П.Максименка. – Спр.III 39630. *Gotycky klasztor dominikański we Lwowie w swietle nieznanego rękopisu gdańskiego XVI wieku/ podgotował F.Markowski.* – Warszawa, 1969. – Арк.83–86.

Опубліковані

Актіві

7. Архів Юго-Западной России издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе. – Киев, 1883. – Часть 1. – Т.6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1332–1648). – 938 с.
8. Грамоти XIV ст. / Упорядкування М.Пещак // Пам'ятки української мови. – Київ: Наукова Думка, 1974. – 256 с.
9. Каталог пергаментних документів Центрального Державного Історичного Архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упорядники О.Купчинський, Е.Ружицький. – Київ: Наукова думка, 1972. – 670 с.

- 10.** Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. / Упорядник М.Капраль, наукові редактори Я.Дашкевич, Р.Шуст. – Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, 1998. – 640 с.
- 11.** Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta (1408–1530) / Opubl. B.Ulanowski // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia (далі MMA). – Kraków: Academia Litterarum, 1894. – 542 s.
- 12.** Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum / Herausgegeben von (далі Hrsg. von) B. M. Reichert und A.Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. Aus 9 Bänden. – Romae–Stuttgartiae, 1898. – T.1: 1221–1303. – 328 s.; – T.2: 1304–1378. – 340 s.; – T.3: 1380–1498. – 358 s.
- 13.** Acta Consilii Constantinensis. – Bd.1–4 / Hrsg. von K.Finke, H.Heimpel, A.Hollsteiner. – Münster, 1904–1928. – Bd.1: Akten zur Vorgeschichte Konzils 1410–1414. – 424 s.; – Bd.2: Sermones Reform-und Verfassungsakten. – 770 s.; – Bd.3: Die drei Päpste und das Konzil Schriften zur Papstwahl. – 671s.; – Bd.4: Urkunden. – 1024 s.
- 14.** Acta imperii inedita saeculi XIII et XIV. Urkunden und Briefe zur Geschichte des Keiserreichs und des Königreichs Sizilien (1198–1400) / Hrsg. von E.Winkelmann. – Innsbruck: Universitäts Buchandlung, 1880. – 1027 s.
- 15.** Acta iudiciaria consistorii Pragensis / Vydava F.Tadra // Historycký Archiv Česke Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze (далі НАЧА). – T.2: 1380–1387. – 457 s.; – T.3: 1392–1398. – 438 s.; – T.4: 1401–1404. – 362 s.; – T.5: 1406–1407. – 485 s.; – T.6: 1407–1408. – 235 s.; – T.7: 1420–1424. – 310 s.
- 16.** Acta regni Karoli IV / Hrsg. von K.Zeumer und A.Salomon // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum (далі MGH). – Hannover-Leipzig: Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1919. – 746 s.
- 17.** Acta summorum pontificorum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia / Edidit J. Eršil. – Praha: Academiae, 1980. – 912 s.
- 18.** Acten der Ständetage Preußens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens / Hrsg. von M.Töppen. – Leipzig: Verlag Duncker & Humblot, 1878. – T.1 (Die Jahre 1233–1435). – 349 s.
- 19.** Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F.Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889. – 450 s.
- 20.** Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego / pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski. – T.1–24. – Lwów, 1868–1931. – T.2: Dyplomatarysz. – 285 s.; – T.4: Dyplomatarysz. – 303 s.; – T.5: Dyplomatarysz. – 325 s.; – T.7: Dyplomatarysz. – 325 s.; – T.10: Spis oblat zawartych w aktach grodu i ziemstwa lwowskiego 1065–1784. – 543 s.; – T.14: Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456. – 625 s.
- 21.** Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378 / Hrsg. von A.Lang // Quellen und Forschungen zur österreichische Kirchengeschichte. – Praha : Typis Friedrich Tempsky, 1903. – 710 s.
- 22.** Akten der Provinzialkapitel der Dominikanerordenprovinz Teutonia aus den Jahren 1398, 1400, 1401, 1402 / Hrsg. von B.M.Reichert // Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. – 1899. – Bd.11. – S.287–331.

23. Aktenfragmente eines Provinzialkapitels der Dominikanerprovinz Saxonía zwischen 1418 und 1430 J. / Hrsg. von F.Bünger// ZKG. – 1914. – Bd.35. – S.502–528.
24. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie wydane nakładem właścicela / Pod red. Z.Radziwińskiego. – Lwów: Druk. Instytutu Stauropigiańskiego, 1887–1910. –T.1: 1336–1506. – 204 s.
25. Articuli diaetalis annorum 1000–1525. Decreta ab anno 1000 usque ad 1525 / Ed. J.Nagi, A.Kolosvári // Corpus Juris Hungarici editio millenaria memorabilis. – Leipzig: Dunker & Humblot, 1901. – 853 s.
26. Aus dem der Wiener Universität von Albrecht III im Jahre 1384 verliehenen Privilegium / Hrsg. von K.Schober // Quellenbuch zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. – Bd.1–2. – Wien: Verlag Alfred Hölder, 1887. – Bd.2 : Die Zeitraum von 1246 bis zum Tode Friedrichs III. – S.158–168.
27. Aus den Akten des Rottweiler Provinzialkapitels / Hrsg. von B.Altaner // Zeitschrift für Kirchengeschichte (далі ZKG). – 1929. – Bd.48. – S.5–13.
28. Aus der Kanzlei Kaiser Sigmunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Konzils / Hrsg. von J.Caro // AÖG. – 1880. – Bd.59. – S.1–175.
29. Beiträge und Erörterungen zur Geschichte des Deutschen Reichs in den Jahren 1330–1334 / Hrsg. von W.Preger // Abhandlungen der Historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – Berlin: Zweite Abteilung, 1880. – Bd.15. – S.61–82.26. Deute Reichstagsakten. – Aus 19 Bänden / Hrsg. von E.Wenzel und L.Beer. – Stuttgart: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 1891–1935. – Bd.19: Reformation d. Kaiser Sigismund. – 328 s.
30. Beiträge zur Geschichte der Klöster und der Kunstübung Böhmens im Mittelalter / Hrsg. von J.Neuwirth // Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutsches in Böhmen (далі MVGDB). – 1896. – Bd.34. – S.225–268.
31. Beiträge zur Geschichte des Kardinals Giovanni Dominici / Hrsg. von O.Mandonnet // Historisches Jahrbuch. – 1900. – S.388–402.
32. Beiträge zur Geschichte der Wirksamkeit des Basler Consils in Österreich / Hrsg. von J.Zeibig // Sitzungsberichte der kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse (далі SAWHK). – 1852. – Bd.8. – S.127–250.
33. Benoit XII (1334–1342) lettres communes. Analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican / Edidit. J.-M.Vidal // Libraire des Écoles Francaises d'Athènes et de Rome (далі LÉ). – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1926. – 1048 s.
34. Bullarium Franciskanorum sive Romanorum pontificum constitutiones, epistolae, diplomata tribus ordinibus minorum, clarissarum, poenitentium a Seraphico patriarcha Sancto Francisco institutis ab eorum originibus ad nostra usque tempore, continuata opera L.Waddingus / Coll. Conr. Eubel. – T.5–7. Roma: Typis Vaticanis, 1898–1904. – T.7: Urbani VI, Bonifatii IX, Innocentii VII, Gregorii XII, Clementis VII, Benedicti XIII, Alexandri V, Ioannis XXIII, MartiniV dokumenta. – 774 s.
35. Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – T.1–8. – Romae: Typografia Hieronimi Mainardi, 1729–1748. – T.1: 1216–13. – 614 s.; – T.2: 13. – 620 s.
36. Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten prager Erzbischof Arnest von Pardubic / Hrsg. von F.Tadra // Archiv für Österreichische Geschichte (далі – AÖG). – 1880. – Bd.61. – S.267–597.
37. Cancellaria Johannis Noviforensis, episkopi Olomucensis (1364–1380) / Ed. F.Tadra // AÖG. – 1886. – Bd.68. – S.1–159.

- 38.** *Codex diplomaticus et commemoratonum Masoviae generalis* / Ed. J.Kochanowski. – Warszawa: Typis Vladislai Lazarski, 1919. – 573 s.
- 39.** *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. – Aus 15 Bänden. / Hrsg. von A.Boczek, J.Chytil, F.Brethgolz. – Brünn: Typographia Aloisii Skarmitzl, 1836–1903. – T.2: 1200–1240. – 385 s.; – T.3: 1241–1267. – 412 s.; – T.4: 1268–1293. – 412 s.; – T.5: 1293–1306. – 498 s.; – T.13 : 1400–1407. – 580 s.; – T.14: 1408–1411. – 194 s.; – T.15: 1207–1408. – 440 s.
- 40.** *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* / Ed. G.Friedrich. – Praha, 1911–1912. – D.2. – 285 s.
- 41.** *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae condidit Gustavus Friedrich*. – D.1–5 / Ed. J.Šebanek et S.Dušková. – Praha: Akademie Scientiarum Bohemoslovenicae, 1962–1981. – D.4: 1241–1253. – 598 s.; – D.5: 1253–1273. – 1341 s.
- 42.** *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / In 10 vol. et 44 t. / Coll. G.Fejer. – Buda 1829–1844. – T.3. – Vol.5. – 345 s.; – T.4. – Vol.8. – 432 s.; – T.6. – Vol.2. – 328 s.; – T.8. – Vol.2. – 487 s.; – T.8. – Vol.14. – 450 s.; – T.9. Vol.1. – 477 s.
- 43.** *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis 1301–1382* / Serkesztette Imre Nagy. – T.1–8. – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1878–1920. – T.3: 1333–1339. – 650 s.
- 44.** *Codex diplomaticus Prussicus. Urkundensammlung zur ältern Geschichte Preußens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten*. – Aus 2 Bänden / Hrsg. von J. Voight. – Paschkeschen Buchdruckerei, 1836–1861. – Bd.1: 1217–1300. – 348 s.
- 45.** *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*. – T.1–16 / Red. T.Smičiklas. – Zagreb: Akademia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1904–1916. – T.3: 1201–1235. – 538 s.; – T.4: 1236–1255. – 647 s.; – T.5: 1256–1272. – 770 s.; – T.6: 1272–1290; – T.8: 1301–1320. – 668 s.; – T.9: 1321–1331. – 679 s.; – T.10: 1332–1342. – 777 s.; – T.11: 1342–1350. – 734 s.; – T.12: 1351–1359. – 775 s.
- 46.** *Codex epistolaris saeculi decimi quinti 1382–1445* / Ed. A.Lewicki // MMA. – Kraków: Akademia Umiejętnosci, 1891. – T.12. – 456 s.
- 47.** *Codex et epistolaris Slovaciae* / Red.R.Marsina. – Bratislava: Akademiae Scientiarum Slovacae, 1971. – 472 s.
- 48.** *Codex juris Bohemici* / Edidit H.Jireček. – Tom 14. – Praha: Typis. Cober, 1867. – T.1. – 264 s.
- 49.** *Codex juris municipalis Germaniae medii aevi. Regesten und Urkunden zur Verfassungs- und Rechtsgeschichte des deutsche Städte im Mittelalter* / Hrsg. von G.Gengler. – Berlin: Verlag v. Ferdinand Enke, 1863. – 994 s.
- 50.** *Collectio privilegiorum sacrorum ordinum fratrum mendicantium et non mendicantium iuxta sacri concilii Tridentini reformationem et summorum Pontificum nouissimas confirmationes et innouationes* / Ed. Io.Confettius. – Florentiae: Heredes Jacobi Junctae, 1598. – 450 s.
- 51.** *Consilium Basiliense. Studium und Dokumente zur Geschichte der Jahre 1431–1437* / Hrsg. von J. Haller. – Bd.1–8 / Detloffs Buchhandlung. – Basel, 1896–1912. – Bd.1: Studien und Dokumente. – 480 s.; – Bd.2: Protokole des Concils 1431–1437. – 647 s.; – Bd.3: Protokole des Concils von 1434–1435 aus der manuale des Notars Bruneti und einer römischer Handschrift. – 703 s.; – Bd.4: Die Protokole des Concils von 1436 J. Aus dem manuale des Notars Brunetti und einer zweiten parisier Handschrift. – 421 s.; – Bd.5: Tägebüher und Akten. – 485 s.; – Bd.7: Aus dem Manuale des Notars Jakob Hüglin 1440–1443. – 450 s.
- 52.** *Constitutiones Jaroslai Archiepiscopi editae in synodo die 8 mensis Januarii anno 1357 Calissiae habita* / Wyd. A.-Z.Helcel // SPPP: T.1. – S.407–412.

- 53.** Copialbuch des apostolische Nuntius Bertrand de Macello 1366–1368 / Ed. A.Nováček // Vestník Královské České Společnosti Náuk. Třída Filozoficko-historicko-Filologicka. – 1895. – D.25. – S.1–41.
- 54.** Corpus Juris municipalis Viennensis. Rechte und Freiheiten d. Stadt Wien / Hrsg. von A.Tomaschek // Geschichtsquellen der Stadt Wien. – Band 1–2. – Wien: Adolf Hölder und Universitäts-Buchhändler, 1879. – Bd.2. – 320 s.
- 55.** Das altprager Stadtrecht aus dem XIV Jahrhunderte nach den vorhandenen Handschriften zum ersten Mal. Das Statutarrecht / Hrsg. von F.Rössler // Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren. – Prag: Calve'sche Buchhandlung, 1845. – 210 s.
- 56.** Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan / Hrsg. von W.Wattenbach // Codex diplomaticus Silesicarum. – Bd.5. – Breslau: Jozef Max & Com., 1862. – 342 s.
- 57.** Das Konzil von Vienne 1311–1312 seine Quellen und seine Geschichte / Bearbeitet von P.Müller // Vorreformationgeschichtliche Forschungen. – Münster, 1934. – Bd.12. – 765 s.
- 58.** Das Saal-buch des Benediktinerstiftes Götweig / Hrsg. von W.Karlin // FRA. – Wien,1855. – Abt.2. – Band 8. – 440 s.
- 59.** Desky dvorské království Českeho // Archiv Český čili staré písemné památky český i moravské sebrané z archivů domácích i cizích (дали АС) / Ed. G.Friedrich. – D.2: 1395–1410. – 648 s.
- 60.** Die ältesten Statuten die Stadt und des Bisthums Trient in deutscher Sprache / Hrsg. von A.Tomaschek // AÖG. – 1861. – Bd.26. – S.67–228.
- 61.** Die Constitutionen des Predigerordens in der Redaktion Raimundus von Pennafort 1245 / Hrsg. von H. Denifle // ALKM. – Bd.5. – S.245–263.
- 62.** Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H.Denifle // Arhiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters (дали ALKM). – Bd.1. – 1885. – S.166–277.
- 63.** Die Einnahmen d. Apostolischen Kammer unter Johann XXII // Vatikanische Quellen zur Geschichte d. Päpstlichen Hof-und Finanzverwaltung 1316–1378 / Hrsg. von F.Schönigh. – Paderborn: Historischen Insitut in Röm, 1900. – 784 s.
- 64.** Die Gurker Geschichtsquellen 1233–1269 / Hrsg. von A. v.Jaksch // Monumenta historica ducatus Carinthiae. – Aus 5 Bänden. – Klagenfurt, 1898. [Commissionsverlag Geschichtsvereines für Kärnten]. – Bd.2. – 291 s.
- 65.** Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts (1301–1378) / Hrsg. von P.Kirsch // Quellen und Forschungen aus dem verbindung mit ihrem Historischen Institut in Rom herausgegeben von der Görres-Gessellschaft (дали QFG) . – 1893. – Bd.9. – 344 s.
- 66.** Die päpstlichen Collectorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts / Hrsg. von J.P.Kirsch // QFG. – 1894. – Bd.3. – 562 s.
- 67.** Die Regesten der Gerzoge von Österreich sowie Friedrichs des Schönen als deutschen Königs von 1314–1330 / Hrsg. von E.Chmiel // Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg. – Innsbruk: Universitäts Buchhandlung, 1929. – 450 s.
- 68.** Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae / Öss. J.Gelcich, L.Thallósczy. – Budapest: Akadémia Tört. Bizottsága, 1887. – 924 s.
- 69.** Diversa Monumenta historica reperibilia penes Ecclesias diocesis Premisliensis / Red. M.Podgorski . – Resoviae: Pelar, 1883. – 52 s.

- 70.** Dokumenta magistri Joannis Hus vitam, doktrinam, causam in Constantinensi consilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia / Red. F.Palacký. – Praha: Sumptibus Friderici Tempský, 1869. – 768 s.
- 71.** Dokumenta Pontificorum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953). – Vol.1–2 / Collegit introductione et adnotationibus auxit Athanasius Welykyj. – Roma: Symptibus Ucrainorum apud exteros degentium, 1953. – Vol.1: 1075–1700. – 686 s.
- 72.** Dokumenty kujawskie i mazowieckie przewaźne z XIII wieku / Wydał B.Ulanowski // *Scriptores rerum Polonicarum. Archiwum Komisji Historycznej* (дали *ScrPol*). – 1888. – T.12. – S.111–208.
- 73.** Ein Dominikaner-Provinzialkapitel in Luckau 1400/ Hrsg. von F.Bünger // *ZKG*. – 1913. – Bd.34. – S.74–88.
- 74.** Eine Handschriftenschenkung aus dem Jahre 1443 (Johannes de Ragusio's Bibliothek) / Hrsg. von R.Beer // *Serta Harteliana*. – Wien: Verlag v. Friedrich Tempsky, 1896. – S.270–275.
- 75.** *Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum / Selectae per G.Pertz et C.Rodenberg*. – Band 1–3 // *Monumenta Germaniae Historica*. – Berlin, 1883–1894. – Bd.1: 1216–1241. – 786 s.; – Bd.2:1243–1249. – 626 s.; – Bd.3: 1250–1268. – 807 s.
- 76.** *Examen testium super vita et moribus Beguinarum per inquisitorem hereticae pavitatis in Sweidnitz anno 1332 factum. Formulae ad jus canonicum spectantes, ex actis Petri Wysz, episcopi Cracoviensis (1392–1412), maximina parte depromptae* / Wydał B.Ulanowski // *Scr.Pol.* – 1889. – T.13. – S.85–114.
- 77.** *Feier und Geschäftsordnung der Provinzialkapitel d. Dominikaner-ordens im 14. Jahrhundert* / Hrsg. von B.-M. Reichert // *RQ*. 1894. – Bd.17. – S.120–137.
- 78.** *Formulár Biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)* / Vyd. J.B.Novák // *Historický Archiv*. – 1903. – T.22. – 234 s.
- 79.** *Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13. Jahrhundert* / Hrsg. von W.Wattenbach // *Forschungen zur deutschen Geschichte*. – 1875. – Bd.15. – S.215–238.
- 80.** *Fratris Gentilis, cardinalis et Apostolicae Sedis in Hungaria et Polonia legati Constitutiones in consilio Psoniensi promulgatae die 10 mensis novembris anno 1309* / Wyd. A.-Z.Helzel // *Starodawne Prawa polskiego Pomniki* (дали *SPPP*). – T.1. – Warszawa, 1856. – S.389–394.
- 81.** *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidna 1270–1405* / Red. B.Otoropec. – Ljubljana: Slovenska Akademija Znanosti, 1995. – 335 s.
- 82.** *Henricus Pauper Rechnungen der Stadt Breslau von 1299–1358, nebst zwei Rationarien von 1386 und 1387, dem Liber Imperatoris vom Jahre 1377 und den ältesten breslauer Statuten* / Hrsg. von C.Grünhagen // *CDS*. – 1882. – Bd.4. – 345 s.
- 83.** *Inventarium privilegiorum, litterarum, diplomatum in Archivo regni in arce Cracoviensi*. – Paris–Berlin–Posnanie: Typis L.Martinet, 1862. – 483 s.
- 84.** *Kodex dyplomatyczny Małopolski 1178–1386* / Wydał F.Piekosiński // *MMA*. – Kraków: Akademia Litterarum, 1876. – 452 s.
- 85.** *Kodex dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje królów Polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne dotąd nie drukowane od najdawniejszych czasów aż do roku 1506* / Wyd. L.Bartoszewicz. – Tom 1–3. – Warszawa: Typis Stanisłai Strąbski, 1852–1854. – Tom 2: 1148–1425. – 477 s.
- 86.** *Kodex dyplomatyczny Wielkopolski* / Pod red. K.Zakrzewskiego. – T.1–3. – Poznań: Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Biblioteka Kórnicka, 1877–1879. – T.1: 984–1287. – 589 s.; – T.2 : 1288–1349. – 929 s.; – T.3: 1350–1399. – 789 s.

- 87.** Kodex dyplomatyczny Wielkopolski 1435–1444 / Wyd. A.Gąsiorowski i T.Jasiński // Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydawnictwa źródłowe komisji historycznej. – Poznań, 1993. – №23. – 401 s.
- 88.** Księga ławnicza miasta Przemysła 1445–1452 / Wydali J.Smołka i Z.Tymińska. – Przemyszl: Nakładem Gminy miasta, 1936. – 202 s.
- 89.** Księga ławnicza miejska 1441–1448 / Wyd. A.Czołowski // PL. – 1911. – T.4. – 193 s.
- 90.** Księgi ławnicze Krakowskie 1365–1376 i 1390–1397 / Wyd. S.Krzyżanowski. – Kraków: Wydawnictwa Archiwum Aktów dawnych miasta Krakowa, 1904. – 385 s.
- 91.** Księgi sądowe Brzesko-Kujawskie 1418–1424 / Opracował i wydał K.Kochanowski // Teki A.Pawińskiego. – Warszawa: Drukarnia Estetyczna, 1905. – T.7. – 445 s.
- 92.** Les Registres d'Innocent IV publiés ou analysés d'après les manuscrits originaux du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. ÉBerger// LÉ. – T.3. – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1905. – 562 s.
- 93.** Les Registres Gregoire IX recueil des bulles de ce pape publiés d'après le manuscrit original des archives du Vatican et de la Bibliothèque Nationale / Par. L.Auray // Libraire des Écoles françaises d'Athènes et de Rome (дали LÉ). – Paris: Ancienne libraire Thorin et Fils, 1897. – T.2. – 1143 s.
- 94.** Liber cancellariae Stanislai Ciołek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit hussitischen Bewegung / Hrsg. von J. Caro / AÖG. – 1874. – Bd.52. – 550 s.
- 95.** Liber scabinorum veteris civitatis Thorunensis 1363–1428 / Wyd. K.Kaczmarczyk. – Towarzystwo Naukowe Toruńskie. – 1936. – T.29. – 511 s.
- 96.** Libri citationum et sententiarum seu knihy pŕhonné a nálezové quo continentur pŕhony Brněnské (1406–1415) i Pyhony Olomoucké (1412–1420) / Ed. V.Brandl. – Brünn: Typis Friederici Winiker, 1873. – 660 s.
- 97.** Listy kláštera Zbraslavského / Red. F.Tadra // HAČA. –1902. – 328 s.
- 98.** Majestas Karolina / Ed. F.Palacký // AČ. – 1844. – T.3. – S.187–195.
- 99.** *Mansi Johann-Dominik.* Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. labbeus et Gabr. Cossartius. Venetiis: Apud Antonium Zatta, 1792; Reproduction en fac-similé par les procédés anastiques de Carl Reinecke 1902–1929. – Vol.1–60. – Praris-Leipzig, 1899–1927. – T.25. – 1248 s.
- 100.** Marienburger Treßlerbuch der Jahre 1399–1409 / Hrsg. von K.Joachim. – Königsberg: Verlag von Thomas & Opperman, 1896. – 686 s.
- 101.** Materiály česká visitační interrogatoria do počátku 15 století / Red. Z.Hledíková // Československý Časopis Historický (дали ČČH). – 1968. – №1. – S.71–99.
- 102.** Matricularum Regni Poloniae codices saeculo XV conscripti // Monumenta Juris cura praepositorum Chartphylacio Maximo Varsoviensi edita. – Varsoviae: Typis P.Laskaueri, 1914. – 283 s.
- 103.** Miscellanea Bohemica. – T.1–4 / Edidit Balbin Boguslav. – Prag: Typis Georgij Czernoch, 1682–1684. – T.1: Miscellanea historica regni Bohemiae Archiepiscopabis literas publicas summorum Pontificum Caesarum Regum ac Principum, ad Archiepiscopatum Pragensem. – 568 s.
- 104.** . Modus inquirendi super statu ecclesiae generalis z pierwszej połowy XV w. / Wydał B.Ulanowski // SrPol. – 1889. – T.13. – S.132–188.
- 105.** Monumenta Historiae Hungariae sacram illustrantia / Coll. A.Theiner. – Paris–Roma–Vindobona: Typis Gregerianis, 1859. – T.1–2. – T.1. – 943 s.

- 106.** Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. – Tom 1–6 / Ed. J.Tkalčić. – Zagreb: Typis Albrecht Zagrabiae, 1889–1898. – T.1: Diplomata 1093–1399. – 519 s.; – T.2: Diplomata 1400–1499. – 587 s.; – T.4: Zagrebački sudebni pozivi i presude 1355–1365. – 398 s.; – T.5: Pozivi i presude 1375–1391. – 395 s.; – T.6: Pozivi i presude 1412–1448. – 538 s.
- 107.** Monumenta Poloniae Vaticana / T.1–9 / Ed. J.Ptaśnik et E.Kunze. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1913–1949. – T.1: 1207–1344. – 502 s.; – T.2: 1344–1374. – 585 s.; – T.3: Analecta Vaticana 1202–1366. – 573 s.; – T.8: 1389–1391. – 200 s.
- 108.** Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Seria prima. – Tom 1–6 / Ed. L.Fejérpataky. – Budapest: Franklin Társulat, 1887–1891. – T.1: Rationes collectionum pontificorum in Hungariae 1281–1375. – 525 s.; – T.2: Akta legationis cardinalis Gentilis 1307–1311. – 517 s.; – T.3: Bullae Bonifacii IX 1389–1396. – 368 s.; – T.4: Bullae Bonifacii IX 1396–1404. – 655 s.
- 109.** Najdawniejsze księgi sądowe Mazowieckie / Wydali M.Handelsman i K.Tymieniecki. – T.1–3. – Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1918–1920. – T.1: 1417–1429. – 220 s.
- 110.** Najstarsza księga miejska 1382–1389 // Wyd. A.Czołowski // Pomniki Dziejowe Lwowa (dalej PL). – Lwów: Gmina miasta Lwowa, 1892. – T.1. – 153 s.
- 111.** Nieznane karty z procesów husyckich roku 1439. Biskup Poznański Andrzej Bniński w walce z husytami Zbąszynia / pod red. J.Nowackiego // Roczniki historyczne. – Poznań, 1934. – S.248–278.
- 112.** Ofner Stadtrecht von 1244–1421 / Hrsg. von A.Micnay und P.Lichner. – Preßburg: Verlag v. K.-F.Vigand, 1845. – 298 s.
- 113.** Oklevéltar a magyar királyi. Kegyuri jog történetéhez / közli V.Fraknói. – Budapest: A Magyar Tydományos Akadémia, 1899. – Old 366.
- 114.** Pommersches Urkundenbuch: Aus 7 Bänden / Königlichen Staats-Archiv zu Stettin. Commission bei T.von Nahmer. – 1868–1940. – Bd.1: 786–1253. – 637 s.; – Bd.2: 1254–1286. – 619 s.; – Bd.3: 1287–1302. – 730 s.; – Bd.4: 1301–1310. – 523 s.; – Bd.5: 1311–1320. – 547 s.
- 115.** Preussische Regesten bis zum Ausgange des XIII Jahrhunderts / Hrsg. von M.Perlbach. – Königsberg: Ferdinand Beyer Buchhandlung, 1886. – 400 s.
- 116.** Quellen zur böhmischen Inquisition im 14. Jahrhundert / Hrsg. von A.Patschovsky // Monumenta Germaniae historica. Quellen zur Geistgeschichte des Mittelalters. – Weimar: Verlag Nachfolger, 1978. – Bd.11. – 411 s.
- 117.** Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI bis XV Jahrhundert (1067–1411) / Hrsg. von B. Bretholz. – Prag: Taussig & Tausig, 1935. – 308 s.
- 118.** Regesta diplomatica nec non epistolarii Bohemiae et Moraviae. – Pars I 600–1253 / Opera Caroli Jaromiri Erben. – Praha: Typographiae Aulicae Filiorum Theophili Haase, 1855. – 812 s.
- 119.** Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae. – Pars 1–4 / Opera Jos. Emler. – Praha: Typis Gregerianis, 1882–1890. – T.2: 1253–1310. – 1483 s.; – T.3: 1311–1333. – 952 s.; – T.4: 1334–1346. – 895 s.
- 120.** Regesta dokumentorum regni Croatia, Dalmatia et Slavoniae saeculi XIII / Collegit et digessit J. Kukuljevič de Saccis // Starine. – 1893. – №26. – S.195–236.
- 121.** Regesta pontificum romanorum inde ab Anno post Christum natum 1198–1301 / Hrsg von A. Potthast. – Berlin: K. Akademie d. Wissenschaften, 1874–1875. – 1054 s.

122. Regesten aus dem K. und K. Haus-, Hof- und Staatsarchive in Wien / Hrsg. von J.Lampel // Quellen zur Geschichte d. Stadt Wien. – Wien: Verlag und Eigenthum des Alterthums-Vereines zu Wien, 1896. – S.95–259.

123. Regesten zur Geschichte der Familien von Teufenbach in Steiermark 1074 bis 1547 Jhre. / Hrsg. von A.Mell // Beiträge zur Erforschung Steirischen Geschichte. – 1905. – B.34. – 238 s.

124. Riga's ältere Geschichte in Uebersicht, Urkunden und alten Aufzeichnungen zusammengestellt / Hrsg. von C.E.Napiersky // Monumenta Livoniae antiquae. Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und anderen schriftlichen Denkmaler und Aufsätzen welche zur Erläuterung der Geshichte Liv-Est- und Kurland dienen. – Riga–Leipzig–Dorpat: Verlag von Eduard Frantzens Buchhandlung, 1835–1847. – Bd.4. – 320 s.

125. Rozporządzenie arcybiskupa halickiego Bernarda wydane w celu ochrony przywilejów dominikanów i franciszkanów lwowskich // *Abraham W.* Jakób Strepa arcybiskup halicki 1391–1409. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1908. – S.93–94.

126. Scarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, książęcych ychwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / Zebrał I.Daniłowicz. – Wilno: Druk. A.H.Kirkora, 1860–1861. – Tom 1–2. – T.1. – 391 s.

127. Soudní kniha města Jičina od roku 1362 do roku 1407 / Vydal F.Mnčík. – Jičín: Nákladem vlastním, 1898. – 399 s.

128. Statuta synodalia episcoporum cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manuscriptis typis mandata / Edit. curav. U. Heyzmann // Starodawne prawa polskiego pomniki (далі-SPPP). – Kraków : Akademia Umiejętności, 1875. – T.4. – 290 s.

129. Statuten der Prager Metropolitankirche vom Jahre 1350 / Hrsg. von B.Dudik // AÖG. – 1867. – Bd.37. – S.411–465.

130. Statuty dyjecejalne krakowskie z roku 1408 / podgot. B.Ulanowski // Studia i materiały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce (далі SMU). – Kraków: Akademia Umiejętności, 1889. – S.1–32.

131. Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436, 1446) / podg. J.Fijałek // SMU. – S.14–47.

132. Summa cancellariae Caroli IV. Formulár královské kanceláře České v XIV století / Upr. F.Tadra // Historický Archiv. – T.6. – 1895. – 219 s.

133. Thorner Denkwürdigkeiten von 1345–1547 / Hrsg. von A.Voight // Mitteilungen der Copernicus-Vereines für Wissenschaft und Kunst zu Thorn. – 1904. – Bd.13. – 256 s.

134. Trzynaście nie drukowanych oryginałów pergaminowych Archiwum diec. we Włocławku z lat 1300–1400 / Wyd. S.Librowski // Archiwa Biblioteki i Muzea kościelne. – 1987. – №37. – S.130–153.

135. Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W.Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae (далі CDS). – Tom 2. – Breslau: Josef Max & Comp., 1859. – 272 s.

136. Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryskischen Bibliothek zu Krakau / Hrsg. von M.Perlbach. – Riga: Kummels Verlag, 1884. – 23 s.

137. Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526 / Hrsg. von W.Heike und A.Horčíčka // Städte und Urkundenbücher aus Böhmen. – Prag: Verein für Geschichte Deutsche in Böhmen, 1896. – Bd.3. – 261 s.

138. Urkundenbuch des Steirmark. – Aus 4 Bänden / Hrsg. von A.Lang. – Graz: Stadts Verlag 1875–1903. – Bd.2. – 546 s.

- 139.** Urkunden schlesischer Dörfer 1214–1790. Zur Geschichte der Ländlichen Verhältnisse und der Flureintheilung insbesondere/ Hrsg. von A.Meitzen // CDS. – 1863. – Bd.3. – 391 s.
- 140.** Urkunden und Actenstücke zur Geschichte Albrechts V als Herzog aus den Jahren 1413–1439 / Hrsg. von J.Chmiel // SAWHK. – 1849. – Bd.3. – S.12–48.
- 141.** Urkunden zu einer bisher Unbekannten Legation des Cardinals Pileus in Deutschland aus dem Jahre 1394 / Hrsg. von Jos.Kaufmann // Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken herausgegeben v. Königlich Preussischen Historischen Institut in Rom. – Bd.2. – 1899. – S.285–306.
- 142.** Urkundenbuch des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde / Hrsg. von J.-N.Weis // Fontes rerum Austriacarum (далі FRA). – Abt.1. – Bd.11. – 264 s.
- 143.** Urkundenbuch des Deutschen Ordens / Hrsg. von J. Hennes. – Aus 2 Bänden. – Mainz: Verlag v. Franz Kirchenheim, 1845–1861. – Bd.1. – 449 s.
- 144.** Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserschiftes Goldenkoron in Böhmen / Herausgeben von M. Pangerl // FRA. – 2 Abt. – Bd.35. – 1872. – 387 s.
- 145.** Urkundenbuch des Landes ob der Enns herausgegeben vom Enns Verwaltungsausschuss des Museum Francisco-Carolinum zu Linz / Hrsg. von J.Freicher v. Stiebar und J.Stülz. – Aus 8 Bänden. – Wien: Uniwersitäts Verlag, 1852–1883. – Bd.7: 1347–1360. – 819 s.; Bd.8: 1361–1375. – 720 s.
- 146.** Urkundenbuch zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter / Hrsg. von G.-Ad. Stenzel. – Breslau: Josef Max & Comp, 1845. – 401 s.
- 147.** Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgens. Enthaltend Urkunden bis zum Ausgang des Arpadischen Mannstammes/ Hrsg. von G.Teutsch, F.Firnhaber // FRA. – 1857. – 2 Abt. – Bd.15. – 265 s.
- 148.** Urkundenregesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II aufgehobenen Klöster Böhmens / Hrsg. von A.Shubert. – Innsbruck: Verlag der Wagners Universitäts, 1901. – 300 s.
- 149.** Über das Handbuch eines Inquisitors in der Kirhenbibliothek St.Nikolai in Greifswald / Hrsg. von H.Wattenbach // Abhandlungen der königlichen Akademieder Wissenschaften zu Berlin. Philosophish-historische Klasse. – 1889. – Bd.4. – S.1–28.
- 150.** Über das Olmützer Stadtbuch des Wenzel von Iglau / Hrsg. von W.Saliger // Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. – Brünn: Verein für Deutsche Geschichte in Böhmen, 1882. – Sektio 3. – Bd.3. – 122 s.
- 151.** Über die Versuche wiklif-husitische Lehren nach Österreich, Polen, Ungarn und Croatien zu verpflanze / Hrsg. von J.Loserth // MVGDB. – 1886. – Bd.24. – S.182–188.
- 152.** 151. Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern / Hrsg. von K.Riezler. – Innsbruck: Historische Kommission bei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, 1891. – 926 s.
- 153.** Vetera monumenta Historiae Poloniae et Ducatum Lithuaniae genitivque finitimum illustrantia / Coll. opera A.Theiner. – Roma: Typis Vaticanis, 1859–1861. – T.1.: 1217–1409. – 903 s.
- 154.** Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serechronologica disposita / Coll. opera A. Theiner. – T.1. – Romae: Typis Vaticanis, 1863. – 668 s.
- 155.** Viszály a pécsi káptalanban 1302–1309 / Serk. P.Antal // Magyar Törtenelemi Tár. – 1881. – 50–74 old.

156. Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem Piarów w Warszawie od roku 1732 do 1782 wydanego. – T.1–10/ Wyd. J.Ogryzko. – Sankt-Petersburg, 1859–1860. – T.1: 1347–1547. – 288 s.

157. Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny pražské / Red. J.Emler // AČ. – 1887. – T.7. – S.604–679.

158. Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471/ Red. F.Palacký // AČ. – 1844. – T.3. – S.465–579.

159. 158. Wielkopolskie rotty sądowe XIV–XV wieku. Rotty Poznańskie 1386–1435 / Zebrali i opracowali H.Kowalewicz i W.Kuraszkiewicz // Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział filologiczno-filozoficzny. Zabutki języka i literatury polskiej. – Poznań-Wrocław: PWN, 1959. – 604 s.

160. Zápisý pražské obecni od roku 1401 do 1430 / Red F.Palacký // AČ. – 1846. – T.4. – S.341–385.

161. Zbiór formuł zakonu dominikańskiego prowincji Polskiej 1338–1411 / Wydane prez L.Woronieckiego i J.Fijałeka. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1938. – 222 s.

162. Zbiór dokumentów Małopolskich / Wyd. S.Kuraś // Materiały Komisji Nauk Historycznych. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum, 1962–1963. – T.5. – Cz.1: Dokumenty z lat 1257–1420. – 422 s.; – T.9. – Cz.2: Dokumenty z lat 1421–1441. – 388 s.

163. Zlomek register zápisů markrabství moravského z roku 1459 // AČ. – 1859. – T.6. – S.80–89.

164. Zlomky nového rukopisu formuláře biskupa Pražského Tobiáše (1279–1296) / Podg. Jos.Dobiaš // Sborník prací věnovaných prof. d-ru. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931. – Praha: Nákladem Historického Spolku v Praze, 1931. – S.79–92.

165. Zur Gechichte der deutschen Dominikaner am Ausgange des 14. Jahrhunderts / Hrsg. von B. M.Reichert // Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte [дали RQ]. – 1900. – Bd.14. – S.89–98.

166. Zur Geschichte der deutschen Dominikaner im XIII und XIV Jahrhundert / Hrsg. von Heinr. Finke // RQ. – 1878. – Bd.8. – S.367–392.

167. Zur Geschichte der Deutschen Dominikaner und ihrer Reform / Hrsg. von B.M.Reichert // RQ. – 1901. – Bd.10. – S.299–311.

168. Zur Geschichte der röm.-kath. Kirche in der Moldau / Hrsg. von K.Eubel // ZKG. – 1895. – S.111–119.

Наративи

169. Acht ungedrückte Dominikanerbriefe aus dem 13. Jahrhundert / Hrsg. von B.-M.Reichert // Historisches Jahrbuch. – 1897. – Bd.18. – S.363–374.

170. Aegidii Carlerii. Liber de legationibus concilii Basiliensis pro reductione Bohemorum. – Vol.1–4 / Hrsg. von E.Birk und F.Palacky // Monumenta Consiliorum generalium saeculi decimi quinti. – Vindobona: Cesareae Academiae scientiarum, 1857. – Bd.1. – S.359–700.

171. Annales Frisacenses 1025–1300 / Hrsg. von L.Weiland // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum (дали MGHS). – Hannover: Societatis Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi, 1862. – Bd.9. – S.764–770.

172. Annales Lubenses 1241–1281 / Hrsg. von W.Arndt // MGHS.– 1866. – B. 19. – S.548–549.

173. Annales Regum Hungariae ab Anno Christi MXCVII ad Annum MDLXIV deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id

genus litterariis instrumentis / Opera et studio Georg Pray. – Vindobonae: Typis Joannis Thomae de Trattner, 1764. – 760 s.

174. Anonymi descriptio Europae Orientalis imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno 1308 exarata / Pod red. O.Górki. – Kraków: Akademia Litterarum, 1916. – 70 s.

175. Briefe Johans von Neumarkt. – Aus 4 Bände / Hrsg. von P.Piur // Vom Mittelalter bis Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung im Mittelalter . –1937. – B. 8. – 554 s.

176. *Bzovii Abraham*. Propago D.Hiacinthi Thramathurgi Poloni seu De rebus praeclare gestis in provincia Polonia Ordinis Praedicatorum. – Venetia: Societates Minima, 1606. – 118 s.

177. Canonici Sambiensis annales 3–1303 // MGHS. – Bd.19. – S.696–708.

178. Chronica et chronicorum excerpta historiam ordinis Praedicatorum illustrantia / Hrsg. von B.-M.Reichert // Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica. – 1901. – Bd.1. – 217 s.

179. Chronica fratris Iordani a Iano // Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam fratrum Minorum. – Florentia: Collegia s.Bonaventurae, 1895. – Vol.1. – P. 1–19.

180. Chronicon seu Annales Wigandi Marburgensis equitis et fratris Ordinis Teutonicici / Ediderunt J.Voigt et E.Raczyński. – Poznań: Księgarnia Nowa, 1842. – 377 s.

181. *Conradus Waldhauser et Matthäus Parisiensis*, evangelici praedicatores. Apologia Konradi in Waldhausen / Hrsg. von K.Höfler // Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen // FRA. – Abt.1. – Bd.6. – S.23–48.

182. Deutsche Privatbriefe des Mittelalters / Hrsg. von G.Steinhausen / Aus 2 Bänden K.Preußische Akademie d. Wissenschaften // Denkmäler der deutschen Kulturgeschichte. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1899–1907. – Bd.2: Geistliche und Bürger. – 215 s.

183. Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini / Hrsg. von R.Wolkan // FRA. II Abt. – Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien. Historische Kommission. – Wien, 1918. – Bd.68. – 633 s.

184. Die Chronik des Mathias von Neuenburg 1245–1317 / Hrsg. von H.Bresslau // SRGNS. – 1924. – Bd.4. – 312 s.

185. Die Chronik Henrichs Taube von Selbach mit davon ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe 1292–1351 / Hrsg. von H.Bresslau // Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series (далі SRGNS). – Bd.2. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – 208 s.

186. Die Chronik Johans von Winterthur 1198–1348 / Hrsg von F.Bäthen // SRGNS. – Bd.2. – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1924. – 332 s.

187. *Długosz J. Dzieje Polski* // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego. – Kraków, 1868–1869. – T.2. – 368 s.; – T.3. – 374 s.; – T.4. – 360 s.; – T.5. – 410 s.

188. *Długosz Joannis Senioris canonici cracoviensis. Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus* / Pod red. S.Przedzieckiego. – Cracoviae: Typographia Kirchmajeriana, 1864. – 1089 s.

189. Drei Briefe Hermanns von Minden über die Seelsorge und die Leitung der deutschen Dominikanerinnenklöster / Hrsg. von G. Löchr // RQ. – 1925. – Bd.33. – S.129–137.

190. *Hus Jan. Knížky o svatocupectví*. – Praha: Československa Akademie Ved, 1954. – 152 s.

- 191.** Kronika Beneše z Weitmile 1283–1374 / Vyd. F.Palacký // FB. – T.4. – S.429–548.
- 192.** Kronika Františka Pražského 1253–1353 / Red. F.Palacký // Fontes rerum Bohemicarum (далі FB). – Praha: Nákladem nadání Františka Palackého, 1884. – T.4. – S.347–456.
- 193.** Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462. – T.1–3 // Vyd. B.Rynšová. – Praha: Československý státní Ústav historický, 1929–1937. – T.2. – 1932. – 453 s.
- 194.** Nejstarší sbírka českých kázání / Red. J.Jireček / Časopis Musea Království Českeho. – 1861. – №. 35. – S.270–272.
- 195.** *Nikolaus Magni de Jawor. De mendicantibus* / Hrsg. von A.Franz // Beitrag zur Literatur-und Gelehrgeschichte des 14. und 15. Jahrhunderts. – Freiburg: Harder'sche Verlagshandlung, 1898. – S.206–223.
- 196.** Petra Žitavského kronika Zbraslavská 1263–1338 / Vyd. F. Palacký // FB. – T.4. – S.3. – 337 s.
- 197.** Petrus de Pulka Abgesandter der Wiener Universität am Consilium zu Constanz / Hrsg von F. Firnhaber // AÖG. – 1855. – Bd.15. – S.3–70.
- 198.** Rocznik Wrocławski Większy 1198–1270 / Oprac. M.Błażowski // Monumenta Poloniae historica. – Lwów: Gubrynowicz i Shmidt, 1883. – T.3. – 688–690 s.
- 199.** Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436 / Hrsg. von F.Palacky. – Bd.1–2. – Prag: Verlag v. Friedrich Tempsky, 1873. – Bd.2: Von den Jahren 1429–1436. – 547 s.
- 200.** Zwei Briefe aus der Hussitenzeit das Kloster Rauden betreffend / Hrsg. von J. Loserth // Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Altherthümer Schlesiens. – 1884. – B. 18. – S.200–206.

Література

- 201.** *Ананьель Ф.* Христианство: догмы и ереси. Перевод с французкого. Москва: Академический проект, 1997. – 260 с.
- 202.** *Боднарюк Б.* Виникнення і розвиток католицьких чернечих орденів Європи в VI–XVI ст. – Автореф. дис...канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут української археографії та джерелознавства імені М.Грушевського. – Київ, 1995. – 22 с.
- 203.** *Григулевич И.* Инквизиция. – Москва: Политиздат, 1976. – 464 с.
- 204.** *Грушевський М.* Історія України-Руси. В 10 т. 11-ти книгах. – Київ: Наукова Думка, 1994. – Т.3: Суспільно-політичний і церковний устрій в українсько-руських землях XIII–XIV віків. – 686 с.
- 205.** *Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В.* Історія церкви і релігійної думки в Україні : В 3 т. – Київ: Либідь, 1994. – Т.2. – 256 с.
- 206.** *Ли Г. Ч.* История инквизиции в средние века: В 2 т. Перевод с французкого. – Москва: Брокгауз-Эфрон, 1911–1912. – Т.1. – 559 с; – Т.2. – 598 с.
- 207.** *Линч Д.* Середньовічна церква. – Київ: Основи, 1994. – 310 с.
- 208.** *Лозинский С.* Святая инквизиция. – Москва: Политиздат, 1972. – 383 с.
- 209.** *Малишевский Д.* Яцек Одровонж – мнимый апостол земли Русской // Труды Киевской Духовной Академии. – 1869. – №4. – С. 45–68.
- 210.** *Осокин Н.* История альбигойцев и их времени: В 2 т. – Казань: Типография Казанского Университета, 1869–1872. – Т.2: Первая инквизиция и завоевание Лангедока французами. – 528 с.

- 211.** *Симашкевич М.* Римское католичество и его иерархия в Подолии. – Каменец-Подольский: Типография Губернского управления, 1838. – 287 с.
- 212.** *Чорний М.* Домініканський орден в українських землях у другій чверті XIII ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – Вип. 2. – С.40–43.
- 213.** *Чорний М.* Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII-першій половині XV ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 2000. – Вип. 3. – С.193–200.
- 214.** *Чубатий М.* Рим і Україна в XIII столітті у своїх змаганнях до церковної Унії // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – 1917. – Т.123–124. – С.45–101.
- 215.** *Abraham W.* Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV i XV // Kwartalnik Historyczny (далі KH). – 1902. – Том 16. – С.172–207.
- 216.** *Abraham W.* Powstanie organizacyi kościoła katolickiego na Rusi. – Lwów: T-wo Naukowe, 1904. – 418 s.
- 217.** *Abraham W.* Początki arzbiskupstwa łacińskiego we Lwowie. – Lwów: T-wo miłośników przeszłości Lwowa, 1909. – 64 s.
- 218.** *Abraham W.* Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim// Księga pamiątkowa k uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego prez króla Jana Kazimierza. – Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1911. – S.1–39.
- 219.** *Altaner B.* Die Dominikanermmissionen des 13 Jahrhunderts. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner und Heidenmission des Mittelalters // Breslauer Studien zur historischen Theologie. – 1924. – №3. – 249 s.
- 220.** *Barącz S.* Rys dziejów zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – Lwów: Ossolineum, 1861. – 360 s.
- 221.** *Barącz S.* Klasztor i kościół dominikanów w Krakowie. – Poznań : Księgarnia katolicka, 1888. – 67 s.
- 222.** *Bělina P.* K předpokladům vzniku husitství ve východních Čechach // Sborník Historický. – 1982. – №29. – S.63–118.
- 223.** *Beß B.* Johannes Falkenberg und der preußisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil // ZKG. – 1889. – Bd.16. – S.385–464.
- 224.** *Bieniak J.* Geneza procesu polsko-krzyżackiego z 1339 roku // Akta Universitatis Nicolai Kopernici w Torunie. Nauki Humanistyczno-społeczne. – 1990. – Zesz.204. – S.23–50.
- 225.** *Biskup M.* Kultura // Historia Gdańska / pod red. E.Cieslaka. – Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1972. – S.604–624.
- 226.** *Blasel K.* Geschichte von Kirche und Kloster St.Adalbert zu Breslau // Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. – 1912. – №16. – 126 s.
- 227.** *Bylina S.* Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Ossolineum, 1966. – 120 s.
- 228.** *Chaloupecký V.* Jan z Dražič, poslední biskup Pražský // Časopis Společnosti přátel starožitností českých. – 1908. – №16. – S.51–84, 133–163, 181–196.
- 229.** *Chłopocka H.* Die Zeugenaussen den Prozessen Polens gegen den Deutschen Orden im 14 Jahrhundert // Quellen und Forschungen zur Geschichte des Deutshen Ordens. Der Deutsche Orden in polnischen Geschichtschreibung / pod red. Arnolda Biskupa (далі QSDO). – 1982. – №30. – S.165–188.

- 230.** *Chodykiewicz C.* De rebus gestis provincia Russiae Ordinis Praedicatorum comentarius libris XI digestus. – Berdyczowiae: Typis Fortalitij Beatissimae Virginis, 1780. – 423 s.
- 231.** *Czarciński I.* Polityka Zakonu Krzyżackiego wobec korporacji religijnych i świeckich // Zakon Krzyżacki a społeczeństwo państwa w Prusach. – Roczniki Towarzystwa naukowego w Toruniu. – 1995. – Rocznik 86. – Zesz 3. – S.110–122.
- 232.** *Dobrowolski K.* Pierwsze sekty religijne w Polsce. – Kraków : KSW, 1926. – 44 s.
- 233.** *Dudik B.* Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien. – Wien: Der K.K.Hof-und Staatsdruckerei, 1867. – 222 s.
- 234.** *Ferrarius S.* De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum. – Vienna: Typis Mathaei Formicae, 1637. – 708 s.
- 235.** *Fiala Z.* Správa o postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století // Historický Sborník. – 1955. – №3. – S.64–88.
- 236.** *Fijalek J.* Dwaj dominikanie krakowscy: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg // Księga pamiątkowa ku czi Oswalda Balzera. – Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1925. – S.80–142.
- 237.** *Frank I.* Die Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500 // Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Historische Kommission. Archiv für Österreichische Geschichte. – 1968. – №127. – S.1–131.
- 238.** *Frank I.* Der Klerus // Österreichs Sozialstrukturen in historischer Sicht/ Hrsg. von Erich Zölner. – Wien: Österreichische Bundesverlag, 1980. – S.44–58.
- 239.** *Frankidiejski J.* Gdańsk // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1881. – T.2. – S.513–532.
- 240.** *Franzl J.* Rudolf I. Der erste Habsburger auf dem deutschen Thron. – Graz–Wien–Köln: Verlag Styria, 1986. – 309 s.
- 241.** *Frind A.* Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner und ihrer besonderdn Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese: Aus 4 Bänden/ Verlag Friedrich Tempsky. – Prag, 1864–1868. – Bd.2: Die Zeit des erblichen Königthums bis zum Tode Carl's IV. – 456 s.; Bd.3: Die Hussitenzeit. – 371 s.
- 242.** *Gilewicz A.* Stanowisko i działość Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1378 // Prace historyczne wydane ku uczczeniu 50–lecia Akademickiego Koła historyków Uniwersitetu Jana Kazimierza we Lwowe 1878–1928 / pod. red. L.Finkela. – Lwów: Koło Akademickie, 1928. – S.73–105.
- 243.** *Gloger Z.* Geografia historyczna ziem dawnej Polski. – Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1900. – 387 s.
- 244.** *Gottschalk J.* Euphemia von Ratibor // Archiv für schlesische Kirchengeschichte. – 1936. – №1. – S.15–40.
- 245.** *Grabski F.* Najazd tatarski 1241 r . w opiniach Europy Zachodniej. Myślenie ideologiczne a postrzeżenie rzeczywistości // Bitwa Legnicka. Historia i tradycja. Śląskie sympozya “Volumen Historyczne”. – Wrocław–Kraków, 1994. – S.35–52.
- 246.** *Grundmann G.-H.* Religiöse Bewegungen im Mittelalter // Historische Studien. – 1935. – №267. – 511 s.
- 247.** *Grünhagen C.* König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes mit dem Slaventhum im deutschen Osten // SAWHK. – 1864. – Bd.47. – S.4–102.
- 248.** *Heimbucher M.* Orden und Kongregationen der katholischen Kirche: Aus 3 Bänden. – Paderborn: Verlag v. Franz Schöningh, 1875. – Bd.2. – 632 s.

249. *Hirsch T.* Handels-und Gewerbsgeschichte Danzigs unter der Herrschaft des Deutschen Ordens // Preisschriften gekrönt und herausgegeben von der fürstlich Jablonowski'schen Gesellschaft zu Leipzig. – №6. – 1858. – S.1–346.
250. *Hlaváček J.* Inkvisice v Čechách ve 30. letech 14. století // Československý Časopis Historický (další ČČH). – 1957. – №5. – S.534–538.
251. *Hledíková Z.* Úřad generálních vikářů pražského arcybiskupa v době předhusitské. Ze správních dějin pražské arcidiecéze // Akta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica monographia. – 1971. – D.41. – 143s.
252. *Hledíková Z.* K otázkám vztahu duchovní svétské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století // ČČH. – 1972. – №4. – S.244–275.
253. *Holinka R.* Sektarství v Čechách před revolucí husitskou // Sborník filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě. – 1929. – Ročník 6. – S.127–307.
254. *Hönsch J.* Přemysl Otakar II von Böhmen. – Graz: Verlag Styria, 1989. – 315 s.
255. *Horst U.* Dominikanerorden // Mönchtum, Orden, Klöster von den Anfänger bis zur Gegenwart. – München: Verlag von Beck, 1993. – S.74–135.
256. *Jasiński K.* Gdańsk w okresie samodzielności politycznej Pomorza // Historia Gdańska / Pod red. E. Cieślaka. – Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1978. – S.271–297.
257. *Jozefowicz T.* Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w ogólnosci dzieje dawniej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historia Arcybiskupstwa lwowskiego w tejsze epoce. – Lwów: Ossolineum, 1854. – 240 s.
258. *Kantak K.* Dzieje Kościoła polskiego. – T.1–2. – Gdańsk: Praca, 1912–1914. – T.2: Kościół ostoją państwa. Wiek XIII i XIV. – 323 s.
259. *Kielar P.* Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów prowincji polskiej w średniowieczy // Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972 / Pod red. J. Kłoczowskiego. – T.1. – Warszawa: PWN, 1975. – S.286–356.
260. *Kłoczowski J.* Europa słowiańska w XIV–XV wieku. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984. – 234 s.
261. *Kłoczowski J.* Kler katolicki w Polsce średniowiecznej: problem pochodzenia i drog awansy // KH. – 1981. – S.923–938.
262. *Kłoczowski J.* U źródeł polskiej demokracji: demokracja dominikańska // Pauvres et riches. Société et Culture du Moyen-Age aux Temps Modernes. Mélanges offerts á Bronisław Geremek á l'occasion de son soixantième anniversaire. – Warszawa: PWN, 1992. – S.191–196.
263. *Kłoczowski J.* Kontrata Ruska w Polskiej prowincji dominikaskiej XIV–XVI wieku // Україна: культурна спадщина, національна свідомість. ПРОСФОНМА Історичні та філологічні розвідки присвячені 60-літтю Я.Д.Ісаєвича. – Львів: Інститут Українознавства імені І. Крип'якевича, 1998. – С. 117–123.
264. *Koranyi K.* Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcja w Polsce // Księga pamiętkowa ku czci Władysława Abrahama. – Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1930. – S.31–50.
265. *Korolec A.* Szkoły dominikańskie w Polsce w XV wieku // Materiały i Studia zakładu historii filozofii starożytniej i średniowiecznej. – 1965. – №4. – S.127–275.
266. *Kutzner M.* Czy bitwa pod Legnicą stanowi istotną cezurę w rozwoju śląskiej sztuki wieku XIII ? // Volumen Historyczne. Śląskie sympozya. Bitwa Legnicka. Historia i tradycja – Wrocław-Warszawa, 1994. – T.2. – S.247–269.

267. *Kwiatkowski S.* Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności religijnej w Polsce do końca XIII wieku // Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – 1988. – T.79. – Zeszyt 3. – 239 s.
268. *Lapis B., Lapis D.* Beginki w Polsce w XIII–XV wieku // KH. – 1972. – N1. – S.32–40.
269. *Lerner R.* The heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages. – London: University of Notre Dame Press, 1972. – 250 s.
270. *Liedtke A.* Walka Jana Opolskiego z krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji Włocławskiej // Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – 1932. – T.38. – S.1–140.
271. *Lippert J.* Sozialgeschichte Böhmens in Vorhussitischer Zeit. – Bd.1–2. Prag–Wien–Leipzig: Verlag v. F. Tempsky und G. Freytag, 1896–1898. – Bd.1. – 487 s.; – Bd.2. – 446 s.
272. *Loenertz R.* La Société des Frères Pérégrinants. Étude sur l'orient Dominicain. – Roma: Instituto Storico Domenicano, 1937. – 402 s.
273. *Lorkiewicz J.* Bunt gdański 1525 roku. Przyczynek do historii Reformacji w Polsce // Pszewodnik naukowy i literacki. – 1881. – S.1–194.
274. *Łazar S.* Rozwój przestrzenny Sandomierza w X–XIII // Roczniki humanistyczne. Wydział historyczno-filozoficzny. – 1958. – T.6. – S.5–85.
275. *Maleczek W.* Die Ketzerverfolgung im österreichischen Hoch- und Spätmittelalter // Wellen der Verfolgung in der österreichische Geschichte. Schriftendes Institutes für Österreichkunde / Hrsg. von E. Zülner. – Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1986. – S.18–39.
276. *Motylewicz J.* Ludność, życie gospodarcze i religijne Łańcuta od XIV do drugiej połowy XVII wieku // Łańcut. Studia i szkice z dziejów miasta/ pod red. W.Bonusiaka. – Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1997. – S.11–57.
277. *Niedziela L.* Przyczynek do dziejów walki o polskość Wrocławia w pierwszym dziesięcioleciu XVII wieku // Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka. – 1972. – №3. – S.450–467.
278. *Novak J.* Avignonske papežstvi a zárodki českého odporu proti kurii // Časopis Matice Moravské. – 1907. – №31. – S.219–231.
279. *Nový R.* Dýmne // Časopis Společnosti Přátel Starožitností. – 1960. – Ročník 68. – Č.1. – S.1–9.
280. *Palacký F.* Über die Beziehungen und das Verhältniss der Valdenser zu den ehemaligen Secten in Böhmen. – Prag: Verlag von F. Tempsky, 1869. – 38 s.
281. *Patschovsky A.* Waldenserverfolgungen in Schweidnitz in 1315 J. // Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (далее ДА). – 1972. – Bd.28. – S.137–176.
282. *Pffeifer N.* Die Ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242. – Zürich: Leeman & Co, 1913. – 240 s.
283. *Popa K.* Die Universitäten Ungarns vom Mittelalter bis zum aufgeklärten Absolutismus // Siebenbürgen und die Siebenbürgen Sachsen / Hrsg. von K.Gündisch. – München: Verlag v. Langen-Müller, 1998. – S.58–74.
284. *Potkowski E.* Książka rękopiśmienna w kulturze Polski. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984. – 301 s.
285. *Powierski J.* Die Stellung der pommerellischen Herzöge zur Preußen Frage im 13 Jahrhundert // QSDO. – №30. – S.103–132.

- 286.** *Prinz F.* Deutsche Geschichte im Osten Europas. Böhmen und Mähren. – Berlin: Siedler Verlag, 1995. – 544 s.
- 287.** *Prochaska V.* Beiträge zur Verfassungsgeschichte Böhmens am Beginne des 14. Jahrhunderts // MVGDDB. – 1881. – Bd.19. – S.1–14.
- 288.** *Ptaśnik J.* Kolektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce Piastowskiej // RAU. – 1907. – №50. – S.1–80.
- 289.** *Reifenkugel K.* Die Gründung römisch-katholischen Bistümer in den Territorien Halicz und Wladimir. Ein Beitrag zur Geschichte Dieser Territorien im XIV Jahrhundert // AÖG. – 1875. – Bd.52. – S.403–473.
- 290.** *Roth W.* Die Dominikaner und Franziskaner im Deutsch-Ordensland Preußen bis zum Jahre 1466. – Königsberg : Universität's Verlag, 1918. – 216 s.
- 291.** *Rother A.* Johannes Teutonicus von Wildeshausen vierter General des Dominikanerordens // RQ. – 1895. – Bd.8. – S.117–138.
- 292.** *Siegl P.* "Stabit Constantinopoli". Inquisition und päpstliche Orientpolitik unter Gregor IX // DA. – 1976. – Bd.32. – S.209–220.
- 293.** *Säg Müller J.* Die Idee von der Säkularisation des Kirchenguts im ausgehenden Mittelalter auch eine der Ursachen der Reformation // Theologische Quartalschrift. – 1917–1918. – Bd.99. – S.253–310.
- 294.** *Solicki S.* Napływ książek z ziem czeskich na Śląsk w średniowieczy // Polska-Śląsk-Czechy. Studia nad dziejami stosunków kulturalnych i politycznych w średniowieczy / Pod red. R.Gładkiewicza. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – S.5–37.
- 295.** *Srbik H.* Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich // Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs. – 1911. – Bd.1. – 211 s.
- 296.** *Świętochowski R.* Biblioteka dominikanów w Krakowie // Archiva Biblioteki i muzea kościelne. – 1972. – №1. – S.33–45.
- 297.** *Šmanej F.* Antytezy czeskej kultury późnego średniowiecza // KH. – 1983. – №4. – S.709–727.
- 298.** *Székely G.* Husitství a maďarský lid // Mezinárodní ohlas husitství. – Praha: Československá Akademie Věd, 1958. – S.110–161.
- 299.** *Timon Á.* Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten. – Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht, 1904. – 789 s.
- 300.** *Tomek W.-W.* Dějepis města Prahy. – D.1–11. 1855–1897. – Praha: Nakladem Musea Království Českého, 1855–1897. – T.3. – 664 s.; – T.5. – 270 s.; – T.8. – 547 s.; – T.9. – 425 s.
- 301.** *Trajdos T.* Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1983. – 330 s.
- 302.** *Trajdos T.* Dobroczynicy mędykantów średniowiecznego Lwowa // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów/ pod red. S.Kuchńskiego. – Warszawa: DIG, 1999. – S.219–254.
- 303.** *Voight J.* Geschichte Preussens von den Ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. – Bd.1–9 / Verlag der Gebrüder Bornträger. – Königsberg, 1829–1860. – Bd.4: Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dietrichs von Altenburg Tod 1341. – 639 s.

304. *Wasylewski S.* Klasztor i kobieta. Studium z dziejów. – Kraków: Księgarnia Literacka, 1958. – 389 s.

305. *Wołek L.* Studja z dziejów Zakonu kaznodziejskiego w Polsce w XIII w. // Pamiętnik historyczno-prawny. – 1930. – №8. – S.145–264.

306. *Zachorowski St.* Kraków biskupi // Rocznik Krakowski. –1906. – №8. – S.103–107.

307. *Zeliński L.* Kościół i klasztor dominikanów we Lwowie // Lwowianin czyli zbiór potrzebnych użytecznych wiadomości. – 1836. – Z.1. – S.18–119.

308. *Zubrzycki D.* Kronika miasta Lwowa. – Lwów: Instytut Stauropigijski, 1844. – 492 s.

ДОБІДКОВІ ВИДАННЯ (Internet)

309. 312. Dominican Order and Dominicans (Engl. Version).- <http://www.knight.org/advent/cathen-> (Католицька Енциклопедія). – вебсайт 2000 року.

ДОДАТКИ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Авіньйонське полонення пап (1309–1377) – примусове перебування пап у французькому місті Авіньйон. У 1309 р. король Філіпп IV Красивий змусив свого ставленника папу Климента V перенести його резиденцію з Риму до А. і перевести туди ж колегію кардиналів. Надалі під контролем французької влади серед лояльних кардиналів здійснювався вибір кандидатур на посаду понтифіка. Поняття “А. п.” вперше вжив у своїх творах італійський гуманіст Франческо Петрарка, як аналогію до вавилонського полону євреїв.

Беггарди – еретична секта. Діяла у XIII–першій половині XV ст. на територіях Південної та Центрально-Східної Європи. Б. обстоювали потребу аскетичного життя духовенства і заперечували існуючу церковну ієрархію.

Бегінки – учасниці напівлегального жіночого чернечого руху XIII–XIV ст. Жили разом із чернечими громадами, не приймаючи офіційних норм статутного чернечого життя.

Брати і сестри “Вільного Духу” – еретична секта, яка діяла в XIII–XIV ст. на території більшості держав південної частини Священної Римської імперії. Кредо секти – у людини немає жодних гріхів і гріховних помислів, а будь-який вияв волі є божественним проявом.

Бреве – письмове розпорядження папи, зроблене без участі колегії кардиналів. За цією ознакою б. відрізнялося від булли.

Вальденси (катари) – еретична секта, прихильники якої обстоювали потребу створення вільних від матеріальних багатств та церковної ієрархії громад віруючих. В громадах в. поряд з чоловіками обряди здійснювали і жінки. Обстоювали потребу вільної проповіді. Діяла в державах Південної і Центральної Європи XII–XIV ст.

Велика Схизма – політичний і адміністративний розкол католицької церкви у 1378–1419 рр. Папський престол в Римі та Авіньйоні одночасно займали двоє або троє пап, котрі боролися між собою. Римські папи періоду В. С.: Урбан VI (1378–1389), IX (1389–1404), Іннокентій VII (1404–1406) Григорій XII (1406–1415). Авіньйонські папи: Климент VII (1378–1394), Бенедикт XIII (1394–1417). Для припинення В. С. були обрані папами Олександр V (1409–1410) та Іоанн XXIII (1410–1415). На Констанцькому соборі (1414–1418) було обрано папою Мартина V (1417–1431), котрий усунув своїх попередників і ліквідував розкол католицької церкви.

Візитація – інспекція, здійснювана єпископом чи архієпископом підлеглої церковно-адміністративної округи. У католицькій церкві в. проводилася кожні 5 років, а в. монастиря з кожною зміною його абата.

Вікарій – у католицькій церкві помічник єпископа.

Гривня – (марка польська) – вагова, грошова і лічильна одиниця, що використовувалася на польських землях у X–XIX ст. З'явилася близько 1070 р. у Польщі (маса становила 210 г. срібла) і була ідентична чеській г. та скандинавській ваговій марці. В кінці XIII–на поч. XIV ст. вагова г. фігурує в документах як (*marca numeris polonicales*) – марка лічби польської. Існувало багато різновидів цієї грошово-лічильної і вагової одиниці. Зокрема, існували г. краківська; плоцька; вроцлавська, куявська, познаньська, глоговська. Ці назви були місцевими іменуваннями однієї грошово-вагової одиниці, маса якої була в межах від 183 до 210 г. срібла. Тогочасна г. польська становила 196 г. срібла. Від поч.

XIV ст. з поширенням у Польщі грошей празьких виникає 48-ми грошова гривня. Тоді г. польська = 4 фертонам = 24 скойцям = 48 грошам празьким = 96 квартам = 576 денаріям (від 1334 р. = 768 денаріїв, а від 1398 – 864 денаріям). Тоді вагова і грошово-лічильна г. були тотожні за вмістом чистого срібла – 195,84 г. Вміст срібла 12 малопольських денаріїв, які складали польський лічильний гріш, відповідав масі чистого металу в гроші празькому. Пізніше, у зв'язку з псуванням розмінної монети, вагова і лічильна г. перестали бути тотожними. Рахунок монет на г. у XIV ст. був поширений в українських землях у складі Польського королівства до XVIII ст.

Гріш (празький) – карбувався в Чеському королівстві у 1300–1547 рр. Карбували монету у кількості 64 штуки з марки срібла. Загальна маса 3,955 г. 937,5-ї проби. Вміст чистого срібла – 3,708 г. У 1311 р. вміст срібла зменшився до 3,41–3,34 г. У 1340–1346 рр. до 3,18–3,06 г. У 1360–1378 рр. – 2,7–2,4 г. За Вацлава IV (1378–1419) вміст срібла становив 1,83–1,66 г.

У 1328 р. за чеським зразком в Угорщині король Карл Роберт Анжуйський (1308–1342) у м. Кремніці організував карбування г. угорських. Маса монети становила 3,19 г. і дорівнювала 8 денаріям. У 1369 р. карбування г. в Угорщині припинено.

Декан – (священничий сан) – у католицькій церкві канонік, котрий очолює капітул.

Денарій – у Польському королівстві під час правління Казимира III д. = 1/2, потім 1/16, а від кінця XIV ст. – 1/8 гроша. В Угорщині з XI ст. карбувалися південарії (оболі). Вміст срібла становив – 0,80 г. Після запровадження у королівстві гроша, д. став його 1/6 частиною. В Угорському королівстві у XIII–XIV ст. 40 д. становили 1 безант.

Дієцезія – (архідієцезія) католицький церковно-адміністративний округ (у православній церкві – єпархія).

Дукат – золота монета масою близько 3,5 г. високопробного золота. Д. почали карбувати у 1284 р. В Угорщині д. почав карбувати Карл Роберт Анжуйський у 1325–1326 рр. Вартість одного д. становила 16 угорських грошів по 6 денаріїв кожний. У Чеському королівстві д. карбував у 1325 р. король Ян I Люксембург на зразок італійських золотих флоринів. Вага – 3,53 г. Д. карбувався Карлом IV і Вацлавом IV. У 1448 р. д. становив півкопи грошей празьких.

Екскомуніка – дисциплінарне відлучення від церкви. На відміну від інтердикту, який накладався на певну місцевість та її жителів або особу, котра вважалася єретиком, екскомуніка була короткотерміновим відлученням винної особи від Євхаристії. Екскомунікована особа не ставилася поза законом, на відміну від тої, на котру було накладено інтердикт.

Канонік – священнослужитель кафедрального собору й учасник капітулу.

Капітул – колегіальний дорадчий орган при єпископі. Відав усіма церковними справами, за винятком суду над духовенством, що було прерогативою єпископа і консисторії.

Консиліаризм – система політичних переконань у структурі керівництва католицької церкви в XIV–XV ст. Прихильники консиліаризму доводили, що верховна влада в церкві належить церковному собору, а не папі. Папа вважався лише виконавцем рішень соборів. Собор, згідно переконань консиліаристів, міг позбавити понтифіка його влади. Консиліаристи рішуче виступали проти продажу індульгенцій, церковних посад та реліквій. Ідеологічним центром консиліаризму був Паризький університет. У 1460р. папа Пій II буллою “*Execrabilis*” (Гідний прокляття) оголосив к. ересью.

Лан – поземельна міра Польського, Чеського королівств та Великого князівства Литовського від XIII ст. Існували “**л. малий**” (фламандський або хелмінський) = 30

моргам = 16,8 га. А також “л. великий”(франконський) = 43 1/3 морги = 25 га. У XVI ст. термін л. у документах поступово замінюється терміном “волока”.

Колектор – збирач церковних податків.

Копа – (лат. sexagena) лічильна одиниця, яка дорівнює 60. Як грошова одиниця використовувалася під час підрахунку празьких грошів, яких йшло 60 на празьку гривню.

Марка – (нім. Mark – знак) – вагова лічильна одиниця у Західній і Центральній Європі, яка у слов'янських країнах називалася гривнею. Маса м. різних країн змінювалася. З XV ст. найпоширенішою була кьольнська м., яка згодом у німецьких державах витіснила всі інші.

Маса в грамах найпоширеніших марок:

регенсбурзька – 246,150;
будинська (Угорське к-во) – 245,348;
кьольнська (стара) – 229,456,68;
празька (XIV–XV ст.) – 253,14;
пруська – 233,855;
краківська – приблизно 196.

У володіннях Тевтонського Ордену 1 м. (1344 р.) поділялася на 4 фертони, 24 скойці, 45 півтораків, 60 шилінгів, 180 кварт і 720 фенігів.

Мінорити – (ordo fratrum Minorum) – орден молодших братів. Одна із назв францисканського ордену. Домініканці вважалися орденем старших братів (ordo fratrum Majorum).

Новіціат – особа, котра готується стати ченцем.

Плебан – парафіяльний священик у католицькій церкві.

Плебанія – (у православній церкві парафія) – найменша католицька церковно-адміністративна округа, на яку поширюється духовна влада священика-плебана.

Прелат – вищий сан у католицькій церкві.

Пріор – старший монах у монастирі, помічник абата. Згідно статуту домініканського ордену, був повноважною юридичною особою у взаєминах монастиря з представниками світської влади. Відповідно і в жіночих монастирях існувала посада пріориси.

Феніг – німецька назва середньовічного денарія. До появи гроша п. був фактично єдиною монетою. У XIII ст. п становив 1/2 гроша, а в XIV ст. остаточно знецінився. Монета карбувалася на території Австрійського герцогства 4 віденські п. = 1 крейцеру; 60 крейцерів = 240 п. = 1 флорин. У 1460 р. емісія припинена.

Ректор – титул правителя м. Дубровніка.

Симонія – продаж і купівля церковних посад.

Скоєць – (лат. Scotus) – спочатку одиниця маси, а згодом польська лічильно-вагова одиниця. Дорівнювала 1/24 гривні, тобто становила 10 денаріїв. Коли у XIV ст. почалося карбування грошів, с. став еквівалентом двох грошів. Одна польська лічильно-грошова гривня = 48 грошам. У німецьких державах 1 с. поділявся на 1/24 марки і 30 фенігів.

Солід – золота монета вагою 4,5 г. Поділявся на 12 денаріїв. Карбувався у Римській та Візантійській імперіях. В Угорському королівстві та державах Середземномор'я с. більш відомий як “трієнс” – 1/3 візантійського соліда. Монета була в обігу в Австрійському герцогстві до кінця XIV ст.

Схоластик – куратор дієцезіальних шкіл.

Фертон – вагова одиниця, 1/4 гривні. У Чеському королівстві 1 ф. містив у собі 16 празьких грошів. У Польщі з XIII ст. (ferto Polonicales). Як грошово-лічильна оди-

ниця **ф.** становив еквівалент 12 грошів (1 польська лічильна гривня = 4 фертонам = 24 скойцям = 48 грошам.)

Флорин – золота монета вагою 3,54 г. Карбувалася у Флоренції від 1252 р. Була в обігу в державах Середземномор'я та Австрійському герцогстві (згодом і в Австрійській імперії).

HAYKOBİ STATTI

МЛИНИ ЦЕРКОВНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕЖАХ ПЕРЕДМІСТЬ І ПРИМІСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЛЬВОВА У XIV—ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

Формування церковного та монастирського землеволодіння різних конфесій неминуче торкаються і питання власності на нерухоме майно: пекарень, броварів, рибних ставів, млинів, оліярень тощо. Об'єктивного наукового аналізу потребують як аналіз процесів набуття цієї власності, так і особливості володіння та користування нею. Не зважаючи на давню традицію історіографії історії Львова, початок якої сягає XVI ст., питання власності млинів і особливості їх функціонування ніколи не були предметом спеціальних досліджень. До нашого часу жоден із давніх львівських млинів не зберігся. Споруди усіх давніх млинів вздовж русла Полтви, незалежно від форми власності, були розібрані протягом 1869–1885 рр. під час випрямлення русла річки для подальшого її перетворення на міський каналізаційний колектор. Тому перед істориками поставала проблема локалізації цих промислових споруд. Саме цю проблему в контексті історії економічного розвитку міста в своїх роботах у різний час вирішували дослідники Р.Зубик, Я.Кісь, Й.Гронський, Р.Могитич, М.Долинська. Однак, про особливості юридичного статусу і функціонування млинів, які належали львівським парафіяльним храмам різних конфесій і монастирям спеціальних досліджень не було зовсім ані в українській, ані у польській історіографії.

Метою даного дослідження є висвітлення процесу формування власності церковних установ на нерухоме майно. Об'єктом дослідження виступають млини, розташовані в межах львівських передмість (Краківського і Галицького) і найближчих приміських сіл. Предметом є рівень суспільних відносин та нормативно-правова база, що визначала права володіння та користування цими млинами.

Усі млини в межах львівських передмість, незалежно від форми власності, були дерев'яними (ймовірно, також і фахверковими) із низькими кам'яними фундаментами. Переважна більшість львівських млинів були водяними і розташовувалися вздовж болотистих берегів р. Полтви. Таке розташування утруднювало противнику їх захоплення під час облог і давало можливість оборонцям міста швидко розібрати або спалити ці споруди. Лише у вересні 1672 р. внаслідок захоплення турками Кам'янець-Подільського і неочікувано швидкого наступу турецько-татарсько-козацьких військ, млини у східних і південно-східних міських околицях не встигли демонтувати або знищити. Це дало змогу татарам примусити місцевих селян дозбирати незібраний урожай зернових на приміських полях, безперешкодно змолоти зібране на борошно і цілком забезпечити хлібом війська, які вели облогу Львова¹. На час облог Львова на території середмістя діяв кінний млин (*molendinum equorum*) – під Високим муром у кінці вул. Сербської, яким мали право користуватися усі, хто на той час перебував у місті².

Зазвичай, церковні структури ставали власниками уже готових млинових споруд, а не будували млинів на нових чи вільних ділянках берега Полтви чи її приток. На відміну від інших міст Західної та Центрально-Східної Європи у Львові ніколи не існувало окремого цеху мельників. Тому усі мельники мали статус орендарів і працювали індивідуально у млинах світської або церковної власності. Виконання замовлень на

¹ Materiały do historyi oblężenia i obrony Lwowa w 1672 r. z dodaniem kilku szczegółów odnoszących się do życia i spraw domowych Jana Eliasza z Łąki Łąckiego / Zebrane przez Z.L.Radziwińskiego. – Kraków, 1884. – S.13–14.

² Najstarsza księga miejska 1382–1389 r. / Wyd. A.Czołowski // Pomniki dziejowe Lwowa. –Lwów, 1892. – T.1. – S.51.

помол зерна у церковних і монастирських млинах світським особам і отримання прибутку понад обумовле у договорі оренди дозволялося, але лише на рівні приватних цивільно-правових актів³.

Серед церковних структур різних конфесій, млинами на території львівських передмість володіли львівські каноніки римо-католицького кафедрального капітулу, а від 1675 р. і Львівська вірменська архієпископія. Львівські чоловічі монастирі Домініканського, Єзуїтського та Францисканського орденів, а також жіночі монастирі бенедиктинок, сакраменток і бригідок володіли млинами у своїх сільських (рідше приміських) маєтностях. Протягом XIV–другої половини XVII ст. на території львівських передмість було п'ять млинів церковного (римо-католицького) і один вірмено-грегоріанського (від 1675 р. вірмено-католицького) підпорядкування. За своєю спеціалізацією ці млини були лише борошномельними, на відміну від млинів міської власності, які мали ширшу спеціалізацію – окрім борошномельних, також для помолу солоду, порохів та папірні. Подальше чисельне збільшення млинів церковного підпорядкування відбулося з другої половини XVII ст.

Львівська православна (від 1700 р. – уніатська) архієпископія в межах передмість Львова млинами не володіла ані на правах власності, ані на правах оренди. Натомість, монастирі єпархії володіли млинами безпосередньо у своїх сільських маєтностях, зазвичай здаючи їх в оренду шляхтичам, євреям або навіть селянам⁴. Львівські православні (згодом уніатські) священики та ченці практикували помол зерна у міських млинах королівської власності (Королівському та Пекарському). Тут усім християнським клірикам, незалежно від конфесійної приналежності, традиційно гарантувалося право вільного помолу “без мірки та черги”⁵.

Церковні та монастирські млини були повністю звільнені від міського і державного оподаткування. Борошно, змелене у цих млинах, не зберігалось у міському шпихлірі (продуктовому складі). Лише за розпорядженням монастирських адміністрацій щосені після збору врожаю один або два мішки збіжжя традиційно дарувалися на користь міських жебраків⁶.

Найбільш поширеною формою використання млинів церковної власності у межах Львова була довгочасна оренда – при орендуванні млина “на три доживоття” (*do trojga dozywocia*) – на час життя трьох поколінь⁷. Короткочасна, при оренді інших підприємств в межах міста, стосовно церковних млинів не була поширеним явищем. Прибутки від передміських млинів і млинів у міських селах надходили до другої міської каси, кошти з якої йшли на утримання доріг, мостів, оплату праці міських канцеляристів та інших службовців⁸. Прибутки від млинів церковної власності до міської скарбниці не надходили, оскільки нерухомість на церковних землях була звільнена від усіх державних і місцевих податків. Працювали у млинах особисто мельники-орендарі разом із членами своїх сімей. Через невеликі розміри млинів (зазвичай із однією парою каменів) наймана праця використовувалася рідко. Камені для жорен усіх львівських млинів до другої третини XIX ст. виготовляли у селах Кам'янка Річицька і Верхрата (тепер Жовківського р-ну Львівської області)⁹.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф.475. – Оп.1. – Спр.342. – Арк.1.

⁴ Duch O. Jak mniszki gospodarowały? Gospodarka w prawosławnych i unickich monasterach żeńskich eparchii lwowskiej i przemyskiej w XVII–XVIII wieku // *Folwark–wieś–latyfundium. Gospodarstwo wiejskie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku / Pod redakcją J.Muszyńskiej, S.Kazuska, J.Pielasa.* – Kielce, 2009. – S.194.

⁵ Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядник М. Капраль. – Львів, 1998. – С. 267–268.

⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф.140. – Оп.1. – Спр.329. – Арк.4.

⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф.475. – Оп.1. – Спр.342. – Арк.1.

⁸ Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.). – Львів, 1968. – С.163.

⁹ Там само. – С.165.

Всього у Львові (Краківському та Галицькому передмістях) та міських селах у XVII ст. діяло 30 водяних і один вітряний млин. Серед них шість церковних млинів були лише водяними. Окрім млинів, індивідуальні потреби мешканців міста у борошні та крупах аж до кінця XIX ст. легально забезпечували 17 родин круп'ярів із приміського села Личакова¹⁰. Вони працювали ручними млинками (зернотерками) або кератовими млинками – із механічним приводом, тяговою силою яких були коні.

Млини Краківського передмістя будувалися вздовж єдиного повноводного русла Полтви ще з XIV ст., більшість із них проіснувала до кінця XVIII ст., що суттєво полегшувало дослідникам визначення місця розташування цих споруд. Їх існування фіксується у донаційних привілеях польського короля Казимира III (1333–1370) і Владислава Опольського (1372–1378), “Головним інвентарем ста ланів” (1608 р.) та “Йосифінською метрикою” (1788 р.).

Найдавніша писемна згадка про водяний млин в межах Львова (згодом у церковній власності) – т. зв. Млин Штехера (в межах Краківського передмістя) зафіксована під 22 серпня 1352 р.¹¹. Цей млин існував на місці сучасного будинку по вул. Лемківській 13. Згідно опису “Головного інвентаря ста ланів”, біля цієї споруди був шлюз (uprust) для водовідведення із русла Полтви¹². Тоді власниками цієї споруди згадується родина міщанина і колишнього львівського вйта Матеуса Штехера¹³. Окрім згаданого млина у власності роду Штехерів привілеєм надавалися ставок і село Малі Винники разом із тамтешнім млином, ставом і корчмою¹⁴. Згодом, млин тодішнього його власника Грегора Штехера, згідно королівського привілею Казимира III від 1368 р. і привілею Владислава Опольського від 1372 р., залишався у міській юрисдикції¹⁵. Остання згадка приналежності млина родині Штехерів відноситься до 1423 р.¹⁶. Згодом, млин Штехерів перейшов у власність каноніків львівського катедрального капітулу. Ймовірно хтось із останніх представників роду Штехерів добровільно подарував споруду млина на користь львівських каноніків. Однак, документу, у якому саме році цей млин перейшов у церковну власність не збереглося. Від середини XV ст. назва млина Штехера змінилася на млин Капітулу (інша назва – млин Каноніків).

Млин львівського католицького капітулу та інша власність цієї церковної структури став предметом конфлікту між місцевими каноніками та львівським католицьким архієпископом Яном Одровонжем (1436–1450). Архієпископ намагався відібрати у капітулу не лише млин, але і села, якими володів капітул на правах колективної феодалної власності. Каноніки у конфлікті проти архієпископа підтримали львівську міську раду. Міські райці разом із місцевою шляхтою тоді організували конфедерацію проти рідного брата архієпископа – львівського старости Анджея Одровонжа, який відверто на шкоду місту зловживав владою, встановлюючи свавільні грошові побори з міщан¹⁷. Судова справа між львівськими прелатами і міською владою тоді вийшла навіть на міжнародний рівень і розглядалася під час Базельського собору (1431–1449)¹⁸. У 1439 р. із Базеля слухання справи було перенесене до Флоренції, де на той

¹⁰ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львову. – Львів, 1992. – С.99.

¹¹ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (далі – AGZ). – Т.1–24. / Pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski. – Lwów, 1868–1931. – Т.2. – 1870. – С.24.

¹² Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006. – С. 218–219.

¹³ AGZ. – Т. 2. – С.24.

¹⁴ AGZ. – Т. 2. – С.25.

¹⁵ Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.). – С. 39.– Т. 2. – С.24.

¹⁶ Skoczek J. Studja nad patrycjatem lwowskim wieków średnich. – Lwów, 1929. – С.13.

¹⁷ Prochaska A. Lwów a szlachta // Biblioteka Lwowska. – Т.24. – №5. – Lwów, 1919. – С.23–24.

¹⁸ Concilium Basiliense. Aus 8 Bänden. Die Protokolle des Concils 1440–1443 aus dem Manuale des Notars Jacob Hüglin / Hrsrg. v. H.Herre // Concilium Basiliense. Studien und Quellen zur Geschichte des Concils von Basel herfugegeben mit Unterstützung der Historischen und Antiquarischen Gesellschaft von Basel. – Basel, 1910. – Bd.7: Protokolle des Concils 1440–1443. – P.493.

час відбувалися засідання собору. Обидві сторони конфлікту наполегливо продовжували апелювати до собору. Спеціальна судова комісія собору визнала правоту львівського капітулу¹⁹. Проте, архієпископ 9 лютого 1448 р. відлучив від церкви не лише юридично підлеглий йому капітул, а також і місто Львів²⁰. Однак, львівські каноніки таки домоглися вирішення справи на свою користь. Архієпископ Я.Одровонж помер відлученням від церкви 3 вересня 1450 р., а того ж року церковне відлучення з міста було зняте²¹. Наступний львівський архієпископ Ян Вонробка Стшелєцький (1481–1488) також намагався заволодіти млином Капітулу. Обидві сторони конфлікту апелювали до тодішнього папи Сикста IV (1471–1484). Архієпископ, отримавши папське рішення, збожеволів і невдовзі помер²². Надалі питання про власність цього млина між представниками львівського католицького кліру більше не піднімалося.

Іншим млином власності львівського капітулу, меншим за розмірами був капітульний млин у міському селі Волиця²³. Крім цих трьох млинів у межах львівських передмість, капітул до 1939 р. володів млинами у селах Зимна Вода і Годовиця (тепер Пустомитівського р-ну, Львівської обл.), Вербіж (Миколаївського р-ну, Львівської обл.). Володіння цими млинами повністю забезпечувало потреби львівських каноніків у борошні. Борошно із млинів замських капітульних маєтків поступово по потребі звозилося на територію підміської юрисдики св. Яна (територія між сучасним Проспектом Т.Шевченка і вулицями В.Стефаніка та М.Коперніка, яка складалася із 7-будинків із садами та городами поблизу). Тут місцеві партачі (нецехові ремісники) у пекарні випікали для каноніків хліб, булки та солодощі до церковних свят.

Окрім володіння млинами, представники римо-католицького капітулу, згідно королівських розпоряджень, мали право безкоштовно отримувати певну кількість змеленого борошна у млинах міської або королівської юрисдикції. Зокрема, у 1512 р., як компенсацію львівській капітулі за нищення її володінь татарами, король Сигізмунд I Старий надав право канонікам безкоштовно брати третю мірку від Королівського млина на Краківському передмісті. Лише у 1643 р. львівські каноніки втратили це право за строком давності²⁴.

Млин львівського костелу Марії Сніжної був розташований нижче за течією Полтви від млина Каноніків ближче до с. Збоїськ (на місці будинку по вул. Жовківській, 65), на лані, який належав згаданому костелу²⁵. Згідно свідчень Дениса Зубрицького, млин біля приміського села Збоїськ близько 1352 р. записала на користь передміського костелу якась графиня Анна²⁶. Оскільки цей костел від XIII ст. був парафіяльним храмом німецької громади Львова, ймовірно і сама донаторка Анна була німкенєю за походженням. У 1395–1396 рр. млин цього приміського села був приводом до конфлікту львівського магістрату і місцевого плебана Яна Рутені. Галицький архієпископ Якуб Стрепа 14 грудня 1495 р. позбавив цього плебана права на млин і повернув споруду у власність міста. Згідно угоди між архієпископом і Радою міста, млин у міському праві віддавався в оренду, а прибутки мали йти на потреби храму²⁷. Загалом, у 1404–1412 рр. місто витратило на судові майнові спори із різними церковними інстанціями 800 золотих і 70 коп грошів²⁸.

¹⁹ AGZ. – Т.2. – S.118–121.

²⁰ AGZ. – 1875. – Т.5. – S.159.

²¹ Ibidem. – S.167.

²² AGZ. – 1878. – Т.7. – S.150.

²³ *Kretosz J.* Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986. – S.143.

²⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф 52. – Оп.1. – Спр.363. – Арк.24.

²⁵ *Zubryk R.* Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624–1635. – Lwów, 1930. – S.461.

²⁶ *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. – Львів, 2006. – С. 33.

²⁷ AGZ. – 1872. – Т.3. – S.119–120.

²⁸ *Кметь В.* Діяльність Галицького латинського архієпископа Якуба Стрепи (1391–1409) // Львів: місто, суспільство, культура. Спеціальний випуск Вісника Львівського університету. Серія історична. – Т.3. – Львів 1999. – С.26.

До другої половини XVII ст. львівська вірменська громада володіла одним великим млином, який був розташований на місці двох сучасних будинків за адресами вул. Насосна, 1 і Медова, 3²⁹. Саме про цей млин і правила його оренди йдеться у королівському привілеї Сигізмунда I вірменській громаді Львова від 5 березня 1519 р. Згідно умов привілейної грамоти, якщо орендар млина мав прибуток понад оренду, цей прибуток мав належати орендареві³⁰. Також, згідно статуту львівської вірменської громади, заборонялося віддавати у заставу жорна і ручні млини³¹. Від 1630 р. за часів єпископа (від 1630 р. – архієпископа) Миколая Торосовича (1627–1681) ця промислова споруда стала власністю львівських вірменських архієпископів і перестала належати вірменській громаді загалом. М.Торосович, через прийняття церковної унії з Римом, аж до збройних сутичок гостро конфліктував із львівською вірменською громадою. Тому після своєї перемоги у 1675 р., як моральну компенсацію, він відібрав на користь церкви громадський млин. Влада міста, лояльна до інтересів прелата, зміні власності млина не перешкоджала. Станом на 1788 р. (час складання “Йосифінської метрики”) ця промислова споруда зафіксована як “Млин вірменського архієпископа” (młyn JWP Arcybiskupa Ormiańskiego)³². Для вірменської церкви у Львові із невеликими храмами і монастирями та малочисельною місцевою паствою, саме цей млин був єдиним джерелом фінансування каноніків вірменського капітулу³³.

На території Галицького передмістя у другій половині XVII ст. діяло 11 млинів, які були розташовані не вздовж єдиного річкового русла, а вздовж приток Полтви, перегороджених греблями. Тривалий час млин монастиря сакраменток поблизу Вороб'ячого ставу (одного з трьох на той час близько розташованих одне від одної штучних водойм) і монастирського костелу Шлюбу Пресвятої Діви Марії був єдиною промисловою спорудою церковної власності на цій території. Воду для ставків і млина брали із джерела Пасіка, яке було одним із притоків Полтви. Вперше цей млин згадується як місцевий орієнтир у реєстрі поголового податку за 1662 р.³⁴ Назва млина походила від одного із ставків, які простягалися вздовж північно-західної частини фасаду монастирського костелу.

Спроби обмеження королівською владою прав власності церковних структур на землі і нерухомість в межах Львова були рідкісним явищем. 18 липня 1444 р. польський король Владислав III (1434–1444) за кілька місяців до битви під Варною оголосив привілейну грамоту на користь львівського магістрату, згідно якої усі міські церкви та монастирі були зобов'язані повернути усі землі та нерухомість із церковного у міське право³⁵. Однак, після загибелі короля у листопаді під час битви це розпорядження не було виконане, бо жодного перерозподілу власності у місті та на його передмістях не відбулося.

Конфлікти, які існували між католицькими чернечими орденами у Львові, час від часу переносилися на території їхніх замських маєтностей, зокрема і на тамтешні млини. Наприклад, у 1680 р. на млин львівської римо-католицької капітули у с. Зимна Вода за наказом ректора львівської єзуїтської колегії Я.Нушинського напали селя-

²⁹ Долінська М. Исторична топографія Львова XIV–XIX ст. – С.214.

³⁰ Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст.: Збірник документів / Упорядник М.Капраль. – Львів, 2000. – С. 234.

³¹ Там само. – С.237.

³² Долінська М. Исторична топографія Львова XIV–XIX ст. – С.214.

³³ Krętosz J. Archidiecezja Lwowska obrządku łacińskiego w okresie józefinizmu (1772–1815). – Katowice, 1996. – S.82.

³⁴ Долінська М. Исторична топографія Львова XIV–XIX ст. – С.212.

³⁵ Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.). – С. 99.

ни – піддані єзуїтського фільварку, який був неподалік. Нападники знищили млин, забрали збіжжя, і зруйнувавши греблю, спустили став біля млина³⁶.

У період політичної та економічної кризи Речі Посполитої у XVIII ст. церковні структури (зокрема чернечі ордени) іноді вдавалися і до прямого захоплення міської власності, зокрема млинів. У 1740 р. згідно звіту магістрату, ченці львівського домініканського монастиря Божого Тіла самочинно заволоділи млином на території Галицького передмістя, який на той час був у міській юрисдикції, проте був недіючим³⁷. Жодних санкцій проти домініканців міська влада не встигла застосувати – колишнім міським млином заволоділа римо-католицька капітула³⁸. Таким чином, в межах львівських передмість ця церковна структура стала володіти двома млинами, не рахуючи чотирьох млинів у приміських селах. Цей капітульний млин розташовувався на території, яка після 1777 р. стала Марійською площею (тепер Площа Адама Міцкевича), неподалік місця де русло Полтви роздвоювалося і утворювало невеликий острів. У 1888 р. під час будови фундаменту Іпотечного банку (тепер – буд. Площа Галицька №16) тут було знайдено лотоки і добре збережене у річковому замулі млинове колесо³⁹.

В кінці XVIII ст. через війни, часті військові постої, епідемії та облоги львівське млинарство занепало і межах замських околиць залишилося лише 12 діючих млинів⁴⁰. При цьому в межах територій найближчих до львівського середмістя не залишилося жодного. До другої чверті XIX ст. кількість діючих млинів зросла до 20-ти⁴¹.

З огляду на проведення австрійською владою секуляризаційної реформи в Галичині у 1783–1787 рр., усі діючі млини церковної власності на території львівських передмість були переведені у державну власність і надані у користування світських орендарів. Каноніки, парафіяльний клір і ченці усіх конфесій, отримуючи платню від державного Релігійного фонду, фактично перетворилися на державних чиновників. Фіксовані державою і суворо контрольовані надзвичайно низькі ціни на продукти, робили невігідною організацію будь-якого окремого виробництва продуктів харчування і унеможлилювали організацію їх продажу. Наприклад, у 1816 р. у Львові буханка трифунтового білого хліба коштувала 6 крейцерів, житній три фунтовий хліб – 3 крейцери, здоба – ½ крейцери⁴². В останніх роках правління цесаря Франца I у 1834 р. ситуація стосовно цін не змінилася – як і у 1815 р. корець пшениці (64 кг) коштував 6 золотих ринських 13 крейцерів; жита – 3 зл.р. 53 крейц.⁴³ У церковній власності від початку XIX ст. до 1939 р. залишилися тільки 9 млинів у приміських селах, які належали міським римо-католицьким монастирям. Для того щоб у нових соціально-економічних умовах зберегти рентабельність замських маєностей, монастирські адміністрації та орендарі монастирських млинів на державному рівні отримали дозвіл виконувати замовлення світських осіб на помол зерна⁴⁴.

Переведення усіх приміських млинів у світську власність не вирішувало гострої проблеми міста із постачанням борошна, яка виникла у першій половині XIX ст. У

³⁶ *Józefowicz J. T. Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historią arcybiskupstwa lwowskiego w teje eposie / tłum. M. Piwocki. – Lwów, 1854. – S.398.*

³⁷ ЦДДА України у Львові. – Ф 52. – Оп.1. – Спр.229. – Арк.97.

³⁸ Там само. – Арк.98.

³⁹ *Крип'якевич І. Историчні проходи по Львову. – Львів, 1992. – С.114.*

⁴⁰ *Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.). – С.165.*

⁴¹ Там само. – С.175.

⁴² *Białynia-Cholodecki J. Lwów po Kongresie Wiedeńskim (1815–1823). – Lwów, 1930. – S.25.*

⁴³ *Gazeta Lwowska. – 1834. – №22. – S.2.*

⁴⁴ Patent o melnikach i ich obowiązkach // K. k. k. Majestät Franz des Zweiten politische Gesetze und Verordnungen für die Österreichischen, Böhmischen und Galizisschen Erbländer. Auf allerhöchsten Befehl. – Wien, 1814.– Bd.42. – S.274.

1835 р. у річному звіті Намісничої ради зазначалося, що місту потрібно 200 тис. центнерів борошна, а потужностей 20-ти міських млинів і 21-го млина у прилеглих селах і містечках для потреб міста не вистачає⁴⁵. У 1838 р. в умовах неврожаю довелося налагодити постачання міста привозним борошном та хлібом із Закарпаття і Буковини⁴⁶. У 1839 р. львівський магістрат прийняв рішення про побудову єдиного великого парового млина, за варшавським зразком, відхиливши проект побудови кількох вітряних млинів голандського типу на горі Високий Замок⁴⁷. На кілька десятиліть проблему постачання міста борошном було вирішено.

Таким чином, власність львівських церковних структур на млини в межах передмість Львова, незалежно від конфесійної приналежності, формувалася завдяки добровільним даруванням міщан або шляхти, а іноді навіть і захопленню цих промислових споруд громадської або міської власності.

---

⁴⁵ Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.). – С. 175.

⁴⁶ Gazeta Lwowska. – 1838. – №5. – S.4.

⁴⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф 146. – Оп.78. – Спр.331. – Арк.183.

ДОМІНІКАНСЬКИЙ ОРДЕН У ДЕРЖАВАХ СВЯЩЕНОЇ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.

Від часу свого заснування у 1216 р. Домініканський орден був елітною чернечею організацією, яка у державах католицької Європи завжди була виразником політики абсолютизму римських пап. Для цього Ордену, ченці якого займалися проповідницькою діяльністю серед представників світських еліт більшості європейських держав XIV ст. було періодом занепаду. Негативні церковно-політичні і соціальні процеси, які започаткувалися ще в другій половині XIII ст., саме на території Священної Римської імперії переросли у гостру кризу цієї чернечої структури.

Мета даного дослідження – проаналізувати церковно-політичне становище Домініканського ордену на території Священної Римської імперії (західних, південних та східних німецьких держав і Чеському королівстві) до першої половини XIV ст. – часу приходу до влади імператора Карла IV у 1347 р. Толерантна політика цього володаря стосовно Апостольського Престолу після багатолітніх конфліктів його попередників стала визначальним новим етапом у взаєминах світської влади імперії із Церквою та чернечими орденами. Також завданням роботи є простежити, які чинники призводили до втрати впливу Ордену домініканців на правлячі еліти і суспільство окресленого регіону. Оскільки у північнонімецьких землях імперії у XIV ст. тривали політичні процеси цілком відмінні від південнонімецьких та чеських, становище Ордену на цих землях не розглядатиметься.

Опрацювання окремих аспектів історії Домініканського ордену в німецьких і чеських землях Священної Римської імперії має давню історіографічну традицію. У XIX–XX ст. істориками досліджувалася інквізиційна діяльність домініканського ордену на територіях Чехії та Лотарингії⁴⁸. Основна увага у цих роботах приділялася каральним діям домініканських ченців стосовно єретичних сект вальденсів, бегтардів⁴⁹. Іншими аспектами опрацювань орденської історії були взаємини цієї церковної структури із

⁴⁸ *Haupt H.* Beiträge zur Geschichte der Sekte vom Freien Geiste und des Begharentums // Zeitschrift für Kirchengeschichte (далі ZKG). – Gotha, 1885. – Bd.7. – S.503–576; *Novak J.* Avignonske papežstvi a zárodki českého odporu proti kurii // Časopis Matice Moravské. – Brno, 1907. – №31. – S.219–231; *Chaloupecký V.* Jan z Dražic, poslední biskup Pražský // Časopis Společnosti přátel starožitností českých. – Praha, 1908. – №16. – S.51–84, 133–163, 181–196; *Fiala Z.* Správa o postavení církve v Čechách od počátku XIII. do poloviny XIV století // Historický Sborník. – Praha, 1955. – №3. – S.64–88; Ejusdem Quellen zur böhmischen Inquisition im XIV. Jahrhundert // Monumenta Germaniae Historica. Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters 11, Weimar 1979; *Himnebusch W.* The Dominicans. A short history. – Oxford, 1968; *Degler-Spengler B.* Die Beginen in Basel // Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde. – Bd.69. – Basel, 1969. S.5–83; *Robert E. Lerner R-E.* The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages. – London, 1972; *Patschovsky A.* Straßburger Beginenverfolgungen im 14. Jahrhundert // Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters (далі DA) – Bd.30. – Weimar–Köln, 1974. – S.56–198; Ejusdem Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen. Ein Prager Inquisitoren-Handbuch aus der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts // Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters. – Berlin–New York 1975. – Bd. 3; *Housley N.* The Avignon Papacy and the Crusades, 1305–1378. Oxford, 1986; *Mezník J.* Praha před husitskou revolucí. – Praha, 1990; – *Hledíková Z.* Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342) // Český časopis historický. – T. 88. – Praha, 1990. – S.3–33; *Ashley B.* The Dominicans. –Minnesota, 1990; Zeugnisse des Inquisitors Hinrich Schoenvelt in einer Nicolaus Emericus–Handschrift // Vera Lex Historiae. Studien zu mittelalterlichen Quellen. / Hrsg. von St. Jenks, J.Sarnowsky, M.-L.Laudage. – Köln–Wien–Weimar, 1993. – S.247–275.

⁴⁹ *Holinka R.* Sektarství v Čechách před revolucí husitskou // Sborník filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě. – Bratislava, 1929. – Ročník 6. – S.127–307; *Grundmann G.-H.* Religiöse Bewegungen im Mittelalter // Historische Studien. – Berlin, 1935. – №267; *Hlaváček I.* Inkvisice v Čechách ve 30. letech 14. století // Československý časopis historický (další ČČH). – Praha, 1957. – №5. – S.534–538; *Lambert M.* Häresie im Mittelalter. Von den Katharen bis zu den Hussiten. – Darmstadt, 1992.

єпископатом і парафіяльним кліром, викладацька і проповідницька діяльність ченців ордену⁵⁰. Одним із важливих напрямків досліджень історії Домініканського ордену стали мистецькі цінності, які зберігалися чи продовжують зберігатися в орденських монастирях або архітектурні особливості монастирських споруд⁵¹. Досліджуються життєвий шлях окремих ченців і черниць, а також їхні філософські концепції⁵². У XIX–XX ст., не зважаючи на закритість для більшості науковців головного орденського архіву в Римі, опубліковано значну кількість актових джерел і регест орденських документів⁵³, які у різний час потрапили до світських архівних або бібліотечних установ. Детально опрацьовується і аналізується правове і матеріальне становище окремих домініканських монастирів⁵⁴.

Діяльність Домініканського ордену в XIII–першій половині XIV ст. часто висвітлювалася істориками лише в контексті політичної боротьби імператора Людвіга IV Баварського проти авіньйонських пап⁵⁵. Проте, узагальнюючих праць щодо обраної для висвітлення проблеми немає ані у зарубіжній, ані у вітчизняній історіографії.

⁵⁰ Denifle H. Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885; Schönbach A. Studien zur Geschichte der alt-deutschen Predigt // Sitzungberichte Akademie d. Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse. – Wien, 1907. – T.154. – S.1–142; Evans R. The medieval Theologians. An introduction to theology in the medieval period. – Oxford, 2001.

⁵¹ Urkundenregesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II aufgehobenen Klöster Böhmens / Hrsg. von A. Shubert. – Innsbruck, 1901; Wiedemann H. Die Dominikanerkirche in Augsburg // Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. – Bd.43. – Augsburg, 1917. – S.1–56; Krautheimer R. Die Kirchen der Bettelorden in Deutschland. – Köln, 1925; Widemann Josef. Die Traditionen der bayerischen Klöster // Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte (далі ZBLG). – T.1. – München, 1928. – S.226–243; Donin K. Die Bettelordenkirchen in Österreich. Zur Entwicklung der österreichischen Gotik. – Baden–Wien, 1935; Konow H. Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein. Forschungen zur Geschichte der Kunst am Oberrhein. – Berlin, 1954; Denkstein U. Matouš F. Südböhmische Gotik. – Praha, 1955; Decoedres G. Mittelalterliche Dominikanerinnenklöster in der Zentral- und Nordostschweiz // Mitteilungen des Historischen Vereines des Kantons Schwyz. – Schwyz №81. – 1989. – S.39–77; Engl J. Die Fenster der ehemaligen Dominikanerkirche in Augsburg // Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben. – Augsburg, 1994. – №87. – S.105–130; Dinzelbacher P. Angst im Mittelalter. Teufels-, Todes-, und Gotteserfahrung: Mentalitätsgeschichte und Ikonographie. – Paderborn–München–Zürich–New-York, 1996; Shedd B. Medien der Verkündigung im Mittelalter. Zu den gemalten Anniversarien im Kremser Dominikanerkloster // Text als Realie. Veröffentlichungen des Instituts für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit. 18 Sitzungsberichte der philosophisch–historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. – Bd.704. – Wien, 2003. – S.297–319.

⁵² Bihlmeyer K. Mystisches Leben in dem Dominikanerinnenkloster Weiler bei Esslingen im 13. und 14. Jahrhundert // Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. – Württemberg, 1916. – S.61–93; Welte B. Meister Eckhart. – Freiburg, 1979; Müller F. Dominikanerinnen und Dominikaner (10 Lebensbilder). – Freiburg–Konstanz, 1988; Jerger G. Henrich Seuse. – Ostfildern, 1992; Engel U. Dominikanische Spiritualität. – Mainz, 2000.

⁵³ Zur Geschichte der deutschen Dominikaner im XIII und XIV Jahrhundert / Hrsg. von H. Finke // Römische Quartalschrift für Altertumskunde und für Kirchengeschichte (далі RQ). – Roma, 1878. – Bd.8. – S.367–392; Zur Geschichte der deutschen Dominikaner am Ausgange des XIV Jahrhunderts / Hrsg. von B. M. Reichert // RQ. – 1900. – Bd.14. – S.89–98; Urkundenregesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II aufgehobenen Klöster Böhmens / Hrsg. von A. Shubert. – Innsbruck, 1901; Autour du procès de Maître Eckhart. Les documents des Archives Vaticanes / ed. D. Th. H. Laurent // Commentarium de philosophia et theologica. – T.3. – Piacenza, 1936. – Bd.39. – S.331–348, 430–447; Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter / Hrsg. v. V.J.Koudelka // Archivum Fratrum Praedicatorum. – Roma, 1955. – №25. – S.89–134.

⁵⁴ Bühler J. Klosterleben im deutschen Mittelalter. – Leipzig, 1921; Boner G. Das Predigerkloster in Basel vom der Gründung bis zur Klosterreform (1233–1429) // Basler Zeitschrift für Geschichte und Alterthumskunde. – Basel, 1934. – Bd.33. – S.195–303; Spörl J. Bemerkungen zum Geistesleben im mittelalterlichen Bayern. Eine Forschungsaufgabe // ZBLG. – Bd.18 (1955) – S.197–212; Perger R. Brauneis W. Die mittelalterlichen Kirchen und Klöster Wiens. – Wien–Hamburg, 1977; Flüeler M. Flüeler N. Stadtluft, Hirsebrei und Bettelmönch. – Stuttgart, 1992; Stüdeli B. Minoriten– und andere Mendikanten–Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt // Stadt und Kirche. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas / Hrsg. v. H.Hye. – Linz, 1995. – Bd.13. – S.239–257.

⁵⁵ Oelsner L. Zur Geschichte Kaiser Ludwigs des Bayern // Forschungen zur Deutschen Geschichte (далі FDG). – Göttingen, 1862. – Bd.1. – S.51–65; Riezler S. Die literarischen Widersachers der Päpste zur Zeit Ludwig des Baierns. – Leipzig, 1874; Chroust A. Beiträge zur Geschichte Ludwigs d. Bayern und seiner Zeit. – Gotha, 1887; Pflugk–Hartung J. Anhang, Gegner und Hilfsmittel Ludwigs des Bayern in seinem Kampfe mit der Kurie // ZKG. – 1901. – Bd.21. – S.186–232, 463–487; Müller R. Ludwig der Bayer und die Kurie im Kampf um das Reich // Historische Studien. – Berlin, 1914. – Heft 116; Kaufhold M. Gladius Spiritualis. Das päpstliche Interdikt über Deutschland in der Regierungszeit Ludwigs des Bayern (1324–1347) // Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. – Heidelberg, 1994; Holzfurtner L. Zur Kirchenpolitik Ludwig des Bayern // ZBLG. – 1997. – Bd.60. – S.127–134.

На території Священної Римської імперії в першій половині XIV ст. діяло 100 чоловічих і жіночих домініканських монастирів. Вони перебували в адміністративному підпорядкуванні Тевтонської, Саксонської і Богемської провінцій ордену. Остання орденська провінція була створена у 1301 р., коли її виокремили із складу Польської. Новоутворена адміністративна структура складалася із 22-х монастирів у чеських землях колишньої Польської провінції. Адміністрації цих монастирів не хотіли ділити своїх прибутків із біднішими польськими монастирями. Приводом до переділу провінції став протест домініканців чеських земель проти запровадження у польських монастирях більш суворих дисциплінарних норм. Цей провінційний поділ було остаточно затверджено у 1303 р.

Хоча вказані адміністративні утворення (окрім Богемської провінції) в основному охоплювали німецькі землі імперії, з існуючими на той час державними кордонами і межами архієпископій та єпископій вони не співпадали. Наприклад, до Тевтонської орденської провінції входили усі південні та частина північно-західних земель Священної Римської імперії, включно із частиною Фландрії (Австрія, Баварія, швейцарські землі, Франконія, Прирейнські феодальні володіння, Брабант). Провінція ж Саксонія крім власне саксонських земель мала у своєму складі землі Тюрингії, Бранденбурзької марки, Вестфалії, Гессену та Фрісландії. Однак монастирі із переважно німецьким чернечим складом у більшості міст Силезії, а згодом і держави Тевтонського Ордену та Лівонії, від 1229 р. перебували під адміністративним контролем Польської орденської провінції із центром у краківському монастирі Святої Трійці. Не зважаючи на те, що у 1328 р. територія Силезії увійшла до Чеського королівства – складової частини Священної Римської імперії, домініканські монастирі, як і монастирі інших чернечих орденів, не змінили свого адміністративного підпорядкування.

Через відсутність відповідних статистичних даних немає змоги визначити точної кількості ченців у монастирях вказаних провінцій в межах Священної Римської імперії. Загалом, у всіх орденських провінціях Європи, згідно звіту, поданого папі Бенедикту XII у 1337 р., налічувалося 12000 домініканських ченців⁵⁶.

На відміну від території Західної та Південної Європи, в імперії переважна більшість монастирів Домініканського ордену була заснована і побудована у XIII ст. за умов повного контролю місцевих єпископів або світських володарів, котрі зазвичай були *донаторами* будівництва монастирських споруд. У кінці XIII–на початку XIV ст. процес організації домініканських монастирів і в межах Священної Римської імперії і загалом у Центрально-Східній Європі різко сповільнився. Багато існуючих монастирів ордену були бідними, а їх утримування ставало дедалі обтяжливішим для керівництва Ордену і для нечисленних багатих монастирів відповідних орденських провінцій. Серед останніх домініканських монастирів, заснованих у межах імперії з ініціативи орденського керівництва, був монастир у місті Брауншвайг (1309 р.)⁵⁷. Надалі монастирі Домініканського ордену засновувалися лише завдяки приватній ініціативі окремих світських і церковних феодалів.

Період першої половини XIV ст. в історії Домініканського ордену позначився надто частою зміною орденського керівництва. Зокрема, у 1300 р. генерал ордену Альбер Чіаварі прожив лише три місяці після свого обрання на посаду. Інший генерал – Бернар де Жюсі, обраний у 1301 р., помер за не з'ясованих обставин через два роки. У 1311 р. з посади генерала було усунуто Аймера ді П'яченца (був генералом з 1304 р.). Цей генерал висловився проти ліквідації ордену Тамплієрів під час В'єнського собору

⁵⁶ Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum opera Thomae Ripolli. – Romae, 1731. – T.2. – S.335.

⁵⁷ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. von B. M. Reichert und A. Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. – Romae–Stuttgartiae, 1898–1949. – T.2. – S.98.

і за це був позбавлений своєї посади⁵⁸. Генеральні магістри ордену того часу за етнічним походженням були італійцями або французами (Беренгар ді Ландорра (1312–1317), Жерве де Неделле (1318–1323), Барнаба Каноллі ді Верчеллі (1324–1332), Гуго де Восмен (1333–1341), Жерар ді Домаро де ла Гарді (1342), П'єр де Бом-ле-Дам (1343–1345), Гарін де Жільвокуте (1346–1348), і зазвичай погано орієнтувалися у церковно-політичній ситуації яка складалася у землях імперії, не маючи змоги ефективно впливати на діяльність монастирів тамтешніх орденських провінцій.

Ще у XIII ст. не лише в землях імперії, але й на території інших держав Центрально-Східної Європи процес організації домініканських монастирів відбувався за умов контролю прелатів. Іноді вони обмежували право домініканців на заснування монастиря у тому чи іншому місті⁵⁹. Від другої половини XIII ст. домініканці при заснуванні монастирів зустрічали опір міських адміністрацій, які не хотіли давати дозволу на право організації чи спорудження орденського монастиря в межах міста або передмістя. Наприклад, у Страсбурзі міська влада тривалий час відмовляла домініканцям у дозволі на організацію і розбудову монастиря у середмісті. Тому ченці безрезультатно судилися з містом три роки, а недобудована монастирська споруда пустувала від 1287 р. (*reliquentes domum ibidem vacuam et clausam quasi per tres annos*)⁶⁰. Згодом в першій половині XIV ст. конфлікти між міською адміністрацією Страсбурга, міщанами і домініканським монастирем продовжувалися⁶¹.

Статут домініканського ордену забороняв монахам і монастирям володіти земельною власністю, зате дозволяв приймати як милостиню їжу або гроші⁶². Слід зазначити, що кількість подарованих ченцям грошей юридично не вносилися у жодній із редакцій орденського статуту (редакції 1229, 1245, 1253, 1407 рр.). Вже від середини XIII ст. значні кошти, одержані як милостиня, давали змогу домініканським монастирським адміністраціям самостійно оплачувати будівництво і реконструкцію монастирів та їх храмів. Ще одним важливим джерелом прибутків для домініканців була діяльність підконтрольних ордену інквізиційних трибуналів. З їх допомогою Домініканський орден брав участь у конфіскаціях грошей і майна страчених єретиків. Тому досить швидко орденські монастирі, зібравши значні кошти, перетворилися на своєрідні фінансово-кредитні центри не лише для духовенства, але і для світських феодалів та міщан.

Поступово, всупереч нормам статутів ордену, поряд із загальномонастирською, формувалася і особиста власність ченців. Складалася вона переважно з книг або грошей, якими ченці розпоряджалися на свій розсуд. У суперечках із тими мирянами або кліриками, котрі вимагали від ченців ордену жити відповідно до задекларованих норм орденського статуту, провідні домініканські теологи, зокрема й Тома Аквінський, неодноразово заявляли, що ченці "мають право володіти тим, що їм необхідне"⁶³. З відома керівництва своїх монастирів, окремі багаті монахи і монастирські адміністрації давали свої кошти колекторам із папської курії, коли останнім необхідно було швидко отримати необхідну суму. У 1319 р. чернець Октон Прагарій із Регенсбурга разом із пріором в якості допомоги (*subsidio*) змогли дати колекторам курії 62 марки золотом у зливках⁶⁴.

⁵⁸ Das Konzil von Vienne 1311–1312 seine Quellen und seine Geschichte / Bearbeitet von P.Müller // Vorreformationsgeschichtliche Forschungen. – Münster, 1934. – Bd.12. – S.402.

⁵⁹ Наприклад, через протидію місцевих прелатів у середньовіччі не було засновано домініканських монастирів Зальцбургу та Любляні (Лайбах).

⁶⁰ Die Chronik Johans von Winterthur 1198–1348 / Hrsg von F. Bäten // SRGNS.– Berlin, 1924. – Bd.1. – S.40.

⁶¹ Die Chroniken der oberreineischen Städte. Straßburg. / Hrsg. v. E.Hegel // Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert. – Leipzig, 1871. – Bd.9. – S.140–142.

⁶² Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – Berlin, 1885. – Bd.1. – S.171.

⁶³ Цит. за: *Ott E.* Thomas von Aquin und das Mendikantentum. – Freiburg im Breigau, 1908. – S.74–75.

⁶⁴ Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts (1301–1378) / Hrsg. von P.Kirsch // Quellen und Forschungen aus dem verbindung mit ihrem Historischen Institut in Rom herausgegeben von der Görres-Gessellschaft. – Roma, 1893. – Bd.9. – S.40.

Надалі, прагнучи отримати на свою користь якомога більше коштів і перетворивши більшість церковних податків на загальнообов'язкові⁶⁵ авіньйонські понтифіки і місцеві прелати дозволяли навіть конфіскацію книг (*libris recessit*) окремих ченців-боржників⁶⁶. Також для того щоб ліквідувати існуючі заборгованості окремих монастирів майнцький архієпископ Петер фон Трір (1306–1320) у 1319 р. дозволив навіть конфіскацію тканин, які виготовлялися у монастирях⁶⁷. Непомірні фінансові витрати авіньйонських понтифіків на утримання власного двору та найманого війська призводили до організації ними усе нових і нових поборів із духовенства та мирян. Часто саме домініканцям папи доручали збір цих податей. Крім того, і домініканські монастирі були зобов'язані сплачувати обов'язкові та надзвичайні податки на користь авіньйонської курії. Коли за умов скрутного фінансового становища тому чи іншому монастирю не було змоги розплатитися готівкою, монастирські адміністрації навіть вдавалися до визискування коштів у світських осіб, ще більш рішуче вступали у судові спори заради отримання прибутків із представниками парафіяльного духовенства та єпископату. Тому у судах більшості великих і малих міст не лише імперії, але й інших тогочасних центральноєвропейських держав розглядалися справи про переділ майна і грошей між домініканцями і нащадками донаторів їхніх монастирів. Часто ці судові процеси затягувалися на роки і навіть десятиліття⁶⁸. Безумовно, що здирництво, до якого в цих ситуаціях вдавалися домініканці суттєво шкодило їхньому авторитету та авторитету Ордену загалом.

Загострювалися і внутрішньоорденські протиріччя, які проявлялися в особистих конфліктах ченців із представниками орденських і монастирських адміністрацій. Саме останні формували персональний склад кожної обителі таким чином, щоб там узагалі не залишалось ані ченців, ані послушників автохтонного походження, переводячи на їхнє місце іноземців. Це провокувало ситуації у яких монахи протестували проти переведення до орденських монастирів у інших орденських провінціях. У 1321 р. ченці Ніколаус Мор і Вензер із Страсбурга побили і ув'язнили в монастирському підвалі не лише пріора провінції Тевтонія, але і намагалися зробити те саме із його супроводом та прислугою (*socium ejus et famulum*)⁶⁹. За цей вчинок згаданих ченців було засуджено до довічного ув'язнення в монастирі⁷⁰. Типовими для того часу були і дисциплінарні переведення ченців із орденських провінцій Західної та Південної Європи до віддалених монастирів Польської та Угорської орденських провінцій.

Суттєво нівелювався також і престиж місіонерської діяльності домініканських ченців. У "Кольмарських анналах" (ельзаській хроніці початку XIV ст.) під 1302 р. подається звістка про те, що усі присутні на загальноорденській капітулі (зборах) у Базелі ченці

⁶⁵ Папа Іоанн XXII у червні 1322 р. засудив як еретиків усіх тих, хто виступав проти збагачення церкви. Аргументом цього папи на користь збагачення церковних структур було те, що апостоли володіли спільними грошми. Ще одним нововведенням Іоанна XXII стало обов'язкове відлучення від церкви тих духовних і світських осіб, котрі з будь-яких причин своєчасно не сплатили церковних податків (десятини, аннатів, дев'ятини тощо). Також за понтифікату цього папи було створено тарифікацію гріхів для продажу індульгенцій.

⁶⁶ Die Einnahmen d. Apostolischen Kammer unter Johann XXII // Vatikanische Quellen zur Geschichte d. Päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378 / Hrsg. von F. Schönigh. – Paderborn, 1900. – S.108.

⁶⁷ Regesten der Erzbischöfe von Mainz von 1289–1396 / Bearb v. E.Vogt. – Leipzig, 1913. – Bd.1. – S.401.

⁶⁸ Окремі документи таких судових процесів опубліковано у виданнях: Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W.Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae. – Breslau, 1859. – T.2.; Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae: Aus 15 Bänden / Hrsg. von A.Boczek, J. Chytil. – Brünn 1836–1903; Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae. – Pars 1–4 / Opera J.Emler. – Praha, 1882–1890. – T.2: 1253–1310; – T.3: 1311–1333; – T.4: 1334–1346; Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. – T.1–5 / Ed. L.Klicman, C.Krofa, F.Novák. – Praha, 1903–1907. – T.1: Acta Clementis VI 1342–1352; Regensburger Urkundenbuch / Hrsg v. J.Widemann. // Monumenta Boica. – München, 1912. – Bd.I: Urkunden der Stadt bis zum Jahre 1350.

⁶⁹ Acta capitulorum generalium. – Bd.4. – P.135.

⁷⁰ Ibidem. – P.136

відмовилися їхати і проповідувати серед іновірців, не зважаючи на письмове розпорядження генерала ордену Бернара де Жусі⁷¹. Таким чином, раніше популярні місіонерські подорожі перетворювалися на дисциплінарне покарання, яке застосовували до ченців, чиє перебування у тому чи іншому монастирі було небажаним. Згодом, для того щоб заохотити домініканців до місіонерства авіньйонські папи практикували надання привілейних грамот і великої кількості різноманітних індульгенцій тим ченцям ордену, котрі погоджувалися проводити місіонерську роботу в землях іновірців, зокрема Азії, Північній Африці та країнах православного світу.

Від кінця XIII ст. загострилися конфлікти домініканців із представниками парафіяльного кліру. Приводом до конфліктів ставало те, що домініканські ченці домоглися від римських понтифіків, і зокрема, від папи Боніфація VIII, привілейних грамот на право здійснення усіх тих церковних обрядів, які раніше здійснювало парафіяльне духовенство – меси, причастя, похорони, охрещення тощо⁷². Буллою “Super kathedram” від 1298 р. домініканцям давався дозвіл на проведення усіх церковних обрядів, здійснюваних раніше парафіяльним кліром. Десяту частину одержаних від прибутків потрібно було віддавати місцевим єпископам. Однак, зазвичай ченці ордену постійно зволікали із виплатами цього платежу. Спротив фінансовим інтересам домініканців уже на початку XIV ст. був настільки значним, що перший домініканець на папському престолі – папа Бенедикт XI (1303–1304) не надав ордену до якого раніше належав сам жодних нових привілеїв, які б могли посилити позиції домініканців у судових спорах із духовенством усіх рівнів⁷³. Конфлікти ускладнювалися і особливим юридичним статусом домініканських ченців. Усі вони не підлягали єпископській юрисдикції, а перебуваючи під папським протекторатом, могли судитися лише судом власного ордену, орденські капітули відбувалися без присутності єпископів або їхніх представників. Крім того, ченці Ордену мали право вільної участі у нотаріальному поділі майна мирян.

З 1250 р. після смерті Фрідріха II Гогенштауфена фактично стала номінальною влада імператорів Священної Римської імперії. Ця держава вже в другій половині X–XII ст. *de facto* перетворилася на конгломерат суверенних феодалних володінь, незалежність яких була остаточно юридично підтверджена у 1356 р. “Золотою Буллою” імператора Карла IV. На початку XIV ст. внаслідок втрати папством політичного авторитету і перенесенням резиденції понтифіків до Авіньйону, вплив Домініканського ордену в землях імперії послабився. Втручання домініканців у внутрішню та зовнішню політику більшості європейських держав, особливо Священної Римської імперії в період т.зв. “Великого безкоролів’я” (1250–1278 рр.)⁷⁴, інквізиційна діяльність ченців, а також показово жebraкуючий спосіб їхнього життя при нагромаджених орденом багатствах, викликали осуд і опір єпископату, парафіяльного духовенства і мирян значної частини імперських земель.

У першій половині XIV ст. політична і збройна боротьба за імперський престол знову відновилася. Цей процес певним чином зачепив і Домініканський орден, ченці якого часто проводили різноманітні церковні обряди серед представників правлячих та місцевих еліт. 24 серпня 1313 р. у місті Сієні (Італія) після обряду причастя, який

⁷¹ Annalen und Chronik von Kolmar / Bearb. v. H.Pabst und W.Wattenbach // Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. – Bd.75. – Leipzig, 1897. – S.298.

⁷² Regesta imperii inde ab anno MCCXLVI usque ad annum MCCCXIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Henrich Raspe, Wilhelm, Richard, Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII 1246 – 1313 / Bearb. v. J.–F.Böhmer. – Stuttgart, 1844. – S.345.

⁷³ Funke P. Papst Benedikt XI // Kirchengeschichtliche Studien / Hrsg v. M.Sdrakel, R.Mönchemeier. – Münster, 1891. – S.128–129.

⁷⁴ Neumann W. Die deutschen Königswahlen und der päpstliche Machtanspruch während des Interregnums. – Berlin, 1921. – S.49.

здійснював домініканець Джованні де Монтеполіціано, у місцевому соборі, згідно із поширеною у свій час версією, було отруєно імператора Священної Римської імперії Генріха VII Люксембурга (1312–1313). Остаточо з'ясувати причину раптової смерті імператора за допомогою новітніх генетичних досліджень неможливо. Ще в серпні 1313 р. за кілька днів перед церемонією похорону, останки Генріха Люксембурга було спалено, нібито з метою уникнення швидкого розкладання трупа⁷⁵. Останки імператора були поспіхом поховані у церкві Кампо-Санто вірної *гіббелінам* Пізи.

Передчасна смерть імператора схвилювала громадську думку в межах імперії, проте закритість інформації поджувала лише безпідставні чутки та погосос. Оскільки у свідомості населення імперських земель (та й тогочасних європейських держав загалом) *de facto* існували норми корпоративної відповідальності та кругової поруки, вина навіть за недоказаний злочин однієї людини відразу була перенесена на увесь Домініканський орден. Слідство у цій справі в часі співпало із загальноєвропейською ліквідацією ордену Тамплієрів, звинувачуваного в різноманітних (іноді вигаданих) антидержавних і антицерковних злочинах. Деякі німецькі історики початку ХХ ст. ставили під сумнів причетність домініканців до отруєння імператора. Зокрема Вільгельм Фріденсбург⁷⁶ поставив під сумнів те, що імператор помер внаслідок отруєння, а Габріель Бресслау висунув версію про те, що Генріх Люксембург помер від малярії⁷⁷. Пізніше Генріх Коллер⁷⁸ і французький дослідник Раймон Казель⁷⁹ також підтримали цю версію смерті правителя.

Потрібно зазначити, що смерть Генріха VII у тогочасній Європі була вигідна у першу чергу, королю Франції Філіпу IV Красивому, котрий прагнув стати імператором і для цього підкупував курфюрстів імперії⁸⁰. Усунення імператора було також вигідне і ставленику французького короля – папі Клименту V, котрий був проти обрання Генріха Люксембурга на імператорський престол і засуджував перебування імператора на території Італії та його коронацію⁸¹. Синові імператора – новообраному на той час королю Чехії Іоанну I також була вигідна смерть власного батька, адже він успадковував чеський королівський престол, а відтак одержував перспективу бути обраним імператором Священної Римської імперії. Зацікавленість цих можновладців і визначила безрезультатність слідства. Іоанн I офіційно визнав, що його батько помер від малярії і фактично відмовився від переслідування домініканців⁸². Певний час заради власних політичних інтересів Ян I намагався бути дипломатичним посередником між імператором та папою. При цьому саме домініканець чеського походження – Колда з Колдич був дипломатичним представником цього короля при авіньйонській курії⁸³.

⁷⁵ Kaiser Henrichs Romfart. Die Bilderchronik von Kaisers Henrich VII und Kurfürst Balduin von Luxemburg 1308–1313 / Hrsg. v. F.–J. Heynen. – Noerdlingen, 1978. – S.37.

⁷⁶ Friedensburg W. Der Ausgang des Mittelalters // Weltgeschichte. Die Entwicklung der Menschheit in Staat und Gesellschaft in Kultur und Geistesleben. – Aus 4 Bänden / Hrsg. v. I. Pflugk–Hartung. – Berlin, 1905–1909. – Bd.1. – S.381.

⁷⁷ Die Chronik Heinrichs Taube von Selbach .mit von ihm verfassten Biographien eichstätter Bischöfe / Hrsg. v. H. Bresslay // SRGNS. – Berlin, 1922. – T.1. – S.11.

⁷⁸ Koller H. Die nachstäufische Epoche bis zum Tode Kaiser Heinrichs VII (1254–1313) // Handbuch der Europäischen Geschichte. – Aus 7 Bänden. / Hrsg. v. Theodor Schieder. – Stuttgart, 1987–199. – Bd.2.: Europa im Hoch- und Spätmittelalter. – S.409.

⁷⁹ Казель Р. Иоанн Слепой. Граф Люксембурга, король Чехии. – Санкт–Петербург, 2004. – С.65.

⁸⁰ Амбелен Р. Драмы и секреты истории. – Москва, 1992. – С.19.

⁸¹ Дворник Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. – Київ, 2000. – С.298.

⁸² Acta regni Karoli IV / Hrsg. von K. Zeumer und A. Salomon // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. – Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum. – Hannover–Leipzig, 1919. – S.49.

⁸³ Špěváček J. Král diplomat. Jan Lucemburský 1296–1346. – Praha, 1982. – S.181.

Систематичних репресій і задекларованого державного переслідування щодо домініканців після смерті імператора Генріха VII не було у жодній із європейських держав, а тим більше в імперії. Однак, політичний резонанс стосовно подій пов'язаних із смертю правителя. Під впливом світського духовенства, котре здавна було конкурентом домініканців у сфері отримання прибутків, серед значної частини тогочасних мешканців імперії поширювалося переконання про домініканців, як про “орден царевбивць”. Тому в текстах німецьких хронік XIV–XV ст., є звістки саме про отруєння імператора Генріха VII домініканцями. Такі повідомлення є у хроніках Віганда з Марбурга⁸⁴, Генріха Таубе⁸⁵, та Матіаса з Ноєнбурга⁸⁶. Смерть імператора Генріха Люксембурга призвела також і до появи великої кількості рукописних антидомініканських сатиричних віршів і памфлетів, поширюваних у містах імперії. У цих творах, переважно анонімних, загиблий імператор наділявся багатьма чеснотами, а його смерть описувалася як наслідок підступності саме домініканців⁸⁷. Апарат цензури Домініканського ордену був безсилем у боротьбі з розповсюджувачами подібних творів, обмежуючись лише конфіскацією рукописів.

Зневага до ордену особливо зростала також і серед мирян і досить часто цей процес ще більше загострювався через втручання парафіяльного духовенства на місцях. Доходило навіть до того, що у 1322 р. городяни австрійського міста Бріксена відмовлялися приймати причастя з рук домініканських ченців⁸⁸. У 1349 році домініканський пріор із Відня скаржився папському легатові Гвідо з приводу того, що якийсь священник, зневажаючи привілеї їхнього ордену, у проповідях та приватних розмовах поширює чутки у Зальцбурзькій архідієцезії про фальшивість Євхаристії, прийнятої від домініканців⁸⁹. Надалі, одна із раніше вживаних назв домініканців – “якобіти” стала для і для простолюду, і для еліти лайливим означенням підлості та підступності. І навіть у XVI ст. згадки про отруйництво домініканців під час причастя поряд із описами фактів розпусти в окремих монастирях цього ордену були одним із типових сюжетів тогочасної антиклерикальної літератури⁹⁰. Таким чином, внаслідок досить сумнівного інциденту авторитет Домініканського ордену зазнав ще одного відчутного удару.

Після смерті Генріха VII на території імперії почалася збройна боротьба за владу між австрійським герцогом Фрідріхом III Красивим із династії Габсбургів і баварським королем Людвігом IV Віттельсбахом (1314–1347), коронованим в Ахені імператорською короною всупереч волі папи Климента V. За підтримки папи, а також пфальцьського і саксонського курфюрстів, кельнський архієпископ у Бонні проголосив імператором австрійського герцога Фрідріха III Красивого. У свою чергу, трірський архієпископ разом із південнонімецькими князями та городянами усіх імперських міст підтримали Людвіга. Обидва обряди коронації відбулися відповідно 19 і 20 листопада 1314 р. Папа Климент V через різке погіршення здоров'я не зміг адекватно відреагувати на цей відвертий прояв зневаги до церковних політичних інтересів. Також і його насту-

⁸⁴ Chronicon seu Annales Wigandi Marburgensis equitis et fratris Ordinis Teutonici / Ediderunt J.Voigt et E.Raczyński. – Poznań, 1842. – S.40.

⁸⁵ Die Chronik Henrichs Taube von Selbach mit davon ihm verfassten Biographien Eichstätter Bischöfe 1292–1351 / Hrsg. von H.Bresslau // *Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series* (дані SRGNS). – Berlin, 1924. – Bd.2. – S.27.

⁸⁶ Die Chronik des Mathias von Neuenburg 1245–1317 / Hrsg. von H.Bresslau // SRGNS. – 1924. – Bd.4. – S.34.

⁸⁷ Paběrky z rukopisů Klementinských. Verše o smrti císaře Jindřicha VII / Podgot. J.Truchlar // *Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.* – Ročník VIII. – Praha, 1899. – S.181.

⁸⁸ Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern / Hrsg. von K.Riezler. – Innsbruck, 1891. – S.162.

⁸⁹ Akta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378 / Hrsg. von A.Lang // *Quellen und Forschungen zur österreichische Kirchengeschichte.* – Praha, 1903. – S.46.

⁹⁰ Листи темних людей. – Київ, 1987. – С.52.

пник – папа Іоанн XXII спочатку зайняв вичікувальну позицію і відверто не декларував своєї неприхильності до Людвіга Віттельсбаха. Однак, коли Людвіг заявив про свої політичні і територіальні претензії на Італію, яку цей авіньйонський понтифік вважав територією своїх інтересів, папа після кількох офіційних попереджень у 1324 р. відлучив імператора Людвіга від церкви і наклав інтердикт на його володіння. Втручання цього папи у внутрішньонімецькі справи призвело до різкого загострення політичної ситуації в межах імперії. Відлучення імператора фактично поставило поза законом домініканських ченців, котрі підтримували відлучення імператора і наважувалися оприлюднювати грамоти із папським інтердиктом.

Під загрозою опинилося не лише життя ченців і майно монастирів ордену на території Священної Римської імперії, але і кошти, які домініканці раніше зібрали на користь авіньйонської курії. Зібрані раніше гроші доводилося передавати таємно. Зокрема, у 1323 р. *колектор курії* (збирач податків) домініканець Генріх з Гекпонту, заховав у м. Нойштадт 609 флоринів золотом і 7 марок срібла регенсбурзької ваги⁹¹, зібраних із духовенства у Регенсбурзькій дієцезії ще до початку збройних заворушень⁹². Для того, щоб перевезти гроші, папа Іоанн XXII вислав до Нойштадту за грішми пассауського *декана*, попередньо повідомивши йому місце зустрічі з Генріхом (*taverna*) і пароль⁹³. Варто відзначити, що домініканець мав прийти на зустріч з папським посланцем у світському одязі і озброєний мечем (*in vestibus saecularis et cum gladiis evaginati*)⁹⁴. У 1326 р. той же понтифік звертався до Майнцького архієпископа Матеаса фон Аспельта (1321–1328) і місцевого домініканського пріора з вимогою захистити у межах міста представників парафіяльного і орденського духовенства вірного інтересам Церкви від можливих збройних нападів майнцьких городян⁹⁵. Не зважаючи на загрозливе становище для домініканців у землях імперії, на орденських капітулах питання про такий стан справ не виносилися на порядок денний аж до 1329 р. Так сталося тому, що регламент питань, котрі планувалося вирішити було складено ще задовго до згаданих раніше політичних подій в імперських землях, і кожне із цих питань потребувало потрійного схвалення скликаних трьох генеральних орденських капітул. Вносити зміни у цей регламент керівництво Домініканського ордену не збиралося.

Свою підтримку Людвігу задекларували і представники значної частини інтелектуальної еліти імперії. Крім підтримки політичних кроків імператора (особливо його непоступливу політику щодо авіньйонської курії) вони засуджували не лише Домініканський орден за його показну побожність, здирицтво і розпусту в монастирях, але й ідею жебракування на користь Церкви взагалі. Це виявилось у появі цілої низки церковно-політичних трактатів, автори яких обґрунтовували непотрібність або докорінне реформування жебракуючих чернечих згромаджень.

Слід зазначити, що в той час прихильники зміни статусу жебракуючих чернечих орденів належали і до проімператорського, і до клерикального табору. Серед останніх був відомий теолог, професор Паризького університету, а згодом ректор школи св. Стефана у Відні – Конрад фон Мегенберг (1305–1374). У 1337 р., повернувшись із Франції, Конрад написав полемічний політичний трактат “Плач Церкви про Германію”. Автор був категорично проти посилення імператорської влади. Однак був переконаний у тому, що внутрішній устрій Церкви потребує поступового виправлення і вдосконалення. Свій трактат Конрад поділив на дві частини. У першій йдеться про небезпеку для віруючих християн, яка походить від конфлікту папи та імператора. Другу

⁹¹ 1 марка срібла регенсбурзької ваги дорівнювала 246,150 г.

⁹² Akta Salzburgo–Aquilejensia. – S.126.

⁹³ Ibidem. – S.127.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Regesten der Erzbischöfe von Mainz. – S.138.

частину трактату Конрад фон Мегенберг цілком присвятив засудженню жебракуючих чернечих орденів. Зокрема Домініканський орден (як і інші жебракуючі ордени) звинувачуються автором⁹⁶.

Потрібно зазначити, що усі проекти щодо реформування чи навіть скасування жебракуючих чернечих орденів бралися папською курією до уваги, проте жодних юридичних наслідків для домініканських ченців це не мало, тому що понтифікам було вигідне протистояння світського і чернечого кліру. Цей конфлікт неабияк політично послаблював політичного конкурента папства – єпископат. У 1341 р. папа Бенедикт XII, не зважаючи на власні проекти реформування жебракуючих чернечих орденів, підтвердив дію усіх привілейних грамот виданих його попередниками – Боніфація VIII, Климентія V та Іоанна XXII⁹⁷.

Більшість домініканців у межах Священної Римської імперії не підтримали Людвіга Баварського, котрий хотів обмежити політичну владу Церкви на території імперії і не перешкоджав грабувати майно монастирів, які підтримували інтердикт проти нього. Однак сам Людвіг, декларуючи політику посилення своєї влади всупереч папській, не мав на меті ліквідації Домініканського ордену. Попри власну популярність цей правитель не мав достатньо збройних сил і коштів не лише для власних військово-політичних авантур в Італії де йому протистояла армія Роберта Неаполітанського, але і для припинення збройних міжусобиць серед своїх родичів у Нижній Баварії. Територія імперії, яку реально контролював Людвіг IV обмежувалася Баварією та окремими Прирейнськими землями. Як і свого часу імператор Фрідріх II Штауфен (1212–1250), Людвіг IV, конфліктуючи з папством, намагався сформувати церковні структури лояльні до себе і своєї влади.

Від часу коронації Людвіга у 1314 р. по усіх південно-західних німецьких державах відбувалися збройні сутички між прихильниками Віттельсбахів та Габсбургів. Дієву збройну підтримку Людвігу надавали швейцарці (зокрема жителі Фірвальштадтського округу), котрі 15 жовтня 1315 р. розгромили біля Моргартену війська австрійського герцога. 28 вересня 1322 р. у битві коло Мюльдорфа армія Фрідріха III була розгромлена і ставленик папи потрапив у полон. Хоча Людвіг IV помирився із полоненим Фрідріхом і вони почали формально спільно правити імперією. Іоанн XXII навіть надіслав свої привітання Людвігу з нагоди перемоги під Мюльдорфом, проте розлучений невдачею свого ставленика не збирався знімати з Людвіга церковного відлучення⁹⁸. Політично невиважена поведінка понтифіка спровокувала репресії прихильників імператора стосовно тих осіб, котрі виконували його волю.

У випадку неблагонадійності окремих німецьких прелатів, їхні повноваження часто передавалися більш лояльним до авіньйонської курії домініканським ченцям. Зокрема, у 1326 р. папа Іоанн XXII дозволив пріорові домініканського монастиря з міста Тріра проводити відлучення від церкви замість вірного імператору Людвігу Баварському Трірського архієпископа Балдуїна⁹⁹.

В першу чергу, страждали домініканці, зобов'язані проголошувати анафемні папські грамоти у містах імперії та інших європейських держав. Антиімператорська агі-

⁹⁶ Два меча: трактат немецкого энциклопедиста XIV века Конрада Мегенберга. "Плач церкви о Германии" / Под ред. А.Леонтьевского, Л.Катаевой. – Волгоград. 1996. – С.44.

⁹⁷ Urkundenbuch d. Hochstifts Merseburg (962–1357) / Bearb. v. P.Kehr // Geschichtsquellen d. Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete. – Halle, 1899. – S.813.

⁹⁸ Людвіг IV Баварський був відлучений від церкви тричі – у 1324 р. папою Іоанном XXII, у 1338 р. папою Бенедиктом XII і у 1346 р. Климентом VI. У 1431–1436 рр. на Базельському соборі імператора Людвіга Баварського було реабілітовано.

⁹⁹ Acta regni Ludewici IV et Friderici III / Hrsg. von J.Schwalm // Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Legum. – Sectio IV. Constitutiones et akta publica imperatorum et regum. – Hannover–Leipzig, 1914–1927. – Bd.VI: 1325–1330. – S.122.

тація домініканців часто зустрічала глузування та опір, наслідками яких було побиття і вигнання ченців ордену з того чи іншого міста¹⁰⁰. Хроніст Іоанн з Вінтентура в своєму творі під 1338–1346 рр. свідчить про те, що домініканські монастирі у Кельні, Констанці, Еслінгені, Вюрцбурзі, Ротвайлі та Флінгені майже чотири роки були зовсім порожніми через бунти і невдоволення, які панували в державі (*Nos etiam tempore multa monasteria Praedicatorum in partibus Alemanie ipsius penitus vacabant propter rabiem persecucionis sevientem in clero...*). Згідно свідчень цього ж хроніста, домініканців з Кельна було вигнано з ганьбою (*Fratres Praedicatores a civitate Colonia Agripina contemp-tibiliter expulsi...*)¹⁰¹. Потрібно зазначити, що тут йшлося про домініканський монастир св. Хреста. Ченці цього монастиря змогли повернутися до міста лише у 1351 р.¹⁰². У різних містах імперії місцеві власті, з огляду на послаблення політичних позицій церкви по різному намагалися чинити тиск на ченців, котрі підтримували папський інтердикт. Зокрема, у Ерфурті усіх непокірних монахів міських монастирів замкнули в одному з монастирів і морили голодом, доки вони не скорилися і не відновили богослужіння у своїх храмах¹⁰³. Окремі міста імперії (наприклад, Мюнхен), адміністрації яких рішуче не підтримували політики папи зазнали церковного відлучення¹⁰⁴. Щодо домініканського монастиря у Констанці, то повернення ченців туди відбулося лише у 1346 р. Санкціонував їхнє повернення місцевий єпископ Ульріх¹⁰⁵.

Для того щоб уникнути переслідувань ченцям і черниціям Домініканського ордену було достатньо не виконувати умов папського інтердикту і проводити богослужіння у монастирських храмах¹⁰⁶. Це давало змогу не лише підтверджувати раніше отримані привілейні грамоти, але навіть отримувати від імператора-відступника нові. Найчастіше серед чернечих орденів такої угодовської політики стосовно імператора дотримувалися бенедиктинські та цистерціанські монастирські адміністрації. Також свою підтримку імператору засвідчили лицарські ордени: Тевтонський Орден та орден Іоаннітів¹⁰⁷. Що ж до домініканських монастирів, то на компроміс із світською владою переважно йшли лише окремі жіночі монастирі ордену на території Баварського герцогства (домену Людвіга Баварського). Прикладом такого монастиря може бути монастир св. Катерини у Швернберзі¹⁰⁸. Така ситуація зазвичай була спричинена тим що контроль цих монастирів внаслідок конфліктів із світською владою з боку провінційної орденської адміністрації був послаблений. Чоловічі монастирі домініканського ордену, ченці яких мали бути опікунами жіночих монастирів, у вказаних місцевостях або були порожніми через втечу ченців, або ченці не наважувалися відверто діяти всупереч волі місцевих світських властей. Це породжувало ситуацію за

¹⁰⁰ *Визинский Г.* Папство и Священная Римская империя в XIV и XV веках. – Москва, 1854. – С.57.

¹⁰¹ *Die Chronik Johannis von Winterthur.* – S.139.

¹⁰² *Ibidem.*

¹⁰³ *Егер О.* Всемирная история. В 4 т. – Москва–Санкт-Петербург, 2001. – Т. 2: Средние века. – С.410.

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ *Kaiser, Volk und Avignon. Ausgewählte Quellen zur antikirchlichen Bewegung in Deutschland in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts / Hrsg. Von O. Berthold, K. Czok, W. Hofmann // Leipziger Übersetzungen und Abhandlungen zum Mittelalter.* – Rütten–Löning–Berlin, 1960. – Bd.3. – S.345.

¹⁰⁶ *Regesta imperii. Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern (1314–1347) nach Archiven und Bibliotheken geordnet / Bearb. M. Menzel, P.Acht.* – Köln–Mainz–München–Weimar–Wien, 1996–2000. – Heft 5: Die Urkunden aus den Archiven und Bibliotheken im Regirungsbezirk Schwaben (Bayern). – S.401.

¹⁰⁷ *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederreins oder des Erzstifts Köln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Cleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden aus den Quellen in dem Königlichen Provinzial-Archiv zu Düsseldorf und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz.* Aus 5 Bänden / Hrsg v. T.–J. Lacomblet. – Düsseldorf, 1853. – Bd.3. – S.336.

¹⁰⁸ *Heider J.* St. Katarina zu Schwernberg. Ein verschollenes mittelalterliches Dominikanerinnenkloster im Landkreis Neuburg // ZBLG. – München, 1963. – Bd.26. – S.371.

якої абатисси жіночих домініканських монастирів отримували нові привілеї або підтвердження давніх привілейних грамот стосовно монастирських земельних володінь.

Слід зазначити, що політика протегування окремих домініканських монастирських адміністрацій давала позитивні результати. По-перше, формувалися лояльні до світської влади орденські осередки; по-друге, у імператора залишалася можливість примирення із авіньйонською курією. У володіннях Людвіга Баварського навіть непримиренні ченці ордену поступово намагалися знехтувати папський інтердикт і проводити церковні обряди, одержуючи за них належні прибутки. Згідно даних анонімної “Хроніки герцогів Баварії”, створеної у кінці XIV ст., досить хитро в умовах дії папського інтердикту поводити себе домініканці з Регенсбургу. Підтримуючи папську заборону на проведення церковних обрядів, регенсбурзькі домініканці виконували дію папського інтердикту від 25 березня 1324 р. і 20 років проводили богослуження у монастирському храмі за зачиненими дверима, зазнаючи суттєвих фінансових збитків. У 1344 р. регенсбурзькі домініканці домовилися із радником імператора князем Конрадом IV фон Тек, про те що той із удаваним нападом увірветься до монастиря і примусить ченців відновити відкриті церковні служби¹⁰⁹. Скориставшись відсутністю імператора Людвіга IV, князь Конрад вчинив саме так, як просили ченці¹¹⁰. Таким чином, регенсбурзькі домініканці порушуючи дію папської заборони, намагалися забезпечити себе від можливих репресій з боку орденської ієрархії і місцевого єпископа, лояльного до імператора.

Великі розміри провінцій ордену негативно впливали на ефективність не лише дисциплінарного, але й політичного контролю за ченцями. Зокрема, у 1330 р. частина кельнських домініканців із монастиря св. Андреаса (*fratres dissidentes*), разом з 50–ма німецькими прелатами підтримали виступ імператора Людвіга Баварського проти папи Іоанна ХХІІ¹¹¹. Окремі домініканці за підтримки Людвіга навіть увійшли до складу новоутвореної колегії кардиналів при клевреті імператора – (колишньому францісканці) антипапі Миколаї V¹¹². Хоч ченців, винних у відступницьких діях, пізніше суворо покарали довічним тюремним ув'язненням у 1332 р., цей приклад яскраво засвідчує слабкість контролю керівництва над політичними переконаннями ченців ордену.

Землі союзного папи і Габсбургам курфюрста Саксонії Фрідріха II (1323–1349), як і загалом Саксонська провінція ордену загалом залишалася лояльними стосовно Авіньйону. Коли було можливо саме до тамтешніх монастирів переводили непокірних ченців із земель, які контролював Людвіг Баварський і його васали. Керівництво домініканського ордену намагалося ізолювати монастирі цієї провінції від небажаних політичних впливів із Прирейнських і Верхньодунайських земель імперії. У 1325 р. генеральна орденська капітула, засідання якої тривали у Венеції, доручила візитаторам домініканських монастирів провести слідство і покарати тих ченців ордену із Кельнської архідієцезії (орденської провінції Тевтонія), котрі незаконно перебували у Саксонській провінції (*fratribus plurimum non multorum scandalo ad alia loca translatis*)¹¹³. Рішенням тієї ж капітули домініканського пріора Конрада з Регенсбурга (орденська

¹⁰⁹ Cronica de ducibus Bavariae 1301–1371 / Hrsg. v. G.Leidinger // Bayerische chroniken des XIV. Jahrhundert // Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historici separatim editi. – Hannover–Leipzig, 1918. – Bd.50. – S.165–166.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Vatikanische Akten zur deutsche Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern / Hrsg. von K.Riezler. – Innsbruck, 1891. – S.58.

¹¹² Eubel K. Der Gegenpapst Nikolaus V und seine Hierarchie // Historische Jahrbuch. – München, 1891. – Bd.XII. – S.288.

¹¹³ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. von B. M.Reichert und A.Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. – Aus 9 Bänden. – Romae–Stutgardiae, 1898–1949. – Bd.2. – S.300.

провінція Тевтонія) за непідтримання папського інтердикту усунули з посади і покарали дисциплінарним переведенням до монастиря у Саксонської провінції¹¹⁴.

В умовах політичної нестабільності в імперії, статки одного із найбагатших чернечих орденів, яким, до речі, був до 1425 р. офіційно жebraкуючий Домініканський, неабияк приваблювали злочинців різного соціального статусу. Окремі союзники Людвіга Баварського, заради спокою у власних володіннях і можливого майбутнього компромісу з папством намагалися зупинити тих, хто прагнув грабувати домініканських ченців та монастирі ордену. Так, у 1333 р. чеський король Ян I повідомляв страсбурзького єпископа про те, що за його наказом були ув'язнені рицарі Симон Сішліндер та його син Арнольд, Генріх Кнебель, Йоганн фон Ватенгайм і Генріх Скоба з Носенбурга¹¹⁵. Усім п'ятьом інкримінувався напад на подорожуючих домініканських пріорів Конрада і Теодоріха, бернських домініканських проповідників Йоганна і Готцмана з Гагенау (провінція Тевтонія), а також пограбування жіночого домініканського монастиря св. Ламберта на території Шпеєрської дієцезії (орденська провінція Саксонія)¹¹⁶. Неподинокими були і факти нападів на ченців Ордену в інших землях імперії. У гірських місцевостях Каринтії, Штирії та Крайні контроль ускладнювався незадовільним станом доріг та їх недбалою охороною. У біля м. Віпах (тепер на території Словенії) було пограбовано домініканського *пріора*¹¹⁷. Зокрема, у 1348 р. домініканець Мартін із Петтау був пограбований по дорозі до словенського містечка Віпах¹¹⁸. Грабіжники відібрали у ченця коня і майже вісім дукатів¹¹⁹. Представники місцевої державної влади потерпілому не допомогли і тому пограбований монах змушений був звернутися по допомогу аж у Відень¹²⁰.

У 1327 р. Силезія була приєднана до Чеського королівства і в межах кордонів імперії опинилися 12 силезьких домініканських монастирів. Польське церковне адміністрування цих монастирів провокувало конфлікти польських прелатів із представниками світських та церковних властей Чеського королівства. Більшість конфліктних ситуацій виникала у Вроцлаві (Бреслау). У цій ситуації вроцлавські домініканці зазвичай підтримували польські церковно-політичні інтереси¹²¹.

Відчутно послабилися напади на домініканців внаслідок стихійних, проте широкомасштабних єврейських погромів, які відбулися у більшості міст західних і південних держав імперії у 1338, 1348–1349 рр. Тоді євреїв обвинувачували у викраданні християнських дітей для жертвопринесень, Немає документальних свідчень про те, що саме домініканці були ініціаторами або безпосередніми ідейними натхненниками конкретних погромів. Однак, саме цьому ордену на той час був надзвичайно вигідний і потрібний будь-який соціальний катаклізм, який би відволік увагу від їхнього ордену. Хоча єврейські погроми певним чином відвернули увагу від грабунків домініканських монастирів, інквізитори Ордену, призначені авіньйонською курією, зазнавали

¹¹⁴ Acta Capitulum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. von B. M. Reichert und A. Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. – Aus 9 Bänden. – S.301.

¹¹⁵ Beiträge und Erörterungen zur Geschichte des Deutschen Reichs in den Jahren 1330–1334 / Hrsg. von W. Preger // Abhandlungen der Historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – 1880. – Bd.15. – S.71.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekach Vidma 1270–1405 / Red. B.Otoropec. – Ljubljana, 1995. – S.57.

¹¹⁸ Ibidem. – S.58.

¹¹⁹ Ibidem. – S.75.

¹²⁰ Ibidem. – S.84.

¹²¹ Grünhagen C. König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes mit dem Slaventhum im deutschen Osten // Sitzungsberichte der kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch–historische Klasse. – Wien, 1864. – Bd.47. – S.28–29.

нападів. У 1341 р. у приміщенні празького домініканського монастиря св. Климента був убитий генеральний інквізитор Йоганн Шванкенфельд¹²². Серед винуватців його загибелі польський хроніст Я.Длугош називає чеського короля Яна I¹²³. Факт вбивства трактується автором хроніки як прихильність короля до єретиків¹²⁴. Однак якщо взяти до уваги існуючий тоді чесько-польський збройний конфлікт за володіння Сілезією (фактично до 1343 р., але окремі збройні сутички тривали до 1350 р.), версія Я.Длугоша є хибною. Ян I багато часу проводив у Люксембурзі та Парижі а також у різноманітних авантюрних воєнних кампаніях, тому мало цікавився питаннями внутрішньої політики Чеського королівства, довіривши управління цим королівством пану Генріху Липському. Про те наскільки для цього короля було неприйнятним наказати вбити представника духовенства свідчить той же Я.Длугош повідомляючи про конфлікт між Яном I і вроцлавським архієпископом Яном Нанкером. Тоді чеський король прилюдно відмовився вбити прелата, щоб не дати підстав зробити із убитого мученика¹²⁵. Оскільки вбитий у Празі інквізитор був домініканцем із Польської провінції домініканського ордену, то цілком ймовірно, що його могли запідозрити у шпигунстві на користь Польщі і вбити як шпигуна¹²⁶.

Окремі представники єпископату, незалежно від власної політичної орієнтації, намагалися уникнути втручання авіньйонських пап у справи своїх дієцезій, самотійно без залучення домініканців, організовуючи переслідування та покарання єретиків. Празький єпископ Ян з Дражіч (1301–1343) активно переслідував єретиків і запідозрених у ересі. Наприклад у 1315 р., згідно з рішенням трибуналу під його керівництвом у Празі було спалено 30 єретиків (вальденсів). Однак як тільки він спробував обмежити привілеї празьких домініканців, це спровокувало конфлікт між прелатом і жебракуючими ченцями. Доноси домініканців спровокували навіть слідство щодо єпископа і прелат мусив особисто їхати до курії у Авіньйон і майже рік перебувати там під слідством¹²⁷. Хоч ситуація із поширенням різноманітних єретичних сект на території Чехії була справді загрозливою для авторитету церкви, проте єпископ зумів довести свою невинність навіть в умовах наскрізь корумпованого слідства. Пізніше у Празі конфлікт домініканців і францисканців парафіяльного кліру через прибутки від плебаній став настільки гострим, що після прилюдних бійок монахів із плебанами у 1333–1334 рр. празькі монастирі всіх чернечих орденів перебували під єпископським інтердиктом і будь-які богослужіння там припинялися¹²⁸. Надання Празькому єпископству статусу архієпископії у 1346 р. стало вагомим аргументом у справі суперечки між прелатом і ченцями. В кінцевому результаті, у 1348 р. монастирі Праги у веденні світських справ були підпорядковані архієпископській юрисдикції¹²⁹. Тому,

¹²² *Długosz J. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A. Przedzieckiego. – Kraków, 1868–1869. – Т.3. – S.46.*

¹²³ *Ibidem. – S.87.*

¹²⁴ *Ibidem.*

¹²⁵ *Ibidem.*

¹²⁶ Ченці ордену часто подорожували і тому підозри у шпигунстві падали на них і раніше. Наприклад у 1291 р. в австрійському місті Віннер-Нойштадті (Nova Civitate) під час війни між австрійським герцогом Альбрехтом II і угорським королем Андрієм III Арпадом хтось пустив чутку, про те, що місцеві ченці-домініканці шпигують на користь угорців і таємно привозять до міста зброю для організації заклоту. Натопт городян сплюндрував монастир і побив монахів. Кількох монахів було ув'язнено, хоча вина останніх не була доведена пізнішим слідством. Документ про цю подію див. у виданні *Actenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den Königen Rudolf I und Albrecht I // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv / Hrsg. von F. Kaltenbruner. – Wien, 1889. – S.186–188.*

¹²⁷ *Chaloupecký V. Jan z Dražic. – S.192.*

¹²⁸ *Kronika Františka Pražského 1253–1353 / Red. F.Palacký // Fontes rerum Bohemicarum. – Praha, 1884. – Т.4. – S.498.*

¹²⁹ *Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13 Jahrhundert / Hrsg. von W. Wattenbach // Forschungen zur deutschen Geschichte. – Göttingen, 1875. – Bd.15. – S.235.*

наприклад, усі акти купівлі-продажу земель та нерухомості фіксувалися архієпископською канцелярією. Відповідно канцелярія отримувала певний процент за посередництво від осіб, котрі здійснювали операції купівлі-продажу. Однак, встановити повний контроль за монастирським майном і коштами стало можливим лише у 80-х рр. XVIII ст. внаслідок секуляризаційних реформ австрійського імператора Йосифа II.

До 40-х рр. XIV ст. у Чеському королівстві опір не лише домініканцям, але й авторитету церкви став настільки сильним, що у 1340 р. папа Бенедикт XII оголосив хрестовий похід проти *вальденсів* на Півдні Чехії і гарантував *індульгенції* всім учасникам походу¹³⁰. Однак, призначений папою керівником походу генеральний інквізитор домініканець Галл із Новокастро діяв настільки неефективно, що змушений був рятувати своє життя втечею¹³¹. Слід зазначити, що Галл мав діяти у Чеському королівстві за сприяння Моравського маркграфа Карла (майбутнього імператора Карла IV). Оскільки жодної допомоги з боку держави інквізитору не одержав, можна говорити про те, що і Домініканський орден, і світська влада королівства слабо контролювали церковно-політичне життя не лише Чеського королівства, але й усієї Священної Римської імперії.

Траплялося і так, що авіньйонські папи, надто зайняті власними придворними та фінансовими інтригами, формально вимагали від місцевих прелатів сплачувати інквізиторам відповідні грошові суми, очевидно, за звільнення від безпосереднього контролю їхніх дієцезій¹³². У свою чергу єпископи і парафіяльний клір неохоче йшли на співпрацю з призначеними інквізиторами (переважно ченцями Домініканського ордену). Причиною такої ситуації було небажання прелатів надавати заїжджому праву на власний розсуд збирати додаткові кошти із парафіян під час проповідей. Надалі усі спалення еретиків відбувалися під безпосереднім контролем єпископів, котрі особисто очолювали трибунали, а домініканці зрідка виконували лише допоміжну роль у веденні слідства (наприклад вели протоколи засідань трибуналів). Формалізм у здійсненні повноважень церковними суддями неминуче негативно позначався на реальній ситуації, що неминуче несло загрозу інтересам *Wthrdb*. Зокрема, умовах політичного хаосу орден Тамплієрів у державах Священної Римської імперії продовжував своє існування аж до 1318 р.¹³³.

Згодом, дійшло навіть до того що у гірських і важкодоступних землях Австрійського герцогства, а саме у Штірії з'явилося люциферіанство. Адепти цього вчення відверто вшановували Люцифера, вважаючи, що рано чи пізно цей ангел-відступник переможе і у славі повернеться до сонму ангелів. Люциферіани мали навіть власну ієрархію (преважно з представників діючого парафіяльного кліру) і постійні місця для здійснення ритуалів¹³⁴. Затримані сектанти не приховували того, що їхні обряди відбувалися у формі сексуальних оргій. Знищенням цієї секти у 1310–1315 рр. керував пассауський єпископ Бернард, засудивши до спалення 30 осіб¹³⁵. Американський дослідник Джефрі-Бартон Рассел відзначає, що люциферіанські секти були не лише в Австрії але і в Празі, Бранденбурзі, Магдебурзі¹³⁶. До цих угруповань окрім селян входили і священники. Надалі гнітюча атмосфера поширення чуми 1348–1349 рр. сприяла поширенню цих сатаністських ідей не лише по території німецьких держав, але і у Франції.

¹³⁰ Lerner R. The heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages. – London, 1972. – S.88.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Akta Salzburgo–Aquilejensia. – S.602.

¹³³ Лу Г.–Ч. История инквизиции. – Санкт–Петербург, 1912. – Т. 1. – С.125.

¹³⁴ Рассел Дж.–Б. Колдовство и ведьмы в средние века. – Москва, 2001. – С.230–232.

¹³⁵ Там же. – С.232.

¹³⁶ Там же. С.236.

“Чорна смерть” 1348–1349 рр. також негативно вплинула на кількісний склад домініканського ордену на території імперії. Найбільше від епідемії постраждали монастирі у Базелі, Кольмарі, Регенсбурзі, Відні. Кількість домініканських ченців, котрі загинули внаслідок чуми на території імперських земель важко підрахувати, оскільки смертність мала масовий характер і у більшості місцевостей поховання часто відбувалися без традиційних ритуалів і формальностей.

Таким чином, громіздка адміністративна структура ордену, загалом недосконала політика щодо формування особового складу монастирів та беззастережна підтримка орденським керівництвом політики папського абсолютизму призводили до того, що у більшості імперських земель домініканці вороже сприймалися парафіяльним кліром та єпископатом. Політичні та соціальні конфлікти у державах Священної Римської імперії негативно вплинули на церковно-політичне та соціальне становище елітарного чернечого згромадження, яким був Домініканський орден. В умовах посилення ролі єпископату (а згодом і формування національних церков) цей Орден як репресивна церковна структура остаточно втратив свою ефективність, хоч свій елітарний статус цей орден зберігав до Реформації і появи ордену Єзуїтів

ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ДОМІНІКАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ ГАЛИЧИНИ У XIII—ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XV ст.

Питання юридичних аспектів церковного і монастирського землеволодіння залишаються актуальними у період поступової реалізації проектів реституції власності ряду християнських і нехристиянських конфесій та релігійних організацій на території України. Об'єктивного наукового аналізу потребує процес набуття земельної власності католицькими чернечими орденами, зокрема Домініканським, в українських землях середньовічного і ранньомодерного періодів. У польській історіографії XIX–XX ст. (К.Райфенкугель, В.Абрагам, Є.Ключовський, Т.Трайдос) цей процес подавався як однозначно позитивний і прогресивно-цивілізаційний, без висвітлення і аналізу конфліктних та суперечливих аспектів його перебігу. Вітчизняна ж історична думка досі не сформувала об'єктивної концепції про церковну і особливо позацерковну діяльність чернечих орденів католицької церкви в українських землях.

Серед структур католицької церкви, які поширювали свою діяльність на території земель Київської Русі і Галицько-Волинського князівства зокрема, був і Домініканський орден, який у XIII ст. робив спроби утвердити свої місіонерські осередки і монастирі на цих територіях. До 1255 р. місіонерською роботою у галицьких землях займалися ченці Польської орденської провінції, згодом – спільної домінікансько-францісканської місіонерської організації “*Societatis Fratrum Peregrinantium propter Christum inter gentes*” (Товариство пілігримуючих для Христа в землях невірних)¹³⁷. Зазвичай за етнічним походженням домініканські ченці-місіонери були поляками або німцями¹³⁸. Тоді домініканці мали політичну підтримку римських пап, але особливих успіхів у руських землях вони не досягли. Згідно свідчень польського хроніста Яна Длугоша, у 1233 р. князь Володимир Рюрикович вигнав домініканських ченців з Києва¹³⁹. І хоча у 1238 р., після смерті князя, вони повернулися до Києва (на той час у володіннях Данила Галицького), у 1240 р. були змушені втікати перед штурмом міста ханом Батиєм¹⁴⁰. У той період домініканці обмежилися лише утвердженням своїх окремих монастирських осередків – у Галичі, Львові та Перемишлі¹⁴¹. У 1245 р. папа Іннокентій IV заборонив домініканцям набувати у власність землі та нерухомість у межах володінь князів Данила і Василька¹⁴². Крім того, набуття домініканцями земельної власності заборонялося тогочасним орденським статутом¹⁴³. Статус жебракуючого чернечого ордену зобов'язував ченців жити лише з милостині (грошей або їжі). Тому до середини XIV ст. в

¹³⁷ Loenertz R. *La Société des Frères Pèrègrinants. Étude sur l'orient Dominicain*. – Roma, 1937. – P.232.

¹³⁸ Altaner B. *Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts. Forschungen zur Geschichte der kirchlichen Unionen und der Mohammedaner und Heidenmission des Mittelalters // Breslauer Studien zur historischen Theologie*. – Breslau, 1924. – №3. – S.109.

¹³⁹ Dlugosz Jan. *Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego*. – Kraków, 1868–1869. – T.2. – S.229.

¹⁴⁰ Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В. *Історія церкви і релігійної думки в Україні: В 3 т.* – Київ, 1994. – Т.2. – С.149.

¹⁴¹ Reifenkugel K. *Die Gründung römisch-katholischen Bistümer in den Territorien Halicz und Wladimir. Ein Beitrag zur Geschichte Dieser Territorien im XIV Jahrhundert // Archiv für Österreichische Geschichte*. – Wien, 1875. – B. 52. – S.447.

¹⁴² *Dokumenta Pontificorum Romanorum historiam Ucrainae illustranta (1075–1953) Vol.1–2 / Collegit A. Welykyj*. – Roma, 1953. – Vol.1: 1075–1700. – P.35.

¹⁴³ *Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters*. – Berlin, 1885. – Bd.1. – P.201.

галицьких землях ченці Ордену могли займатися лише індивідуальною місіонерською і проповідницькою діяльністю серед громад німецьких міщан і купців, які жили у містах Галицько-Волинського князівства.

Розпочавши захоплення Галичини у 1349 р., польський король Казимир III (1333–1370) заохочував переселенців-осадників (шляхту, купців, міщан, духовенство) до компактного заселення і подальшого господарського освоєння міст і сільських місцевостей нещодавно захоплених галицьких земель. Згідно статистичних даних Є.Клочовського, протягом другої половини XIV–початку XV ст. у межах земель колишнього Галицько-Волинського князівства було здійснено 25 нових фундацій домініканських монастирів¹⁴⁴. Однак, навіть у цих сприятливих політичних умовах не кожен домініканський монастир мав можливість стати власником земельних угідь. Після завершення воєнних конфліктів у галицьких землях 40–60-х років XIV ст. і певної стабілізації церковного і політичного життя усі земельні володіння католицької церкви в Галичині з 1378 р. були розділені між конкурентами ченців Ордену – католицькими церковними ієрархами та парафіяльними структурами¹⁴⁵. Тому надалі фінансова і матеріальна база окремих домініканських монастирів формувалася лише за рахунок добровільних шляхетських пожертвувань (донацій), розмір і термін дії яких особисто визначав сам жертводавець (донатор). Правових актів, які б унормовували порядок надання донаційних грамот монастирям не було аж до другої половини XVIII ст. До 1425 р. усі подаровані Ордену землі мали юридичний статус володіння, а не власності. Юридичний термін “власність” (*possessio*) у середньовічній юриспруденції мав значення “власності” і “володіння”¹⁴⁶. При цьому, термін “володіння” передбачав як приватну власність, так і різноманітні форми власності на правах різнострокової оренди. Саме підміною значення цих юридичних термінів монастирські адміністрації змогли у подальшому нагромаджувати гроші, землі та нерухомість попри усі законодавчі заборони з боку пап, прелатів і статутні обмеження власного Ордену. Гроші дарувалися домініканцям частіше, аніж землі і надавалися донаторами для здійснення заупокійних богослужінь стосовно членів родини жертводавця або лише його самого¹⁴⁷. Рішення донатора засвідчувалося документально і до цих записів можна було апелювати, якщо його нащадки розпочинали судові процеси проти монастиря¹⁴⁸.

Лише під час правління в Галичині намісника угорського короля Людовика I князя Владислава Опольського (1372–1378), поступово почали формуватися передумови для набуття земельної власності окремих монастирів Домініканського ордену, зокрема львівського монастиря Божого Тіла. Щедрим донатором цієї обителі був особисто сам намісник. У 1377 р. Владислав Опольський подарував львівським домініканцям три села: Кротошин, Зашків, Кощеїв (22 лани землі; 1 лан – 25 га) та чотири двори у селі Мервиця з річною сплатою на користь намісника двох грошів¹⁴⁹.

¹⁴⁴ *Kloczowski J.* Kontrata Ruska w Polskiej prowincji dominikańskiej XIV-XVI wieku // Україна: культура на спадщина, національна свідомість. ПРОΣΦΩΝΗΜΑ Історичні та філологічні розвідки присвячені 60-літтю Я.Д.Ісаєвича. – Львів, 1998. – С.119.

¹⁴⁵ *Vetera monumenta Historiae Poloniae et Ducatum Lithuaniae genitivque finitimum illustrantia / Coll. opera A. Theiner.* – Roma, 1859–1861. – Т.1: 1217–1409. – P.408.

¹⁴⁶ *Sägmüller J.* Die Idee von der Säkularisation des Kirchenguts im ausgehenden Mittelalter auch eine der Ursachen der Reformation // *Theologische Quartalschrift.* – Tübingen, 1917–1918. – Bd.99. – P.271.

¹⁴⁷ *Trajdos T.* Dobroczyńcy mendikantów średniowiecznego Lwowa // *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów / Pod red. S.Kuchuńskiego.* – Warszawa, 1999. –S.223.

¹⁴⁸ *Чорний М.* Львівський домініканський монастир Божого Тіла в XIII–першій половині XV ст. // *Середньовічна Європа: погляд з кінця XX століття. Матеріали міжнародної наукової конференції 16–18 березня 2000 року.* – Чернівці, 2000. – С. 195.

¹⁴⁹ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (dalej – AGZ).* – Т.1–24. / *Pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski.* – Lwów, 1868–1931. – Т.2. – S.35.

За правління польського короля Владислава II Ягайла (1385–1430) львівський домініканський монастир отримав від короля в подарунок корчму в с. Ушковичі (біля річки Золота Липа)¹⁵⁰. Цим же документом монастирю надавалося право торгувати алкогольними напоями, виробленими у монастирських володіннях¹⁵¹. У 1397 р. Владислав Ягайло надав володінням львівського домініканського монастиря магдебурзьке право¹⁵². Надання цього права означало звільнення монастирських земель від будь-яких державних чи місцевих феодальних податків. У 1399 р. села Зашків, Кошеїв і Кротошин спеціальним рішенням тодішнього католицького галицького архієпископа Якуба Стрепи (1391–1409) були повністю звільнені і від виплати церковних податків (десятини та платежів за парафіяльні богослужіння на користь консисторії)¹⁵³.

Попри особисту прихильність Владислава II до львівських домініканців, король мусив захищати інтереси також і місцевої світської влади, представники якої намагалися обмежити монастирські і церковні землеволодіння усіх конфесій. Якщо у більшості міст Західної і Центральної Європи монастирі Ордену були звільнені від будь-яких місцевих і державних податків, то у Львові від 1402 р. домініканці мали сплачувати до міської скарбниці річний податок у розмірі двох кіп грошей¹⁵⁴. Сплачували його тільки за володіння землею в межах міських мурів і один ставок¹⁵⁵. За свої землі за межами міста львівські домініканці жодних податків не платили. У співвідношенні до прибутків монастиря цей міський податок був невеликим і повністю покривався коштами окремих донацій. Зокрема, у 1442 р. шляхтич Станіслав з Давидова записав на користь монастиря три копи грошей від щорічних прибутків свого маєтку в селі Давидів, яке від 1446 р. було передане монастирю, згідно заповіту¹⁵⁶. Так само у 1445 р. шляхтич Дмитро Шпиклос гарантував домініканцям дванадцять кіп грошей від проданої риби з кожного спуску свого ставу в околицях міста Бережан і чотири копи від ставів в околицях міста Золочева¹⁵⁷. Як і інші орденські монастирі у державах Західної і Центрально-Східної Європи, львівський домініканський монастир активно займався кредитними операціями, позичаючи гроші місцевій шляхті¹⁵⁸.

У 1425 р., папа Мартин V (1417–1431) зняв із Домініканського ордену статус жебракуючого¹⁵⁹. Адміністраціям орденських монастирів офіційно було дозволено приймати в дар не лише гроші, але й землі, які отримували легальний статус монастирської власності. Цим рішенням папи узаконювався реально існуючий стан справ, коли домініканські монастирі, маючи значні фінансові ресурси завдяки збору милостині і кредитним операціям, заволодівали землями та нерухомим майном, всупереч нормам тогочасного церковного права і орденського статуту. У 1427 р. львівські домініканці отримали у власність свого монастиря також 6 ланів землі і млин у селі Чишки, яке загалом належало монастирю францисканців¹⁶⁰. Станом на 1578 р., згідно опису монастирських маєтностей, львівський домініканський монастир Божого Тіла мав у своїй власності 6 сіл

¹⁵⁰ AGZ. – Lwów, 1874. – Т.4: Dyplomataryusz. – S.42.

¹⁵¹ AGZ. – Т.2. – S.45.

¹⁵² AGZ. – Т.2. – S.46.

¹⁵³ AGZ. – Lwów, 1874. – Т.4: Dyplomataryusz. – S.311.

¹⁵⁴ *Zubrzycki D.* Kronika maista Lwowa. – Lwów, 1844. – S.112.

¹⁵⁵ Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. Відділ рукописів і стародруківаних книг. Архів Ф.П. Максименка. – Спр.ІІІ 39630. – Арк.85.

¹⁵⁶ AGZ. – Lwów, 1875. – Т.5: Dyplomataryusz. – S.76.

¹⁵⁷ *Ibidem.* – S.83.

¹⁵⁸ AGZ. – Lwów, 1889. – Т.14: Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456. – S.105.

¹⁵⁹ *Collectio privilegiorum sacrorum ordinum fratrum mendicantium et non mendicantium iuxta sacri concilii Tridentini reformationem et summorum Pontificum nouissimas confirmationes et innouationes / Ed. Io. Confettius.* – Florentiae, 1598. – P.324.

¹⁶⁰ AGZ. – Lwów, 1875. – Т.5: Dyplomataryusz. – S.90.

(Кротошин, Кощеїв, Давидів, Зашків, Завадів, Зарудці) – загалом 39 ланів землі¹⁶¹. У цих селах компактно проживали переважно селяни польського походження, оскільки домініканці мали дозвіл крім створення парафіяльних осередків (плебаній) запрошувати і колоністів-осадників.

Документація львівських домініканських фільварків збереглася фрагментарно і хронологічно охоплює лише період першої чверті XIX ст. Проте інформацію про окремі соціальні конфлікти у домініканських володіннях простежити можливо. В реєстрі справ Львівського гродського суду під 1443 р. зафіксований конфлікт, що виник між львівським домініканським монастирем і селянами села Кощеєва. Сторони конфлікту представляли пріор монастиря і селянин Іван. Іван зі своїми людьми погодився на якісь умови пріора і гарантував, що ані він, ані селяни не будуть більше погрожувати (przegaszacz) монастирській адміністрації¹⁶².

Небайдужим до придбання земельної власності і отримання прибутків внаслідок кредитних операцій було і керівництво домініканського монастиря Діви Марії у Перемислі. У 1446 р. пріор цього монастиря Миколай позичив місцевому мельнику Петрові певну суму грошей під заставу його поля¹⁶³. Коли гроші у визначений термін не були повернуті, пріор через суд вимагав віддати монастиреві у власність поле і, навіть, млин¹⁶⁴. Врешті справу залагодили сплатою пріорові п'ятдесяти гривень та гарантією мельника записати у своєму майбутньому заповіті, що млин після його смерті перейде на користь монастиря¹⁶⁵.

Інші домініканські монастирі у галицьких землях не відзначилися активністю своїх адміністрацій у набутті власності земельної власності ані до 1425 р., ані пізніше. Більшість орденських монастирів на східних теренах Галичини отримували донації від тих магнатів і шляхтичів, які були безпосередніми власниками земель. Цікавим прикладом такого приватного привілею можемо вважати привілей мазовецького князя Земовіта IV (1381–1426) белзькому монастиреві, датований 1394-м роком. Ще у 1388 р. Белзьке князівство і м. Белз, як посаг за сестру Олександру, подарував Земовіту король Владислав Ягайло¹⁶⁶. Для того, щоб здобути прихильність місцевих ченців Домініканського ордену, князь Земовіт подарував белзькому домініканському монастиреві село Костяшин (в документі – Koschsino) з околицями¹⁶⁷. Село дарувалося монастирю повністю із усією інфраструктурою: пасовищами, сіножатями і млином¹⁶⁸. Земовіт відмовлявся від усіх оброків, які на його користь давали жителі села, а пріор монастиря отримував повну судову владу над селянами і право збору податків¹⁶⁹. Лише у разі нагальної потреби керівництво монастиря було зобов'язане відряджати місцевих селян для ремонту фортифікацій у володіннях князя¹⁷⁰. У 1401 р. на таких же умовах белзькому домініканському монастиреві були подаровані села Бодравка (тепер не існує) і Ліски¹⁷¹. Белзькому домініканському монастиреві дарувалися не лише села, але

¹⁶¹ Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986. – S.305.

¹⁶² AGZ. – Lwów, 1889. – Т. 14. – S.75.

¹⁶³ Księga ławnicza miasta Przemysla 1445–1452 / Wydali J.Smółka, Z.Tymińska. – Przemyszl, 1936. – S.26.

¹⁶⁴ Ibidem. – S.34.

¹⁶⁵ Ibidem. – S.34.

¹⁶⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.15. – Арк.224.

¹⁶⁷ Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae 1376–1430 / Wyd. A.Prochaska. // Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Cracoviae, 1882. – Т.6. – Р. 225.

¹⁶⁸ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.22. – Оп.1. – Спр.15. – Арк.226.

¹⁶⁹ Там само. – Арк.228.

¹⁷⁰ Там само. – Арк.231.

¹⁷¹ Там само. – Арк.232.

і нерухомість, яка належала наміснику Холмського православного єпископа¹⁷². Благодійність князя стосовно домініканського монастиря не була випадковою. Ще до вступу у володіння Белзькою землею він, як правитель Мазовії, впродовж семи років перешкодив призначеному папською курією домініканцю Бернарду стати Плоцьким єпископом¹⁷³. Очевидно, у нових політичних умовах, на території із кількісно переважаючим православним населенням, князь у такий спосіб намагався шукати прихильності або навіть і прощення за свій вчинок стосовно Ордену, і стосовно католицьких церковних інтересів загалом.

Через воєнні лихоліття XVII ст. оригінальних документів з XIV–XV ст. про земельну власність домініканських монастирів у містах Жовкві, Коломиї та Тереховлі майже не збереглося. Відомо тільки, що у 1358 р. жовківський монастир володів селом Звартів¹⁷⁴. З відома короля Казимира III, його подарував монастиреві для молитов за свою душу львівський староста Абрагам¹⁷⁵. Були в галицьких землях і домініканські монастирі із мізерними земельними володіннями, або взагалі без земельної власності. Зокрема, коломийський монастир (з 1412 р.) володів лише одним ланом землі¹⁷⁶. Домініканський монастир у Галичі до XVII ст. взагалі не мав жодної земельної власності за межами монастирських мурів¹⁷⁷. А монастир у м. Тереховлі був настільки бідним, що у 1456 р. перед орденським керівництвом навіть ставилося питання про його закриття¹⁷⁸.

Отже, на відміну від інших структур католицької церкви у Галичині, земельна власність жебракуючих чернечих орденів, і зокрема Домініканського, формувалася не лише в умовах чисельно переважаючого місцевого православного населення, але за наявності юридичних обмежень тогочасного церковного та світського права. Адміністрації орденських монастирів ставали землевласниками лише на тих територіях Галичини, де були володіння лояльної до Ордену польської шляхти або в сільських місцевостях поблизу міст, де поступово формувалися компактні поселення селян католицького віросповідання.

¹⁷² Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae 1376–1430 / Wyd. A.Prochaska. // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Cracoviae, 1882. – Т.6. – S.1030.

¹⁷³ Dlugosz Jan. Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego / Oprac. M.Kowalczyk. – Warszawa, 1973. – Т.4. – S.345.

¹⁷⁴ Львівська бібліотека ім. В.Стефаніка Національної Академії Наук України. Відділ рукописів. – Фонд Олександра Чоловського. – Спр.47/II. – Арк.74.

¹⁷⁵ Там само. – Арк.78.

¹⁷⁶ Там само. – Арк.79.

¹⁷⁷ Там само. – Арк.80.

¹⁷⁸ Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum / Hrsg. v. B.-M.Reichert, A.Frühwirth // Monumenta Ordinis fratrum Praedicatorum historica. – Roma-Stuttgart, 1898–1949. – Bd.3. – P.344.

АВСТРІЙСЬКА СЕКУЛЯРИЗАЦІЙНА РЕФОРМА У ЛЬВОВІ: МІФИ І РЕАЛІЇ

Для загалу, знайомого з основними етапами історії Львова, коли йдеться про австрійські секуляризаційні реформи у місті та Галичині другої половини XVIII ст., широкимодою із краєзнавчої літератури і розповідей екскурсоводів є інформація про закриття тих чи інших церков і монастирів, використання чи перебудову окремих монастирських приміщень для світських потреб. Для представників поколінь, які пам'ятають період державного радянського атеїзму до 1988 р., цілком природньою є і подальша думка про переслідування представників духовенства та віруючих, масові конфіскації церковних цінностей і брутальні нищення святинь. Однак, за повної відсутності фахових досліджень¹⁷⁹ українських істориків і слабоконтрольовану діяльність екскурсоводів¹⁸⁰, ці стереотипи потребують цілковитого подолання. Чим же насправді була і як реалізувалась на практиці церковна реформа цісаря Йосифа II, котрий "щодня створював по два нових закони" і за свою прискіпливу увагу до церковних справ отримав від пруського короля Фрідріха II іронічний титул "архидиякона імперії"?

У всіх австрійських володіннях Священної Римської імперії другої половини XVIII ст., і Галичині та Буковині зокрема, секуляризаційна реформа була важливим елементом політики освіченого абсолютизму. Однією з основних складових цієї політики було формування Церкви, цілком підпорядкованої інтересам світської держави (*Staatskirchentum*). Австрійські монархи мали на меті скасувати привілейоване становище духовенства і чернецтва, без репресивних конфіскацій юридично уніфікувати матеріальне і фінансове становище кліру, реформувати духовну освіту, щоб створити кадри віротерпимого та конфесійно толерантного духовенства нешляхетського походження, лояльного до державних інтересів. Саме ці потреби, а не збагачення державної скарбниці чи конфіскація земель на користь держави були визначальними під час проведення секуляризації церковних і монастирських маєтностей у всіх провінціях імперії Габсбургів. Питання реформування церковної освіти усіх християнських конфесій у Львові і Галичині другої половини XVIII ст. є надто широким і потребує окремого дослідження.

¹⁷⁹ Єдиними дослідженнями даної проблеми у контексті історії Львова і Галичини є монографії польських істориків, зокрема *Chotkowski W. Powrót i powtorne zniszczenie jezuitów w Galicyi 1820–1848.* – Warszawa, 1904; *Idem. Historia polityczna dawnych klasztorów panińskich w Galicyi 1773–1848 na podstawie akt cesarskiej Kancelaryi Nadwornej.* – Kraków, 1905; *Idem. Historia polityczna Kościoła w Galicji za rządów Marii Teresy.* – Kraków, 1909. – Т.1–2.; *Kumor B. Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918.* – Kraków, 1980; *Gach P. Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914.* – Lublin, 1984; *Krętosz J. Archidiecezja lwowska obrządku łacińskiego w okresie jozefinizmu, 1772–1815.* – Katowice, 1996.

¹⁸⁰ З вересня 1772 р. – часу Першого поділу Речі Посполитої, походить іще один міф, який досі безперервно і безперешкодно популяризується у контексті розповідей про австрійський період історії міста, і наступну церковну політику Габсбургів. Йдеться про те, що ніби-то у 1772 р. на знак протесту проти австрійської окупації Галичини, львівські міщани замурували входи до кафедрального собору Успіння Діви Марії. Насправді Львівський архієпископ Вацлав-Ієронім Сераковський (1760–1780) судився із міським цехом м'ясників, різницькі ятки якого, ймовірно ще від XIV ст., були розташовані вздовж цвинтарної стіни навпроти існуючих входів до собору (із західного боку) і спричиняли сильний сморід. Цех не збирався поступитися вигідними торговими місцями поблизу Площі Ринок. Тому прелат вирішив змінити вхід до храму, встановивши його із південного боку – подалі від яток. Новий головний вхід з боку дзвінничної вежі було влаштовано у 1778 р. ще під час судового процесу, і ця зміна відбулася цілком легально не лише з відома львівського архієпископа і за його наполяганням, але й підтверджена двома декретами Марії-Терезії. Про це див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф.197 (Фонд Львівського римо-католицького капітулу). – Оп.1. – Спр.84. – Арк.5; – Спр.96. – Арк.48; *Dzieduszycki M. Kościół katedralny lwowski obrządku łacińskiego.* –Lwów, 1872. – S.69–70.

Тому у статті розглядатимуться церковно-політичні, соціально-політичні та соціально-економічні аспекти австрійської секуляризаційної реформи.

Ідеологами секуляризаційних реформ окрім Йосифа II від 1765 р. були імперський канцлер Антон Венцель Кауніц (1753–1792), гофрат Франц Йозеф Гайнке (1726–1803) і бенедиктинський абат із Праги Франц Стефан Раутенштраух (1734–1785). Започаткувалися ці реформи ще за правління Марії-Терезії, коли її син Йосиф II був у статусі співправителя матері. Окрім періоду одноосібного правління Йосифа II (1780–1790), продовжилися вони і в період правління рідного брата Йосифа II – Леопольда II (1790–1792) та племінника Франца II (від 1804 р. – Франца I) (1792–1835). Секуляризація XVIII–першої половини XIX ст. стосувалася усіх християнських конфесій, які мали монастирську власність – римо-католицької, уніатської, вірменської-католицької. Як і інші йосифінські реформи, секуляризаційна відбувалася в умовах цілковитого контролю з боку представників німецькомовної бюрократії, котрі прибули до Королівства Галичини і Володимирії з різних земель держави Габсбургів. Хоча секуляризація у Львові і Галичині здійснювалася за загальноімперськими законами і нормативними актами, все ж у її реалізації можливо простежити цікаві місцеві особливості, відмінні від решти провінцій монархії.

У Львові і Галичині, у період перебування в складі Речі Посполитої, прибутки Львівської римо-католицької архидієцезії не були великими. У порівнянні із Краківською дієцезією, яка щорічно отримувала 56 тис. дукатів, Львівська архидієцезія отримувала лише близько 4 тис.¹⁸¹. Матеріальне і фінансове забезпечення львівських міських храмів і монастирів різних конфесій було неоднаковим. Маєтності львівського монастиря бригідок, (3 села Нінковицького ключа у Самбірському повіті) оцінювався сумою 82100 флоринів, а всі маєтки ордену Василіянок у Галичині оцінювалися лише у 12000 флоринів¹⁸². Якщо у власності львівського римо-католицького капітулу станом на 1772 р. було 9 сіл і 50 ланів землі¹⁸³, то львівські вірменські каноніки жили лише на кошти, отримані від роботи млина, власниками якого були від початку 80-х рр. XVII ст. архієпископи цієї громади¹⁸⁴. Матеріальна і фінансова нерівність провокувала конфлікти і конкуренцію в середовищі духовенства навіть і в межах однієї конфесії. У Львові і приміських землях типовим явищем для XVII–XVIII ст. були бійки між ченцями або найнятими селянами монастирських маєтностей римо-католицьких монастирів¹⁸⁵. Конфлікти серед католицького кліру викликало не лише матеріальне становище і прибутки окремих монастирів, але й питання про існування університету у Львові¹⁸⁶. У 1772 р. у своєму звіті до Відня про Галичину, перший австрійський губернатор граф Антоній Перген серед іншого писав, що: ”Між латинським і руським духовенством існує велика заздрість”¹⁸⁷. Згадав губернатор і те, що ”через участь капітульних каноніків у діяльності трибуналів... латинське духовенство бере участь у політичних інтригах”, а окрім

¹⁸¹ Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986. – S.54.

¹⁸² Chotkowski W. Historia polityczna Kościoła w Galicji. – T.1. – S.100.

¹⁸³ ЦДДА України у Львові. – Ф.146 (Фонд Галицького краєвого намісництва). – Оп.20. – Спр.1060. – Арк.448.

¹⁸⁴ Чорний М. Млини церковної власності в межах передмість і приміських земель Львова у XIV–першій половині XIX ст. // Український селянин: Збірник наукових праць / Під ред. А.Морозова. – Черкаси, 2010. – Вип.12. – С.144.

¹⁸⁵ Про це див.: Józefowicz J.T. Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historię arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce / Tłum. M.Piwocki. – Lwów, 1854. – S.398; Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Під ред. І.Сварника, М.Капраля. – Львів, 2006. – С.432.

¹⁸⁶ Karpiński F. Pamiętniki. – Kraków, 1844. – S.26–28.

¹⁸⁷ Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, i stanie kraju / Oprac. L. Finkl // Kwartalnik Historyczny (далі– КН). – R. 14. – Lwów, 1900. – S.35.

Львівського римо-католицького архієпископа, уніатський єпископ і вірменський архієпископ не мають жодних постійних прибутків і погано матеріально забезпечені¹⁸⁸.

Повільно, але незворотно за ініціативи австрійської влади відбувався процес юридичного урівноправлення кліру християнських конфесій. Зокрема, у 1774 р. Уніатська Церква отримала від австрійської влади нову офіційну назву – Греко-Католицька, яка використовується дотепер. Уже саме офіційне іменування Греко-Католицької Церкви символізувало собою рівноправність для державної влади існуючих католицьких обрядів. Оскільки греко-католицький клір не мав у порівнянні із римо-католицьким фахових навчальних закладів, у 1774 р. у Відні було відкрито – Колегіум Святої Варвари (“Барбареум”). У 1784 р. віденський колегіум було закрито, а більшість його студентів переведено до Львівської Генеральної семінарії із подальшим зарахуванням на навчання до Львівського університету. Цісарським патентом у 1777 р. усім землевласникам Галичини заборонялося призначення відробіткової панщини для греко-католицьких священиків і дяків¹⁸⁹. У 1783 р. за римо-католицьким зразком при львівському греко-католицькому архієпископі було організовано *крилос*. За своїм юридичним статусом крилошани були рівноправними із каноніками римо-католицького кафедрального капітулу. Остаточо католицький клір обох обрядів та віруючих було зрівняно у правах едиктом Леопольда II від 8 липня 1790 р.¹⁹⁰. Надання (офіційно – відновлення) 25 вересня 1808 р. Галицької митрополії, стало вагомим підсумком попереднього церковно-політичної боротьби ієрархів Греко-Католицької церкви за рівні права і належні привілеї серед інших представників католицького кліру. Те, що ця подія відбулося після попереднього відхилення спільного проекту римо-католицького єпископату Галичини про підпорядкування греко-католицького духовенства Львівському римо-католицькому архієпископу, за цілковитої підтримки тодішнього імператора Франца I і підтверджена папською буллою “In unversalis Ecclesial Regimene” (“В управлінні Вселенської Церкви”) є додатковим підтвердженням незмінності політичного курсу австрійських монархів.

Щодо процесу секуляризації, то він відбувався у три етапи. Першим етапом активної секуляризації у Львові і Галичині загалом стало скасування ордену Єзуїтів у жовтні 1773 р. Здійснювалося воно рішуче, не зважаючи на протести львівського архієпископа Вацлава Ієроніма Сераковського. Цей прелат особисто звертався через нунціатуру у Відні до папи, намагаючись домогтися від папи Пія VI рішення про незаконність скасування Ордену і потребу збереження в місті теологічних студій¹⁹¹. Після попереднього демонстративного зволікання із принесенням присяги на вірність Марії-Терезії¹⁹², це був другий і останній вияв непокори львівського архієпископа стосовно рішень австрійської влади. Хоча, у контексті тодішньої загальноєвропейської політики цілковитого усунення Ордену єзуїтів із політичного і церковного життя, усі зусилля львівського архієпископа виявилися марними, зберегти у Львові теологічні студії вдалося¹⁹³. Маєтності львівських єзуїтів було оцінено на суму 1.363.487 флоринів¹⁹⁴. Конфісковані майно і кошти цього Ордену на теренах Львівської римо-католицької архидієцезії було передано новоствореному Науковому фонду. Коштами цього фонду

¹⁸⁸ Memoriał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi, i stanie kraju / Oprac. L. Finkl // Kwartalnik Historyczny (далі – KH). – R. 14. – S.35.

¹⁸⁹ Arneth A. Maria Theresia's letzte Regierungszeit 1763–1789. – Wien, 1879. – Bd.10. – S.130–131.

¹⁹⁰ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.55.

¹⁹¹ Dzieduszucki M. Zywoł Waclawa Hieronima Sierakowskiego Arcybiskupa Lwowskiego. – Kraków, 1868. – S.207.

¹⁹² Pawłowski B. Zająęcie Lwowa przez Austrię 1772 r. // Biblioteka Lwowska. – Lwów, 1911. – T.14. – S.60.

¹⁹³ Саме на основі збережених теологічних студій було організовано Теологічний факультет Львівського (Йосифінського) університету в 1784 р.

¹⁹⁴ Chotkowski W. Powrót i powtorne zniesienie jezuitów. – S.7.

від 1784 р. фінансувалася діяльність Львівського університету. Сімом львівським єзуїтам було надано право стати парафіяльними священиками, з умовою їхньої душпастирської роботи німецькою мовою¹⁹⁵.

Згідно спеціального урядового перепису, станом на 1774 р. у Галичині загалом було 214 монастирів християнських конфесій (183 чоловічих і 31 жіночий) де проживало 3212 ченців обох статей¹⁹⁶. Зокрема, у Львові перед початком секуляризаційної реформи було 30 римо-католицьких (21 чоловічий і 9 жіночих) де жило 464 ченці і 224 монахині; 4 уніатських (від 1773 греко-католицьких) – 3 чоловічих і 6 жіночих; вірмено-католицької – 15 церков (в межах Львова 4) і 2 монастирі також в межах міста¹⁹⁷.

Наступним етапом секуляризації від 1774 р. стала ліквідація фінансової незалежності монастирів усіх орденів на теренах Королівства Галичини і Володимирії, а також обмеження традиційного привілейованого статусу ченців і парафіяльного кліру. Усім клірикам, незалежно від конфесійної приналежності, заборонялося брати участь у нотаріальному переділі майна світських осіб¹⁹⁸. 4 червня 1774 р. усі монастирі Галичини адміністративно вилучалися із відповідних польських орденських провінцій¹⁹⁹. Від 17 грудня того ж року усі бажаючі ченці могли виїхати до Речі Посполитої, натомість ченці галицького походження мали право повернутися на постійне проживання до Галичини²⁰⁰.

У 1775 р. усі монастирські земельні маєтності на теренах Галичини вперше за усі попередні століття були оподатковані постійним податком (cathedraticum), а кожен представник духовенства був оподаткований на щорічну суму 12 флоринів.²⁰¹ З 9 грудня 1780 р. найбільша сума чи будь-який інший дарунок, яку міг отримати в дар той чи інший монастир не могла перевищувати вартості 1500 фл. Одночасно розпочалося реформування парафіяльної структури усіх міських і сільських населених пунктів імперії. З липня 1777 р. Галицьке губернське управління, представники єпископату незалежно від конфесійної приналежності створювали плани врегулювання парафіяльної мережі та адміністрування діючих храмів, визначалася точна чисельність парафіян. Сільська парафія не мала бути меншою за 900 осіб, міська – не менше 1000 парафіян. Мешканці кожного циркулу (округу) мали мати парафіяльний храм у межах тривалості однієї години шляху до нього²⁰². Цілком реалізувати цей проект в межах Галичини і Буковини вдалося до лютого 1782 р. В подальшому, саме на основі цього плану формувалася мережа парафіяльних храмів Львова та інших міст і сіл коронного краю.

Після приходу до одноосібної влади у 1780 р. Йосифа II можемо простежити третій етап секуляризаційних реформ, який пов'язаний із закриттям монастирів. Як і раніше, реформи проводилися в умовах послідовної політики толерантності та рівноправності стосовно усіх християнських і нехристиянських конфесій. Цісар вважав, що монастирі ченці яких, не займаються освітою місцевого населення, охороною здоров'я і суспільною благодійністю, мають бути негайно закриті²⁰³. Ще від 12 лютого 1773 р. діяла заборона оприлюднювати буллу “In Coena Domini” (“У трапезі Божій”)²⁰⁴. Піз-

¹⁹⁵ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.30.

¹⁹⁶ Chotkowski W. Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich. – S.42.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Gach P. Kasaty zakonów. – S.26.

¹⁹⁹ Ibidem. – S.27.

²⁰⁰ Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej. – S.79.

²⁰¹ Kumor B. Ustrój i organizacja Kościoła polskiego. – S.83.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Митрофанов П. Политическая деятельность императора Иосифа II. Её сторонники и противники // Записки историко-филологического факультета Императорского Санкт-Петербургского университета. – Санкт-Петербург, 1907. – Ч.83. – С.343.

²⁰⁴ Listy Antoniego hr. Pergena do księcia Kaunitza z roku 1773 / Oprac. L.Finkl // KH. – R. 14. – Lwów, 1900. – S.57.

ніше, від 26 березня 1781 р. у всіх коронних землях було заборонено оприлюднювати будь-які документи Папи римського без попереднього схвалення їх державною владою²⁰⁵. Тодішній Папа Пій VI (1775–1799) і його наступники були обмежені цісарським законодавством до середини XIX ст. у своєму праві контролювати церковну і монастирську діяльність усіх провінцій імперії. Та й сам папа був нерішучим і безвольним стосовно відстоювання церковних інтересів. У період найбільшої активності секуляризаційних процесів у імперських землях, понтифік обмежився лише дипломатичними розмовами про закриття храмів і монастирів під час особистої зустрічі з Йосифом II у Відні 25–27 квітня 1782 р.²⁰⁶. У свою чергу, імператор під час візиту домігся офіційного визнання свого власного “особистого благочестя”²⁰⁷. Таке визнання унеможливило надалі легальну опозицію стосовно реформи з боку духовенства усіх імперських провінцій. На всій території монархії Габсбургів про своє неприйняття церковної політики імператора оголосив лише примас Австрії – Віденський архієпископ Антон Христофор Мігацці (1761–1803)²⁰⁸. У 1789–1790 рр. під час збройного повстання на території Австрійських Нідерландів (тепер – Королівство Бельгія) місцевий клірики, підтримувані мехеленським архієпископом Йоганном Францом Франкенбергом, протестуючи проти секуляризації, також приєднувалися до повсталих²⁰⁹. На місцевому рівні у інших провінціях імперії єпископат цілком підтримав дії уряду, беручи активну участь у роботі державних комісій із реформування мереж парафіяльних храмів і ліквідації монастирів. Не стали винятком у цій ситуації і львівські архієпископи усіх трьох християнських конфесій – римо-католицької Фердинанд Онуфрій Кіцький (1780–1797), Кастан Ігнацій Кіцький (1797–1812) Анджей Алоїзій Анквіч (1814–1833); греко-католицької – Петро Білянський (1774–1798) і вірменської-католицької – Якуб Стефан Августинович (1751–1783) і Якуб Валеріан Туманович (1770–1798) та їхні наступники.

13 жовтня 1781 р. окремим патентом цісар оголосив свободу віросповідання і рівноправність перед законом для усіх християнських конфесій своєї держави²¹⁰. 30 жовтня того ж року імператор Йосиф II оголосив “Настановчі правила для католицького духовенства” (“Direktivregeln für den katholischen Seelsorgen”). Цим документом оголошувалося про негайну ліквідацію усіх монастирів Орденів августинців, кларисок, францісканок, кармеліток і капуцинок і решти монастирів, які мали нечисельний особовий склад або не займалися освітою мирян чи благодійністю²¹¹. Ще одним критерієм закриття того чи іншого монастиря було проживання у ньому менше аніж 10-ти осіб чернечого складу.

27 лютого 1782 р. цісарським указом у Львові було створено Галицький Релігійний фонд, фінансовий резерв якого становив 40 млн. фл. готівкою, а також 18 млн. гульдентів вкладених у облігації і нерухомість²¹². З 1788 усі монастирі Королівства Галичини і Володимирії сплачували на користь Релігійного фонду окремий податок, який становив 7 1/3 % від 100. У 1801 податок було збільшено до 10 %. 4 вересня 1782 р. було створено Духовну придворну комісію (Geistliche Hofkommission) із широкими повноваженнями і відділеннями у всіх провінційних містах імперії, яку очолив барон

²⁰⁵ Митрофанов П. Политическая деятельность императора Иосифа II. – С.348.

²⁰⁶ Joseph II und Leopold von Toscana ihr Briefwechsel von 1781 bis 1790 / Hrsg. v. A. v. Arneth. – Wien, 1872. – Bd.1. – S.105–106.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Митрофанов П. Политическая деятельность императора Иосифа II. – С.349.

²⁰⁹ Dickson P. G. Joseph II's reshaping of the Austrian Church // The Historical Journal. Cambridge, 1993. – Vol.36. – №1. – P.98.

²¹⁰ 2 січня 1782 р. такий же документ було прийнято стосовно євреїв, які проживали на території імперських земель.

²¹¹ Цит. за: Chotkowski W. Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich. – S.44

²¹² Krętosz J. Archidiecezja lwowska... S.127

Франц Крезель фон Голленберг. До цієї комісії адміністрації кожного монастиря потрібно було надсилати усі щорічні бухгалтерські звіти та інвентарні рахунки. Такі ж звіти потрібно було надсилати до Віденської Головної Рахункової палати (Ober-Rechnungs-Kammer) і Державної придворної бухгалтерії (Stiftungs-Staats und Hofbuchhalterej).

Закриття монастирів у Львові розпочалося з 6 вересня 1782 р. Для проведення секуляризації у місті та краї було створено спеціальну губернiальну комісію, до якої окрім губернатора та уповноважених комісарів входив також архієпископ Фердинанд Онуфрій Кіцький.

Саме у 1782–1783 рр. на теренах Львова було скасовано найбільшу кількість монастирів, а також костелів та церков – 28. Тоді було скасовано жіночі монастирі: домініканок св. Катерини Сієнської, св. Апостола Петра (бригідок), св. Агнеси (кармеліток взутих), Непорочного зачаття Діви Марії (кларисок); чоловічі монастирі: св. Марії Магдалини домініканців, св. Урсули домініканців-обсервантів, св. Казимира (реформатів), св. Леонарда і св. Мартина (кармелітів взутих), св. Лаврентія (боніфратрів), св. Михаїла (кармелітів босих), св. Анни (августинців), місіонерів, св. Казимира (реформатів), тринітаріїв (Святої Трійці і св. Миколая), Непорочного Зачаття Діви Марії (капуцинів), св. Хреста (театинів), св. Петра і Павла (паулінів)²¹³. Монастирські приміщення частини скасованих львівських монастирів відразу почали використовувати для потреб державних установ. Наприклад, у приміщеннях колишнього монастиря кларисок було розташовано митницю, у монастирі св. Марії Магдалини – жіночу в'язницю (проіснувала до 1922); у монастирів бригідок і кармелітів взутих – в'язниці (перша діє досі, друга – проіснувала до 1889 р.)²¹⁴.

Окрім монастирів одночасно скасовувалися і парафіяльні церкви та костели, які згідно існуючого плану створення нової мережі парафій, визначалися як зайві і мали нечисленну паству. Зокрема у межах Львова та його передмість було скасовано парафіяльні костели – св. Марка, св. Станіслава, св. Войцеха, Воздвиження Святого Хреста, Віднайдення Святого Хреста, костел шпиталю Святого Духа, св. Катерини Александрійської у Низькому Замку; церкви – св. Теодора Тіронського, Благовіщення Богородиці, Введення в Храм Богородиці, Богоявленську, Воскресіння Христового, Різдва Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста. У першу чергу ліквідовувалися дерев'яні церкви, розташовані на території львівських передмість і міських сіл. Слід зазначити, що ліквідація дерев'яних приміських церков жодним чином не сприймалася тогочасними мешканцями як трагедія чи святотатство влади. Громада, зазвичай, отримувала у користування замість невеликих дерев'яних храмів кам'яні споруди колишніх костелів. В межах міста відбувся перерозподіл існуючих і організація нових парафіяльних храмів. Для парафіяльних потреб греко-католицької громади Личакова було передано костел св. Петра і Павла паулінів (тепер – церква св. Петра і Павла, УАПЦ). До наших днів у межах львівських околиць зберігся від ліквідації лише один дерев'яний храм – церква Пресвятої Трійці на території Сихова. Невідомо чому саме ця церква уникала демонтування у час, коли решту подібних на неї передміських і ближніх сільських церков було розібрано. Монастирські храми, скасованих обителів віддавалися для парафіяльних потреб. Зокрема, колишній францисканський костел св. Антонія Падуанського було перетворено на парафіяльний костел личаківської римо-католицької громади²¹⁵.

²¹³ Chodyncki I. Historia miasta Lwowa od zalozenia jego. Lemberg, 1865. S.392–393. Детальна інформація станом на 1788 р. про локалізацію усіх закриті львівські церков, монастирів, костелів та їх маєтності зафіксована у Йосифинській метриці, частина матеріалів якої зберігається у 19-му фонді Центрального Державного Історичного Архіву у Львові.

²¹⁴ Генега Р. Козицький А. В'язниці // Енциклопедія Львова. – Львів, 2007. – Т.1. – С.441–443.

²¹⁵ У 1854 р. разом із адміністративним поліційним підпорядкуванням Личаківське передмістя отримало офіційний статус складової частини Львова.

Не менш активно змінювалася владою парафіяльна мережа на Краківському передмісті. Там на парафіяльний було перетворено костел св. Мартина монастиря кармелітів взутих. Парафіяльним від 1785 р. став костел Марії Сніжної, а згодом – костел св. Миколая. Віддавалися монастирські костели скасованих орденських монастирів і іншим християнським конфесіям, зокрема протестантам. У 1786 р. після скасування монастиря домініканців-обсервантів у Львові їхній монастирський костел було віддано місцевій лютеранській громаді, яка налічувала 3706 осіб²¹⁶.

Попри загальну політику релігійної толерантності, місцева влада, не зустрічаючи спротиву, вдавалася до посилення цензури. 30 грудня 1783 р. цензурою було конфісковано тираж, а невдовзі припинено випуск єдиної на той час львівської тижневої газети “Gazette de Léopol”. Причинами цього було “... подання фальшивих і неправдивих звісток про скасування монастирів і долю ченців у Богемії та перетворення монастирських споруд на казарми”²¹⁷.

Польські історики XIX–поч. XX ст. Броніслав Лозинський²¹⁸ і Вацлав Токарж²¹⁹ у своїх дослідженнях зазначали, що австрійська влада під час секуляризації була більш прихильною до “русинів-уніатів”. Однак, відсутність міжконфесійних конфліктів на релігійному ґрунті між римо- і греко-католиками та представниками інших віросповідань за увесь період 1772–1918 рр. свідчить, що влада проводила справедливу церковну політику, яка не викликала у сучасників почуття надання переваги іншій конфесії.

З об’єктивних причин найбільше храмів і монастирів від австрійської секуляризації у Львові та Галичині втратила Вірменська Католицька Церква. Вірменська громада Львова була нечисельною. До того ж за вірмени активно полонізувалися, а церковний обряд до середини XVIII ст. цілком латинізувався. Саме тому вірменські парафіяльні храми не мали кількості парафіян, достатньої для їх функціонування. Вірменська Церква св. Хреста була перетворена на в’язницю львівського гарнізону²²⁰. Інша вірменська церква – св. Анни на Краківському передмісті була ліквідована і розібрана. Було скасовано монастир і колегію Ордену театинів, у спорудах яких було розташовано артилерійські казарми²²¹. Вцілів від скасування лише монастир Всіх Святих вірменських бенедиктинок. Він зберіг свої маєтності за рахунок того, що при монастирі було вчасно відкрито господарську школу для дівчат, яку відвідав із візитом Йосиф II. Внаслідок австрійської секуляризації загальна кількість парафій Вірменської Католицької Церкви на теренах Галичини зменшилась з 18-ти до 8-ми. Оскільки держава брала під свій контроль усі церковні фінанси, було ліквідовано вірменські церковні банки, зокрема “Mons Pius”²²². Натомість було створено єдиний “Вірменський Побожний Банк”. Окрім секуляризації церковного майна і земель, австрійська влада спричинилася до важливих змін у керівництві Вірменської Католицької Церкви. Вірменські архієпископи від 1798 р. не обиралися, а призначалися імператором за поданням галицького губернатора із трьох кандидатур без участі мирян²²³.

Держава оголошувалася верховним власником і розпорядником усіх церковних земель і фінансів, а усі без винятку церковні структури – лише їх користувачами. При

²¹⁶ Kasserling R. Die Ewangelische Kirchengemeinde in Lemberg von ihren Anfängen bis zur Gegenwart 1778–1928. – Lwów, 1928. – S.196–197.

²¹⁷ Цит. за: Кривецький І. Галичина в другій половині XVIII ст. // Записки НТШ. – Львів, 1909. – С.90.

²¹⁸ Loziński B. Początki ery józefińskiej w Galicji // KH. – 1910. – R.24. – S.204.

²¹⁹ Tokarz W. Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783. – Kraków, 1909. – S.383.

²²⁰ Krętosz J. Organizacja archidiecezji Lwowskiej. – S.179.

²²¹ Stebelski P. Lwów w 1848 roku // KH. – 1909. – R. 23. – S.325–326.

²²² Janusz B. “Mons Pius” Ormian Lwowskich // Biblioteka Lwowska. – Lwów, 1928. – T.26. – S.66.

²²³ Lechicki Cz. Ormiański Kościół w Polsce. – Lwów, 1932. – S.189.

цьому, селяни, які жили на монастирських землях, зберігали свій статус підданих і продовжували відробляти панщину або сплачувати чинш. 5 жовтня 1782 р. усім клірикам заборонялося продавати, віддавати під заставу чи у кредит церковні гроші чи власність приватним особам. Ті, хто доносив про таке правопорушення, отримували 4 % від конфіскованої суми, а той хто позичав таємно і був викритий – втрачав право повернути позичені кошти²²⁴. Лише з дозволу губернатора можна було робити позики терміном на один квартал поточного року²²⁵. Загальноімперським привілеєм від 3 лютого 1783 р. надавалося відтермінування виплат усім шляхтичам, міщанам і селянам, які мали борги перед монастирями²²⁶. 19 вересня 1786 р. усі церковні структури були оголошені некредитоспроможними²²⁷. Тому, згідно цісарського розпорядження, усі монастирські господарства, як і світські поміщицькі, ставилися під нагляд окремих чиновників – *мандаторів*²²⁸. До монастирських господарств їх призначав особисто архієпископ і затверджував губернiальний уряд. Мандатори жили в монастирях і утримувалися їхнім коштом. Запровадження мандаторів, в першу чергу, запроваджувалося для обмеження права суду землевласників над залежними селянами.

Під час секуляризації в імперії загалом, і Львові та Галичині зокрема, стосовно ченців скасованих монастирів не проводилося жодних репресій чи приниження людської гідності. 9 листопада 1781 р. усім ченцям поверталися їхні майнові права, яких вони раніше позбавлялися вступаючи до чернечого ордену²²⁹. Згідно протоколу, уповноважений архієпископом комісар разом із комісією із трьох світських і трьох духовних осіб входили до монастирського приміщення. Для кожного монастиря, визначеного для скасування, формувалася окрема комісія. Комісар зачитував декрет про скасування монастиря, оголошував арешт та інвентаризацію його маєтностей і майна. Послушники (новіціати) мали покинути монастир протягом чотирьох тижнів і отримували одноразову субсидію 150 флоринів²³⁰. Ченці і черниці скасованого монастиря могли жити у своїх келіях до п'яти місяців, отримуючи щоденну субсидію на харчування на суму 30 крейцерів, але без права носити орденський чернечий одяг. Усі вони мали право вільно розпоряджатися своїм особистим майном. Після відходу з монастиря його колишні мешканці отримували пенсію на річну суму 150 флоринів²³¹. Ті, хто йшли вчителювати отримували найбільшу одноразову субсидію – 300 флоринів²³². У ченців скасованих монастирів було право за бажанням вільного виїзду закордон. Циркуляр від 12 березня 1782 р. надавав костели скасованих монастирів для парафіяльних потреб і лише за умови їх непотрібності, передбачав демонтаж храмових споруд або їхню перебудову для інших потреб²³³.

24 вересня 1785 р. було встановлено мінімальний розмір платні священнослужителів: настоятеля храму (пробоща) – 400 флоринів, капелана – 300 фл. і вікарія – 200 фл.²³⁴. Декретом від 15 квітня 1789 р. річна сума утримання для кожного ченця становила

²²⁴ ЦДДА у Львові. – Ф.187 (Державна бухгалтерія, м. Львів). – Оп.1. – Спр.1. – Арк.38–39.

²²⁵ Там само.

²²⁶ Митрофанов П. Политическая деятельность императора Иосифа II. – С.351.

²²⁷ Arneth A. Maria Theresia's letzte Regierungszeit. – В. 10. – С.133.

²²⁸ Франко І. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. / Під ред. А.Санцевич, В.Сарбея. – Київ, 1986. – Т. 47. – С.33–34.

²²⁹ Relacje arcybiskupów lwowskich (1595–1794) / Pod red. T.Długosza. – Lwów, 1937. – S.129.

²³⁰ Ibidem. – S.130.

²³¹ Ibidem. – S.131.

²³² Ibidem.

²³³ ЦДДА у Львові. – Ф.134 (Колекція документів про шляхетські маєтки). – Оп.1. – Спр.185. – Арк. 1.

²³⁴ Tomek E. Kirchengeschichte d. Österreich. – Wien–München, 1959. – Bd.3. – S.447–448.

200 фл. У випадку коли грошей на виплату не вистачало, їх мав компенсувати із своїх резервів Релігійний фонд²³⁵.

У кожному скасованому або діючому монастирі складалася детальна інвентаризація і проводилася ревізія усіх фінансових документів монастирських маєтностей²³⁶. Усі рахунки мали перевірятися паралельно різними державними інстанціями, розташованими у Відні та Львові. Такими інстанціями були: Духовна придворна комісія (Geistliche Hofkommission), Дирекція державних маєтностей (Domänendirektion), Будівельна дирекція (Baudirektion), Фінансова колегія (Finanzkollegium), Галицько-буковинський департаментом Об'єднаної чесько-австрійської придворної канцелярії (Vereinigte böhmisch-österreichische Hofkanzlei)²³⁷. Таке ведення діловодства створювало величезну кількість документів, більшість яких неопрацьована навіть досі. Тому, скориставшись бюрократичною тяганиною 42 монастирі у Галичині змогли уникнути ліквідації. Усі інвентарні рахунки львівських монастирів та інших монастирів Галичини другої половини XVIII–першої половини XIX ст., згоріли під час пожежі львівської ратуші у листопаді 1848. Збереглися лише дублікати цих документів в архівних фондах Цісарсько-королівського Міністерства освіти і вивозизнань у Відні.

Іноді питання про скасування або збереження того чи іншого монастиря вирішувалося вольовим рішенням цісаря, очільників місцевої світської влади або архієпископа. Архієпископ Фердинанд Кіцький отримав добру нагоду звести рахунки з тими чернечими орденами, із адміністраціями яких раніше були конфлікти. Наслідками такої політики прелата стало те, що саме монастирі, які активно займалися освітньою діяльністю і благодійністю було закрито, а залишено ті, які такої роботи не проводили. Так, після особистого візиту Йосифа II до львівського бернардинського монастиря св. Андрія і приємного для цісаря обіднього прийому, особистої приязні губернатора із керівництвом Ордену, цей монастир уникнув скасування²³⁸. Натомість не зважаючи на активну освітню діяльність, було скасовано львівський монастир ордену Піярів. Усю освітню роботу ченців цього Ордену спеціальна наукова комісія з Відня визнала “мало корисною для потреб шляхетної молоді”²³⁹. Згідно звіту від 25 грудня 1782 р., у наступному році Придворна духовна комісія прийняла рішення про скасування монастиря ордену Тринітаріїв як “нелояльних до уряду”²⁴⁰. Уся попередня робота ченців цього Ордену стосовно викупу бранців із турецького полону до уваги не бралася. Один із найбагатших монастирів Львова– домініканський монастир Божого Тіла лише у 1816 р. зайнявся освітньою діяльністю, відкривши у місті чоловічу гімназію (тепер Львівська середня школа №8).

Окремі церковні інституції, скориставшись перерозподілом колишніх церковних споруд і майна в межах Львова намагалися скористатися цим процесом на свою користь. Так, зокрема, дбав про матеріальні інтереси під час секуляризації львівський римо-католицький капітул. Після передачі у власність міста львівського церковного шпиталю Святого Духа (на той час уже в аварійному стані) у 1780–1781 рр., катедральні каноніки марно судилися із львівським магістратом, щоб відсудити будівлю на користь капітулу²⁴¹.

Окремо для кожного діючого монастиря, який оминула ліквідація, було встановлено точну кількість чернечого складу (*numerus fixus*) порушувати яку категорично

²³⁵ ЦДДА у Львові. – Ф.134. – Оп.1. – Спр.185. – Арк.2.

²³⁶ Там само. – Ф.187. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.38.

²³⁷ ЦДДА у Львові. – Ф.187. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.39.

²³⁸ *Krętosz J.* Archidiecezja lwowska. – S.129.

²³⁹ *Finkel L.* *Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894. – Т.1. – S.24.

²⁴⁰ *Białynia-Cholodecki J.* Trynitarze // Biblioteka Lwowska. – Lwów, 1911. – Т.13. – S.68.

²⁴¹ ЦДДА у Львові. – Ф.52 (Магістрат міста Львова). – Оп.2. – Спр.1093. – Арк.55–56.

заборонялося. Стати ченцем (черницею) можна було лише тим особам, які отримали середню освіту і досягли віку 24-х років²⁴².

Окрім встановлення контролю за фінансовим і матеріальним життям різноманітних церковних інституцій, австрійська влада проводила цілком волюнтаристську політику стосовно церковного адміністративного устрою. Без жодного узгодження із папською курією²⁴³, до території Львівської римо-католицької архидієцезії у липні 1786 р. було адміністративно приєднано територію Буковини, де католики мали лише дві парафії (Серет і Садагору) і становили меншість у порівнянні із православними²⁴⁴. Остаточне церковне адміністративне розмежування для усіх конфесій Королівства Галичини і Володимирії було здійснено у 1815 р. майже одночасно із новою легітимізацією тогочасних європейських кордонів на Віденському конгресі²⁴⁵.

Імператор Йосиф II, постійно створюючи нові закони для усіх сфер державного життя, майже не контролював їх виконання, прагнув пришвидшити проведення ініційованих ним реформ. Метою правителя було пошвидше вивільнити державних службовців, задіяних у процесах секуляризації, для реалізації інших своїх новведень, які іноді суперечили тим, які були оголошені раніше. Загалом, проведення секуляризації у місті та краї покладалося на місцевих губернціальних чиновників і єпископат. Враховучи можливість тогочасної поштової служби, до Львова цісарські розпорядження доходили за тиждень, (приватна кореспонденція за 10 днів). Тому через поспіх із закриттям монастирів, місцеві чиновники неефективно розпоряджалися секуляризованим майном, землями та іншими цінностями. Конфісковані церковні коштовності, монастирські землі і сільськогосподарський реманент розпродувалися за безцінь. Частина коштовностей із костелів та церков (переважно книги) безкоштовно передавалася у бідніші сільські храми, інша – оцінювалася ювелірами, клалася на депозит і згодом дешево розпродувалася з торгів. Наприклад, вівтарні коштовності обох костелів львівських тринітаріїв (Св. Трійці і Св. Миколая) розпродувалися за цінами, які не перевищували 30-ти флоринів²⁴⁶. Такі ж ціни були встановлені і для розпродажу коштовностей інших скасованих монастирів і парафіяльних храмів. Аукціонний розпродаж церковних цінностей через безгрошів'я покупців та побожність віруючих, які свідомо не хотіли купувати церковні коштовності, тривав дуже повільно у всіх землях монархії Габсбургів²⁴⁷. Таким чином, скористалися із цих розпродажів переважно лише скупники-євреї (тандетники).

На місцевому рівні у справі розпродажу і перерозподілу земель та власності львівських монастирів цісар не втручався. Єдиний випадок особистого втручання імператора у процес перерозподілу конфіскованої монастирської власності стався при ліквідації львівського монастиря бригідок. Тоді львівський міський рахунковий радник Франц Мюльбауер лише за 375 фл. купив приміську юридику скасованого монастиря²⁴⁸. Йосиф II розпорядився ще раз оцінити цю колишню монастирську власність і не продавати її більше саме Ф.Мюльбауеру²⁴⁹.

Хоч уряд офіційно оголосив колонізацію земель Галичини німецькими переселенцями, використання секуляризованих монастирських земель було нераціональним.

²⁴² Ritter P. Josef II und seine kirchlichen Reformen. – Regensburg, 1867. – S.135.

²⁴³ Так само без узгодження з папою у 1817 р. було запроваджено титул примаса Королівства Галичини і Володимирії. Він не мав реального церковно-політичного значення і був радше почесним титулом Львівських римо-католицьких архієпископів, а після 1855 р. взагалі перестав ними використовуватися.

²⁴⁴ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.126.

²⁴⁵ Łoziński B. Z czasów nowicyatu administracyjnego w Galicji // KH. – 1907. – R. 21. – S.418.

²⁴⁶ Białynia-Chołodecki J. Trynitarze. – S.69.

²⁴⁷ Митрофанов П. Политическая деятельность императора Иосифа II. – С.345.

²⁴⁸ Chotkowski W. Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi. – S.174.

²⁴⁹ Ibidem.

Виявилося, що монастирі скасовувалися повільніше, аніж звільнялися землі для нових поселенців. Згідно імператорського рескрипту, у 1783 р. до Галичини переселилося 1158 німецьких родини із прирейнських земель імперії²⁵⁰. До травня 1783 р. із конфіскованих монастирських угідь було виділено землю для 863-х родин, а до весни 1784 ще для 248-ми²⁵¹. Проте, 602 родини переселенців були цілком позбавлені засобів існування і тимчасово були розселені у приміщеннях скасованих окремих монастирів Львівської римо-католицької архидієцезії, житлах євреїв і селян львівських приміських сіл²⁵². Траплялися непоодинокі випадки, коли колоністи, наробивши боргів, втікали на батьківщину²⁵³. Тому вже у 1784 р. на урядовому рівні масові переселення німецьких колоністів до Східної Галичини було припинено.

Під час секуляризації держава встановила контроль за традиційними сферами церковної діяльності – благодійністю і проведенням традиційних церковних обрядів для мирян. 4 січня 1773 р. з компетенції усіх церковних судів, незалежно від конфесійної приналежності, вилучався розгляд усіх справ стосовно подружнього життя. Юридичні повноваження стосовно розгляду цих справ передавалися Верховному Губерніальному Суду²⁵⁴. 9 вересня 1783 р. було оголошено загальноімперське скасування усіх 642-х церковних братств (серед них – 23 діючих у Львові та 19 у Львівській римо-католицькій архидієцезії)²⁵⁵. Натомість засновувалося одне єдине загальнодержавне “Товариство любові до ближнього” (“Die Vereinigung aus Liebe des Nächsten”). Ця організація монополізувала усю благодійницьку діяльність в межах імперії. Дореформенну кількість церковних свят – 42, було зменшено до 27-ми²⁵⁶.

11 грудня 1783 р. було оголошено загальнодержавну ліквідацію усіх прицерковних цвинтарів і поховань всередині храмів²⁵⁷. Робилося це з метою покращення гігієни життя у містах. На відміну від більшості міст Австрійської монархії, у Львові цей указ почали виконувати лише після окремого урядового декрету 27 вересня 1786 р.²⁵⁸. Тоді за межами існуючих міських передмість було засновано чотири нові цвинтарі – Личаківський (1786), Городоцький (закритий у 1875 р.), Жовківський (закритий у 1856 р.) і Стрийський (закритий у 1893 р.). Переконувати львів'ян захоронювати своїх померлих за межами міста виявилось досить нелегкою справою – адже раніше за містом ховали лише страчених кримінальних злочинців нешляхетного походження, самогубців і тих, хто помер під час епідемії. Хоч масове руйнування цвинтарних надгробних пам'яток і вивезення останків для перезахоронення із саркофагів і крипт у храмах активно тривало, окрім морального осуду відкритих протестів міщан це не викликало. Популяризувати новозасновані цвинтарі серед львівських міщан взяли львівські прелати. Зокрема, вірменський архієпископ Якуб Валеріан Туманович перед смертю заповів поховати себе саме на Личаківському цвинтарі. 2 вересня 1798 р. за участі Кастаня Ігнація Кіцького і перемиського греко-католицького єпископа Антонія Ангеловича відбувся урочистий обряд поховання вірменського архієпископа²⁵⁹. Однак, аж до спалаху епідемії холери у 1831 р. у стінах і криптах львівських храмів і на мо-

²⁵⁰ Tokarz W. Galicya w początkach ery józeffińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783. – Kraków, 1909. – S.290.

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Białynia-Cholodecki J. Trynitarze. – S.70.

²⁵³ Tokarz W. Galicya. – S.292.

²⁵⁴ Cholowski A. Archiwa rządowe we Lwowie, ich obecna zawartość i znaczenie dla historii Galicji. – Kraków, 1905. – S.3.

²⁵⁵ Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie. – Lwów, 1908. – S.414.

²⁵⁶ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.144.

²⁵⁷ Ritter P. Josef II und seine kirchlichen Reformen. – Regensburg, 1867. – S.140.

²⁵⁸ Krętosz J. Archidiecezja lwowska... S.154.

²⁵⁹ Lechicki Cz. Ormiański Kościół. – S.203.

настирських цвинтарях передмість продовжувалися поховання світських та духовних знатних осіб, ченців. Також до того ж року продовжували здійснюватися поховання світських і осіб і кліриків різних рангів на цвинтарях поблизу костелів св. Анни, св. Мартина і монастирського костелу Сестер Милосердя, цвинтарі монастиря св. Онуфрія²⁶⁰. Навіть померлого у листопаді 1822 р. галицького губернатора Франца Серафима фон Гауера, всупереч тогочасному законодавству про норми поховання, було поховано у стіні домініканського собору Божого Тіла. Цілком можливо, що із використанням тогочасних трун багаторазового використання²⁶¹ і посипанням вапном ховали львівську бідноту саме на неіснуючих нині Городоцькому, Жовківському і Стрийському цвинтарях.

Цісарськими указами від 8 травня 1781 р., 13 вересня 1782 р., 7 червня 1788 р. ченцям усіх жebraкуючих чернечих орденів (домініканцям, францисканцям, капуцинам і кармелітам) було заборонено збирати милостиню²⁶². 30 листопада 1784 р. усім орденським монастирям у Галичині було заборонено будь-які взаємини із адміністративними центрами своїх орденів за межами кордонів імперії. За розпорядженням імператора Йосифа II, виняток було зроблено лише для ордену Сестер Милосердя (адміністративний центр якого знаходився у Парижі і яким опікувалася рідна сестра імператора – французька королева Марія-Антуанетта). Однак, переписка цього монастиря, як і інших монастирів цього Ордену контролювалася придворною канцелярією у Відні.

Згідно цісарського едикту від 30 листопада 1784 р., кожен монастир (незалежно від орденської приналежності), ставав окремою структурою, яка обирала керівника і набирала особовий склад, відповідно до кількості, визначеної урядовою комісією. Від 1784 р. політика уряду полягала у систематичному оподаткуванні багатого духовенства і монастирів. Протягом 1784 усе рухоме і нерухоме майно галицького римокатолицького духовенства в межах Речі Посполитої (у тодішніх кордонах) віддавалося у володіння тамтешнім землевласникам, натомість польські володіння в межах Галичини ставали власністю Релігійного фонду, який здійснював компенсаційні виплати на суму до 100.000 фл. 15 лютого 1787 р. було скасовано сплату церковної десятини і усіх фіксованих грошових зборів за проведення хрещень і похорон²⁶³. З 20 липня 1787 р. усі монастирі були зобов'язані віддавати залишки своїх доходів у державну скарбницю. Таким чином, надавши клірикам різних рангів чиновницький статус і фіксовану заробітну платню, держава повністю узалежнила духовенство.

Типовими для того часу стали втечі ченців із діючих римокатолицьких монастирів Галичини на територію Речі Посполитої молодих ченців та новіціатів (послушників). У 1783–1785 рр. зафіксовано 152 такі втечі²⁶⁴. За розпорядженням галицького губернатора Й.Бріґідо, списки усіх тих ченців, які втекли до Польщі передавалися львівському римокатолицькому архієпископу, який відлучав усіх записаних від церкви, навіть за умов їхнього пізнішого добровільного повернення²⁶⁵.

Станом на 1800 р. у галицьких і буковинських землях Королівства Галичини і Володимирії залишилося лише 98 (від колишніх 214-ти) діючих монастирів (73 римокатолицьких, 22 греко-католицьких і 3 православних). Було скасовано 116 монастирів, хоча планувалося 157²⁶⁶.

²⁶⁰ ЦДДА у Львові. – Ф.146. – Оп.6. – Спр.28г13. – Арк.48.

²⁶¹ Труни із дном, яке відкривалося до низу, щоб тіло впало у яму, коли закінчувалася обрядова частина похорону.

²⁶² ЦДДА у Львові. – Ф.187. – Оп.1. – Спр.128. – Арк.4.

²⁶³ Там само.

²⁶⁴ *Kreťosz J.* Archidiecezja lwowska. – S.189.

²⁶⁵ *Kreťosz J.* Archidiecezja lwowska. – S.189.

²⁶⁶ *Gach P.* Kasaty zakonów. – S.146.

У кінці XVIII–на поч. XIX ст. боротьба проти поширення французьких революційних ідей змусила австрійський уряд зробити певні поступки на користь духовенства. Представники світської влади були обмежені у праві нагляду за кліриками та ченцями. Франц II 4 травня 1799 р. створив комісію для нової регуляції монастирів у Східній Галичині. Комісія складалася із галицьких римо-католицьких єпископів і послуговувалася тезою імператора про те, що монастирі не повинні служити лише для парафіяльної роботи, а дотримуватися статутних норм своїх орденів. У 1802 р. Франц II дозволив усім чернечим орденам відновити теологічні студії²⁶⁷. Згодом, у 1814 р. усім військовим частинам було наказано покинути колишні римо-католицькі монастирські приміщення і віддати їх ченцям²⁶⁸. Однак, жодного із скасованих у Львові монастирів, навіть раніше відданих для військових потреб, не було відновлено, хоча закриття нових не продовжилося.

Невдалі австро-французькі війни кін. XVIII–на поч. XIX ст. та подальша інфляція призвели до швидкого знецінення коштів, які були зібрані у Галицькому Релігійному фонді. У 1800 р. кошти цього фонду, які становили 334 000 золотих ринських готівкою вивезли до центральної каси Релігійного фонду у Відні²⁶⁹. Інша частина коштів, раніше переведена у державні цінні папери (банкоцетлі), втратила $\frac{3}{4}$ своєї вартості²⁷⁰. Загалом, усі кошти від конфіскованої у 1788 і 1807 рр. церковної і монастирської власності було остаточно розтрачено у 1810 р. У 1818 р. Релігійний фонд лише мав 310.738 флоринів дефіциту і надалі держава мусила покривати цей дефіцит коштами державної скарбниці²⁷¹.

Помилкою буде вважати австрійську секуляризацію грабіжницькою стосовно церковних коштовностей львівських (та й загалом галицьких) церков і костелів. Більш згубними для них були не секуляризаційні реформи, а військові реквізиції 1806–1810 рр., які спустошили львівські церковні скарбниці та вівтарі усіх храмів²⁷². Від 21 жовтня 1806 р. на військові потреби по всій території Австрійської імперії дозволялося забирати не лише золото і срібло, але навіть і скло²⁷³. Другим, не менш згубним чинником для збереження особливо давніх коштовностей, було бажання самих кліриків позбутися старовинних (старомодних) коштовностей і віддавши їх на переробку ювелірам, щоб оновити відповідно до тенденцій тогочасної моди і стилю. Деякі львівські храми внаслідок цих явищ цілком позбулися давніх ювелірних виробів, які могли б сьогодні становити значний інтерес для дослідників. Наприклад, згідно люстрації проведеної у костелі Святого Антонія в 1816 р., у храмі не було жодного сакрального предмету, виготовленого у XVII–XVIII ст. із коштовних металів²⁷⁴.

Фінансова криза у коронному краї була настільки відчутною, що у 1817 р. при повторному відкритті Львівського університету не було навіть коштів для виготовлення пам'ятної медалі з нагоди цієї важливої події²⁷⁵.

На початку XIX ст. секуляризація проводилася частіше стосовно монастирів Греко-Католицької церкви. Закривалися лише монастирі ордену Святого Василя Великого (василіян). У 1802 у Львові було скасовано монастир св. Івана Богослова на території

²⁶⁷ Edikta et mandata universalis Regnis Galiciae et Lodomeriae promulgata. Rozkazy i ustawy powszechne Królestwom Galicyj i Lodomerji ogłoszone (далі– EMU). – Leopoli, 1802. – Т.7. – Р. 40. – С.28.

²⁶⁸ K. k. k. Majestät Franz des Zweiten politische Gesetze und Verordnungen für die Österreichischen, Böh-mischen und Galizischen Erbländer. Auf allerhöchsten Befehl. – Wien, 1814. – Bd.42. – S.80.

²⁶⁹ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.188.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ EMU. – 1818. – Т.12. – Р. 73. – С.303.

²⁷² Зуб Д. Нариси історії золотарства Галичини. – Львів, 2003. – С.171.

²⁷³ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.200.

²⁷⁴ Schneider A. Encyklopedja do krajoznawstwa Galicji. – Lwów, 1871. – Т.1. – С.32.

²⁷⁵ Jaworski F. Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe // Biblijoteka Lwowska. – Lwów, 1912. – Т.18. – С.25.

Папарівки²⁷⁶. У 1817 було скасовано василіянський монастир на Святоюрській горі. Ченців було переселено до монастиря при церкві св. Онуфрія. З 9-ти монастирів василіян на теренах Галичини залишився лише один – у Львові, і лише завдяки тому, що при монастирі було відкрито школу для дівчат. Із 235 василіянських монастирів у Львівській та Перемиській дієцезіях на початку ХІХ ст. залишилося 14²⁷⁷. Єдиним львівським римо-католицьким монастирем, який був закритим у той період (у 1817 р.) був монастир сакраменток. Його було закрито не зважаючи на те, що коштом монастиря утримувався притулок для десяти жебраків²⁷⁸.

Для того щоб вирішити складні проблеми фінансування Релігійного фонду було створено нову комісію для врегулювання церковних справ на чолі з палацовим радником (гофратом) Йозефом Юстлем. Зміна парфіяльної мережі Львівської архидієцезії зменшила кількість парафіяльних храмів на стільки, що римо-католики у 1819 р., згідно тасемного звіту губернатору архієпископа Анджея Алоїзія Анквіча, почали ходити до греко-католицьких церков, а лише перед Великоднем на сповідь ходили до костелів²⁷⁹. У 1820 р. в межах архидієцезії налічувалося вже 70 парафій без постійного пароха²⁸⁰. У січні 1834 р. губернатор Фердинанд д'Есте звітував до Відня, що існуючих 9-ти парафій у Львові не вистачає для потреб міста і передмість²⁸¹. Того ж року цю нестачу римо-католицького парафіяльного кліру в місті вдалося усунути за рахунок залучення до проведення богослужень ченців-францисканців, монастир яких згорів у 1833 р.²⁸².

Загалом, на початку 20-х рр. ХІХ ст. було завершено цілковите підпорядкування усіх чернечих орденів місцевим архієпископам та єпископам. У 1821–1855 рр. лише за присутності архієпископського і губерніяльного комісарів відбувалися усі капітули (збори ченців) у монастирях всіх чернечих орденів на теренах Галичини загалом і Львова зокрема.

Позитивним аспектом реформи в імперії, і зокрема, у Галичині та Львові стало те, що закриті раніше для доступу мирян, монастирські архіви та бібліотеки були інвентаризовані й передані до державних архівів і наукових бібліотек, а також стали доступними для подальшого опрацювання науковцями. На відміну від сакральних коштовностей, збереженість архівних і бібліотечних фондів виявилася кращою. Про добру збереженість галицьких церковних і монастирських архівів у 1867 р. відзначив у своєму спеціальному дослідженні чеський історик і архівіст Беда Дудік²⁸³.

Цілковита лояльність усіх церковних ієрархів стосовно династії Габсбургів під час революційних подій 1848 р. обумовила політику подальшого зближення інтересів державної влади і Церкви, в першу чергу, Римо-Католицької, як більш політично активної. Згідно умов конкордату, укладеного 18 серпня 1855 р. між Австрійською імперією і Апостольським Престолом, держава повністю відмовлялася від контролю над Церквою і оголошувалося про скасування усіх законів, які обмежували представників духовенства у їхніх правах та привілеях, дозволялося поширення структур чер-

²⁷⁶ Pelesz J. Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. – Wien–Würzburg, 1881. – Bd.2. – S.702.

²⁷⁷ Ibidem. – S.704.

²⁷⁸ ЦДІА у Львові. – Ф.146. – Оп.85. – Спр.634. – Арк.93.

²⁷⁹ ЦДІА у Львові. – Ф.146. – Оп.6. – Спр.28g69. – Арк.286.

²⁸⁰ Там само. – Оп.6. – Спр.28g13. – Арк.48.

²⁸¹ Krętosz J. Archidiecezja lwowska. – S.202.

²⁸² Gazeta Gazeta Lwowska. – 1833. – №138.

²⁸³ Dudik B. Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien. Im Auftrage des Hohen Staatsministeriums beschreiben und durchforscht // Archiv für österreichische Geschichte (далі– АÖГ). – Wien, 1868. – Bd.39. – S.222–223.

нечих орденів і їхні безперешкодні взаємини із Апостольським Престолом²⁸⁴. Не зважаючи на те, що у церковну власність було повернуто окремі храми і монастирі (наприклад, львівський костел св. Войцеха, монастирі єзуїтів і кларисок), контроль місцевого єпископату за діяльністю орденів залишився без змін. Також не було скасовано Релігійного фонду, який вважався власником церковних маєтностей усіх коронних країв до листопада 1918 р.

Таким чином, австрійська секуляризаційна реформа не мала репресивної, конфіскаційної чи атеїстичної мети. Однак, саме закриття церков і скасування монастирів у період правління Йосифа II, на жаль, стало визначальною і доволі стереотипною рисою політики “йозефінізму” у всіх провінціях монархії Габсбургів. На відміну від йосифінських реформ у інших сферах державного, соціально-економічного і суспільного життя Австрійської монархії, секуляризація виявилася вигідною для державних інтересів, а тому і проводилася більш послідовно. Вперше після десятиліть релігійної нетерпимості і цілковитого толерування лише однієї конфесії, держава стала гарантом конфесійної толерантності та мирного співіснування різних релігійних громад у Львові і в Галичині загалом. Широкомасштабне загальноімперське відкриття церковних і монастирських архівів і бібліотек, добре збереження їх фондів стимулювало наукову діяльність не лише світських осіб, але і представників духовенства. Саме тому від XIX ст. у всіх християнських конфесіях коронного краю формується новий тип духовної особи, відмінний від давнього “клірика-ерудита” – “клірик-науковець”. Останній активно спрямовував свою ерудованість і фахові наукові знання на захист інтересів Церкви, вміло дискутував та інтелектуально протистояв поширенню атеїстичних, нігілістичних та анархістських настроїв. Для позбавленої політичної еліти української громади Галичини секуляризаційна реформа австрійської влади мала не менш важливе значення, аніж скасування панщини у 1848 р. Саме рівноправний юридичний статус духовенства не лише унеможливив будь-які міжконфесійні конфлікти, але й сприяв у подальшому формуванню української духовної, а згодом і світської інтелігенції, яка у XX ст. активно включилася у державотворчі процеси.

---

²⁸⁴ Hussarek M. Die Verhandlung des Konkordats vom. 18 August 1855 // AÖG. – Wien, 1922. – Bd.109. – S.702–703.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОМІНІКАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ У МІСТАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У XIII–XIV ст.

Домініканський орден, заснований у 1216 р., формував свої монастирі та орденські провінції на території Західної Європи в період масового переслідування єретичних сект – катарів і вальденсів. Уже до 1256 р. у 60-ти західноєвропейських монастирях Ордену налічувалося близько 9000 ченців²⁸⁵. Монастирі засновувалися без контролю з боку державної влади або єпископату, були звільнені від усіх державних чи місцевих податків. Завдяки папським привілеям, домініканські абати і пріори орденських провінцій (провінціали) мали право не лише засновувати монастирі і формувати інквізиційні трибунали там, де вважали за потрібне, але і знімати церковні відлучення, накладені єпископами²⁸⁶.

Цілком відмінними від західноєвропейських у XIII ст. були церковно-політичні умови на території держав Центрально-Східної Європи – більшості німецьких земель Священної Римської імперії, Чеського та Угорського королівств, польських князівств.

Гострої потреби в організації інквізиційної боротьби проти єретиків тут не було. Протягом XIII ст. єпископати цих держав успішно протидіяли стихійному розповсюдженню секти флагеллантів (бичувальників)²⁸⁷. А щодо секти богомилів у Боснії, то через постійну збройну і дипломатичну експансію Угорського королівства в цю частину Балканського регіону, секта мала локальний вплив і не становила загрози для інтересів католицької церкви. Тому Домініканський орден не мав нагоди поширювати свої структури у згаданих державах за рахунок переслідування єретиків. Суттєво сповільнювало розповсюдження осередків Ордену те, що монастирі доводилося засновувати на територіях, де земельна власність була вже чітко структурована між єпископатом, парафіяльним кліром і заснованими раніше чернечими орденами.

Після 1221 р. нові монастирі та провінції Домініканського ордену створювалися в умовах дії важливих змін у церковному законодавстві. Латеранський собор 1215 р. на вимогу єпископату наклав на чернечі ордени нові канонічні обмеження. Зокрема, ченці вже не мали права засновувати монастир, якщо їх було менше дванадцяти осіб²⁸⁸, створювати нові орденські статути²⁸⁹. Зміна кожного положення орденського статуту, питання організації орденських провінцій або провінційного перепідпорядкування монастирів вимагало тепер схвалення аж трьох генеральних капітул. Це автоматично розтягувало вирішення важливих справ на три, а то і більше років. Така бюрократизація законсервовувала структурні недоліки і прорахунки, що виникали на етапі розповсюдження монастирів ордену. Крім того, продовжувала діяти норма канонічного права, згідно якої дозвіл ченцям на організацію монастирів у межах своїх дієцезій давали лише єпископи²⁹⁰. Заборонялося організовувати монастир на тій території, де на мо-

²⁸⁵ *Heimbucher M.* Orden und Kongregationen der katolischen Kirche. – Aus 3 Bänden. – Paderborn, 1911. – Bd. 2. – S.89.

²⁸⁶ *Лу Г. Ч.* История инквизиции в средние века. – Москва, 1911. – Т.1. – С. 59.

²⁸⁷ *Rocznik Wrocławski Większy 1198–1270 / Oprac. M. Błażowski // Monumenta Poloniae historica.* – Lwów, 1883. – Т.3. – S.242.

²⁸⁸ *Mansi J. D.* Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collectio, in quia praeter ea, quae phil. Labbeus et Gabr. Cossartius. – Vol.1–60. – Venetia–Paris–Leipzig, 1899–1927. – Vol.25. – P.405.

²⁸⁹ *Линч Д.* Середньовічна церква. – Київ, 1994. – С.234.

²⁹⁰ *Mansi J. D.* Sacrorum Consiliorum nova, et amplissima collection. – Т.25. – P.902.

мент заснування обителі був відсутнім провінціальний пріор або серед ченців ордену не було доктора теології. Це обмеження було навіть зафіксоване у 33-й статті статуту ордену редакції 1229 р.²⁹¹. Таким чином, поширення мережі домініканських монастирів на територіях Угорського королівства, польських князівств, а також частини держав Священної Римської імперії від 1221 р. значною мірою залежало від прихильного ставлення місцевих прелатів до ченців Ордену. Тому і монастирі на територіях новоутворених провінцій засновувалися хаотично, в першу чергу, там, де можливо було відразу оголосити про створення обителі.

Під час засідання Болоньської генеральної капітули 1221 р. (першій від часу смерті засновника Ордену – Домініка з Осми) новообране керівництво ордену на чолі з Йорданом із Саксонії розробило план поширення нових монастирів і визначилося з кордонами та юридичним статусом нових провінцій на території всієї Європи. Спочатку створили провінції Тевтонія і Саксонія²⁹². До Тевтонської орденської провінції входили усі південні та частина північно-західних земель Священної Римської імперії, включно із частиною Фландрії (Австрія, Баварія, швейцарські землі, Франконія, Прирейнські феодальні володіння, Брабант). Провінція ж Саксонія крім власне саксонських земель мала у своєму складі землі Тюрингії, Бранденбурзької марки, Вестфалії, Гессену, Фрісландії, а також польські землі, Пруссію та частину Лівонії.

Першим монастирем Тевтонської провінції став чоловічий монастир св. Миколая Мірлікійського у Фрізаху (Австрійське герцогство), заснований ще у 1217 р.²⁹³. Ченці цього монастиря у 1231 р. отримали дозвіл папи Григорія IX на організацію інквізиційного трибуналу²⁹⁴. Інквізиційні повноваження фрізахських домініканців були тимчасовими і стосувалися лише переслідування еретиків. У 1257 р. зальцбурзький архієпископ Філіпп, а у 1258–1259 рр. його наступник Ульріх, за порушення умов згаданого привілею відлучили монастир від церкви²⁹⁵. Лише у 1279 р., внаслідок втручання у справу єпископа-легата Павла з Тріполі, інтердикти були зняті²⁹⁶. Після фрізахського монастиря у 30–40-х рр. XIII ст. були засновані монастирі у Кремсі, Петгау, Відні, Віннер-Нойштадті. Загалом, до середини XIV ст. на території Тевтонської і Саксонської провінцій діяло 167 орденських монастирів.

Хоча під час створення своїх монастирів на території німецьких земель імперії Орден не зустрічав рішучих проявів опору з боку місцевого духовенства, але і тут траплялися прикрі випадки, що загрожували підірвати авторитет домініканців. Зокрема, у 1291 р. під час війни між австрійським герцогом Альбрехтом II і угорським королем Андрієм III хтось пустив чутку, що домініканці з Віннер-Нойштадта займаються шпигунством на користь Угорщини і, щоб підняти бунт, таємно перевозять до цього міста зброю²⁹⁷. Підставою для підозри нойштадтських домініканців були їхні часті поїздки до Угорщини. Наслідком поширення провокаційних чуток було те, що пріор домініканського монастиря Зігфрід був ув'язнений, а розлючений наговп городян по-

²⁹¹ Konstitutionen des Predigerordens vom J. 1229 / Hrsg. von H. Denifle // Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters. – 1885. – Bd.1. – S.264.

²⁹² Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum (далі – ACGOP) / Hrsg. von B.M.Reichert, A.Frühwirth // Monumenta Ordinis Praedicatorum. – Aus 9 Bänden. – Roma–Stuttgartiae, 1898–1949. – T.1. – P.15–16.

²⁹³ Annales Frisacenses / Hrsg. von L. Weiland // Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum (далі – MGH). Scriptorum. – Hannover, 1862. – Bd.9. – P.768.

²⁹⁴ Epistolae saeculi XIII ex regestis Pontificum Romanorum / Selectae per G.Pertz et C.Rodenberg. // MGH. – Berlin, 1883. – Bd.1. – P.243.

²⁹⁵ Aktenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F.Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – Wien, 1889. – S.44.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem. – S.186.

бив ченців, розграбував і спалив їхній монастир²⁹⁸. Коли з'ясувалося, що звинувачення у шпигунстві безпідставні, а ченці невинні, міський суд попросив вибачення в постраждалих ченців²⁹⁹. Однак, жодного матеріального відшкодування монастирю міська влада не надала і не покарала винних у нищенні монастиря.

Під час Болонської капітули 1221 р. було оголошено і про створення Угорської провінції ордену. До її складу ввійшли Угорщина, Албанія, Боснія, Далмація, Хорватія, Славонія, Трансильванія, Штирія³⁰⁰. Слід зазначити, що створювалася ця провінція за повної відсутності орденських монастирів на вказаних територіях, а це було порушенням орденського статуту. Відразу ж на капітулі провінційним пріором новоствореної провінції обрали Павла Унгаруса. Організувати нову провінцію поїхало тільки четверо ченців³⁰¹. Першим угорським містом, в якому для організації монастиря зупинилися домініканці, було місто Рааб (сучасний Дьєр в Угорщині)³⁰². У 1226 р. було засновано й освячено монастир Домініканського ордену в місті Секешфехервар (на середньовічних картах – Alba)³⁰³.

Прибулих домініканців було недостатньо для канонічного заснування великої кількості монастирів, але вони мали стандартні рекомендаційні листи від папи Гонорія III (*epistolae pontificalis*). У кожному такому листі обов'язково містилося звернення папи до місцевих прелатів, щоб вони всіляко сприяли домініканцям у справах віри й заснуванні монастирів³⁰⁴. На думку швейцарського історика Ніколауса Пфайфера, у заснуванні монастирів в Угорському королівстві домініканцям допомагало також прихильне ставлення до їхнього Ордену естергомського архієпископа Роберта³⁰⁵. Архієпископ сподівався на підтримку домініканців у політичному протистоянні владі короля Андрія II. Як і світські феодалі, прелати Угорського королівства боролися за посилення свого привілейованого становища, нехтуючи загальнодержавними інтересами.

Коли опір державної влади було подолано і церква Угорського королівства отримала ще більші права та привілеї (наприклад, цілковите звільнення від податків), архієпископ втратив інтерес до посередництва домініканців. Тоді процес організації монастирів їхнього ордену сповільнився. Лише у 1230 р. було засновано домініканський монастир св. Антонія у Пешті, а в 1254 р. монастирі у Буді та на дунайському острові Маргіт. Крім монастиря у м. Кошіце (1239 р.) до 1302 р. були засновані домініканські обителі у Банській Штявниці, Трнаві, Гелніці, Комарно, Тренчіні, Шаріші, Требішові та Кремніці.

Польські, чеські та пруські землі до 1228 р. були складовою частиною окремого вікаріату Тевтонської провінції Домініканського ордену. Однак, повного адміністративного контролю над цими величезними територіями домініканці не мали. Хоч серед ченців у цих землях чисельно переважали німці, домініканці не змогли стати активними учасниками німецької економічної колонізації земель Польщі, Чехії та Моравії. Структура Ордену була пристосована тільки до політичної та душпастирської роботи у середовищі еліти. Домініканці, володіючи відповідними привілейними грамотами а також маючи значні фінансові ресурси, намагалися самостійно заволодіти якомога більшою кількістю землі чи нерухомості в межах нечисленних міст регіону, придбати (отрима-

²⁹⁸ Aktenstücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den königen Rudolf I und Albrecht I / Hrsg. von F. Kaltenbruner // Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv. – S.186.

²⁹⁹ Ibidem. – S.188.

³⁰⁰ Ferrarius S. De rebus Hungariae provinciae ordinis Praedicatorum. – Vienna, 1637. – P.5.

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² Ibidem. – P. 6.

³⁰³ Ferrarius S. De rebus. – P. 7.

³⁰⁴ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae / Edidit G. Friedrich. – Praha, 1912. – T.2. – S.40.

³⁰⁵ Pfeifer N. Die Ungarische Dominikanerprovinz von ihrer Gründung 1221 bis zur Tatarenverwüstung 1241–1242. – Zürich, 1913. – S.42.

ти в подарунок або купити) землі з налагодженими побутовою і господарською інфраструктурою, залучити до своїх лав багатих німецьких міщан або шляхту. Це суттєво відрізняло домініканців від бенедиктинців чи цистерціанців, які організовували свої монастирі на незаселених територіях і за допомогою німецьких колоністів чи місцевих селян перетворювали свої монастирі на потужні економічні та культурні центри.

У 1229 р. під час конфлікту між папою Григорієм IX та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом II Гогенштауфеном, із Тевтонської та Саксонської провінцій було виокремлено Польську. Нова провінція поширювала свої межі на Малопольщу, Великопольщу, Мазовію, Силезію, Пруссію, Лівонію та Чеське королівство³⁰⁶. Така зміна адміністративного статусу провінцій була викликана намаганням Апостольського Престолу максимально вичленити з імперії орденські структури і зробити їх менш zaangażованими у німецькі церковно-політичні інтереси. При створенні нової провінції певний час залишався невизначеним статус трьох домініканських монастирів у Лівонії (в Ризі, Дюнамунде та Славів), бо до Польської провінції вони не увійшли. Однак, твердження польського історика Каміла Кантака про входження цих лівонських монастирів до Данської провінції³⁰⁷ можна вважати помилковим. Призначення проповідників ордену, зокрема, до Риги, відбувалося саме із Саксонської провінції³⁰⁸.

Перші два монастирі домініканського ордену в Польській провінції виникли одночасно у Кракові та Вроцлаві в 1223 р. В обох випадках ченці ордену зустріли цілковиту підтримку з боку краківського єпископа Іво та вроцлавського єпископа Генріха. Згідно версії польського історика Станіслава Загоровського, краківський єпископ Іво віддав домініканцям під монастир навіть власність краківського капітулу, не спитавши згоди в каноніків³⁰⁹. У 1227 р. князь Святополк Поморський і куявський єпископ Михайл дозволили домініканцям зайняти церкву св. Миколая у Гданську і здійснювати там духовні таїнства сповіді та Євхаристії³¹⁰. При цьому єпископ дорікав тим плебанам, котрі занедбали свою паству і не турбувалися про виконання своїх обов'язків³¹¹. У тих польських містах, де вплив єпископів був слабким, домініканцям при організації монастирів доводилося узгоджувати свої дії з дієцезіальними капітулами. Так відбулося у Сандомирі (1230 р.)³¹² та Серадзі (1232)³¹³.

Іноді організація монастирів Ордену в польських землях була наслідком покути окремих феодалів за злочини проти представників церкви. Так, князь Конрад Мазовецький для того, щоб зняти із себе та своїх володінь церковне відлучення за вбивство місцевого каноніка Яна з Чаплі, у 1239 р. запросив до Плоцька домініканців на чолі з пріором Мартином і доручив їм заснувати монастир³¹⁴. Однак, такий спосіб організації монастирів не був типовим.

Після заснування своїх монастирів домініканці намагалися заручитися підтримкою не лише представників правлячих світських чи церковних еліт, але і купців та інших представників міщанства. У 1234 р. Великопольський князь Пшемисл II на

³⁰⁶ ACGOP. – T.1. – S.24.

³⁰⁷ Kanta K. Dzieje Kościoła polskiego. – Gdańsk, 1914. – T.2. – S.54.

³⁰⁸ Aktenfragmente eines Provinzialkapitels der Dominikanerprovinz Saxonien zwischen 1418 und 1430 J. / Hrsg. von F. Bünger // Zeitschrift für Kirchengeschichte. – 1914. – Bd.35. – S.516.

³⁰⁹ Zachorowski S. Kraków biskupi // Rocznik Krakowski. – 1906. – №8. – S.104.

³¹⁰ Dokumenty kujawskie s mazowieckie przeważnie z XIII wieku / Wydał B. Ulanowski // Scriptorum rerum Polonicarum. Archiwum Komisji historycznej. – Kraków, 1888. – T.12. – S.40.

³¹¹ Ibidem.

³¹² Rocznik Wrocławski Większy. – S.689.

³¹³ Długosz Joann. Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus / Pod red. S.Przedzieckiego. – Kraków, 1864. – S.407.

³¹⁴ Kodex dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne do roku 1506 / Wyd. L. Bartoszewicz. – Warszawa, 1865. – T.2. – S.430.

прохання домініканців звільнив від податків познанських купців³¹⁵. Очевидно, це рішення князь приймав спільно з домініканцями і на їхню користь, бо у грамоті чітко зазначено, що саме домініканці попросили князя звільнити купців Познані від податків³¹⁶. Цікавою з юридичної точки зору є привілейна грамота князя Владислава II Опольського, датована 1258 роком. Князь дозволяв домініканцям заснувати їхній монастир при церкві св. Якоба у Ратиборі, водяний млин на р. Одер та 70 каменів для будівництва монастирської огорожі³¹⁷. Цей дарунок церкві був зроблений згідно права патронату князя над храмом, і вроцлавський єпископ Томас лише ознайомився з рішенням³¹⁸. Оскільки князь змушений був поважати інтереси міщан, в грамоті зазначалося, що домініканці не мають права збільшувати свої володіння за рахунок міста (*possidendum plures non excreverint*)³¹⁹.

Оскільки чеські території були складовою частиною Польської провінції ордену, то спочатку організацією монастирів тут займалися ченці польського походження. Празький домініканський монастир св. Климента було засновано у 1226 р. з дозволу єпископа Перегрини³²⁰. Варто відзначити, що францисканцям дозволили організувати монастир у цьому місті лише у 1232 р.³²¹. Ініціаторами організації домініканських монастирів у Чеському королівстві були самі королі або їхні повноважні представники. У 1265 р. бургграф замку Клінгенберг (біля м. Ческе Будейовіце) Гірцо, з відома короля Пржемисла Отакара II, подарував домініканцям землі в районі злиття рік Влтави і Малхи та частину королівських сіножатей³²². Так само з королівської ініціативи до кінця XIII ст. було засновано домініканські монастирі в Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Піску, Усті над Лабем, Мості та Коліні³²³. Інші монастирі ордену на території Чехії та Моравії створювалися під патронатом єпископів або світських феодалів. Серед монастирів ордену в Чеському королівстві найбільшим за кількістю монахів був празький монастир св. Климента. За підрахунками Антонія Фрінда у цьому монастирі проживало 150 монахів³²⁴.

У формуванні окремої провінції ордену в чеських землях папи не були зацікавлені через невизначеність церковно-політичної ситуації у цій частині Священної Римської імперії, де королі з династії Пржемисловичів маневрували між політичними інтересами римських понтифіків та імператорів. Вже існуючі єпископства та чернечі згромадження на території королівства до XIV ст. адміністративно підпорядковувалися лояльнішим до римських понтифіків німецьким або польським прелатам.

Проблема формування окремої провінції Ордену в чеських землях постала в період монгольської агресії у 1241–1242 рр. Про потребу організації нової провінції висловився Інокентій IV у своєму листі, датованому 1243 роком. У ньому провінціалам Польської та Тевтонської провінцій доручалося узгодити, які саме монастирі можна виділити в окрему Богемську провінцію, бо існувала загроза територіальної втрати Угорської провінції³²⁵. Оскільки широкомасштабна монгольська агресія не мала розвитку, питання створення нової провінції втратило актуальність.

³¹⁵ *Kodex dyplomatyczny Wielkopolski / Wyd. K. Zakrzewski. – Poznań, 1877. – T.1. – S.42.*

³¹⁶ *Ibidem.*

³¹⁷ *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz der Dominikaner und der Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor / Hrsg. von W. Wattenbach // Codex diplomaticus Silesiae. – Breslau, 1851. – Bd.2. – S.43.*

³¹⁸ *Ibidem. – S.44.*

³¹⁹ *Ibidem.*

³²⁰ *Beiträge zur Geschichte der Klöster und der Kunstübung Böhmens im Mittelalter / Hrsg. von J. Neuwirth // Mitteilungen des Vereines für Geschichte Deutsches in Böhmen. – 1896. – Bd. 34. – S.237.*

³²¹ *Tomek W. -W. Dějepis města Prahy. – Praha, 1878. – T.8. – S.45.*

³²² *Regesta diplomatica Bohemiae et Moraviae / Opera J. Emler. – Praha, 1882. – T.2. – S.109.*

³²³ *Fiala Z. Správa o postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století // Historický Sborník. – 1955. – №3. – S.74.*

³²⁴ *Frind A. Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeiner und ihrerbesonderdn Besiehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese. – Aus 4 Bänden. – Prag, 1865. – Bd.2. – S.273.*

³²⁵ *Epistolae saeculi XIII. – T.2. – S.49.*

У порівнянні із західноєвропейськими провінціями, мережа монастирів ордену в регіоні формувалась повільно. Навіть через рік після утворення Угорської провінції на її території не було жодного монастиря. Тільки у 1277р., за рахунок організації монастирів у словацьких землях, їхня кількість сягнула 30-ти. В кінці 20-х років XIII ст. на території етнічних польських земель монастирі домініканського ордену функціонували тільки в Кракові, Гданську, Сандомирі і Вроцлаві. В другій половині XIV ст. в Польській провінції вже налічувалося 32 монастирі, при цьому 15 із них діяли на землях із кількісно переважаючим православним населенням. Очевидно, на такому розташуванні монастирів позначилася конкуренція католицького парафіального духовенства і домініканцям було легше засновувати монастирі поза межами впливу своїх конкурентів.

Усі домініканські монастирі в регіоні зосереджувались у містах. Найчастіше монастир розташовувався на території, що безпосередньо прилягала до міських мурів із внутрішнього боку, дуже рідко – в межах передмістя. На території міських передмість домініканські монастирі діяли лише у Свідниці, Сандомирі (Польська провінція) і Фрізаху. У Страсбурзі міська влада відмовила домініканцям у дозволі на організацію монастиря у середмісті і ченці безрезультатно судилися з містом три роки (від 1287 р.)³²⁶.

Через хаотичність і хронологічну нерівномірність заснування монастирів, адміністративні центри провінцій ордену або формувалися ситуативно, або не формувалися взагалі. Адміністративним центром орденської провінції переважно ставав монастир, який засновувався першим. Так, фактичним центром Польської провінції став монастир св. Трійці у Кракові, хоч вибори її провінціалів відбувалися в чеських монастирях аж до кінця XIII ст.³²⁷. Довгий час не було чітко визначено головного монастиря провінції Тевтонія. На це претендували монастирі ордену у Фрізаху та Кельні.

На відміну від провінційних структур інших чернечих орденів, при встановленні меж провінцій Домініканського ордену не бралися до уваги ані етнічна приналежність ченців та місцевого населення, ані державні кордони, ані межі дієцезій. Однак, у структурі самого Ордену провінційне розмежування було дуже важливим, оскільки йшлося про монастирські прибутки та їхній подальший розподіл, право проповіді та збору милостині. Від XIII ст. у документах ордену прослідковуються конфлікти між абатами і провінціалами через невдоволення існуючими кордонами провінцій, адміністративну приналежність окремих монастирів. Зокрема, у 1289 р. генеральна капітула у м. Трірі намагалася вирішити питання про межі компетенції проповідницької роботи монастирів у Солдіні (пров. Тевтонія) і Каміні (Польська пров.). Йшлося про можливість ведення проповідницької роботи у населених пунктах Арнісвальд, Періт, Старгарт, Грінхінгайн³²⁸. Ченцям солдінського монастиря заборонялося проповідувати у вказаних населених пунктах³²⁹. Під час засідання генеральної капітули у Страсбурзі в 1301 р. засуджувалася поведінка кількох ченців провінції Тевтонія, які порушили межі і проповідували на території Угорської провінції³³⁰. За проповідницьку роботу за межами своєї провінції їх було покарано п'ятиденним карцером і п'ятиденним приборкуванням плоті³³¹. У 1326 р. орденським візитаторам Саксонської провінції було наказано провести слідство і покарати тих монахів, які незаконно перебували на території цієї провінції³³².

³²⁶ Die Chronik Johans von Winterthur 1198–1348 / Hrsg. von H.Bresslau // *Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series.* – Berlin, 1924. – Bd.1. – S.40.

³²⁷ *Barącz S. Rys dziejów Zakonu Kaznodziejskiego w Polsce.* – Lwów, 1861. – S.47.

³²⁸ *Pommersches Urkundenbuch: Aus 7 Bänden / Hrsg. von T.Nahmer.* – Stettin, 1869. – Bd.2. – S.40.

³²⁹ *Ibidem.*

³³⁰ АСГОР. – Т.1. – Р.342.

³³¹ АСГОР. – Т.1. – Р.342.

³³² АСГОР. – Т.2. – Р.300.

В XIV ст. у існуючих провінціях загострилися фінансові та матеріальні суперечності між багатими і бідними монастирями. При потребі фінансову допомогу окремим бідним монастирям мав надавати провінціал за рахунок коштів, якими володіла провінція³³³. Це породжувало ситуацію, за якої багаті монастирі провінції мали своїм коштом утримувати бідніші. Вона стала однією із причин, які пришвидшили вихід із Польської провінції 23-х монастирів і оформлення їх у складі окремої Богемської провінції у 1301 р. Приводом до остаточного розколу провінції стало впровадження польськими провінціалами більш суворих дисциплінарних норм поведінки ченців у монастирях³³⁴. Зі складу єдиної Польської провінції вийшли монастирі у Празі, Оломоуці, Брно, Градці Кралове, Іглаві, Яблонні, Турнові, Літомержіцах, Лоуні, Німбурку, Ческе Будейовицах, Пльзені, Клатові, Піску, Усті над Лабем, Сезімовем Усті, Опаві, Зноймо, Хрудімі, Шумперку, Хебі, Коліні і Тешині. Силезькі монастирі залишилися під контролем Польської провінції.

У 40–50-х роках XIV ст., поки Угорське королівство завойовувало міста Адріатичного узбережжя, домініканські ченці італійського походження з монастирів цієї місцевості намагалися вийти із підпорядкування Угорській орденській провінції. Не бажаючи фінансово підтримувати бідніші монастирі цієї провінції, адміністрації 14-ти монастирів Адріатичного узбережжя в 1343 р. створили нову провінцію – Далмація³³⁵. До її складу увійшли домініканські монастирі у Дубровніку, Трогірі, Задарі, Ніні, Птуї, Дубіці, Біхачі, Чазмі, Віровітіцах, Шибеніку, Спліті, Которі, Крку, Рабі. Тодішній папа Урбан V обґрунтовував потребу розділення тим, що Угорська орденська провінція занадто велика³³⁶. Однак, цей поділ відбувся не в інтересах Угорської орденської провінції. Це підтверджується тим, що на одній із генеральних капітул у 1379 р. пріора Угорської провінції суворо застерegli від втручання у справи Далматинської провінції і залучення на свій бік світських осіб³³⁷. Вихід такої значної кількості вигідно розташованих монастирів з-під підпорядкування Угорської орденської провінції мав не лише фінансові наслідки, але й означав поступове послаблення впливу Ордену в церковно-політичному житті Угорського королівства.

У XIV ст. ситуація із провінційним розподілом монастирів ордену була вже настільки заплутаною, що самі папи не завжди орієнтувалися в адміністративній приналежності окремих монастирів. Зокрема, у 1366 р. папа Климент VI, звертаючись до монастирських братій Котора і Скадара з приводу підтвердження прав та привілеїв, говорив про їхню належність до Угорської орденської провінції³³⁸. На той час обидва монастирі перебували вже у складі Далматинської провінції, однак понтифік не володів точною інформацією про їхню адміністративну підпорядкованість.

Монастирі, розташовані в державах Центрально-Східної Європи, розглядалися керівництвом домініканського ордену як периферійні і неprestижні. Про це свідчать численні факти примусового переведу туди окремих ченців із західноєвропейських монастирів. Так, рішенням Болонської генеральної капітули у 1301 р. домініканця Іоанна Куфаріо за дисциплінарні порушення було вислано (очевидно з території Італії) до монастиря в австрійському містечку Петтау і присуджено до 15-ти денного карцеру³³⁹. Так само з Верони до Фрізаха в 1346 р. з метою покарання перевели домініканського проповідника Джованні³⁴⁰. У 1356 р. рішенням генеральної капітули ченця

³³³ АСГОР. – Т.3. – Р.198–199.

³³⁴ Barącz S. Rys dziejów. – S.84.

³³⁵ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Coll. G. Fejer. – Buda, 1834. – Т.9. – Vol.7. – S.417.

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ АСГОР. – Т.2. – S.421.

³³⁸ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Red. T.Smičiklas. – Zagreb, 1908. – Т.11. – P.333.

³³⁹ АСГОР. – Т.1. – P.182.

³⁴⁰ Acta Salzburgo-Aquilejensia 1316–1378 / Hrsg. von A.Lang // Quellen und Forschungen zur österreichischen Kirchengeschichte. – Praha, 1903. – S.302.

Тірінга за порушення дисципліни було переведено із Ломбардської провінції в Угорську³⁴¹. При цьому непокірному монахові було призначено аж 25-ти денний карцер (замість триденного згідно норм статуту)³⁴². Жодних дисциплінарних заслань ченців ордену в зворотньому напрямку (зі Сходу на Захід) не зафіксовано. Практикувалися також і дисциплінарні переведення ченців у більш віддалені монастирі в межах однієї провінції. Зокрема, у 1371 р. провінціал Польської провінції наказував ельблонзькому пріорові Ніколаусу Кірсбургу перевести ченця Мартина з Іданська, ув'язненого в торунському монастирі, до Кросна³⁴³.

Таким чином, протягом XIII – першої половини XIV ст. у державах Центрально-Східної Європи були адміністративно структуровані шість орденських провінцій: Тевтонська, Саксонська, Угорська, Польська, Богемська і Далматинська. До початку гуситських воєн у 1419 р., згідно актів генеральних капітул, на території Центрально-Східної Європи діяло 263 монастирі домініканського ордену³⁴⁴. Монастирська та провінційна структури Ордену в державах Центральної та Східної Європи не були пристосовані до етнополітичної та церковної специфіки країн, у яких вони функціонували. Бюрократизація монастирського управління призводила до того, що більшість невідкладних питань монастирського життя не вирішувалися або їхнє вирішення відкладалося до нової бюрократичної тяганини на загальноорденській капітулі. Оскільки організацію монастирів Домініканського ордену було пущено на самоплив, це призвело до того, що в окремих важливих містах монастирі ордену так і не виникли (Зальцбург, Братіслава, Любляна), а більшість з існуючих були бідними і не впливовими.

³⁴¹ АСГОР. – Т.2. – Р.65.

³⁴² АСГОР. – Т.2. – Р.66.

³⁴³ Zbiór formularzy Zakonu dominikańskiego prowincji Polskiej 1338–1411 / Wyd. Prez L. Woronieckiego i J. Fijałka. – Kraków, 1938. – S.88.

³⁴⁴ Чорний М. Домініканський орден в країнах Центрально-Східної Європи в XIII–першій половині XV ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2000. Вип.3. С.195.

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ

АРТЮХ Олексій Олександрович (1914, с. Іржавець Іваницького р-ну Чернігівської області – 25.06.1941, Львів) – студент історичного ф-ту, секретар комітету Ленінської Комуністичної Спілки Молоді (ЛКСМ) Львівського державного університету імені Івана Франка.

Середню освіту здобув у 1930 р., закінчивши Іржавську семирічну школу. У травні-липні 1931 р. прослухав тримісячні курси підготовки учителів для трудових шкіл при Лубенському Інституті Соціалістичного виховання. У 1933–1934 рр. навчався у Чернігівській Вищій Комуністичній сільсько-господарській школі. У 1938–1939 навч. році вступив на II курс денного робітфаку при Глухівському сільсько-господарському інституті, де навчався до 7.10.1939 р. і вибув у зв'язку з від'їздом до Західної України. З 1. 01. 1940 р. зарахований студентом історичного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка, а також був обраний комсоргом університету. Окрім стипендії, як комсорг отримував заробітну платню у розмірі 790 крб. З початком радянсько-німецької війни виконував обов'язки охоронця головного корпусу Львівського університету. Загинув 25.06.1941 під час перестрілки у приміщенні університету із невідомою розвідувально-диверсійною групою, приналежність якої згодом було приписано саме до ОУН. Після війни збором документів у справі загибелі О.Артюха керував тодішній комсорг університету – *Валентин Маланчук*. 13.10.1950 р. особова справа О.Артюха розглядалася Залізничним районним судом м. Львова (по вул. Коперніка 11) для призначення пенсії його матері – Артюх Уляні Миколаївні (1883 р.н.).

АХНАЗАРОВА Галина Тигранівна (* 26.12.1926, м. Армавір, Краснодарського краю, Росія) – старший викладач кафедри англійської філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1945–1949 рр. навчалася на англійському відділенні Ленінградського інституту іноземних мов. У 1950–1955 рр. викладач англійської мови Львівського педагогічного інституту. У 1955–1968 рр. старший викладач кафедри англійської філології ф-ту іноземних мов Львівського університету.

Наукові праці: (у співавторстві) Семантична структура прислівника off в деяких словосполученнях у сучасній англійській мові // Наукова конференція, присвячена 25-річчю возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській соціалістичній державі. Тези доповідей. Секції філології та журналістики. – Львів, 1964. – С.53–55; (у співавторстві) Спроба структурного аналізу словосполучень, які виражають оцінку дії // Іноземна філологія. – Вип. 15. – Львів, 1968. – С.29–32.

ГРОМОВ Петро Трохимович (20.11. 1920, м. Себеж, Великолукської обл. Росія – ?) – аспірант кафедри російської літератури, викладач-погодинник.

У 1936–1938 рр. навчався на філологічному ф-ті Ленінградського державного університету. У 1940 р. мобілізований до Червоної армії. Демобілізований у 1944 р. у зв'язку з пораненням. У 1945–1946 рр. закінчив навчання на філологічному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка. Продовжив навчання в аспірантурі, спеціалізуючись по кафедрі російської літератури. У 1946–1949 рр. був викладачем-погодинником російської літератури з оплатою півставки (525 крб) на заочному відділенні Львівського університету. Звільнившись за власним бажанням у червні 1950 р. разом із сім'єю виїхав до Ростова. Подальша доля невідома.

ДАЛЕЦЬКА Валентина Михайлівна (1922, м. Гжатськ Смоленської області, Росія – ?) – викладач-погодинник англійської філології факультету іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1939–1946 рр. навчалася на західному відділенні філологічного факультету Московського Державного університету імені М.В.Ломоносова за спеціальністю “англійська мова і західна література”. У

вересні 1946 р. працювала викладачем англійської мови Львівського педагогічного інституту. З 4.09.1947 до 15.01.1948 р. була прийнята на роботу викладачем англійської мови із погодинною оплатою на кафедру англійської філології філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Приймалася вона на роботу тимчасово – на заміщення викладачки Л.А.Мартинюк, яка перебувала у декретній відпустці. Проте, до визначеного строком договору терміну В.Далецкая не допрацювала. З 16.10. 1947 р. на роботі вона не з'являлася, а 12.11. 1947 р. деканат факультету подав ректору клопотання про її звільнення з роботи “у зв'язку з відсутністю навантаження” і виходом на роботу викладача Дмитрієвої, яка замінила В.Далецкую. Подальша доля останньої невідома.

ДАНИЛЬЧЕНКО Павло Трохимович (1902, Феодосія, Таврійська губернія, Росія – 1962, Сімферополь, Кримська обл., УРСР) – хімік, доктор хімічних наук (*Коллоидные гидраты*. Москва, 1941), професор (1946), завідувач кафедри аналітичної хімії Львівського державного університету.

У 1920–1924 навчався на фізико-математичному ф-ті Кримського ун-ту (м. Сімферополь) за спеціальністю “Хімія”. Під керівництвом академіка Ю.Шокальського брав участь у глибоководних дослідженнях Чорного моря. Розробив технологію рафінування бромі і в 1926 р. брав участь у відбудові бромного заводу в м. Саки (Одеська обл.). У 1938–1940 рр. навчався в Університеті Марксизму-Ленінізму. У червні-жовтні 1941 р. – член Вченої Ради Комітету Оборони при Раднаркомі Криму. У жовтні 1941 р. евакуювався із Сімферополя до м. Армавір (Краснодарський край, Росія), а потім до м. Кзил-Орда (Казахська РСР). Одночасно працював у Московському інституті електрифікації і механізації сільського господарства імені В.М. Молотова, де очолював кафедру хімії. Автор близько 100 наукових статей. У червні 1947 р. був запрошений після формально проведеного конкурсу очолити кафедру аналітичної хімії хімічного факультету Львівського державного ун-ту імені Івана Франка. Переїздити на роботу до Львова не бажав, зволікаючи із відповіддю на дві телеграми про перемогу на конкурсі та запрошення на роботу і гарантованим житлом у місті. 28.09.1947 р. прибув до Львова. Пропрацювавши на посаді до 4.10.1947 р. написав заяву про відпустку за власний рахунок терміном з 28.10. 1947 до 15.01.1948 р., щоб поїхати до Сімферополя для вирішення своїх справ. Відпустку було надано, однак після закінчення її терміну до Львова викладач не повернувся, не пояснюючи причин свого неповернення. Наказом ректора *Івана Белякевича* за №128 від 4.05.1948 р. П.Данильченка було звільнено з числа працівників Львівського університету з формулюванням “в зв'язку з переводом на іншу роботу”.

Наукові зацікавлення: хімічний аналіз морських і озерних солей, дослідження властивостей кислот і мінералів.

Наукові праці: Взаимодействие солей аммония с бромной водой // Труды 6-го Менделеевского съезда. – Т.31. – 1932; Правило четности молекулярных чисел // Труды Крымского Научно-Исследовательского Института. – Т.5. – 1934. Взаимодействие солей аммония с бромом // Известия Крымского Педагогического Института. – Т.5. – 1935; Связанная вода крахмала // Коллоидный журнал. – Т.9. – 1947.

ДЕМБІНЬСЬКИЙ Броніслав Равіч (Dembński Bronisław Rawicz) (1.III.1858–23.XI.1939) Польський історик, методист, політик і державний діяч. Народився у с. Мала Комора Тухольського повіту (тепер Сколівського р-ну Львівської області), в родині малоземельного шляхтича. У 1869–1877 рр. навчався у Стрийській гімназії, у 1878–1883 рр. – на філософському факультеті Львівського університету. Був учасником наукових семінарів Ксаверія Ліске. У 1886–1887 рр. брав участь у науковій експедиції Краківської Академії наук до Ватиканської бібліотеки, і опублікував звіт про прове-

дену роботу в статті “O materyałach do dziejów Polskich z XV i XVI wieku”. З 1892 р. – надзвичайний професор кафедри загальної історії Львівського університету та активний учасник Наукового товариства у Львові. У 1900–1917 рр. – членом-кореспондентом Історико-філософського відділення Краківської Академії наук. Був палким прихильником відновлення незалежності Польщі. 22 січня 1907 р. виступив із вступною промовою у Львівському оперному театрі під час урочистого засідання на честь 44-ї річниці польського повстання 1863–1864 рр. У 1907/1908 навч. р. був ректором Львівського університету. У 1914–1918 рр. – депутат австрійського рейхстагу (до Палати послів). З 1916/1917 навч. р. перебував у безперервних відпустках. У 1916–1923 рр. у званні професора викладав історію Польщі у Варшавському університеті. Після призначення віце-міністром Міністерства віровизнань та освіти і директором Департаменту віровизнань, офіційно відмовився від посади професора Львівського університету (16.06.1919 р.). З листопада 1918 р. постійно проживав у Варшаві, приїжджаючи до Львова для читання лекцій. У 1919–1923 рр. був депутатом Установчого сейму Польської республіки, а також до 1930 р. – державним секретарем у Міністерстві віровизнань і народної освіти. В 1923 р. переїхав на постійне місце проживання до Познані, де працював професором на кафедрі Історії Польщі Познанського університету Миколая Коперніка, одним із ініціаторів заснування якого він був. Також Д. очолював у цьому місті Наукове товариство “Приятель наук” при місцевому університеті. Був почесним членом Польської Академії Мистецтв і Президентом польської групи Міжнародної асоціації Товариства сприяння Лізі Націй, почесним професором Оксфордського університету. У 1931–1934 рр. неодноразово ставив питання перед сеймовими і сенатськими комісіями про повернення з Німеччини до Польщі польських історичних документів. Перебуваючи у Познані, вів активну переписку із науковцями Львівського університету Яна Казимира. Майже до останніх днів життя вів щоденник, а також готував монографію “Upadek Rzeczypospolitej i odrodzenie narodu polskiego”. Помер і похований у Познані.

Сфера наукових інтересів: історія Польщі другої половини XVIII-початку XIX ст., церковна історія, методологія історії.

Найважливіші праці: Die Beschickung des Fidentinums durch Polen und die Frage des Nationalconcils. – Breslau, 1883; Stosunek włoskiej literatury politycznej do Polski w XVI. – Kraków, 1888; Upadek polityczny i utrata niepodległości Włoch w epoce Odrodzenia. – Poznań, 1889; Rome et l'Europe a la veille de la troisme periode du Concile de Trente. – Kraków, 1890; Vico i jego metoda historyczna. – Lwów, 1891; Szyjski i jego synteza dziejów. – Kraków, 1891; Upadek rycerstwa. – Kraków, 1891; Tajna misya Ukraińca w Berline w r. 1791. – Kraków, 1896; Rosya a rewolucija francuska // Rozprawy Akademiji Umijętności. – Kraków 1896. – T.33. – S.128–154; Legiony. – Poznań, 1899; Źródła do dziejów Drugiego i Trzeciego rozbioru Polski. – Lwów, 1902. – T.1; Stanisław August i książę Józef Poniatowski w świetle własnej korespondencji // Archiwum naukowe. – Lwów, 1904. – T.1; O metodzie naukowej w zakresie dziejów nowożytnych. – Lwów, 1904; Feliks Oraczewski, jako poseł w Paryżu podczas rewolucyi w r. 1791 i 1792. // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1909; Le “Génie politique” de Katherine II. Memoire contemporain. – Cracovie, 1912; Z dziejów życia narodu. – Lwów, 1913; Dante.– Zamość–Warszawa, 1922; O pryczynowości u Machiavelle. – Lwów, 1925; Ostatni Wielki Mistz Zakonu niemieckiego i pierwszy książę pruski. – Kraków, 1925; Fryderyk II a Gdańsk. – Warszawa, 1929; Stanislas-Auguste et ses relations intellectuelles avec l'entrager. – Varsovie, 1933; L'historiographie polonaise du XIX-me et du XX-me siecle. – Varsovie, 1933; Willam Gardiner ostatni minister Wielkiej Brytanji na dworze Stanisława Augusta. – Lwów, 1936; Harold Temperley. – Poznań, 1938. Seweryn Rzewuski w latach 1788–1793. – Kraków, 1938.

ДІБРОВА Авксентій Опанасович (14.02.1888, с. Харківці, Лохвицького повіту Полтавської губернії – ?) – український вчений, хімік, кандидат хім. наук (*Исследование восстановления сульфатов Самгорского месторождения каменным углём*. Ташкент, 1944), доцент.

Початкову освіту здобув у сільській трикласній школі. У 1903–1905 рр. навчався в Уманському середньому училищі садівництва і землеробства. У 1905 р. був виключений із училища за участь у страйку і наступного року заарештований. У серпні 1907–червні 1910 рр. перебував у адміністративному засланні за політичну діяльність на території Австро-Угорської імперії (у Відні та Львові), був вільнонайманим працівником і займався самоосвітою. Повернувшись до рідного села служив у земській управі, а 1912 р. поступив на фізико-математичний факультет Харківського університету, довчившись лише до 4-го курсу. У 1915 р. мобілізований до російської царської армії, воював на Турецькому Фронті у 1916–1918 рр. у чині підпоручика 41-го мортирного дивізіону. З вересня 1918 р. демобілізувався і продовжив навчання в Харківському ун-ті, а також вчителював у рідному селі з перервами до 1923 р. У жовтні 1920 р. мобілізований у Червону Армію, однак в 1923 р. звільнений з армії і поставлений на особливий облік “як проживавший на території білих”. У 1925 р. знятий з цього обліку. У 1924–1932 рр. працював в Уманському сільськогосподарському Інституті. У 1926 р. став науковим співробітником науково-дослідної кафедри хімії АН України в Києві. В 1929 р. Вчена рада Уманського інституту представила А.Діброву кандидатом на звання професора хімії. Аж 15.03.1939 р. ВАК СРСР відхилив клопотання про присвоєння вченого звання професора А.Діброві, присвоївши йому звання доцента. Восени 1932 р. був запрошений по конкурсу завідувати кафедрою хімії у Таджицькому сільськогосподарському ін-ті в м. Ленінабаді. На цій посаді працював до 1.06.1945 р. З 25.06.1945 р. – доцент кафедри фізичної і колоїдної хімії хімічного ф-ту Львівського державного ун-ту імені Івана Франка. В липні 1949 р. був повідомлений ректором Гурієм Савіним, що на наступний 1949/1950 н.р він не буде мати педагогічного навантаження по своїй кафедрі, а 28.08.1949 р. звільнений з ун-ту. Подальша доля невідома.

Наукові праці: Про ізомерію в гомологічних рядах // Український Хемічний Журнал. – 1928; Про енергію атомних зв'язків // Український Хемічний Журнал. – 1933.

ДІДЕНКО Микола Павлович (20.02.1918, с. Краснодарське, Ново-Уральського р-ну Омської області, Росія – ?) – викладач фізкультури Львівського державного університету імені Івана Франка, капітан запасу. У вересні 1937–липні 1941 р. навчався у Державному Інституті Фізичної культури України, отримавши професію “викладач фізичної культури”. З липня 1941 по жовтень 1942 р. – курсант, командир взводу Горьковського училища зенітної артилерії імені В.Молотова. З листопада 1942 по травень 1945 р. – командир батареї, командир бронепоезда на Північно-Західному і 2-му Прибалтійському фронтах. Згодом, у травні–грудні 1945– командир бронепоезда 2-го Далекосхідного фронту. У січні–липні 1946 р. – начальник фізичної підготовки Забайкальсько-Амурської армії ПВО, розквартированої у м. Читі. Демобілізований у липні 1946 р. У жовтні 1946 – вересні 1947 р. працював викладачем кафедри лижного спорту Київського Державного інституту фізичної культури.

З 1.09.1947 р. – був відряджений працювати викладачем кафедри фізкультури Львівського державного університету імені Івана Франка, із розміром місячного окладу 1050 крб. Однак, прибув на місце роботи аж 31.09.1947 р., а 16.10.1947 домігся свого переведення на посаду завідувача кафедри фізкультури Львівського торгово-економічного інституту.

ДОМІНІКАНЦІ і ДОМІНІКАНКИ (Домініканський орден, Орден братів проповідників, лат. *Ordo fratrum Praedicatorum*, пол. *Zakon Kaznodziejskiej, Zakon Dominikański*, нім. *Dominikanerorden*; неофіційно – *Domini canes* – пси Господні). Католицький чернечий орден жебракуючих ченців-проповідників, заснований кастильським ченцем Домініком з Осми у 1209 р. Статут Ордену було затверджено в 1216 р. папою Гонорієм III. Метою ордену Д. були турбота про душі віруючих за допомогою проповіді, боротьба проти ересей, навернення елітних іновірців у католицьку віру. Привілейоване становище Д. ордену в структурі католицької церкви в XIII–XIV ст. постійно посилювалося завдяки політичній підтримці римських пап. Формально орден Д. вважався жебракуючим, тобто не мав права володіти нерухомістю і землями. Ченцям дозволялося приймати від віруючих тільки гроші або їжу, однак сума грошей у даруванні (донації) не обмежувалася і тому Орден почав швидко збагачуватися. Територія усєї Європи була адміністративно розділена Орденем на великі провінції, очолювані провінціалами, які підпорядковувалися генеральному магістру Ордену (генералу), що підпорядковувався папі. Межі орденських провінцій не співпадали з існуючими на той час державними кордонами і межами католицьких єпископій.

Поява і місіонерська діяльність Д. в галицьких землях, і Львові у XIII ст. зокрема, пов'язана із діяльністю ченців Польської орденської провінції із центром у краківському монастирі Св. Трійці (до якої на той час окрім польських коронних земель входили території Чехії, Моравії, Сілезії, Пруссії та Лівонії). У 1231 р. папа Григорій IX доручив ченцям Польської орденської провінції Якобу та Домаславу перевірити становище католицького духовенства у руських землях з метою подальшої організації єпископства. У польській клерикальній літературі XIX ст. появу Д. пов'язували також із діяльністю Яцека Одровонжа – ченця-д., якого вважають одним із організаторів перших орденських монастирів у Галичині та Поділлі. Дискусійним залишається і питання розташування приміщення монастиря Д. у Львові. Історики і мистецтвознавці XIX–XX ст. не розмежовували факту юридичного заснування монастиря як спільноти ченців і оформлення їхнього постійного місцеперебування. Цілком реальною могла бути ситуація, коли Д. ченці у Львові могли винаймати міський будинок для проживання і правити почергові служби в міських *костьолах Іоанна Хрестителя* чи *Марії Сніжної*.

Однак місіонерська діяльність Д., заангажованих польськими політичними інтересами, у Галицько-Волинському князівстві не була успішною – доводилося проводити обряди навіть тим місцевим католикам, які раніше були відлучені від церкви, а у 1245 р. папа Іннокентій IV заборонив Д. та ченцям інших орденів володіти нерухомим майном у межах земель князів Данила і Василька. Тому у 1255 р. із компетенції польських провінціалів організацію місіонерської роботи було вилучено. Натомість в структурі Д. ордену було створено спеціальну місіонерську організацію “Братство пілігримуючих для Христа в землях невірних” (“*Societatis Fratrum Peregrinantium propter Christum inter gentes*”), яка проводила місіонерську роботу серед іновірців. Новостворена місіонерська структура була підпорядкована безпосередньо папі, а її склад визначався генералом ордену. Головним монастирем товариства “*Societas*” в українських (руських) землях було обрано львівський *домініканський монастир Божого Тіла*, який серед усіх Д. монастирів в Галичині, Волині та Поділлі у середньовіччі вирізнявся найбільшою активністю. Відзначалося це братство строкатим етнічним складом. Провінціали орденських провінцій втратили право здійснювати усі місіонерські повноваження на некатолицьких територіях, а саме польські провінціали ордену Д. до другої половини XIV ст. вже не могли контролювати територію Галицько-Волинського князівства. Генеральні вікарії братства, лише тричі за увесь час роботи цієї орденської структури (до 1456 р.) з'являлися у галицьких і подільських землях, а

основна увага у роботі організації була приділена територіям Близького Сходу і Північної Африки. Своім існуванням і діяльністю це місіонерське товариство дублювало роботу новостворених на той час католицьких парафіяльних структур у галицьких і подільських землях, провокуючи конфлікти між ченцями-місіонерами і кліриками різних рангів. Конфлікти між Д. і світським духовенством виникали зазвичай через володіння храмами та отримання прибутків від богослужінь у них. Вже у 1374 р. “Братство пілігримуючих” в руських землях отримало від папи Григорія XI дозвіл виголошувати анафему всім тим, хто перешкоджав ченцям у їхній місіонерській роботі. Місіонерська робота серед православних, яку проводили Д. в українських землях, взагалі не могла бути результативною. Д. у роботі своїх місій розраховували лише на усну проповідь і для навернення іновірців принципово не використовували мережі навчальних закладів, як це з середини XVI ст. робили *єзуїти*. Інкorporація Галичини до складу Польського королівства і подальше існування братства лише посилювало правовий хаос та неефективність місіонерської роботи “Societas”. Адже всі привілеї, якими володіло братство, стосувалися “земель невірних”, а у складі Польської Корони галицькі землі такими *de facto* уже не були і тому на них окрім католицького парафіяльного кліру претендувала і Польська орденська провінція. Навіть у сучасній польській історіографії досі немає єдиної думки щодо того, до якої ж структури до 1456 входили території Галичини, Волині і Поділля – до Польської провінції ордену чи до “Societas”?

Під час правління в Галичині намісника угорського короля *Людовика I* князя *Владислава Опольського* (1372–1378), почала формуватися земельна власність окремих монастирів Д. ордену, зокрема і львівського. У 1377 р. львівському домініканському монастиреві Божого Тіла було подаровано три села: Кротошин, Зашків, Кошеїв та чотири двори у селі Мервиця з річною сплатою намісникові двох грошів. В.Опольський хотів створити в Галичині церковні структури, котрі б захищали не польські, а угорські церковно-політичні інтереси. Саме тому Владислав Опольський підтримав (а, можливо, й ініціював) створення у 1378 році окремого руського вікаріату “*Societas Peregrinantium*”. Значна частина новоутвореної місіонерської структури та її керівництва на той час складалася із Д. та *францисканців* угорського походження. Братство перебувало під патронатом перемиського єпископа Еріка. Усі домініканські монастирі, існуючі юридично на територіях Галичини та Поділля, були остаточно включені до складу руського вікаріату “Societas”. Безпосередньо до вікаріату належали домініканські монастирі у Львові, Перемишлі, Кам’янець-Подільському, Смотричі та Ланьцуті. У своїй роботі це місіонерське товариство продовжувало дублювати роботу місіонерів інших орденів і новостворених парафіяльних структур католицької церкви. Місіонерська робота у XIV ст. втратила у структурі Ордену ознаки престижності. Робота серед іновірців розцінювалася як своєрідна альтернатива дисциплінарному покаранню. Зокрема, ще у 1322 папа Іоанн XXII навіть видав буллу (згодом неодноразово підтверджувану його наступниками), згідно якої Д. ченці, які йшли проповідувати у “землі невірних”, звільнялися від усіх церковних покарань, накладених як орденським керівництвом так і єпископами.

Мережа парафіяльних структур, контрольованих львівськими Д., через їхні конфлікти із католицьким парафіяльним кліром і прелатами формувалася дуже повільно. Лише у 1399 р. львівські Д. організували парафії у селах, які були монастирською власністю – Зашкові, Кротошині та Кошейові. Щедрі донації були надані львівським Д. королем *Владиславом II Ягайлом*, а також польськими магнатами і шляхтою, багатьма львівськими міщанами.

Від 1416 р. львівські Д. сплачували на користь міста чинш за землю, на якій були їхній костел і монастир у розмірі 2 копи грошів. Однак, тривалий час монастир Д. був найбагатшим землевласником серед інших чернечих згромаджень міста, поступаю-

чись лише *канонікам* катедрального капітулу. Станом на 1578 р. львівський Д. монастир Божого Тіла мав у власності 6 сіл (Кротошин, Кощеїв, Давидів, Зашків, Завалів, Зарудці) із загальною кількістю 54 лани землі, а також 6 ланів і млин у с. Зашкові, яке було власністю *францисканців*.

У 1458 р. на капітулі, який відбувся у Познані Львів і галицькі землі було офіційно включено до складу Польської провінції Д. ордену. Більшість інших монастирів ордену, заснованих у XIV–XV ст. на території колишньої Галицько-Волинської держави та Поділлі, а також в інших землях Польського королівства, у порівнянні із львівським монастирем були жалюгідно бідними. Тому їх загальна кількість (35 до початку XVI ст.) не може бути показником духовного і політичного впливу ордену Д. Генерали ордену і провінціали не змогли налагодити ефективної системи фінансової і матеріальної взаємодопомоги між монастирями провінції. Частина коштів, зібраних багатими монастирями (у Кракові, Львові і Познані), ішла на утримання найбідніших монастирів по території усєї Польської орденської провінції. Тому незадовільне матеріальне забезпечення багатьох монастирів було обтяжливим, а їх утримання провокувало невдоволення адміністрацій багатих монастирів.

У 1612 р. після 30-ти років конфліктів і суперечок із краківськими Д. львівські Д. заснували окрему Руську провінцію Д. ордену, яка носила назву Святого Яцка ("*Ruska prowincja św. Jacka*"). Її адміністративним центром був львівський монастир Божого Тіла, де на той час жило 100 ченців. Тоді ж при новому на той час львівському Д. *монастирі Марії Магдалини* (заснованому у 1609) було відкрито генеральні студії для ченців ордену, де для них викладалася філософія і теологія. У 1619 р. Руську провінцію було розділено на 3 контрати – Руську (10 монастирів), Подільську (6 монастирів) і Покутську (4 монастирі). Однак, Д. монастирі у Бродах, Белзі, Самборі і Цешануві продовжували підпорядковуватися саме Польській орденській провінції.

Львівські Д., на відміну від краківських не мали інквізиційного трибуналу, не провадили судових справ про ересі і не організували спалень еретиків (аутодафе). Натомість ченці орденського монастиря Божого Тіла у місті активно займалися цензуруванням книг. Конфісковані примірники зберігалися у монастирському приміщенні і, очевидно, поступово знищувалися.

У другій чверті XVII ст. у Львові стало можливим формування жіночих монастирів ордену Д., на організацію яких раніше, як і на організацію окремої орденської провінції провінціали Польської провінції не давали дозволу. Проте, через залежність процесу заснування монастирів від добровільних магнатських і шляхетських донатів, усе відбувалося повільно. У 1627 р. львівський канонік Миколай Сокольницький подарував домініканкам власну земельну ділянку під *Калічою горою* поблизу Сокольницької дороги (тепер вул. М.Коперніка) для спорудження монастиря і храму при ньому. Львівський монастир домініканок, разом із *костелом св. Катерини Сієнської* при ньому, був до організації у 1682 р. монастиря домініканок у Жовкві єдиним на усій території Руського воеводства. Львівські домініканки володіли селом Вулькою Паненською (тепер у межах *вулиць Володимира Великого, А.Сахарова і Д.Вітовського*) і двома ставами, які сполучені між собою існують досі. Жіночі орденські монастирі не були самостійними структурами, а перебували під контролем Д. Львівський жіночий монастир, у якому в останні роки його функціонування проживало 25 черниць.

У другій половині XVIII ст. до складу Руської провінції входило 19 чоловічих монастирів: у Львові (2 монастирі), Коломиї, Тереховлі, Підкамені, Буську, Чорткові, Єзуполі, Рогатині, Яворові, Тисьмениці, Золотому Потоці, Бучачі, Жовкві, Чернелиці, Галичі, Снятині, Богородчанах і Тернополі та 2 жіночих монастиря – у Львові та Жовкві. Всього станом на 1772 у монастирях Д. ордену проживало 267 ченців обох статей. За етнічним походженням львівські Д. були поляками або полонізованими німцями.

Певна частина патріотично налаштованих львівських Д. розцінювала захоплення Австрійською імперією Львова і Галичини загалом як окупацію. Саме тому 8.09.1778 тодішній провінціал Руської провінції Норберт Чайковський переїхав зі Львова до Варшави де оголосив про формування окремої Руської провінції із орденських монастирів, які залишилися на тодішній польській території (12 волинських монастирів, 17 подільських і 12 монастирів у білоруських землях). Демарш чільного львівського Д. виявився дієвим. Новопроголошена провінція існувала у 1782–1813 рр. і була згодом приєднана до Литовської. 1.05.1785 р. під контролем архієпископа *Фердинанда Онуфрія Кіцького* у львівському Д. монастирі було обрано нового провінціала Руської орденської провінції – Павла Дунецького і оголошено про формування Галицької провінції Д. ордену. Нова структура перебувала під контролем австрійських властей і лояльного до них архієпископату. Було встановлено шестирічний термін перебування на посаді для провінціала і заборонено взаємини із орденськими монастирями поза межами імперії. Окрема Руська орденська провінція з центром у Львові тоді ж була скасована.

Адміністративне підпорядкування Д. і інших чернечих згромаджень на теренах Львова і Галичини світським і церковним губерніальним властям, були складовою частиною широмасштабної загальноімперської *секуляризаційної реформи*, яка тривала від 1780 р. Оскільки переважна більшість орденських монастирів Галичини не вела систематичної благодійної роботи серед мирян і не мала у своїх структурах парафіяльних храмів, вони опинилися під загрозою закриття і конфіскації власності. У 1782 р. львівський монастир домініканок було закрито і передано *Львівській греко-католицькій духовній семінарії Св. Духа*, а 1784 р. було скасовано також домініканський монастир Марії Магдалини. Загалом 13 Д. монастирів у Галичині було скасовано протягом 1784–1787 рр. Крім львівського монастиря Божого Тіла, уникнули скасування Д. монастирі у Богородчанах, Чорткові, Єзуполі, Підкамені, Тернополі і Золотому Потоці. У 1820 р. у 9-ти монастирях Ордену на території *Львівської римокатолицької архідієцезії* залишилося лише 34 ченці, зокрема у львівському – 12.

Переважна більшість Д. із скасованих монастирів виїхала до Польщі або отримала можливість перекваліфікуватися на парафіяльних священиків. Окремі Д. зголосилися до викладання у *Львівському університеті*. Зокрема, Бернард Домославський, який у 1787 р. був призначений імператором *Йосифом II* професором теології. Разом із іншим Д. – Вінцентом Діханічем, він очолював кафедру моральної теології і догматики на теологічному факультеті. Обидва викладачі категорично відмовилися від використання у навчальному процесі австрійських загальноімперських університетських підручників. Тому у 1788 р. завдяки втручання тодішнього перемиського єпископа Вацлава Бетанського, їх було звільнено від викладання в університеті імператорським рескриптом.

У 1804 р. Д. Галичини були закликані до викладання у загальноосвітніх навчальних закладах краю. До 1816 р. у Львові, Жовкві, Підкамені і Тисьмениці під патронатом Д. було відкрито чоловічі гімназії.

Від 1831 р. у костелі львівського Д. монастиря було припинено поховання, а для ченців споруджено великий гробівець на *Личаківському цвинтарі*.

Згідно поліційних звітів за 1847–1848 рр., львівські Д. зберігали в монастирських келіях заборонену літературу і надавали притулок у своєму монастирі окремим емісарам польських емігрантських політичних товариств із Франції. 2.11.1848 р. стосовно пріора львівського Д. монастиря П.-З. Короткевіча було висунуто звинувачення у тому, що ніби-то він із монастирських вікон стріляв по австрійських солдатах. Судове слідство тривало до початку січня 1849 р. і виявило безпідставність звинувачень.

Від часу скасування панщини у 1848 р. монастирське землеволодіння львівського Д. монастиря частково стало орендним, а у 1921–1935 рр. на землях монастирських сіл масово поселялися польські осадники.

У 1946 р. Д. припинили свою діяльність у Львові, виїхавши до Гданьська в тамтешній орденський монастир Св. Миколая.

На пошану Д. у Львові з 1405 р. існувала вулиця Божого Тіла (*Bożego Ciała*). У XVIII ст. вулицю було названо Домініканською (*Dominikańska*, у 1941–1944 рр. – *Dominikanerstrasse*) – тепер вул. Ставропігійська (з 1946 р.). З 1805 р. почала своє існування вул. Бічна Домініканська (*Dominikańska boczna*) – тепер вул. І.Федорова. На початку XIX ст. поблизу львівського Д. монастиря існували ще дві вулиці з такими назвами: Домініканська Вузька (*Dominikańska Wąska*) і Домініканська Мала (*Dominikańska Mala*) У зв'язку із ліквідацією цих вулиць, а також вул. Зацерковної у другій половині XIX ст. перед спорудами домініканського костелу і монастиря утворилася площа, яка отримала назву Домініканської (*Plac Dominikański*, у 1941–1944 рр. – *Dominikanerplatz*) – тепер Площа Музейна.

ЄДЛІНСЬКА Уляна Ярославівна (* 7.06.1924, м. Хирів, Львівське воєводство) – ?) – мовознавець, канддат філологічних наук (*Синтаксис листів Богдана Хмельницького в Росію*, 1956).

У 1941 р. отримала середню освіту у Львові. У 1942–1944 рр. працювала технічним працівником аптеки в м. Перемишлі. У 1944–1949 рр. навчалася на філологічному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка за спеціальністю “українська філологія”. З жовтня 1949 – молодший науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР. У 1949–1951 рр. навчалася у Вечірньому університеті Марксизму-Ленінізму при львівському міському КП(б)У. У 1951–1952 рр. працювала викладачем польської мови на кафедрі слов'янської філології із погодинною оплатою. 20.06.1952 р. звільнена з роботи “у зв'язку із відсутністю навантаження”. Працювала у Львівському відділі Ін-ту мовознавства у до 1972 р., коли в період репресій була звільнена з роботи. У 1974–1989 рр. науковий співробітник і завідувач відділу публікацій ЦДІА УРСР у Львові. У 1989–2008 рр. – у відділі мовознавства Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. З 1994 р. – голова Мовознавчої комісії НТШ, з 1992 р. – дійсний член НТШ. Досліджувала проблеми історії української мови, лексикографії, археографії. Співатор і редактор “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” (вип. 1–8. 1994–2001).

Праці: Питання історичного синтаксису української мови. – Київ, 1981; (У спів-авторстві) Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – Т.1–2. – Київ, 1977–1978; (У співавторстві) Короткий тлумачний словник української мови. – Київ, 1978, 1988.

Праці про вчену: Уляна Єдлінська. Бібліографічний покажчик. – Львів, 2000; *За-кревська Я.* Єдлінська Уляна Ярославівна // Енциклопедія “Українська мова”. – Київ, 2000.

ЄМЕЛЬЯНЕНКО Євгенія Іполітівна (1.05.1928, с. Нетяговка, Мглінського р-ну Брянської обл. Росія. – ?) – старший лаборант *кафедри марксизму-ленінізму* (з 1956 – *кафедри історії КПРС*) Львівського державного університету імені Івана Франка, кандидат філософ. наук. (*Програма КПСС о задачах эстетического воспитания строителей коммунизма*. Киев, 1964).

Народилася в сім'ї залізничника. У 1939–1941 рр. навчалася у 5 і 6 класі в одній із львівських середніх шкіл. З 1941 р. перебувала в евакуації в м. Омську, де здобула середню освіту. У 1946–1951 рр. навчалася у Львівському педагогічному інституті на ф-ті російської мови та літератури. У 1952–1954 рр. навчалася у вечірньому університеті марксизму-ленінізму. У 1951–1953 рр. – лаборант кафедри марксизму-ленінізму

Львівського педагогічного інституту. З 1955 р. – старший лаборант кафедри марксизму-ленінізму Львівського університету. У 1956/1957 н.р – викладач-погодинник історії КПРС на заочному відділенні. Виконувала обов'язки лектора-агітатора на географічному ф-ті, очолювала університетський комітет Червоного хреста. У 1960–1963 рр. навчалася в аспірантурі по кафедрі філософії, за спеціальністю “Естетика”. У 1962/1963–викладач-погодинник кафедри філософії.

Наукові праці: До питання про критику В.І.Леніним фальсифікаторів історії Великої Жовтневої соціалістичної революції // 40 років Великого Жовтня. – Львів, 1957. – С.138–152.

ЗАМОРА Марта Федорівна (19.02.1919, м. Городенка, Станіславівське воєводство Польщі (тепер– Івано-Франківської області, Україна) – ?)– інженер, старший лаборант кафедр астрономії і експериментальної фізики, асистент.

У 1923 р. разом із батьками емігрувала до радянської України, оселившись у Полтаві, а з 1930 р. у Харкові. Тут у 1935 р. здобула середню освіту і поступила до Харківського механіко-машинобудівного інституту, який у 1940 р. закінчила за спеціальністю “металознавство у машинобудуванні”, отримавши фах інженера-металознавця. Працювала інженером у металографічній лабораторії харківського заводу “Гідропривод”. У 1941–1944 рр. в евакуації. У 1944–1948 рр. була аспіранткою кафедри металознавства і термообробки Харківського механіко-машинобудівного інституту, після завершення аспірантури – молодшим науковим співробітником. 7.12.1948 р. розпорядженням Міністерства вищої освіти СРСР призначена на роботу у Львівський лісотехнічний інститут. Однак, там на роботу її не прийняли, аргументуючи відмову відсутністю навчального навантаження. 15.04.1949 р. прийнята на роботу на посаду старшого лаборанта кафедри астрономії Львівського державного університету імені Івана Франка. З липня 1949 р. – старший лаборант кафедри експериментальної фізики, з 16.09.1949 р. – асистент кафедри експериментальної фізики і завідувач лабораторії металографії. 7.07.1950 р. звільнена з посади як така, що “не має достатньої підготовки у галузі експериментальної фізики”. Подальша доля невідома.

ЗНАМЕННЯ (лат. *omen*) – певна подія у природі або у сфері діяльності людини, котра сприймається як добре або погане віщування. Серед З., які в середньовіччі односторонньо сприймалися як означення майбутнього лиха були появи комет, сарани, сонячних затемнень, удари блискавок у ті чи інші предмети або людей, народження потворних людей або домашніх тварин, стихійні природні лиха. Подвійне трактування мали появи на небі чи в межах храмів чи цвинтарів різноманітних візуальних обрисів предметів чи силуетів людей, поява химерних рослин. Звістки про З. в межах Львова зазвичай зустрічаються у літописах та хроніках (зокрема у *Львівському літописі*, хроніках *Бартоломея Зіморовича* і *Томаша Юзефовича*). Фіксація і тлумачення окремих З. були виявом екзальтованої уяви віруючих, яка проявлялася за певних екстремальних умов – *облог, епідемії* і стихійних лих.

Найдавнішим зафіксованим у джерелах З. була поява комети у 1362 р. Того ж року в місті спалахнула епідемія чуми.

Багатим на лиховісні знамення був для Львова травень-червень 1497 – період підготовки хрестового походу короля *Яна Ольбрахта* проти Молдавського князівства. У таборі *хрестоносців* буря зламала відзнаки хоругв, а кілька людей було вбито блискавкою; невдовзі королівський кінь втопився під час повені на переправі через *Полтву*. Коли Ян Ольбрахт перед початком походу приймав Причастя, облатка впала на землю. Військо хрестоносців, яке виходило з міста в похід у напрямку на Снятин певний час із розпачливим криком “Куди йдете?!! На смерть йдете!!!” супроводжував якийсь юродивий. Хрестовий похід закінчився нищівною поразкою, а відступаючи через

Львів недобитки хрестоносного війська принесли до міста епідемію чуми, а згодом у 1498 р. до міста підступили війська молдавського господаря Стефана, який після невдалої дводенної облоги Львова наказав спалити міські передмістя. У 1577 р. у Львові протягом 21 дня було видно комету і, як пише Б.Зіморевич "... *багато осіб, темних розумом зробилися віщунами*".

У 1605 р. одночасним ударом блискавки було пошкоджено фігури Розп'яття на *Лисій горі* і на роздоріжжі поблизу *собору св. Юра*. Цю подію зафіксували у зв'язку із конфедерацією і невдалим походом польської шляхти і багатьох львівських міщан під проводом *Лжедмитрія I* до Московії.

Від липня до 10.08.1612 збіжжя на львівських полях знищила навала сарани, а восени того ж року *татари* безкарно пограбували львівські передмістя.

Під 9.05.1616 р. у Львівському літописі є згадка про народження сіамських близнюків, які мали один пупок але голови в різні боки. Того ж року в місті відбулася масова страта 27-ми учасників *конфедерації*, а також сталася посуха.

У 1621 р. появу дивних наростів (приблизно у формі літер *c i c e r*) на коріннях петрушки пов'язували із майбутнім успіхом у війні проти турків. Сподівання на успіх справдилися завдяки перемозі у битві під Хотиним.

У 1648 р. в період облоги міста військами *Богдана Хмельницького* екзальтація серед католицької громади Львова

У липні 1671 р. *Ульріх фон Вердум* був свідком того, як 14.07. вода в рові біля західного міського валу і тамтешньої круглої вежі, раптово набула кольору крові. Подія викликала подив і острах місцевого населення. Особисто перевіривши воду, У. Вердум прийшов до висновку, що місцевими священиками фарбу до води було вилито навмисне, для того, щоб . Того ж року за півмісяця перед початком облоги міста турками з фасаду *ратуші* впав левик – невелика скульптура лева поблизу головного входу до міської ради.

28.12.1680 у Львові було видно комету з довгим хвостом, проте жодних негативних наслідків ця подія не мала.

У серпні 1704 р. із вежі міської ратуші впала частина шпиля разом із флюгером. Згодом, цю подію пов'язали із подальшим захопленням міста міста шведами 6.09 того ж року.

Сонячне затемнення 1764 р. минуло без жодних негативних наслідків для міста.

Зима 1789–1790 рр. від 20.12 видалася дуже холодною – мороз сягнув 39–40°. В околицях Львова тоді в переддень Нового року замерзло 37 людей, а вовки із навколишніх лісів від холоду навіть забігали до міста. 7.01.1790 у Львові було зафіксовано незначний *землетрус*. На тлі цих лих і *секуляризаційної реформи*, яка проводилася тоді в Австрійській імперії загалом і Львові зокрема, серед міщан, під впливом ченців-вигнанців, почали ширитися апокаліптичні настрої. Явища природної стихії розцінювалися як покарання безбожній владі за закриті міські *костели, церкви і монастирі*.

У XIX–на поч. XX ст. З. в межах Львова не зафіксовано. Стабільне життя, ідеологія Просвітництва і практицизм значною мірою сприяли тому, що більшості подій надавалося раціональне, а не містичне трактування.

У радянський період історії міста відверта антирелігійна політика тодішніх властей викликала стриманий осуд більшості львів'ян і прискіпливе ставлення до усіх реальних і напівмістичних подій, пов'язаних із закриттям храмів, демонтажем церковних символів і переслідуванням священиків тощо. Найвідомішою подією пов'язаною із З. стала поява в травні 1950 р. хреста на великій чорній мармуровій плиті могили *Ярослава Галана на Личаківському цвинтарі*. Проте, походження цього знамення мало цілком раціональне пояснення. Раніше, на початку листопада 1949 р. могильну плиту

було конфісковано перед підготовкою одного із заможних приватних поховань на тому ж Личаківському цвинтарі, для того щоб покласти її на могилі вбитого письменника. Хрест, який раніше затерли на конфіскованій плиті, очевидно був погано зашліфований і під дією талих вод і дощів почав проявлятися. Поява хреста на могилі переконаного атеїста і автора відвертих антицерковних памфлетів викликала неабияке зацікавлення віруючих львів'ян. Тому тогочасним компартійним керівництвом міста було прийняте рішення про покладення на попередню додаткової другої плити так, щоб плита із хрестом, була накрита саме у “крамольному” місці. В такому вигляді (з двома плитами) могила Я.Галана перебуває досі.

Багатим на З. був 1958 р. – початок чергової антирелігійної кампанії в СРСР і Львові зокрема. З. було визнано цвітіння каштана. Того ж року 12.10 при спробі зняти хрест із вежі закритого для віруючих ще із 4.06.1946 р. *костелу св. Ельжбети* (тепер церква св. Ольги) впав і розбився насмерть альпініст, який добровільно погодився виконати цю роботу. Хрест не впав, а різко зігнувшись до шпиля, обірвав кріплення. Міліція відтіснила, пошкоджений хрест тривалий час висів пригнутим до шпиля.

Поява комет у 1986 і 1996 рр. та Сонячне затемнення 11.08.1999 викликало у широкого загалу львів'ян радше зацікавленість, а не переляк. У Львові сотні людей прагнули спостерігати за останнім у другому тисячолітті повним сонячним затемненням крізь задимлене скло.

КАЛІЧА ГОРА (інші назви гір узгір'я – Жебрацька гора, Гора Шембека (Шемберка), Гора Вроновського, Турецькі Шанці, *Цутадель*; лат. *Mons Calecorum*, пол. *Kalecza Góra, Szembergowa (Szembergkowa) Góra*, нім. *Türken Schanze*) – плосковерхинний зруйнований (денудаційний) останець посеред Львівського (Опільського) плато – західної частини Подільської височини. Розташована у південно-західній частині Львова. До середини XIX ст. К.Г. була складовою частиною узгір'я, яке складалося із трьох гір – гори Шембека (*Вроновського*), К.Г. і Пелчинської (Познанської). Сучасна висота найвищої частини останця над рівнем моря становить 326,7 м, центральної частини – 319,7 м. В межах К.Г. розташовуються сучасні вулиці *Д.Вітовського, М.Коперніка, В.Стефаника, Каліча Гора, Б.Глібова, М.Драгоманова, П.Чайковського, Ф.Колесси*.

З трьох сторін (окрім східної) узгір'я мало круті схили. Кам'янистий ґрунт призвів до того, що тривалий час ці землі були незаселені. Лише з другої половини XIX ст. схили узгір'я почали засаджувати деревами – з боку Пелчинського ставу кінськими каштанами, згодом від початку XX ст. на вершині – акаціями, кленами і ясенями.

З південного боку узгір'я до другої половини XIX ст. були Пелчинський і Паненський стави, утворені водами струмка Вульки – притоки *Полтви*. З яру на місці сучасної вул. Ф.Колесси витікав струмок, який утворював став на території теперішнього скверу перед *бібліотекою* ім. *В.Стефаника* НАН України. Тепер ані струмок ані став не існують. Ще один невеликий струмок витікав безпосередньо з підніжжя із західного боку гори, де у 1970 р. його було обмуровано і пристосовано як складову частину фонтану стилізованого у рельєфну постать астрологічного знаку Водолія. Однак, вже на початку наступного десятиліття струмок висох.

У південно-західному напрямку біля підніжжя узгір'я проходила Сокільницька дорога (тепер – вул. М.Коперніка).

Перша згадка К.Г. у документах *Міської ради* за 1390 р., як власності міщанина Літинга. Частини узгір'я поступово забудувалися заміських приватними дворами львівського патриціату, отримавши згодом назву “Львівської Аркадії”. На початку XV ст. узгір'ям володіла родина *Гольдбергів*, згодом Ганс Вайс, від якого ці землі пе-

рейшли до Мацея Мікулки. Нащадки останнього – Єфросинія Пелка і син Ян близько 1535 р. продали свої володіння місту.

Вперше К.Г. згадується як місце самовільного групового поселення жебраків (калік) і старців у 1450 р. Ймовірно, це були менш стрімкі північно-східні терени узгір'я – район сучасної вулиці Каліча Гора.

З огляду на вигідне становище узгір'я робилися спроби використати особливості його рельєфу для вдосконалення існуючих міських фортифікаційних укріплень. У 1607 р. італійським інженером-фортифікатором Авреліо Пассаротті К.Г. було вперше зазначено як один із майбутніх оборонних рубежів у проекті розбудови львівських міських оборонних споруд. Вдруге у вересні 1635 р. Фредеріком Геткантом було розроблено новий проект фортифікаційних укріплень, де саме по території К.Г. мала проходити південно-західна куртина (частина фортифікаційної стіни між двома бастіонами). Однак, і цей проект залишився нереалізованим через брак коштів.

З XVI ст. окрім Сокільницької дороги в межах підніжжя узгір'я починають повільно формуватися передміські вулиці, обмежені з північного боку течією Полтви. Найдавнішою з них можемо вважати неіснуючу нині вул. Грабарську (народна назва – “Кровище”) (*platea Cerdonum alias Krwisko*), частинами якої є сучасні вулиці В. Стефаника і М. Драгоманова.

У XVII ст. біля підніжжя узгір'я також споруджуються римо-католицькі монастирі разом із костелами. У 1635–1640 рр. за проектом Амвросія Прихильного із південно-західного боку узгір'я споруджено *костел Св. Лазаря* – покровителя убогих. Поблизу костелу було збудовано притулок для жебраків. Із північно-східного боку костел св. Агнеси і монастир кармеліток взутих, із західного – костел св. Катерини Сієнської і монастир домініканок.

У 1648 р. під час облоги Львова козацько-татарським військом *Богдана Хмельницького*, не зважаючи на вигідну позицію, жодна із гір узгір'я не була використана для організації обстрілу міста.

У 1655 р. під час другої облоги Львова військами Богдана Хмельницького і союзниками йому московськими військами, на узгір'ї (на Пелчинській горі) було московитами було встановлено гармати, постріли з яких не завдали місту значної шкоди.

У 1656 р. велику земельну ділянку в межах К.Г. придбав *Бартоломей Зіморович*. Маєток разом із житловим будинком знаходився на вершині узгір'я. Це зазначає сам Б. Зіморович, який пише про свій двір “*на самому трьох гір чубку*”.

У 1672 р. під час облоги Львова турецьким військом Капудан-паші і козаками гетьмана Петра Дорошенка на вершині узгір'я було розташовано гармати, встановлені на земляних укріпленнях – шанцах. Відтоді все узгір'я отримало назву “Турецькі Шанці”. Проте ця назва є умовною і неточною. На вершині узгір'я були саме гармати трансільванців і молдаван, бо їхній табір був поблизу костелу св. Лазаря. Турки ж мали свій табір на території Погулянки і активно штурмували місто із східного напрямку. Навколишні костели і монастирі були сплюндровані, а житлові споруди знищені. Загиблих під час облоги турки та їхні союзники (окрім козаків) ховали саме на території К.Г. Відразу після зняття облоги і відступу турецько-козацьких військ місцеві жебраки почали плундрувати і розграбовувати турецькі поховання.

Після турецької облоги від 1676 р. почалася відбудова знищених костелів і монастирів із використанням каменю і цегли, яка тривала до другої чверті XVIII ст. З часом землі К.Г. та інших складових частин узгір'я використовувалися для посадки садів і виноградників. Укріплення, споруджені під час облоги 1672 р. заросли травою і кущами шипшини і використовувалися як пасовище для овець і кіз.

У XVIII ст. (у 1704, 1769, 1770–1772 рр.) територія узгір'я використовувалася для розвідки шведськими, конфедератськими, російськими і австрійськими кавалерійськими

патрулями. З південного боку узгір'я у 1767 р. почалося будівництво палацу в стилі рококо, який належав Маріанні Вільчинській, а згодом у 1791 р. був куплений суддею львівського Шляхетського суду *Станіславом Вороновським* – відомим колекціонером старожитностей і меценатом, який прожив 106 років і помер у 1829 р. Палац проіснував до 1895 р., коли його після кількох перепродаж було продано і розібрано.

У 1840 р. польським археологом *Жетотою Паулі* на вершині гори було знайдено викладені у регулярному порядку кам'яні плити і частину кам'яної фігури – чоловічий торс. Окрім неї було виявлено також залишки трупоспалень, бронзовий посуд, кераміку і прикраси. Це дало підставу стверджувати про снування на вершині узгір'я язичницького жертовника, де відбувалися людські жертвопринесення. Знайдений фрагмент фігури було передано музею *Оссолінеуму*. Проте, близько 1871 р. через недбалість працівників музею знахідку було втрачено. Ймовірно, її було використано на потреби однієї із тогочасних новобудов. Поведене у 1918 р. дослідження знахідок кераміки, зроблене Василем Карповичем (Богданом Янушем), підтвердило їх аналогічність із керамічними виробами, знайденими у 1869 р. на території *Високого Замку*.

У 1852–1856 рр. на вершині узгір'я на площі 27 моргів (15,53 га) почалося спорудження Цитаделі. Внаслідок побудови фортифікаційних споруд укріплення усі гори узгір'я було зрівняно і перетворено на закриту військову зону. Такий статус ця територія мала аж до 1989 р. Північно-східні і південно-західні терени узгір'я, і зокрема К.Г., в другій половині ХІХ ст. були забудовані житловими будинками, які сформували теперішні вулиці Калічу Гору, Б.Глібова, М.Драгоманова і М.Колесси.

Тепер топоніми “К.Г.” і “Цитадель” вживаються стосовно усього останця.

КАНОНІК (лат. *canonicus*, грец. *κανονικός*, нім. *Kanoniker*, *Chorherren* – у римо-католицькій церкві церковнослужитель, записаний у канон – каталог єпархії (дієцезії)) – клірик, який був членом катедрального або колегіального капітулу – колегії священників, що здійснювала урочисті богослуження у катедральному соборі (катедральний капітул) або в колегіальній церкві (колегіаті).

У структурі катедрального капітулу К. поділялися на звичайних К. – призначених єпископом і К.-прелатів – призначених папою. У римо-католицькій церкві від ХІІІ ст. у катедральних капітулах були такі посади К.: **препозит** (декан) – керівник громади К., який мав право суду над іншими К.; **кантор** (керівник церковного хору), який мав обов'язок нагляду за порядком у храмі; **архидиякон** (камерарій) – управитель маєностей капітулу; **схоластик** (викладач школи при соборі), **кустош** (церковний староста), який відповідав за порядок проведення обрядів і забезпечення їх необхідними атрибутами; **канцлер** – управитель канцелярії капітулу та інспектор дієцезіальних шкіл. На ці посади призначалися лише К.-прелати. Катедральний капітул, як колегія К., володів юридичними правами, статутом і майном, а також обирав катедрального вікарія, що керував єпископією (архієпископією), коли катедрала була вакантна. К. катедрального капітулу мали право обирати єпископа, право голосу на зборах, володіли пребендами (частинами маєностей катедрального собору) і бенефіціями (священничими парафіями), вільно розпоряджалися своїм власним майном і приватним житлом, мали право носити одяг і головні убори, обшиті хутром. Землі, якими володіла катедральна капітула, належали їй на правах колективної сеньйорії.

Катедральні К. щоденно збиралися у місцевому соборі для читання наступного розділу (*capitulum*) Святого Письма. До обов'язків К. окрім допомоги єпископові (архієпископові) під час урочистих богослужень були: супровід його під час поїздок, причащення його під час хвороби, організація похоронів і спів у церковному хорі, керування урочистими і покайними хрестними ходами. До Базельського собору (1431–1439) К.

могли бути особи без священничого сану. Базельський собор ухвалив рішення про те, що К. можуть бути лише священники із закінченою університетською освітою, вченим телогічним ступенем.

Колегіатські К., відрізнялися від катедральних К. тим, що приймали чернечі обітниці. Згідно умов Аахенського статуту, укладеного у 816 р. Амаларіхом із Меца (“*De institutione canonicorum*”), колегіатські К. мали спільне майно і були зобов’язані жити в окремому будинку, до якого не мали права заходити миряни і жінки. К. колегіатських капітул поділялися на старших (*canonici seniores*) – пресвітерів і дияконів, а також на молодших (*canonici minores, juniores, domicellares*). На чолі колегіатських К. був препозит або декан (рідше архідиякон), який керував спільним майном, займався дисциплінарними питаннями і прийомом нових членів. Колегіатські К., на відміну від катедральних, не залежали від єпископату і не брали участі в управлінні дієцезією. Капітул колегіатських К. мав право самостійного визначення власної структури, статуту і створення документів, мав власну печатку. Більшість колегіатських К. користувалися також статутом св. Августина і мали обов’язок носити лише чорні рясні і сутани. Саме тому їх називали “чорними каноніками”. До XVII ст. право висувати кандидатури на посади колегіатських К. мали світські володарі. Папа Климент VII (1523–1534) закріпив за Апостольським Престолом право засновувати нові або розформувати існуючі колегіатські капітули.

Формування катедрального капітулу львівських К. було тривалим процесом, пов’язаним із організацією римо-католицької ієрархії і парафіяльних структур у Східній Галичині. У XIV ст. К. існували при католицькій архієпископській кафедрі у Галичі. Галицькі архієпископи не мали архідияконів і деканів, а лише офіціала для ведення адміністративних справ і нотаріїв для канцелярського діловодства. З 1372 р. галицькі К. почали набувати у приватну власність землі і будинки в межах Львова. Перша письмова згадка про К. у Львові походить з 1377 р. і пов’язана із поступовим процесом перенесення архієпископських катедральних структур із Галича до Львова. Тоді *Владислав Опольський* зобов’язав усіх прелатів, каноніків та інших кліриків, які набували житло і власність у Львові, після завершення будівництва катедрального собору в місті, обов’язково виконувати усі міські повинності, пов’язані із їхньою власністю в межах міста. У 1415 р. К. було поселено у будинку поблизу *костелу Успіння Діви Марії*, який тоді ще продовжував будуватися, але вже був у статусі парафіяльного (фарного). Окрім організації свят і дорадчих засідань із поточних питань, К. збиралися на спільні засідання двічі на рік – в березні і у вересні. Також К. львівської катебри мали спільне харчування (*mensa comunis*). К. опікувалися катедральною школою і організували проповіді, – спочатку німецькою, а від 1415 польською мовами.

Заснування львівського катедрального капітулу відбулося 23.11.1429 р. за ініціативи короля *Владислава Ягайла* і за сприяння першого львівського римо-католицького архієпископа Яна Жешовського. Король, сприяючи заснуванню капітули, зберіг за собою і своїми спадкоємцями можливість впливати на вибір львівського архієпископа. Також для утримання катедральної капітули Владислав Ягайло призначив 100 гривень польських із прибутків, отриманих від дрогобицьких соляних копалень і пізніших королівських фондаций Басівка (1431), Вербіжі і лугів Чарачениця і Млинище коло Львова (1433). Останні у 1464 р. були замінені на село Кагуїв поблизу Вербіжа.

Після смерті Я. Жешовського у 1433 р. К. львівської капітули вперше висунули кандидатуру на вакантну архієпископську катедру Сильвестра із Здіхова. Однак, після наполягання Владислава Ягайла архієпископом було обрано Яна Одровонжа.

Надалі взаємини катедральних К. із окремими призначеними львівськими римо-католицькими архієпископами стали конфліктними через земельну власність, на яку претендували обидві сторони.

К. судилися із львівським архієпископом Я.Одровонжем з приводу власності на млин у *Краківському передмісті* (тепер на його місці буд. №13 по вул. Лемківській) та іншої земельної власності, на яку той претендував. За свою непоступливість 9.02.1448 усі К. львівського катедрального капітулу були відлучені архієпископом від церкви. 20.11 того ж року львівські К. приєдналися до львівських міщан, які теж конфліктували із архієпископом. К. пообіцяли райцям і міщанам, що захищатимуть їхні інтереси і не підуть на примирення із Я.Одровонжем. Обидві сторони конфлікту апелювали до Базельського собору, сесії якого продовжувалися тоді у Флоренції. Архієпископ програв судову справу і нову апеляцію, яка слухалася в Римі, і помер відлученим від церкви 3.11.1450 р.

Після його смерті львівські К. представили на вакантну катедру кандидатуру Францішка з Ожка, але львівським архієпископом став протеже короля Казимира IV і папи Миколая V – Гжегож із Сянока, який керував архідієцезією до 1479 р.

У 1480 р. львівським архієпископом став Ян Вонтробка Стшелєцькій. Його зазіхання на власність львівської капітули призвели до нового судового протистояння. Архієпископ Я.Стшелєцькій відлучив від церкви усю капітулу, а разом з нею і Львів. Проте, відлучені К. апелювали до римської курії і папи Сикста IV і врешті-решт знову виграли судову справу. З розпачу від програшу архієпископ збожеволів і помер, виїхавши до Кракова у 1493 р.

Завдяки королівським і шляхетським донаціям у XV–XVI ст. у власності львівської катедральної капітули було містечко Вербіж і 8 сіл: Кагуїв, Черкаси, Гонятичі, Пікуловичі, Жидатичі, Малечковичі, Годовиця і Кошеїв. Загальний обсяг земельної власності капітули за межами Львова становив 50 ланів. К. катедральної капітули львівської архідієцезії, не зважаючи на священничий сан і теологічний ступінь, міг стати лише шляхтич.

На початку XVI ст. львівська катедральна капітула була вже достатньо заможною і позичала гроші міській владі. У 1507 р. львівський магістрат готувався викупити села *Сихів* і *Зубрю* за 820 гривень у їх попередніх власників. 300 гривень, яких не вистачало до загальної суми львівським *райцям* позичив за умови сплати щорічно 10 гривень відсотків (по 3 1/3 від ста) тодішній катедральний декан Ян Кровицький. Згодом, зібрані кошти цей К.-прелат заповів львівському магістрату на таких умовах: щорічно п'ять гривень виплачувати читцеві богослужіння при катедрі, а також п'ять гривень міському лазняреві, який мав щопонеділка безкоштовно дозволяти використовувати лазню вчителю катедральної школи (схоластику), всім учням цієї школи, шістьом священникам за привілеєм міської ради, і раз на два тижні – всім убогим і жебракам міста, які сповідували католицьку віру.

Львівські К. на львівських передмістях мали право патронату над більшістю *костелів*, які мали статус парафіяльних. Під патронатом львівських К. був дерев'яний костел *Воздвиження Святого Хреста* поблизу *Галицької Брами*. У XVII ст. вони давали на його утримання невелику суму – лише 30 флоринів. У костелах *Святого Марка* і *Віднайдення Святого Хреста* К. відправляв богослужіння кожної п'ятниці та неділі. К. львівської катедральної капітули проводили постійні богослужіння в костелі *св. Станіслава*, згідно угоди між львівським магістратом і капітулою. У 1534 при костелі було утворено окрему костельну препозитуру, із обов'язком для отця-препозита проводити церковні служби для хворих шпиталю, який був при цьому ж костелі. У 1642 – 1784 К. належало право патронату над шпиталем.

У другій половині XVI ст. загальна кількість К. львівської катедральної капітули налічувала 14 осіб – 4-х прелатів і 10 звичайних К. Серед найвідоміших львівських К. того часу був Петро Скарга. 18.10.1592 р. король Сигізмунд III надав *бургомістру* і

райцям Львова право пропонувати кандидата на посаду К. при львівському катедральному костелі.

2.10.1608 р. між львівською катедральною капітулою і провінціалом Ордену Єзуїтів П'єтро Фабріці було підписано угоду про те, що у *єзуїтській колегії* у Львові не навчатимуть граматики. Однак, єзуїтами умови угоди були порушені.

Того ж 1643 р. через “занедбання вживання” К. катедральної капітули втратили право брати третю мірку від млина на Краківському передмісті, яке було надане королем Сигізмундом I у 1512, як компенсацію за нищення татарами майна і земель львівської капітули.

Львівська катедральна капітула володіла Святоянівською *юридикою* на території *Краківського передмістя*, де у 1499 р. король *Ян Ольбрахт* дозволив капітулі викупити землю і двір, які належали до міської юрисдикції. В межах цієї юридики існувало 30 “халуп”. Саме в окремих із них, всупереч міським цеховим статутам і правилам, жили і працювати *партачі*, які займалися золотарством. Вони працювали на замовлення катедральної капітули, а також інших знатних замовників. 26.03.1598 р. майстри львівського цеху золотарів скаржилися на партачів, які працювали у приватних будинках на території Святоянівської юридики львівських К. У межах земель капітули за межами міста було 11 ставків, 6 млинів і 6 корчм. Як інші монастирі в межах міста, капітула активно здійснювала кредитні операції, позичаючи кошти місцевій шляхті і духовенству. У 1643 р. шляхтичеві Олександру Дзедушицькому було надано позику 27000 злотих. Позичені кошти не були повернені вчасно і тому, призначені капітулою, К.П.Марошинський і П.Мілевський, зайняли село Пустомити, що було власністю Олександра. Обидва К. жили у селі один рік доти, поки усю суму боргу було повернено.

У 1667 р. сума утримання львівського К. становила 200 флоринів і була меншою ніж у інших К. у Речі Посполитій. Тому К. активно займалися душпастирською діяльністю за межами міста у сільських і містечкових парафіях Львівської архідієцезії.

У вересні 1704 р. перед початком облоги міста шведами більшість К. залишили Львів і виїхали у села, які були власністю капітули. Після захоплення міста шведським військом, архієпископ Константин Зелінський (1700–1709) і К. катедральної капітули *Томас Юзефович*, який залишився в місті, окремо (від архідієцезії і капітули) сплатили по 2 тис. талярів до загальної суми призначеної шведами контрибуції.

На початку 60-х рр. XVIII ст. львівська катедральна капітула складалася із 22 К.: 7-ми прелатів на чолі із деканом, 9 звичайних К. і 6 почесних. Тогочасна капітула мала у Римі світського покровителя і захисника своїх інтересів – маркграфа Томаса Антіці де Песці. Йому щорічно сплачувалася символічна винагорода у сумі 543 злотих.

Львівський архідієцезіальний синод 20.05 – 22.05.1765 р. прийняв рішення про те, щоб депутат від львівських катедральних К. очолював Малопольський трибунал, сесії якого до 1772 відбувалися у Львові або Любліні. На тому ж синоді було прийняте рішення про заборону усім клірикам (серед них і К.) позичати під проценти гроші світським особам.

У другій половині XVIII ст. у Львові нетривалим виявився період існування колегіатської капітули. *Вацлав-Ієронім Сєраковський* 26.06.1772 р. заснував колегіатську капітулу і віддав у її розпорядження *костел Марії Сніжної*. Створення колегіати відбулося всупереч існуючим статутним нормам у невеликому парафіяльному храмі, який мав цей статус від 26.08.1763 р. Колегіатська капітула спочатку складалася з трьох прелатів: препозита, схоластика і кантора, а також трьох молодших каноніків. 31.07.1776 у цій капітулі було встановлено прелатську посаду канцлера. Препозит львівської колегіати утримувався за рахунок коштів, отриманих від римо-католицької парафії у *Рясному*. Схоластик отримував 20000 злотих польських з маєтку маріампольсь-

кого пробоща Войцеха Білінського, а кантор колегіати отримував 12000 злотих від брухнальського пробоща Мацея Івановського. Право патронату в цій капітулі мала також міська влада Львова.

Завдяки архієпископові В.-І.Сераковському, після 1772 р. К. львівського катедрального капітулу мали у Відні постійного представника для вирішення церковних справ Львівської архидієцезії, бо безпосередні взаємини із римською папською курією були заборонені. У 1778 кількість К. досягла максимальної кількості за увесь час існування цієї структури – 27 осіб (7 прелатів і 20 звичайних К.).

Після смерті архієпископа у 1780 р. через втручання австрійських властей і лояльного до нової влади львівського архієпископа *Фердинанда-Онуфрія Кіцького* у структурі капітули і юридичному становищі львівських К. відбулися важливі зміни. Під час *секуляризаційної реформи* розпорядженням губернатора 29.10.1786 р. колегіату у костелі Марії Сніжної було скасовано і залишено лише парафію, яка налічувала 5363 віруючих. Надалі парафія фінансувалася за рахунок коштів, отриманих містом від володіння селом *Брюховичі*.

3.08.1787 р. 6 посад прелатів було скорочено до 4, а посади архидиякона, канцлера і кантора було скасовано. З 24.08.1787 р. у катедральній капітулі могло бути не більше 8-ми надзвичайних (почесних) К. Першість серед залишених прелатських посад К. стала належати генеральному вікарію і офіціалові, яких К. обирали з-поміж себе.

В період секуляризаційної реформи у Львові катедральні К. намагалися скористатися із перерозподілу земель колишньої церковної власності. У 1786–1788 рр. вони судилися із міською владою за право володіння територією шпиталю Святого Духа, однак програли суд. Того ж року архієпископ Ф.-О.Кіцький реорганізував львівську катедральну капітулу, внаслідок чого було скорочено загальну кількість К. із 22-х осіб до 10-ти. Усіх звільнених К. переводили з львівської капітули до Тарнова, де на той час було утворено єпископію. Однак частина К. через власний похилий вік невдовзі померла, а частина проігнорувала переведення на нове місце.

Австрійський імператор *Йосиф II* 6.11.1789 р. своїм привілеєм надав львівському магістрату і приватним опікунам катедрального собору право номінації п'яти К. Здійснювати вибір К. магістрат мав із числа трьох кандидатур, поданих архієпископським ординарієм. Однак, стосовно вибору усіх 10-ти К. львівської капітули саме імператору належало виключне право їхньої остаточного затвердження. Затвердження катедральних К. австрійськими імператорами тривали до 1855 р.

Згідно імператорського декрету від 22.10.1783 р. було скасовано обов'язкову вимогу шляхетського походження і академічних ступенів для усіх претендентів на посади К. у капітулі. Натомість обов'язковим для майбутніх К., а особливо тих, які претендували на вчительські посади, ставав десятирічний термін попереднього священничого служіння. У 1809 р. серед 10 К. лише 5 мали докторські ступені з теології, канонічного права і філософії.

Усі К. перетворювалися на державних службовців із визначеною державною платнею. Генеральний вікарій львівського катедрального капітулу отримував 3000 флоринів, прелати – 1200, звичайні К. – 1000 флоринів щорічно.

З огляду на інфляцію, яка почалася в Австрійській імперії через війни проти наполеонівської Франції, у 1801 генеральному вікарію виплачувалося 3000, прелатам – 2000, а К. – 1500 флоринів щорічно.

З 13.12.1794 р. і 6.01.1795 р. львівські К. були зобов'язані сплачувати державні податки за свої приватні будинки в межах міста, а загалом капітула платила до державної скарбниці 692 флорини за володіння селами.

Від часу заснування і аж до кінця XVIII ст. невирішеним було питання про організацію окремого капітульного архіву. Згідно інвентарного опису здійсненого Юзе-

фом Бнінським у 1793 р. у власності катедральної капітули було 300 пергаментних грамот XV–XVI ст., а також акти капітули з 1511–1714 і 1727–1792 рр., акти архієпископських візитацій 1701, 1722, 1734, 1737–1758 рр., інвентарні описи львівського катедрального собору 1756, 1778, 1786 рр.

Станом на 1859 р. у львівській катедральній капітулі було чотири прелати (пробощ, декан, кустош і схоластик) 6 звичайних каноніків і 8 почесних. Пробощ папською буллою від 3.09.1840 р., а декан буллою від 27.06.1856 р. мали право використовувати знаки єпископської влади – патерицю і аметистовий перстень.

Від 1944 р. посада К. у Львові перетворилася на почесний титул у нечисленній групі польського духовенства.

Папа Пій VI 6.08.1966 р. буллою “*Sancta Ecclesia*” адміністративно скасував усі катедральні і колегіатські капітули, а замість них запроваджено колегії консультантів, які складаються із 12-ти священників.

У Львові на пошану К. і катедральної капітули від 1795 р. існували: вулиця Капітульна (*Domkapitelgasse*), яка згодом стала складовою частиною площі Катедральної *Domkapitelplatz*), а також від 1767 р. вулиця Канонічна (“*Kanonicza*”), як частина вулиці Староєврейської.

Про історію львівського катедрального капітулу уже в XVII ст. писали Якуб Скробішевський “Життя галицьких і львівських архієпископів” (*Vitae archiepiscoporum haliciensium et leopoliensium, 1628*), Томас Юзефович “Хроніка міста Львова від 1634 року до 1690 історію давньої Червоної Русі і історію Львівського архієпископства у тій епоці” (*Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca w ogólnosci dzieje dawniej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historia Arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce*”, 1854) та Крістіан-Готліб Фрізе “Львівська митрополія” (*La Metropolitaine de Leopold, 1758*). Частину документів катедральної капітули опубліковано С.Зайончковським “Архів латинської капітули у Львові” (*Archivum kapituły łacińskiej we Lwowie, 1923*), В.Рольним “Найдавніші акти львівської львівської консисторії” (*Acta officii consistorialis leopoliensis antiquissima, 1927–1930. T.1–2*) і Т.Длугошем “Реляції львівських архієпископів 1595 – 1794” (*Relacje arcybiskupów lwowskich 1595–1794, 1937*). Діяльність К. катедрального капітулу висвітлюється у працях польських дослідників: Ю.Скочека “Історія львівської катедральної школи” (“*Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej, 1929*”), С.Шурека “Львівська капітула у 1723 – 1763 роках” (*Kapituła lwowska w latach 1723 – 1763, 1930*), К.Пйонтковського “П’ятсотлітня річниця заснування львівської митрополічної капітули латинського обряду (23.XI.1429–23.XI.1929)” (*Pięćsetna rocznica założenia kapituły metropolitalnej lwowskiej obrządku łacińskiego (23.XI.1429–23.XI.1929), 1930*), Ю.Крентоша “Організація Львівської архідієцезії латинського обряду від XV ст. до 1772 р.” (*Organizacja Archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku, 1986*).

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XV–XVII ст.

Формування католицьких церковних структур у першій половині XV ст.
Станом на 1401 р. юрисдикція Католицької Церкви охоплювала галицькі землі Польського королівства, а також волинські та подільські – Великого Князівства Литовського. Формально цей стан затвердив папа Григорій XI у булі *Debitum pastoralis officii* (Обов’язок пастирського служіння) 13 лютого 1375 р. Згідно цього документу, католицькі дієцезії створювалися там, де вже існували православні єпископства. Отож католицькі єпископські кафедри були організовані у Галичі (з 1375 р. у статусі архідієцезії) Кам’янці Подільському (1385) і в Києві (приблизно в 1400). Католицькі єпископські кафедри у Перемишлі (1358), Холмі (1359), Володимирі Волинському (1358) буллою також були узаконені. Галицькому латинському архієпископу було

підпорядковане єпископство в Сереті (Молдавське князівство). Таким чином, з огляду на територію адміністративного підпорядкування католицька Церква в українських землях була однією із найбільших у тогочасній Європі.

У 1414 р. з Галича католицька архієпископська кафедра була адміністративно перенесена до Львова. Таке рішення оголосив буллою від 28 серпня 1412 р. тодішній папа Іоанн XXIII на прохання короля Владислава II Ягайла. Цей документ лише узаконив реально існуючий стан справ, адже галицькі латинські архієпископи постійно перебували саме у Львові, а до далекого від польських земель Галича приїздили дуже рідко. До 1539 р. саме на користь Львівських католицьких архієпископів мали обов'язок сплачувати десятину і відробляти панщизняні повинності православні селяни, які жили на землях архидієцезії.

Через невелику кількість католиків і новонавернених, католицька парафіяльна мережа у галицьких землях поширювалася дуже повільно. Зазвичай, плебанії формувалися лише у містах, де під захистом укріплень компактно проживали прибулі переселенці різного соціального статусу з німецьких, польських, угорських та чеських земель. Так, у Львівській землі, за підрахунками Тадеуша Трайдоса, до 1387 р. за межами Львова було 5 плебаній, 4 із них – у містах. До 1434 р. було організовано ще 17 плебаній. Із них 9 було засновано королем Владиславом Ягайлом, 2 – Львівським архієпископом Якубом Стрепою, 11 з ініціативи польської шляхти. У галицькій сільській місцевості у XV–пер. пол. XVI ст. католицький парафіяльний храм був рідкісним явищем. Парафіяльного костелу до 1595 р. не було навіть у Дунаєві – містечку, де була одна із найбільших резиденцій львівських католицьких архієпископів. Лише у листопаді 1429 р. у Львові при архієпископі Яні Жешовському було організовано метрополійну капітулу.

Процес формування католицької парафіяльної мережі в Галичині наштовхувався на пасивну протидію і конкуренцію з боку католицьких чернечих орденів – Домініканського та Францисканського. Не зважаючи на майже півстолітнє перебування галицьких земель у складі Польського королівства, монастирі цих орденів на цих територіях сформувалися також переважно у містах. Оскільки землі Галичини були інкорпоровані до складу Польської корони, під загрозою опинилася легітимність усіх місіонерських привілеїв, якими користувалися домініканські і францисканські ченці від XIII ст., діючи на той час у “землях невірних”. Значні конфесійні зміни в Галичині у XIV–XV ст. відбувалися повільно. Тому це давало змогу домініканцям і францисканцям не поступатися своїми інтересами парафіяльному кліру і самочинно продовжувати легітимність своїх місіонерських привілеїв, і засновувати власні плебанії, фінансово незалежні від архидієцезії. Тривалий час керівництво цих Орденів розцінювало усі землі колишньої Київської Русі (навіть інкорпоровані до Польського чи Угорського королівств), як далеку периферію для дисциплінарних заслань своїх ченців або й навіть “землі невірних”. Тому тривалий час монастирі в Галичині, Волині та Поділлі адміністративно не включалися до складу існуючих орденських провінцій. Лише у 1430 р. францисканські монастирі окремого Руського вікаріату було приєднано до Богемсько-Польської провінції Францисканського ордену, а домініканські монастирі Галичини у 1458 р. – до Польської провінції Домініканського ордену.

Загалом, кількість католицького парафіяльного кліру, ченців та місіонерів у землях Галичини перевищувала реальну потребу в них. Тому час від часу, між представниками католицького єпископату, ченцями і представниками місцевих властей виникало відкрите протистояння через права власності на землю, нерухомість або прибутки від богослужінь. Показовим прикладом одного із таких конфліктів були судові спори між львівськими католицькими архієпископами, духовенством і міською владою Львова. Загалом, лише у 1404–1412 рр. місто витратило на судові майнові

спори із різними церковними інстанціями 800 золотих і 70 коп грошів. Згодом, млин львівського католицького капітулу та інша власність цієї церковної структури став предметом конфлікту між місцевими каноніками та львівським католицьким архієпископом Яном Одровонжем (1436–1450). Архієпископ намагався відібрати від капітулу млин і три села, якими володіла ця церковна структура. Каноніки у конфлікті проти архієпископа підтримали львівську міську раду. Міські райці разом із місцевою шляхтою організували конфедерацію проти рідного брата архієпископа – львівського старости Анджея Одровонжа, який відверто на шкоду місту зловживав владою, встановлюючи свавільні мита і грошові побори з міщан. Судова справа між львівськими прелатами і міською владою вийшла навіть на міжнародний рівень і розглядалася під час Базельського собору (1431–1449). У 1439 р. із Базеля слухання справи було перенесене до Флоренції, де на той час відбувалися засідання собору. Обидві сторони конфлікту наполегливо продовжували апелювати до авторитету собору. Спеціальна судова комісія визнала правоту львівського капітулу. Проте, архієпископ 9 лютого 1448 р. відлучив від церкви не лише юридично підлеглий йому капітул, а також і місто Львів. Однак, львівські каноніки таки домоглися вирішення справи на свою користь. Архієпископ Я.Одровонж помер відлученим від церкви 3 вересня 1450 р., а того ж року церковне відлучення з міста було зняте.

У волинських землях Великого Князівства Литовського у XV ст. через небезпеку татарських нападів кількість місцевих католиків також була невеликою. До 1428 р. Володимир-Волинський (латиною *Vladimiria* або *Lodomeria*) був першою католицькою єпископською кафедрою на Волині. Територія цієї дієцезії охоплювала усю Волинь, південну і центральну частину Підляшшя, Південне, Середнє і Західне Полісся. Церковна політика Вітовта полягала в незалеженні католицької церкви своєї держави від впливів єпископату Польського королівства. Він особисто призначив на єпископську кафедру домініканця Грегора з Бучкова (1400–1425). Останній з відома князя і ціною конфлікту із львівськими архієпископами приєднав до своєї юрисдикції м. Белз і п'ять сіл Холмської дієцезії. Наступник Грегора, єпископ Анджей Сплавський у 1427 приєднав до Волинської дієцезії території Брацлавщини та Східне Поділля.

У 1428 р. князь Вітовт переніс адміністративний центр дієцезії до Луцька. У володіння Луцькій дієцезії князем було подаровано 9 сіл і чотири млини. Станом на 1500 р. дієцезія налічувала 150 плебаній, основна частина яких була зосереджена на території Підляшшя. Кам'яні костели і католицькі монастирі були лише у Луцьку. На решті територій дієцезії типовим було спорудження дерев'яних храмів.

Під час війни Свирдригайла проти великого князя Сигізмунда у 1431–1435 рр. усі волинські католицькі храми та монастирі було знищено і навіть вигнано Луцького єпископа. Тому до 1459 р. Луцька дієцезія існувала лише титулярно.

Єпископи Кам'янецької дієцезії у другій половині XIV–XV ст. належали до Домініканського ордену, а сама дієцезія мала статус суфраганії Львівської архідієцезії. Кам'янецькі єпископи володіли двома містами, одним замком і 25-ма селами. Однак, через часті татарські напади на ці землі та польсько-литовські збройні конфлікти, тут за межами укріплених міст-фортець діяло лише сільських 10 плебаній. Від 1434 р., коли Поділля було включене до складу Польського королівства, мережа католицьких парафіяльних храмів розбудовується завдяки патронату польської шляхти, котра активно колонізовувана подільські землі. Кам'янецькі єпископи завдяки певній політичній стабілізації лише від другої половини XV ст. отримали можливість відбудувати зруйновані попередніми війнами костели і монастирі. Маючи статус королівських радників (згодом, сенаторів) ці прелати часто перебували за межами своєї дієцезії, займаючись державними справами.

Становище Католицької Церкви на території Києва і Київської землі також було політично і матеріально нестабільним. Хоча від 1321 р. єпископи Київської дієцезії постійно перебували у Києві, лише у 1411 р. за часів єпископа-домініканця Міхала Трестки у Києві на Подолі поблизу Житнього Ринку було збудовано дерев'яний костел. Дієцезія, володіючи м. Фастовом, селом Черногородкою, землями над р. Рось і околицями Остра була бідною. Станом на 1500 р. у цій дієцезії все ще не було жодної плебанії.

Потреба спільної боротьби проти татарських нападів поступово нівелювала міжцерковні протиріччя і унеможливлювала відкрите протистояння представників різних християнських конфесій. Тому звичайним явищем на території Волині та Поділля був фінансовий та матеріальний патронат не лише католицької, але і православної шляхти та магнатів стосовно монастирів і храмів “латинників”.

Таким чином, до початку XVI ст. в українських землях Польського королівства та Великого Князівства Литовського було структуровано Львівську римо-католицьку архидієцезію (із підпорядкованими їй Холмською та Перемиською дієцезіями), а також Луцьку, Кам'янецьку і Київську дієцезії. Станом на початок XVI ст. на території усіх згаданих церковних адміністративних утворень діяло 476 плебаній (із 3938 від загальної кількості в межах земель Польської Корони і Великого Князівства Литовського). Якщо у Великому Князівстві Литовському політичні і соціально-економічні позиції Православної Церкви були впливовими, то у галицьких та подільських землях Польського королівства від початку XV ст. домінувала Католицька Церква. Католицький парафіяльний клір і чернецтво, на відміну від православних, були цілком звільнені від державного і місцевого оподаткування, отримували від світської влади нові привілеї на отримання земель та нерухомості. Католицький єпископат, на відміну від православного, мав представництво у сеймі. Проте, назагал, політика польських королів і великих князів стосовно православних відзначалася віротерпимістю.

У російській дореволюційній, радянській та сучасній російській історіографії у XIX–XXI ст. виплекався політичний міф про “католицький наступ на Схід”. Проте, масоване поширення церковних і монастирських структур в руських (українських) землях ніколи не було справою усієї католицької Європи. Гостра церковно-політична боротьба, яка точилася у державах Західної та Центральної Європи у XIV–XV ст. (Авіньйонський полон папства 1309–1377 рр., Велика Схизма 1378–1417 рр., Базельський і Ферраро-Флорентійський собори) перетворила римських пап на звичайних італійських правителів, маловпливових за межами Італії із суто символічною духовною владою. Натомість реальний вплив на церковні справи у Східній Європі здобули національні держави – Польське, Угорське та Чеське королівства, із підконтрольним їм інтересам єпископатом. Отже, справа поширення католицької віри в українських землях від другої чверті XV ст. була монопольною справою саме польських церковних ієрархів, від якої протягом двох попередніх століть було успішно усунуто німецьких та угорських кліриків і місіонерів. У XV ст. завдяки поступовій польській економічній колонізації українських земель і формуванню компактних поселень різноетнічних переселенців-католиків, єпископат цієї конфесії перестав бути титулярним. Не зважаючи на цілковиту підтримку королівською та великокнязівською владами, у більшості українських земель бідні католицькі монастирі та костели співіснували поряд із багатими православними церквами і монастирями.

Спроби унії церков на соборах XV ст. Не зважаючи на церковно-політичні конфлікти від 1054 р. і догматичні розбіжності, між Православною та Католицькою Церквами робилися взаємні спроби міжцерковного примирення і пошуку компромісу. Одним із виявів такого компромісу була ідея об'єднання церков (унії). Ідея набувала особливої актуальності в період активізації наступу Османської імперії на Європу, зокрема на Візантію. Зазвичай, у переговорах між грецькими і західноєвропейсь-

кими церковними можновладцями київські православні митрополити добровільно брали на себе роль дипломатичних посередників. Саме грецьке або південнослов'янське походження митрополитів, ймовірно, було своєрідним поштовхом до такої діяльності.

Київський митрополит Григорій Цамблак брав участь у роботі Констанцького Собору (1414–1418). Тоді він звернувся до папи Мартина V з пропозицією скликати окремих Собор для укладення унії між Римом і Східними Церквами. Однак, папа лише через три роки зумів добратися до Риму і не мав змоги для скликання подібного собору.

Друга нагода для цього з'явилася під час Вселенського Собору у Феррарі та Флоренції (1437–1439). Визначну роль тоді відіграв київський митрополит Ісидор (грек за походженням), який був одним із головних авторів підписаного міжцерковного поєднання. **5 липня 1439 р.** усі грецькі церковні ієрархи (окрім митрополитів Ефеського і Ставрополійського) затвердили акт унії. Ісидор підписував цей акт у статусі “митрополита Київського і всієї Русі”. Тоді ж митрополита прийняли до колегії кардиналів, а папа Євгеній IV призначив його своїм легатом для Польщі, Литви і балтійських земель. Однак, незважаючи на всі потуги Ісидора, провести в життя акт унії не вдалося. В Москві його не визнали і змусили покинути єпархію.

Польський король Владислав III у 1443 р. оприлюднив привілей про зрівняння православного кліру в правах із католицькою ієрархією. Хоча цей документ було підтверджено у 1504 р. королем Олександром I і у 1543 р. Сигізмундом I, у повсякденному житті привілей залишався лише декларацією.

Отже, ідея унійного поєднання християнських церков на загальноєвропейському рівні ще до розгрому Візантійської імперії у 1453 р., була відкинута через незацікавленість у її здійсненні переважної більшості грецьких церковних ієрархів. Посередницькі дипломатичні місії київських митрополитів зазнали невдачі, а ідея поєднання церков була відкладена на невизначений час.

Поширення протестантизму і діяльність Ордену єзуїтів в українських землях Речі Посполитої. Від першої половини XVI ст. Польське королівство на відміну від своїх західних католицьких сусідів – Франції і держав Священної Римської імперії, які активно вели релігійні війни проти іновірців-протестантів, було прикладом конфесійної толерантності. Тут не було діючих інквізиційних трибуналів, а діючі під контролем місцевого єпископату виконували свої обов'язки формально, – час від часу конфісковуючи заборонену літературу. Так само толерантною була церковна політика правителів Великого Князівства Литовського.

Політика віротерпимості і толерантності сприяла поширенню різних течій протестантизму – кальвінізму, лютеранства, антитринітаризму та соцініанства. У середині 60-х рр. XVI ст. до різних течій протестантизму належала шоста частина магнатурії Польському королівстві та Литві.

В межах українських земель Речі Посполитої Єзуїтські колегії діяли у Ярославі, Любліні, Несвіжі, Львові, Перемишлі, Кременці, Кам'янці-Подільському, Вінниці, Фастові, Новгороді-Сіверському та Острозі. Хоча педагогічна система Ордену передбачала навчання у колегіумах представників усіх станів, перевага надавалася саме молодим шляхтичам. Навчальний процес у колегіумах передбачав вивчення граматики і синтаксису латинської мови, поезики, риторики, математики, фізики і теології. Окрім викладання курсів, у колегіумах передбачалася організація дискусій та полеміка на будь-яку політичну чи теологічну тематику, а також підготовка театральних вистав. До навчання у колегіумі зазвичай допускалися і представники інших конфесій, зокрема і православні. Серед найвідоміших вихованців колегій єзуїтів були у різний час гетьмани Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький і Пилип Орлик, магнат Єремія Вишневецький, Лазар Баранович, Симеон Полоцький мандрівник Ми-

кола Григорович-Барський, київський митрополит Феофан Прокопович. Зазвичай, випускники єзуїтських колегіумів, роблячи далі світську чи церковну кар'єру, ставали фанатично відданими Католицькій Церкві і зверхньо-поблажливим стосовно іновірців. Посилювало позиції Ордену і те, що його лави поповнювалися зазвичай ченцями місцевого походження. До початку XVII ст. переважна більшість магнатів і шляхти під впливом проповідей єзуїтів зреклися протестантизму і знову прийняли католицьку віру

Якщо до появи єзуїтів типовими були конфлікти і протистояння між більшістю представників католицького єпископату і чернечими орденами, то після появи цього Ордену в Речі Посполитій Католицька Церква консолідується. Конфлікти у середовищі католицького кліру стали радше окремими прикрими винятками. Консолідація відбувалася також і за рахунок чіткого визначення ідейних супротивників – Православної Церкви та протестантів. Те, що православні та протестанти загалом ідеологічно ворогували між собою, лише полегшувало єзуїтам боротьбу проти обох супротивників.

Таким чином, діяльність єзуїтів консолідувала політичне становище і духовне життя Католицької Церкви у всіх землях Речі Посполитої, і стимулювала процес формування нових католицьких монастирів.

Берестейська унія 1596 р. і протистояння конфесій у XVII ст. У період нового посилення у Речі Посполитій політичних та духовних позицій Католицької Церкви, Православна Церква переживала занепад. Підлеглий статус Православної церкви породжував у суспільстві, в першу чергу серед еліти, ставлення до неї як до неprestижної – “хлопської”. У 1610 р. у своєму “Треносі” Мелетій Смотрицький нараховував 43 роди православних магнатів і шляхти, які добровільно перейшли у католицьку віру.

Православна Церква без державної підтримки культурно зубожіла, поступаючись Католицькій за рівнем освіти духовенства. Тогочасна православна література обмежувалася лише богослужбними книжками. Тому, ті, хто прагнув здобути вищу освіту, зверталися до латинських книжок і переходили в католицизм (назавжди чи тимчасово). З 1534 р. у Православній Церкві в межах Польського королівства почався санкціонований державною владою продаж церковних посад (симонія). Ієрархи Православної Церкви рішуче прагнули унезалежити себе від впливу Константинопольського патріархату, а також від контролю з боку міщанських церковних братств, які традиційно підтримувалися патріархами. Як і раніше, еліта православного духовенства прагнула домогтися від королівської влади рівноправності із католицьким єпископатом Речі Посполитої.

Ініціатива унії походила, в першу чергу, саме від православних церковних ієрархів. У 1594 р. у торчинській резиденції Луцького католицького єпископа Бернарда Мацейовського православні єпископи написали офіційного листа до папи Климента VIII із проханням прийняти їх під його верховну владу. У лютому 1595 р. розпочалися переговори з королем Сигізмундом III та канцлером Яном Замойським. У червні 1595 р. відбувся з'їзд єпископів у Бересті, на якому 12 червня було прийнято документ про умови унії. Проти цього виступив найбільший український магнат князь Василь-Костянтин Острозький, який змусив перемиського єпископа Михайла Копистенського та львівського єпископа Гедеона Балабана відкликати свої підписи. Але король видав універсал, у якому сповіщав про перехід православної церкви до унії і луцький єпископ Кирило Терлецький та володимирський єпископ Іпатій Потій вирушили до Риму, де від імені православного єпископату представили 23 грудня 1595 р. 33 статті Унії, укладені на підставі Ферраро-Флорентійської унії на умовах збереження східного обряду, визнання главенства Апостольського Престолу, католицької редакції Символу Віри та догмату чистилища, які були визнані Римом.

9 жовтня 1596 р. король Сигізмунд III та митрополит Михайло Рогоза скликали Собор у Бересті (тепер Брест, Республіка Беларусь) в церкві св. Миколая для офіційного проголошення унії. Католицьку церкву представляв львівський архієпископ Ян Дмитро Солюковський. 15 грудня 1596 р. рішення про унію було закріплене ухвалою собору. Двох єпископів (М.Копистенського та Г.Балабана) було відлучено від церкви, а представника Константинопольського патріархату, куди входила Київська митрополія, протосинкела Никифора польська влада заарештувала. Відразу ж після відкриття Собор розколовся на дві частини. Друга частина, яка не підтримала унії, очолили протосинкел Никифор та князь В.-К.Острозький. Православний собор, переважну більшість якого склали миряни, не визнав рішення про унію.

У грудні 1596 р. королівським універсалом було визнано усі рішення унійного собору в Бересті. Сейм у наступному 1597 р. також визнав акт церковної унії. Натомість, представники Православної Церкви, нез'єднані з Римом, фактично ставилися поза законом.

Після Берестейської унії 1596 р., за влучним зауваженням сучасника, виникла “церква без пастви” і “паства без церкви”. Унія була вигідна невеликій частині вищого православного духовенства, що підтримувала загальні напрями церковної політики Речі Посполитої, але не хотіла поступатись тими перевагами, які надавало проповідання православ'я та духовний сан у цій Церкві. Більшість же сільського населення, далека від релігійної політики, не прийняла унію і продовжувала сповідувати православ'я. Отже, відбувся розкол не тільки серед духовенства, але й соціальний розкол. На боці православ'я також залишилася переважна більшість монастирів. У той же час унію підтримували лише три монастирі – Лавришківський, Мінський та Брацлавський (усі на території білоруських земель). Розгорнулася активна полеміка між православними та уніатами, яку підтримував і спонсорував князь В.-К.Острозький.

Луцька, Володимирівська, Холмська, Турово-Пінська, Брестська та Київська православні єпархії прийняли унію. На їх територіях розгорнулася взаємна боротьба уніатів і православних – перерозподіл церковних земель та майна, заміна православних священників у поселеннях на уніатських, побиття священників і ченців. Усі ці дії або підтримувалися представниками місцевої влади або відбувалися за цілковитого їх невтручання, що додатково загострювало перебіг конфліктів на місцевому рівні.

Ієрархи Католицької Церкви Речі Посполитої і Апостольський Престол розцінювали цю унію не як об'єднання двох рівноправних Церков, а як “примирення і навернення руських єпископів до Католицької Церкви” після “засудження й відкинення ересей, помилок і схизм”. Київська митрополія у тодішніх політичних планах Риму не трактувалася як помісна Церква, а тільки як сукупність окремих єпископів та вірних, приєднаних до Римської Церкви. При цьому визнавався їхній привілей на дотримання своїх канонічно-правових та літургійних традицій.

Щодо духовних осіб і храмів Уніатської Церкви у документах Речі Посполитої вживалася принизлива термінологія (замість *episcopus – vladicae*, замість *parochus – paropaes*, замість *ecclesia – synagoga* тощо). Укладення унії не розв'язало проблеми рівноправності католицького та унійного кліру. Унійний єпископат не отримав права представництва сенаті Речі Посполитої, попри королівські обіцянки та інші домовленості (таке рішення Варшавський сейм прийняв лише у 1793 р., коли фактично Польсько-Литовської держави вже не існувало). Справжнє визнання прав унійного кліру відбулося вже в Австрійській імперії.

Проти унії виступило запорозьке козацтво, гетьман якого Петро Конашевич-Сагайдачний добився відновлення православної ієрархії 16 жовтня 1620 р. єрусалимським патріархом Теофаном. Також проти унії виступили церковні братства міщан. Це за-

гострило міжконфесійну боротьбу, кульмінацією якої стало вбивство полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича.

Саме в першій половині XVII ст. (до 1648 р.) в межах українських земель Речі Посполитої Католицька Церква досягла максимальної межі поширення своїх дієцезіальних, монастирських і місійних структур, охоплюючи території Правобережної і Лівобережної України. Однак, від періоду Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького усі ці структури на Лівобережних територіях було цілком втрачено. На територіях, охоплених бойовими діями і повстаннями приналежність до Католицької чи Уніатської церкви розцінювалися відверто вороже і типовим явищем стали вбивства через конфесійну приналежність або добровільне чи примусове перехрещення у православну віру.

У період підписання восени 1658 р. Гадяцької угоди між Україною і Річчю Посполитою, крім створення “Великого Князівства Руського”, у тексті документу передбачалося скасування унії і надання православному єпископату рівних прав із католицьким. Також в угоді передбачалося право відкриття нового університету в Києві або Львові. Проте, швидка зміна військово-політичної ситуації і втрата влади гетьманом Іваном Виговським призвела до того, що Гадяцькі домовленості було зведено нанівець. Проте, правом на відкриття університету скористалися львівські єзуїти, які в 1661 р. отримали від короля Яна-Казимира право надати своїй колегії університетський статус, що проіснував до 1773 р.

Московський патріархат дедалі активніше починає втручатися у справи Православної Церкви на території Речі Посполитої. Православне духовенство Лівобережжя та Київщини заради збереження своїх станових привілеїв, прагнуло відокремитися від Константинопольського патріархату і підтримувало церковно-політичні інтереси Московського царства.

Андрусівський мир 1667 р. (згодом і “Вічний мир” 1686 р.) узаконили за Католицькою Церквою усю територію Правобережної України, окрім Києва і частини Київщини. Згідно умов Статті 9-ї “Вічного миру” уряд Речі Посполитої погоджувався на підпорядкування усіх існуючих православних єпархій на своїй території саме Київській митрополії, яка на той час підпорядковувалася уже Московському патріархату. Таким чином Річ Посполита визнала акт злуки українського і російського православ'я під зверхністю Москви. Саме приєднання Київської митрополії до Московського патріархату із наступною ліквідацією останнього привело до переходу в унію Перемиської (1692), Львівської (1700), Луцької (1702) православних єпархій, а у 1721 р. на Замойському Синоді – всієї Правобережної України та Білорусії.

У 1646 р. на Закарпатті була проголошена Ужгородська унія, яку 1721 р. визнали всі території (останньою перейшла жупа Мараморош).

Більш успішною хоча і дещо довготривалою для Католицької Церкви в українських землях була справа унійного поєднання із Вірменською Григоріанською Церквою. У 1630 р. Львівський вірменський єпископ Миколай Торосович у львівському костелі монастиря кармелітів босих прийняв католицьке сповідання віри перед Львівським архієпископом Яном Прухніцьким. Хоча вірменська громада Львова (найбільш чисельна в українських землях) навіть із застосуванням зброї протестувала проти унії із Католицькою Церквою, королівська і місцева влади були цілком на боці єпископа. У 1635 р. вірменський єпископ поїхав до Рима, де був висвячений папою у сан архієпископа. Духовні повноваження М.Торосовича окрім земель Речі Посполитої поширювалися також на території Волощини та Молдавії. Остаточно вірменська громада у Галичині прийняла унію із Католицькою церквою за часів архієпископа Вартана Гунаяна (1686–1715). Загалом, Вірменська Львівська архідієцезія налічувала лише 17 парафій і декілька тисяч віруючих. Поступово вірменський обряд було латинізовано,

що призвело до полонізації вірменської громади та її цілковитої асиміляції до початку XIX ст.

У другій половині XVII ст. Католицька Церква на території Правобережної України підпорядковувалися безпосередньо папській курії і була цілком незалежною від держави. З існуючих Львівської архидієцезії, Луцької, Київської та Кам'янець-Подільської дієцезій через бойові дії і повстання мережа плебаній не була сталою, через руйнування храмів. Влада більшості католицьких єпископів (окрім львівського архієпископа) знову стала титулярною і символічною. Наприклад, єпископ Київський, постійно перебуваючи у Любліні, титулував себе як "єпископ Київський і Чернігівський", хоча його влада на ці міста уже не поширювалася. Кам'янецький єпископ, побоюючись бути убитим турками чи козаками мав своєю резиденцією добре укріплений Чорнокозинський монастир.

Отже, з огляду на ескалацію українсько-польських збройних конфліктів у XVII ст., для переважної більшості православного населення українських земель Католицька Церква та її структури розцінювалися як представники чужої польської влади. Попри однакове принижене становище стосовно Римо-Католицької, і Православна і Уніатська Церкви перебували у гострому конфлікті між собою і який дедалі більше загострювався.

Джерела: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и зданные Археографическою комиссиею: В 15 т. – Санкт-Петербург, 1863–1892. – Т.10; Жерела до історії України-Руси: В 11-ти томах. – Львів, 1895–1924. т. IV–VI, 1898–1902–1913: Ватиканські матеріали до історії України, Донесення римських нунціїв про Україну 1648–1657; *Зиморович Бартоломей*. Потрійний Львів. Leopoldis triplex. – Львів, 2002; *Самійло Величко*. Літопис. – Київ, 1991. – Т.1–2; Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (далі – AGZ). – Т.1–24 / Pod red. B.Tatomira, X.Liskiego, A.Prochaski. – Lwów, 1868–1931; *Długosz Jan*. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego. – Kraków, 1868–1869. – Т.4–5; Dokumenta Pontificorum Romanorum historiam Ucrainae illustranta (1075–1953) Vol.1–2 / Collegit A.Welykyj. – Roma, 1953. – Vol.1: 1075–1700; *Józefowicz J.T.* Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690 obejmująca dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historię arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce / Tłum. M.Piwocki. – Lwów, 1854. Vetera monumenta Historiae Poloniae et Ducatum Lithuaniae genitivque finitimum illustrantia / Coll. opera A.Theiner. – Roma, 1859–1861. – Т.1–2.

Література: Антонович В. Розвідки про церковні відносини на Україні XVI–XVIII ст. – Львів, 1900; *Грушевський М.* Історія України-Руси. В 10 т. 11-ти книгах. – Київ, 1994. – Т.5–6; *Гудзяк Б.* Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. – Львів, 2000; *Крижанівський В., Плохій С., Ульяновський В.* Історія церкви і релігійної думки в Україні. – В 3 т. – Київ, 1994. – Т.2; *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. – Львів, 2006; *Огієнко І.* Історія українського друкарства. – Київ, 1994; *Шевченко Т.* Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI–середини XVII ст. – Львів, 2005; *Abraham W.* Powstanie organizacji kościoła katolickiego na Rusi. – Lwów, 1904; *Idem*. Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie. – Lwów, 1909; *Idem*. Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim// Księga pamiątkowa k uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego prez króla Jana Kazimierza. – Kraków, 1911; *Barącz S.* Rys dziejów zakonu Kaznodziejskiego w Polsce. – Lwów: Ossolineum, 1861; *Krętosz J.* Organizacja archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986;

Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1983.

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ – одна із найдавніших кафедр Львівського університету, структурна частина філос. ф-ту в 1784–1920 рр. Тривалий час кафедра загальної історії була єдиною кафедрою історичного профілю в університеті. У 1784 р. кафедру очолив віденський професор *Людвіг Едвард Ценмарк*. Він читав латинською та німецькою мовами лекційні курси із загальної історії, згідно схваленого цензурою трьохтомного підручника професора каролінського колегіуму в Брауншвайгу Юліуса Августа Ремера “*Handbuch der allgemeinen Geschichte*” (Відень, 1786). Крім того, для студентів першого року філософії австрійські власті дозволили професору використовувати власний підручник з допоміжних історичних дисциплін “*Leitfaden der Vorlesungen über die historischen Wissenschaften*” (Львів, 1796).

Після виходу Л.Ценмарка на пенсію його наступником на кафедрі загальної історії з 18.06.1811 р. став професор *Йозеф Маус*.

Новий план студій на філософському факультеті, введений у 1825/1826 н.р., відводив для історії та допоміжних історичних дисциплін місце у групі “необов’язкових або вільних наук”. У 1825–1848 рр. обов’язковим підручником з загальної історії по кафедрі була праця професора Якоба Бранда “*Allgemeine Weltgeschichte*” (Вієн, 1825). У процесі вивчення курсу австрійської історії обов’язковим був розгляд генеалогії австрійських дворянських родів, вивчення змісту найважливіших державних документів та історії окремих провінцій Австрійської імперії.

Внаслідок революційних подій з 2.11.1848 до 18.01.1850 у Львівському університеті лекційних занять з історії не було. Відбувались лише іспити, які безкоштовно проводив професор-емерит *Й.Маус*.

Наступні десять років (1850–1860) історію викладав колишній ад’юнкт філософського факультету Львівського університету, професор історії та філології Чернівецького університету *Антоній Вахольз*.

У зимовому семестрі 1852 р. в навчальній програмі кафедри вперше з’явилися “практичні заняття для кандидатів на вчителів історії”, які відбувалися двічі на тиждень під керівництвом *А.Вахольза* в історичному відділі історично-філологічного семінару кафедри. Після звільнення за антипольські настрої наступника *А.Вахольза* – професора загальної історії сходознавця *Готфріда Мууса* (1859–1861) два роки (1861–1862) у Львівському університеті взагалі не було професора історії і кафедра загальної історії була вакантною.

26.06.1863 наказом Міністерства освіти професором кафедри загальної історії було призначено *Генріха Зайсберга*. У 1863–1871 він був заступником професора, а згодом професором загальної та австрійської історії. Серед наукового доробку *Г.Зайсберга*, що став підсумком перебування у Львівському університеті, були такі монографії “*Die Kriege Kaiser Henrich II mit Herzog Boleslaus I von Polen*” (Львів, 1868), “*Vinzenzius Kadlubek*”, (Львів, 1869), “*Das älteste Matrikelbuch d. Universität Krakau*” (Краків, 1872), “*Polnische Geschichtschreibung des Mittelalters*” (Краків, 1873). Його учнями були *Александр Семкович* та *Анатоль Левицький*. У 1871 р. професору *Г.Зайсбергу* було присвоєно титул імператорського радника і переведено до університету в м. Інсбрук (Тіроль), а у 1872 р. до Віденського університету.

Професором кафедри загальної історії після від’їзду професора *Г.Зайсберга* став один із засновників та керівників так званої нової польської історичної школи – основоположник польської львівської історичної школи *Ксаверій Ліске*. Учений викладав у Львові з 1869 р. (з 1871 р. – професор кафедри загальної історії). Незважаючи на важку хворобу, впродовж останніх років життя учений зробив помітний внесок у формування та розвиток львівської історичної школи: виховав плеяду талановитих

учнів (Т.Войцеховський, Л.Фінкель, О.Бальцер, А.Гіршберг, В.Кентжинський, А.Семкович, А.Прохаска); сприяв створенню та діяльності Історичного товариства у Львові та його друкованого органу “*Kwartalnik Historyczny*”, наукових гуртків історичного профілю у провінційних містах Галичини; організував II-й з'їзд істориків у Львові тощо, започаткував видання серійної багатотомної публікації “*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*”.

Після смерті К.Ліске у 1891 кафедрі з 1892 р. очолив *Броніслав Равич Дембінський* і був професором цієї кафедри до 1919 р. Значну частину свого часу Б.Дембінський проводив у наукових поїздках за кордон з метою написання ґрунтовних історичних розвідок у галузі модерної польської історії. В ці періоди функціональні обов'язки лектора виконував *Станіслав Закшевський*. В історичному семінарі кафедри під керівництвом Б.Дембінського були виховані відомі українські та польські історики: Степан Рудницький, Степан Томашівський, Євген Барвінський, Адам Шельонговський та інші.

На початку 1918/1919 н.р. на філософському факультеті Львівського університету кафедра загальної історії існувала лише формально. Директор університетської бібліотеки, титулярний професор Александр Семкович, який габілітувався в університеті як доцент загальної історії ще у 1884 р., лекційних курсів не читав, хоча його прізвище числилось у списку викладачів філософського факультету. Професор Б.Дембінський 16.06.1919 р., після призначення віце-міністром Міністерства віровизнань та освіти і директором Департаменту віровизнань офіційно відмовився від посади професора. Також влітку 1919 р., після часткового відновлення занять в університеті, постало питання про проведення структурних змін у системі викладання історії.

16.07.1919 р. вчена рада філософського факультету ухвалила рішення про створення нових кафедр: стародавньої історії, загальної історії середніх віків і загальної історії нового часу, а також підтвердила доцільність існування кафедри історії Польщі (завідувач – Станіслав Закшевський), кафедри загальної історії нового часу зі спеціальним оглядом історії Польщі (завідувач – Шимон Аскеназі) та лекційного курсу з суспільної та економічної загальної історії, який з 1910 р. очолював титулярний професор Адам Шельонговський.

Була створена спеціальна комісія, яка підтримала пропозицію декана С.Закшевського призначити завідувачем кафедри загальної історії професора А.Шельонговського. Тодішнє керівництво Львівського університету та адміністрація філософського факультету прагнули ліквідувати австрійську систему навчального процесу і реформувати структурні складові свого навчального закладу. Тому вони були зацікавлені у поділі кафедри загальної історії і семінару загальної історії на два окремі – загальної історії середніх віків (керівником якої збиралися призначити проф. Я.Птасьніка) та загальної історії нового часу (керівник – А.Шельонговський).

Декретом Начальника держави Юзефа Пілсудського від 16.03.1920 р. А.Шельонговського призначено завідувачем кафедри та директором семінару загальної історії нового часу. Кафедру історії середніх віків і спеціальних історичних дисциплін очолив запрошений із Краківського університету знаний медієвіст Ян Птасьнік.

Таким чином, кафедра загальної історії, проіснувавши 136 років припинила свою діяльність.

КАФЕДРА ІСТОРІЇ СЕРЕДНІХ ВІКІВ ТА ДОПОМІЖНИХ ДИСЦИПЛІН.

Створена у липні 1919 р. на філософському ф-ті Львівського університету замість каф. австр. історії. Новознаснвану на той час кафедру очолив професор Ягелонського університету *Ян Птасьнік*. У 1922 р. для кафедральних потреб у Гданську, Берліні та Вроцлаві було закуплено 90 книг і нових на той час 80 примірників фахових періодичних видань.

У 1920–1922 рр. провідний професор кафедри Я.Птасьнік через відсутність постійного житла у Львові читав лекції у Львівському університеті лише періодично, приїжджаючи з Кракова. У серпні 1923 р. при кафедрі існували два навчально-наукові підрозділи: семінар середньовічної історії та заклад (спеціалізація) допоміжних історичних дисциплін. Останній був заснований спеціально на вимогу Я.Птасьніка. Також тоді на спеціальність “історія” записались близько 400 студентів і 300 з них проходили підготовку саме в семінарах кафедри. Разом із Я.Птасьніком заняття з палеографії та дипломатики, проводила старша асистентка *Люція Харевічова*.

Після раптової хвороби і смерті у Я.Птасьніка (22.02.1930) кафедру до вересня 1939 р. очолював Теофіль Модельський, який ще від 1924 був професором такої ж кафедри Віленського університету. У 1932–1936 рр. Т.Модельський був редактором журналу “*Kwartalnik historyczny*”. Обов’язок викладання допоміжних історичних дисциплін Т.Модельський виконував з допомогою асистентів закладу допоміжних історичних дисциплін Валентина Артура Вагнера та Мар’яна Гайсіга. Саме ці асистенти у 30-х рр. ХХ ст. були рецензентами польської і світової наукової літератури вищезгаданого “*Kwartalnika*”. Від редакторства часопису професор відмовився у 1936 р., пояснивши відмову зайнятістю у викладацькій роботі, а також призначенням його на посаду директора університетського архіву.

Крім професорів, керівників історичних кафедр, викладання історичних дисциплін на кафедрі здійснювали позаштатні викладачі – приват-доценти. Їхнє основне місце праці знаходилось за межами університету. Упродовж 1918–1939 рр. викладацьку роботу професорів кафедри значною мірою доповнювали: приват-доцент історії Південно-Східної Європи (з 1917), титулярний професор (1931–1939) *Ольгерд Турка*, приват-доцент стародавньої історії із спеціальним оглядом історії ранньої Візантії (1928–1936) *Казімеж Закшевський*, приват-доцент допоміжних історичних дисциплін (з 1929), титулярний професор (від січня 1939) *Казімеж Малечинський*, приват-доцент загальної історії середніх віків (1934–1939) *Броніслав Адольф Влодарський*, приват-доцент суспільної та економічної історії *Стефан Гошовський* (1936–1939), приват-доцент історії міст та їх культури *Люція Харевічова* (1937–1939). Однак, студентам-історикам була необхідна ґрунтовніша підготовка, яку могли забезпечити викладачі при організації нової окремої кафедри – кафедри допоміжних історичних дисциплін.

Спроба реорганізації історичних студій на гуманітарному факультеті була зроблена під час засідання Вченої ради університету 31.05.1939 р. Тоді було ухвалено запропоноване історичною комісією рішення про відкриття кафедри допоміжних історичних дисциплін. У підготовленому Т.Модельським рефераті зазначалось, що необхідність відкриття кафедри викликана потребами закладу допоміжних історичних дисциплін. Без існування окремої кафедри та збільшення дотації стало неможливим його нормальне функціонування. Т.Модельський вказував на те, що для студентів-істориків Львівського університету необхідно встановити особливі стандарти щодо знання польської та слов’яно-руської палеографії з огляду на специфіку географічного розташування міста Львова. Проте реалізувати цей проект організації окремої кафедри допоміжних історичних дисциплін не вдалося через брак коштів, а згодом і через початок Другої світової війни.

Кафедра історії середніх віків і спеціальних історичних дисциплін формально існувала у 1939–1941 рр., під назвою “Кафедра допоміжних історичних наук”. Остаточно цю структуру було ліквідовано у серпні 1944 р.

КОВБУЗ Олексій Дмитрович (5.03.1885, м. Городенка, Станіславського округу (тепер Івано-Франківської обл.) – ?) – старший викладач кафедри класичної філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. Середню

освіту здобув у початковій школі м. Городенки і гімназії у Коломиї. У 1907–1911 рр. навчався на відділенні класичної філології філологічного ф-ту Чернівецького університету. У 1911–1912 рр. працював викладачем класичних мов у гімназії м. Кіцмань, у 1912–1930 рр. – викладач класичних мов в українській державній гімназії у Коломиї. У 1930–1941 рр. був викладачем класичних мов польської державної гімназії у м. Рогатині, у 1941–1942 рр. – викладач класичних мов у Другій жіночій гімназії. З 1942 р. знову виїхав до Коломиї, де працював в українській гімназії до 24.03.1944 р. З квітня 1944 р. – директор СШ №1 у Коломиї. З 1946 р. – викладач кафедри класичної філології. З 1952 р. – на посаді старшого викладача кафедри. У червні 1955 р. обраний по конкурсу на штатну посаду старшого викладача кафедри класичної філології. 1.09.1959 р. звільнився з роботи в університеті у зв'язку з виходом на пенсію.

Література про викладача: Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа... Щоденникові записи, спогади і роздуми. – Львів, 1993. – С.34–35.

КОРНІЄНКО Семен Федорович (7.02.1886, с. Левкове Хорольського повіту Полтавської губернії – ?) – вчитель фізики, викладач-погодинник методології фізики Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1904–1910 рр. навчався на фізико-математичному ф-ті Київського університету Св. Володимира. У 1910–1946 рр. вчитель математики і фізики у середніх школах і педагогічних училищах Києва, Вінниці, Лохвиці, Харкова, Прилук. У 1946–1948 рр. – викладач фізики Львівського житлово-комунального технікуму і вчитель у середній школі №11. У 1950/1951 н.р. працював викладачем методичної фізики із погодинною оплатою на фізико-математичному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка.

КОРОЛЬОВА Марія Олександрівна (25.12.1912, м. Катеринослав (тепер Дніпропетровськ) – ?) – інженер звукового кіно, кандидат технічних наук (Москва, 1949), доцент.

У 1930–1934 рр. навчалася на електро-технічному ф-ті Київського кіноінженерного ін-ту, отримавши після його закінчення спеціальність “інженера звукового кіно”. У 1935–1940 рр. – в аспірантурі Київського кіноінженерного ін-ту і асистент на кафедрі кілотехніки. У 1941–1944 рр. перебувала в евакуації у м. Ашхабад (Туркменська РСР), працюючи на інженерних посадах Управління кінематографії і звуко-техніки при РНК Туркменської РСР. У 1944–1945 рр. – начальник звукового цеху кіностудії “Техфільм”. 1.09.1945–1.09.1948 рр. – викладач Львівського електротехнікуму зв'язку, з наступного навчального року – викладач Львівського кілотехнікуму. З 1949 р. – старший викладач Київського інституту кіноінженерів, де працювала до 15.09. 1950 р. З 30.08.1951 р. – прийнята із погодинною оплатою на кафедру експериментальної фізики фізико-математичного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. Її педагогічне навантаження становило 800 годин. У січні 1952 р. переведена на штатну посаду доцента кафедри експериментальної фізики із заробітною платою 2800 крб. У жовтні 1952– за власним бажанням перевелася на оплату 0,5 ставки, а 4.08.1953 р. звільнилася з роботи у зв'язку із важкими сімейними обставинами. Подальша доля невідома.

КРИВОРУЧКО Олександра Якимівна (1922. м. Ізюм, Харківської обл. – ?) – викладач-погодинник російської мови кафедри російської мови та літератури Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1940 р. закінчила Ізюмський педагогічний технікум і поступила на філологічний ф-т Харківського державного університету, де змогла закінчити лише перший курс. У квітні 1942 р. евакуювалася до Сталінградської області, звідки була мобілізована до діючої армії у статусі штабного працівника. У 1945–1949 рр. продовжила навчання на філологічному ф-ті Львівського державного ун-ту імені Івана Франка. У 1949–1952 рр.

була аспіранткою кафедри російської мови. 29.11.1952 р. зарахована на посаду викладача кафедри російської мови із погодинною оплатою і педагогічним навантаженням 616 годин, викладаючи на заочному відділенні. 26.06.1953 р. звільнена з роботи. Подальша доля невідома.

КРИНИЦЬКИЙ Онуфрій (12.06.1791 с. Крива, Ясельського повіту, тепер Перемишське воєводство, Польща – 25.03.1867, Перемишль). Український церковний діяч, греко-католицький священник, почесний крилошанин Перемиської катедри, професор, декан теологічного факультету, ректор. Навчався у Львівському ліцеї і генеральній семінарії. У 1816 р. став префектом студій. У 1817 р. у статусі суплента став викладати церковну історію на теологічному факультеті Львівського університету і одночасно був катехитом у реальній школі. У 1819 р. став професором, габілітувавшись у галузі церковної історії. У 1821–1826 рр. викладав біблійні мови. У 1821 р. митрополит Михайло Левицький запропонував йому бути ректором Львівської греко-католицької семінарії, але О.К. відмовився. Викладав на основі схвалених цензурою підручників авторства Матеаса Даннемаєра (*“Dannemayer M. Institutiones historiae ecclesiasticae. Viena, 1806”*) і Антонія Кляйна (*“Klein A. Historiae Ecclesiae Christianae a nativitate Salvatoris usque obitum Pii VII. Graz, 1828. T.1–2”*). 10 разів обирався деканом теологічного факультету – у 1821, 1825, 1830, 1832, 1840, 1844, 1849, 1855 і 1858 рр. Від 1831 р. почесний крилошанин греко-католицької катедри у Перемишлі. У 1833–1834 рр. був ректором університету. 24.10.1833 р. брав участь у засіданні Станового сейму, на якому було ухвалено звернення до імператора Франца II про дозвіл на відкриття у Львівському університеті медичного факультету. У 1834–1839 рр. був професором біблійних студій для слабших учнів Львівської греко-католицької семінарії. Відзначався лояльністю до австрійської влади. У 1847 р. за дорученням губернатора Галичини графа Франца-Серафима Стадіона проводив цензуру книг Оссолінеуму. У літньому семестрі 1861 р. припинив викладання і виїхав до Перемишля, де і помер.

КУХАРСЬКИЙ (Kucharski) Ян (1806 – 8.11.1874, Львів). Польський теолог, римо-католицький священник, професор, сходознавець. Навчався на теологічному факультеті Віденського університету. Після 1818 р. навчався у Віденському Імператорському інституті Св. Августина (Augustineum) і там захистив ступінь доктора теології. У 1836–1856 очолював кафедру Біблії Старого Завіту теологічного факультету Львівського університету. Викладав біблійну археологію і східні мови. 3.05.1848 р. взяв участь у т. зв. “Прибічній Раді” (Beirath), скликаній губернатором графом Ф.Стадіоном з питання про мову викладання у навчальних закладах Галичини. 8.10.1848 р. у статусі декана теологічного факультету увійшов до сформованої губернатором Ф.Залеським Краєвої Шкільної Ради. 2.11.1848 р. був на боці обвинувачення стосовно пріора львівського домініканського монастиря П.-З.Короткевічем, звинуваченого у тому що ніби-то з монастирських вікон стріляв по австрійських солдатах. Судове слідство тривало допочатку січня 1849 р. і виявило безпідставність звинувачень. 29.01.1849 р. підписав звернення викладачів теологічного факультету проти львівських професорів права і філософії, які раніше вислали грамоту подяки тогочасному губернатору Агенорові Голуховському за повернення німецькомовного Львівському університету. Тричі був деканом теологічного факультету (у 1848, 1855/1856, зимовий семестр 1856/1857 рр.). У 1852 р. двічі добровільно відмовився від запропонованої ректорської посади. Припинив викладання у 1856 р. і зайнявся священничою діяльністю на території Львівської римо-католицької архідієцезії. Після припинення викладацької роботи в університеті до 1874 р. був пробощем у Теребовлі, радником львівської капітули, суддею римо-католицької консисторії, тернопільським деканом (очільником церковної округи), галицьким шкільним інспектором з питань викладання релігії. Від 1851 р.

дійсний член Галицького господарського товариства. Активно проводив харитативну діяльність. Похований на Личаківському цвинтарі.

Теологічні праці: Biblioteka kazań dobranych tegoczesnych kaznodziejów słynniejszych archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego. – Lwów, 1844–1846. – Т.1–2.

Література про вченого: *Finkel L. Starzyński S.* Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894. – Т.1. – S.300, 307, 330; *Stebelski P.* Lwów w 1848 r. // Kwartalnik historyczny. – 1909. – R.23. – S.336; *Lewicki K.* Walka z niemczyzną w Uniwersytecie Lwowskim 1848 // Sobótka. – 1948. – №3. – S.142–167.

ЛАНЮК Євген Тимофійович (1.10.1927, с. Конюшки Бродівського р-ну, Львівської обл. – ?) – викладач-погодинник німецької мови кафедри німецької мови факультету іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1941 р. закінчив Бродівську семирічну школу, в період німецької окупації навчався приватно. У березні 1944 рр. навчався на вчительських курсах Кременецького педагогічного інституту. У 1944–1956 рр. служив у запасних частинах радянської армії. У 1946–1951 рр. навчався на заочному відділенні ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1953–1954 рр. був інспектором шкіл Бродівського р-ну. З 1954 р. – викладач німецької мови Львівського торгово-економічного інституту. У 1956 р. кілька місяців працював вчителем початкових класів у с. Білявці Бродівського р-ну. У 1956/1957 н.р. був викладачем-погодинником німецької мови кафедри німецької мови факультету іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. Звільнений з роботи 9.07.1957 р. Подальша доля невідома.

ЛАПЧИНЬСЬКА Амелія-Людівка (17.09.1891, Львів – ?) – старший викладач кафедри французької мови Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1908 р. отримала у Львові середню освіту. У 1908–1912 рр. працювала гувернанткою. У 1910–1912 рр. навчалася на Гуманістичному ф-ті Паризького ун-ту за спеціальністю “Французька мова і література”, вибувши з II-го курсу. У 1912–1916 рр. продовжила роботу домашньою вчителькою у м. Рівне. У 1916–1918 рр. працювала вчителькою у польській гімназії в Києві. У 1918–1922 рр. навчалася на філологічному ф-ті Львівського університету, одночасно викладаючи французьку мову в одній із приватних львівських гімназій. З 1.09.1920 до червня 1941 р. працювала вчителькою польської і французької мов у I-й державній гімназії (тепер – Львівська середня школа №7). На літніх канікулах у 1925–1926, 1930 і 1939 рр. перебувала на кваліфікаційних мовних курсах у Парижі, Турі і Булонь Сюр Мер. З червня 1941 по 26.07.1944 р. працювала продавцем у магазині фірми “Галікол”. У 1944–1946 рр. була викладачем французької мови у Львівському державному педагогічному інституті. З 1946 р. – на посаді старшого викладача кафедри французької мови Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1950 р. звільнена з роботи через скорочення штатів, але того ж року поновлена на посаді з огляду на наявність додаткового педнавантаження, яке відбулося через прийом нових студентів, переведених із Одеського університету. 27.06.1955 р. обрана по конкурсу на посаду старшого викладача кафедри французької мови. З 1.07.1958 р. звільнилася з роботи в університеті у зв’язку з виходом на пенсію. Жила самотньо, тому подальша доля невідома.

ЛІСОВИЙ Григорій Якович (28.02.1927, с. Великі Сорочинці, Миргородського р-ну Полтавської обл. – 16.10.1982, Львів) – асистент кафедри філософії Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1943–1946 рр. навчався у Сорочинському педучилищі. У 1946–1951 рр. навчався на історичному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1946–1950 рр. був секретарем комсомольської організації історичного ф-ту і членом партбюро факультету. У 1951–1952 рр. – голова профкому. У 1951–1954 рр. навчався в

аспірантурі по кафедрі філософії, але дисертації не захистив. З 1954 р. – асистент кафедри філософії, у 1956 р. переведений на посаду викладача кафедри. У 1957 р. отримав догану “за порушення норм етики”. 1.09.1959 р. звільнений з роботи за скороченням штатів.

МАЙБОРОДА Федір Максимович (21.06.1897 с. Замостя Зміївського повіту Харківської губернії – ?) український вчений, спеціаліст у галузі статистики, канд. екон. наук (*Основные вопросы статистики товародвижения*, м. Харків, 1938), доцент. У 1914–1917 рр. навчався у Новочеркаському учительському інституті, у 1928–1930 рр. на економічному ф-ті Харківського Інституту Народного Господарства, здобувши фах економіста. У 1933–1940 рр. – старший науковий співробітник Українського Народного інституту радянської торгівлі, з вересня 1933 р. – на посаді доцента. У серпні 1940 р. прибув до Львова і працював у Львівському Інституті Радянської торгівлі (колишня Комерційна академія), де від вересня 1940 р. був завідувачем кафедри статистики. З нового 1941/1942 н. р. був як погодинник прийнятий до Львівського державного ун-ту імені Івана Франка для викладання курсу статистики студентам юридичного ф-ту. У червні 1941 р. евакуювався зі Львова до Узбекистану. З грудня 1941 по липень 1943 р. – начальник сектору зведеного обліку Ташкентського обласного статистичного управління. З вересня 1943 до червня 1945 р. – доцент Ташкентського фінансово-економічного інституту. 30.08.1946 р. повернувся до Львова і очолив кафедру статистики Українського кооперативного інституту у Львові. З 1.09.1946 р. призначений на посаду штатного доцента (на півставки з розрахунку 3200 крб.) кафедри державного та адміністративного права юридичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка, викладав курс судової статистики. 15.01.1947 р. звільнений з роботи в університеті “в зв’язку з відсутністю педнавантаження”. Подальша доля невідома.

Наукові зацікавлення: статистика, теорія збуту товарів.

Наукові праці: Кооперативний план Леніна. – Харків, 1930; Основи статистики. – Харків, 1932; Основные вопросы экономики и статистика товародвижения. – Львов, 1946.

МАКАРЕНКО Анатолій Олексійович (1914, м. Дружківка Харківської губернії (тепер Донецька обл.) – ?) – асистент кафедри загальної фізики Львівського державного ун-ту імені Івана Франка.

Середню освіту здобув у 1930 р., закінчивши семирічну школу, і в 1934 р. – хімічний технікум у м. Константинівка Сталінської (тепер – Донецької) обл. Після закінчення технікуму у 1934–1935 рр. працював техніком і майстром цеху Константинівського заводу скловолокна. У 1935–1940 рр. навчався на фізико-математичному ф-ті Харківського ун-ту, який закінчив заочно, отримавши спеціальність “фізик”. У 1939 р. мобілізований до армії у Харківському військовому окрузі. У вересні 1939 р. як командир взводу забезпечення прибув до Львова. У серпні 1940–січні 1941 рр. був старшим викладачем фізики Львівського ветеринарного інституту, у січні–червні 1941 р. – в.о. завідувача кафедри фізики цього ж вузу. Активний учасник радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. 15.04.1946 р. демобілізований у ранзі старшого лейтенанта технічної служби і до серпня 1947 р. працював асистентом кафедри фізики Львівського ветеринарного інституту. У 1947/1948 н.р.– вчитель астрономії львівської середньої школи №21. З 1946 р. був народним засідателем Львівського обласного суду. 31.08.1948 р. почав працювати асистентом кафедри загальної фізики Львівського державного ун-ту імені Івана Франка із заробітною платнею 1200 крб на місяць і педагогічним навантаженням 840 годин, викладаючи фізику на хімічному, математичному, біологічному, геологічному і географічному ф-тах. 29.08.1949 р. був звільнений з роботи в ун-ті “у

зв'язку з відсутністю педагогічного навантаження". Рішенням районного суду Залізничного р-ну Львова від 26.09.1949 р. був поновлений на посаді асистента кафедри загальної фізики із виплатою на свою користь 800 крб за вимушений прогул. Тодішній завідувач кафедри С.Литвиненко висунув неприйнятні умови стосовно педнавантаження (виділивши всього 34 години) і не допустив А.Макаренка до роботи, незважаючи на рішення суду. Проте, адміністрація ф-ту тоді прийняла до виконання рішення суду. Надалі з 18.11.1949 р. А.Макаренко періодично не з'являвся на роботу без поважних причин, нетактовно поведився на засіданнях кафедри, погрожував членам університетської контрольної комісії, які відвідували його лекційні та семінарські заняття. 25.05.1950 р. був усунутий від проведення залікової сесії "за безвідповідальне ставлення до роботи". 10.07.1950 р. ректор ун-ту Г.Савін підписав наказ про звільнення А.Макаренка з посади асистента кафедри. З цим рішенням А.Макаренко погодився. Подальша доля невідома.

МАЛИХІН Олексій Степанович (15.03.1895, с. Черепово Івнянського повіту Курської губернії, Росія – 1973) – вчитель, старший викладач російської мови філологічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка.

Початкову освіту здобув, закінчивши двокласну сільську земську школу с. Павловки (1910), а також Вище початкове училище м. Обоянь Курської губернії (1912). У 1912 р. переїхав до Миколаєва, де поступив у Середнє технічне-судноремонтне училище. Через матеріальну скруту припинив навчання і влаштувався робітником на судноремонтний завод Академічного товариства "Наваль". Протягом 1916 р. невдало намагався поступити до Миколаївського реального училища і Харківського університету на історико-філологічний факультет. Розчарувавшись у своїх можливостях, у січні 1917 р. виїхав до батьків у рідне село. У травні 1917 р. брав участь у захопленні і переділі землі місцевого поміщика. Був заарештований і в якості покарання мобілізований на службу до російської армії та відправлений до місця служби (у м. Проскуріві) під конвоєм. З жовтня 1917 р. – у Чевоній армії. Згідно автобіографічних даних, до 1921 р. був активним учасником громадянської війни на боці більшовиків, беручи участь в бойових і каральних діях на території України. У 1928–1930 рр. навчався на економічному факультеті Московського Інституту Народного Господарства імені Плеханова, однак за неуспішність був відрахований з останнього курсу. У 1925–1932 рр. був активним діячем профспілок працівників освіти міст Обоянь і Львова (Курська обл., РФСР), 1932–1934 рр. – Москви, 1935–1940 рр. – Миколаєва (тоді УРСР). Протягом 1935–1940 рр. працював вчителем у двох середніх школах, Педагогічному та Суднобудівному інститутах у м. Миколаєві. З огляду на часту зміну місця роботи, відзначався конфліктністю. У січні 1940 р. скерований Народним Комісаріатом Освіти УРСР на педагогічну роботу у Львові, а 5.02.1940 р. був прийнятий на роботу до Львівського державного ун-ту імені Івана Франка на посаду старшого викладача кафедри російської мови та літератури філологічного ф-ту. При вступі на роботу подав у відділ кадрів неправдиві відомості про те, що у 1920/1925 рр. навчався у Харківському державному ун-ті ім. О.М.Горького на історико-філологічному ф-ті, закінчивши його і отримавши спеціальність "викладач російської мови та літератури". Низький фаховий рівень цього викладача змусив адміністрацію університету перевірити правдивість його анкетних даних. 4.05.1941 Обласний Державний Архів УНКВС у Харківській області прислав до Львова документальне підтвердження того, що О.Малихін немає вищої освіти. Після звільнення з роботи у Львівському ун-ті 8.05.1941 р. виїхав до Харкова.

МЕЛЬНИК Іван Григорович (4.07.1929, с. Пустельник Лопатинського р-ну Львівської обл.) – викладач-погодинник німецької мови.

Середню освіту здобув у сільських школах сіл Старий Майдан, Пустельник і Топорів і м. Лопатині (1948). У 1948–1953 рр. навчався на німецькому відділенні ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1953 р. три місяці працював викладачем німецької мови в с. Білокриниця Кременецького р-ну Тернопільської обл. У 1953–1956 рр. працював у Кременецькому педагогічному інституті на факультеті мови та літератури. З 1956 р. у статусі викладача-погодинника переведений на роботу на кафедру іноземних мов Львівського університету. З кінця 1956 р. постійне місце праці – Львівський торгово-економічний інститут.

МИЗАК Антон Андрійович (15.07.1928, с. Грибовичі, Жовківського р-ну, Львівської обл. –) – викладач-погодинник кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка, в.о. доцента кафедри англійської філології.

У 1945 р. здобув середню освіту у Львові. У 1945–1950 рр. навчався на англійському відділенні філологічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1950–1951 рр. – викладач англійської мови у середній школі м. Володимир-Волинського Волинської обл., у 1951 р. – викладач англійської мови у Львівському державному зооветеринарному інституті, з 1952 – викладач англійської мови у Львівському державному педагогічному інституті. З 13.10.1954 р. – викладач-погодинник англійської мови на кафедрі англійської філології Львівського державного університету. 29.06.1957 р. Вчена рада Львівського ун-ту на підставі таємного голосування відмовила А.Мізаку в обранні на посаду штатного викладача кафедри англійської філології. 2.07.1958 р. звільнений з роботи в університеті на підставі рапорту декана ф-ту іноземних мов.

МИГЕЛЬСЬКИЙ (Migelski) Тадей (13.02.1893 – ?) – хімік-технолог, доцент. Народився в с. Журавиці (тепер Перемишське воєводство, Польща) в родині залізничника. Початкову і середню освіту здобув у Дрогобичі. У 1915 р. був мобілізований до 77-го піхотного полку австро-угорської армії, де служив у званні фенріха (кандидата в офіцери). У 1916 р. потрапив до російського полону в якому перебував аж до 1921 р. У 1922–1927 рр. навчався на Математично-природничому факультеті Львівського університету. З вересня 1925 по серпень 1929 рр. працював демонстратором на кафедрі загальної хімії і асистентом на кафедрі органічної хімії. У 1934–1939 рр. був директором цинкового заводу і фабрики сульфатної кислоти в Тржебіні (Краківське воєводство). З вересня 1933 по червень 1939 рр. – також викладач хімії і товарознавства Торгової школи у м. Хржанові (Краківське воєводство). З початком бойових дій у вересні 1939 р. разом із сім'єю евакуювався до Львова. З 17.01.1940 р. працював на основній роботі у Львівському Державному Педагогічному інституті на посаді асистента хімії, з вересня 1940/1941 навч. року отримав посаду доцента. З 1.09.1940 р. за сумісництвом у статусі погодинного працівника – доцентом хімічних технологій Львівського державного університету імені Івана Франка. У квітні 1941 р. був заарештований органами НКВС і депортований. Подальша доля невідома.

Наукові праці: Хлорування метану під дією світла увіолової лампи. Рукопис за 1929 р. в Архіві ЛНУ; Винахід: Спосіб виробництва 65 % олеуму із газів SO₂ малої концентрації. Патент за №19523 від 17.03.1934 р. Польського Патентового Бюро.

НЕСМІЯН Іван Никифорович (20.01.1902, с. Павловка Петровського р-ну Харківської обл. – ?) – агроном, інженер-економіст зернового господарства, кандидат сільсько-господарських наук (Москва, 1939), в. о. доцента кафедри економічної географії географічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. Автор 44 наукових праць із агротехніки. У 1915 р. закінчив Панютинське початкове залізничне училище, у 1921 – Липковатівське сільсько-господарське училище. Продовжив нав-

чання у Харківському сільсько-господарському інституті, яке змушений був перервати, перейшовши на роботу у Зміївський повітовий земельний відділ на посаду агронома, де пропрацював до 1.03.1928 р. У 1924–1925 рр. був помічником хлібного інспектора Андріївської заготконтори Ізюмського р-ну Харківської обл. У 1930–1932 рр. навчався у Харківському інженерно-економічному інституті зернового господарства, у 1932–1935 рр. – в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту кормів у Полтаві. Після закінчення аспірантури у 1935–1940 рр. працював у інституті на посаді старшого викладача кафедри полівництва. До 1941 р. працював головним агрономом у Градинському райземвідділі Полтавської обл. В роки війни був активним учасником партизанського руху на Полтавщині, після відновлення радянської влади у 1943–1944 рр. працював у Полтавському райземвідділі агрономом-насіenneводом. У червні 1944 р. наказом по Народному комісаріаті землеробства відряджений до Львова. У 1944–1945 рр. викладав агрономію у Львівському зоотехнікумі. У 1945–1948 рр. – доцент Львівського торгово-економічного інституту. У 1946–1956 рр. завідувач лабораторії кормодобування Львівської науково-дослідної станції полівництва. З 1956 р. – старший науковий співробітник Інституту землеробства і тваринництва УРСР.

З 1.09.1956 р. – в. о. доцента кафедри економічної географії географічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка, викладав курс “Основи сільсько-господарського виробництва”. 1.07.1958 р. звільнений з університету у зв’язку із закінченням терміну сумісництва. Подальша доля невідома.

Наукові праці: Агротехніка топінамбура. – Харків, 1935; Методика для хат-лабораторій по кормодобуванню. – Київ, 1936; Догляд за насіннями багаторічних та однорічних трав // Соціалістичне тваринництво. – 1939. – №5; Многолетние травосмеси для полевых и кормовых севооборотов Западных областей УССР // Научные труды Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия. – Киев, 1951; Луки, їх поліпшення та використання. – Львів, 1953; Новые кормовые культуры в Западных областях УССР // Животноводство. – 1954. – №3.

ОНЩЕНКО Віталій Миколайович (9.04.1907, м. Краснодар, Краснодарського краю, Росія – ?) – завідувач кафедри філософії Львівської партійної школи, комуністичний партійний функціонер, в. о. доцента кафедри філософії Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1923–1931 рр. працював токарем на промислових підприємствах Краснодара. У 1931–1935 рр. навчався у Московському інституті історії і філософії на філософському ф-ті. У 1935–1941 рр. викладач філософії Казахського державного університету в Алма-Аті. У 1939 р. ВАК СРСР йому було присвоєне вчене звання доцента кафедри діалектичного та історичного матеріалізму. У 1941–1944 рр. був лектором політвідділу прикордонних військ у Алма-Аті, у 1944–1946 рр. на тій же посаді у Талліні. У 1946–1947 рр. викладав марксизм-ленінізм у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. У 1947–1952 рр. – завідувач кафедри марксизму-ленінізму Львівського медичного інституту, у 1952–1953 рр. на тій же посаді у Львівській державній консерваторії. У 1954–1956 рр. – завідувач кафедри філософії Львівської чотирьохрічної партійної школи. З лютого 1957 р. – як сумісник був в.о. доцента кафедри діалектичного та історичного матеріалізму на півстваки з окладом 1350 крб. Працював в університеті на час хвороби викладача кафедри М.М.Олексюка. Викладав курс історичного матеріалізму на юридичному ф-ті. 1.09.1959 р. звільнений із займаної посади як сумісник. Подальша доля невідома.

ОТЧИЧ Ядвіга Іванівна (20.09.1924, Львів) – ст. викладач німецької мови ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка, відмінник народної освіти (1957).

Середню освіту здобувала у львівських приватних українських школах. У 1941–1944 рр. навчалася у Львівській вчительській семінарії, закінчивши яку працювала вчителькою у 13-й початковій школі Львова. В 1945–1950 рр. навчалася на німецькому відділенні філологічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1950–1952 рр. працювала вчителькою німецької мови у Дубровицькій середній школі (Рівненська обл.). У 1953–1962 рр. була завідувачем кабінету іноземних мов Львівського інституту вдосконалення вчителів. З 1956 р. працювала викладачем-погодинником на кафедрі німецької філології Львівського ун-ту. У 1959–1961 рр. – депутат Шевченківської районної ради м. Львова. З 1965 р. – старший викладач кафедри іноземних мов

Наукові праці: Про поліпшення роботи над розвитком усної мови. – Львів. 1957; Стан викладання іноземних мов. – Львів, 1958; Позакласна робота // Іноземні мови в школі. – Вип.3. – Київ, 1958; Розвиток навичок усної мови // Іноземні мови в школі. – Вип.3. – Київ, 1959; Про перебудову викладання іноземних мов. – Львів, 1961; Німецька мова. Методичні вказівки для вступників. – Львів, 1965; (у співавторстві з М.Михайлишин) Німецька мова для фізиків. – Львів, 1973; Англійські фразеологічні одиниці з семним компонентом “економіка” у різножанровому дискурсі // Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів. 2002.

ОЧЕРЕТЕНКО Дмитро Іванович (31.12.1910, м. Одеса – ?) – інженер-будівельник, кандидат технічних наук (*Исследование закона сопротивления при движении воды в трубах мелкого размера*. Новосибирск, 1943), доцент, викладач Львівського політехнічного інституту, старший викладач кафедри теорії пружності фізико-математичного ф-ту і вчений секретар Львівського державного університету імені Івана Франка.

Середню освіту здобув в Одесі у 1928 р. У 1933 р. закінчив Одеський будівельний інститут. У 1935–1938 рр. – аспірант кафедри водозабезпечення Одеського будівельного інституту. З 1939 р. – інженер Одеського міського водопроводу. У 1941–1943 рр. – головний інженер Водоканалпроекту в Москві і містах Сталінградської області. З жовтня 1944 по березень 1945 рр. – доцент Київського технологічного інституту харчової промисловості імені А.Микояна. З березня 1945 по вересень 1947 рр. – в.о. завідувача кафедри водозабезпечення Львівського політехнічного інституту. З липня 1945 р. – старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту теплоенергетики АН УРСР. З 25.03.1949 р. зарахований на роботу доцентом кафедри теорії пружності за спеціальністю “гідроліка” фізико-математичного ф-ту, а 28.03.1949 р. – вчений секретар Львівського державного університету імені Івана Франка. 1.09.1950 р. звільнився з роботи в університеті за власним бажанням. Подальша доля невідома.

ПАШКОВСЬКА Євгенія Іванівна (18.12.1924, м. Саратов, Росія – ?) – старший викладач кафедри історії КПРС Львівського державного університету імені Івана Франка.

Народилася і виховувалася в родині співробітника органів держбезпеки, який загинув у грудні 1945 р. поблизу Тернополя. У 1941–1944 рр., будучи медсестрою, брала участь у бойових діях у складі 3-го Українського фронту. 17.09.1944 р. під час переправи через р. Дунай була поранена і демобілізована. У 1947 р. переїхала до Львова, де у 1947–1951 рр. навчалася на історичному ф-ті Львівського державного педагогічного інституту, з 1948 р. була комсоргом цього ж вузу. З вересня 1952 р. – асистент кафедри марксизму-ленінізму Львівського державного педагогічного інституту, секретар партбюро фізико-математичного ф-ту. З 1960 р. – старший викладач кафедри історії КПРС історичного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. З 1979 р. на пенсії.

Наукові праці: До питання про діяльність Комуністичної партії України по реорганізації вищої школи (1933–1937 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія суспільних наук. – Львів, 1965. – Вип.1; Деякі питання діяльності місцевих партійних організацій у зміцненні і розвитку вищої школи УРСР 1933–1937 рр. // Вісник Львівського університету. Серія суспільних наук. – Львів, 1966. – Вип.1; До питання про діяльність КП(б)У по здійсненню завдань підготовки спеціалістів для народного господарства (1933–1937 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія суспільних наук. – Львів, 1968. – Вип.4; Удосконалення форм і методів ідейно-виховної роботи у вищій школі 1933–1937 рр. // Вісник Львівського університету. Серія суспільних наук. – Львів, 1969. – Вип.5; (у співавторстві) Методичні вказівки по написанню студентського реферату з історії КПРС. – Львів, 1978.

ПЕКУН Юрій Пилипович (25.01.1929, м. Конотоп Сумської обл. – 13.12.1990, Львів) кандидат геолого-мінералог. наук (*Минералогическое исследование бентонитовых глин западных областей УССР. Львів, 1955*), доцент (1962), декан геологічного ф-ту. У 1945 р. переїхав до Львова. У 1946–1951 рр. навчався на геологічному ф-ті Львівського державного ун-ту імені Івана Франка, у 1951–1954 рр. – в аспірантурі. Захистивши кандидатську дисертацію, почав працювати асистентом кафедри мінералогії з окладом 1750 крб. У 1955 р. брав участь у Кримській геологічній експедиції Львівського ун-ту, яка працювала в Бахчисарайському р-ні Кримської обл. У 1958 р. наказом ректора Є.К.Лазаренка переведений на посаду асистента кафедри загальної геології. З 1959 р. – в. о. доцента цієї ж кафедри, почав працювати за сумісництвом молодшим науковим співробітником на 0,5 ставки у науково-дослідному секторі. Був у наукових відрядженнях у Польщі та Монголії. З 1962 р. – доцент кафедри загальної геології і старший науковий співробітник НДС. У 1963 р. готувався до наукового відрядження у Камбоджу, однак незважаючи на здані нормативи “благонадійності”, 30.10.1964 р. за станом здоров’я від поїздки був відсторонений. У 1965–1969 рр. – декан геологічного ф-ту. У 1969–1972 рр. – викладач Африканського нафтового та текстильного центру в Алжирі. У 1980–1981 рр. був радником центрального апарату Міністерства вищої освіти Куби. У 1975–1980, 1984–1990 рр. декан підготовчого ф-ту для іноземних громадян.

Наукові праці: Роговая обманка из роговообманковых андезитов с. Велятино в Закарпатье // Минералогический сборник. – 1951. – №5; Минералогия бентонитов западных областей УССР. – Львов, 1956; (у співавторстві з Є.К.Лазаренком) Бентонитовые глины Закарпатья. – Киев, 1966.

ПЕЛИНЬО Стефанія Федорівна (30.10.1916, с. Бердихів, Львівська обл. – ?) – старший викладач кафедри німецької філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

Середню освіту здобула у Львові в 1935 р., закінчивши жіночу класичну гімназію. У 1935–1939 і 1941 рр. навчалася на філологічному ф-ті Львівського університету. Через бойові дії змогла завершити навчання лише у 1944/1945 н.р. У 1946 р. працювала лаборантом кафедри української літератури філологічного ф-ту. З 1947 р. – викладач кафедри німецької філології.

Наукові праці: Складні іменники готської мови // Ювілейна наукова конференція присвячена 300-річчю Львівського університету. – Львів, 1961; Роль лексичних синонімів у мові німецьких народних казок // 40-а наукова конференція присвячена підсумкам наукової роботи Львівського університету за 1965 р. Тези доповідей. – Львів, 1966.

ПУРА Ярослав Остапович (6.12.1925, с. Гори Сокальського р-ну Львівської обл.) – кандидат філолог. наук (*Говори західної Дрогобиччини. Львів, 1958*), старший викладач.

Середню освіту здобув у 1940 р., закінчивши польську школу в м. Белз. У 1941–1942 рр. навчався у торговельному технікумі в Белзі, закінчивши який працював продавцем. У 1946–1950 рр. навчався на мовно-літературному ф-ті Львівського педагогічного інституту. 1953–1955 рр. – учитель української мови середніх шкіл у Дрогобичі. У 1955–1958 рр. навчався в аспірантурі при кафедрі української мови Львівського державного педагогічного інституту. 4.12.1959 р. прийнятий на посаду старшого викладача із погодинною оплатою кафедри української мови Львівського державного університету. 1.07.1959 звільнений з роботи у Львівському університеті у зв'язку із скороченням штатів. З вересня 1959 р. до виходу на пенсію – старший викладач педагогічного інституту в м. Рівне (тепер – Рівненський державний гуманітарний університет).

Наукові праці: Деякі особливості синтаксису говорів західної Дрогобиччини // Питання українського мовознавства. – Львів, 1960. – С.168–174; Походження назв населених пунктів Ровенщини. – Львів, 1990.

ПУСТОВСТОВА Віра Федорівна (23.07.1923, с. Кандабулак Куйбишевської обл., Росія – ?) – старший викладач кафедри фізичної географії географічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1937–1940 рр. навчалася у педагогічному училищі м. Мелекесес Ульяновської обл. (Росія). У 1940–1944 рр. була вчителем початкових класів у м. Курган-Гюбе Таджикиської РСР. У 1944 р., одружившись, за сімейними обставинами переїхала до Львова. У 1944–1949 рр. навчалася на географічному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1949–1950 рр. працювала диспетчером учбової частини університету. У 1951–1952 рр. була старшим лаборантом кафедри державного права юридичного ф-ту. З травня 1952 р. перевелася на роботу на кафедру фізичної географії у статусі старшого викладача із педагогічним навантаженням 390 годин. Тричі обиралася головою профбюро географічного ф-ту.

Наукові праці: Шляхи поліпшення педагогічної підготовки географів в університетах і використання їх у середніх школах // Сучасні проблеми географічної науки в УРСР. Матеріали 1-го з'їзду Географічного товариства УРСР АН УРСР. – Київ, 1966; До ландшафтної характеристики Ратинської рівнини // 39-та наукова конференція присвячена підсумкам наукової роботи університету за 1964 р. Тези доповідей. Секція геології та географії. – Львів, 1965.

РУБАХА-МАРЧЕНКО Лідія Юліанівна (14.05.1921, с. Пасицелі Балтського р-ну Одеської обл. – ?) – асистент кафедри загального мовознавства, старший викладач кафедри російської мови, працівник приймальної комісії Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1938–1941 рр. навчалася на філологічному ф-ті Харківського державного університету, однак через війну не змогла закінчити навчання. У 1941–1943 рр. перебувала у евакуації на території Казахстану і Киргизії, працюючи вчителем російської мови у місцевих середніх школах. У 1944–1945 рр. закінчила філологічний ф-т Львівського державного університету імені Івана Франка і продовжила працювати асистентом кафедри загального мовознавства філологічного ф-ту. З 1947 р. брала участь в роботі приймальної комісії до університету. Їй було оголошено догану за втрату письмових робіт із російської мови студентів, які поступали на біологічний ф-т. З 1950 р. – викладач кафедри російської мови, з 1951 р. – старший викладач цієї ж кафедри. З липня знову 1952 р. працювала у приймальній комісії Львівського університету. 17.09.1952 р. за роботу в комісії їй було оголошено сувору догану 2.06.1953 р. розпорядженням ректора Євгена Лазаренка сувору догану було знято. 27.08.1953 р. звільнена з університету. Подальша доля невідома.

СЕМКОВИЧ Александр (Semkowicz Aleksander) (7.02.1850–2.04.1923). Польський історик, архівіст, бібліограф, бібліотекар і педагог. Народився у Львові в родині радника Красього Суду. У 1861–1868 рр. навчався у самбірській гімназії, у 1868–1869 – у Львівській гімназії імені Франца Йосифа I, у 1869–1872 рр. – на філософському факультеті Львівського університету, де вивчав історію під керівництвом професорів Ксаверія Ліске та Генріха Зайссберга. У 1872–1875 рр. продовжував навчання у Гетінгенському університеті (Німеччина). У 1875 р. захистив у Львівському університеті дисертацію “Критичний аналіз дев’ятої книги Яна Длугоша “Історія Польщі”” (“Krytyczny rozbiór dziewiętej księgi Jana Długosza “Historii polskie””) і одержав на підставі захисту науковий ступінь доктора філософії. У 1875–1876 рр. перебував на посаді заступника вчителя історії у Львівській гімназії ім. Франца Йосифа I. З 1876 р. працював бібліотекарем бібліотеки Львівського університету і відтоді почав займатися науковими дослідженнями. Протягом 1878–1884 рр. брав участь у виданні серійної джерельної публікації “Monumenta Poloniae historica”. Зокрема, підготував до видання у цій серії такі нарративні джерела: “Cronica Petri comitis Poloniae certis gestis Sarmatiae regum”, “Vita sanctae Hedvigis ducissae Silesiae” і “Vita sanctae Annae, ducissae Silesiae”. У 1881–1882 рр. А.С. був на посаді кустоша Архіву міста Львова, а після завершення терміну контракту повернувся знову на роботу до університетської бібліотеки. У 1884 р. під керівництвом Генріха Бігеляйзена, С. брав участь у створенні бібліографії польських часописів XIX ст. Того ж року габілітувався в галузі загальної історії. У 1886 р. був співзасновником Історичного товариства у Львові. У 1889 р. став надзвичайним професором кафедри загальної історії Львівського університету. У 1890 став кустошем, а від 1892 до 1912 р. був директором наукової бібліотеки Львівського університету. У травні 1893 р. був обраний членом-кореспондентом Історично-філософського відділення Академії наук у Кракові. У 1894 р. опублікував “Katalog polskich podręczników XVI–XIX wieku”. У 1895–1897, 1899–1904, 1906–1914, 1920–1922 рр. був редактором і автором ряду статей у часописі “Kwartalnik historyczny”, зокрема “Walka o monarchie 1288 do r. 1294” (1891) і “Adelajda, Krystyna i Jadwiga – żony Kazimierza Wielkiego”(1898). У 1901–1904 рр. під керівництвом С. відбувалося будівництво нового бібліотечного корпусу по вул. Мохнацького 5 (тепер вул. Драгоманова). 22 травня 1905 р. відбулося урочисте відкриття університетської бібліотеки. Того ж року С. було нагороджено орденом Залізної Корони III ступеня. Був автором шкільних підручників із всесвітньої історії “Dzieje powszechnie” і “Opowiadania z dziejów powszechnych”, які неодноразово перевидавалися у 1893, 1903, 1912, 1914 і 1922 рр. Помер у Львові, похований на Личаківському кладовищі.

Сфера наукових інтересів: історія середньовічної Польщі.

СИЧОВА Марфа Василівна (20.01.1921, с. Бок-Майдан, Сасовського р-ну Рязанської обл., Росія – ?) – завідувач відділом Наукової бібліотеки Львівського державного університету імені Івана Франка. Середню освіту здобула у м. Магнітогорську (Челябінської області, Росія) у 1939 р. У 1941–1944 рр. працювала на Магнітогорському металургійному комбінаті у відділі секретної документації на посаді виконавця. У жовтні 1944 р. звільнена у зв’язку із переходом на навчання на філологічний ф-т Магнітогорського педінституту. У січні 1946 р. разом із чоловіком переїхала до Львова, де продовжила навчання у Львівському педагогічному інституті, який закінчила у серпні 1947 р., отримавши спеціальність “викладач російської мови і літератури у 8–10 класах середньої школи”. До 1951 р. була безробітною. 14.07.1951 р. наказом ректора Г.Савіна зарахована на посаду викладача кафедри російської мови із посадовим окладом 1050 крб в місяць. З 1.09.1951 р. працювала завідувачем відділу обслуговування Наукової бібліотеки Львівського державного університету імені Івана Франка.

19.06.1952 р. звільнена з викладацької роботи “у зв’язку з відсутністю навчального навантаження”. Подальша доля невідома.

СКРИПІЙ-ПАЙДЯК Ольга Семенівна (10.06.1912, Львів – ?) – старший викладач кафедри німецької філології.

Середню освіту здобула у Львові в 1931 рр. У 1932–1939 рр. навчалася на філологічному відділенні Гуманістичного ф-ту Львівського університету, спеціалізуючись по кафедрі німецької філології. Через воєнні дії 1939 і 1941 рр. не змогла здати усіх фахових випускних іспитів. У березні–червні 1941 р. була лаборантом кафедри німецької філології Львівського університету. Під час німецької окупації Львова працювала вчителькою німецької мови Української торгової школи і вченим секретарем Лісових Курсів. У березні 1944 р. разом із частиною викладачів була евакуйована німецькою владою до м. Закопане (Польща) де перебувала до лютого 1945 р. Під час приходу до міста радянської армії добровільно зголосилася повернутися до Львова. Після доздачи додаткових екзаменів отримала диплом про вищу освіту з 15.02.1945 р. працювала викладачем німецької мови на кафедрі німецької філології. У 1946–1949 рр. навчалася у Вечірньому університеті марксизму-ленінізму.

УРБАН (Urban) Вінсент (13.02.1911, с. Гродзіска поблизу Пшеворська – 13.12.1983, Вроцлав). Польський теолог, священик, професор патології, історик церкви і сакрального мистецтва, суфраган Вроцлавський. Навчався у Львівській римо-католицькій духовній семінарії і на теологічному факультеті Львівського університету. Спеціалізувався по кафедрі церковної історії і був заступником асистента кафедри. Був членом “Товариства імені Петра Скарги” і “Товариства тверезості”. У 1936 р. висвятився на священика. У 1940–1945 рр. був парафіяльним пробощем у с. Білка Шляхетська поблизу Львова. У 1945 р. разом із більшістю своїх парафіян виїхав до Польщі у Шльонзк Опольський. У 1947 р. захистив докторську дисертацію на теологічному факультеті Краківського університету. Готував габілітаційну дисертацію на тему “Леопольд Седльницький, єпископ вроцлавський 1836–1840 і його відступництво на тлі історії Католицької церкви в Сілезії в першій половині XIX ст.” (“*Leopold Sedlnicki, biskup wrocławski 1836–1840 i jego odstępnictwo na tle dziejów Kościoła katolickiego na Śląsku w pierwszej połowie XIX wieku*”), але зміг захистити її лише у 1972 р. У 1975–1982 рр. викладав церковну історію у Академії Католицької теології Варшаві та Католицькому Науковому інституті у Вроцлаві. Від 7.02.1960 р. – єпископ-помічник (суфраган) Вроцлавський. У 1974–1976 рр. – вроцлавський капітульний вікарій. Активний учасник товариств “кресов’яків”.

Наукові праці: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej.* – Wrocław, 1962; *W sprawie konwersji ks. Jozefa Wittiga // Homo Dei.* – 1964. – №33. – S.107–112; *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem (1815–1965).* – Romae, 1966; *Catalogus diplomatum Archivi Archidiecesiani in Wratistawia.* – Wrocław, 1970. – T.1; *Na tropach św. Elżbiety.* – Wrocław, 1978; *Droga Krzyzowa Archidiecezji Lwowskiej 1939–1945.* – Wrocław, 1983; *Szkice z dziejów Archidiecezji Lwowskiej i jej duszpasterstwa.* – Rzum, 1984.

ФЕССЛЕР (Fessler) Ігнацій Аурелій (18.05.1755, с. Цурндорф (уг. Цурані), земля Бургенланд, Австрія – 15.12.1839, Санкт-Петербург, Росія). Угорський теолог німецького походження, професор, гебраїст, історик, масон, письменник, драматург, лютеранський пастор. У 1772 р. закінчив єзуїтську колегію і в 1773 р. вступив до Ордену капучинів. Перебуваючи у Празі познайомився із бенедиктинським абатом Францом Стефаном Раутенстраухом, – одним із теоретиків і організаторів секуляризаційної реформи. Під його впливом у 1782 р. написав сатиричний памфлет “*Was ist das Kaiser*”, у якій засуджував зловживання, які панували в капучинських монастирях на території імперії. Твір отримав схвалення імператора Йосифа II і дав змогу його автору отри-

мати впливових покровителів. У 1785 р. здобув у Відні докторський ступінь з теології а також імператорський патент на право викладання на теологічному факультеті реорганізованого на той час Львівського університету. З Відня до Львова був змушений утікати від капучинів, які зробили замах на його життя. У 1788 р. написав трагедію “Сідней”, де висміював єзуїтів, які діяли при дворі англійського короля Якова II. Тому п’єса була потрактована цензурою як . У 1791 був змушений втекти із Львова до Бреслау (тепер Вроцлав, тоді у Пруссії). У 1791 р. зрікся католицтва і прийняв лютеранство.

Наукові праці: *Anthologia hebraica.* – Leopoli, 1787; *Institutiones linguarum orientalium.* – Vratislaviensi, 1789.

ФІЯЛЕК (Fijalek) Ян Непомуцен (8.05.1864, с. Погвоздув поблизу м. Бохні – 19.02.1936, Краків). Польський теолог. священик, історик Церкви, доктор канонічного права, архівіст, професор, краківський катедральний канонік і капелан Краківської дієцезії. Навчався у Краківському і Римському (Грегоріанському) університетах. 10.07.1887 р. висвячений у священничий сан. У 1889 р. у Римі отримав дипломи доктора канонічного права, архівіста і палеографа Апостольської Столиці. У 1888–1889 рр. (згодом у 1896 і 1898) брав участь у науковій експедиції до архівів і бібліотек Рима, організованій Краківською Академією Наук. 26.06.1891 р. отримав ступінь доктора теології Краківського університету, а 1895 р. – фундаментальної догматики. З 1893 р. був доцентом на кафедрі церковної історії теологічного факультету Краківського університету. У літньому семестрі 1896/1897 рр. почав викладати церковну історію на теологічному факультеті Львівського університету в статусі надзвичайного професора, а від 20.12.1899 р. – звичайного. У 1900 р. став членом Історичної комісії і Комісії Мистецтва, а з 1901 р. – Літературної комісії Краківської Академії Наук та членом-кореспондентом віденської центральної комісії для дослідження пам’яток мистецтва. У 1901–1902 рр. був деканом теологічного факультету, у 1903–1904 рр. – ректором, а 1904–1905 рр. – проректором Львівського університету. Попри ерудованість і високу фахову підготовку, його лекції не були популярними серед львівських студентів. У 1912 р. покинув Львів і очолив кафедру церковної історії в Краківському університеті, де викладав до 1930 р. Похований на Раковецькому цвинтарі у Кракові.

Наукові праці: *Najdawniejsze wzdawnictwa paleograficzne.* – Kraków, 1889; *Nowy podział dziejów Kościoła.* – Kraków, 1890; *Życie i obyczaje kleru w Polsce średniowiecznej na tle ustawodawstwa synodalnego.* – Kraków, 1893; *Ustalenie chronologii biskupów włocławskich.* – Kraków, 1894; *Średniowieczne biskupstwa Kościoła wschodniego na Rusi i Litwie.* – Kraków, 1896–1897; *Biskupstwa greckie w ziemiach ruskich od połowy wieku XIV.* – Kraków, 1897; *Jakub z Paryża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego.* – Kraków, 1900; *Jan Argiropul i promocuja jego doktorska w Padwie w lipcu 1444 roku.* – Kraków, 1902; *Moderniści katolicy Kościoła lwowskiego w wieku XVI // Kwartalnik historycznyj.* – 1908. – S.211–220; *Dominus Bartolus de Saxoferrato eusque permagna in Polonos auctoritas.* – Kraków, 1911; *Dwai dominikanie krakowsky: Jan Biskupiec i Jan Falkenberg // Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balcera.* – Kraków–Lwów, 1925. – S.297–348.

ЦВІРКУНОВА Леоніла Петрівна (1922, с. Нова Водолага, Харківської обл. – 1989, Львів) – старший викладач кафедри англійської філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

У 1940–1944 рр. навчалася на відділенні англійської філології Педагогічного інституту іноземних мов у м. Горькому (тепер – Нижній Новгород, Росія). Згідно з рішенням Державної кваліфікаційної комісії, скерована на роботу до Львова. У 1944–1945 рр. працювала викладачем російської мови і літератури у Фінансовому технікумі. З

1945 р. – викладач англійської мови Львівського політехнічного інституту, з 1948 р. – у статусі старшого викладача. У вересні 1953 р. перейшла на постійну роботу до Львівського університету на кафедру англійської філології, ф-ту іноземних мов. 15–23.08. 1957 р. працювала перекладачем на IV Конгресі ВФДМ.

Наукові праці: Можливі шляхи розвитку фразеологічного зв'язного значення. – Львів, 1961; Про природу т. зв. еліптичних конструкцій з *if* // Іноземна філологія. – 1965. – Вип.3. – С.19–22.

ЧЕКАЙЛО Валерія Олександрівна (30.08.1925, м. Чорний Острів, Хмельницької обл. – ?) – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

Початкову середню освіту здобула в Житомирі. У 1941–1944 рр. разом з батьками перебувала в евакуації на території сільських місцевостей Краснодарського і Орджонікідзевського країв РФСР. У січні 1945 р. переїхала до Львова. У 1945–1948 рр., закінчивши вечірню школу, навчалася на півторарічних курсах німецької мови при ОДО ПрикВО. У 1948–1953 рр. навчалася на англійському відділенні філологічного ф-ту Львівського університету. З 1954 р. почала працювати в Інституті машинознавства та автоматики АН УРСР у Відділі електричних кіл та засобів автоматизації. З 1959 р. – на посаді інженера, виконучи обов'язки перекладача та бібліографа іноземної технічної літератури. У 1963/1964 н. р. принята у статусі викладача-погодинника на кафедру іноземних мов. На підставі рекомендації кафедри, переобрана на посаду штатного викладача кафедри іноземних мов на період 1964–1969 рр. 1.03.1965 р. з невідомих причин звільнилася з роботи в університеті за власним бажанням. Подальша доля невідома.

ЧЕРЕПОВСЬКИЙ Леонід Миколайович (1924, с. Шопість Сапіжевського р-ну Білгородської обл. Росія – ?) – секретар комітету комсомолу Львівського державного університету імені Івана Франка, старший викладач кафедри історії КПРС.

У 1948–1953 рр. навчався на юридичному ф-ті Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1950–1953 рр. був секретарем Комітету ЛКСМУ і членом парткому університету. У 1957 р. закінчив аспірантуру при кафедрі історії КПРС. У 1957–1966 рр. викладач цієї ж кафедри.

Наукові праці: В.І.Ленін про значення передового почину та досвіду народних мас // В.І.Ленін і сучасність. – Львів, 1966. – С.21–23; (у співавторстві) Партійна організація Львівщини в боротьбі за встановлення і зміцнення радянської влади та здійснення соціалістичних перетворень (1939–1941 рр.) Львівська обласна партійна організація. – Львів, 1962. – С.48–102.

Література про нього: Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа. – Львів, 1993. – С.79.

ЧЕРКАЩЕНКО Микола Іванович (27.04.1913, с. Вереміївка, Градижинського р-ну Полтавської обл. – ?) – біолог (орнітолог), кандидат біолог. наук (1947), доцент (1948). У 1933–1938 рр. навчався на біологічному ф-ті Харківського державного університету ім. О.М.Горького, у 1938–1941 рр. – в аспірантурі при кафедрі зоології хребетних цього ж ф-ту. У 1941–1945 рр. – начальник служби хімічного захисту фронтів підрозділів радянської армії. У 1946 р. демобілізований. У 1946–1950 рр. – доцент і завідувач кафедри зоології Черкаського педінституту. У 1950–1958 рр. – завідувач кафедри зоології Львівського педагогічного інституту. У 1958–1963 рр. директор Науково-природознавчого музею АН УРСР у Львові. З 1963 р. – доцент кафедри зоології хребетних Львівського державного університету імені Івана Франка, з 1964 р. – її завідувач. У 1965/1966 був виконувачем обов'язків заступника декана біологічного ф-ту.

Наукові праці: (у співавторстві) Політехнічне навантаження на уроках біології // Питання політехнічного навчання у середній школі. – Львів, 1954; Екологічна характеристика гніздових, водоплавних, лучних та болотних птахів долини верхнього Дністра // Сучасна та минула фауна західних областей УРСР. – Київ, 1963. – С.47–63; Орнітологія. Навчальний посібник. – Львів, 1975.

ЧЕРНІЦОВА Зоя Онисимівна (18.12.1927, с. Пугачово Курчумського р-ну, Східно-Казахстанської обл., Казахстан– ?) – кандидат економ. наук (*Вопросы статистики накладных расходов промышленности СССР*. Москва, 1954), доцент. У 1946–1951 рр. навчалася на педagogічному ф-ті Ленінградського фінансово-економічного інституту, у 1951–1954 рр. – в аспірантурі цього ж вузу по кафедрі статистики. У 1954–1964 рр. викладач курсу статистики Львівського торгово-економічного інституту. Розпорядженням Міністерства Вищої освіти СРСР була скерована на роботу до Львівського торгово-економічного інституту. З 1.10.1954 р. – асистент кафедри статистики. З березня 1959 р. – в. о. доцента кафедри статистики. З 1960 р. – на кафедрі бухгалтерського обліку. У 1966–1967 рр. – доцент кафедри фінансів, бухгалтерського обліку і статистики економічного ф-ту Львівського державного університету імені Івана Франка. 25.08.1967 р. звільнилася з роботи в університеті у зв'язку із проходженням по конкурсу на заміщення посади доцента кафедри бухгалтерського обліку та статистики Київського торгово-економічного інституту. Дальша доля невідома.

Наукові праці: Экономическая статистика. Сборник задач. – Львов, 1959; К вопросу статистики накладных расходов промышленности // Сборник научных докладов Львовского торгово-экономического института. – Львов, 1963; Методические указания и задания для контрольных работ по экономической и торговой статистике. – Львов, 1964.

ШАРВАРКИ (з нім. – *Scharwerk* – спільна праця) – в середньовічній Польщі та Речі Посполитій у XV–XVIII ст. додаткова до панщини відробіткова повинність кріпаків. Повинність полягала у неоплачуваній праці на будовах та ремонтах шляхів, мостів, фортифікаційних укріплень і громадських споруд, панських будинків та замків, прибираннях прилеглих територій та вивезенні сміття.

У Львові обов'язок виконувати Ш. мали селяни *міських сіл*. Оскільки більшість цих сіл безпосередньо управлялися орендарями, то вони використовували місцеві людські та матеріальні ресурси не лише для роботи у фільварках що нажали містові, але й для свої приватних потреб. 16.01.1607 р. *Сигізмунд III* видав декрет, згідно з яким селяни львівських міських сіл Волиці, Поріччя і *Замарстинова* мали обов'язок виконувати роботи не лише на користь міста, але й у міських фільварках. Згідно цього ж королівського декрету замарстинівські селяни мали обов'язок виконувати лише Ш., проте надалі міська влада умов декрету не дотримувалася. У 1619 р. магістрат примушував селян із згаданих сіл до виконання Ш. робіт разом із фільварковими панщизняними, а п'ятеро селян за відмову від їх виконання було ув'язнено. У 1635 р. король *Владислав IV* згадав своїм декретом міські села Замарстинів, Поріччя, Волицю, Голоско Велике, Голоско Мале, *Брюховичі*, Білогорщу, *Клепарів* і *Кульпарків* селяни яких повстали проти збільшення панщизняних робіт до 4-х днів на тиждень.

Львівський магістрат примушував до Ш. робіт не лише селян, але й мешканців передмість, а також ув'язнених у міських тюрмах. Зокрема, у 1578 р. мешканці *Галицького передмістя* (усього 40 осіб) було замкнено у в'язниці львівської *ратуші* за відмову вивозити сміття з міста. 8.06.1634 р. передміщани Галицького передмістя (приблизно 6 осіб) були ув'язнені відмовившись виконувати Ш. Тоді мешканці передмістя два тижні відмовлялися ремонтувати міські земляні вали. При цьому що міські власті забороняли передміщанам працювати над створенням власних фортифіка-

ційних укріплень і захисту передмість. Для міської влади існувала небезпека збройним виступу. Тому львівський бургомістр Ян Лоренцович був змушений піти на поступки і відпустити ув'язнених раніше передміщан.

З середини XVII ст. львівські передміщани отримали право не відробляти Ш., а лише платити окремий грошовий податок – *шарваркове*. Цей податок із нетривалими перервами збирався до 1771 р.

ШАХ-ДАНИЛІВ Зеновія Семенівна (6.01.1935, м. Ліон, Франція) – старший викладач кафедри французької філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

Народилася в родині трудових емігрантів з Галичини. Початкову освіту здобула у Франції. У 1947 р. родина переїхала до Харкова, у 1948–1953 рр. закінчила середню освіту у сільських школах Тернопільської обл. У 1954–1959 рр. навчалася на французькому відділенні факультету іноземних мов Львівського університету. У 1961–1962 рр. працювала вчителем французької та німецької мов у с. Задарів Монастирського р-ну Тернопільської обл. У січні-серпні 1962 р. – вихователем Брюховицької школи-інтернату №104. У вересні 1962 р. принята на посаду викладача французької кафедри французької філології з погодинною оплатою. З 1967 р. – старший викладач кафедри французької філології.

Наукові праці: (у співавторстві) Методичні вказівки, програма та контрольні завдання з французької мови. – Львів, 1965; Структура синонімічного ряду прикметників, об'єднаних значенням “приємний” // Іноземна філологія. – №72; Методичні вказівки до вивчення суспільно-політичної лексики французької мови. – Львів, 1984; Методичні вказівки для слухачів ФПК. – Львів, 1985; Методичні вказівки. Робоча програма та контрольні роботи для студентів I-го курсу французького відділу заочного навчання. – Львів, 1992.

ШВЕЦЬ Ірина Михайлівна (10.11.1928, Краків, Польща) – старший лаборант кафедри англійської філології ф-ту іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка, викладач цієї ж кафедри.

Восени 1945 р. разом із родиною переїхала на територію УРСР (у м. Винники Львівської обл.), де у 1948 р. закінчила середню школу. У 1948–1953 рр. навчалася на англійському відділенні ф-ту іноземних мов Львівського університету. У 1953–1956 рр. продовжила навчання в аспірантурі на тому ж ф-ті, спеціалізуючись по кафедрі зарубіжних літератур. З 10.11.1956 р. працювала старшим лаборантом кафедри англійської філології і викладачем а заочному відділенні із погодинною оплатою. Була членом комітету комсомолу факультету, кореспондентом університетської багатотиражної газети, редактором радіогазети факультету. З 1962 р. – на посаді викладача кафедри англійської філології з оплатою 0,5 ставки.

Наукові праці: Народність гумору в трагедії Шекспіра “Король Лір” // Науковий збірник Львівського державного університету імені Івана Франка. – Львів, 1952.

ШЕВЦІ, САП'ЯННИКИ І “ПАРТАЧІ”. Цех шевців займав особливе місце у структурі галузевих ремісничих організацій середньовічного Львова. Першу письмову згадку про цехову організацію львівських шевців датують XIV ст.: 1386 р. було видано королівську грамоту про надання прав і привілеїв, що ними користувалися львівські шевці-католики, серед яких на той час переважали поляки та німці.

Хоча, судячи з усього, тоді ще не було писаного цехового статуту. Найдавніший статут шевського цеху належить до 1456 р. До 1425-го у Львові існували дві шевські організації – католицька та православна. Однак до 1470 р. завершився процес об'єднання львівських шевців в один цех, який із другої половини XVII ст. почали офіційно йменувати *Cech narodu polskiego i rusinskiego*, до нього належало 40 майстрів. У цеху бу-

ли майстри чорнової роботи, майстри простого взуття та майстри-сап'янники, які шили дороге, високоякісне взуття, здебільшого жіноче. Міжконфесійні конфлікти між майстрами цеху, які часто закінчувалися з'ясуванням стосунків шляхом рукоприкладства, були в той час буденним явищем.

Шевський цех вирізнявся дуже суворими, іноді деспотичними правилами щодо учнів і навіть підмайстрів. Учень проходив навчання протягом трьох років. Після цього він міг отримати статус підмайстра за умови, що заплатить до цехової скрині два злотих (половина XVII ст.) і надасть офіційний документ про дату народження. Учень, якого перевели в підмайстри, був зобов'язаний на один-чотири роки стати мандрівним шевцем – він подорожував містами та селами Польщі, виконуючи найрізноманітніші замовлення, і таким чином не лише заробляв собі на життя, а й підвищував кваліфікацію.

Згідно з книгою протоколів шевського цеху, протягом 1677–1739 рр. львівські шевські майстри вивчили та перевели в підмайстри 1064 учнів, які походили переважно із самого Львова. Один майстер міг одночасно навчати не більш ніж двох учнів. Циркуляр від 1704 р. суворо забороняв майстрам-шевцям брати на навчання учнів із шляхетських сіл без дозволу пана. А підмайстрам забороняли самовільно залишати свого майстра, не відпрацювавши обумовленого терміну. За це передбачали покарання у вигляді 50 ударів палицею. Тілесними покараннями “врегульовували” й деякі інші цехові конфлікти. Наприклад, 1768 р. було покарано 15–20 ударами палиці трьох підмайстрів, які підмовляли своїх товаришів покинути майстрів і втекти з міста, того ж року покарали 20 ударами палиці підмайстра Календовського за те, що він підбурював інших підмайстрів до втечі й говорив про майстрів “непристойні слова”. Покарано також було якогось підмайстра Зелінського (33 удари палицею), який висловлював погрози на адресу старшого підмайстра.

Як не дивно, але руйнівна українсько-польська війна 1648–1654 рр. і “північна війна” початку XVIII ст. не лише не призвели до занепаду шевського ремесла, а навпаки, надали йому додаткового імпульсу, що було пов'язано з великими замовленнями взуття для потреб війська. Між 1664 і 1697 рр. кількість цехових майстрів зросла до 104 осіб. Щоб якось контролювати виконання військових замовлень, 1704 р. цех шевців видав постанову, згідно з якою окремим майстрам забороняли приймати замовлення на виготовлення взуття для полків без відома цеху. Знаючи високу якість львівського взуття, сюди за товаром з'їздилися купці не лише з усієї Польщі, а й із-за кордону. Усі ці фактори стимулювали розвиток виробництва. В архівних документах згадують шевця Панька Пасинкевича, який, маючи сім осіб челяді, виконував великі замовлення для купців, 1706 року шевець Панько Зиз зробив 100 пар чобіт на замовлення купців. Однак стосунки між цеховими майстрами та купцями не завжди були безхмарними та партнерськими. Конфлікти виникали тоді, коли купці намагалися продавати в місті готову привезену продукцію або купували товар у “партачів” (позацехових ремісників). В архівних документах збереглася скарга шевців та інших ремісників від 1527 р., в якій вони вимагали від міських властей заборонити продаж готових виробів їхніх ремесел. 1684 року король Ян III Собеській видав декрет, згідно з яким купцям, крамарям і заїжджим ремісникам у Львові категорично заборонялося продавати привозні шевські вироби, навіть у ярмаркові дні, коли всім дозволяли торгувати без будь-яких обмежень. Через певний час цю заборону дещо пом'якшили – приїжджим шевцям дозволяли продавати в межах міста їхню продукцію в ярмаркові дні, заплативши місцевому цеху відповідне мито (1 злотий 6 грошів).

Із XVI ст. у Львові почали масово з'являтися позацехові майстри (“партачі”). У королівському дипломі від 1524 р. міститься заклик до львівського старости Ходича активно переслідувати позацеховиків, які розгорнули виробництво в передмістях,

чим завдають збитків міському шевському цеху. У скарзі цехових шевців до короля від 1580 р. мовиться, що на Підзамчі нелегально працює 30 шевців. Аналогічна скарга від 1600 р. містить дані вже про 72 позацехових шевців із передмість. 1619 р. позацехові шевці отримали несподівану протекцію міського старости Мнішека, продиктовану його особистими інтресами. Цей урядовець дав дозвіл організувати в місті ще один шевський цех, до якого ввійшли 40 шевців – українців православної віри, яким дозволяли встановити 40 яток для продажу своєї продукції перед Краківською Брамою. За це Мнішек отримував 12 грошів із ятки щоквартально та ще 6 грошів щорічно від кожного ремісника. Однак, судячи з усього, новостворений цех так і не зумів охопити всіх позацеховиків – частина з них залишилася “партачами”, а отже, так чи інакше надалі конкурувала з обома цехами. Цей тривалий тліючий конфлікт інтересів вилився в масові безладдя 1620 року, коли цехові майстри, підбуривши частину підмайстрів та учнів, вчинили напад на оселі та виробничі приміщення шевців-“партачів” на Підзамчі, внаслідок чого багато будівель було спалено, інструмент і зняряддя виробництва знищено, а готову продукцію конфісковано. Про подальшу запеклу боротьбу шевського цеху з “партачами” свідчить статут Владислава IV від 1634 р., в якому п’ять статей із чотирнадцяти було присвячено цій проблемі. Однак це, вочевидь, не дало бажаних результатів, оскільки, відповідно до привілею від 1673 р., “партачам” дозволяли вступати в цех за умови сплати “вступних внесків” у сумі 15 злотих. Цех шевців-українців, організований за підтримки львівського старости Мнішека, проіснував до 1641 р., після чого було досягнуто згоди про чергове об’єднання з цехом шевців-католиків. Згідно з досягнутою домовленістю, об’єднаний цех очолювали два майстри – один католицької віри, інший – православної, а також шість столових братів – три католики та три православні. Товариство підмайстрів також мало бути одним. Щоб обмежити кількість членів цеху, запровадили дуже високі суми вступного внеску: для майстрів – 100 злотих, для їхніх синів або зятів – 20 злотих.

ЯЛІВЕЦЬ – дільниця у південно-східній частині Львова. Назва походить від “ялівець” (*Juniperus*), – реліктової хвойної породи родини кипарисових, яка давніше була поширена в цій місцевості. У околицях Львова дерева і кущі ялівця (як і карельські берези) до початку ХХ ст. були повністю знищені. Найпоширенішими породами дерев у цій місцевості тепер є: бук, граб, тополя, клен. Особливістю місцевого рельєфу була велика кількість ярів, які утворювалися через нестійкі піщані ґрунти. Найбільше таких ярів було у південній і південно-східній частині Я. В межах східної частини Я. існувало озеро джерельного походження, яке замулилося, перетворившись у болото, і у 1994 р. було осушене. Топографічні межі колишнього Я.: на заході – початок вул. Пасічної і Личаківський парк; на сході – Винниківський ліс; з півночі – вул. Тракт Глинянський; з півдня – вул. М.Голубця. Тривалий час дільниця Я. мала статус присілка Личакова, а житлові споруди (переважно приватні будинки) мали і до нашого часу вигляд сільської забудови.

У 1898 р. у північно-східній частині Я. було споруджено конюшні для полку уланів, казарми якого розташовувалися нижче по вул. Личаківській. У 1914 р. перед вступом російської армії до Львова частину конюшень було спалено. У 1915–1918 рр. після повернення австрійських військ до Львова у вцілілих спорудах розташовувалися загін кінної жандармерії та ветеринарний шпиталь.

Під час українсько-польської війни у листопаді 1918 р. територія Я. стала одним із плацдармів наступу польських військових формувань на позиції українських січових стрільців. 21.11.1918 р. загін стрільців, який складався з 30 чоловік (15 стрільців і 15 студентів-добровольців), без командира, до опівдня чинив відчайдушний опір переважаючим польським військам і напіввійськовим формуванням. Оточені і ослабле-

ні втратами захисники змушені були здатися і відразу на місці були розстріляні і поховані неподалік. Згодом, на місці поховання розстріляних оборонців поблизу вул. Пасічної було встановлено хрест, який не зберігся до нашого часу. У 1919–1920 рр. ялівецькі стайні використовувалися польською владою як табір для військовополонених та інтернованих. Тут крім українських січових стрільців перебували полонені у 1920 р. кіннотники армії С.Будьонного, та інтерновані військовослужбовці армії УНР. У 1923 табір було перебудовано і до 1939 р. тут були розташовані конюшні 14-го полку Уланів Ялівецьких.

У 1908–1921 рр. у дерев'яному буд. №1 (т. зв. вілла “Скіз”) по вул. Пасечней Бочней (у 1933–1943 рр., тепер з 1997 р. вул. Запольської) проживала видатна польська письменниця і актриса *Габрієлла Запольська*. У 1997 р. цей будинок було реставровано на кошти передані польським консульством у Львові.

За межами т. зв. Личаківської рогатки до початку 1921 р. діяв бровар Грюнда. У 1923 р. підприємство було реконструйоване для виробництва дріжджів, зараз там функціонує Львівський дріжджевий завод.

У 1922–1929 р. в межах Я. біля вул. Личаківської працював горілчаний завод власником якого був російський емігрант, представник родини відомих виробників і постачальників горілки до царського двору – Олексій Смірнов. Мешканці околиці неодноразово скаржилися до міських властей на неприємний запах, спричинений технологією горілчаного виробництва. Однак завод продовжував працювати до часу економічної кризи у Польщі в 1929. Унаслідок падіння попиту на свою продукцію у 1929 р. завод став збитковим підприємством і земельна ділянка та заводські споруди були продані міській гміні. Від того часу тут функціонують деревообробні майстерні.

У 1930 р. Я. адміністративно було приєднано до Львова. Однак до вересня 1939 р. міська влада окрім проведення ліній електропередач і встановлення водонапірних колонок, так і не встигла організувати спорудження решти міських комунікацій. Характерною особливістю більшості вулиць Я. до серпня 1991 р. була відсутність телефонного зв'язку у житлових будинках Я. Значні частини вулиць південної і східної частини Я. до початку ХХІ ст. не мали належного дорожнього покриття.

У 1941 р. на узгір'ї вище теперішньої вул. М.Голубця, з використанням праці радянських військовополонених було споруджено великі земляні вали для німецької зенітної батареї, на озброєнні якої було 4 зенітні гармати системи “Flack 88”. Ця батарея не лише контролювала східний і південно-східний сектори повітряного простору міста, але й при потребі могла вести артилерійський вогонь по видимій з узгір'я двокілометровій ділянці верхньої частини вул. Личаківської і дорозі до *Винник*. Під час акції “Буря” в ніч з 21 на 22.07.1944 р. батарею було атаковано і захоплено бійцями польської *АК*, котрі в свою чергу без бою поступилися цією позицією радянській армії 27.07.1944 р. Вали зенітної батареї, а також лінія окопів, що вела до артилерійських позицій збереглися до наших днів, хоча й поволі заростають лісом.

У 1946 р. колишні конюшні 14 полку Ялівецьких уланів було після відповідної реконструкції передано 28-му військовому авторемонтному заводу, який продовжує працювати дотепер. Від часу свого заснування і до 1957 р. адміністрація заводу використовувала широкі ялівецькі яри для звалищ старої автотехніки і запчастин. Згодом, мешканці міста, котрі отримали дозвіл на будівництво приватного житла у цій місцевості змушені були за власні кошти вивозити сміття, залишене заводом. Більшість придатних земельних ділянок Я. до 1956 р. використовувалися під городи. З 1956 р. і дотепер триває процес приватного житлового будівництва. До 1958 р. водопостачання жителів вулиць Я. провадилося лише за допомогою вуличних колонок. З 1958 р. розпочалося прокладання водопровідних труб до приватних жителів.

У 1976 р. один із глибоких ярів по вул. М.Голубця було засипано землею, яку вивозили з місця реконструкції і реставрації Глинянської вежі і та оборонного муру на Площі Радянській (тепер Площа Митна).

Опис Я. серед інших львівських передмість вперше здійснив на початку XX ст. польський письменник *Адам Краєвський* у праці “Львівські передмістя” (*Lwowskie przedmieścia, 1909*).

ПРОГРАМИ СПЕЦКУРСІВ

ПРОГРАМА

Спецкурсу (курсу за вибором)

“Єретичні рухи Європи в IV—першій половині XV ст.”

для студентів IV курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

АНОТАЦІЯ

спецкурсу “Єретичні рухи Європи IV—першої половини XV ст.”

Згідно навчального плану спецкурсу “Єретичні рухи Європи IV—XV ст.” читається в семестрі для студентів стаціонарної форми навчання. Він складається із 18-ти лекційних годин.

Необхідність спецкурсу обумовлена важливістю дослідження актуальних церковно-політичних і соціальних проблем пізньоантичної та середньовічної епохи (II—XV ст.). Саме тоді однією із форм соціального протесту поряд із збройними повстаннями були стихійні або організовані єретичні рухи. Ідейною основою цих виступів часто були християнські постулати, яких не дотримувалася офіційна церква і світська влада. Вплив єретичних ідей з плином часу трансформувався у церковні догми протестантських церков або став ідейною основою нових соціальних протестних рухів (напр. різноманітних лівацько-екстремістських та нігілістичних організацій XIX—XXI ст.).

Специфікою курсу є те, що матеріали, задіяні при його підготовці охоплюють не лише церковну історію, але і політичну історію, теологію, право та філософію.

Спецкурс забезпечується значною кількістю документальних джерел і наукової літератури, які зберігаються у наукових бібліотеках Львова (Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка та Бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України). Інформація є адаптованою до сприйняття і опрацювання її студентами.

Контроль за вивченням спецкурсу реалізовується під час заліково-екзаменаційної сесії здачею заліку.

Тематичний план:

Тема 1. Методологічні проблеми історіографії. Предмет дослідження і проблеми хронології.

Визначення терміну “єресь”. Види єретичних угруповань за типом структури. Загальна типологія єретичних спільнот: індивідуальні, тихійні, ієрархічні. Хронологія і періодизація курсу. Види християнських єретичних угруповань у хронологічній послідовності їхнього виникнення.

II ст. н. е.: Маркіон, Татіан, Валентин, ранній гностицизм, Карпократ;

III ст.: монтаністи;

IV ст.: Арій і аріани, Пелагій і Присциліан;

VI—VII ст.: несторіани і монофізити;

VIII—IX ст.: павликани та іконоборство;

XI ст.: богоміли і катари;

XII ст.: вальденси і альбігойці.

XIII ст.: флагелланти, брати і сестри “Вільного Духу”;

Перша половина XIV ст.: бегарди і бегінки, Дольчіно ді Новаре, тамплієри, францисканці-спіритуали, фратічеллі;

Друга половина XIV—перша половина XV ст.: Джон Віклеф, лолларди і чеські адаміти.

Специфіка формування джерельної бази. Знахідка у Наг-Хаммаді (Єгипет) та її значення для дослідження єретичних рухів у Європі. Розвиток дослідження єретичних рухів європейськими і американськими істориками у XIX–XX ст.

РОЗДІЛ 1.

ЄРЕСІ У РАННЬОХРИСТІЯНСЬКІЙ ЦЕРКВІ.

Тема 2. Єресі в християнській церкві у II–IV ст.

Специфіка соціальної структури ранньохристиянських общин. Язичницькі переслідування. Ставлення римських імператорів до християнських общин до 311 р. Гоніння і погроми щодо християн у східних і західних провінціях імперії до часу правління Діоклетіана. Критика християнства у творах Лукіана (“Лжепророк”, “Про смерть Перрегрина”) та Цельса (“Правдиве слово”). Придушення повстання Бар Кохби у 135 р. і остаточний розрив християн із послідовниками Талмуду. Догматичні суперечки християн між собою, з язичниками та євреями. Тертуліан. Маркіон, Татіан, Валентин, Карпократ. Ранній гностицизм і його філософсько-теологічний аспект. Патристична література і її догматичний характер. Останні державні гоніння за часів правління Діоклетіана. Перші житія святих і перші писемні описи гонінь і переслідувань християн.

Тема 3. Християнська церква і єресі в структурі Римської імперії і їх розвиток.

Аріанство та його поширення серед германських племен. Правління Константина і Нікейський собор 325 р. “Нетерпимість до ідей”. Правління Юліана Відступника. Елементи язичництва у християнстві. Монтанізм. Суперечки щодо вшановування Діви Марії. “Богородиця” чи “Богоносиця”. Несторіанство і успіхи його поширення за межами Європи до XIII ст. Общини несторіан у Золотій Орді. Держава “Пресвітера Іоанна” і її описи у хроніках XIII–XIV ст.

Тема 4. Християнізація Західної Європи і Центральної Європи у V–IX ст.

Проблема ґріховності та донатизм. Августин Гіппонський і його інтелектуальна боротьба із донатизмом. Дискусії з приводу здійснення обрядів і таїнств у V ст. Вплив нищень Риму у 410 і 455 рр. на ідейну базу офіційного християнства і єретичних спільнот. Християнізація Західної Європи Карлом Великим. Навернення саксів.

Тема 5. Маніхейство і його вплив.

Особливості джерел. Життєвий шлях Мані. Світогляд представників маніхейських громад. Соціальна доктрина маніхейства. Ідея зла і виснаження злом як найкращого шляху до порятунку душі. Маніхеї і представники державної влади на території держав Близького Сходу.

РОЗДІЛ 2.

ЄРЕТИЧНІ РУХИ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.

Тема 6. Гностицизм і його різновиди.

Характеристика джерел. Особливості гностичних ідей. Офіційна церква у боротьбі із гностицизмом. Ставлення візантійської влади і церкви до гностиків. Репресії 529–530 р. і закриття Афінської академії. Афонський монастир як центр боротьби проти гностицизму.

Тема 7. Монофізитство.

Ідейна суть монофізитства. Дискусії серед богословів щодо сутності Ісуса Христа. Імператор Юстиніан і монофізити. Ставлення властей до послідовників монофізитства. Феодора і її вплив під час державних репресій проти монофізитів. Перші спалення єретиків на константинопольському іподромі. Повстання “Ніка” та участь монофізитів у ньому. Фінансова підтримка Перською державою монофізитського руху.

Тема 8. Іконоборство.

Правління Лева III Сирійця. Перший період іконоборства у 726–780 рр. Наслідки іконоборства для візантійської імперії. Відновлення іконоборства у IX ст. Імператриця Ірина і її боротьба проти власного сина Константина Копроніма. Позиція християнських еліт Західної Європи стосовно іконоборства. Остаточне формування догматів і канонів щодо шанування ікон. Традиція ікони на Заході і Сході. Вплив іконоборства на ідеї єретичних і реформаційних течій середньовіччя і ранньомодерної доби.

Тема 9. Богомільство.

Характеристика жерел. I етап руху богомільців до XI ст. Ідейні засади богомільського руху. Дуалізм богомільців і їхні звязки із іншими єретичними громадами в межах Візантії та інших держав Європи. Антигрецька і антисемітська спрямованість богомільського руху. II етап богомільського руху до XIV ст. Богомільські громади і османська агресія. Підтримка турками богомільських общин.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРІОД ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ НА СХІД І ЇХ ВПЛИВ НА ЦЕРКОВНО-ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В ЄВРОПІ.

Тема 10. Вальденси і катари.

Економічне, політичне і конфесійне становище Провансу до початку вторгнення хрестоносців у 1209 р. Культура трубадурів та її антиклерикальне спрямування. Граф Раймонд Тулузький і його непослідовна політика щодо офіційної церкви. Діяльність Домініка з Осми. Вбивство П'єра де Кастельно як привід до початку хрестового походу проти єретиків. Початок Альбігойських воєн. Бездіяльність катарів. Збройна підтримка альбігойських єретиків із Арагону. Бойові дії до 1229 р. Діяльність інквізиційних трибуналів на Півдні Франції. Декларативність англійської підтримки боротьби альбігойців проти Франції. Остаточне підкорення Півдня Людовиком IX. Соціально-економічна політика короля щодо міст Півдня. Політичні наслідки воєн в історії Франції та Європи.

Тема 11. Католицька церква і єретики у XIII–XV ст.

Формування інквізиційних трибуналів. Інквізиція і методи її боротьби на території Західної і Південної Європи. Єпископські і домініканські трибунали, їх взаємодія і протистояння. Слабкість інквізиційних судів у Чехії, Угорщині та Польщі. Політична криза і криза моралі офіційних церковних структур, як чинник формування єретичних рухів.

Тема 12. Основні тенденції церковної політики світських володарів Західної і Центральної Європи в X–XIV ст.

Церковно-політичні тенденції політики імператорів Священної Римської імперії. Держави Центральної Європи і політика римської та авіньйонської курій. Фінансова

політика Авіньйону і політичні дивіденди держав Центральної Європи. Античернеча (антижебракуюча) опозиція духовенства і представників світської влади. Церковна політика володарів Тевтонського Ордену. Античернечі трактати викладачів Сорбонни, Віденського і Карлового університетів. Проекти папи Бенедикта XII щодо реформування чернечих орденів і протидія їй з боку орденських керівництв.

Тема 13. Флагелланти.

Покаянництво санкціоноване церквою у ранньому середньовіччі. Приборкання плоті та його рівні у католицькій і православній церкві. Вплив голоду і чуток про монгольську агресію на початок покаянницького руху. Стихійні покаянницькі рухи та їх придушення в XIII ст. Спільні риси руху покаянників і руху “пастушків”. Кримінальні елементи і їхній вплив на процесії флагеллантів. Участь окремих ченців у походах і спроба церковних ієрархів встановити контроль над покаянниками. Покаянницькі походи 1348–1349 рр. Фольклор покаянників. Антисемітичне спрямування походів флагеллантів. Придушення руху флагеллантів у німецьких державах і Франції. Трактат А. Жерсона “Проти флагеллантів” і його наслідки для переслідуваних. Флагелланти у текстах середньовічних європейських хронік.

Тема 14. Дольчіно ді Новаре і рух апостольських братів

Ідеї та діяльність апостоліків у церковно-політичних умовах Західної Європи на поч. XIV ст. Проповіді Бернардо Сегареллі. “Тисячолітнє царство Ісуса Христа”. Ставлення апостоліків Хрестовий похід проти Дольчіно та його наслідки. Репресії церкви і держави. Данте про Дольчіно.

Тема 15. Орден тамплієрів.

Джерела та історіографія історії ордену Храму. Діяльність ордену до XIII ст. Охорона прочан. Ставлення мусульман до рицарів тамплієрського ордену. Банкірська і фінансово-посередницька діяльність. Магістри ордену і їхні стосунки із світською і церковною владами. Єресі у структурі ордену. Таємне “внутрішнє коло”. Судовий процес і ліквідація ордену в першій чверті XIV ст. Сучасне становище відновленого ордену тамплієрів.

Тема 16. Фратічеллі і спіритуали.

1. “Авіньйонське полонення” пап і його вплив на діяльність чернечих орденів. Дискусії із папою Іоанном XXII щодо бідності церкви. Розкол у структурі францисканського ордену. Авіньйонський диспут 1324 р. Визнання спіритуалів єретиками і початок процесу легітимізації церковних багатств. “Тарифікація” гріхів і поширення торгівлі індульгенціями. Марсилій Падуанський і Мікеле Чезенський. Підтримка ордену імператора Людвіга Баварського. Домініканський орден і його ставлення до францисканського у період боротьби за владу в Священній Римській імперії до 1347 р.

Тема 17. “Народні єресі”.

Секта “Вільного духу”. Переконавання у повній безгріховності людини. Діяльність Амстердамської громади секти “Вільного Духу”. Люциферіанство і його поширення в Центральній Європі у XIV–XV ст. Відмінні риси середньовічного люциферіанства від сучасного сатанізму. Адаміти в Чехії. Їхній конфлікт із таборитами.

Тема 18. Джон Віклеф.

Життєвий шлях та ідейні переконання Д. Віклефа. Покровительство Джона Гонта. Протидія архієпископа Кентерберійського і викладачів Оксфордського університету.

Спроби фінансових і правових обмежень іноземних чернечих конгрегацій на території Англії у XIV ст. Рух лоллардів і ставлення до нього королівської адміністрації. Ідеї Д.Віклефа щодо секуляризації церковного майна і ролі короля у церковному житті держави. Реакція церкви та її прелатів щодо діяльності Д.Віклефа після 1378 р. Смерть Д.Віклефа і посмертний суд над його останками. Інквізиція проти віклефітів у Англії. Поширення віклефізму у Центральній Європі і боротьба церкви проти його послідовників.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела.

1. *Агафий*. О царствовании Юстиниана / перевод, статья и примечания М.Левченко. – Москва–Ленинград, 1953.
2. Восстание Дольчино / Под ред. В.Самаркина. – Москва, 1971.
3. *Евсевий Памфил*. Сочинения. – Санкт-Петербург, 1849. – Т.2.
4. Материалы для истории богумилов в сербских землях / под ред. П.Ровинского // Журнал министерства народного просвещения. – 1882. – Ч.220. – С.32–51.
5. *Михаил Пселл*. Хронография / Перевод с греческого, статья и примечания Я.Любарского. – Москва, 1978.
6. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков VI–VII вв.) / Под ред З.Удальцовой. – Москва, 1974.
7. Крестьянские движения в Германии перед Реформацией. Сборник документов / Под ред. В.Ермолаева. – Саратов, 1961.
8. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства / под ред. А.Рановича. – Москва: Политиздат, 1990.
9. Сборник документов по социально-экономической истории Византии / Под ред. Е.Косминского. – Москва, 1951.
10. Свободомыслие и атеизм в древности, средние века и в эпоху Возрождения / Под ред. А.Сухова. – Москва, 1986.
11. *Феофилакт Симокатта*. История. – Москва, 1957.
12. Хрестоматия по истории средних веков / под. ред. С.Сказкина. – Москва: Соцэргиз, 1963. – Т. 2.
13. Хрестоматия памятников феодального государства и права / Под ред В.Корецкого. – Москва, 1961.
14. *Długosz J. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego*. – 1868–1869. – Kraków: – Т.2. – 368 s.; – Т.3. – 374 s.; – Т.4. – 360 s.; – Т.5. – 410 s. (41305 III, 41306 III)

Література

15. *Алфионов Я*. Император Юлиан и его отношение к христианству. – Казань, 1877.
16. *Амбелен Р*. Драмы и секреты истории. – Москва, 1993.
17. *Ананьель Т*. Христианство: догмы и ереси / Перевод с французского. – Москва, 1997.
18. *Бортник Н*. Мирозрение Арнольда Брешианского // Средние Века. – Вып.5. – 1954. – С.250–268.

19. *Бортник Н.* Арнольд Брешианский – борец против католической церкви. – Москва, 1956.
20. *Бриллиантов А.* Император Константин Великий и миланский эдикт 313 года. – Петроград, 1916.
21. *Васильев П.* Причины и характер чешского религиозного движения (историко-критические этюды) // Журнал министерства народного просвещения. – 1876. – Ч.186. – С.90–125, 234–280.
22. *Васильевский В.* Труды: В 4-х т. / Санкт-Петербург, Ленинград, 1908–1930. – Т.4: Законодательство иконоборцев.
23. *Виппер Р.* Возникновение христианской литературы. – Москва–Ленинград, 1946.
24. *Виппер Р.* Рим и раннее христианство. – Москва, 1954.
25. *Вернер Э.* Идеология немецко-австрийского вальденства в XIV в. // Средние Века. – Вып. 25. – 1964. – С.113–125.
26. *Вульфийус А.* Вальденское движение в развитии религиозного индивидуализма. – Петроград, 1916.
27. *Вызинский Г.* Папство и Священная Римская империя в XIV и XV столетии (До Базельского собора). – Москва, 1857.
28. *Герье В.* Западное монашество и папство. – Москва, 1913.
29. *Гидуленов П.* Восточные патриархи в период первых вселенских соборов. Историко-юридическое исследование. – Ярославль, 1908.
30. *Григулевич И.* Инквизиция. – Москва, 1976.
31. *Грушевський М.* Історія української літератури. – Київ, 1996. – Т.5. – Ч.1.
32. *Гуревич А.* Из истории народной культуры и ереси. “Лжепророки” и церковь во франкском государстве // Средние Века. – Вып. 38. – 1975. – С.159–185.
33. *Гуревич А.* Популярное богословие и народная религиозность средних веков // Из истории культуры средних веков и Возрождения / Под ред. В.Карпухина. – Москва, 1976. – С.65–91.
34. *Гутнова Е.* Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI–XV вв.). – Москва, 1984.
35. *Гутнова Е.* Идеино-политическая борьба в средневековом обществе. – Москва, 1985.
36. *Дворнік Ф.* Слов’яни в Європейській історії та цивілізації / Перекл. з англійської. – Київ, 2000.
37. *Диль Ш.* Юстиниан и Византийская цивилизация в VI веке: Пер. с французского. – Санкт-Петербург, 1908.
38. *Донини А.* У истоков христианства (от рождения до Юстиниана). – Москва, 1989.
39. История Италии / Под ред С.Сказкина. – Т.1.
40. *Карсавин Л.* Монашество в средние века. – Москва, 1992. (репринт видання 1908 р.).
41. *Карсавин Л.* Очерки религиозной жизни Италии XII–XIII веков // Записки историко-филологического факультета Императорского Санкт Петербургского университета. – 1912. – Ч.112.
42. *Карсавин Л.* Вальденсы до 1218 г. // Историческое обозрение. – 1914. – №19. – С.109–173.
43. *Керов В.* Из истории борьбы народных масс против католической церкви в эпоху феодализма. – Москва, 1970.

44. Керов В. Оливы и папство // Европа в средние века: экономика, политика, культура. Сборник статей к 80-летию академика Сергея Даниловича Сказкина / Под ред. Е. Жукова. – Москва, 1972. – С.365–378.
45. Керов В. Борьба народных масс против католической церкви во Франции в XIII – начале XIV вв. (Бегины и Спиритуалы). – Москва, 1977.
46. Керов В. Народные движения во Фландрии в начале XIV века. Учебное пособие. – Москва, 1979.
47. Керов В. Народные движения во Франции в конце XIII–начале XIV века. – Москва-Ленинград, 1986.
48. Козик П. Социальные основы христианского сектанства II–III вв. – Казань, 1966.
49. Корсунский А. Готская Испания (Очерки социально-экономической и политической истории). – Москва, 1969.
50. Корсунский А., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). – Москва, 1984.
51. Котляревский С. Францисканский орден и римская курия в XIII и XIV веках. – Москва, 1901.
52. Корелин М. Падение античного мирозерцания. – Санкт-Петербург: Брокгауз-Эфрон, 1901.
53. Кузнецов Е. Движение лоллардов в Англии (конец XI–XV вв.) // Учёные записки Горьковского университета. – 1971. – Вып. 95.
54. Лебедев А. Собрание сочинений / Т.2.: Эпоха гонений на христиан и утверждение христианства в Греко-римском мире при Константине Великом. – Санкт-Петербург, 1904.
55. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – Москва, 1992.
56. Лей Г. Очерки истории средневекового материализма. – Москва, 1962.
57. Лейст О. Общественно-политические взгляды богомилов, как выражение революционной оппозиции против феодализма в средневековой Болгарии. – Москва, 1958.
58. Ли Г.Ч. История инквизиции в средние века. – В 2 т. Перевод с французского. – Москва: Брокгауз-Эфрон, 1911–1912.
59. Литвиц Е. Павликанское движение в VIII и первой половине IX вв. // Византийский временник. – 1952. – Т.5. – С.49–72.
60. Литаврин Г. Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европе и крещение Руси. – Москва, 1988.
61. Линч Д. Середньовічна церква. – Київ: Основи, 1994. – 310 с.
62. Лопарев Хр. Византийские жития святых VIII–IX веков // Византийский временник. – 1911. – Т.17. – С.1–224.
63. Осокин Н. История альбигойцев и их времени. – В 2 т. – Казань, 1869–1872.
64. Осокин Н. Внутреннее состояние католической церкви в XIII веке и отношение к ней общества // Журнал министерства народного просвещения. – 1870. – Ч.149. – С.136–190.
65. Петрів І. Богородиця: історія культу. – Київ, 1990. – 210 с.
66. Петрушевский Д. Очерки из истории средневекового общества. – Москва, 1937.
67. Рамм Б. Элементы народного свободомыслия в движении амальрикан // Средние Века. – Вып. 25. – 1964. – С.101–111.
68. Ран О. Крестовый поход против Грааля / Перевод с немецкого. – Москва, 2002.

69. *Ревиль Ж.* Религия в Риме при Северах / Перевод с французского. – Москва, 1898.
70. *Ренан Э.* Христианская церковь: Царствование Адриана и Антонина Благочестивого 117–161 / Перевод с французского. – Москва, 1991.
71. *Робертсон Д.* История христианской церкви. – Петроград, 1916. – Т.1–2.
72. *Ровинский П.* Материалы для истории богумилов в сербских землях // Журнал Министерства народного просвещения. – 1882. – Ч.220. – С.32–51.
73. *Рутенбург В.* Народные движения в городах Италии (XIV–начало XV в.). – Москва–Ленинград, 1959.
74. *Сапрыкин Ю.* Взгляды Джона Уиклифа на общность имущества и равенство // Средние Века. – Вып. 34.
75. *Серовайский Я.* Социальные противоречия и классовая борьба во франкском государстве. – Москва, 1979.
76. *Сидорова Н.* Народные еретические движения во Франции в XI и XII веках // Средние Века. – Вып. 41. – С.49–73.
77. *Сидорова Н.* Народные еретические движения во Франции в XII–XIII веках // Французский ежегодник. – Москва, 1961.
78. *Сиротенко В.* Народные движения в поздней Римской империи и образование варварских королевств. – Днепропетровск, 1988.
79. *Сказкин С. Самаркин В.* Дольчино и Библия // Средние века. – Вып. 38. – С.21–32.
80. *Сказкин С.* Исторические условия восстания Дольчино. Доклады советской делегации на X Международном конгрессе историков в Риме. – Москва, 1955. – С.15–45.
81. *Соколов В.* Средневековая философия. – Москва, 1979.
82. *Тойнбі А.-Дж.* Дослідження історії. – В 2-х т. – Київ, 1995.
83. *Трофимова М.* Историко-философские вопросы гностицизма. – Москва, 1979.
84. *Чернявский Н.* Император Феодосий Великий и его царствование в церковно-историческом отношении. – Сергиев Посад, 1913.
85. *Штаерман Е.* Мораль и религия угнетённых классов Римской империи. – Москва, 1961.
86. *Федосик В.* Киприан и античное христианство. – Минск, 1991.
87. *Флоровская К.* Акты болонской инквизиции // Историческое обозрение. – 1914. – №19. – С.54–108.
88. *Хосроев А.* Александрийское христианство: по данным текстов из Наг Хаммади. – Москва, 1991.
89. *Юзбашиян К.* К происхождению имени “павликиане” // Византийские очерки. Труды советских ученых к 14 конгрессу византинистов. – Москва, 1971. – С.213–235.
90. *Beausobre L.* Rozprava o českých adamitech. – Praha, 1954.
91. *Bělina P.* K předpokladům vzniku husitství ve východních Čechách // Sborník Historický. – 1982. – №29. – S.63–118.
92. *Bylina S.* Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1966.
93. *Dobrowolski K.* Pierwsze sekty religijne w Polsce. – Kraków, 1926. – 44 s.
94. *Hauziński J.* Muzułmańska sekta assasynów w europejskim piśmennictwie wieków średnich // Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Seria historica. – №74. – Poznań, 1978.
95. *Hlaváček I.* Inkvisice v Čechách ve 30. letech 14. století // Československý Časopis Historický (další ČČH). – 1957. – №5. – S.534–538.

96. *Holinka R.* Sektarství v Čechách před revoluci husitskou // Sborník filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě. – 1929. – Ročník 6. – S.127–307.

97. *Koranyi K.* Konstytucje cesarza Fryderyka II przeciw heretykom i ich recepcija w Polsce // Księga pamiętkowa ku czci Władysława Abrahama. – Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1930. – S.31–50.

98. *Kras P.* Husyci w petnastowiecznej Polsce. – Lublin, 1998.

99. *97. Kwiatkowski S.* Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności religijnej w Polsce do conca XIII wieku // Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – 1988. – T.79. – Zeszyt 3. – 239 s.

100. *Lapis B., Lapis D.* Beginki w Polsce w XIII–XV wieku // Kwartalnik Historyczny. – 1972. – S.32–40.

101. *Lerner R.* The heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages. – London, 1972. – 250 s.

102. *Strelczak J.* Arianie w państwie Wandalskiem // Pauvres et riches. Société et Culture du Moyen-Age aux Temps Modernes. Mélanges offerts á Bronisław Geremek á l’occasion de son soixantième anniversaire. – Warszawa: PWN, 1992. – S.191–196.

Довідкові видання

103. *Готлиб А.* Христианство у германцев // Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. – Т. 74: Ходский-Цензура. – С.680–688.

ПРОГРАМА
Спецкурсу (курсу за вибором)
“МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА І ЗВИЧАЇ
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ”

для студентів III-V курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

АНОТАЦІЯ
спецкурсу “Матеріальна культура і звичаї середньовічної Західної Європи”

Згідно навчального плану спецкурс “Матеріальна культура і звичаї середньовічної Західної Європи” читається в першому семестрі для студентів стаціонарної форми навчання. Він складається із 18-ти лекційних годин.

Необхідність спецкурсу обумовлена важливістю дослідження соціальних проблем середньовіччя. Основну увагу приділено висвітленню повсякденного життя, етикету, звичаїв та обрядів усіх суспільних станів і прошарків населення середньовічної Західної Європи.

Спецкурс забезпечується достатньою кількістю джерел і наукової літератури, а також ілюстративними матеріалами, які зберігаються у наукових бібліотеках Львова (Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка та Бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України у Львові). Інформація є адаптованою до сприйняття і опрацювання її студентами.

Контроль за вивченням спецкурсу реалізовується під час заліково-екзаменаційної сесії проведенням заліку.

Тематичний план:

Тема 1. Вступ. Огляд джерел і літератури.

Огляд зарубіжної та вітчизняної історіографії, ілюстративних матеріалів. Герман Вайс і його “Історія культури”. Продовження дослідницьких традицій Г. Вайса у монографіях Ріхарда Кляйнпауля. Французька “Школа Анналів” і її роль її представників у дослідженні середньовічного побуту. Марк Блок. Жак Ле Гофф. Фернан Бродель.

Тема 2. Житло, їжа і напої.

Зміни у харчовому раціоні та столовому етикеті європейців у ранньому середньовіччі. Зміни у хлібопекарстві. Вплив хрестових походів на зміни у якості харчування та на раціон їжі європейців. Прянощі та їх гострий дефіцит. Споживання риби і м’яса у середньовічній Європі. Виноробство і культура винопиття. Пивоваріння. Полювання і рибальство у середньовічній Європі. Соціальний статус учасників полювання. Полювання із собаками та соколами. Види пасток. Голод у середньовіччі та його соціальні наслідки. Монастирі як центри благодійництва у голодні і неврожайні роки.

Структура сільського і міського житлового будинку. Види середньовічних меблів. Замок і його житлові функції. Ведення домашнього господарства. Значення кухні і приміщення для хатньої прислуги. Двері та їхні особливості.

Тема 3. Одяг.

Германські впливи на одяг населення Західної Римської імперії. Варваризація моди римлян. Поява рукавів і гудзиків. Пояс та його різновиди. Головні убори. Ювелірні прикраси. Значення кольору одягу. Еволюція зачісок. Формування перших центрів моди.

Тема 4. Монастирський побут Західної Європи.

Виникнення бенедиктинського ордену та його статут. Ключійська реформа і її вплив на фінансове і матеріальне становище монастирів. Діяльність цистерціанських монастирів. Жебраючі чернечі ордени – францисканці та домініканці. Шляхи матеріального збагачення чернечих орденів. Жіночі монастирі, їх матеріальний стан. Підпорядкованість жіночих монастирів чоловічим. Духовна криза чернечих орденів у XIV–XV ст.

Тема 5. Матеріальна культура і звичаї мусульманського населення середньовічної Європи.

Особливості поширення мусульманської культури у Європу. Переваги мусульманської адміністративної системи. Розквіт мусульманської цивілізації на Піренейському півострові у X–першій половині XI ст. Стан доріг і торгівлі. Арабські винаходи в галузі технологій. Памятки Кордови і Гранади. Цивілізація Османської імперії XIV–XV ст. та її вплив на культуру Західної Європи. Віротерпимість османської влади.

Тема 6. Придворний церемоніал і дипломатія.

Варварські королі і сприйняття ними римських звичаїв. Палацові урочистості. Коронація як важливий елемент державного церемоніалу. Шлюб і його значення у житті династії і середньовічної держави. Придворний етикет при дворах варварських королів. Традиції візантійської дипломатичної школи. Хрестові походи і їхній вплив на дипломатію. Вплив монголів на зміни у способі проведення дипломатичних переговорів. Встановлення дипломатичної недоторканості. Реформи Людовика XI у галузі дипломатичної служби. Шифрування дипломатичної переписки. Леон Батіста Альберті і його роль у шифруванні дипломатичної пошти. Оздоблення резиденцій правителів. Розкіш та екстравагантність. Придворний етикет в період класичного середньовіччя.

Тема 7. Сімейні і шлюбні звичаї.

Становище жінки у суспільстві. Вплив церкви на процес укладення шлюбу. Право “першої ночі”. Суперечки про потребу хрещення немовлят. Поняття “законнонародженості”. Дитина і її статус у суспільстві середньовічної Європи. Розлучення і специфіка його проведення. Заборона розлучень і реальна ситуація у суспільстві. “Куртуазна любов” і менестрелі. Проституція у середньовічному місті та боротьба з нею.

Тема 8. Звичаї і побут світських корпорацій.

Звичаї цехів. Обряди прийняття нових учнів до цеху. Страйки. Стрілецькі братства. Мандрівні акторські гільдії. Лікарі та аптекарі у середньовічному європейському місті. Повсякденне життя середньовічних університетів. Статус середньовічного студента і його повсякденне життя. Репетиторство і копання могил – як основні способи заробітку студента. “Багаті” і “бідні” факультети. Міські свята. Видовища. В'їзд правителів до міста як видовище. Жебраки і їхній статус у містах середньовічної Європи.

Тема 9. Суд і покарання у середньовіччі.

Норми римського кримінального права і їх рецепція у середньовічних кодексах законів. “Право меча”. Види покарань і їхня соціальна градація. Ставлення до смертної кари у суспільстві. Тюремне ув'язнення як привілей знаті. Юридичний статус ката у місті. Церковні покарання. Епітимія і покарання ченців. “Кароліна” і остаточна кодифікація видів кримінальних покарань.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Агрикультура в памятниках западного средневековья: Переводы и комментарии / Под ред. О.Добиаш-Рожественской и М.Бурского. – Москва-Ленинград, 1936.
2. Документы по истории университетов Европы XII–XV вв. Учебное пособие / Под ред. А.Москаленко. – Воронеж, 1973.
3. *де Клавихо Руи Гонсалес*. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403–1406) / Перевод со староиспанского / Под ред. С.Мироновой. – Москва, 1990.
4. Памятники истории Англии XI–XIII вв. / Под ред. Д.Петрушевского. – Москва, 1936.
5. *Поло Марко*. “Книга” Марко Поло / Перевод со старофранцузского текста Н.Минаева. – Москва, 1955.
6. Путешествия в восточные страны ПIANO Карпини и Гильома де Рубрука. – Алматы, 1993.
7. Средневековое городское право XII–XIII веков: Сборник текстов / Под ред. С.Стамма. – Саратов, 1989.
8. Средневековье в его памятниках / Под ред. Д.Егорова. – Москва, 1913.
9. *Филипп де Коммин*. Мемуары. – Москва, 1986.
10. Хрестоматия по истории западно-европейского театра / Под ред. С.Мокульского. – Москва, 1937. – Т.1: Античный театр. Средневековый театр. Театр эпохи Возрождения.
11. *Штильбергер И.* Путешествие по Европе, Азии и Африке с 1394 по 1427 год / Перевод со старонемецкого Ф.Бруна. – Баку, 1984.

Монографії і дослідження

12. Арабская средневековая культура и литература: Сборник статей зарубежных ученых / под ред. И.Фильштинского. – Москва, 1978.
13. *Бартольд В.* Карл Великий и Гарун ар-Рашид // Бартольд В.Сочинения. – Т.6. – С.342–364.
14. *Бартольд В.* История изучения Востока в Европе // Бартольд В.Сочинения. Т.9: Работы по истории востоковедения. – Москва, 1977. – С.199–467.
15. *Бартош Ф.* Пражский университет Карла IV до Кутногорского декрета. – Прага, 1946.
16. *Бахтин М.* Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – Москва, 1990.
17. *Бицилли П.* Элементы средневековой культуры. – Одесса, 1907.
18. *Блок М.* Апология истории. – Москва, 1986.
19. *Бродель Ф.* Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV–XVIII ст.: В 3-х т. / Переклад з французької – Київ, 1995–1998. – Т.1: Структури повсякденності: можливе і неможливе; Т.2: Ігри обміну.
20. *Веселовский А.* Старинный театр в Европе. Исторические очерки. – Москва, 1870.
21. *Гвоздев А. Пиотровский А.* История европейского театра. Античный театр, театр эпохи феодализма. – Москва-Ленинград, 1931.
22. *Гейзінга Й.* Homo ludens. – Київ, 1994.

23. Городская культура Средневековья и начало Нового времени. Сборник статей Ленинградского отделения Института истории АН СРСР / под ред. В.Рутенбурга. – Ленинград, 1986.
24. *Ле Гофф Ж.* Цивилизация средневекового Запада. – Москва, 1992.
25. *Грацианский Н.* Бургундская деревня в X–XII столетиях // Академия истории материальной культуры. – 1935. – Вып. 102.
26. *Грацианский Н., Некрасова Е., Удальцов А.* Из истории западноевропейского феодализма // Академия истории материальной культуры. – 1934. – Вып. 107.
27. *Грюнебаум Г.-Э.* Основные черты арабо-мусульманской культуры. – Москва, 1981.
28. *Гуревич А.* Проблемы средневековой народной культуры. – Москва, 1981.
29. *Гуревич А.* Категории средневековой культуры. – Москва, 1984.
30. *Гуревич А.* Культура и общество средневековой Европы глазами современников (Ехемпла XIII в.). – Москва, 1989.
31. *Гуревич А.* Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – Москва, 1990.
32. *Даркевич В.* Пути средневековых мастеров. – Москва, 1972.
33. *Дживелегов А. Бояджиев Г.* История западноевропейского театра от возникновения до 1789 года. – Москва-Ленинград, 1941.
34. *Добиаши-Рождественская О.* Церковное общество во Франции в XIII веке. – Петроград, 1914. – Ч.1: Приход.
35. *Добиаши-Рождественская О.* Культура европейского средневековья: Научное наследие / Под ред. В.Рутенбурга. – Москва, 1987.
36. *Евреинов Н.* Первобытная драма германцев. Из пра-истории театра германско-скандинавских народов. – Петроград, 1922.
37. *Иванов К.* Средневековый монастырь и его обитатели. – Санкт Петербург, 1902.
38. Из истории культуры средних веков и Возрождения / Под ред. В.Карпушина. – Москва, 1976.
39. *Иналджик Г.* Османська імперія. Класична доба 1300–1600. – Київ, 1998.
40. История крестьянства в Европе / под ред. З.Удальцовой. – Т.1–3. – Москва, 1986–1989.
41. *Калинская Н.* История костюма. Европейский костюм от античности до XX века. – Москва, 1986.
42. *Канторович Я.* Средневековые процессы о ведьмах. – Санкт Петербург, 1896.
43. *Каптерева Т.* Искусство Испании. Средние века. Эпоха Возрождения. – Москва, 1989.
44. *Карсавин Л.* Монашество в средние века. – Санкт Петербург, 1912.
45. *Кес Д.* Стили мебели. – Будапешт, 1981.
46. Классы и сословия средневекового общества / под ред. З.Удальцовой. – Москва, 1988.
47. *Ковалевский М.* Родовой быт в настоящем, недавнем и отдалённом прошлом. Опыт в области сравнительной этнографии и истории права. – Санкт-Петербург, 1911.
48. *Крачковский И.* Арабская культура в Испании. – Москва-Ленинград, 1937.
49. *Лаврин А.* 1001 смерть. Понимание смерти в ходе развития цивилизации. – Москва, 1991.
50. *Лебек С.* Происхождение франков V–IX века. – Москва, 1993.
51. *Леви-Провансаль Э.* Арабская культура в Испании. Общий обзор. – Москва, 1967.

52. *Линдсей Д.* Коротка історія культури: Від доісторичних часів до доби Відродження. – Київ, 1995. – Т.2.
53. *Линперт Ю.* Історія культури. – Нью-Йорк–Відень, 1922.
54. *Литаврин Г.* Как жили византийцы. – Москва. – 1974.
55. *Моран А.* История декоративно-прикладного искусства с древнейших времен до наших дней. – Москва, 1982.
56. Нариси з історії зарубіжного декоративно-ужиткового мистецтва. – Київ, 1995.
57. Одиссей. Человек в истории. Исследования по социальной истории и истории культуры / под ред. А.Гуревича. – Москва, 1989.
58. *Оттокар П.* К истории взаимоотношения церкви и города в итальянском средневековье // Журнал министерства народного просвещения. – 1909. – Ч.23. – С.1–23.
59. Очерки истории арабской культуры V–XV вв. / Под ред. О.Большакова. – Москва, 1982.
60. *Паульсен Ф.* Германские университеты / перевод с немецкого. – Санкт Петербург, 1904.
61. *Паушкин М.* Средневековый театр. Духовная драма. – Москва, 1913.
62. *Песин В.* Волшебный мир Каиссы. История шахмат. – Ленинград, 1990.
63. *Петров М.* Ульрих фон Лихтенштейн (рыцарское служение женщине в средние века) // Журнал министерства народного просвещения. – 1867. – Ч.136. – С.360–417.
64. *Рогачевский А.* Меч Роланда: Правовые взгляды немецких горожан XIII–XVII вв. – Санкт Петербург, 1996.
65. *Роменец В.* Історія психології стародавнього світу і середніх віків. – Київ, 1983.
66. *Руденко С.* Древнейшие в мире ковры и художественные ткани. – Москва, 1968.
67. *Сидорова Н.* Очерки по истории ранней городской культуры во Франции. – Москва, 1953.
68. *Суворов Н.* Средневековые университеты. – Москва, 1898.
69. *Стамеров К.* Нариси з історії костюмів. – Київ, 1978.
70. *Стрингольм А.* Походы викингов. – Москва, 2002.
71. *Тейс Л.* Наследие Каролингов IX–X века. – Москва, 1993.
72. *Томас Е.* Ми – не перші / Переклад з англійської // Всесвіт. – 1988. – №11. – С.152–169; №12. – С.146–163.
73. *Удальцов А.* Из аграрной истории Каролингской Фландрии // Академия истории материальной культуры. – 1935. – Вып. 140.
74. *Уотт У., Какиа П.* Мусульманская Испания. – Москва, 1976.
75. *Фильштинский И., Шифдар Б.* Очерк арабо-мусульманской культуры VII–XII вв. – Москва, 1971.
76. *Фоглер В.* Культура аббатства Санкт-Галлен / перевод с немецкого. – Санкт-Галлен, 1993.
77. *Фрэзер Дж.* Фольклор в Ветхом завете / Перевод с английского. – Москва, 1985.
78. Человек и культура: индивидуальность в истории культуры: Сборник статей / под ред. А.Гуревича. – Москва, 1990.
79. *Чернышов А.* Средневековый городской фольклор и социальная структура средневекового города. – Тверь, 1990.
80. *Чернышов А.* Итальянское общество и культура в эпоху Треченто. – Тверь, 1991.

81. Шендерович А. Шесть этюдов из Данте // Наука и жизнь. – 2001. – №8. – С.84–91.
82. Яковлевский Н. Театр во Франции от XIV до XIX столетия. – Санкт Петербург, 1840.
83. Charewiczowa Ł. Ustroj miast komunalnych średniowiecznej Francji. – Lwów, 1927.
84. Charlemagne: The Legend and the Man. – Norwalk, 1995.
85. Darst D. Western Civilisation to 1648. – New York, 1990.
86. Geremek B. Najemna siła robocza w rzemiosle Paryża XIII–XV w. Studium o średniowiecznym rynku siły roboczej. – Warszawa, 1962.
87. Goff J. Inteligencja w wiekach średnich. – Warszawa, 1966.
88. Goitein S. Jews and arabs: their contacts trough the ages. – New York, 1974.
89. Hauziński J. Polityka orientalna Fryderyka II Hohensztaufa // Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznani. Seria historica. №79 – Poznań, 1978.
90. Inglot S. Historia społeczna i gospodarcza średniowiecza. – Lwów, 1938.
91. Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Turawie 8–11 V 1996 / red M.Derwich, A.Dobóg-Lenartowicz. – Opole–Wrocław, 1996.
92. Kowalska M. Średniowieczna arabska literatura podróżnicza // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczno-literackie. – 1973. – №317. Z.25.
93. Manteuffel T. Kultura Europy średniowiecznej. – Warszawa, 1974.
94. Miller M. Clerical and Lay cultures in the Courts of Nothern Italy 1000–1300
95. Neumann A. The Jews in Spain. Their social, political and cultural life during the Middle Ages. – Philadelphia, 1944. – T.2.
96. Samsonowicz H. Życie miasta średniowiecznego. – Warszawa, 1970.
97. Smerc w Dawnej Europie. Zbor studiów / Pod red. M.Derwicza. // Acta Universitatis Wratislaviensis. Seria Historia.– Wrocław, 1997.
98. Średniowiecze. Studia o kulturze / Pod red. J.Lewańskiego. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1961–1965. – T.1–2.
99. Wachowski K. Kultura Karolinska a słowianszczyzna zachodnia // Studia archeologiczne. – Wrocław, 1992. – S.1–126.
100. Wrede R. Die Körperstrafen bei allen Vökern von den altesten Zeiten bis auf die Gegenwart. – Dresden, 1898. (104518 II)

Довідкова література

101. Иллюстрированная энциклопедия моды. – Прага, 1986.
102. Geschichte der Kostüme. – München, 1890.

ПРОГРАМА
Спецкурсу (курсу за вибором)
“ЧЕРНЕЧІ ТА ДУХОВНО-РИЦАРСЬКІ ОРДЕНИ
СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ”

для студентів III–V курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

АНОТАЦІЯ
спецкурсу “Чернечі та духовно-рицарські ордени середньовічної Європи”

Згідно навчального плану спецкурс “Чернечі та духовно-рицарські ордени середньовічної Європи” читається в I семестрі для студентів стаціонарної форми навчання. Він складається із 36-ти лекційних годин.

Необхідність спецкурсу обумовлена важливістю дослідження актуальних політичних і соціальних проблем середньовічної епохи (VI–XV ст.). Саме тоді формувалися і розвивалися корпоративні церковні та світські структури європейського суспільства. Ці процеси призвели до формування орденських чернечих і рицарських структур, ідейною основою яких були християнські догмати. Ордени чинили вагомий вплив на суспільно-політичне та економічне життя усіх держав Західної і Центрально-Східної Європи, здійснювали активну експансивну політику на територіях Близького Сходу і Прибалтики.

Специфікою курсу є те, що матеріали, задіяні при його підготовці охоплюють не лише церковну історію, але і політичну історію та право. Теми запропонованого спецкурсу подаються за проблемним принципом.

Спецкурс забезпечується значною кількістю документальних джерел і адаптованої наукової літератури, які зберігаються у наукових бібліотеках Львова (Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка та Бібліотека ім. В. Стефаника Національної Академії Наук України).

Контроль за вивченням спецкурсу реалізовується під час заліково-екзаменаційної сесії складанням заліку.

Тематичний план:

Тема 1. Методологічні проблеми історіографії. Предмет дослідження і проблеми хронології.

Визначення терміну “орден”. Статут – як основний документ орденської структури. Типологія орденських формувань. Хронологія і періодизація курсу. Специфіка формування джерельної бази. Розвиток дослідження чернечих і духовно-рицарських орденів європейськими і американськими істориками у XIX–XX ст.

Тема 2. Чернечі формування в структурі християнської церкви у III–V ст.

Специфіка соціальної структури ранньохристиянських общин. Язичницькі переслідування християн у III ст. Єгипетська християнська громада. Антоній великий. Павло Фіванський. Пахомій. Северин. Ранній гностицизм і ставлення його adeptів до чернецтва. Теоретичне обґрунтування потреби аскетизму у творах Отців Церкви. Августин Гіппонський як один із теоретиків чернецтва. Чернецтво у Східній римській імперії.

Тема 3. Бенедиктинський орден.

Церковно політичні передумови формування першої централізованої чернечої організації на території Італії. Походження Бенедикта Нурсійського та його життєвий шлях. Формування і статут ордену. Девіз ордену “Ora et labora” і втілення його у повсякденному житті ченців. Місіонерська робота ордену в Європі. Колумба, Галл і Кіліан та їхня місіонерська робота серед германських племен. Християнізація Британії. Зростання кількості монастирів і земельної власності ордену в V–X ст. Майстерні та скрипторії Бенедиктинського ордену. Національна структура Бенедиктинського ордену в X–XV ст. Винаходи бенедиктинців. Монастирські школи. Фульдське і Санкт-Галленське бенедиктинські абатства. Монастирі Ордену на територіях Чеського та Угорського королівств.

Тема 4. Орден регулярних каноніків.

Регулярні каноніки – Орден сформований із представників духовенства. Статут ордену. Відсутність єдиного централізованого керівництва. “Регулярні каноніки” і “каноніки-ваганти”. Капітул і консисторія як дорадчі органи єпископської влади. Діяльність Ордену під час григоріанських реформ XI ст. Відмінності у юридичному статусі каноніків на Заході Європи і у державах Центральної Європи. Привілеї ордену та їх значення для формування приватної власності каноніків у XIII–XV ст.

Тема 5. Цистерціанський орден.

Заснування Клюнійського монастиря і зміни у Бенедиктинському статуті. Особливості влади цистерціанського абата. Організація “постійних молитов”. Посада пріора. Прибутки ордену та їх розподіл. Боротьба проти симонії. Клюнійський монастир і клюнійська реформа. Боротьба за інвеституру і участь у ній цистерціанців. Організація нових монастирів у Франції і поза її межами. Господарська діяльність цистерціанців. Бернард Клервоський. Цистерціанський орден і поширення готичного стилю в церковному будівництві. Реформування ордену у 1198 р. (переімен. в Бернардинський). Маєтності Ордену в Європи та участь цієї чернечої структури у внутрішньоєвропейських колонізаційних процесах в XI–XIV ст.

Тема 6. Орден Госпітальєрів і його розвиток в XI–XIII ст.

Джерел та історіографія історії Ордену. Перший осередок Ордену в Єрусалимі. Статут госпітальєрів і їхня участь в облозі Єрусалиму в 1099 р. Потрійна структура Ордену. Привілеї ордену стосовно земельної власності, постів і використання зброї, надані папами і латинськими єрусалимськими королями у XII ст. Нації в складі ордену, їхня військова структура. Охорона прочан у Палестині та її ефективність. Маєтності госпітальєрів у Святій Землі до 1187р. Переїзд рицарів до Акри після поразки завданої Саладіном у 1187 р. Взаємини рицарів Ордену із імператором Фрідріхом II Штауфеном. Спілка із ассасинами проти сельджуків. Оборона останніх фортець хрестоносців до 1291 р. Переїзд рицарів ордену на о. Родос і зміна назви ордену. Боротьба проти піратів та візантійців. Острівні і материкові володіння родоських рицарів. Становище залежних від ордену селян. Конфесійна політика рицарів. Боротьба проти османської агресії у XIV–XVI ст. Переїзд Ордену на о. Мальту і визнання васалітету стосовно імператорів священної Римської імперії. Участь мальтійських рицарів у викупі християнських невільників із турецького полону.

Тема 7. Орден Тамплієрів.

Заснування ордену і діяльність Бернарда Клервоського. Трактат “Про Христове воїнство”. Перша і друга редакції орденського статуту. Собор у Труа. Діяльність перших орденських магістрів. Матеріальне і фінансове становище Ордену в XII–першій поло-

вині XIII ст. Привілеї ордену. Охорона прочан і самостійні бойові дії проти сельджуків. Замки ордену Тамплієрів у містах Європи. Тамплієри на Кіпрі. Формування фінансової могутності Ордену. Скуповування земель у Європі. Становище селян, котрі належали Ордену. Участь Тамплієрів у Реконкісті. Привілеї надані папою Іннокентієм III. Невдача єгипетського походу 1217–1219 рр. Конфлікт рицарів ордену із Фрідріхом II Штауфеном. Початок виведення особового складу із Палестини. Зміни в орденській структурі в другій пол. XIII ст. Фінансова діяльність Ордену. Судовий процес проти рицарів Храму у Франції та його загальноєвропейські наслідки. Відновлення Ордену в статусі аристократичного клубу в XIX ст.

Тема 8. Тевтонський орден як чернеча і державна структура.

Тевтонський орден як перша духовно-рицарська структура, сформована за національною ознакою. Статут Ордену. Діяльність першого орденського магістра Германа фон Зальца. Ставлення до тамплієрів і госпітальєрів у період боротьби папства із династією Штауфенів. Перенесення резиденції магістра до Венеції. Тевтонські рицарі в Угорщині і вигнання їх звідти. Конрад Мазовецький і його роль у наданні території для Тевтонського ордену. Боротьба проти пруссів і литовських племен. Колонізаційна політика Ордену. Державна структура Тевтонського Ордену. Заснування міст. Торгова політика магістрів Ордену. Марієнбург як столиця Тевтонського Ордену. Боротьба проти Польщі. Чеські найманці на території Ордену. Розгром рицарів Ордену в 1410 р. під Грюнвальдом. період стабілізації.

Тема 9. Ордені періоду Реконкісти в Іспанії.

Особливості процесу Реконкісти до 1086 р. Авіський Орден. Орден Сантьяго. Ордені Алькантара і Калатрава. Редагування тамплієрських і госпітальєрських статутів для потреб іспанських орденів. Діяльність Орденів, стосовно оборони іспанських міст. іспанські рицарські ордені як землевласники. Політика стосовно іновірців. Підпорядкованість Орденів королівським династіям. “Гості” у структурі іспанських рицарських орденів. Зміни у юридичному статусі після завершення Реконкісти. Політика ордену Сантьяго на території іспанських колоній.

Тема 10. Домініканський орден

Діяльність Домініка з Осми і його спільників на території Півдня Франції. Редакції статутів Ордену. Влада генерала Ордену. Значення генеральних капітул. Формування європейської орденської структури. Провінції ордену і їх значення. Фінансове і матеріальне становище Домініканського ордену до XIV ст. Відмінності між монастирями ордену в Західній і Центрально-Східній Європі. Становище Ордену в державах Священної Римської імперії у пер. пол. XIV ст. Розколи у структурі Ордену під впливом Авіньйонського полону та Великої Схизми. Значення Пізанського собору 1409 р. діяльність кардинала Іоанна Домініці. Скасування для Ордену жебракуючого статусу в 1427 р. Орденська криза другої половини XV ст. та її наслідки.

Тема 11. Францисканський орден

Діяльність Франциска Ассізького. Статут Ордену та поширення його монастирів. Лояльність до місцевих єпископатів та іновірців. Ставлення францисканців до власності. Клариски та їхній статус. Розкол у структурі ордену. Конвентуали і спіритуали. Марсильєр Падуанський і значення його трактату “Захисник миру”. Придушення руху спіритуалів. Діяльність ченців Ордену до Базельського собору (1431 р.).

Тема 12. Місіонерська діяльність чернечих орденів у XI–XIII ст.

Бенедиктинські місії. Цистерціанські місії. Статус місій і місіонерів у католицькій церкві до 1255 р. Конкуренція серед місіонерів. Місіонерство домініканців і францисканців. Місійні єпископи і їхнє протистояння із парафіяльним кліром на території держав Центрально-Східної Європи. “Братство пілігримуючих для Христа” і його діяльність до Констанцького собору (1418–1420 рр.). Азіатські та африканські місії в XIII–XV ст. Криза європейського місіонерства до початку XVI ст.

Тема 13. Освітня діяльність чернечих орденів у XIII–XV ст.

Монастирські школи Бенедиктинського ордену. Освіта спрямована на формування богословів у структурі Цистерціанського ордену. Регулярні каноніки та їхня освітня діяльність. Загальний огляд освітньої структури Домініканського і Францисканського орденів. “Генеральні курси” та їх значення. Празький і Віденський університети як конкуренти чернечій богословській освіті. Криза орденської освіти у XIV–XV ст.

Тема 14. Взаємини орденів із представниками державної влади європейських держав.

Донаторство світських володарів стосовно монастирів різних орденів. Юридичний статус донатів. Юридичний статус придворного сповідника. Привілейовані монастирі на території різних європейських держав. Людовик IX Святий і його привілеї чернечим орденам. Судові процеси між світськими донаторами і монастирями стосовно грошей і земельної власності в державах центральної Європи у другій половині XIII–XIV ст.

Тема 15. Стосунки чернечих орденів із парафіяльним кліром і єпископством західноєвропейських держав.

Причини конфліктів між духовенством, ченцями і єпископством від другої пол. XII ст. Позиція римських пап стосовно конфліктів між духовенством і ченцями. до кінця XIII ст. Спроба Боніфация VIII внаормувати фінансові конфлікти серед духовенства. Загострення конфлікту на території держав Священної Римської імперії. Авіньйонські папи та їхні спроби підтримки чернецтва. Посилення контролю єпископів над монастирями у XV ст.

Тема 16. Інквізиційна діяльність чернечих орденів у XIII–XV ст.

Інквізиція під час Альбігойських воєн (1209–1229 рр.). Статус інквізиційних трибуналів у різних державах Європи. Діяльність Бернарда Гі як теоретика інквізиції. Вплив єпископату на діяльність інквізиційних трибуналів у державах Центральної Європи. Конкуренція домініканців і францисканців у Боснії.

Тема 17. Паризький університет як центр античернечої опозиції духовенства у XIV–XV ст.

Сорбонна (богословський факультет) – як один із найпрестижніших факультетів Паризького університету. Привілеї Філіппа II Августа чернечим орденам. Домініканці і францисканці серед професорського складу університету. Привілейований статус орденських студентів у складі університету. загострення боротьби між орденськими і неорденськими професорами. Втручання у конфлікт Іннокентія IV. відновлення конфлікту і його перебіг до середини XIV ст. Жерсон і д’Альї як провідні діячі античернечої опозиції світського духовенства і викладачів Сорбонни. Питання про скасування орденських кафедр і чернечих орденів на Констанцькому соборі. Угода 1449 р. про припинення ворожнечі і встановлення рівноправності викладачів університету.

Тема 18. Криза лицарської ідеї та чернечого ідеалу у XIV–XV ст.

Чинники, котрі впливали на занепад моралі в суспільстві в XIV–XV ст. Критика чернечого життя духовенством і світськими особами. Спроби відновлення традицій лицарських і чернечих корпорацій. Трактати Луллія і Альбрехта Нюрнберзького. Базельські диспути 1498–1504 рр. та їх наслідки для авторитету чернечих орденів. Передумови виникнення ордену Єзуїтів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела.

1. Григорий Турский. История франков. – Москва, 1987.
2. История Средних веков: Падение Рима (476–768 гг.) / Под ред. М.Стасюлевича. – Москва – Санкт-Петербург, 2001.
3. История Средних веков: От хаоса к порядку (768–1096 гг.) / Под ред. М.Стасюлевича. – Москва–Санкт-Петербург, 2001.
4. История Средних веков: Крестовые походы (1096–1291 гг.) / Под ред. М.Стасюлевича. – Москва–Санкт-Петербург, 2001.
5. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства / Под ред. А.Рановича. – Москва, 1990.
6. *Długosz J. Dzieje Polski // Dzieła wszystkie wydane staraniem A.Przedzieckiego.* – Kraków, 1868–1869. – Т.2. – 368 s.; – Т.3. – 374 s.; – Т.4. – 360 s.; – Т.5. – 410 s.

Література

7. *Альтамира-и-Кревеа Р.* История средневековой Испании. – Санкт-Петербург, 2003.
8. *Амбелен Р.* Драмы и секреты истории. – Москва, 1993.
9. *Андреев В.* Монашеские ордена. – Москва, 2002.
10. *Брайант А.* Эпоха рыцарства в истории Англии. – Санкт-Петербург, 2001.
11. *Вейс Г.* История культуры. – Москва, 2002.
12. *Виймар П.* Крестовые походы. Миф и реальность священной войны. – Санкт-Петербург, 2003.
13. *Вызинский Г.* Папство и Священная Римская империя в XIV и XV столетии (До Базельского собора). – Москва, 1857.
14. *Гарро А.* Людовик святой и его королевство. – Санкт-Петербург, 2002.
15. *Гене Б.* История и историческая культура средневекового Запада. – Москва, 2002.
16. *Герье В.* Западное монашество и папство. – Москва, 1913.
17. *Глогер Б.* Император, Бог и Дьявол. Фридрих II Гогенштауфен в истории и легенде. – Санкт-Петербург, 2003.
18. *Григулевич И.* Инквизиция. – Москва, 1976.
19. *Дворнік Ф.* Слов'яни в Європейській історії та цивілізації. – Київ, 2000.
20. *Дельбрюк Г.* История военного искусства в рамках политической истории. – Санкт-Петербург, 1996–2001. – Т.3: Средневековье.
21. *Доманин А.* Крестовые походы. Под сенью креста. – Москва, 2003.
22. *Дюбі Ж.* Доба соборів. Мистецтво і суспільство 980–1420 років. – Київ, 2003.
23. *Егер О.* Всемирная история. В 4 т.. – Т.2: Средние века. – Москва, 2001.

24. *Казель Р.* Иоанн Слепой. Граф Люксембурга, король Чехии. – Санкт-Петербург, 2004.
25. *Карсавин Л.* Монашество в средние века. – Москва, 1992. (репринт видання 1908 р.).
26. *Карсавин Л.* Очерки религиозной жизни Италии XII–XIII веков // Записки историко-филологического факультета Императорского Санкт-Петербургского университета. – 1912. – Ч.112.
27. *Контамин Ф.* Война в средние века. – Санкт-Петербург, 2001.
28. *Котляревский С.* Францисканский орден и римская курия в XIII и XIV веках. – Москва, 1901.
29. *Лависс Э. Рамбо А.* Эпоха крестовых походов. – Москва–Санкт-Петербург, 2003.
30. *Ле Гофф Ж.* Цивилизация средневекового Запада. – Москва, 1992.
31. *Ле Гофф Ж.* Людовик IX Святой. – Москва, 2001.
32. *Ли Г. Ч.* История инквизиции в средние века: В 2 т. Перевод с французского. – Москва: Брокгауз-Эфрон, 1911–1912.
33. *Линч Д.* Середньовічна церква. – Київ: Основи, 1994. – 310 с.
34. *Лебедев А.* Духовенство древней вселенской церкви от времен апостольских до X века. – Санкт-Петербург, 2003.
35. *Лопарев Хр.* Византийские жития святых VIII–IX веков // Византийский временник. – 1911. – Т.17. – С.1–224.
36. *Люшер А.* Французское общество времен Филиппа-Августа. – Санкт-Петербург, 1999.
37. *Люшер А.* Иннокентий III и Альбигойский крестовый поход. – Санкт-Петербург, 2003.
38. *Машке Э.* Немецкий орден. – Санкт-Петербург, 2003.
39. *Мельвиль М.* История ордена Тамплиеров. – Санкт-Петербург, 2003.
40. *Осокин Н.* История альбигойцев и их времени: В 2 т. – Казань, 1869–1872.
41. *Осокин Н.* Внутреннее состояние католической церкви в XIII веке и отношение к ней общества // Журнал министерства народного просвещения. – 1870. – Ч.149. – С.136–190.
42. *Осокин Н.* История средних веков. – Минск, 2003.
43. *Печникова Т.* Мальтийский орден: прошлое и настоящее. – Москва, 1989.
44. *Пиренн А.* Средневековые города Бельгии. – Санкт-Петербург, 2001.
45. *Поръяз А.* Мировая культура: Средневековье. – Москва, 2001.
46. *Пти-Дютайи Ш.* Феодальная монархия во Франции и в Англии X–XIII веков. – Санкт-Петербург, 2001.
47. *Рассел Дж.* Сатана. Восприятие зла в ранней христианской традиции. – Санкт-Петербург, 2001.
48. *Ришар Ж.* Латино-Иерусалимское королевство. – Санкт-Петербург, 2002.
49. *Фавтье Р.* Капетинги и Франция. – Санкт-Петербург, 2001.
50. *Фавье Ж.* Ангерран де Мариньи. Советник Филиппа IV Красивого. – Санкт-Петербург, 2003.
51. *Фергюсон А.* Золотая осень английской рыцарственности. Исследование упадка и трансформации рыцарского идеализма. – Санкт-Петербург, 2004.
52. *Флоровская К.* Акты болонской инквизиции // Историческое обозрение. – 1914. – №19. – С.54–108.
53. *Фроссар А.* Соль земли О главных монашеских орденах. – Москва, 1992.
54. *Ходжсон Д.-С.* Орден ассасинов. Борьба ранних низаритов исмаилитов с исламским миром. – Санкт-Петербург, 2004.

55. *Hauziński J.* Muzułmańska sekta assasynów w europejskim piśmennictwie wieków średnich // Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznani. Seria historica. – №74. – Poznań, 1978.

Довідкові видання

56. Словарь средневековой культуры / под ред. *А.Гуревича*. – Москва, 2003.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрагам Владислав.* 7, 60, 154.
Абрагам. 82, 158.
Августин Гіппонський, св. 236, 250.
Августинович Якуб Стефан. 163.
Агнеса, св. 164, 196.
Адальберт, св. 73, 101.
Адриан, імператор. 242.
Алсон з Поріча. 71.
Алфионов Я. 239.
Альберт Вальдштейн. 91.
Альберті Леон Батіста. 245.
Альбрехт II, австрійський герцог. 42, 151, 175.
Альбрехт III, австрійський герцог. 92.
Альбрехт V, австрійський герцог. 92.
Альбрехт Нюрнберзький. 254.
Альтамира-и-Кревеа Р. 254.
Альтанер Бернард. 21, 34.
Амаларій із Меца. 198.
Амбелен Р. 144, 239, 254.
Ананьель Т. 239.
Ананьель Ф. 39.
Ангелович Антоній. 169.
Андреас Ваншіг. 81.
Андреас, св. 72, 149.
Андреев В. 254.
Андрій II, угорський король. 43, 52, 176.
Андрій III Арпад, угорський король. 42, 76, 85, 151, 175.
Анквіч Анджей Алоїзій. 7, 163, 172.
Анна, графиня. 134.
Анна, св. 69, 72, 73, 75, 90, 164, 165, 170.
Ансельм. 46.
Антонін Благочестивий, імператор. 242.
Антоні де Песці Томас. 200.
Антоній Великий. 250.
Антоній Падуанський, св. 164.
Антоній св. 43, 171, 176.
Антонович В. 210.
Арій. 235.
Арнольд з Протцана. 20.
Арнольд, син лицаря Симона Сішліндера. 89, 150.
Артюх О.О. 184.
Артюх У.М. 184.
Аскеназі Шимон. 212.
Асцелін. 58.
Ахназарова Г.Т. 184.
Баер Ніколаус, черенець. 87.
Балабан Гедеон. 207, 208.
Балдуїн, трірський архієпископ. 147.
Балк Герман. 46.
Бальцер Освальд. 7, 212.
Баранович Лазар. 207.
Барвінський Євген. 212.
Баронч Садок. 31.
Бартоломеус Тексер. 102.
Бартольд В. 246.
Бартош Ф. 246.
Батий, хан. 58, 154.
Бахтин М. 246.
Бела IV, угорський король. 69, 76.
Беліна Петер. 31.
Белякевич Іван. 185.
Бенедикт XII, авіньйонський папа. 87.
Бенедикт XII. 19, 98, 125, 140, 147, 152, 238.
Бенедикт XIV. 16.
Бенедикт Нурсійський. 251.
Бенедикт XI. 53, 143.
Бернард Єліта. 61, 79, 80.
Бернард Клервоський. 251.
Бернард, домініканець. 158.
Бернард, єпископ. 152.
Бетанський Вацлав. 191.
Беняк Януш. 33, 87.
Бицилли П. 246.
Білінський Войцех. 201.
Білянський Петро. 163.
Бірк Ернст. 16.
Блок М. 244, 246.
Бодзент з Модліна. 70.
Боднарюк Б. 36, 118.
Болеслав, мазовецький князь. 71.
Большаков О. 248.
Бом-ле-Дам П'єр. 141.
Боніфацій IX. 19, 75, 52, 95.
Боніфацій VIII. 50, 73, 85, 94, 143, 147, 253.
Бортник Н. 239, 240.
Бояджиев Г. 247.
Брайант А. 254.
Бранд Якоб. 211.

- Бреслау Габріель. 144.
 Брешианский Арнольд. 239, 240.
Бриллиантов А. 240.
 Брігідо Й. 170.
Бродель Ф. 244, 246.
Брокгауз Ф.А. 31, 118, 241, 243, 255.
Брун Ф. 246.
 Бруно. 59.
 Будьонний С. 232.
Бурский М. 246.
 Бучі, нінський жупан. 86.
 Бюнгер Фріц. 21.
- Вавржинець** св. 73.
 Вагнер Валентин Артур. 213.
 Вайс Ганс. 195.
 Вайс Герман. 244.
 Валентин, гностик. 235, 236.
 Вальдштейн Альберт. 91.
 Вальдштейн Генріх. 91.
 Вальх з Фрізаха. 67.
 Вальхенон Фрідріх. 53.
 Василь Острозький, князь. 64, 207, 208.
Васильев П. 240.
Васильевский В. 240.
 Василько, волинський князь з династії Романовичів. 58, 154, 158.
 Ватенгайм Йоганн. 89.
Ваттенбах В. 23.
Вахольза А. 211.
 Вацлав IV, чеський король. 29, 72, 90, 116.
 Вацлав, вікарій. 71.
 Вацлав, декан. 69.
 Вацлав, єпископ. 23.
Вейс Г. 254.
Великий Анастасій. 20.
Величко Самійло. 210.
 Веліборія. 97.
 Веллен Петер. 101.
 Вензер. 142.
Вердум Ульріх, фон. 194.
Вернер Э. 246.
 Верчеллі Іоанн. 68.
Веселовский А. 246.
 Виговський Іван. 209.
Виймар П. 254.
Виппер Р. 240.
 Вишневецький Єремія, князь. 207.
- Віганд з Марбурга. 88. 145.
 Віклеф Джон. 22. 29, 235, 238, 239.
 Вілемек з Лучек. 91.
 Вільгельм з Хлума. 72.
 Вільчинська Маріанна. 197.
 Віммер (Wimmer) Йозеф. 8.
Вітовський Д. 190, 195.
 Вітовт, Великий князь литовський. 204.
 Владислав II Ягайло, польський король. 7, 63, 64, 79, 80, 87, 95, 99, 156, 157, 189, 198, 203.
 Владислав III, польський король. 82, 135, 206.
 Владислав IV, польський король. 228, 231.
 Владислав II Опольський, польський король. 7, 46, 62, 79, 95, 133, 155, 178, 189.
 Влодарський Броніслав Адольф. 213.
 Войслава. 71.
Войтович Л. 5, 7, 9.
 Войцех, пріор. 75.
 Войцех, св. 164, 173.
Войцеховський Т. 212.
 Волкассо Юніо. 53.
 Володимир Великий, київський князь. 190, 214.
 Володимир Рюрикович, київський князь. 154.
 Вороновський Станіслав. 197.
 Восмен Гуго. 141.
 Врах Іоанн. 53.
Вульфгус А. 240.
Вызинский Г. 148, 240, 254.
- Гайнке Франц Йозеф. 160.
Гайнке Франц-Йозеф. 160.
 Гайсіга Мар'ян. 213.
 Галан Ярослав. 194, 195.
Галлер Йоганн. 16.
Галуцинський Теодозій Тут. 8.
Гарро А. 254.
 Гарун ар-Рашид. 246.
 Гауер Франц Серафим. 170.
Гвоздев А. 246.
Гейзінга Й. 246.
 Гелена, дочка освенцімського князя Яна. 91.
Гене Б. 254.
Генега Р. 164.
 Генріх VII Люксембург, імператор Священної Римської імперії. 88, 144, 145.

- Генріх Бабенберг, герцог. 59.
 Генріх з Арго. 99.
 Генріх з Белушіч. 70.
 Генріх з Гекпонту. 89, 146.
 Генріх з Кокенхаузена. 77.
 Генріх, вармійський єпископ. 46.
 Генріх, вроцлавський єпископ. 45, 177.
 Генріх, домініканець. 59.
 Генріх, міщанин. 69.
 Герман, плебан. 96.
Герье В. 240.
 Геткантон Фредерік. 196.
Гидуленов П. 240.
 Гі Бернард. 253.
 Гінек. 91.
 Гірцо. 47, 178.
Гіриберг А. 212.
Главачек Янош. 31.
Гледіков Зденек. 31.
Глібов Б. 195, 197.
Глогер Б. 254.
Голінка Рудольф. 31.
 Голленберг Франц Крезель. 164.
Голубець М. 231, 232, 233.
 Голуховський Агенор. 215.
 Гонорій III. 37, 40, 42, 94, 176, 188.
 Гонт Джон. 238.
 Горлаченко (Мандракова) О.М. 8.
 Горький О.М. 218, 227.
Готлиб А. 243.
Гошовський Стефан. 213.
Граціанський Н. 247.
 Грегор з Бучкова. 99, 204.
 Григорій XII. 125.
 Григорій IX. 28, 4, 48, 55, 66, 188.
 Григорій XI. 60, 202.
Григорій Турський. 254.
 Григорович-Барський Микола. 207.
Григулевич И. 34, 118, 240, 254.
 Громов П.Т. 184.
Гронський Й. 131.
 Грундман Георг-Гумберг. 35.
Груневег Мартин. 7, 62.
Грушевський М. 107, 118, 210, 240.
 Гунанян Варган. 209.
Гуревич А. 240, 247, 248, 256.
 Гус Ян. 22. 96.
Гутнова Е. 240.
Гюнтер Р. 241.
 Галл із Новокастро. 99, 152.
 Гвідо, папський легат. 74, 95, 145.
 Герард з Вроцлава. 52, 57.
 Герлах. 68.
 Гжегож із Сянока. 199.
 Гогенлоє Конрад. 77.
 Гологорський Миколай. 80.
 Гольдберги. 195.
 Готі Маріо. 53.
 Готцман з Гагенау. 89, 150.
 Грегор з Бучкова. 99, 204.
 Грюнвег Мартин. 57, 62.
Гудзяк Б. 210.
Гурка Ольгерд. 213.
 д'Альї. 253.
 д'Есте Фердинанд. 172.
 Далецька В.М. 184.
 Данило Романович Галицький, галицько-волинський князь, король. 57, 58, 59.
 Данильченко П.Т. 158.
 Даннемаєр М. 215.
 Данте Аліґ'єрі. 238, 249.
Даркевич В. 247.
Дворнік Ф. 254.
Дельбрюк Г. 254.
Дембінський Броніслав Навіч. 8, 185, 212.
 Деметрій з Бачки. 52.
 Деметрій, св.43.
 Деніфле Г. 21.
 Джентіле. 18, 85.
Дживелегов А. 247.
 Дзедушицький Олександр. 200.
Диль Ш. 240.
 Діброва А.О. 187.
 Діденко М.П. 187.
 Діоклетіан, імператор. 236.
 Дітріх з Шваховце. 47.
 Діханіч Вінцент. 8, 191.
 Длугош Ян. 56, 57, 98, 151.
 Добеш з Яблонце. 75.
Добиаи-Рождественская О. 246, 247.
Добровольський К. 100.
Долинська М. 131, 133, 135.
Доманин А. 254.
 Домаро де ла Гарді Жерар. 141.
 Домінік з Осми. 39, 175, 188, 237.
 Домінік, св.64, 67.
 Домініці Іоанн. 19, 102, 252.

- Домославський (Domoslawski) Францішек Бернад. 191.
Донини А. 240.
 Дорошенко Петро. 196.
Драгоманов М. 195, 196, 197, 224.
 Дудік Беда. 172.
 Дунецький Павло. 191.
Дюбі Ж. 254.
- Е**берхард з Опави. 54.
Егер О. 254.
 Еймерік Ніколя. 29.
 Елемозина, св. 64.
 Ельжбета, св. 195.
 Емлер Йосиф. 19.
 Енгільберт з Ашена. 67.
Ербен Яромір. 19.
 Ерік. 62. 189.
 Ернест з Пардубіц. 54, 75.
 Эфрон И.Е. 31, 118, 241, 243.
- Є**вгеній IV. 206.
Євреїнов Н. 247.
Егоров Д. 246.
Єдлінська Уляна. 192.
 Єлизавета, дружина Яна I Люксембурга. 90.
 Єлизавета, угорська принцеса. 69.
 Єліта Бернад. 61, 79, 90.
 Ємельяненко С.І. 192.
 Єнох. 52.
 Єнч. 71.
Ермолаев В. 239.
- Ж**егота Паулі. 197.
 Жерсон А. 238, 253.
 Жешовський Ян. 198, 203.
 Жільвокуте Гарін. 141.
 Жмігрудський (Żmigrodski) Кастан. 8.
Жуков Е. 241.
 Жусі (Жюсі) Бернар. 143, 140.
- З**аблоцький (Zabłocki) Фелікс. 8.
Загоровський С. 45.
 Загурський (Zagórski) Юліан. 9.
Зайончковський (Zajączkowski)
 Станіслав Францішек Маріан. 9.
Зайсберг Генріх. 211, 224.
Закшевський Казімеж. 213.
Закшевський Станіслав. 212.
 Зальц Герман. 252.
- Замойський Ян. 207.
 Замора М.Ф. 193.
 Запольська Габрієлла. 232.
 Збінек, празький архієпископ. 94.
 Зденко із Щепаніц. 91.
 Здіслав із Штернберга. 96.
 Зелінський К. 200.
 Земовіт, мазовецький князь. 63, 71. 157.
 Зиз Панько. 230.
Зіморович Бартоломей. 7, 193, 194, 196.
Зуб Д. 171.
Зубик Р. 131.
Зубрицький Д. 134, 160, 210.
- И**ванов К. 247.
- І**ван Хреститель. 69, 188.
 Іван, селянин. 80.
Іваничук Р. 214, 227.
 Івановський Мацей. 201.
 Іво. 45.
Іналджик Г. 247.
 Іннокентій VII. 125.
 Іннокентій IV, 19, 38, 43, 48, 57, 58, 59, 93, 154, 178, 188, 253.
 Іннокентій III. 252, 255.
 Іоанн XXI. 85.
 Іоанн з Вінтентура. 89, 148.
 Іоанн з Ноймаркта. 28, 71, 86.
 Іоанн з Рагузи (Дубровніка). 28, 67, 102.
 Іоанн I, чеський король. 144, 255.
 Іоанн XXII. 51, 52, 59, 60, 88, 89, 98, 142, 146, 147, 149, 189, 203, 238.
 Іоанн XXIII, 125.
 Іоанн, пресвітер. 236.
 Іоанн, пріор. 55.
 Ірина, візантійська імператриця. 237.
Ісаєвич Я.Д. 33, 121, 155.
 Ісидор. 206.
 Ісус Христос. 59, 154, 164.
- Й**оганн з Глівіце. 23.
 Йоганн, проповідник. 89.
 Йордан із Саксонії. 41, 175.
 Йосиф II, австрійський імператор. 160, 163, 168, 201.
 Йост, моравський маркграф. 90.
- К**азель Р. 144, 255.

Казимир IV, польський король. 199.
Казимир III, польський король. 82, 95,
126, 133, 155, 158.
Казимир, св.164.
Какиа П. 248.
Калинская Н. 247.
Кантак Каміл. 32, 44, 45, 177.
Кантор Миколай. 95.
Канторович Я. 247.
*Капраль М.*82, 197.
Каптерева Т. 247.
Карл IV, чеський король, імператор
Священної Римської імперії. 28, 29,
54, 75, 90, 92, 99, 138, 143, 152, 246.
Карл Великий, імператор. 236, 246.
Карл Роберт I Анжуйський, герцог,
угорський король, 24, 85, 86, 126.
Карпіні Пано. 58.
Карпович Василь (Януш Богдан). 197.
Карпократ. 235, 236.
Карпухин В. 240.
Карсавин Л. 240, 247, 255.
Кастельно П'єр. 237.
Катаєва Л. 147.
Катерина Александрійська. св. 164.
Катерина Сієнська. св. 164, 190, 196.
Катерина, сестра шляхтича Онсо Чешчі-
ха. 91.
Катерина. св.69, 96, 102, 148.
Кауниц Антон Вензель. 160.
Кентжинський В. 21.
Керов В. 240, 241.
Кес Д. 247.
Киприан. 242.
Кірсбург Ніколаус. 52, 181.
*Кісь Я.*131.
Кіцький Каєтан Ігнацій. 163, 169, 191.
Кіцький Фердинанд Онуфрій. 163,
164, 167, 201.
Климент IV. 44, 59, 76, 93.
Климент V. 18, 85, 95, 96, 99, 125, 144,
145, 147.
Климент VI. 51, 76, 147, 180.
Климент VII. 96, 125, 198.
Климент VIII. 207.
Климент, св. 47, 55, 70, 73, 83, 94, 151,
178.
*Клочовський С.*33, 49, 60, 154, 155.
Кляйн Антоній. 215.
Кляйнпауль Ріхард. 244.
Кметь В. 134.
Кнебель Генріх. 89. 150.
Ковалевський М. 247.
Ковбуз М. 8.
Ковбуз О.Д. 213.
Козак Н. 5, 7, 9.
Козик П. 241.
Козицький А. 164.
Колд з Колдич. 144.
*Колеса М.*197.
Колеса Ф. 195.
Коллер Г. 144.
Комнин Филипп, де. 246.
Конашевич-Сагайдачний П. 208, 206.
Конрад з Вальдхаузена. 29, 90.
Конрад з Регенсбурга. 149.
Конрад з Тульна. 68.
Конрад IV фон Тек. 149.
Конрад Мазовецький. 45, 71, 177, 252.
Конрад, плебан. 70.
Константин V Копронім. 237.
Константин Великий. 236, 241.
Контамин Ф. 255.
Конфетті Іо. 15.
Копернік М. 134, 184, 186, 190, 195.
Копистенський М. 207, 208.
Корані К. 99.
Корелин М. 241.
Корецький В.
Корнієнко С.Ф. 214.
Корольова М.О. 214.
Короткевіч П.-З. 191, 215.
Корсунський А. 241.
Косминский Е. 239.
Котляревський С. 241, 255.
Котян. 43.
Крачковський И. 214.
Кревецький І. 165.
Крентош Ю. 202.
Криворучко О.Я. 214.
Крижанівський В. 118, 210, 154.
Криницький Онуфрій. 215.
Крип'якевич І. 121, 192.
Кровицький Ян. 199.
Кузнецов Е. 241.
Кунцевич Йосафат. 209.
Кутчинський О. 26, 106.
Куфаріо І. 51, 181.
Кухарський (Kucharski) Ян. 9, 215.
Кушевич Самуїл. 8.

- Кюхмайстр Ульріх. 87.
- Лависс Э.* 255
- Лаврентій, задарський архієпископ. 86.
- Лаврентій, св. 164.
- Лаврин А.* 247.
- Ладислав, трансильванський воєвода. 76.
- Лазаренко Є.К.* 223.
- Ламберт, св. 48, 89, 150.
- Лангус Конрад. 77.
- Ландорр Беренгар. 141.
- Ланюк С.Т. 216.
- Лапчинська Амелія-Людовіка. 216.
- Ласло IV, угорський король. 76.
- Лах Владислав. 53.
- Лацек з Краверж. 91.
- Ле Гофф Ж.* 241, 244, 247, 255.
- Лебедев А.* 241, 255.
- Лебек С.* 247.
- Лев (Данилович), галицько-волинський князь. 58.
- Лев III Сирієць, візантійський імператор. 237.
- Леви-Провансаль Э.* 247.
- Левицький Михайло. 215.
- Лей Г.* 241.
- Лейт О.* 241.
- Ленін В. І. 227.
- Леонард, св. 164.
- Леонтьевский А. 147.
- Леопольд II, австрійський імператор. 160, 161.
- Левицкий Анатолий. 211.
- Ли Г.-Ч.* 31, 38, 66, 86, 152, 174.
- Липський Генріх. 151.
- Литишч Е.* 241.
- Литаврин Г.* 241, 248.
- Литвиненко С. 218.
- Лихтенштейн Ульріх. 248.
- Ліндсей Д.* 248.
- Лінч Д.* 41, 118, 174, 241, 255.
- Лінперт Ю.* 30, 49, 248.
- Ліске Ксаверій. 211, 212, 224.
- Лісовий Г.Я. 216.
- Літинг, міщанин. 195.
- Лозерт Йоганн. 22.
- Лозинский С.* 53, 118.
- Лозинський Андрій. 10.
- Лозінський Броніслав. 165.
- Ломоносов М.В. 184.
- Лопарев Хр.* 241, 255.
- Лоренцович Ян. 229.
- Лукіан. 236.
- Луллій. 254.
- Луський Конрад. 80.
- Любарский Я.* 239.
- Людвіг IV Віттельсбах (Людвіг IV Баварський), баварський король, імператор. 51, 88, 89, 139, 145–150, 238.
- Людовик I Анжуйський, польський та угорський король. 24, 62, 75, 86, 155, 189.
- Людовик IX Святий, французький король. 237, 245, 253–255.
- Лютер Мартін. 102.
- Люшер А.* 255.
- Льож (Des Loges) (Плонська) Стефанія Кароліна. 8.
- Льож (Des Loges) Мар'ян Францішек Антоній. 8.
- Майборода Ф.М. 9, 217.
- Макаренко А.О. 217.
- Максименко Ф.П.* 156.
- Малечинська (Maleczyńska) Єва. 9.
- Малечинський Казімеж.* 213.
- Малихін Олексій Степанович. 218.
- Малишевский Д.* 34, 118.
- Мальберг (Malberg) Генріх. 9.
- Мані. 236.
- Мансі Іоанн. 16.
- Мараморос (Maramoros) Теодат. 9.
- Мариньї Ангерран, де. 255.
- Марія Магдалина, св. 164, 190, 191.
- Марія-Антуанетта, французька королева. 170.
- Марія-Терезія, австрійська імператриця. 159–161.
- Марк, св. 164, 199.
- Маркіон. 235.
- Марко, нінський жупан. 86.
- Марлінська (Marlińska) Люція-Пауліна. 10.
- Мароцинський К.П.* 200.
- Марсильє Падуанський. 238, 252.
- Мартин V, папа. 29, 83, 87, 125, 156, 206.
- Мартин з Гданська. 52, 181.

- Мартин із Петгау. 82, 150.
 Мартин, пріор. 45, 177.
 Мартин, св. 52, 65, 95, 164, 165, 170.
 Мартин, син освенцімського князя Яна. 91.
 Мартин, чернець
 Мартін з Верхаузена. 68.
Масик Роман. 10.
 Матвій з Янова. 90.
 Матвій, єпископ. 79.
 Матвій, пріор. 81.
 Матеас фон Аспельт. 146.
 Матернус. 90.
 Матіас з Ноенбурга. 88, 145.
 Маус Йозеф. 211.
 Мацейовський Бернард. 207.
Машке Э. 255.
 Мегенберг Конрад. 146, 147.
Мельвиль М. 255.
 Мельник І.Г. 218.
 Мельник М.
 Мизак А.А. 219.
 Микола V, папа. 199.
 Микола Другий. 9.
 Миколай IV, папа. 74, 86, 94.
 Миколай V, антипапа. 149.
 Миколай Великий з Явора. 29.
 Миколай з Луцька. 81.
 Миколай II, ратиборзький князь. 91.
 Миколай Мірлікійський, св. 23, 41, 45, 47, 60, 78, 87, 164, 168, 175, 177, 208.
 Миколай, вікарій. 71.
 Миколай, плебан. 94.
 Миколай, пріор монастиря Божого Тіла у Львові. 80, 81.
 Миколай, пріор монастиря Діви Марії у Перемишлі. 82, 157.
 Миколай, провінціал. 55.
 Минаев Н. 246.
 Миронова С. 246.
 Мисаїл, єпископ. 45.
 Мисаїл, св.
Митрофанов П. 162, 163, 166, 168.
 Михайлишин М. 221.
 Михайло з Хотина. 80.
 Михайло, міщанин
 Мігельський (Migelski) Тадей. 219.
 Мігацці Антон Христофор. 163.
 Мікулка Мацей. 196.
 Мікушевський (Mikuszewski) Владислав. 10.
 Мілевський П. 200.
 Міхай, нінський жупан. 86.
 Мнішек. 231.
Могитич Р. 131.
Модельський Теофіль. 213.
Мокульський С. 246.
 Молотов В.М. 185, 187.
 Монтеполіціано Джованні (Іоанн). 88, 144.
 Мор Ніколаус. 142.
Моран А. 248.
Морозов А.Г. 160.
Москаленко А. 246.
Мохнацький Е. 244.
 Мощицій (можливо, Мсьцівой). 97.
 Мсьцівой, поморський князь. 71.
 Муис Готфрід. 211.
 Мушак Ю.Ф. 10.
 Мюллер Філіп. 16.
 Мюльбауер Франц. 168.
Нанкер Ян. 151.
 Нашалінський Петро. 92.
 Неделле Жерве. 141.
Некрасова Е. 247.
 Несміян І.Н. 219.
 Никифор (Кантакузин). 208.
 Ніколаус Кірсбург. 52, 181.
 Нова Ростислав. 73.
 Новаре Дольчіно. 235, 238, 239, 242.
 Нушинський Я. 135.
Овсінський Юрій. 5, 8.
Огієнко І. 9, 210.
 Одегова В.В. 10.
 Одровонж Анджей. 133.
 Одровонж Петро. 81.
 Одровонж Ян. 133, 134, 198, 199, 204.
 Одровонж Яцек. 34, 57, 78, 118, 138.
 Олександр [Ягеллончик], польський король. 206.
 Олександр IV, папа. 28, 59, 75, 78.
 Олександр V, папа. 125.
 Олександра, сестра Ягайла. 63, 157.
Олексюк М.М. 220.
 Оленич Р.М. 10.
 Олесницький. 100.
 Оліщук Р. 10.
 Ольга св. 195.

- Оніщенко В.М. 220.
 Онуфрій, св. 170, 174.
 Оршин А.Д. 10.
 Орлик Пилип. 206.
 Орлінський (Orliński) Міхал. 10.
 Ортольф, плебан. 97.
 Осокин Н. 34, 118, 241, 255.
 Осокін Петро. 34.
Оттокар П. 248.
 Отчич Я.І. 220, 221.
 Очеретенко Д.І. 221.
 П'яченца Аймер. 140.
 Павло з Тріполі. 41, 175.
 Павло Фіванський. 250.
 Павло, апостол. 58, 164.
Палацький Франтішек. 16, 24, 31.
Памфил Евсевий. 239.
 Пасинкевич Панько. 230.
 Пассаротті Авреліо. 196.
Паульсен Ф. 248.
Паушкин М. 248.
 Пахомій. 250.
Пачовський О. 23, 35.
Пашковська Є.І. 221.
 Пекун Ю.П. 222.
 Пелагій. 235.
 Пелиньо С.Ф. 222.
 Пелка Євфросинія. 194.
 Перген Антоній. 160.
 Перегрин з Олока. 58.
 Перегрин, єпископ. 47, 178,
 Перц Г. 28.
Песин В. 248.
 Песці Томас Антіці. 200.
 Петр з Житава. 27.
 Петрарка Франческо. 28, 125.
Петрів І. 241.
 Петро, апостол. 164.
 Петро, мельник. 157.
Петров М. 248.
Петрушевський Д. 241, 246.
Печникова Т. 255.
 Пешак М. 26, 106.
 Пйонтковський К. 202.
Пиотровский А. 246.
Пиренн А. 235.
 Пій VI. 163, 202.
 Пій II. 126.
 Пілеус. 71.
 Пілсудський Юзеф. 211.
 Платон, св. 69.
Плохий С. 36, 57, 59, 60, 118, 154, 210.
 Поверські Ян. 33.
Поло Марко. 246.
 Полоцький Симеон. 206.
 Полякова Людмила. 10.
Порьяз А. 255.
 Потій Іпатій. 207.
 Прагарій Октон із Регенсбурга. 67, 141.
 Пренесте Якоб. 52.
 Пржемисл II Оттокар, король. 35, 47,
 59, 178.
 Пржемисл, моравський маркграф. 70.
 Пржемислав з Тешина (Пржемислав
 Тушинський), сілезький князь. 23, 98.
 Присціліан. 235.
 Прихильний Амвросій. 196.
 Принц Фрідріх. 35.
 Прокопович Феофан. 207.
Прохаска А. 212.
Пселл Михайл. 239.
Птасьнік Ян. 212, 213.
Пти-Дютайи Ш. 255.
 Пура Я.О. 222, 223.
 Пустосветова В.Ф. 223.
 Пуше (Puszet, baron de Puszet) Фран-
 цішек Ксаверій. 10.
 Пффайфер Ніколаус. 42, 176.
 Пшемисл II, великопольський князь. 45,
 177.
 Рабле Франсуа. 246.
 Райволд, *чеський барон.* 90.
 Раймонд Тулузький. 237.
 Райфенкугель Карл. 34.
 Райхерт Бенедикт-Марія. 21, 28.
Рамбо А. 255.
Рамм Б. 241.
Ран О. 241.
Ранович А. 239, 254.
Рассел Дж. 5, 152, 255.
 Раутенштраух Франц Стефан. 160, 225.
Ревиль Ж. 242.
 Редзік Адам. 10.
 Ремер Юліус Август. 211.
Ренан Э. 242.
Ришар Ж. 255.
 Рієнцо Кола. 28.
 Ріполлі Томазо. 16, 21, 55.

- Роберт. 43, 176.
Робертсон Д. 242.
Ровинский П. 239, 242.
Рогачевский А. 248.
 Рогоза Михайло. 208.
 Роланд, лицар. 248.
 Рольний В. 202.
 Романус. 43.
Роменець В. 248.
 Рот Вальтер. 34.
 Рубаха-Марченко Л.Ю. 223.
 Рубрук Гильом. 246.
Руденко С. 248.
 Рудницький Степан. 212.
 Рудольф I Габсбург. 35, 48.
 Ружицький Е. 26, 106.
 Руперт, сilesький князь. 23.
 Рутенбург В. 242, 247.
 Рутені Ян. 134.

Савін Г. 187, 218, 224.
 Саладін. 251.
Самаркин В. 239, 242.
Санцевич А. 166.
Сапрыкин Ю. 242.
 Сарбей В. 166.
 Сарпрот Регулсер. 67.
 Саті Леонард. 102.
Сварник І. 160.
 Свидригайло, великий князь литовський. 204.
 Святополк Поморський, князь. 45, 177.
 Северин Норікський, св. 250.
 Сегареллі Бернардо. 238.
 Сегмюллер Й. 101.
 Седльницький Леопольд. 235.
 Сейденфадем Ганс. 78.
Семкович Александр (Semkowicz Aleksander) 10, 211, 212, 224.
Сеняцицький (Sieniatuski) Мацей. 10.
Серовайський Я. 242.
 Сераковський Вацлав Ієронім. 159, 161, 200.
 Сигізмунд III, польський король. 91, 199, 207, 208, 218.
 Сигізмунд I Старий, польський король, вел. кн. лит. 134, 135, 200, 204, 206.
 Сигізмунд, великий князь литовський
 Сигізмунд, I Люксембург, імператор Священної Римської імперії. 71, 87, 99, 102.
 Сигізмунд I Угорський, угорський король. 76.
Сидорова Н. 242, 248.
 Сикст IV. 134, 199.
 Сильвестр із Здіхова. 198.
 Симашкевич Михайло. 34, 119.
Симокатта Феофилакт. 239.
Сиротенко В. 242.
 Сичова М.В. 224.
Сіромський Руслан. 8.
 Сішліндер Симон. 89, 150.
Сказкин С. 239–242.
 Скарга Петро. 199, 225.
 Скоба Генріх. 149.
 Сквира Мар'ян, о. 8, 10.
Скочек Ю. 202.
 Скрипій-Пайдяк О.С. 225.
 Скробішевський Якуб. 202.
 Скроховський (Skrochowski) Євстахій Томаш. 10.
 Сміл. 91.
Смірнов Олексій. 232.
 Смотрицький Мелетій. 207.
Сокальський Ю.
Соколов В. 242.
 Солецький (Solecki) Лукаш Остоя. 10.
 Соліковський Ян Дмитро. 208.
 Сорренто Ніколао. 43.
 Сплавський Анджей. 204.
 Стадіона Франц-Серафим. 215.
 Стам С. 246.
Стамеров К. 248.
 Станіслав, двоюрідний брат Яна – пріора домініканського монастиря в Бресті-Куявському. 70, 90.
 Станіслав, св. 164, 199.
 Станіслав, шляхтич з Давидова. 156.
 Станція, єпископ м. Нін. 96.
Стасюлевич М. 254.
 Стенцель Адольф. 20.
 Стефан Душан, сербський король. 76.
 Стефан, молдавський господар. 194.
 Стефан, св. 146.
 Стефанік В. 13, 23, 64, 82, 100, 106, 134, 158, 195, 196, 235, 244, 250.
 Стіборій. 97.
 Страсберг Ніколаус. 78.

- Стрепа Якуб. 79, 134, 156, 203.
Стрингольм А. 248.
 Стшелецкий Ян Вонгробок. 134.
Суворов Н. 248.
 Сузо Генріх, св. 6.
Сухов А. 239.
- Т**адра Фердинанд. 25.
 Тайнер Август. 18.
 Татіан. 235, 236.
 Таубе Генріх. 88, 145.
 Тевтоній. 142.
Тейс Л. 248.
 Тельфер Йоганн. 102.
 Тельфер Йоганн. 102.
 Теодор з Бучача, каштелян, староста. 64.
 Теодор Тіронський, св. 164.
 Теодоріх. 89.
 Теофан. 208.
 Терлецький Кирило. 207.
 Тертуліан. 236.
 Тілеман з Алена. 78.
 Тобіаш. 47, 95.
Тойнбі А.-Дж.
 Токарж Вацлав. 165.
 Тома Аквінський. 141.
Томас Е. 248.
 Томас, вроцлавський єпископ. 46, 178.
 Томас, естергомський архієпископ. 85.
Томашівський Степан. 212.
 Томек Владивой. 30, 49.
 Томек, двоюрідний брат Яна – пріора домініканського монастиря в Бресті-Куявському. 70.
 Торосович Микола. 135, 209.
 Трайдос Т. 154, 203.
 Трестка Міхал. 205.
 Трір Петер. 142.
 Тройден Мазовецький, князь. 71.
 Тромба Миколай. 100.
Трофимова М. 242.
 Туманович Якуб Валеріан. 163, 169.
- У**дальцов А. 247, 248.
Удальцова З. 239, 247.
 Уиклиф Джон. 242.
Ульяновський В. 36, 57, 59, 60, 118, 154, 210.
 Унгарус Павло, провінціал. 42, 174.
Уотт У. 248.
- Урбан (Urban) Вінсент. 10, 25.
 Урбан IV. 44, 52, 94.
 Урбан V. 51, 180.
 Урбан VI. 96, 125.
 Урсула св. 164, 78.
- Ф**абріці П'єтро. 200.
Фавтьє Р. 255.
Фавье Ж. 255.
 Фалькенберг Йоганн. 87.
 Федір Острозький, князь. 64.
Федосик В. 242.
 Фесрпотокі Лайош. 18.
 Феодосій Великий, імператор. 242.
Фергюсон А. 255.
 Фердинанд Онуфрій Кіцький. 163, 164, 167, 169, 191, 201.
 Феррарі Сигізмунд. 30.
 Фесслер (Fevler) Ігнацій Аурелій. 10, 225.
Фильштинский И. 246, 248.
 Філіпп IV Красивий, французький король. 85, 125.
 Філіпп II Август, французький король. 253.
 Філіпп, городянин Чедада. 68.
 Філіпп, зальцбургський архієпископ. 41, 175.
 Філіпп-Август, французький король
Філярський (Filariski) Альберт. 10.
Фінке Генріх. 21.
Фінке Константин. 16.
Фінкель Л. 212.
Фірнхабер Фрідріх. 16.
 Фіялек (Fijałek) Ян Непомуцен. 10, 226.
Флоровская К. 242, 255.
Фоглер В. 248.
Фойт Йоганн. 17.
 Фон Гогенлое Конрад. 77.
 Фон Мегенберг Конрад. 146, 147.
 Франк Існард. 35.
 Франкенберг Йоганн Франц. 163.
 Франкенберг Йоганн Франц. 163.
 Франко Іван. 5, 7–9, 12, 13, 106, 119, 156, 166, 181, 184, 185, 187, 192, 193, 213, 214, 216–224, 226–229, 235, 244, 250.
 Франтішек Празький. 27.
 Франц Йозеф I. 234.

- Франц I, австрійський імператор. 136, 160, 161.
 Франц II, австрійський імператор. 160, 171, 215.
 Францішек з Ожка. 199.
Францль Йоганн. 35.
Фріденсбург Вільгельм. 144.
 Фрідріх II Гогенштауфен, імператор Священної Римської імперії. 38, 44, 56, 104, 143, 177.
 Фрідріх III Красивий, австрійський герцог. 88, 92, 145, 147.
 Фрідріх II Штауфен, імператор. 147, 251, 252.
 Фрідріх II, курфюрст Саксонії. 149.
 Фрідріх II, пруський король. 159.
 Фрізе Крістіан-Готліб. 202.
 Фрінд Антоній. 30, 178.
 Фрісо, канонік. 96.
Фроссар А. 255.
Фрэзер Дж. 248.
- Халупецький Вацлав*. 30.
Харевічова Люція. 213.
Хлопоцка Галина. 33.
 Хмельницький Богдан. 192, 194, 196, 206, 209.
Ходжсон Д.-С. 255.
 Ходикевич Климентій. 16, 58.
Хосроев А. 242.
 Христіан. 46.
 Хьонш Юрген. 35.
- Ц**амблак Григорій. 206.
 Цвіркунова Л.П. 226.
 Цельс. 236.
Ценмарк Людвіг Едвард. 211.
 Цесіна Міхаель. 51.
Циглик Т.І. 10.
- Ч**айковський Норберт. 191.
 Чайковський П. 195.
 Чакі Матвій. 85.
 Чапля Ян. 45.
 Чарторійський Вітольд-Казимир. 19.
 Чарціньський Ігнаці. 33.
 Чарціньський Іреней. 46.
 Чезенський Мікеле. 238.
 Чекайло В.О. 227.
 Череповський Л.М. 227.
 Черкащенко М.І. 227.
- Чернецова З.О. 228.
Черниш О.П. 10.
Чернышов А. 248.
 Чернох Богдан. 10.
Чернявский Н. 242.
 Чіаварі Альбер. 140.
Чоловський Олександр. 23, 64, 82, 100, 106.
Чорний М. 5, 7, 36, 55, 56, 58, 90, 119, 155, 160, 181.
Чубатий М. 35, 56, 58, 119.
 Чуприна В.М. 10.
- Ш**адурка Ян. 81.
 Шах-Данилів З.С. 229.
 Шахнон. 81.
 Шашкевич Я.
 Шванкенфельд Йоганн. 98, 151.
 Швець І.М. 229.
Шевченко М.
 Шевченко Т. 35, 119, 134, 210, 220.
 Шекелі Г. 54.
 Шельонговський Адам. 212.
 Шембек (Шемберк). 195.
Шендерович А. 249.
 Шимон Бар-Кохба. 236.
 Шимон. 75.
Шифдар Б. 248.
 Шогальс Генріх. 67.
 Шокальський Ю. 185.
 Шпікрос Дмитро. 80, 156.
Штаерман Е. 242.
 Штернберг Здіслав.
 Штехер Грегор. 133.
 Штехер Матеус. 133.
Штильбергер И. 246.
 Шуберт Антоній. 26.
 Шурек С. 202.
Шуст Р. 82, 107.
- Щ**ербаков Степан Олексійович. 10.
- Ю**збашиян К. 242.
 Юзефович Томас. 193, 200, 202.
 Юліан Відступник, візантійський імператор. 236.
 Юрій, св. 194.
 Юстиніан, імператор. 239, 240.
 Юстл Йозеф. 172.
- Я**кинф, св. 15.

- Яків II, англійський король. 226.
 Якоб з Грондув. 97.
 Якоб з Пратіко. 68.
 Якоб з Тієполо. 43.
 Якоб, єпископ. 78.
 Якоб, плебан з м. Бєроун. 94.
 Якоб, св. 45, 46, 178.
 Ян I Люксембург, чеський король. 89, 90, 98, 126.
 Ян III Собєскій, польський король. 230.
 Ян з Глівіце. 98.
 Ян з Дразіч. 31, 69, 151.
 Ян з Міліла. 90.
 Ян з Чаплі. 45, 177.
 Ян з Чижова. 81.
 Ян I Сліпий, чеський король. 144, 151.
 Ян Казимир, польський король. 186, 209.
 Ян Ольбрахт, польський король. 193, 200.
 Ян Ольшановський. 91.
 Ян Прухніцький. 209.
 Ян, освєнцімський князь. 91.
 Ян, пріор. 70.
 Ян, син Мацея Мікулки. 190.
 Ян, *чернець*. 67.
 Янк (Janek) Францішек. 10.
Ясінський М.А. 10.
- Abraham W.* 114, 119, 121, 210, 243.
Acht P. 148.
 Adalbert, st. 119.
 Albrecht I. 107, 143, 151, 175, 176,
 Albrecht III. 108.
 Albrecht V. 115.
 Alexander V, antipapa. 108.
Altaner B. 21, 34, 108, 119, 154.
Argiropul Jan. 226.
Arndt W. 26, 97, 98, 116.
Arneth A. 161, 163, 166.
 Arnold, biskup. 119.
Ashley B. 138.
Auray L. 19, 38, 112.
- Balduin**, kurfürst. 144.
Balzer O. 32, 120, 169.
Barącz S. 31, 49, 50, 78, 119, 179, 180, 210.
Bartoszewicz L. 45, 111, 177.
- Bäthen F., von.* 49, 117, 141.
Beer L. 111.
Beer R. 108.
Bělina P. 31, 119, 242.
 Benedictus XIII, antipapa. 84, 108.
 Benedikt XI. 143.
 Benoit XII. 19, 108.
Berger É. 112.
Berthold O. 148.
Beß B. 32, 119.
Białynia-Chołodecki J. 136, 167, 168, 169.
Bieniak J. 33, 87, 119.
Bihlmeyer K. 139.
 Biskupiec Jan. 32, 120, 226.
Blasel K. 32, 102, 119.
Błażowski M. 39, 118, 174.
 Boczek A.. 55, 109, 142.
Böhmer J.–F. 143.
Boner G. 139.
 Bonifacius IX. 18, 95, 113.
Bonusiak W. 33, 122.
Brandl V. 91, 112.
Brauneis W. 139.
Bresslau H. 16, 88, 117, 145, 179.
Brethgolz F. 55, 109.
Bretholz B. 68, 113.
Bühler J. 139.
Bünger F. 21, 45, 108, 111, 177.
Bylina S. 52, 90, 119, 242.
Bzovii Abraham. 15, 61, 64, 117.
- Carl IV. 30, 47, 120.
Chaloupecký V. 30, 119, 138, 151.
Chlebowski B. 32, 120.
Chłopocka H. 33, 87, 119.
Chmiel E. 27, 92, 110.
Chmiel J. 26, 115.
Chodykiewicz C. 16, 52, 58, 60, 62, 120.
Chodynicky I. 164.
Chołowski A. 169.
Chotkowski W. 159, 160, 161, 162, 163, 168.
Chroust A. 139.
Chytil J. 55, 109, 142.
Cieślak E. 32, 121.
 Clemens VI. 142.
 Clemens VII. 108.
Confettius Io. 156.
Czarciński I. 33, 46, 87, 120.

- Czok K. 148.
 Czołowski A. 25, 80, 81, 112, 113, 131.
- Dachter F.** 61, 62, 106.
 Daniłowicz J. 26, 114.
 Decoedres G. 139.
 Degler–Spengler B. 138.
 Denifle H. 21, 39, 41, 54, 78, 110, 139, 141, 154, 175.
 Denkstein U. 139.
 Dickson P.G. 163.
 Dinzelbacher P. 139.
 Długosz Jan. 27, 45, 56, 57, 63, 66, 75, 78, 87, 91, 98, 117, 151, 154, 210, 239, 254.
 Dobiaš Jos. 47, 116.
 Dobrowolski K. 100, 120, 242.
 Donn K. 139.
 Duch O. 132.
 Dudik B. 92, 114, 120.
 Dušková S. 55, 109.
 Dzieduszycki M. 159.
- Eckhart.** 139.
 Elżbieta, św. 225.
 Emler J. 19, 47, 71, 113, 116, 142, 178.
 Engel U. 139.
 Engl J. 139.
 Erben Carol Jaromir. 19, 93, 113.
 Eubel K. 26, 84, 108, 116, 149.
 Evans R. 139.
- Falkenberg Jan.** 32, 119, 120, 226.
 Fejer G. 17, 51, 109, 180.
 Fejérpataky L. 18, 95.
 Ferrarius S. 30, 42, 176.
 Fiala Z. 47, 90, 138, 178.
 Fijalek J. 21, 32, 62, 67, 114, 116, 120.
 Finke, K. 16, 21, 88, 107, 116, 139.
 Finkel L. 167, 216.
 Firnhaber F. 16, 76, 115, 118.
 Flüeler M. 139.
 Flüeler N. 139.
 Frank I. 35, 37, 102, 120.
 Frankidiejski J. 32, 47, 120.
 František Pražsky. 27, 89, 95, 118, 151.
 Franz A. 29, 67, 118.
 Franzl J. 35, 120.
 Freicher J. v. Stiebar. 68, 115.
 Freytag G. 30, 50, 122.
 Frideric III. 92, 147.
- Friedensburg W.** 144.
 Friedrich G. 71, 72, 73, 109, 110, 176.
 Frind A. 30, 47, 49, 83, 120, 178.
 Frühwirth A. 21, 41, 107, 140, 149, 150, 158, 175.
 Fryderyk II. 99, 121, 186, 243.
 Funke P. 143.
- Gach P.** 159, 162, 170.
 Gąsiorowski A. 97, 112.
 Gelcich J. 26, 110.
 Gengler G. 72, 109.
 Gilewicz A. 79.
 Gładkiewicz R. 33.
 Gottschalk J. 32.
 Górka O. 69.
 Grabski F. 58.
 Gregoire IX. 19, 38, 56, 73.
 Gregor IX. 35.
 Gregorius XII. 84.
 Grundmann G.-H. 35, 48, 138.
 Grünhagen C. 24, 32, 74, 75, 150.
- Haller J.** 101,
Handelsman M. 25, 71.
Haupt H. 138.
Hegel E., v. 147.
Heider J. 148.
Heike W. 25, 69, 114.
Heimbucher M. 37, 39, 120, 174.
Heimpel H. 16, 88, 107.
Heinrich VII. 143, 144.
Helcel A.-Z. 16, 21, 109.
Hennes J. 17, 78, 115.
Henrich VII. 211.
Henrich Romfart, kaiser. 144.
Herre H. 133.
Heynen F.–J. 144.
Heyzmann U. 114.
Hinnebusch W. 138.
Hirsch T. 78, 87, 121.
Hlaváček I. 31, 98, 121, 138, 242.
Hledíková Z. 31, 36, 112, 121.
Höfler K. 29, 90, 117.
Hofmann W. 148.
Holinka R. 31, 121, 138, 243.
Hollsteiner A. 16, 88, 107.
Holzfurtner L. 139.
Hönsch J. 35, 121.
Horčíčka A. 25, 69, 114.
Horst U. 55, 121.

- Housley N.* 138.
Hus Jan. 22, 96, 117.
Hussarek M. 173.
- Innocentius VII.** 84, 108.
Ioannes XXIII. 84, 108.
- Jacob Hüglin.** 109, 133.
Jaksch A. 26, 53, 110.
Jan Biskupiec. 32, 120, 226.
Jan Kazimierz. 31, 79, 119, 120, 210.
Jan Lucemburský. 144.
Jan Opolski. 32, 122.
Jan z Dražič. 30, 119, 138, 151.
Janusz B. 165.
Jasiński K. 32, 121.
Jasiński T. 97, 112.
Jaworski F. 171.
Jenks St. 138.
Jerger G. 139.
Jindrich VII. 145.
Jireček J. 40, 95, 100, 109, 118.
Joahim K. 77.
Johanes Teutonicus von Wildeshausen. 49.
Johann von Böhmen. 150.
Johann XXII. 52, 110, 142.
Johannes Falkenberg.
Johanns von Winterthur. 49, 117, 141, 148, 179.
Joseph II, kaiser. 115, 163.
Jozefowicz T. 61, 95, 121.
Józefowicz J. T. 136, 160, 210.
- Kaltenbruner F., von.* 41, 42, 107, 151, 175, 176.
Kantak K. 32, 44, 45, 73, 121, 177.
Karlin W. 22, 110.
Karoli IV. 89, 107, 144.
Karpiński F. 160.
Kasserling R. 165.
Katarina, St. 148.
Katherine II. 186.
Kaufhold M. 139.
Kazuska S. 132.
Kehr P. 147.
Kielar P. 33, 121.
Kirkor A. H. 26, 114.
Kirsch P. 110, 141.
Klicman L. 54, 142.
Kłoczowski J. 33, 49, 59, 60, 121.
Kochanowski K. 25, 109, 112.
- Koller H.* 144.
Kolosvári A. 76, 108.
Konow H. 139.
Koranyi K. 99, 121, 243.
Korolec A. 33, 121.
Koudelka V.J. 139.
Kowalczyk M. 158.
Kowalewicz H. 92, 116.
Krautheimer R. 139.
Krętosz J. 134, 135, 157, 159–163, 165, 167–172, 210.
Krofa C. 54, 142.
Krzyżanowski S. 25, 70, 112.
Kumor B. 159, 162.
Kukuljevič J. 26, 113.
Kunze E. 20, 52, 113.
Kuraszkiewicz W. 92, 116.
Kuraś S. 78, 116.
Kutzner M. 33, 66, 121.
- Lacomblet T.–J.* 148.
Lambert M. 138.
Lampel J. 27, 68, 114.
Lang A. 51, 55, 107, 114, 145, 181.
Langen-Müller. 122.
Lapis B. 98, 122, 243.
Lapis D. 98, 122, 243.
Laskaueri P. 26, 97, 112.
Laudage M.-L. 138.
Laurent D. 139.
Lechicki Cz. 165, 169.
Leidinger G. 149.
Leopold von Toscana. 163.
Lerner R.- E. 99, 122, 138, 152, 243.
Lewicki K. 64, 109, 216.
Librowski S. 98, 114.
Lichner P. 24, 77.
Liedtke A. 32.
Lippert J. 30, 50.
Liski X. 25, 56, 133, 155, 210.
Loenertz R. 59, 154.
Loserth J. 22.
Ludewic IV. 147.
Ludwigs des Bayer, Kaiser. 36, 51, 88, 139, 145, 148, 149.
Łazar S. 33.
Łorkiewicz J. 32, 122.
Łoziński B. 165, 168.
- Machiavelle.** 186.
Mandonnet O. 102, 108.

- Mansi J. D.* 16, 40, 41, 93, 112, 174.
Maria-Theresia. 161, 166.
Markowski F. 58, 106.
Marsina R. 52, 109.
Martin V. 84, 108.
Matouš F. 139.
Matthäus Parisiensis. 29, 90, 117.
Meitzen A. 24, 94, 115.
Mell A. 114.
Menzel M. 148.
Mezník J. 138.
Micnay A. 24, 77, 113.
Mnčík F. 25, 114.
Mönchemeier R. 143.
Motylewicz J. 33, 82, 122.
Müller F. 139.
Müller P. 16, 110, 144.
Muszyński J. 132.

Nagi J. 76, 108.
Nahmer T. 27, 50, 113, 179.
Nanker von Breslau. 32, 75, 120, 150.
Napiersky C.E. 77, 114.
Neumann W. 143, 249.
Neuwirth J. 106, 178.
Niedziela L. 33, 122.
Nikolai, st. 23, 98, 115.
Nikolaus Magni de Jawor. 29, 67, 118.
Nikolaus V. 149.
Nováček A. 74, 110.
Novák F. 54, 142.
Novak J. 47, 111.
Nový R. 73, 122.
Nowacki J. 100, 113.

O*elsner L.* 139.
Ogryzko J. 99, 116.
Oldřich z Rožmberka. 20, 28, 118.
Otoropec B. 25, 68, 111, 156.
Ott E. 141.

P*abst H.* 143.
Palacký F. 111, 112, 116, 118, 122, 151.
Patschovsky A. 23, 35, 122, 113, 136.
Pawiński A. 25, 112.
Pawłowski B. 161.
Pelesz J. 172.
Perger R. 139.
Perlbach M. 20, 26, 113, 114.
Pertz G. 28, 38, 111, 175.
Petr Žitavský. 27, 116.

Pffeifer N. 42, 43, 54, 75, 122, 176.
Pflugk-Hartung J. 139, 144.
Piekosiński F. 23, 62, 111.
Pielas J. 132.
Piur P. 28, 117.
Piwocki M. 136, 160, 210.
Podgorski M. 61, 110.
Popa K. 54, 122.
Potkowski E. 54, 122.
Potthast A. 94, 113.
Powierski J. 33, 122.
Preger W. 89, 108, 150.
Přemysl Otakar II. 35, 121.
Prinz F. 35, 123.
Prochaska A. 133, 157, 158.
Prochaska V. 74, 123.
Propago D.
Przedziecki A. 27, 45, 117, 151, 210, 239, 254.
Przedziecki S. 78, 177.
Ptaśnik J. 20, 52, 74, 113, 123.

R*aczyński E.* 88, 115, 117.
Radziwiński Z.L. 64, 108, 131.
Reichert B.M. 21, 27, 28, 41, 67, 100, 107, 111, 116, 117, 139, 140, 149, 150, 158, 175.
Reifenkugel K. 34, 57, 123, 154.
Reinecke Carl. 16, 40, 41, 112.
Riezler K. 51, 115, 145, 149.
Riezler S. 139.
Ritter P. 168, 169.
Robert E. 138.
Rodenberg C. 28, 38, 111, 175.
Rössler F. 24, 110.
Roth W. 34, 46, 123.
Rother A. 49, 123.
Rudolf I. 35, 41, 42, 107, 120, 143, 151, 175, 176.
Rynšová B. 20, 28, 118.

S*ägmüller J.* 101, 123, 155.
Saliger W. 24, 74, 115.
Salomon A. 89, 107, 144.
Sarnowsky J. 138.
Theodor Schieder T.-J. 144.
Schneider A. 171.
Schober K. 92, 108.
Schönbach A. 179.
Schönigh F. 52, 110, 142.
Schwalm J. 177.

- Sdralek M.* 143.
Šebanek J. 55, 109.
Sedlnicki Leopold. 225.
Shedl B. 139.
Shubert A. 115, 139.
Siegl P. 35, 123.
Sierakowski Wacław Hieronim. 161.
Skoczek J. 133.
Šmanei F. 90, 123.
Smičiklas T. 43, 44, 109, 180.
Smolka J. 25, 82, 112, 157.
Solicki S. 33, 54, 123.
Spěváček J. 144.
Srbik H. 40, 92, 123.
Starzyński S. 167, 216.
Stebelski P. 165, 216.
Steinhausen G. 101, 117.
Stenzel. G.-Ad. 20, 115.
Strepa Jakób. 61, 114.
Stüdeli B. 139.
Stülz J. 68, 115.
Sulimirski F. 32, 120.
Székelly G. 54, 123.
Świętochowski R. 33, 54, 123.

Tadra F. 20, 22, 25, 70, 75, 107, 108, 112, 114.
Tatomir B. 25, 56, 107, 133, 155, 210.
Taube Henrich. 88, 117, 144, 145.
Tempsky F. 22, 30, 31, 41, 50, 51, 68, 83, 107, 111, 118, 120, 122.
Teutsch G. 76, 115.
Thallósczy L. 26, 110.
Theiner A. 18, 98, 112, 115, 155, 210.
Timon Á. 40, 75, 183.
Tkalčič J. 27, 70, 113.
Tokarz W. 165, 169.
Tomaschek A. 24, 42, 92, 110.
Tomek E. 165.
Tomek W.-W. 30, 47, 49, 54, 73, 83, 123, 178.
Trajdos T. 33, 62, 81, 82, 123, 155, 210.
Truchlar J. 145.
Tymieniecki K. 25, 71, 113.
Źymińska Z. 25, 82, 112, 157.

Ulanowski B. 21, 23, 25, 45, 62, 100, 107, 111, 112, 114, 177.
Urban V. 10, 225.
Urban VI. 84, 108.
Urban, prior. 86.

Vidal J.-M. 19, 108.
Vigand K.-F. 24, 77, 113.
Vogt E. 142.
Voight J. 17, 78, 86, 109, 114, 123.

Waldhausen Konrad. 29, 52, 90, 117, 119, 242.
Walewski W. 32, 120.
Wasylewski S. 77, 184.
Wattenbach H. 23, 98, 115.
Wattenbach von W. 20, 26, 46, 74, 95, 110, 111, 114, 142, 143, 151, 178.
Weiland L. 27, 41, 116, 175.
Weis J.-N. 22, 115.
Welte B. 139.
Welykyj Athanasius. 20, 56, 111, 154, 210.
Widemann J. 139.
Wiedemann H. 142.
Winkelman E. 18, 48, 107.
Wittig Jozef, ks. 225.
Władysław II Jagiełło. 33, 123, 211.
Wolek L. 32, 124.
Woroniecki L. 67, 116, 181.

Zachorowski S. 45, 124, 177.
Zakrzewski K. 45, 46, 111, 178.
Zeliński L. 62, 124.
Zeumer K. 89, 107, 144.
Zölner Erich. 37, 120.
Zubrzycki D. 79, 124, 156.
Zubyk R. 134.

ЗМІСТ

Модест Ігорович Чорний
(14.05.1974 – 31.08.2014)

5

Опубліковані праці М.І.Чорного

7

Домініканський орден
в державах Центрально-Східної Європи
у XIII–першій половині XIV ст.

11

Вступ **(12)**

Розділ I. Аналіз джерел та літератури **(15)**

1.1. Аналіз джерел **(15)**

1.2. Історіографія проблеми **(29)**

Розділ II. Організація роботи ордену **(37)**

2.1. Формування орденських провінцій і заснування монастирів
на різних територіях регіону **(37)**

2.2. Матеріальне становище монастирів **(66)**

Розділ III. Стосунки домініканців із представниками світської та церковної влад **(85)**

3.1. Взаємини ордену і світської еліти **(85)**

3.2. Відносини між домініканцями, католицьким єпископатом
і парафіальним духовенством **(93)**

Висновки **(104)**

Список використаних джерел та літератури **(106)**

Додатки **(125)**

Наукові статті

129

Млини церковної власності
в межах передмість і приміських земель Львова
у XIV–першій половині XIX ст.

131

Домініканський орден
у державах Священної Римської імперії
у першій половині XIV ст.

138

Формування земельної власності
домініканських монастирів Галичини
у XIII–першій половині XIV ст.

154

Австрійська секуляризаційна реформа у Львові: міфи і реалії
158

Організація домініканських монастирів
у містах Центрально-Східної Європи у XIII–XIV ст.
174

Енциклопедичні статті
183

Артюх Олексій Олександрович (184); Ахназарова Галина Тигранівна (184);
Громов Петро Трохимович (184); Далецька Валентина Михайлівна (184);
Данильченко Павло Трохимович (185); Дембінський Броніслав Равіч (185);
Діброва Авксентій Опанасович (187); Діденко Микола Павлович (187);
Домініканці і домініканки (188); Єдлінська Уляна Ярославівна (192);
Ємельяненко Євгенія Іполітівна (192); Замора Марта Федорівна (193); Знамення (193);
Каліча гора (195); Канонік (197); Каполицька церква в українських землях у XV–XVII ст. (202);
Кафедра загальної історії (211); Кафедра історії середніх віків та допоміжних дисциплін (212);
Ковбуз Олексій Дмитрович (213); Корнієнко Семен Федорович (214);
Корольова Марія Олександрівна (214); Криворучко Олександра Якимівна (214);
Криницький Онуфрій (215); Кухарський (Kucharski) Ян (215);
Ланюк Євген Тимофійович (216); Лапчинська Амелія-Людовіка (216);
Лісовий Григорій Якович (216); Майборода Федір Максимович (217);
Макаренко Анатолій Олексійович (217); Малихін Олексій Степанович (218);
Мельник Іван Григорович (218); Мизак Антон Андрійович (219);
Мігельський (Migelski) Тадей (219); Несміян Іван Никифорович (219);
Оніщенко Віталій Миколайович (220); Отчич Ядвіга Іванівна (220);
Очеретенко Дмитро Іванович (221); Пашковська Євгенія Іванівна (221);
Пекур Юрій Пилипович (222); Пелинь Стефанія Федорівна (222);
Пура Ярослав Остапович (222); Пустовєтова Віра Федорівна (223);
Рубаха-Марченко Лідія Юліанівна (223); Семкович Александр (224);
Сичова Марфа Василівна (224); Скрипій-Пайдяк Ольга Семенівна (225);
Урбан (Urban) Вінсент (225); Фесслер (Fessler) Ігнацій Аурелій (225);
Фіялек (Fijałek) Ян Непомуцен (226); Цвіркунова Леоніла Петрівна (226);
Чекайло Валерія Олександрівна (227); Череповський Леонід Миколайович (227);
Черкашенко Микола Іванович (227); Чернецова Зоя Онисимівна (228);
Шарварки (228); Шах-Данилів Зеновія Семенівна (229);
Швець Ірина Михайлівна (229); Шевці, Сап'яники і "Партачі" (229); Ялівець (231);

Програми спецкурсів

235

Програма спецкурсу (курсу за вибором)

“Єретичні рухи Європи в IV–першій половині XV ст.”

для студентів IV курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

235

Програма спецкурсу (курсу за вибором)

“Матеріальна культура і звичаї середньовічної Західної Європи”

для студентів III–V курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

244

Програма спецкурсу (курсу за вибором)

“Чернечі та духовно-рицарські ордени

середньовічної Європи”

для студентів III–V курсу історичного факультету спеціалізації “середні віки”

250

Іменний покажчик

257

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Модест Чорний
ВИБРАНІ ПРАЦІ

Підписано до друку.
Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Друк офс. Гарн. Times New Roman.
Обл.-вид. арк. 15,5. Тираж 300 прим. Зам.